DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13814

Kobryn Memorial Book

Sefer Kobrin

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Shvarts, Betsal'el.
TITLE	Sefer Kobrin : megilat hayim ve-hurban / ha-'orkhim, Betsal'el Shvarts, Yiśra'el-Hayim Biletski.
IMPRINT	880-03 Tel-Aviv : [h. mo. l.], 711 [1951]
DESCRIPT	347 p. : ill., ports. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Kobryn. Kobryn (Belarus) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Kobryn.
ADD'L NAME	Biletzky, Israel Ch., 1914-

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

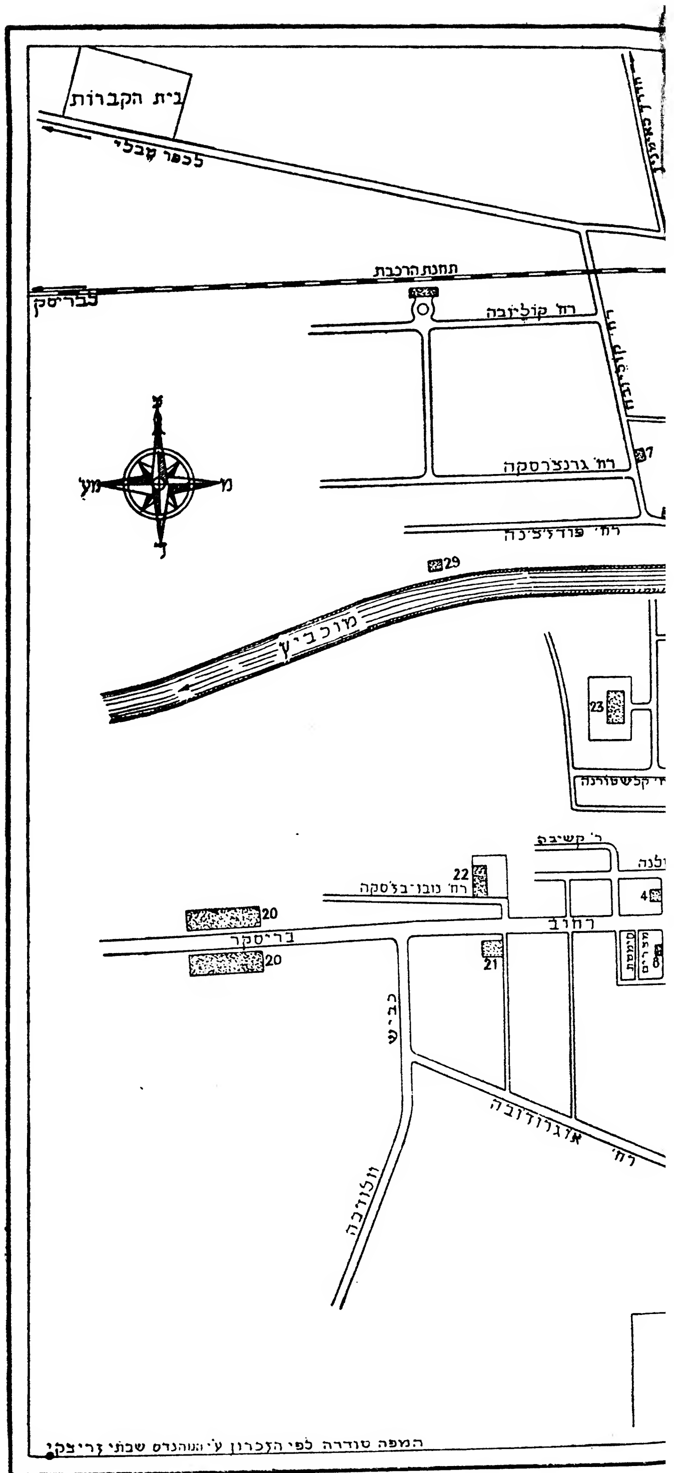
עיר קוברין

קנה המדה במטרים
0 – 50 – 100 – 200 – 300 – 400 מ'

באורים

1. בית המוסדות ותנועות הנוער
2. בית הכנסת הגדול
3. בית המדרש הגדול
4. בית המדרש תלמוד-תורה
5. בית המדרש רטנר
6. בית המדרש ר' יושי
7. בית המדרש יפונסקי
8. בית המדרש בריסקר
9. בית המדרש של חסידי קרלין
10. בית המדרש חי"אדם - הישיבה
11. בית המדרש הרוסי
12. בית המדרש של חסידי טריסק
13. בית המדרש של חסידי סלונים
14. בית המדרש של חסידי קוברין
15. בית המדרש של חסידי ליבושי
16. גאס בית מדרש
17,18. כנסיות פרבוסלביות
19. הכנסיה הקטולית 19
20. קסרקטין של גיבגוט 20
21. בית הסהר 21
22. טחנת קמח של ברײדבורד 22
23. בית המשפט (חורבות המנזר) 23
24. חנויות 24
25. בית העיריה 25
26. מכבי אש 26
27. בית פנטול 27
28. טחנת קמח של ידנב 28
29. משאבת המים 29
30. מצבת זכרון לנצחון הרוסים על חיכות נפוליאון 30
31. בנק קואופרטיבי 31
32. בנק עממי 32
33. בית החולים היהודי 33
34. הדאר 34
35. מושב זקנים 35
36. מועדון הציונים 36

בית קברות נוצרי
רח' מיקולסקה
מוכביץ
לפינסק
בית הקברות הישן
רח' פולנה
קוברינקה
רח' קוברינר
רח' פיקרסקה

בית הקברות
לכפר שבלי
תחנת הרכבת
לבריסק
רח' קוליובה
רח' גרנצ'רסקה
7
רח' פודליצ'נה
29
מוכביץ
צ
מ
מע
ד
23
קלשטורנה
ר' קשיבה
22
רח' נובו-בז'סקה
4
20
רחוב
בריסקר
20
21
8
כביש
רח' אוגרודובה
וולודבה
המפה סודרה לפי הזכרון ע"י המהנדס שבתי זריצקי

ספר קוברין

מגילת חיים וחורבן

עורכים:

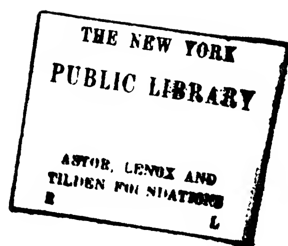
בצלאל שווארץ, ישראל־חיים בילצקי

ועד המערכת:

ח. אפלבוים, י. בן־צבי, ש. זריצקי,

פ. ספוזניקוב, א. פינצ׳וק, מ. קוטקס

תשי״א תל־אביב 1951

„דפוס החדש" בע"מ, ת"א, רענן 22

ספר זה, מגילת חיים וחורבן של הקהילה הקדושה קוברין, הוא מצבה צנועה על חיים שנכרתו. ארוגה בדפים אלה מסכת יצירה של יהודים, הורינו, אחינו ואחיותינו שעמדו בכל נחשולי הזמנים, לא התכחשו לעצמם וקיימו בגופם וברוחם ערכי דת, מוסר, עבודה, חינוך, הוי וחיו את חייהם היהודיים במלוא התנופה והעומק.

זהו ספר דמעות על קבריהם של היקרים לנו ביותר, הפזורים בדרכים אבלות ללא ציון ומצבה.

.....רצינו בספר זה לזכור את עירנו קוברין, ממנה שאבנו כוח ועצמה, אמונה וחזון; להקשיב לגבורת חייהם של הורינו על גילוייה הרבים; לזכור ולהזכיר לילדינו ולאלה שיבואו אחרינו פרשיות עילאיות של מערכות בהן עמדו אבותינו ולשנן לעצמנו ולבאים אחרינו את הצו: זכור אשר עשה לך עמלק!

דפים אלה מצטרפים אף הם לכתב האשמה היהודי הגדול נגד מרצחי עמנו ונגד עולם מטורף שעמד על דמנו.

לא כל חפצנו עלה בידנו. הצרור שנלקט איננו שלם. הספר תובע השלמה ומילואים. אולם חרדת הימים תבעה מאתנו לזרז ככל האפשר את הוצאת המהדורה הראשונה של הספר הזה תוך תקוה, כי עוד יעלה בידינו להוציאו במהדורה מלאה יותר ומשוכללת.

חובה נעימה היא לנו להביע את תודתנו העמוקה לכל אלה אשר עמלו עמנו בהתקנת הספר הזה. ביחוד יעמדו על הברכה הח״ח א. ח. זריצקי, נ. חיניץ, נ. מליץ ומ. צינוביץ.

יוצא׳ קוברין בישראל בערב האזכרה, תל־אביב, תשי״א.

בערב האזכרה

נכבד בקימה את זכר קדושי עירנו היקרה: אבותינו, אחיותינו ואחינו שהושמדו ע״י חיות־טרף: נתיחד עם היקרים לנו ביותר, שנרמסו במגף נאצי טמא.

נזכור את קהילת קוברין שנעקרה על שרשיה בסערת דמים. נקשיב ברטט לשועתם בדרכם האחרונה, לפרפורי־חייהם האחרונים ונצפין את קדושת־חייהם עמוק־עמוק בלבנו.

נקלוט את זעקתם של הקדושים, ובמעמקים שלנו נייחד פנה למבטיהם האחרונים של ילדי קוברין, שנתנו את צואריהם הרכים למאכלת.

בנתיב הסבל והיסורים פסעו אבותינו האומללים ושם ישראל על שפתותיהם. הם זכרו אותנו ברגעים האחרונים. הם ידעו: בניהם במולדת חיים וזכרם יכון לנצח בלבנו.

הנה אנחנו רואים אותם. הם הערב אתנו. הקדושים והטהורים, אנשי המסורת והאמונה, אנשי העמל והעבודה, אשר צעדו באמונה בנתיב חיים אפורים אולם נעלים וקדושים.

הנה הם אתנו הערב. אלפי משפחות קוברין על נשיהם, ילדיהם וטפם.

חיים שנגדעו. הם מסתכלים בנו ומאמינים: זכרם הקדוש לא ימוש מאתנו. הם נצמחו בתוכנו. אנו מקשיבים לקולם ורואים את עיניהם היהודיות ושומעים את דפיקות לבם.

בדומיה נקדש את אבלנו — כי כבד האסון מהביעו.

דברי אזכרה

בצלאל שווארץ

דומה כי עדיין לא קלטנו את המשמעות הסופית של האסון. דרך הלב הערל הרוצה לחיות ולהתענג בכל מחיר, עוד לא פרצה הידיעה האמתית, הבלתי־אמצעית, תחושת האסון. האם לא היינו צריכים לקרוע את בגדינו, לשבת על הרצפה ולשתוק שתיקה מאובנת של אנשים אשר לבם נתכווץ מחוסר אפשרות למצוא בטוי לכאב — או לפתוח בקינת אבותינו: „מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה כל ימותי ולילי את חללי טפי ועוללי וישישי קהלי — ואתם ענו אוי ואבוי ואללי ובכו בכה על בית ישראל ועל עם ה׳ כי נפלו בחרב...״ הלא את מתינו אנו מבכים, את הורינו, אחינו, אחיותינו,

קרובינו וידידינו. נפלאו דרכי לב אנוש. זוכרני — בעודי ילד — באיזה רטט משונה הייתי מונה את השנים העוברות והייתי תמיד חרד: מה יהיה כאשר יפקוד, חס וחלילה, המות את הורי בבוא יומם. ועתה כשנעקרו ממני הורי ואחי הצעירים — באופן כל כך אכזרי — ממשיך אנוכי לחיות כבימים־ימימה ואינני מותר על השמחות והיגונות של ימי הרגילים. ודאי, במסתרים בכה יבכה הלב, בחלומות זועה יזכר ויעלה מה שעוללו לו, בגלוי, פתע של התהום בה אבדו לו יקיריו. הוא עוד איננו רוצה להשלים עם העובדה האיומה. בהכרה אנו כבר משלימים עמה. אולי צדקה נעשתה לנו שהרבה שנים לא ידענו בבירור על גורל יקירינו ויכולנו להשלות את עצמנו שהם ניצלו. אולי צדקה גם כאן המימרא האכזרית: „צרת רבים — חצי נחמה". ארבע שנים עברו כבר מני אז — כשיקירינו מוטלים בקבריהם — לא קבריהם ואנו לא ידענו. נאחזנו בקורי־עכביש של אשליות ונחמות־שוא ורמינו את עצמנו שבהם לא פגעה יד המשחית. ועל זה בוכה הלב עוד יותר — במה רגיל להתנחם אדם? האם לא בזה שהאנשים היקרים לו יתאבלו עליו, יזכרו בו, ימשיכו את קיומו בלבם. גם נחמה זו ניטלה מיקירינו. גלמודים, שכוחים מאלהים ואדם הלכו הם אל קצם המר. ואולי זהו אחד הפרקים המזעזעים ביותר בפרשת קצם. אל תתמהו אם אגיד שאולי מחרידה יותר התקופה שקדמה למותם מאשר מותם. האם יכולים אנו לשער לעצמנו בדיוק מה פירושה של הצפיה יום־יום, שעה־שעה שהנה יבואו לקחת, להוציא להורג, מה משמעותם של הימים והלילות בקוברין בשלהי הקיץ הארור 1942; האם מתארים אנו לעצמנו איך חיו יהודי הגיטו הגדול לאחר שראו בקצו של הגיטו הקטן וידעו שגם להם צפוי בקרוב הסוף המר. איזה יאוש, איזה פחד, איזו השלמה — אי־השלמה עם הגורל — שיבוא סוף־סוף וישים קץ לכל. האם משערים אנו איזה ימים נוראים, איזו סוכות איזה חג שמחת תורה עברו אז על יקירינו?! ואולי השלו עוד הם את עצמם, שאולי השם ירחם. ההיאבקות הזאת בין המציאות האכזרית לבין שביב התקוה שאולי עוד דלק בלבבות — מי יתנה אותה, מי יתן לה ניב. יהדות קוברין — בשלמה הגיע לה הגורל המר הזה?!

יהדות קוברין — הושמדה יחד עם המיליונים שנטבחו באירופה. אנו מבכים את כולם. אך הלא טבעי, אנושי הוא שנראה קודם כל את ההיקף הצר של קרובינו וידידינו ומעבר לו את ההיקף של יהדות עירנו באור מיוחד, באור של רחמים מיוחדים, געגועים מיוחדים, קסם מיוחד. אכן, כמלת קסם צלצל מאז באזנינו שם עירנו, מכורת מחצבתנו. אנו, יוצאי קוברין, היינו מתמיד מפורסמים כלוקל־פטריוטים נלהבים. אשר לי, לא אבוש ואודה כי פעמים רבות נזדמן לי לפאר ולרומם את שם עירנו מתוך הכרה ברורה של צדק ואמת. עתה, יותר מתמיד, בטוח אני שהלוקל־פטריוטיזם שלנו היה מוצדק. כי אכן היתה זו קהלה מפוארה, עיר ואם בישראל, עיר מלאה חמימות יהודית, עיר מלאה יהודים מתענינים בכל לבם ומאודם בנעשה בישראל ובעולם, תורמים מחילם לכל אשר יהודי, מסורים בכל נפשם לציון וציונות; גזע איתן אשר שלח את פארותיו לכל קצווי תבל ובראש וראשונה הכה שורש איתן בארץ־ישראל.

עוד תכתבנה תולדותיה של יהדות קוברין. אם נזכה להוציא את הפנקס ודאי שנפרסם בו את רשימותיו של אחינו הקדוש יצחק פינצ'וק זכרונו לברכה, אשר נדפסו בשעתם ב„קובּרינר וואכנבלאט". תגולל אז יריעה רחבה של תולדות קהלה אשר נתקיימה מאות בשנים, אחת מהראשונות על אדמת ליטא. נשתירו תעודות על קהלה יהודית בקוברין עוד במאה החמש־עשרה. זיגמונט הזקן אישר למשל, ב־1514 את יהודי קוברין כשייכים

לאחיו אלכסנדר היגלוני. ידוע שב־1563 גרו בקוברין 22 בעלי בתים יהודיים. הם גרו ברובם ברחוב פינסקר, שבסופו השתרעו גניהם והתעסקו במסחר, עשיית בירה וכו׳. ב־1589 קבלו יהודי קוברין זכויות שוות עם יתר תושבי העיר. ב־1589 נמצאו בקוברין 924 משלמי מסים; הורודץ היתה אז חלק של קוברין, עד שהשבדים הרסוה. רבנים מפורסמים ישבו על כסא הרבנות בקוברין. כן ידוע שמו של ר׳ בצלאל בן שלמה דרשן מחבר „עמודי שבעה" שנפטר ב־1678. ידוע גם שמו של ר׳ יעקב בן דוד שפירא מחבר „אוהב־יעקב" שייסד בקוברין ישיבה ולמדו בה יותר מארבע מאות תלמידים. בדיוק לפני 100 שנים — ב־1847 נפקדה האוכלוסיה ונמצא:

שבקוברין	גרו אז	4.1814	נפשות
אנטופול	"	1.108	"
הורודץ	"	422	"
דרוהיצ׳ין	"	877	"
דיווין	"	556	"
מוטול	"	222	"
חומסק	"	877	"
ינוב	"	628	"
יחד נמנו על קוברין	"	8.840	"

יסופר, איפוא על מאות שנים של תורה ועבודה, על רבנים מפורסמים, על תנועה חסידית מקורית, על ר׳ משה׳לה קוברינר שכל כך הרבה מצטטים בזמן האחרון מכתביו, על יהודי צדיק כר׳ פינה׳לה שיק, על התעוררותה של תנועת ההשכלה, על חבת ציון, על ראשוני הציונים שעשו את מלאכתם באמונה ותוך סכנת נפשות. מרובים הדברים על צמיחתה של תנועה סוציאליסטית בקוברין, על שנת 1905, על מלחמת העולם הראשונה והעבודה הסוציאלית הכבירה שנעשתה אז באותה עיר אשר שימשה מקום ריכוז לאלפי פליטים ואשר עליה מספר בדברים חמים אנסקי בספרו „חורבן פולין וגליציה"; יסופר על הנוער הרב שנצטבר בקוברין בימי המלחמה ההם והיה מוכן להתפו
במעשים גדולים, על ימי המעבר של רשויות עם ניצני ההגנה העצמית, על ראשיתה של התנועה החלוצית, על מחזות של ערב ימי משיח שאירעו אז בקוברין, על ראשית תנועת הנוער ו„השומר הצעיר" בראשה, על הרשת של בתי־ספר, על החיים הצבוריים הסואנים על מלחמותיהם, נצחונותיהם והשגיהם.

חיים תוססים המו בעירנו, מוסדות מפוארים התקיימו בה. ודאי גם קוברין טעמה כוס התרעלה ששתתה יהדות פולין בשנות השלושים: הדכוי הממשלתי, התהוללות הסנציה גם ברחוב היהודי, גזרות פרנסה מרות, התעללות ביהודים. ודאי גם בקוברין התנהלה מלחמת מעמדות והחיים היו כבדים, כה קשים. ודאי גם בה נתנה את אותותיה ההרגשה של ערב סערה, של אכול ושתה כי מחר נמות. אבל איזו שלהבת להטה עוד בעירנו, איזו חמימות עטפה עוד את האדם בבואו אלינו. שאלו עוד היום את השליחים של המוסדות והתנועות הציוניות שעשו בעירנו ויגידו לכם.

אולי מותר להגדיר את קוברין, כעיר בינים בין העיירה הקטנה לבין העיר הגדולה יותר. היא מזגה בתוכה את החן והתמימות, המסירות והחמימות של העיירה היהודית הקטנה עם היתרונות של העיר הגדולה: תנופה, הבנה להויות העולם הזה. גם העובדה של היותה שוכנת על גבול שלשה גלילות נתנה בה את אותותיה לטובה. הלמדנות של

ליטא, הקירבה לוולין החמימה וההצצה לעבר פולין — נתמזגו בה לטיפוס מיוחד של האיש היהודי הפוליסאי. גם לוילנה וגם לווארשה נשאה קוברין את עיניה ויהי לה הדבר הזה לברכה. זרמי החיים החיצוניים זרמו בה בחזקה. אמנם, סימני התבוללות החלו כבר להיות ניכרים, אבל הגזע עמד עוד איתן. „אצלנו לא יתכן הדבר הזה" היינו רגילים לומר כשהיינו שומעים על השמות באזורים אחרים.

כל הפאר הזה חלף, נותק ואיננו עוד. העיר קוברין נמחתה מעל המפה היהודית. היא לא נמחקה מלבותנו. מצוה עלינו לספר ולספר על גדולתה, תפארתה, אנושיותה של מכורת מחצבתנו. אין בזה משום נחמה. יש בזה משום מלוי יעוד. נקיימו.

י. ח. בילצקי

„ובכל אשר גרתי ועם אוסיף עוד סוב גבנוני הררי הן אוסיף אהוב".

העיירה מלווה אותי בכל אשר אלך. בה צברנו את נכסינו שלקחנו אתנו לדרך. בה ערכנו את ערכינו וחייכנו ראשונה; בה למדנו את הא"ב היהודי, וקראנו את הפרוקלמציה הראשונה, בה שמענו לראשונה את בשורת־התקומה.

עיירתי קוברין — בתחומיך שרתי את שירי הראשון ובחדריך חקקתי על לוח לבי: כבד את אביך ואת אמך.

בבקריך, עיירתי, ראינו עמל מפרך של אנשים פשוטים וישרי דרך, קמים להשכמת הבוקר ואינם יוצאים לעבודה עד שלא נטלו את ידיהם; ביומיך הזוהרים והקודרים כאחד — ספגנו עיני אם יהודיה כשרה, שלמדה אותנו תורת עקשנות החיים ונצחונם. על כבישיך למדתי דופק חיים יהודי מהו. כאן למדנו נגונו של אבא ובכל מסיבה שלא נערוך — יפרוץ השיר של ביתנו שנחרב.

כל חג שנחוג — נעלה את חגנו בבית; כל שבת שנשבות — נעלה את שבתך, קוברין. ובכל זכרונות שנגלגל — מעל לכל עולה: זכרון הבית.

הרבה תפילות התפללתי — אולם בזכרוני תוססת ומדריכה מנוחת הנפש — תפילת אבא־אמא;

הרבה בכי ראיתי בעולם — אולם בכי אמא על דפי צאינה וראינה לא מרפה ממני;

להרבה נגונים הקשבתי — אולם נגונו הרוטט של אבא מלווה אותי;

בהרבה שמחות שמחתי — אולם בזכרוני: שמחת תורה בעיירה, שמחת צופים־שומרים־חלוצים ביער; שמחת בשורה טובה מהארץ.

הרבה חלומות חלמתי — אולם אין טוהר וזוך כבחלומות בעיירתי. האידיש של הבית שלנו. העסיסית, השרשית, הניב העממי האוצר בתוכו חויות רוטטות של נפש העם. כמה חן וכמה שפע. כמה לחלוחית ואינטימיות. גאַטעניו וטאטעניו של הברצלבר והבעש"ט.

בתחומיך קוברין, שכנו בשלום ובשלוה ההלכה והאגדה, קנאות וחיוך. הרב הקפדן והחסידות. ר' פסח ור' מיכאל — והתנצחות לשם שמים.

ומעל לכל: הנוער היקר: כמה כחות יוצרים נגדעו? נוף קוברין — בתוכנו הוא. הרבה נופים ספגתי לתוכי, אולם מדי דברי על הנוף של עיירתי הומה בי לבי. והיה מי שהגדיר עיירות מסוגיך, קוברין: לא עמקים ולא שפלות — סימן לכניעה; לא הרים רמים מתנוססים לתפארת וממריאים בחוצפה כלפי שמיא, כי אם — אדמה — כהאדם בתוכה דשנה, לתבואת השדה ופרי העץ; לא פירות מעדנים ולא נאות דשא מהוללים, לא סלסול

במראותיה ולא מורא הוד — כי אם טבע המדבר אל האדם בשפה פשוטה; נעץ מחורשה וחורש. לעמל ניתנה. להוציא לחם מן הארץ. מי שאינו עצל יאכל את לחמו ממנה. פשוט בשדותיה ואסוף היבול, הגורנה. קפל שרווליך ונגב הזיעה. והאדם — פשטן כאדמתו. פשוט ותמים וכרגבי האדמה — קמטי פניו.

אנשי עמל על רקע נוף קוברין ללא ברק מסנור, דלי עם אשר העטרות בטליתותיהם אינן הולמות את ראשיהם, ואף חן מיוחד בז׳ופיצות.

ובתוך לבותיכם, יהודי קוברין שכנה חכמת הלבבות. ממש: חכמה בחוץ נתנה קולה. הקשבת לשיחת אם, אבא, בן, פטפוטי ילד קטן וידעת: הלב, הלב מתרונן, החכמה שרה בקול. וזו חיבה: חובת הלבבות. עזרה הדדית. קופות גמילות חסדים ואף בגמילת חסד של קמצוץ־טבק חזית לב יהודי פתוח. הם היו אנשי הכוונות הטובות — ממש כנוף, כעץ, כשדה.

נוף קוברין: הוא כולו אמר: אל תנשא על חברך. הנה אין בי הרים וגבעות. ואם אי־פה, אי־שם מתרוממת גבעה, מבויישת היא, כי באפיו של הטבע: אל תגביה מצח. יהא הראש זקוף והלב ישר. נוף ללא נגודים מנקרי עין. נוף זה יצוק בדמנו, אנו נאמנים לו, כי אין בו חכמנות יתרה.

עיירתי קוברין — עיר הדלות היהודית והחגים השמחים. לרחוב שלך, כדברי המשורר, היה ריח של לחם טרי, דג מלוח, תפילה, נגון ובטחון יהודי. באחד מה„שטיבלאך״ בוורשה ראיתי סיסמא כתובה על גבי בד: „געוואלט יידן זייט זיך ניט מייאש״ קול זה שמענו תמיד מאבותינו בקוברין. השניידערל של שלום אש מכר ביטחון. אנשי העמל של עיירתי אף הם מכרו: ביטחון. והוא לא עמד להם ביום שואה.

עיירתי קוברין: כבוד לסנדלריך, חייטיך שנהרו אלינו, לבונד, לקומוניסטים ושירת המרד בפיהם. מי ששר את ה„שבועה״, מי את ה„אינטרנציונל״ ומי את „תחזקנה״. בדרכם האחרונה ליותה אותכם סערת־רוח אחת שעקרה את כולכם.

עיירתי — הנה אני חוזר אליך, לחורבותיך בכבד שבור. אני חוזר לבאר עם הדלי התלוי על כלונסא, בה השתקפו עיניכם התמימות, זקניכם המפוארים ובטחון השבת שלכם.

דמעה על לחיי. היא אינה נושרת מן העין. היא נעצרת. כי ע״כ בד׳ חשון אין לה כח לבטא את אבלנו. לא העין בוכה, כי אם הלב.

בשם החיים שחונקו בשחרם.
בשם החיים שלא הספיקו להזדקף.
בשם החיים שדעכו.
בשם משכנות ישראל שנחרשו.
בשם הסתיו הגדול שירד על חיינו —
נצווה עלינו לזכור — ומאום לא לשכוח.
בשם אהבתנו לחיים שנרצחו.
בשם גורל אין שני לו;
היות יהודי, היות האש והעצים
וגם השה לעולה
נגיד בדבר, המשורר:
דו ידיש יינגל, כ׳קוש שולדיק דיין פנים
די אויגעלעך ידישע כשר און ריין.

עד סוף כל הדורות דורך יאָרן, מיליאָנען,
ווען מאָנען און ענטפער דיין קינדיש געוויין.
אבלנו כבד מנשוא
בלבנו נצפין את זכרם.

מ. קוטקס

האם אפשר להזכיר ולהספיד קהילה שלמה על אנשיה, ערכיה ונכסיה שהושמדו? היתואר לנו שיש ברוח אנוש לתת ביטוי למה שקרה.

כוח הדמיון אינו מעלה את אשר עוללו לנו. באה המציאות ומגוללת לפנינו את כל פרשת הזועה, את החורבן וההרס, את האסון הגדול, הסכת ושמע! אנשים, נשים וטף הובלו לטבח, על גופותיהם ובשרם חזו יקירינו את תאורי הנביא, „שכבו לארץ חוצות נער וזקן בתולותי ובחורי נפלו בחרב; הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת".

אינך קיימת עוד, עירתי קוברין! ידים טמאות עשו בך כלה.

ובמה נתנחם! איך נשמור על זכר קדושינו ועל המקור שממנו ינקנו ערכי־תרבות. לפני דמות העיר לכל צורותיה. ימי חול — וששת ימי אבל־ושמחה, ימי גאות ושפל וכמו סרט ארוך זה נמשך לנגד עיני, סרט בלתי־פוסק. ימי החול — דופק החיים המזורז, השוק והמסחר, ילדי בתי הספר והישיבות, הכל חי, הכל תוסס. השבת, המנוחה והשלוה. הנהירה לבתי הכנסת ומתוכם, אסיפות נוער ושירה. וכמה נחרת במוחך הצביון המיוחד של העיר בימים הנוראים, בימי התגיסות למפעלים לאומיים, בימי בקור שליח מהארץ. הנה שוקק והומה הבנין הגדול בית היוצר ברח' טראוגוטה שהכיל בתוכו את מיטב הנוער.

הסרט נמשך: המוסדות והתנועות, העסקנים ודברי העיר, הדמויות האצילות של הורינו, אחינו ואחיותינו.

זה הכל היה לנו ואיננו עוד! בתי־הספר ובתי־מלאכה, מוסדות צדקה ומוסדות ילדים, בית חולים ובנקים, הקרנות ותנועות הנוער. זה הכל הטביע את חותמת התרבות והציונות על העיר.

לא דלה היא הרשימה. „החלוץ": בין הסניפים הראשונים בתקופת יצירת „החלוץ". ראשוני העליה השלישית היו בין חבריו הראשונים שהשתתפו ביצירת הכפר העברי, יוצרי המושב המפואר כפר יהושע היו יוצאי החלוץ בקוברין.

פאר של תנועות הנוער השומר הצעיר, שהפעיל מאות נערים ונערות מהנוער הלומד והעובד לפעולה ציונית והגשמה חלוצית. תנועה שחלקה רב בבעור ההתבוללות מחוגי הנוער. מפלגות פועלי ציון, התאחדות והסתדרויות הנוער סביבם שריכזו חוגי אינטליגנציה ופועלים ויצרו את הרזרבה החלוצית למען מפעלנו בארץ; בית"ר ויתר ארגוני הנוער שנתנו את חלקם בהדרכת הנוער למען הארץ.

אנו הנמצאים כעת כאן שזכינו להגשים את המשימה הקדושה של בנין המולדת, כולנו יוצאי התנועות האלו.

עם שורת המוסדות והתנועות יש להזכיר את אלו שמסרו את מיטב זמנם ומרצם למען טפוח הרעיון ולמען הרמה התרבותית של הצבוריות בעירתנו.

הרשימה היא ארוכה, לא אזכיר את אלו שקדמוני. אינני מכיר גם את אלו שבאו

אחרינו ב־20 השנים האחרונות בהיותנו בארץ. אזכיר את אלו שפעלו בדורנו בעמלם היום יומי. יסלחו לי חברי אם זכרוני יבגוד בי, ואשכח כמה מאלה הראויים לציון.

בגוללי לפני את יריעת העסקנים והמחנכים, לא סרה מנגד עיני דמותו הנעלה של מורנו מר אלקון ז״ל. בע..ות תלמידיו הנמצאים בארץ אני רואה את עמלו הרב חכותו הגדולה. להט ציוני, אהבת הארץ והשפה אלה היו תכונות נפשו. בראשית צעדינו הוביל אותנו ע״י למודי התנ״ך והספרות העברית לקראת חיים במולדת. בכוח השפעתו הגענו לחלוציות ולהגשמה. ליובל ה־25 של עבודתו הפדגוגית ברכנוהו שיזכה לחוג את יובל ה־50 בין המוני תלמידיו בארץ־ישראל. אנחנו והוא לא זכינו לזה.

פלטיאל פולונסקי — עסקן ותיק שעמד ע״י עריסתה של התנועה הציונית בקוברין בזמן שרק בודדים דגלו ברעיון הזה ובמשך עשרות בשנים לא התעיף מלשאת בעול התנועה. משה זריצקי עסקן ישר ואציל רוח, איש צבור עממי, כולו פקחות ועסיסיות. בישרותו הצבורית הכריח את מתנגדו להעריצו, פעל בתוכנו לא הרבה שנים אבל הצליח להתחבב על כל השכבות. ד״ר פריבולסקי — הנאצים לא זכו להתעלל בגופו ומת לפני השואה, איש רב פעלים שעמד על משמר הצבוריות, עזר לכל כושל ולכל חולה בגוף ובנפש, נעשה לציוני נלהב אחרי שראה במו עיניו את המפעל בארץ.

ש. י. ברויקונקין בעל מרץ ויזמה, ציוני מסור, הקדיש את זמנו לכל מפעל ולכל תנועה הקשורים עם ארץ־ישראל. ש. קולודיצקי, הצעיר בין הותיקים, התוסס בלי לאות ובלי הפוגה, שותף לכל מפעל ומקובל על הצעירים והזקנים, נח מרקוזה, הרוח החיה בחייה הצבוריים של העיר, והותיקים לצעירים יותר: בן־צייץ פנטול ויצחק פינצ׳וק, שני השמות השלובים יחד, עשירי מעש ורבי זכויות, פעילי ודברי תנועת א״י העובדת בעירנו, מארגני פועלי ציון ו„החלוץ״, בתי־ספר וספריות. באישיותם גלמו בתוכם את כל המחנה שהעריץ אותם בעד מסירותם ונאמנותם. הקימו דור חלוצים, ריכזו סביבם את מיטב הנוער, ליוו באהבה כל חלוץ שעלה ארצה ובעצמם לא זכו.

בעקבותיהם באו יותר צעירים, חברי לספסל הלמודים: חיים גולדברג שנהל והדריך את ה„שומר־הצעיר״ בראשיתו, בגאווה הגן על כבוד יהדותו בין כתלי בית־הספר הזר והאוניברסיטה, עזר בכוח השפעתו בין הנוער הלומד להעביר למחננו את אלו שעמדו על סף התבוללות. אברשה הערמן שהקדיש את מיטב ימיו לתנועה, אימפולסיבי ואמיץ. כבוד ישראל וכבוד לציונות היו אצלו ממעל לכל. ידע לעמוד על זכויותינו בסביבה עוינת.

בזה לא תמה הרשימה. הם היו עשרות ומאות. כל אחד שרת את הצבור לפי דרכו ואופיו. כל אחד נתן את מיטב חלבו ודמו למען הצלחת הרעיון ולא מקרה הוא שהנוער בקוברין התגונן, לא נתן את עצמו כצאן לטבח. פרי חינוך חלוצי, פרי השראה ארצישראלית נתן להם את הגבורה והאומץ, הרוח הזה ליוה אותם גם בדרכם האחרונה.

בל נשכח אותם. ישארו דמויותיהם בזכרוננו ובזכרון הדורות הבאים.

פולסיה

קוברין שכנה באזור פולסיה. והננו נוקטים לשון עבר: „שכנה" במתכוון. כי העיר ההיא, לה אנו מקימים בספר זה מצבה, אליה אנו נושאים את לבנו בגעגועים, חדלה להתקיים. העיר הקיימת כעת באותו מקום שמה דומה, אך אין זו אותה קוברין.

ואין אנו קובעים את ההבדל משום השנויים הרבים שודאי חלו בה, בקוברין. שנויים אלה, עם כל תכיפותם ורבויים, לא היו מספיקים, כדי לשמש אסמכתא ללשון עבר שנקטנו בראשית דברינו, אלמלא העובדה המרה של העלמות הגורם הראשי, אשר הוא הוא הטביע את חותמו על העיר ונופה: יהודי קוברין.

קוברין בלי יהודיה איננה אותה קוברין מלפנים ויהא מזלה כאשר יהיה, בשבילנו אינה קיימת עוד כעובדה חיה.

והוא הדין ביחס לאזור כולו. ודאי קיימת ותוסיף להתקיים העובדה הפיזית, רחבת הידים של פולסיה. אולם החן היהודי המיוחד, אשר היה נסוך על פניה העגומים של ארץ זו, נעלם ואיננו עוד.

היכן אותה עצבות מתוקה, אותה ישרנות של נוף ואופי, אותה עגמומיות הטבועה בחותם האגממיות של הארץ? חן הארץ היה על יושביה, חן יושביה על הארץ. עם היעלמות הגורם האחד נפגמה גם דמותו של השני.

וההספד מוסב על שניהם.

פולסיה: חבל ארץ רחב, אזור הבצות הגדול באירופה, הגורל הפוליטי חילק אותה בשעתה לשנים: לפולסיה המערבית, אשר סונפה לפולין ובה 56 אלף ק"מ מרובעים ולפולסיה המזרחית, המסונפת לברית המועצות. על פולסיה המערבית נימנו המחוזות: בריסק, קוברין, פינסק, דרוהיצין, לונִיניץ, סטולין, קמן־קשירסק, סרני ובחלקם מחוזות פרוז'ני וקוסוב. כל אלה בתחום ה„ויבודזטבה" הפוליסאית עם בירתה בבריסק.

הקרקע: חולות וחמר לרוב. אוצרות מינרליים כמעט אינם. שפע של כבול (טורף). האקלים נוח למדי, אבל אינו בריא ביותר. הקור מקפיא בחורף את הנהרות. הגשמים מרובים. בצות ללא סוף ותיכלה. יערות חד־גוניים, נהרות ונחלים, אגמים ללא ספור. וביערות מקום בראש לארנים ולעצי ליבנה, שיחים משיחים שונים. ביערות — גן־עדן לחיות. ביניהם מינים נדירים שנשתמרו רק באזור זה. הנהרות שורצים דגים.

הנהרות זורמים בשני כיוונים: לים הבלטי ולים השחור. לים הבלטי פונים הבוג, המוכביץ והשטשרה; לים השחור זורם הפריפט עם כל יובליו, והוא החשוב שבנהרות פולסיה. הביצות מכסות כמעט את מחצית שטחה של ארץ זו; במחוז קוברין הן משתרעות כדי 65% ומעלה של השטח. בצות אלו הן מקור חולשתה ומקור כוחה של הארץ הזו כאחד. צבאות פולשים נתקעו בהן לא פעם אחת. כך קרה לחילות המלך השודי קרל ה־12 בראשית המאה ה־18. צבא נפוליאון נאלץ לעקוף בצות אלו בקשת רחבה. בימי מלחמת העולם הראשונה הוקפא בבצות אלו קו החזית בין חילות גרמניה ורוסיה לכמה שנים. ליד הביצות אגמים ומספרם למעלה מ־300. ותעלות לפולסיה. החשובות שביניהן: תעלת המלך ותעלת אוגינסקי. ושוב החשובה שבשתיהן היא תעלת המלך המאחדת את הדניפר עם הויסלה (דניפר — פריפט — פינה — תעלת המלך — מוכביץ — בוג — ויסלה). תעלה זו התחילו לבנות עוד בשנת 1780 והרוסים השלימו את חפירתה.

האוכלוסיה רובה בלורוסית, אוקראינית ו„פוליסאית" — טיפוס מיוחד שחותם

הנוף משוה לה אופי מיוחד במינו. ייחוד אוכלוסיה זו היו משובצים פולנים, רוסים, גרמנים, צ׳כים, הולנדים, צוענים — ויהודים. ביותר התבלטו הפולנים והם מהוים חלק עיקרי בין בעלי האחוזות וחלק חשוב בין תושבי הערים. הממשלה הפולנית השתדלה מאוד להגביר את הגורם האטני הפולני בפולסיה ע״י ישוב חיילים משוחררים פולנים על הקרקע, ישוב אנשי צבא ושלטון בערים. במידה מסוימת הצליחה גם מגמה זו והשנים האחרונות לשלטון פולין היו שנים של פולוניזציה מוגברת, בעיקר בערים. הרוסים היוו מיעוט קטן, רובם פקידי הממשלה הצארית לשעבר, מהגרים פוליטיים, בעלי אחוזות. הם שמרו עוד בקושי רב על צביונם המיוחד והלכו והתבוללו בין האלימנט הפולני הבולט.

המיעוט החשוב בפולסיה היו היהודים והם קודמים בהתישבותם שם עוד לפולנים. כבר במאה ה־14 מופיעים ישובי יהודים בארץ זו. ועד לשואה היוו היהודים כ־10%—9 מכל אוכלוסית פולסיה. הם מהווים את האלימנט העיקרי באוכלוסית הערים, והיה זמן שמספרם היחסי לעומת שאר האוכלוסיה היה גדול עוד יותר. כך מסכם המיפקד מ־1897 שבגוברניה הגרודנאית (החופפת במידה רבה את ה„וויוודזטבה הפוליסאית) מהוים היהודים 17,5%, ובערים 58,3 אחוזים (ראה האנציקלופדיה היהודית בשפה הרוסית, כרך 6, הערך: הגוברניה הגרודנאית).

האחוז הגבוה של היהודים בערים נשתמר עד הזמן האחרון. כך היוו היהודים לפי מפקד האוכלוסיה ב־1931: בבריסק — 50 אחוזים; בפינסק 74 אחוזים ובקוברין 80 אחוזים. עד שעלה עליהם הכורת...

בצלאל שוארץ

יצחק פינצ׳וק

לתולדות קוברין וישוב היהודים

יצחק פינצ׳וק, אחד מעסקניה המובהקים של קוברין, שקד על כתיבת תולדותיה של עירנו והתחיל לפרסם ב„קובּרינר וכנבּלאט" סידרת מאמרים על נושא זה. הננו מביאים מאמרים אלה במלואם — נר לנשמתו וניר לקהלתו.

ההיסטוריה של כל עיר והתפתחותה, פסליה ומקומותיה ההיסטוריים, האגדות והזכרונות על אישים גדולים ומנהיגים, שנולדו בעיר, חיו שם והשפיעו, כל זה מעורר רגשות ועניין מיוחד בלב בן עיר. ביחוד זה נוגע לישוב יהודי, שהתפתח מקבוצה קטנה וגדל במשך מאות בשנים עד שהתהוותה קהילה יהודית. למרות הפרעות, הלחץ והמצוקה, הראתה הקהלה סימני יצירה וגילתה כוחות פוריים שעמדו בצר לה וסייעו לגדולה ושגשוגה.

קשה היא העבודה לדלות מתהום הנשיה את המאורעות שנתישנו ולרענן את התמונות הנשכחות. פורה שר השכחה הטביע את חותמו על הרבה דברים חשובים ששקעו ונשכחו במשך הזמן, חסרים מקורות מהימנים לתולדות קוברין וישובה היהודי, לא נשאר אפילו פנקס או תעודה מזמן מוקדם, אין אפשרות לבדוק ארכיונים ולגלות את החומר הנחוץ, שהיה מאיר, מסביר ומחוור את הזמנים שחלפו.

משום זה יש להתיחס לעבודה הזאת כמו לנסיון של אוסף עובדות, רשימות,

תאריכים לתולדות קוברין והישוב היהודי בפרט. מורגש חוסר פנקס קוברין, שמחוץ לערכו המקומי, היה לו גם ערך תרבותי היסטורי לחקירת חיי היהודים.

על היוצר קוברין והזמן הראשון של התפתחותה אין ידיעות מדויקות. רק ידוע שקוברין נבנתה בערך במאה ה־XI ע״י יורשי הנסיך הרוסי הגדול איזאסלאוו (1078—1054) שאחרי מותו התפוררה המלוכה הרוסית לנסיכויות מיוחדות, לרגל המלחמות הפנימיות בין הנסיכים. קוברין היא מקום רוסי עתיק (בפולנית „גרוד״ הנמצא על הנהרות מוכבץ וקוברינקה וטירה בו, מבצר מימי בין הביניים שנבנה בזמנים ההם על גדות הנהרות והגבולין ושימש כהגנה למטרות צבאיות. בסוף המאה ה־XII עברה קוברין לנסיכות וולדימיר־וולינסק (למי מהנסיכים הוולדמירו־וולינסקים — ראמאן מסטיס־לאוויטש [1205—1172] או בניו דניאל ו־וואסילקא עברה קוברין, לא ידוע).

ב־1286 הוריש הנסיך וולאדימיר וואסילקאוויטש לאשתו אלגה רומנובה את קוברין, אנשיה, מסיה, את המנזר „השליח הקדוש״, האראָדעץ ושורת כפרים, הוא „דורש להשמע לה כשם שצייתו לו״. תושבי אחוזות הנסיכים חולקו לחפשים ומשועבדים. עם החפשים נמנו אנשי הצבא ובעלי האחוזות. העירוניים והכפריים היו חוכרים את הקרקע שהשתייכה לנסיך ושלמו מסים מרובים, שהתבטאו בעבודה ובכספים. הכפריים היו משועבדים בגופם לנסיך שהיה עושה בהם כטוב בעיניו.

בראשית המאה ה־XIV (בערך 1321) כשהקיסר הליטאי געדימין (1341 — 1315) כבש את פולסיה, עברה קוברין לשלטון הליטאי ונמסרה אח״כ ליורשי אולגירד. בהתאחדות הפולנית־ליטאית (1385) שייכת קוברין לכתר פולין, אולם היא נשארת תלויה בנסיכות הליטאית הגדולה.

ב־1392 מסר הנסיך הליטאי הגדול וויטולד (1392—1340) את קוברין לאנדריי וולאדמיראוויץ, יורשו של וולאדימיר וואסילקאוו, ששלט בה עד מות וויטולד, (1340), אח״כ השתייכה לנסיכי פינסק. בסוף המאה ה־XV עוברת קוברין לאיוואן סעמיאניטש קאָברינסקי, שהוא ממוצא דניאל ראמאניטש וגעדימין ונוצרת נסיכות קוברינית מיוחדת, התלויה בנסיכות הליטאית הגדולה. הנסיכות הקוברינאית הזאת שהשתייכו לה דאבוטשין (פרוזשאני) והאראָדעץ (לפי מקורות אחרים גם — פינסק) לא האריכה זמן רב.

באנציקלופדיה הרוסית־עברית של ברוקהויז־עפרון מובאת הסברה, כי האראָדעץ היתה חלק מקוברין והושמדה במצור השבידי במאה ה־XVII, דומה כי סברה זו צודקת רק בהנחה שהאראָדעץ השתייכה לקוברין. עלינו לשים לב לכך, כי האראָדעץ נמצאת במרחק של 20 קילומטר מקוברין ומילאה תפקיד במהומות הנסיכים במאה ה־XII. ההשערה כי האראָדעץ הקודמת נמצאה על יד קוברין אין לה שום יסוד.

ב־1497 הקים הנסיך הקוברינאי איוואן סעמיאניטש על הקאברינקע מנזר „ספאַס הקדוש״ ומסביב לו הרבה חלקות אדמה וטחנה. (המנזר הזה הוא הכנסיה האוניטארית אח״כ ברחוב קלאשטארנע, זאמוכביץ הקטן, בנין בית הדין. הקאברינקע שמוצאה מהבצות הדיוויניות, היתה לפנים נהר רחב יותר, עם כיוון שני דרך השדרות, מאסטאווע, קלאש־טארנע עד המוכאביץ).

הנסיך הקוברינאי האחרון היה טעאדאר איוואנאוויטש, הקבור במנזר הנ״ל. עם מות נסיך זה בראשית המאה ה־XVI נפסקת הנסיכות הקוברינאית, העוברת לשלטונו של מלך פולין בימים ההם זיגמונט ה־I הזקן (1548—1506).

תולדות היהודים בערי השדה הפולניות־ליטאיות בימי הבינים וגם בתקופות

המאוחרות עשירות בנסיונות שונים מצד הכנסיה והעיריות להנהיג בשביל האוכלוסיה היהודית בערים ובעיירות, רחובות מיוחדים שבהם מותר ליהודים לגור כדי שזה יפריע למסחרם והתפתחותם, גם רכושם יושמד — ע״י דליקות תכופות וחייהם יהיו תלויים להם מנגד ע״י התנפלויות שונות.

היהודים, שהתישבו בעצמם ברחובות מיוחדים מטעמים פסיכולוגיים ומטעמי זהירות ובטח׳ן (כארמנים, הגרמנים, שהיו להם רחובות משלהם: רחוב הארמנים, רחוב הגרמנים, או לפי מקצועם: רחוב הסנדלרים וכו׳) נלחמו בגזרות האלה, שהתכוונו למעוטה וחיסולה של האוכלוסיה היהודית. גם בקוברין היה רחוב יהודים כזה. קשה לקבוע מתי ובאיזה זמן התקיים הגיטו הזה. בנוגע לאוכלוסיה היהודית בקוברין בשנת 1563 הרי לפנינו תמונה כזאת: ברחוב פינסקר ימינה נמצאו בעלי בתים יהודים אלה: יאסקא יקוביביץ, משה יאצקביץ, אברהם שמואלביץ, בית הכנסת, שמואל אברמוביץ, יצחק קנילישיטש, דוד שלומיץ, שבתי יאסקוביץ, יעקב יאסקוביץ.

רחוב פינסקר — שמאלה: שלמה דווידוביץ, לייזר אילולוביץ, חלבנה לבקוביץ, פייאים יאסקוביץ, יאסקא יאצקביץ (2 בתים), פסח שלומיץ, פייביש כלאוונאָוויץ, מיסאן יאצקביץ.

רחוב אסטראמעצקא (בוברויסקאָ): פייביש יאסקוביץ.

רחוב בריסקר — חלבנה לבקוביץ, שמואל אברמוביץ (3 בתים) ביחד 25 בתים של בתי יהודים. בתי נוצרים — 223. (קשה לקבוע בדיוק מספר התושבים היהודים. לפי המספרים הנתונים בסקירה — מגיע מספר בעלי הבתים היהודים ל־19. לפי בערשאדסקי — 17. לפי האנציקלופדיה העברית־רוסית — 22. בכלל מדובר שם רק על בעלי־בתים יהודים, מספר המשפחות העבריות בודאי גדול יותר).

לפי הרביזיה הזאת, נתקלים אנו גם ביהודים אחדים ברחובות אחרים, וזה שולל את ההנחה על קיום רחוב יהודים מיוחד. אולם יתכן גם כן שהיהודים הנקובים בשמם ברחוב בריסקר ואוסטרומצקה, היו מוכסים. (אחד מהם, פייבוש יאסקוביץ ברחוב אוסטרומצקה נזכר בתור מוכס וכנראה היו זכויותיו מרובות מזכויות שאר היהודים. הנשארים — אפשר שגם הם היו מוכסים, או שגרו בעצמם בבתיהם ברחוב פינסקר).

אולי היו להם תפקידים, שהקנו להם את הזכות לגור מחוץ לרחוב היהודים.

בתור הוכחה ישמש לנו המאורע המאוחר באחד מיכאל איצקוביץ שקיבל פריבילגיה לגור בשוק וזכויות משפטיות אחרות להתעסק שם במסחר ובתוצרת יין. (המאורע הזה מתיחס להתחלת המאה הי״ח ומוכיח על קיום רחוב יהודים. זה שברחוב פינסקר נמצאו גם בתי נוצרים והכנסיה הפולנית אינו משנה את העובדה, כי בהרבה ערים ניכרת היתה אותה ההופעה, שברחובות יהודים גרים ־־ יצרים, אעפ״י שלפי חוק 1564 היה זה אסור).

אפשר מאוד שבעת ההיא היה בקוברין רחוב יהודים — רחוב פינסקר (שקראוהו רחוב היהודים) ושם נמצאו כל המוסדות כגון בית־הכנסת, בית המרחץ, בית הקברות וכו׳.

על האוכלוסיה היהודית בזמן ההוא חלו הגבלות שונות כגון האיסור לחגוד חגורות זהב, על הנשים נאסר להתקשט בתכשיטי זהב וכסף כ״א מצנפת צהובה וכובע צהוב. על הנשים היה ללבוש שמלות צהובות, כדי שיוכלו להבחין ביניהן, לבין נוצריות. אסור היה להעסיק נוצרים בתור משרתים בבית.

אולם כנראה שכל החוקים האלה (מהסטאַטוט הליטאי 1566) לא הוגשמו בחיים.

בזמן האחרון לשלטון זיגמונט אוגוסט הוגשמה האחדות בין כתר פולין וליטא. האחרונה הוקטנה וגם ויתרה על חלק מזכויותיה הקודמות. קוברין הוכללה כמקודם בנסיכות ליטא. מלך פולין וליטא נעשה תלוי ביותר בשלאכטה וזה הרע בהרבה מצב היהודים.

אחרי מות זיגמונט אויגוסט (1572) עלה על כסא פולין הנסיך וואלוא, שהתיחס באופן רע ליהודים ונמצא בקשר תמידי וקרוב עם הכמורה.

אולם ימי ממשלתו לא ארכו ועל כסא פולין עלה סטפן באטארי (1576), בימיו הוקל מצב היהודים. הוא אישר את זכויות היהודים מקודם וגם נלחם באופן נמרץ בעלילות הדם והגדופים השונים. אחרי מותו (1586) לפי החלטת הסיים נמסרה קוברין לאלמנת סטפן באטארי — אַננה יאַגעלאַנקאַ.

רשומות

מהקובץ: רגיסטי אי נדפיסי, פטרבורג, 1899

שנת 1511, 21 במארס:

יהודי טרוק, גרודנא, בריסק, לוצק, וולודימיר, פינסק, קוברין וכו׳, הגרים בנסיכות הליטאית הגדולה, הגישו בקשה למלך זיגיזמונד על אשור כתב אחיו, המלך אלכסנדר. אלכסנדר דרש מהיהודים, שימציאו לשרות הזמסטבה אלף סוסים, אולם היהודים, בהסתמכם על זה, „שעד הזמן ההוא לא השתתפו אף פעם במלחמה", בקשו „להשאיר את המצב כמקודם מבלי להכניס שנוים חדשים".

אלכסנדר מלא את בקשתם והחליט: היהודים אינם נקראים למלחמה, ואשר לתשלומי מסים, עגלות ושרותים אחרים עליהם למלא את הפקודה יחד עם כל האוכלוסיה, שאתם הם חיים בצוותא. זיגיזמונד אישר את הפריביליגיה של אחיו.

*

שנת 1529, 21 בינואר:

...כל היהודים הגרים בנסיכות הגדולה, על אדמות המלך... (... בין השאר יהודי קוברין) צריכים להכניס סך של 1000 פעם ששים גרושים ואת הסכום הזה עליהם להטיל על עצמם לפי מצב הרכוש של כל אחד ולהכניסו למלך לחג הפסחא.

*

שנת 1563:

מה„רביזיה של הכלכלה הקוברינאית". לפי הרביזיה שנערכה ע"י המבקר מטעם המלך דמיטרי ספגו בשנת 1563 נמצאו בעיר קוברין היהודים הבאים:

ברחוב פינסק, מצד אחד:

יסקו יקובוביץ	בעל 3	בתים, שלושה גנים
מושקה יצקביץ	" 3	" " "
אברדם שמולוביץ	" 3½	" " "
שמוילה אברמוביץ	" 3½	" " "
יצחק קהיליציץ	" 2½	" " "
דוד שלומיץ	" 2½	" " "
שבתי יסקוביץ	" 4	" 2 גנים
יעקב איצקוביץ	" 4	" 2 "

מצד שני:

שלמה דוידוביץ	" 3½	"

לזר אילולוביץ " 4 "
ד׳לבנה לבקוביץ " 3 "
פיש אסקוביץ " 2 "
יסקו איצקוביץ " 3 "
אותו יסקו " 3 "
יקוש יסקוביץ " 3 "
זחר יקובוביץ " 2½ "
יסקו פסקוביץ " 2½ "
פסח שלומיץ " 3½ "
פאיש חלבנוביץ " 3 "
ניסן יצקביץ " 4½ "
זלקו יסקוביץ " 2½ "
לזר משביץ " 2½ "

מצד אחד של הרחוב באָלאָצקאַיה:

איצקו יאצקביץ 3 2
אותו האיש 3 2

מהגנים שנמצאו ברשות היהודים:

איצקו יאצקעביץ 2 מורג
שמואל אברמוביץ 2 "
חלבנה לבקוביץ 2 "
פסח שלומיץ 1 "
איצקו יקובוביץ 2 "
שלמה דוידוביץ 1 "
פאיש איסקוביץ 1 "

גני היהודים האלה נמצאו בקצה הרחוב פינסק ונמשכו עד הדרך באָלאָצקאַיה.
מהגנים מאחורי הצד הימני של הרחוב באָלאָצקאַיה:

שמואל אברמוביץ — 2 מורגים
שלמל דוידוביץ — 1 מורג

אחרי הגנים האלה:

שמאילה אברמוביץ — 8 מורגים
אותו האיש — 7 "

המורגים של ההגמון הקוברינר ליד קוברינקה ומוחבץ, מאחורי הצד הימני של הרחוב הטשבצ׳יצ׳י, הם ברשות היהודי איסקו יצקביץ.
ברחוב אוסטרומצקי, (אחרי המוחבץ מצד ימין):

האיש אסקוביץ נחלות 3, גנים 2½

מהצד השני של הרחוב בריסק:

חלבנה אברמוביץ נחלות 5½, גנים 17
שמאילה אברמוביץ " 5½ " 17
אותו האיש " 5½ " 17
אותו שמאילה " 5½ " 17
אותו האיש, בקצה הרחוב בריסק 2 מורגים.

*

משנת 1578, 8 בפברואר:

פקודת המלך ליהודי ליטא על תשלום מסים לאוצר הממשלה במטבעות זהב.

המלך סטפן מודיע לכל היהודים, הגרים בעיר פינסק, כמו כן בכל הערים, העיירות, הכפרים והאכסניות שבמחוז פינסק, שהואיל והם לא מלאו את חובתם בהכנסת מסיהם במטבעות זהב ועד מאשתקד נשארו חייבים לאוצר הממשלה 77 אדומים של זהב, אי־לזאת הוא משגר אליהם את האציל ניקולאי קירדיה, בשליחות לגבות את הסכום הנקוב. ברשימה הליטאית שממנה מצוטט אָקט זה, רשום

הדבר בלשון זו: „מכתב שנשלח ליהודי פינסק בדבר מטבעות הזהב", ולמטה תוספת של הערה: בכתבים כאלה נשלחו למקומות ולמחוזות נובוגרודוק, מינסק, גרודנא, קוברין, וילנא, טרוק, בריסק, מסטיבוגובסק וקובנה.

*

שנת 1583:

מספר המסים שנגבו בעד סחורות אשר הועברו דרך בריסק ב־1583.
...יעקב בן פייביש אסקוביץ יהודי מקוברין ללובלין.

*

שנת 1642, 15 בנובמבר:

(מכתב הקומיסר בדבר תלונת הכומר הקוברינאי מהכנסיה ע"ש השליחים הקדושים פטר ופבל על שמוש באדמת הכנסיה).

הכומר ווסילי פאיבסקי התלונן בפני הקומיסר הקיסרי על זה, שיהודי קוברין: מיכנה, דודצינו ויצחק סולומונוביץ תפסו חלקת אדמה הגונה של הכנסיה שעליה הם מיצרים בירה.

הקומיסר בדק את אדמת הכנסיה בנוכחות עדים, וציווה על המודד הקוברינאי למדוד את האדמה. על התלונה שהיהודים מקלקלים את סכר המים המוביל לכנסיה, בשפכם מי השופכין מבתי־החרושת לשכר ומהבארות, פקד הקומיסר שעל היהודים והכומר לתקנו.

*

שנת 1667, 4 באפריל:

המלך נותן לפיאודור סביצקי את הרשות לגבות תשלום בעד מעבר הגשר, שנבנה והוקם באחוזתו, בדרך מבריסק לקוברין. התשלום ייגבה מסוחרים, יהודים ועגלונים, פרט לכמרים ואצילים.

והואיל שסוחרים אחדים — יהודים, ברצותם להתחמק מהתשלום מעבירים את סחורתם בסירות דרך המוחביץ, נתנה הרשות לגבות שני גרושים פולניים מכל סירה כזאת.

*

שנת 1670, 10 במאי:

פקודה המצווה על יהודי הקהל הקוברינאי לשלם למנזר הפינסקאי הוורוורינסקאי חוב ורבית 1546 זהובים ו־15 גרושים.

הנהלת המנזר הפינסקאי הגישה תביעה לתשלום החובות של 1246 זהובים ו־15 גרושים פולניים, מיהודי הקהל הקוברינאי: לייב איצקוביץ, לייזר שמאילוביץ, חיים וישראל מושקוביץ, יוזף אלנביץ, יוזף חיימוביץ, דוד איצקוביץ, אברהם פייבישביץ, יוזף זבלביץ, יהודה מישקוביץ, שמואל מיכלביץ, הגץ אלנביץ, זליג אברמוביץ ושלמה אושרוביץ. הנתבעים לא הופיעו בפני בית המשפט ושום הודעה על אי־הופעתם לא הומצאה.

בא־כוח התביעה הוכיח ע"י העתק מספרי בריסק שנתן ב־10 למארס 1670, כי הזמנה להופיע בפני בית הדין נמסרה ליהודי קוברין. כמו כן הוכח ע"י התובע כי לפי ההסכם שהיה קיים בין המנזר והיהודים מהששי לפברואר 1657, התחייבו היהודים לשלם 1246 זהובים ו־15 גרושים בתשלומים שנתיים של 96 זהובים.

במקרה שלא ישולם תשלום אחד התחייבו לא רק לשלם את השיעור הזה, כ"א את כל הסכום.

בשנה הבאה לא שילמו היהודים את התשלום הנקוב; ומשום כך דרש המנזר לשלם את כל הסכום וההוצאות. בית הדין פקד על היהודים לשלם את כל הסכום בתוספת של שלוש מאות זהובים כפיצוי בעד הנזק.

*

שנת 1676:

המלך יאן ה־3 מצווה על כל מפקדי הצבאות הפולניים והזרים וכן על הקוזאקים מזפורוזשה שעליהם לעבור במחוז קוברין והעיר בריסק לא לעשות שום עוול לאנשי העיר ויהודי העיר בריסק ופרבריה...

שנת 1714:

זקני העיר קוברין שמואל בן יוסף ויוסף בן מאיר הציגו ב־7 במארס שנת 1714 בשמם ובשם כל הקהל הקוברינאי כתב ערבות שניתן על ידם ליהודי קוברין מיכאל בן יצחק ואשתו שרה בת אשר וכן לילדיהם ויורשיהם...

*

שנת 1744:

הגדרה, משפטית בענין הגרף פלמינג נגד הרודניצקים על חפציהם שנגנבו ע״י צוענים.

בשם הגרף פלמינג הוכנסה קובלנא למחלקת העיריה בבריסק על רודניצקי, מנהל אחוזתו רודזסקי, האדונים: קונצביץ, ארצישבסקי, האחים קציקוב ושמונה צוענים, הנאשמים בגניבה אצל יהודים תושבי קוברין: מאיר קדושביץ, שמואל נוטוביץ והרב מאיר נחומוביץ. הצוענים הנ״ל, לפי דברי הקובלנא, פתחו במכשירי גניבה מיוחדים מחסן בעיר קוברין וגנבו מתוכו את הפקדונות של שלושת היהודים הנ״ל, חפצים יקרי ערך וכסף מזומן בסכום 5000 זהובים, והביאו את החפצים הגנובים לשאר הנאשמים...

*

שנת 1748, 27 במארס:

פבל ואדם בוכובצקי הגישו כתב כדי להכניסו בספרים המגדבורגיים של קוברין, שלפיו דם מוסרים שי למנזר ספס הקדוש, את שלושת החובות שחייבים להם הקהל ויהודי קוברין. חוב ראשון: מ־23 ליולי 1702 סכום של 2558 טינפים; חוב שני: 550 טינפים; וחוב שלישי: של 600 זהובים פולניים.

*

ב־1514 צורפו פינסק וקוברין לקהלות ליטא

בראשית המאה ה־16 היתה קוברין נחלתו של הנסיך איבאן בן סימון. יחד עם אשתו פיאודורה, הוא ייסד בקוברין מנזר פראבוסלאבי.

(לפי הספר של ס. ברשדסקי „יהודי ליטא׳
רוסית, פטרבורג 1883).

*

קוברין בימי גזירת ת״ח ות״ט

...ומשם הלך לק״ק סלאנים. ושם שתי מאות בעלי בתים, ונהרגו כמעט כולם.
ומשם הלך לעיר ואם בישראל מינסק. ושם חמש מאות בעלי בתים, ונהרגו כמעט כולם.
ומשם הלך לק״ק פינסק. ושם שלוש מאות בעלי בתים, ונהרגו כמעט כולם.
ומשם הלך לעיר סלוצק. ושם שלוש מאות בעלי בתים, ונהרגו כמעט כולם.
ומשם הלך לעיר קוברין. ושם שתי מאות בעלי בתים, ונהרגו כמעט כולם.
ומשם הלך לעיר הגדולה עיר ואם בישראל הרודנה הגדולה. ושם אלף בעלי בתים עשירים גדולים עד מאוד, ונהרגו כמעט כולם.

(מספר „טיט היון״ לר׳ שמואל פייביש ב״ר נתן פייטיל מווין,
מובא בספר הדמעות לשמעון ברנפלד. הוצאת אשכול, ברלין, תרפ״ו, כרך ג׳)

*

מתקנות ועד שפ״ג

אלה הם הגבולין והסביבות ק״ק בריסק:
...קאברין, הארדעל, פרושנא...

*

מתקנות ועד שפ״ח

איש לעכוויסש הידוע לראש מדינות דק״ק פינצק יצ״ו יזרזו הקהל דפינצק לגרשו מכל גבול מדינות ליטא ורוס. ואם ימרה את פיהם יעשו בו התראה בהתרת דם ויעשו דינו בלי איחור כדין רודף. כמשפט הזה איש קאברין הידוע לראשי מדינות דק״ק בריסק יצ״ו, יגרשו אותו ג״כ ואת אשתו ואת בניו וחתניו חוץ לגבול מדינות ליטא ורוס, וכולם עומדים להלכד במצודה רעה ח״ו; ואם ימרו ויקשו ערפם יעשו בהם מנהיגי קאברין התראה בהתרת דם; ואם יעמדו במרדם ימתחו על העמוד לתת עליהם (להם) משפט רודפיהם (רודפים).

(פנקס מדינת ליטא, ערוך ע״י שמעון
דובנוב, הוצאת „עינות״, ברלין תרפ״ה)

קוברין

קהלה יהודית היתה קיימת בקוברין בראשית המאה ה־16. השם קוברין נזכר בין הקהלות הליטאיות שקבלו ב־1514 חמש הזכויות שהוענקו להן ע״י אלכסנדר.

העיר ופרבריה, שבהם היתה ליהודים זכות מגורים, השתרעה על פני שטח נרחב במאות ה־15 וה־16. העיירה הקטנה הורודץ הרחוקה כ־5 מילין מקוברין, היתה פעם חלק של קוברין, אבל היא נחרבה כמעט כולה ב־1653, כאשר הצבא השוודי שם עליה מצור. היהודים ורכושם סבלו ביותר, בעיקר מידי החיילים הפולניים שהתמרדו לרגל אי־קבלת שכרם ופיצו את עצמם על חשבון היהודים.

ב־1766 קוברין הורדה לדרגה של כפר, אבל ב־1795 הוחזר לה המעמד של עיר מחוזית. העיר הורעשה ע״י הצבא הצרפתי ב־1812 וסבלה מאוד; היהודים התנהגו בשעת ההרעשה באומץ לב מיוחד.

בבית הקברות העתיק יש עוד תאריכים של המאה ה־15. הרב הראשון הידוע הוא בצלאל בן שלמה דרשן (מת ב־1678). יורשיו היו: יעקב בן דוד שפירא או ספירא, מחבר „אוהל יעקב" ומיסד ישיבה בקוברין שבה למדו בזמנו יותר מ־400 בחורים (מת ב־1718), מינץ (מת ב־1819), שמריה שהיה גם רבי של חסידי ריובשוב (מת ב־1835), ר' משה, הרבי של חסידי קוברין (מת ב־1858), מאיר מירים שפיס (מת ב־1873) מחבר „ניר על ירושלמי", אליהו הידוע ברבים כרבי אלינקה לידר (מת ב־1876), שאול אפשטיין (מת ב־1891), לאחרונה רבי מאיר אטלס. לקוברין יש הרבה חברות ומוסדות של חסד, בית כנסת מפואר, בתי מדרשות ושטיבלאך של חסידים.

לפני כן היהודים עסקו בעיקר בעבודת אדמה ובעשיית שכר, אבל ב־1882 ע״י פקודת הצאר אלכסנדר ה־3, נאסרה עליהם חכירת החוות וכן המגורים מחוץ לגבולות העיר.

ב־1897 לקחה הממשלה את המונופול על עשיית השכר. כתוצאה מזה הורע מאוד מצב היהודים והם מהגרים בהמוניהם.

לפי האנציקלופדיה היהודית (אנגלית), כרך 7

*

...בראשית המאה ה־18 פחתה אוכלוסיתה של קוברין מחמת המגפה שפשטה בה. ב־1766 הפכה עיר זו לכפר. בזמן החלוקה השלישית של פולין ניתנה קוברין במתנה לסובורוב שציווה להשמיד את כל ביצוריה. ב־1795 הפכה קוברין לעיר מחוז.

(לפי המלון האנציקלופדי הרוסי,
פטרבורג, 1895)

מ. צינוביץ׳

לתולדות הרבנות בקוברין במאות הקודמות

בתולדות הרבנות בקוברין יכולים אנו להבחין שתי תקופות. התקופה הראשונה — רבני קוברין מדברי ימיה הראשונים של קהלה זו עד ימי רבנותו של הרב רבי מאיר מירים בעל המחבר „ניר על הירושלמי" ומרבי מאיר מירים עד סופה הטראגי של קהלת קוברין מידי הנאצים ימ״ש.

והנה בו בזמן שעל התקופה השניה של הרבנות הקוברינאית יש לנו ידיעות מפורטות, הרי במה שנוגע לדברי ימי הרבנות בקוברין בתקופה הראשונה, מקורותינו דלים עד מאוד. לא רק שאין בידינו תעודות ופנקסים מקומיים על פרק זה בתולדות קהלת קוברין בגלל חורבנה של הקהלה, כי אם חסרים לנו אפילו מקורות ספרותיים רבניים. ואף על פי כן יגעתי ולא מצאתי — אל תאמין, ובידי כותב המאמר הזה עלה בכל־זאת להעלות מתהום הנשיה את זכרם של כמה רבנים מקוברין או אישים תורניים אחרים שנולדו במקום זה. ואם כי רשימה זו על הרבנות הקוברינאית בתקופה הראשונה איננה

רשימה מדויקת, שלימה ומקיפה, הרי מפיצה היא אור־מה על חיי הרוח של קהלה חשובה זו במאות הקודמות.

הרב רבי (יעקב) קאפיל כהנא אב״ד וראש ישיבה בקוברין.

אחרי גזירות ת״ח מוצאים אנו כאב״ד וראש ישיבה בקוברין את הרב רבי (יעקב) קאפיל כהנא. על קיומו של רב זה בקוברין מוסר לנו הרב רבי יעקב כהנא שפירא בהקדמתו לספרו „אהל יעקב״ (פרנקפורט דאדר תע״ט).

בהקדמתו זו כותב המחבר, שהוא עוד זכר את גזירות ת״ח בהיותו אז בן שש או בן שבע „והיה בתוך ההריגה בנימירוב היא העיר המהוללה ונמלט ובטל תלמודיה אז לזמן מה״. בעבור רוח הסערה והארץ שקטה כבר במשהו, הביאו אביו דוד כהנא (נכד הגאון רבי יצחק כהנא אב״ד קראקא, חותנו של המהר״ם מלובלין) לבית דודו יעקב כהנא, שאור הורתו זרח אז בבריסק דליטא ולבסוף ימיו היה אב״ד דמוהילוב במדינת רייסין (רוסיה הלבנה). בתוך הזמן הנ״ל קמה מלחמה (כוונתו למלחמת רוסיה המוסקבאית בפולין) ויחפץ ליסע לדודו ר׳ לייזער שהיה בסוף ימיו בק״ק אלטונה והקרה ה׳ מקרה טהור, שבאתי לק״ק קאָברין ושם מצאתי את שאהבה נפשי שאר בשרי המאור הגדול מוהר״ר קאפיל אב״ד דקקהנ״ל ולמדתי גם שם בישיבה הרמה לערך שנה.

כפי הנראה, היתה ישיבת קאָברין של רבי קאפיל זה באמת ישיבה מפורסמת, כי הרב המחבר יעקב כהנא שפירא שלמד בישיבה זו היה למדן גדול והיה אב״ד בכמה קהלות ידועות בפולין. ההסכמות של רבני ועד ארבע ארצות „בהתוועדות הקודש״ שלהם בשנת הנב״ח כותבות עליו „הותיק העדני העצני, המאור הגדול״, האב״ד בפפד״מ רבי יוסף שמואל מקראקא כותב עליו: „מכירו הייתי, כי היה מופלג בתורה ובחסידות וכל מעשיו היו לשם שמים״. והאב״ד דאפטא ר׳ מאיר בן בנימין וואלף מלובלין שאף הוא הכיר את הרב המחבר הזה, כותב עליו „ולשונו היתה מדברת גדולות״. כמו כן עוד כמה רבנים מפורסמים כותבים על המחבר הזה בדברי שבח והלל.

לפי דבריו של ר׳ יעקב זה שרבי קאָפיל היה שאר בשרו נודע לנו דרך אגב על יחוסו הגדול של הרב הקוברינאי הזה שהשתייך אף הוא למשפחת הגאון רבי יצחק כהנא שפירא הנ״ל אב״ד קראקא ואשר חתנו המהר״ם מלובלין מביאו כמה פעמים בחבוריו וגומר עליו את ההלל הגדול. בנו של ר׳ יצחק זה — רבי דוד היה אביו של רבי יעקב הנ״ל תלמיד ישיבת קוברין ורבי דוד זה חבר ספר „באר מים חיים״ (קראקא שע״ו) המכיל הרבה חדושי תורה של אבינרי יצחק כהנא שפירא. משפחת כהנא שפירא הוציאה מקרבה במשך הזמנים כמה אישי תורה מפורסמים, ביניהם הגאון רבי זלמן סנדר, איש קוברין ואב״ד ור״מ במאָלטש וקרינאק.

לפי הספר „כתבי הגאונים״ להרב צבי הורוויץ, רב בדרזדען, יודעים אנו על רב־אב״ד קוברינאי אחד בשם רבי שלמה. אם כי לא נשארו אצלנו פרטים על קורות חייו ופעולותיו בקוברין הרי לפי יחוס משפחתו נודע לנו שאדם חשוב היה. רבי שלמה זה היה בנו של רבי אברהם אבא מארי אב״ד נובהרדוק ונכדו של הרב רבי יעקב מאָן אב״ד ווינה שנפטר שם בשנת ת״ח.

רבי אברהם אבא מאָרי היה מזיווג ראשון חתנו של רבי שלמה אב״ד זאמושץ ומזיווג שני חתן ר׳ ישראל איסר אב״ד לובלין — בן רבי משה בעל „מהדורא בתרא״ חתן המהרש״א. והיו לו לר׳ אברהם אבא זה, האב״ד הנובהרדקאי, שלשה בנים. שני בנים מזיווג ראשון הלא הם האב״ד דקוברין רבי שלמה, האב״ד דפלאָצק ופרנס־מנהיג של

גליל לבוב ותושב זלקוב — הרבי רבי שמשון (בזלקוב התגורר אחיו של רבי אברהם אבא — רבי יצחק איציק מגדולי וחשובי „קריה נשגבה" זו) והבן השלישי (מזיווג שני) — רבי ישראל איסר אב"ד בריסק־דליטה ופינסק.

הרב רבי שלמה אב"ד קוברין היה חותנו של ר׳ חיים הכהן רפופורט מזלקוב — בנו של הרב ר׳ נחמן רפופורט אב"ד וויסאקי דליטה הסמוכה לבריסק. ר׳ נחמן זה היה בנו של רבי שמחה הכהן רפופורט אב"ד הוראדנא וחתנו של הקצין דוד כתבן מזלקוב. כפי הנראה היה רבי שלמה זה בקוברין אחרי ר׳ קאפיל הנ"ל.

באותו הזמן לפני שלש מאות שנה בערך, התפרסמה כבר קוברין היהודית בבן־עיר שלה „הדרשן המפורסם רבי בצלאל בר שלמה מקאברין" שנהיה ל„דורש טוב לעדתו" בסלוצק הליטאית ופרעמישלא הפולנית. שמו הלך לפניו בכל רחבי קהלות ישראל בפולין כ„הדרשן הגדול והמופלג שמו הטוב נודע בשערים", כמו שתיארהו בתארים אלה אפילו גדולי הרבנים בהסכמותיהם על ספריו אשר זכו לתפוצה גדולה בין יהודי פולין וליטא שבימים ההם. ספרו הראשון „פלח הרמון" המכיל ט׳ דרשות נדפס בשנת תי"ט באמשטרדאם והוא אז בחוץ לארץ בגלל ימי החירום שעברו על יהודי ליטה ורוסיה הלבנה בשנות תט"ו—תי"ז „בטלטולא דגברא קשה.... והייתי עובר אורח דרך מדינות אשכנז". אחרי זמן מה רואים אנו אותו שב לארץ מולדתו ליטה והנהו „דרשן בקהלה גדולה ומפוארה בישראל ק"ק סלוצק במדינת ליטא". כמה מאנשי ליטא „נדבה לבם לתת מתנה גדולה ומרובה להדפסת ספרו השני „עמודיה שבעה" ו„בפרט ראשי ומנהיגי ק"ק סלוצק ובני קהלתו ומלכיהם בראשם האלופיב" של קהלה חשובה זו.

ספרו השני הזה כולל בקרבו „דרושים גדולים ונפלאים, במחצב הקודש הם חצובים בתורה, בנביאים ובכתובים" מיוסדים הם על „שבעה עמודי עולם". אברהם, יצחק ויעקב, יוסף, משה וכו׳ — נתחדשו אצלו והיו כבר מוכנים לדפוס בשנת תכ"ד והוא „יניק וחכים, רך בשנים ואב לחכמים". באותה שנה התייצב „רבי בצלאל ברבי שלמה מקאברין" לפני וועד מדינת ליטה שהתאסף אז בזאבלודאווי. כפי שהוא מוסר לנו בהקדמתו, הגיש הוועד למחבר עזרה רבה להוצאת ספרו: „ונשאתי חן בעיני הקצינים, האלופים, ראשי ומנהיגי המדינה ליטא ונדבה לבם מתנה גדולה ומרובה להדפסת הספר". כמו כן הצטייד בהסכמות רבני המדינה שהיו נוכחים באסיפת הוועד הזה וכולם מנשאים גדלו ותפארתו של המחבר הצעיר הזה.

אבל הוא לא הסתפק בזה ויבוא גם לפני וועד ארבע ארצות באסיפתו באותה שנה ביריד גראמניץ שבלובלין וגם וועד זה עזר לו במדת־מה להדפסת ספרו, כמו שהוא כותב גם כאן „ומצאתי חן בעיני הקצינים האלופים ראשי המדינות פולין ועשו עמי הטוב והישר". ששת הרבנים שהיו בוועד זה, ביניהם שני אישי תורה מפורסמים, כמו רבי דוד הלוי (בעל הט"ז) מלבוב ורבי משה בעל „מהדורא בתרא" מלובלין כותבים, שהסכימו ב„שפה אחת ודברים אחדים" על „יקר תפארת הספר הנחמד להשכיל, אשר חוצב במחצבת קודש, שחבר האלוף התורני המרומם... נאה דורש ונאה מקיים". בספרו זה שהדפיס בשנת תכ"ו בלובלין מובאות עוד כמה הסכמות, ביניהם מהרב רבי גבריאל אב"ד עלקוש (אבי משפחת אשקעלעש) ורבי חיים יודא בן ניסן הכותב עליו „שאר בשרי". ספרו השלישי „קרבן שבת", בדיני ומדרשי שבת, שנדפס בשנת תנ"א בדוהרנפורט, — והוא המחבר לא זכה כבר לגמר הדפסתו כי לפני כן כבר לא היה בין החיים — מלוקט מפוסקים ומספרי קבלה, מכיל אף הוא הסכמות מגדולי הדור, ביניהם הרב רבי נפתלי הכהן אב"ד פוזנא.

רב מפורסם זה מתבטא בהסכמתו על המחבר בבטויים מליצים כאלה: „אחד מאנשי השם מעולם הוא הרב הדרשני זית שופכני, אשר האיר נתיבות החכמה, הבריק ברק השנן לצורה, אור נערב, מו' בצלאל היה כמוס החכמה, עלה בעב וידע לדרוש התורה במ"ט פנים, כאשר שבחו בחוץ מרננים. הניח ברכה לרבים, לענג נפשות רעבים, בתענוגי בני־אדם והעלה קרבן שבת בשרא שמינאי אפתורא דדהבא לכל נפש רעבה ונאנחה".

בספרו זה מובאים בעקיפין כמה פיסקאות המפיצות אור־מה עליו ועל סביבתו. ככה למשל נודע לנו שהוא היה תלמידו של האב"ד דנעמרוב (ייתכן שזה היה המקובל רבי יחיאל מיכל שנהרג בגזירות ת"ח). הוא מביא שם דבר חידוש „ממה ששמעתי מפה קדוש אדוני אבי החסיד האלוף התורני". מביא את מנהג „אנשי המעשה וראשי הקהלה", „בקהלה קדושה ומפוארה ק"ק סלוצק, שהיו בערב שבת מסבבין מבית לבית, שתי שעות קודם הלילה ויותר והיו רואין בכל החדרים ושמצאו איזה מלאכה שלא נגמרה, או ידעו וודאי שתגמר בשבת היו משברים הכלים... וגם בבתי כל המלאכות ובכל החנויות והיו סוגרים אותם מיד, אשריהם ואשרי חלקם בחיים".

בספר „קרבן שבת" של הקוברינאי רבי בצלאל ברבי שלמה מוצאים אנו תיאור חי על גודל ההשמדה של גזירות ת"ח־ט ותט"ו־ת"י"ז שהמחבר בעצמו היה להם עד ראיה בימי בחרותו. הוא מוסר לנו על גזירות איומות אלה שהתחוללו על יהודי „פולין גדול וקטן וליטא ואוקריינא ורוסיא" מ„הידים ידי עשו" במלים קורעות לב כאלה:

„והנה זה מכמה שנים, הקול יעקב צווח במדינתנו... אשר בעוה"ר שפכום דמם כמים דמי אבות ובנים דמי חסידים וחסידות, דמי צדיקים וצדקניות, דמי ילדים וילדות גמולי מחלב עתיקי משדים, אשר לא חטאו ולא פשעו וקבורה לא היתה למקצת, והרבה ילדים אשר נדרסו לאלפים ולרבבות בין רגלי סוסים, ודמי רבנים ותלמידיהם נהרגו ונשחטו בידי אכזרים בכל מיני מיתות אכזריות, אב"ד וחסידי עליונים ובטלו בתי מדרשות ובתי כנסיות ונשרפו ספרי תורה שבהיכל ופליטה הנשארת נשתיירה כיתומים בלי אב וכמיים בלי עוזר". ובעוה"ר עד היום הזה, הרבה נעים ונדים ומיטלטלים ואין להם מנוחה והקולות לא יחדלון".

והתחילה הצרה הזאת בשנת אבל גדול ליהודים מספד ובכיה בכ' סיון יום מהומה ומבוכה, יום צרה וצוקה יום שבר ואנחה... וקבעו יום המר הזה לתענית ולתחנונים בכל שנה ושנה על מקרה בלתי טהור אשר קרה לנו".

הדרשן רבי בצלאל תולה את הגזירות האלה בעוון שבת ויו"ט שהיה נפוץ אצל חוכרי בתי המרזח והמזיגה, בנפות הספר ובמיוחד באוקריינא. כותב הוא שמה „ולאו חו"ש לטעון על הכלל יצאתי, כי כל העדה כולם קדושים. אך הפרט מן הפרט רוב בני יושבי הכפרים מחזיקים עסקים הנקרא אורנדי, הגם שיש בהם צדיקים אנשי מעשה, עושי צדקה בכל עת וגומלים חסדים לעניים בכל רגע וגם לת"ח יושבים להביא טרף לביתם, אבל רובם בעוה"ר, שאין שומרים את השבת, כי כל מחיתם עם העכו"ם ויתערבו בעכו"ם וילמדו ממעשיהם ולא זו שאין מוסיפין מחול על הקודש, אלא אף זו שעושים עצם קודש קודש השבת חול והטוב רע והמתוק מר. קונין ומוכרין בשבת על ידי עבדיהם עכו"ם והכל בדרך ערמה ועושים עצמם צדיקים כפנחס, ומאד מאד נזהרים, שאין נוגעים במטבע בשבת, תופס הענף ועוקר השורש, ומצווים עבדיהם עכו"ם כל המלאכה לעשות כך וכך, ויושב אצלו ומלמדו, איך לתקן מה שנתעוויות במלאכה, ואין נזהרים ליתן שביתה לבהמתם. אוי לעינים שכך ראו כמה פעמים, ולא היה בידי למחות ואפילו הצדיקים

והישרים שבהם המדקדקים במצוות ביותר ונזהרים בכבוד השבת, מכל מקום לא עבדי כדבעי למיעבד בדבור, בהרהור ובמחשבה, לחוש בחשבונותיו ומסתכל בשדותיו וגנותיו לידע מה הם חסרים" שלשת החבורים האלה של רבי בצלאל ברבי שלמה מקאברין זכו לתפוצה לא רק בשעתו כי אם גם בדורות האחרונים ונדפסו כמה פעמים. ביחוד התפרסם ספרו „קרבן שבת" שבו הוא דן באריכות ופרטיות יתרה על גודל קדושת יום השבת ועל גודל האיסור של מחלליה.

ודרך אגב יש לציין שעל חורבן קהלת קוברין בגזירות ת"ח מוסר לנו שמואל פייבוש בספרו „טיט היון" במלים כאלה: שהאויב „הלך מפינסק לקוברין ושם שתי מאות בעלי־בתים ונהרגו כמעט כולם".

באותו זמן שהקוברינאי רבי בצלאל ברבי שלמה התפרסם כמגיד ודרשן במקומות אחרים פעל באותו תפקיד בקוברין עצמה „הרב המגיד המופלג והחסיד מו"ה אריה לייב מקאברין במדינת ליטא, ממשפחת בינקאוויצער ומגזעש"ק ז"ל". דבר זה יודעים אנו מחבורו של בנו ר' אליהו שחבר ספר „מכתב אליהו", אשר נדפס בשנת תע"ה בהמבורג שבגרמניה ועל אביו הוא קורא כבר „ז"ל".

סמוך לאותו זמן, במאה הי"ז, מוצאים אנו עוד מחבר אחד שמוצאו מקוברין בשם ר' יוסף בן אורי שרגא מקוברין שהצטיין כפייטן דתי. הוא חבר ספר „מערכה חדשה" המכיל קינות וסליחות למוסף יום הכפורים. על הגירוש שהיה בצויזמיר (סאנדומיר) בשנת תנ"ח, ונדפס הספר הזה בפראנקפורט דאדער, בעבור שנה, בשעת תנ"ט.

במיוחד יש לציין את שני פיוטי הסליחות „אלוף בטוח" וא־ל אמונה. הבתים של סליחה זו הם לפי סדר אלפא־ביתא ומצורף לזה קונטרס והסליחה השנית המתחילה במלים „הרפו ממני ואספרה מצוק ראוני".

אחד מילידי קוברין לפני מאתים שנה היה אליהו בנו של המגיד הקוברינאי רבי אריה לייב הנ"ל, שפעל בפלונגיאן אשר בזאמוט הליטאית.

ר' אליהו זה חבר ספר „מכתב אליהו" (המבורג תע"ה) — „והוא חבור נחמד ונפלא על פרקי אבות ובתוכו מבוארים כמה מאמרים ומדרשים־תמוהים מתוקים מדבש ונופת צופים, וגם בו נכללין כמה ענינים, על דרכי מוסר מסודרים, להתעורר לב אבות ובנים לקיים מלי דאבות תמימים וישרים לכבוד א־ל יוצר הרים".

באותו הזמן שחבר ר' אליהו „האלוף והמרומם והתורני הרבני המופלא" את חבורו זה עוד היה „אברך, אב בחכמה ורך בשנים" — וכבר היה מוכרח להיות „נע ונד בארץ" והיה „מטלטל את עצמו, בטלטולא הגברי הקשה. מחמת שערורית המלחמה שהיתה בארצנו" (הכוונה כפי הנראה ל„מלחמת הצפון" משנת ת"ס ואילך שגרמה סבל רב ליהודי רוסיה הלבנה וגליל קוברין, ראה גם הקדמתו של ר' יוסף ב"ר יעקב לספרו „ראש יוסף" על סבלו הגדול שסבל אז בעת שבתו בעיירה לא רחוקה מקוברין), וגם יד ה' נגעה עלינו בדבר ורעב ר"ל והייתי משוטט כגר בארץ ובפרט בעתים הללו, אשר כל יום ויום ממש קללתו מרובה משל חברו, ואין רגע בלי פגע, ואקוה לנוה ואין ולמנחמים ולא מצאתי ואשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי". כפי הנראה הביא מצב זה את ר' אליהו לידי כך שמקוברין הלך לצפון ליטה והתיישב בפלונגיאן ב„גליל קיידאן במדינת זאמוט". ושם היה איתן מושבו יושב באהל התורה". אבל גם שם לא מצא לו מקום מנוחה ומרגוע

לנפשו העייפה וכותב הוא בהקדמתו זו: „ונתגלגל הדבר עד שבאתי למדינת פולין קטן, ודרשתי בכמה קהלות קדושות ות״ל מצאתי חן בעיניהם ובעיני הרבנים ותלמידיהם וכל טוב גמלוני. ישלם ה׳ כפעלם ותהא משכורתם שלימה״. ובאמת רואים אנו שהרבנים המסכימים על חבורו זה שהנהו לע״ע — הראשון על פרקי אבות, מוצאים ענין רב בחבורו זה המכיל דברי חן ונותנים לו ברצון את הסכמותיהם אלו. כמה מהסכמות אלו ניתנות בעת „התוועדות קודש ביאריטשוב בעת התאספות אבירי הרועים עדרי צאן קדשים. ה״ה רחני, קציני מנהיגי לבוב״ וכולם מהללים את המחבר ששהה אצלם בקהלותיהם בדרשו לפניהם. מפולין הרחיק המחבר הקוברינאי הזה לכת ויגיע עד לעיר החוף המבורג שבגרמניה. שם הוא נפגש בבן זאמוט, הלא הוא הרב המפורסם רבי יחזקאל קצנלבויגן בעל „כנסת יחזקאל״ שהיה מקודם אב״ד בקיידגין שבזאמוט והכירו עוד מהימים ההם משנת תע״ב כשהמחבר היה אצלו בקיידאן ונתן לו את הסכמתו לספרו זה.

פלונגיאן עיר מגוריו של המחבר השתייכה בעצמה לגלילה של קיידאן (עיר ראשית בזאמוט). שם בהמבורג נקבעה לו להמחבר האורח אכסניא לזמן מה ואף ניתנה לו היכולת הכספית להדפיס בבית־הדפוס העברי את חבורו זה בשנת תע״ה. בהקדמת ספרו מביע הוא „ברכת תודה״ „להאלופים הקצינים שומרי אמונים בני ציון היקרים, ראשי אלפי ישראל המה ק״ק המבורג״, בצירוף שאר יחידי סגולה, שתמכוהו בהוצאות הדפוס ואף לקחו ממנו את חבורו.

בחבורו זה הוא מביא גם כן כמה חידושי תורה „מה ששמע מאביו ז״ל מפיו הקדוש״, הלא הוא „הרב המגיד המופלג והיחיד מוהר״ר אריה לייב מקאברין״.

לפני מאתים שלושים וחמש שנה ויותר היה אב״ד בקוברין הרב רבי עקיבא בר משה הכהן מבריסק. בשנת תע״ז י״ג כסלו (1716) עבר את קוברין הרב רבי אליעזר בן יצחק אייזיק (מוויסוקי דליטא איתן מושבו בפינסק ואביו ר׳ יצחק אייזיק במהר״א ז״ל דיינאוספרא דק״ק וויסאקי) עם חבורו „כרם חמד״ המכיל דרושים מופלאים על כל הסדרות (נדפס בדיהרנפורט ת״פ) ויתן לו את הסכמתו לספר זה „מחותנו של המחבר״ הרב המאור הגדול המופלג ומופלא אב״ד ור״ם קאברין... „הק׳ עקיבא בר משה הכהן מבריסק הח״פ קאברין״.

לפני מאתים ועשר שנה ויותר היה אב״ד בקוברין הרב רבי נחום. דבר זה ידוע לנו לפי תולדות רבי יעקב קראַנץ הידוע בשם „המגיד מדובנא״. רבי יעקב קראַנץ נולד בזיטל (מחוז סלונים) בשנת ת״ק לאביו ר׳ זאב ולאמו שהיתה בתו של רבי נחום זה האב״ד דקוברין. יותר פרטים על הרב הקוברינאי הזה איננו יודעים.

לפי הספר „אבות עטרת לבנים״ (ווארשה תרפ״ז) לא. ל. ליפשיץ המכיל תולדות משפחות מיוחסות בישראל שמוצאן הוא מגזע השר רבי שאול וואהל מבריסק־דליטה — נודע לנו על רב־אב״ד אחד בקוברין בשם רבי אליהו. רבי אליהו זה היה חתן ר׳ נחמן אב״ד בריסק־דליטה (ומקודם בזאמושץ) שהתיחס למשפחת סירקין שמוצאה הוא כידוע מגזע הגאון רבי יואל סורקיש בעל הבית חדש (ב״ח) אב״ד בריסק דליטה, קראקא ועוד קהלות. חתנו של רבי אליהו זה האב״ד קוברין היה רבי יעקלי מחשובי המקורבים של הגאון רבנן אליהו מווילנא — בנו של ר׳ ליבעלע, חתן ר׳ קלמן ר״ם פינסק שהיה חתן המהרש״א.

בשנת תקס״ט היה אב״ד בקוברין שלמה בהרב אברהם מִינץ. רב זה נתן את

הסכמתו י׳ אדר אותה שנה (1809) כ„חופ״ד קאברין" על הספר „חדושי מהרם שיף" שהוציא לאור הרב ר׳ מרדכי מארדיש מפאריצק בהגהותיו וביאורו (פאריצק תק״ע). הסכמתו של האב״ד הקוברינאי הזה נמצאת בין יתר הסכמות מגדולי פולין, גאליציה, ווהלין וליטה.

כפי הנראה זהו אותו ר׳ שלמה שנהיה לראב״ד סלונים ונתן את הסכמתו בתאריך ח״י סיון שנת תקע״ח (1818) בהיותו כבר בסלונים על הספר „מלחמות הלויים" — המכיל חידושים על כמה מסכתות של ש״ס תלמוד בבלי... אשר ביארם וחידשם הרב... מקובל אלקי... מוה" שמשון יואל הלוי לבית שפירא בעל המחבר כמה ספרים בנגלות ונסתרות פלאי פלאות" ונדפס ספר זה בדפוס קארעץ תקפ״ג).

על הסכמתו של רבי שלמה זה כתוב: „ראב״ד דק״ק סלאנים והיה מקודם אב״ד ורב שלש קהלות פרוזנע (פרוזין), קאברין זעלווי".

את הסכמתו של רבי שלמה זה, והוא כבר אב״ד סלונים אנו מוצאים על הספר „ברית עולם" (ווילנא תק״פ) המיוחס לרבי יצחק אשכנזי (אחיו של הרב הצדיק המפורסם בדורו של הגר״א רבי משה־לוי מאיביה). בין ההסכמות האחרות לספר זה מוצאים אנו שמות של גאונים מפורסמים באותו הזמן בליטא, כמו רבי אברהם אבלי ראב״ד ווילנא, שני האחים ר׳ שאול קצנלנבויגן מווילנא ור׳ אריה לייב אב״ד בריסק דליטה ורבי משה זאב בעל „מראות הצובאות" (אח״כ אב״ד ביאליסטוק) אב״ד טיקטין — וזה מראה על חשיבותו של רבי שלמה מינץ בעולם הרבנות. לפי דברי בעל „נחלת עולמים" (המכיל ציוני בית הקברות בווארשה) ש. יעונין, בניו של רבי שלמה מינץ אב״ד קוברין וסלונים היו: הרב ר׳ נטע אב״ד טיקטין, הרב רבי אברהם לייב אב״ד פאַסוואָל שבליטה ור׳ יצחק צבי המכונה ר׳ אייזיק הירש רב מופלג וחסיד שנפטר בעיר ווארשה י׳ אדר ראשון תרל״ב, על רב־אב״ד אחד בקוברין, בערך לפני מאה חמישים שנה „הגאון הגדול רבי משה, שהיה אב״ד קאָברין במדינת ליטא" — מודיע לנו בן־נכדו, הרב רבי משה עפשטיין אב״ד זאמושץ עיר־חדש, בהקדמתו לספרו „בית משה" (על שלחן ערוך אבן העזר, זולקיב 1848), שהיה בעצמו מגדולי תורה והוא מחשיב בכל זאת יחוסו של אבי־זקנו הנ״ל: אביו של המחבר רב משה עפשטיין „הגאון רבי שלמה אב״ד לענטשנא" (נפטר תקצ״ז), היה בנו של הרב הגאון רבי יעקב ז״ל, שהיה אבד״ק לאמזא ורבי יעקב זה הוא בנו של האב״ד הקוברינאי, רבי משה היה חתן „הגאון הקדוש והטהור מוה" ברוך בענדיט בעל המחבר של „נר תמיד" על מסכת כריתות ונכד של הגאון רב זלמן מירליש אבד״ק המבורג.

לפי דברי הספר „ענף עץ אבות" (קראקא תרס״ג) לשמואל זיינוויל כהנא — היה אביו של רבי משה עפשטיין אב״ד קאברין ר׳ יעקב הלוי עפשטיין ר״ם בסלוצק שהיה בנו של ר׳ יצחק אייזיק עפשטיין בסלוצק ונכדו של רבי אברהם הלוי עפשטיין אב״ד רובנה שבווהלין ולמעלה בקודש (על מוצא משפחת עפשטיין ראה ב„מקור ברוך" לר׳ ברוך הלוי עפשטיין מפינסק).

מהספר „אהלי שם" ש. נ. גוטליב. פינסק תרע״ב ידוע לנו, כי הרב הצדיק רבי שמריה היה אב״ד קאברין ולובעשאָוו ושם משפחתו ווינגארטן. לרב יצחק זה היתה חזקת רבנות על קהלות מרובות בחבל קוברין ופינסק. היה מגזע האדמו״ר ר׳ יחיאל מיכל מזלאטשעוו ומר׳ מרדכי האדמו״ר מנשכיז. בנו היה הרב הצדיק אברהם אבא יוסף הרב דיאַנאָווי ולובעשאָוו.

בן ר׳ אברהם אבא יוסף היה ר׳ יצחק מליובעשאָוו ור׳ יצחק מליובעשאָוו הוא אביו של הרב הצדיק רבי יעקב לייב מליובעשאָוו.

בנו ממלא מקומו של הרב הצדיק רבי אריה לייב — רבי יצחק אהרן וויינגארטען התגורר אחרי המלחמה העולמית הראשונה בקוברין (קהלת ליובעשאוו נחרבה בימי המל־חמה) ניהל את עדת אנשי שלומו בקוברין והיה להם בית מדרש מיוחד. רבי יצחק אהרן היה חתנו של הרב הצדיק רבי נחומקע (עפשטיין) אדמו״ר קאָברין־ביאליסטוק.

בספר „שם ושארית" להרב לוי גרוסמאן, תל־אביב, שנת תש״ג — מוצאים אנו פרטים על שלשלת יחוסו של הרב הצדיק רבי שמריה אב״ד קוברין וליובעשאוו. הוא היה בן הרב הצדיק ר׳ אברהם אבא יוסף מסאראקא (בסרביה) מגדולי תלמידי המגיד ממעזריטש בן הרב הצדיק ר׳ שמריה מגיד מקארעץ. והיה רבי שמריה הקוברינאי חתן רבי דוד הלוי המגיד מסטעפאן חתן הרב הצדיק רבי מיכל מזלאטשוב. בניו: ר׳ יחיאל מיכל אדמו״ר מל־יובעטשאוו ומנוחתו כבוד ביאַנוב (חתן הגאון חיים בר פרץ הכהן אב״ד פינסק נפטר בצפת תקפ״א) ורבי אברהם אבא יוסף אב״ד יאנוב. לר׳ אברהם אבא היה בן הרה״ק ר׳ חיים יצחק אב״ד יאנאווא. לר׳ חיים יצחק היה בן והוא הרה״צ ר׳ יעקב לייב מליובעשאוו. ובן שני הוא ר׳ אברהם אבא ממלא מקומו ביאנוב.

הרב רבי נחומקה הקוברינאי

הרב הצדיק רבי מנחם נחום ב״ר יהודה לייב עפשטיין נולד בפסח תר״ו בעיירה וויסאקי בליטה (מחוז בריסק) ונפטר א׳ מנחם אב תרע״ח בביאליסטוק. היה מקודם כאביו חסיד קוצקאי ואחר כך חסידו של תלמידו של הרב הצדיק אדמו״ר סלונים רבי אברהם בעל „יסוד העבודה". התחיל לנסוע אליו בעת התגוררו בקוברין שבה גר ר׳ מנחם נחום אחרי התחתנותו ונהפך מ„מתנגד" ל„חסיד". אחרי פטירת רבי אברהם בתרמ״ד מנוהו חלק גדול מחסידי סלונים לאדמור משלהם, והקימו להם אף בית־מדרש מיוחד שהיה קיים כל ימי קיומה של קוברין היהודית. בשנת תרנ״ה אחרי השריפה הגדולה בקוברין יצא רבי מנחם נחום לביאליסטוק, ריכז אף שמה קבוצה של חסידים שהיו כפופים לו והצטיין בצדקתו, למדנותו ועבודתו בקודש. אף הבעלי־בתים „המתנגדים" שבביאליסטוק העריצוהו מאד, שחרו את פניו ונהנו ממנו בעצה, בתושיה ובברכה. בהלווייתו השתתפו כל יהודי העיר. יוצאי חלציו:

א) בנו: הרב ר׳ מרדכי יהודה מלובלין היה חתן הרב הצדיק ר׳ יעקב ליינר מאיזביצה בעל ספר „בית יעקב" ונפטר י״ד תשרי תרפ״ב. ב) בתו אסתר ליבא בתהר״ר שמחה מאנדלבוים בהרב רבי ברוך מנדלבוים מגדולי חסידי קרלין שעלה ארצה בשנת תרל״ד. רבי שמחה מנדלבוים היה מעסקני הצבור הידועים בירושלים ממיסדי ועד העיר ליהודי ירושלים וועד העזרה דשם, ממייסדי המושבה כפר סבא במלחמה העולמית הראשונה, חילק אוכל וכסף לנצרכים מכספי העזרה שהגיעו מאמריקה: מחתניו יש לציין באופן מיוחד הרב ר׳ אהרן הלוי טייטלבוים עסקן צבורי ודתי ידוע מנשיאי „וועד העזרה" לטובת הישיבות בניויארק והרב ר׳ רפאל הכהן קוק אב״ד צפת — בן אחיו של הגאון המפורסם מרן רבי אברהם יצחק הכהן קוק. ג) מלכה דבורה אשת הגאון הצדיק ר׳ מאיר שלום ברבי דוב שצדרוביצקי שימש כמו״צ ורב רשמי בביאליסטאק משך שלשים שנה ומשנת תרע״ח והלאה מילא מקום חותנו ר׳ נחומקה באדמוריות. הוא היה תלמודי מובהק וכמה שנים השמיע שעור למדניי בגמרא בבית המדרש דחברה „אנשי משמר" בביאליסטוק. רבי מאיר שלום הידוע בשם „ר׳ מאירקה הביאליסטוקאי" היה

נוהג לבקר פעם בשנה את חסידי ר׳ נחומקה חותנו בקוברין — עיר מגוריו לפנים כאשר הסתופף בצל חותנו. ר׳ מאיר נפטר כב חשון ת״ש בביאליסטוק וזכה עוד ללוויה גדולה רבת משתתפים. ד) מרים אשת הקדוש רבי יצחק אהרן וויינגרטן מלובעשאוו. בנו אברהם אבא וויינגרטן נהיה בחיי אביו אב״ד ליובעשאָוו. נכדו של הרב הצדיק רבי מנחם נחום הרב שמואל שצדרוביצקי בהרב הגאון רבי מאיר שלום אדמו״ר ביאליסטוק— קוברין גר כעת בתלאביב.

רבי נחומקה בתקופתו הראשונה בקוברין היה מתבודד בעלית קיר אחת שבאחד הבתים אשר בפרוור העיר קוברין, זאַמוּחאָווּעץ מתוך לימוד מרוכז ובלתי־פוסק בנגלה ובנסתר, היה נחשב כלמדן גדול שיודע לחדש חידושי תורה מופלאים ואף כבקי גדול בש״ס ופוסקים. יש לציין שעם חסידי רבי נחומקה בקוברין נימנו שני הנכבדים רבי אלתר פאַליעווסקי (מקרוביו של האדמו״ר הקוברינאי הראשון רבי משה) ורבי שמואל זאוול אָווערבוך. השני היה מלמדני קוברין, מומחה לבוררות בדיני־תורה ומשפטים ופרנס מטעם החרדים בקהלה הדתית הרשמית שנבחרה בשנת תרפ״ח.

לחסידי רבי נחומקה היו שטיבליך מיוחדים בקוברין, בריסק, ביאליסטוק, הורודוק, ווארשה ולודז.

„המגיד מקאמניץ״ — ר׳ חיים זונדל מכבי נולד בכפר על יד קוברין בשנת 1856.

בספר „אמרי חיים״, תל־אביב תרפ״ט מסופרות תולדות המגיד מקאמניץ: הוריו היו אנשים פשוטים ועניים, אבל ישרים וחרדים. עוד בילדותו היה חיים זונדל ניכר כבעל מח חריף ורגיש. מימיו לא סבל עוולות מצד מישהו. עוד „בחדר״ בראותו שמי שהוא מחבריו עושה דבר עול, היה מוכיח אותו על פניו וכבר אז במלחמתו בעד היושר והצדק היו בו מתכונות „המטיף הלאומי״ שלעתיד. כשהתחיל לבקר בחדר הראה סימנים של עלוי רב תוכן ואף התמסרות ללימודים וביחוד לספר התנ״ך שנהיה לו לספר שעשועיו. גם כעבור איזה שנים, כשהתחיל ללמוד גמרא לא הניח מידו את התנ״ך ובצמאון רב היה דולה ממנו את המליצות היפות של ישעיהו ושאר הנביאים.

עוד בגילו הרך התנהג כאדם אדוק בא בימים. היה מתפלל בדביקות ובלב תמים בהתלהבות של חסידים ובנפש שבורה, בבחינת אדם שעברו עליו פורעניות העולם הזה ושטעם כבר את טעם הגלות. תפלת „והוא רחום״ היה אומר בנגון מלא עצב ובקול בכי. את הפסוקים „חוסה ה׳ ואל תתן נחלתך לחרפה״ או „הביטה דל כבודנו בגויים״, היה מביע בניגון כל כך עצוב עד שהיה מוציא דמעות מעיני שומעיו. נשמתו העדינה של הילד חיים־זונדל היתה רגישה מאד וקלטה את הצער והאנחה היהודית. הוא היה חש צער זה בלבו התמים והצעיר למרות מה שלא היה לו עוד כל נסיון בחיים וזרה היתה לו המלה „גלות״.

הנער הטוב והחרד אהב מאד לשמוע דברי מגידים וכשנזדמן מזמן לזמן בבית המדרש (בקוברין) איזה מגיד, היה חיים־זונדל בולע כל מלה היוצאת מפיו. את המגיד בכלל העריך בלבו כאיש אלקים והוא היה מתקנא תמיד בכשרונות הדרשניים של המגידים. ביחוד היו מוצאים חן בעיניו הדרשנים המודרניים, שעוררו בשכלם החד ובחקירתם את האמונה ואת הבטחון אצל קהל השומעים, בספרם ספורים נפלאים מהעבר העברי המזהיר ובציינם את התקוות של עם ישראל לעתיד לבוא, ביחוד היה מתלהב הנער בשמעו את המגיד מדבר על ביאת המשיח ועל גאולת ישראל והיה נהנה מזה במידה יותר גדולה משיכול היה ליהנות מדברי מוסר יבשים.

עד לשנת ה־12 לחייו למד חיים־זונדל בעיר קוברין והצטיין בין חבריו בכשרונותיו. כבר אז היה בקיא בתנ״ך ובתלמוד וידע באופן יסודי את כל סדר נזיקין. אחר כך עבר לבריסק־דליטא הסמוכה לקוברין. פה הוא המשיך את למודיו בישיבה המקומית ובהתמדה רבה למד בה במשך שלש שנים. גם במקום החדש רכש לו מהר שם טוב, נתפרסם בין אנשי העיר וביחוד התקרב לרבנים ומשכילים שבבריסק. בהיותו בן שש־עשרה נשא לאשה את בתו של ר׳ מרדכי בלכר, בעל־בית חשוב בפרוזשאני (פלך הורודנה) ובעל השפעה בחצר „הפריץ״ של האחוזה הקרובה. על המשך חייו של המטיף הלאומי הזה, פעליו לטובת חבת ציון בין יהודי רוסיה, התפרסמותו כמטיף מובהק וכדרשן הדור, כמו כן על פעולתו כדרשן ומטיף בלונדון משנת תר״ן עד שנת פטירתו תרע״ו — ימצא הקורא בספר הנ״ל, המכיל מאמרים, לקוטים וחומר לדרוש. כאן רק הבאנו דברים מתקופת חנוכו בקוברין המפיצים אור על הווי היהודים בעיר זו בימים ההם, לפני שמונים וחמש שנה בערך.

הגאון הצדיק רבי מאיר מארים בן רבי משה שאַפּיט (נכד המהר״ם פדובה מהר״של ורמ״א).

כבן ט״ו היה כבר רב במייטשיט (מחוז סלונים) ואחר כך בווישניובי. בשנת תר״ט הוא רב בשוונציאני ואחר כך ביאַקאבשטאַט שבקורלאַנד (לאטביה) ומשנת תרי״ז בקוברין.

הוא נפטר כאב״ד קוברין בשנת תרל״ד ח״י מרחשון בקוברין, ומקום מנוחתו בקוברין על יד קברו של האדמו״ר הקוברינאי רבי משה. שמו וזכרו נשארו חרותים ושמורים בלבם של כל בני קוברין, כאיש מופת בהליכותיו ודרכי חייו וכגאון הדור, משוטט גדול בכל רחבי ים התלמוד. הוא היה לא רק רצוי כי אם גם נערץ בין כל חוגי קהלה זו וביחוד בגלל אהדתו הגלויה לחסידות שתקעה כידוע יתד בקוברין במדה מרובה הודות לרב הצדיק רבי משה. לפי מסורת חסי׳ מוצאו של רבי מאיר מארים היא העיירה מוש־חדש (על יד ברנוביטשי). היה נכדו של ר׳ משה הדיין בעת שהאב״ד דשם היה הרב רבי יחיאל, שנטה אף הוא לחסידות, והודות לו נשתרשה בהרבה החסידות הבעשטי״ת באותן הסביבות. רבי מאיר מארים היה קשור להאדמו״ר רבי משה מקאברין ואחרי פטירתו היה נוסע אף הוא, כמרביתם של חסידי קוברין להאדמו״ר רבי אברהם דסלונים. רבי מאיר מארים היה גם מחותנו של האדמו״ר רבי אברהם מסלאנים.

בספר „אור ישרים״ למשה חיים קליינמאן מבריסק דליטא (המכיל תולדות רבי מרדכי ור׳ נח מלעכעוויטש, רבי משה מקוברין ורבי אברהם מסלונים) מובאים כמה ספורים על גודל צדקתו של רבי מאיר מארים.

מחבר ספר זה כותב עליו „הגאון הגדול, פאר עוז ומגדול וחריף ובקי, אור הברקי, סיני ועוקר הרים, המאיר לארץ ולדרים, לו עשר ידות במראה ובחידות, מוכתר במעלות ובמדות, זבול החסידית למעין הענויות. זולת גדלו ורב חילו בתורה ותושיה ובקי נפלא בשני התלמודים. כאשר יעידו עליו גאוני זמנו, וכנראה מספרו העצום על הירושלמי בכמה חלקים המכונה בשם „ניר״... נוסף על אלה היה צדיק נשגב ונפלא מאד במעשיו והליכות דרכו בקודש ומושלם במדות נעלות ורמות יקבל את כל אדם בסבר פנים יפות והשכיל אל דל ואביון, ולכל צר ומצוק אשר ידע מאתו הושיט לו עזר כפי יכולתו. כאשר יעידו ויגידו עליו אנשי עיר קאברין ומאד הצניע לכת בדרכי ה׳״.

ומסופר שם ספור כזה על רבי מאיר מארים: הוא שידך את בנו הצעיר עם אחד ממקורביו של האדמו״ר רבי יצחק מנעשחיז. כתיבת התנאים היתה בבית האדמור דנישחיז

וכתבו בקשורי תנאים אלו על רבי מאיר מארים מקוברין את התואר „הגאון הצדיק". האדמו"ר דניעשחיז הקריא בעצמו את התנאים לפני קהל המסובים וכשהגיע לתיבת הצדיק הפסיק לרגע, הסתכל בפניו של רבי מאיר מארים זמן מה ואמר בזה הלשון „כן! כן!" (יע יע) וקרא הלאה סדר נוסח התנאים.

הרב שוב, זקן הקוברינאים בירושלים מספר פרטים נוספים על הליכותיו בקודש של רבי מאיר מארים: רבי מאיר מארים היה שונא בצע ומסתפק במועט. היה גר ברחוב ראַטנר בדירה דלה בת שני חדרים בלבד ובלתי מרוהטת ביותר. מספרים, שבהתקבלו לרב־אב"ד בקוברין הציע לבעלי־הבתים דשם, שכל בני העיר ישתתפו במשכורתו בצורה אחידה כדל כעשיר, בקופיקה אחת לשבוע כדי שלא ינוסה ולא יכשל במשוא פנים.

כשהביאו להגאון ר' אייזל חריף בסלונים את חבורו של רבי מאיר מארים „הניר" על הירושלמי הסתכל בספר וענה: לחבר ספר כמו ר' מארים יכול גם אני, אבל להיות צדיק כמוהו, זה כבר לא לפי כחותי.

אחרי פטירתו של ר' מאיר מארים לא נשאר כסא רבנות קוברין פנוי לזמן רב, כי אם תיכף ומיד מונה למשרה נכבדה זו הרב רבי אלינקה שיק אב"ד זאגר חדש ששהה אז במקרה בבריסק דליטא ויסכים להצעת קהלת קוברין לבוא לכהן אצלה כאב"ד.

כדי לפייס את משפחת הרב סודר בנו ר' אהרן יהושע שאַפיט שידע רוסית בכתב ובפה להיות הרב מטעם של הקהלה. כשנסתבך בעניינים משרדיים כלפי השלטון הרוסי עלה לארץ־ישראל וישתקע בצפת. ממלא מקומו כ„רב מטעם" היה חתנו עורך הדין פאַנובקה ששימש במשרה זו עד המלחמה העולמית הראשונה.

בספר „אבל כבד" לרבי שמואל ברבי בנימין אב"ד סטויפצי ואחר כך מו"צ בירושלים נמצא הספד על פטירת „הרב המאוה"ג מוי מיירים ז"ל בקאברין".

בחוברת ההספד של הרב משה נחמיה כהנא, רם ישיבת „עץ חיים" בירושלים מציין הוא גם כן את פטירת „הרב הגאון מוהר"ר מיירים זלה"ה האב"ד קוברין ואשר הוא נודע ומפורסם בתורתו וצדקתו והשלמתו וחכמתו".

בנו של רבי מאיר מארים „הרב מטעם", ר' אהרן יהושע שאַפיט היה נוטה לחסידי סלונים ומסייע להם תמיד בעניני השפעה במוסדות הקהלה בהכנסת אנשים משלהם. בנו השני הרב בצלאל חיים שאַפיט היה אבד"ק וויאַזין והדפיס את ספר אביו „הניר" על הירושלמי.

יש כמו כן לציין את בן־אחותו של רבי מארים את הרב המפורסם רבי אברהם אהרן יודלביטש, יליד נובהרדוק, רב בעיירות סעלוב, קוזניצה, קונסטנטינוב, טורוב, קאַפוליה, מנטשסטר שבאנגליה ואחר כך באמריקה בבעיאָן, אשר בצעירותו קבל תורה מפי דודו בקוברין. הוא חבר שו"ת „בית אב" על ד' חלקי השלחן ערוך, „תפוחי זהב" ועוד ספרים על כמה מקצועות שבתורה.

הפרופיסור והתלמודי הידוע לוי גינצבורג, ב„מבוא" שלו לספרו „פירושים וחי־דושים בירושלמי" (ניו־יורק תש"א) כותב על שלושת החיבורים החשובים ביותר שנתחברו ע"י חכמי ליטא במשך מאה וחמישים השנים האחרונות על התלמוד ירושלמי, שהם הם שהחזירו את התורה שנשתכחה מישראל ליושנה, ובלעדיהם לא היינו מוצאים ידינו ורגלינו בתלמודה של ארץ־ישראל והוא מונה ביניהם את הספר „ניר" על הירושלמי לרבי מאיר מארים, שערכו הוא נעלה גם מבחינה מדעית.

כותב הוא בנידון זה: „הספר „ניר", לר' מאיר מארים מקאברין — על שלשה

הסדרים הראשונים — הוא אות ודוגמא לבקורת ,בריאה' וספקנותו של המחבר מעידה לא רק על ענוותנותו, אלא גם על שכלו הזך, שלא נעלם ממנו הקושי הגדול, שהמבקר האמיתי פוגע בו כשהוא בא לתקן הנוסח על פי שקול הדעת".

ושאול ליברמן במבואו לספרו „הירושלמי כפשוטו" כותב על ספר ה,ניר' דברים אלו: „פירושיו של הגאון רבי מאיר מארים ז"ל, שנתפרסמו עד עכשו רק על שלשת הסדרים הראשונים — הם עמוקים וקולעים, אלא שמדרכו של הגאון הזה בחיבורו, לעורר על כמה וכמה אפשריות של פירושים שונים, אינו מחליט איזה פירוש הנכון, מה לקרב ומה לרחק, ומפני סגנונו הקצר ורמזותיו, יש צריך לעמול על הבנת דבריו, לא פחות מאשר על הירושלמי עצמו".

הגאון הצדיק רבי אליהו שי"ק אב"ד אמסטיבובי, לונה ברעטשין, לידה זאגר חדש ובסוף ימיו בקוברין ושם מנוחתו כבוד בשנת תר"ל. שם משפחתו שי"ק (ראשי תיבות של השם שמואל יהודה קצנלבויגן) מעיד כבר על יחוס משפחתו הנעלה, הואיל ומשפחת שי"ק מונה את יחוסה מאביו של השר ר' שאול וואהל מבריסק דליטה (שהאגדה אומרת עליו שהיה לילה אחד מלך בפולין) הגאון רבי שמואל יהודה קצנלנבויגן. את תולדות בית אביו ואמו מוסר לנו בקצרה רבי אליהו שי"ק, הנקרא בפי כל „ר' אלינקה", בהקדמתו לחיבורו הידוע „עין אליהו" על „עין יעקב". הוא כותב על עצמו „בן א"א הקדוש בנימין שי"ק בהרב הצדיק אריה יהודה לייב אב"ד וואשילישוק (פלך ווילנא), בהרב הגאון הצדיק, יום טוב ליפמאן שי"ק אב"ד הנ"ל ובפרוזין, בהגאון המפורסם חנוך הענין שי"ק אב"ד שקלוב, נין ונכד להתוספות יום טוב". וממשיך הוא הלאה על מוצאו: „ומצד אמי נכד הג' הצדיק משה אהרן גארדאן אב"ד וואשילישוק, חתן הרב הצדיק ר' אליעזר מחבר „שיח השדה" (היה רב בקלויז קארלין ומהלוחמים נגד תנועת החסידות בפינסק־קארלין בימי הרב לוי יצחק הברדיטשובאי בעת היותו שם האב"ד בפינסק), נכד להמהרש"א וה„מהדורא בתרא". הוא מספר שם הלאה בהקדמתו, שבהיותו בן י"ב שבועות נשאר יתום מאביו ודודו. רבי פנחס עשה עם משפחתו טובות וכמו כן אביו חורגו דוד בן פנחס מבלטרימנץ (פלך ווילנא) שחינכו (היה נכד המחבר „זרע יעקב" על תהלים).

רבי אליהו שי"ק התחתן עם בתו של ר' יעקב מו"ץ וואלקאוויסק „והיא קהלה מלאה חכמים וסופרים וגדולי עולם יצאו ממנה", „ובין ברכי חכמים נתגדלתי, וקירב אותי כבוד המנוח הרב הגאון הגדול המפורסם בחריפותו ובקיאותו וחכמתו ויראתו כקש"ת מוה" בנימין אשר נתקבל אחר כך לראב"ד הוראדנא (ומשם ללומזה, אביו של הגאון רבי יהושע יהודה לייב דיסקין אב"ד לומזה מעזריטש, שקלוב, קובנה, בריסק דליטה ובסוף ימיו בירושלים ואלוף נעוריו של הגאון רבי יצחק אלחנן אב"ד קובנה ועוד גאונים אחרים). בהיותו רך בשנים נתקבל רבי אליהו שי"ק להיות אב"ד באמסטי־בובי (מחוז וואלקוביסק) ואחר כך בלונה (בסביבת גרודנה) „אשר גביריה אנשי שם וי"א ואח"כ לדרעטשין „היא העיר המפורסמת בישראל אשר כל הרבנים שלה הם גדולי עולם" (גם הרב המפורסם רבי אליהו חיים מייזל אב"ד לודז שמש שם כרב אב"ד). „ואחר נתגלגל הדבר", ממשיך הלאה ר' אליהו בכתיבת קורות חייו, „שנתקבלתי לרב בק"ק לידא, היא הקהלה המפורסמת ועיר מלאה חכמים וסופרים ויראים". וה' המסבב כל הסבות סיבב, אשר לעת זקנתי נתקבלתי לרב בק"ק ז"ח" (זאגר־חדש בזאמוט) והיא גם כן „קהלא קדישא ואנשיה אנשי אפרתים מופלגים בתורה ויראה וחכמה".

על בואו של רבי אלינקה שיק לזאגר חדש מוצאים אנו קורספונדנציה ב„המגיד" 1863 (45). מסופר שם שרבם הקודם הרב צמח זקש, ששימש אצלם כאב"ד ארבעים שנה, נפטר וכעת קבלו עליהם את „הרב הגאון הצדיק" רבי אליהו שיק מלידה. משלחת מיוחדת מזאגר באה אליו לדווינסק ומסרה לו את כתב הרבנות. ביניהם היו הרב החכם שמעון הורוויץ (זה שנתמנה אח"כ לרב ומו"צ בלייפציג שבגרמניה חבר ספרים בתורה ובחכמת ישראל ובמיוחד ספר על מחזור וויטרי) וגביר משה עליאַשוב (היה ממשפחת חכמי זאגר המפורסמים שנציגה היה חיים ז"ק ואביו־זקנו של הסופר היהודי הידוע „בעל מחשבות" יליד קובנה). בשנת תרכ"ט הדפיס רבי אליהו שיק את חיבורו „עין אליהו" — ביאור על „העין יעקב" ויזכה לפרסום רב כחיבור השווה לכל נפש לרב ולבינוני כאחד ומתראה לפנינו כגדול בתורה הבקי בכל ענפי הספרות התלמודית וגם כבעל מחדש גדול היודע בעקיפין בסתמיות ליישר את ההדורים וליישב קושיות המפר־שים במובלע שבדבריו.

את ענוותנותו הגדולה רואים אנו בהקדמתו הפשוטה והצנועה ש„על פי רוב חידושי הוא מה שעיני ראה במקומות אחרים בבלי וירושלמי וכו'" בבחינת דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר". אבל כפי האמור לעיל וכפי שזה ניכר בין השיטין רואים אנו גם בפשטות דברי באורו כח חידושי גדול בביאורם של הדברים הנאמרים והמובעים אצלו בהתרכזות נאותה ובסגנון תמציתי קצר להבנת הענינים. על הליכותיו בקודש של רבי אליהו שיק מוצאים אנו בספר „זמרות דוד" (ווילנא תרל"ט) לשלמה דוד בר מאיר מאירוביץ הרב דוועגער, שהכיר את ר' אליהו פנים אל פנים. כותב הוא עליו בין השאר, שהמנוח הדגול הזה היה צדיק גדול ומוסר נפשו על מנהגים ודרשן גדול, רחים ומוקיר רבנן, מכניס אורחים, מתמיד בלימודו ולא ישן מעולם שינת קבע. ממקור אחר יודעים אנו על עמדתו התקיפה של רבי אליהו שיק נגד „החוטפים" (בתקופת הקנטוניסטים) ואם כי תגובותיו בענין זה היו כרוכות בסכון נפשו לא הבליג וקרא בגלוי לצאת בתקיפות נגד „חוטפים" העוסקים בציד נפשות חיות.

ב„מקור ברוך" לרבי ברוך עפשטיין מפינסק בעל המחבר „תורה תמימה" (חלק שני סימן תפ"ג) מוצאים אנו ספור מענין על רבי אלינקה שיק בענין זה. פעם אחת קרא לבכי ולמספד על גזל המשפט ועל רצח גלוי זה לעיני השמש, ויכונן את מרכז נקודת דרשתו על לשון הפסוק בספר ישעיה (פרק מב) „מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים". מי נתן, שההמון הפשוט, שהוא בבחינת „יעקב" יהיה בזוז ושסוי מ„ישראל"ים שהם בחירי עם כביכול וראשיו ובאמת הם הם ה„בוזזים", העושקים והחומסים, ועל ידיהם ועל פיהם יעשו כל המעשים האכזריים, אשר בהם יהיה המון העם למשיסה!

בשנת תרל"ד מוצאים אנו את רבי אליהו שיק כאב"ד בקאברין. ידיעה על כך מובאת ב„המגיד" 1874 (22) במלים אלו: „כן ראוי להודיע בקהל רב, כי הרב הגאון האמיתי הנודע למשגב בכל תפוצות ישראל — החכם כש"ת מו"ה אליהו שי"ק בעהמח"ס „עין אליהו" נ"י ועוד כמה חיבורים יקרי הערך אב"ד דזאגער חדש, נסע הלך מזאגר ובא עד קאברין, ושם מנוחתו. כי בחרו בו כ א י ש א ח ד להיות להם לרב ולמורה ולמלא מקום כסא ההוראה של הגאון הגדול מו"ה מארים ז"ל, אשר היה מקודם אב בית דין דשם". קבלת רבנות זו באה במפתיע. הוא עבר עיר זו בדרך מסעיו לבריסק־דליטה למכירת ספרו „עין אליהו" הנ"ל והואיל וכסא הרבנות בקוברין היה אז פנוי, נאות לקבל עליו משרת אב"ד במקום זה וישאר כבר שם. בהשמע דבר זה בזאגר שלחו נכבדיה

וגביריה טלגרמה מיוחדת אליו שישוב אליהם, אבל הוא נשאר כבר בקוברין. החלטתו להשאר בקוברין לא נבעה מהעובדה שקוברין היתה גדולה בכמותה מזאגר חדש, כי הרי אם להתחשב בנימוק זה, לא היה צריך להחליף את לידה בזאגר־חדש, שאף היא היתה יותר גדולה פי כמה מהשניה. הנימוק היה, שכאן בקוברין היתה יראת השמים יותר ניכרת מאשר בזאגר חדש הסמוכה לקורלאַנדיה. רק כחצי שנה פעל רבי אלינקה שיק בקוברין, אבל רשומו של זמן קצר זה היה ניכר בהרבה כאן. כדרכו בקודש היה דורש בשבתות, ואם כי זה היה בימי הקיץ, היו באים כל בני העיר לשמוע את דבריו. רבי אלינקה שיק הצטיין לא רק בצדקותו וקדושתו, כי אם גם בפקחותו ואפילו הגויים היו רוצים להתדיין אצלו. גם כאן היה מטיל מרותו על התקיפים והיו עומדים לפניו כנכנעים ונדכאים. קהלת קוברין לא זכתה שאיש דגול זה ישאר אצלה זמן רב. כעבור חצי שנה בערך, כשהיה נוכח בסיום וידרוש את ה„הדרן" נפטר הצדיק פתאם. פטירתו עוררה רעש בעולם היהודי ויספידוהו בכל תפוצות ישראל. להלוויה בא באופן מיוחד לקאברין האב"ד דבריסק, הגאון רבי יהושע יהודה לייב דיסקין. מספרים שהרב הבריסקאי הציע לקהלת קאברין לקחת את בנו של הנפטר, הרב הצדיק רבי פנחס לאב בית דין ואף הקהלה הסכימה כבר לזה, אבל כעבור „ימי השבעה" וויתר רבי פנחס בעצמו על משרה זו ויסתפק במשרת מורה צדק בלבד.

מספרים כמו כן שבעת שהות הגאון רבי יהושע לייב בקוברין בקשוהו קצבי העיר שיאַשר להם את היתרו של רבם הקודם בענין „אומא הסרוכה לדופן". הוא ענה להם שימלך בזה ולא נתן להם שום תשובה. בגלל זה נשאר האיסור הקודם בתקפו ורק עם בוא רבי חיים ברלין להיות אב"ד קוברין הורה שוב להיתר כפי המקובל בוואלוזין, עיר אבותיו, שבה הנהיג היתר זה עוד הגאון בעל „שאגת אריה", בעת היותו שם רב הקהלה. בספר „אבל כבד" לר' שמואל ברבי בנימין אב"ד סטויפצי נמצא גם הספד „על ש"ב הרב הגאון המפורסם בצדקתו ובתורתו מו' אליהו שיק אב"ד קאברין". אף העתונות העברית הקדישה רשימות לפטירתו של האדם הגדול הזה וביחוד הגדיל לעשות השבועון העברי החרדי שבימים ההם „הלבנון" (שנה י"א, שנת תרל"ד—תרל"ה, מספר שש) שהציג את פעליו הדגולים של הנפטר כאות ומופת לרבני ישראל שבכל הדורות.

נוסף לחיבורו „עין אליהו" הנ"ל הוציא לאור בנו רבי פנחס שיק את חיבורו „דרך אבות" והוא „ביאור חדש" על מסכת אבות (ווארשא תרמ"ד), שזכה כחיבורו הקודם לתפוצה גדולה ונדפס עוד פעמיים במשך השנים. ההדפסה השניה היתה בפילדלפיה שבאמריקה בשנת תרנ"ה ע"י נכד המחבר הרב חנוך העניך ברבי פנחס שיק ונתנו הסכמתם להדפסה שניה זו רבני אמריקה המפורסמים, ביניהם: רבי יעקב יוסף חריף, רב הכולל שבניו־יורק ודוב אריה בן אברהם הכהן לוונטאל, רב בפילדלפיה, וכולם מעריצים את המחבר ומזכירים את שמו בדחילו ורחימו. ויש לציין, כי דרכו בקודש של רבי אליהו היתה ללמד בדרושיו בכל שבת כמה משנות מפרקי אבות לתועלתם של המוני העם הרחבים. יש עוד לציין שרבי אליהו שיק כתב הקדמה לספרו של חותנו (מזיווג שני) המ"מ ומו"צ דווילנא רבי זלמן זאב ברבי יחזקאל פייבל „מוסר ודעת" — הכולל הערות וביאורים להלכות דעות ותשובה להרמב"ם ז"ל, שהופיע בדפוס ווילנא שנת תרכ"ח.

על רבי אליהו שיק והתקוממותו נגד „החוטפים" — אנו מוצאים בספר „מדור דור" למ. ליפסון, כרך שני (1937) ספור זה: „מעשה ברבי אליה מלידה, שנזדמן להורודנה.

שמע שמיעה, שבית הקהל מלא תינוקות של ישראל מן הנחטפים ונתפסים לעבודת המלך. נטל קרדום בידו, יצא לרחבה של בית־הכנסת וצעק בקול: — אחינו בני ישראל, מפני מה אתם שותקים? בואו ונציל נפשות מישראל. ראו בני־אדם את ר׳ אליה וקרדום בידו, מיד תפס כל אחד ואחד מי גרזן, מי כילף ומי מטיל של ברזל והלכו אחריו. צבאו על בית־הקהל, הסיעו דלתיים ובריח והתירו כל התינוקות. באותה שעה הקהיל רבי אליה קהלה בבית־הכנסת, דרש לפניהם בחומר הענין והשביעם באלה ובשבועה, שלא לתפוס תינוקות של ישראל״.

בנו של ר׳ אליהו, רבי פנחס, לא רצה להיות ממלא מקומו כאב״ד הקהלה ונתמנה למו״צ ודיין ובתפקיד זה נשאר כל ימי חייו, כעשרים ושמונה שנים. רבי פנחס, הידוע בשם „ר׳ פינ׳לי״ היה צדיק תמים במלוא מובן המלה, לא התענין בכל עניני רבנות והתמנויות, כי אם ישב תמיד בבית־המדרש ראַטנער, במקומו הקבוע לתורה ולתפלה ולמד את שיעוריו הקבועים וגם היה עונה שם או בדירתו הדלה על שאלות בעניני דת ודין. עם כל צניעותו ואי־התערבותו בעניני צבור מפורסם היה איש מופלג זה כצדיק הדור לא רק בקוברין וסביבתה, כי אם בכל קצווי ליטה. הסופר הידוע שמואל יעקב יאצקאן פרסם מאמר הערכה זה לאחר פטירתו של ר׳ פינ׳לי שיק: „...וגם ר׳ פינ׳לי מקוברין מת. זה רבי פנחס שיק המו״ץ בעיר הנ״ל. זה היה צדיק בן צדיק, בנו של ר׳ אליהו מזאגיר בעל ה„עין אליהו״ על ה„עין יעקב״. זה היה תמים בדורותיו ומכל שכן בדור פקח זה. הוא לא היה לא חריף ולא עוקר הרים. לא חוקר ולא משכיל, כי אם צדיק תמים. הוא לא למד לשם פלפול ולא לשם מחקר, לא על פי יע״ל קג״ם, ולא על פי „מורה נבוכים״ — הוא למד תורה לשמה, בשביל שמצווה ללמוד, מפני שכך נאמר: „והגית בה יומם ולילה״. הוא לא עשה את תורתו או את צדקתו קרדום לחפור בה, מטעמים ומגדנות. הוא לא היה אפילו אב״ד, וגם לא חפץ ומכל שכן שלא חפש זאת. הוא היה רק מו״צ בעירו, כפוף וסר למשמעת „החופ״ק״. הוא היה סמל התמימות במובנה היותר נשגב, היותר נאצל, היותר זך, ממש עולה תמימה, ריח ניחוח למקום ולבריות, אהוב וחביב לכל רואיו ולכל יודעיו, לכל המסתכל בפניו אפילו פעם אחת. הוא קיים את התורה מאהבה ושמחה, הסתפק במועט ויעבוד אותה בטהרה, בזריזות, בחום ובחשק. כל רמ״ח אבריו שס״ה גידיו היו קודש לה, קודש קדשים. אם נאמר: כי לא רבים כמותו השאיר אחריו, אז בוודאי נגזים על המדה, בדור הזה, שרוח הקודש מסתלקת לאט לאט מעל פני הרבנות שהולכת ומתבזבזת ויורדת פלאים, נלקחת בירושה ובכסף ובכל הדברים האסורים והמגונים כידוע, בדור הזה שגם כסא הרבנות היה לעסק לא ביש, שכל מאַן דאלים גבר וידו על העליונה; בדור הזה שעליונים למטה ותחתונים רבים למעלה, יושבים ונהנים לא מזיו השכינה ותורתה חלילה, כי אם מבשר ודגים ומאווירה של קארלסבאד ופראנ־צעסבאד — בדור הזה היה ר׳ פינ׳לי זה המו״צ בקוברין כמעט לחד בדרא, לאחד המיו־חדים בקדושתו ובטהרתו; לאיש אלקים בין בני בשר ודם, בין רבים מרבנינו היושבים על כסאות רמים ונישאים״.

רבי יום טוב ליפמאן שיק רב בקובל היה בנו של הרב הצדיק רבי פינעלי מו״צ קוברין. רבי יום טוב ליפמן למד בישיבות ווילנה וקבל סמיכה לרבנות מרבי יעקב יאזעף מ״מ ומו״צ ווילנה ומר׳ הלל ליבשיץ אב״ד סובאלק ולובלין. התחתן עם בתו של הרב רבי משה זאקהיים אב״ד קאוועל ונהיה לממלא־מקומו של חותנו בתרס״ג בעיר זו. חתן ר׳ פנחס שיק מו״צ קוברין היה רבי משה גולדשמידט אב״ד קאמין־קשירסק ואחר כך

בקובל שבווהלין. מקודם כשהיה גר בקוברין עזר לחותנו רבי פנחס שיק בעניני ההוראה והדיינות שבעיר זו.

רבי נח חיים ברבי משה הלוי לעווין נולד בקוברין בשנת תקצ״ח. הוא שקד בנעוריו על לימודי הש״ס, בספרי „ראשונים״ ו„אחרונים״ ויצטיין בבקיאותו הגדולה. בשנת תרט״ז השיא לו אביו את בת בתו של רבי משה האדמו״ר דקוברין. כשבא לקוברין בשנת תרי״ז הרב רבי מאיר מארים לשמש כאב בית דין, הכיר את ר׳ נח חיים ויקחהו להיות איש סודו ועצתו ובשנת תר״ל צרפהו אפילו לבית־דינו ויהי מו״צ קבוע. ר׳ נח חיים חיבר כמה ספרי־ילקוט תורניים שזכו כספרי עזר ושימוש לתפוצה גדולה ויתפרסם על ידי מעשיו הדגולים האלה בכל קהלות ישראל המרובות. ספרו הראשון מסוג זה הוא: א) „בנין ירושלים״ (ווארשה תרכ״ד), הכולל את כל האגדות שבתלמוד ירושלמי, אשר לא הובאו בספר „עין יעקב״... כפי אשר נדפס בספר „יפה מראה״, עם כמה אגדות שהשמיט בעל „יפה מראה״, עם פירוש מלֻקט מהמפרשים שמסביב להירושלמי, בצירוף פירוש על כמה אגדות והגהות על סדר זרעים ומסכת שקלים מהגאון... רבנו אליהו מווילנא. ב) „מגלת אסתר״ עם פירוש מלוקט „ישועה גדולה״ אשר ליקט מהספר המפורסם „יערות דבש״ להגאון רבי יהונתן אייבשיץ (שם תרכ״ד). ג) „מגלת יוחסין״ המכיל תולדות מהר״ל מפראג עם כל האגדות השונות מסביב לאיש מופלא זה (שם כנ״ל). ד) „עשרה מאמרות״ מספר „מעשה תורה״ להגר״א מווילנא (שם כנ״ל). ה) „מסכת אבות״ עם אוסף מכל ספרי חז״ל שבבבלי ירושלמי וכו׳ (ווילנא תרכ״ו, ווארשא תרכ״ח ועוד) מדבריהם השייכים למסכת זו ולחלקם לקרוב לשלש מאות מאמרי המשנה נוסף למלאכת החיבור יש בזה גם חכמה „לסדר דבר דבר על אפניו ועל מקומו״. יש לציין באופן מיוחד את לוח המפתחות שערך המחבר בחלקו את חיבורו לחמשה חלקים: אמונות ודעות, מידות, תוכחת מוסר, דין תורה. במקומות מועטים סמך המחבר מאמרים לא רק לפי פירוש הרע״ב מברטנורא, כי אם גם לפי פירושים אחרים הקרובים יותר אל כוונת המשנה ומעמידם בשם „לישנא אחרינא״. מאמרי חז״ל שאינם דומים אל המשנה אלא ברמז מועט, לא הכניסם בפנים, רק הציגם למטה בהערה איזה תיבות העיקרים הראויים אל הענין. לפעמים הביא איזה מאמר שהוא לא כיוצא בו משל המשנה, אך מפני שהמאמר ההוא כולל איזו מדה יקרה או דעה נכונה ולא מצא שרשו באבות, על כן חיפש מקום קרוב לתלות עליו המאמר והכוונה, כדי שהחיבור הזה יכלול בקרבו כל פניני המאמר הזה. (לפי הקדמת המחבר לחיבורו זה).

על חיבורו היקר הזה כליתר חיבוריו אנו רואים הסכמות מגאוני הדור המפורסמים שבזמנו, כגון רבי יוסף שאול נאטאנזון אב״ד לבוב, רבי הירש אורנשטיין אב״ד בריסק דליטה, רבי בצלאל הכהן מו״צ ווילנא, רבי אליעזר משה אב״ד פינסק. האדמור״ים שהסכימו על חיבורו זה הם: רבי דוד מקוצק, רבי יעקב אריה מראדזימין, ר׳ יצחק מנשכיז, ר׳ גרשון הניך מאיזביצה, ר׳ יעקב דוד מאמשינוב, רבי מנחם מענדיל מווארקי, ר׳ לייב אייגר מלובלין, ר׳ אשר מסטולין ורבי אברהם מסלונים. יש להוסיף שנמצאת גם הסכמתו של האב״ד דמתא דקוברין בימים ההם רבי מאיר מארים משנת תרכ״ו. המחבר מזכיר לטוב את כבוד ידיד נפשו הרב וכו׳ מו״ה מאיר מארים נר״ו אב״ד דק״ק קוברין שהעיר לי לפעמים את דברי חז״ל הראויים לסמכם אל המשנה״.

1) ברייתא „קנין תורה״ והוא פרק „שנו חכמים״, בו מבוֹאר מעלת התורה, מלוקט מש״ס ומדרשים רבים (ווארשה תרל״ב). ז) ברייתא „מעשה תורה״ — המיוחס לרבנו

הקדוש, רבי יהודה הנשיא, עם הוספות... מהגאון רבנו אליהו מווילנא... אשר אסף וחיבר אליה מכל המספרים מאות אלף עד אות י״ג, וגם אות עין הנמצאים בתורה שבכתב ותורה שבעל פה, בבלי וירושלמי, ספרא וספרי, תוספתא ומכילתא וכל המדרשים, זוהר ותיקוני זוהר וספר יצירה. וגם אלה אשר חשב ומנה הוא (הגר״א) בעצמו וכללם יחד במספר ובמנין, ואחריו הוסיף גם בנו הגאון רבי אברהם... תוספות מרובה גם מחובר לזה״. ח) „כנסת ישראל״ (ווארשא תרמ״ד—תרמ״ט) המכיל תולדות דוד המלך והפלגת דרכיו על פי התלמוד והמדרשים וביאורים על תהלים. ט) „דרך צדיקים״ על שלומה של מלכות (ווארשא תרמ״ט) י) „עונג שבת״ לקט מאמרי התלמודים והמדרשים בעניני השבת (ווארשא תרנ״ה). יא) „אגרת השבת השניה״ (ווארשא תר״ס) בענין מעלת השבת, המכילה אגרת השבת להחכם אברהם אבן עזרא ואגרת אל קהלת ווארשא בנידון שמירת שבת. נוסף לזה חבר „להבות אש״ הכולל תורת המדות והדעות המפוזרות בפסוקי התנ״ך. „אור יקרות״ — תולדות התנא רבי עקיבא (שחברו עוד בימי חרפו) ו„רפואת הנפש״ וכו׳. יש עוד לציין שהמחבר המו״צ הקוברינאי הזה הוציא לאור את ה„ים של שלמה״, ד׳ פרקים הראשונים של מסכת כתובות שהיו טמונים כל הזמן בכתב־יד.

רבי שאול קצנלנבויגן (עפשטיין) אב״ד קוברין

רבי שאול נולד בווילנא בשנת תקפ״ח לאביו הרב המפורסם רבי מאיר הלוי לבית עפשטיין וגודל בעיירה קופישאק (פלך קובנה) מקום רבנות אביו בשנות תקצ״ג—תקצ״ז. אחרי כן שב אביו לווילנה, נתקבל לדיין ומו״צ בפרוור שניפישוק ונקרא מאז והלאה בשם „ר׳ מאיר שניפישקער״. על גדלותו התלמודית של ר׳ מאיר זה מסופר בספר „עיר ווילנה״ להלל נח מגיד — שטיינשניידר. כדאי לציין שמשפחת עפשטיין־הלוי היא רבת היחש. כמה גאונים מפורסמים נמנים עליה ור׳ מאיר שניפישקער השתייך לענף המשפחה של העיר גרודנה, בהיותו בנו־נכדו של הרב המקובל ר׳ אריה לייב עפשטיין בעל „ספר הפרדס״ איש גרודנה. בווילנא מסתופף ר׳ שאול הצעיר באהלי התורה המפורסמים, למד בשקידה ויכירו בו כבר אז שלגדולות נוצר. בשנת תר״ה מתחתן עם בת איש נכבד מגרודנה. כשר׳ שאול הצעיר דרש את דרשתו התלמודית הראשונה בנוכחות למדנים מובהקים, השתוממו כולם על גודל ידיעותיו בשדה התורה וההוראה. ביחוד התרשם ממנו ר׳ אליעזר לנדא, הוא נשקו על ראשו ואמר בנוכחות כל הנאספים שם: „שפתים יישק דורש דברים נוכחים ואשרי שזה ילד, אשרי שזה גידל״.

בשנת תרי״ח והוא כבר גדול כאחד המצוינים וגם מופלא בצדקתו ובמעשיו הטובים נתקבל רבי שאול להיות אב״ד בקוסובה (מחוז סלונים). בצאתו אז מגרודנה התבטאו חכמי התורה דשם, שכתלי בית־המדרש מר יבכיון על כבוד האיש הדגול הזה שגלה מהם, כי נתקיים בו במלוא מובן המלה „אדם כי ימות באהל״, אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם־כן ממית עצמו עליה״. ובאמת, יציאתו מגרודנה עשתה רושם, כי נוסף ללמדנותו היה אהוב על כל, בגלל מדותיו התרומיות וגם בגלל פקחותו וחכמתו הגדולה. עשרים וארבע שנה פעל רבי שאול כאב״ד בקוסובה וניהל את עדתו במקל נועם וגם במקל חובלים לפי צורך השעה, והכל בכשרון כיד חכמתו הטובה עליו. הוא ידע לקבל כל אדם בסבר פנים יפות, להשתתף בצערו של כל אחד ואחד ולהיטיבו עד כמה שידו מגעת ולקרב את בני קהלתו לתורה ויראת שמים. פרסומו הגיע לכל הסביבה הקרובה והרחוקה וזה לא רק בגלל תורניותו המובהקה כמאיר עיני חכמים בהלכה בתשובותיו שהשיב לכל דורשיו בשאלות הוראה מסובכות, כי אם בגלל סגולתו המיוחדת להשפיע על אנשים מכל החוגים

בהליכותיו המופתיות, מדברו הנאוה, דרשותיו ואימרותיו וגם בבקיאותו בהוויות העולם. אין כל פלא איפוא שקהלות חשובות נתנו עיניהם ברבי שאול ושלחו לו כתב רבנות וביניהן לעכעביטש, קרינאָק ואפילו זאגר־חדש (כשרבי אלינקה שיק יצא משמה ויקבל את רבנות קוברין). רבי שאול לא רצה לשנות את מקומו זה שבקוסובה, בהרגישו את עצמו שמה בטוב מכל הבחינות.

בשנת תרמ״ב נתכבד ר׳ שאול ברבנות קוברין מחוגי ה„מתנגדים״ וה„חסידים״ גם יחד. כשנודע לבני עדתו בקוסובה, שיש לו לרבם נטיה להסכים לרבנות קוברין, הפצירו בו במאד שלא יעזבם. בינתיים שהה רבי שאול בבריסק־דליטה בעניני תיווך מסחרי, שבין הרב הגביר דשם צבי הורכוב ובין שותפיו. כשנודע לבני קוברין על דבר המצאו בסמוך להם, בבריסק השכנה, נסעה אליו משלחת גדולה ולא נתנו לו כבר לשוב לקוסובה, עד שהבטיח להם לקבל את כסא הרבנות בקוברין. ואמנם גם בקוברין קנה את לב בני העיר להוקירו ולחבבו, לכבדו ולציית לו בכל אשר יאמר להם. בני קוברין ידעו לא רק לחלוק כבוד מלכים לר׳ שאול בעת בואו אליהם, כי אם גם לשמוע בקולו משך עשר השנים שפעל כאב״ד הקהלה. הנהגתו המוצלחת לא עלתה כל כך בנקל. הרי צריך היה להתאמץ בהרבה כדי לנהל עדה זו מנומרת, מורכבת מחסידים למיניהם וממתנגדים. היה עליו להביט תמיד בעין חודרת על כל מה שנעשה בעיר, לאחוז את החבל בשני ראשיו ומבלי להרגיז חוג אחד על השני ולצאת ידי חובת כל הדעות. עינו היתה פקוחה על עניני הכלל והצבור, אם כי גם דאגתו של כל יחיד ויחיד שבעדתו היתה ידועה לו. היה מעודד רוחם של נדכאים, מכניס רוח חיים בלבם של אנשי מצוקה וסבל, מחזקם לא רק בבטחון בה׳, כי אם גם בעצה ותושיה בעניניהם הפרטיים במתק שפתיו אימץ ברכיים כושלות וכמה גדולים היו מעשיו להחזיק בידי מטים לקוממם במשען כסף עד כי יקומו על „כן נכון״. יש לציין באופן מיוחד את יזמתו ומרצו בהקמת „גמילות חסדים״ בעיר קוברין, להלוות לנצרכים בלי רבית ולהיות בזה כישועה לרבים מהעיר. בכלל היה רודף צדקה וחסד כל ימיו, חונן לדל, מרחם לאלמנה, אב ליתומים, מיטיב עם כל אחד ומכניס אורח שאין דוגמתו. במשך עשר שנות שבתו בקוברין הגיעו אליו הצעות מקהלות נכבדות יהודיות שישכון בתוכן כאב״ד, ביניהן קהלת נישביז החשובה, אבל עדת קוברין לא נתנה לו בשום אופן לצאת מתוכה. היא ידעה והבינה את זה היטב, שלא בכל עת תעמוד לה הזכות למצוא אדם גדול וחכם מו־זק כרבי שאול רבה. ואף הוא, רבי שאול, לא רצה כבר להיות מתחיל בחדש במקום אחר לעת זקנה וישאר על מקומו בקוברין לשמחת כל בני הקהלה, על חסידיה ומתנגדיה כאחד. אם כי טרדות שונות סבבוהו מכל עבר, וסבל כל פעם ממיחושים ומחלות שונות, לא ביטל אף רגע אחד מלהגות בתורה. דרכו היה לדרוש כל שבת בביתו — „בית הרב״ ברחוב ראַטנר, במסיבת הסעודה השלישית — גם מחוגי החסידים היו באים לזה — על המדרש־רבה של פרשת השבוע ושאר מפרשים, והיה דורש כל פסוק ופסוק, על פי אופנים שונים, אשר, אם אמנם, לא ראי זה כראי זה, אבל הצד השוה שבהם, שחותם אמת ניכר היה עליהם ואלו ואלו דברי אלקים חיים בדרכי העבודה לה׳. ויש כמו כן לציין שרגיל היה רבי שאול להתפלל באופן קבוע בבית המדרש ראַטנער ורק בימים הנוראים היה מתפלל בבית הכנסת הגדול ודורש שם גם את דרשותיו המסורתיות. הוא בעצמו היה מרוחק מהבלי העולם הזה ובגלל זהירותו ופרישותו הגדולה, היה מתנזר מכל דבר שיש בו חשש שימצא בו איזה שמץ של איסור במשהו. היה מאמין באמונה שלימה שהצער שהוא סובל על

ידי פרישותו זו בגלל חששות של חומרות לא רק שלא יגרום לו רעה, כי אם להיפך, זוהי הרפואה הנכונה לגופו החלש ולמיחושיו המרובים. בימי חייו האחרונים, נסע לווארשה לדרוש ברופאים לנתוח שהיה זקוק לו, שכב שם על ערש דוי כששה שבועות מטופל ביסורים, ואף על פי כן עינה את נפשו ביום הכפורים, התפלל בצבור, עלה לתורה ולמד תורה בשקידה רבה עד רגעי חייו האחרונים.

רבי שאול נפטר בוואשה אור ליום ה׳ ד׳ בחוהמ״ס תרנ״ב (1891), והוא אז רק בן ששים וארבע. וורשה היהודית ידעה לחלוק לו את כבודו האחרון. המונים המונים לווהו לבית עולמו. ביחוד כל אנשי „חברה ש״ס״ הליטאית שברחוב נאלבקי וכמעט בכל זמן ההלוויה נשאוהו על כתף עד לבית הקברות.

כשנודע דבר פטירתו של רבי שאול קצנלבויגן (בגלל סבה פרטית שינה את שם משפחתו מעפשטיין לקצנלבויגן) אב״ד קוברין, הספידוהו בהרבה קהלות ורבני קובנה, בריסק, מינסק, מיר, מעזריטש, ראסייני ועוד, הריצו מכתבי תנחומים לעדת קוברין על אבדתם הגדולה במות עליהם רבם ומורם אהובם. מענין הוא מכתב התנחומים, ששלח הרב הקובנאי, הלא הוא הגאון הידוע רבי יצחק אלחנן ספקטור. מתבטא הוא על פטירת רבה של קוברין במלים אלה... אוי לנו על גודל השבר הזה, כי נלקח מאתנו כבוד עטרת ראשנו ה״ה הרב הגאון הגי, כקשת מוה״ר שאול זצ״ל, האב״ד דמחנם הקדושה, נשברה לבי בקרבי על זה, וכל בית ישראל יבכו את השריפה״.

רבי שאול לא השאיר אחריו שום ספר בדפוס. רובי חידושי תורתו אבדו בשריפה הגדולה שהיתה בקוסובה בשנת תרל״ב ובשנים המאוחרות בגלל טירדותיו, לא שם לב לסדור כתביו. רק מעט מזעיר מדבריו הביא בנו הרב רבי אברהם מאיר הלוי בספרו „אמרי נועם״. בנו זה, רבי אברהם מאיר (שם משפחתו היה אשכנזי) היה חתנו של הגאון רבי גרשון תנחום פוזניאק מו״צ ור״ם במינסק בעל המחבר ספר „אילנא דחיי״ ואף הוא בעצמו מפורסם היה כגדול בתורה והוראה. עוד מקודם התפרסם בחבורו „מנחה בלולה״ (ווילנא תרמ״א) הכולל בקרבו ענינים עמוקים בכמה סוגיות שבש״ס ופוסקים שחברם עוד בשחרית ימיו. חבורו זה שהופיע בהסכמות אביו חמיו והרבנים המפורסמים, כרבי שלמה הכהן מו״צ ווילנה ורבי יוסף רויזין אב״ד סלונים המציינים אותו כ„גאון בתורה״ עורר תשומת לב בחוגי הלומדים ונתן לו את העידוד הנפשי להדפיס אחר כך את חבורו השני „אמרי נועם״ (ווילנא תרמ״ח) בדרוש והלכה — והוא כבר אז רב חמש שנים בסנוב הסמוכה לנישביז. אחרי כן היה רב אב״ד בקהלת לאָהויסק.

יש לציין את שני בני רב זה ר׳ מרדכי לייב אשכנזי במינסק ובנימין מנהל כולל האברכים בפוניבזש על שם הנדיב גוץ ממוסקבה. כאביהם ר׳ מאיר אף הם היו יפי־תואר ואצילי הרוח ובעלי נימוס עדינים.

בנו בכורו של רבי שאול אב״ד קוברין היה ר׳ בנימין איסר הלוי קצנלבויגן אב״ד ווירז׳נה הסמוכה לסטויפצי. הוא נולד בשנת תר״ת בהוראדנא. בן י״ג מחדש כבר חידושי תורה והוא בא בחליפת מכתבים תורניים עם רבה של סלץ בימים ההם, הלא הוא הגאון רבי ירוחם יהודה לייב פרלמן (אחר כך אב״ד פרוזינא ומרא דאתרא במינסק).

יש לציין את שני בניו של ר׳ בנימין איסר הלא הם ר׳ אברהם חיים ור׳ שלום יעקב. רבי אברהם חיים המשיך מסורת בית־אבותיו ויהי לרב בישראל. הצטיין בגדלותו בתורה כדרשן עסקן איש הנימוסים ויפה רוח. אחרי פטירת אביו בשנת תרנ״ז נהיה

לממלא מקומו בקהלת סווירזנה, אחר כך נהיה לרב בטאַלאטשין (פלך מוהילוב) ומשם לסמולביטש (אחרי שהרב אַבראַמסקי רבה של קהלה זו נתמנה לאב״ד סלוצק ומשם ללונדון). אחרי סמולביטש נהיה ר׳ אברהם חיים קאצענעלעבויגן לרב בניעזין וסאראַטוב ויהי לאחד הרבנים המפורסמים שהחזיקו עוד מעמד מסוים בימי שלטון הסוביטים. יש להזכיר, שהוא היה חתנו של הגאון הגדול רבי אליהו ברוך קאמיי אב״ד וריש מתיבתא בישיבת מיר העתיקה והמפורסמת.

על בנו הצעיר של „הרב הזקן מסיווירזינה מנכבדי רבני הסביבה ועדין הרוח״ מוצאים אנו דברים מענינים בספרו האַבטוביוגראַפי של שר החנוך והתרבות הראשון במדינת ישראל זלמן שזר „כוכבי בוקר״ (הוצאת „עם עובד״, תש״י).

ברשימה זו „יש״ק״ יעקב שלום קצנלבויגן) מספר לנו מר שזר על ההשפעה הגדולה שהשפיע עליו בן הרב הזה בסיווירייזנה. יעקב שלום זה בן ישיבה לשעבר (בקיבוץ המוסרניקים של ר׳ יוזל בנובהרדוק), זכה להדפיס אחר כך את שיריו בפרוזה ב„הדור״ של דוד פרישמאן בשם יש״ק ואחר כך את ספוריו ומאמריו ב„היהודי״ („הדגל״) הלונדוני של יצחק סובאלקי. התגלגל אחר כך לחוץ לארץ וטבע בדמי ימיו באגם שווייצרי. זכה להערת הספד, רבת ההוקרה והעצב מאת פרישמאן בעצמו. ספורו הלונדוני „ליל חורף״ זכה אפילו אחרי מותו למהדורה מיוחדת על ידי י. ח. ברנר בהוצאת אגודת „דוברי עברית״ בלונדון.

מר שזר מציין את סיפורו זה של יש״ק נכדו של ר׳ שאול בקוברין, כ„סנונית המבשרת את הנובילה העברית המודרנית״.

חתנו הראשון של רבי שאול — רבי שמריהו יוסף ברבי שמשון קארעליץ המשיך את המסורת הרבנית של חותנו. הוא נולד בשנת תרי״ב, נין ונכד לרבי שמשון אב״ד סלונים ואחר כך אף היא אב״ד קניגסברג ממלא מקום דודו של בעל הפרד״ס (הוא היה חתן אחותו). בשנת תרמ״ג נתמנה רבי יוסף לרב אב״ד קוסובה כממלא־מקום חמיו שיצא לקוברין. בעיירה זו שימש ברבנות עד שנת פטירתו תרפ״ב.

אחרי פטירת רבי שאול פרסם חתנו זה חוברת „גבעת שאול״ (ווארשה תרנ״ב) — בהוצאת ובסיוע בנו השלישי של הנפטר רבי מרדכי יהונתן — המכילה „תולדות שאול״ בצירוף דברי הספד על „פטירת מו״ר הרב הגאון הגדול פאר החכמים ונזר הנבונים עטרת תפארת ישראל צדיק ועניו מתנא ורבנא שאול הלוי זצלה״ה ממשפחת עפשטיין אב״ד קאברין״. בנו הרביעי של רבי שאול רבי חיים לייב כאחיו מרדכי יהונתן גר ברובנה. שניהם היו סוחרים.

בחוברת זו (ששמשה כחומר לפרטים התולדתיים של מאמרי זה על ר׳ שאול אב״ד קוברין) ממליץ מחברה הרב דקוסובה על גיסו הרב בנימין איסר הלוי בנו של המחבר, שעדת קוברין תקבלו לרב אב״ד בשעריה. הוא מביא שם דברי מכתב־התנחומים הנ״ל של הגאון רבי יצחק אלחנן, המכיל גם דברי עצה טובה לקהלת קוברין בנידון זה. הגאון מקובנה כותב לבסוף: „והתנחומין שלנו הוא, במה שהשאיר אחריו את בנו היקר הרב הגאון המפורסם כש״ת מו״ה בנימין איסר נ״י האב״ד דק״ק שווערזננא... כי ראוי ומוכשר לכבוד הרבנות בקהלתם ועל פי דין זכה הוא ברבנות דקהלתם. כאשר הנני מכיר את כבוד בנו „ויהיה להם לגאון ולתפארת ובעז״ה יפיקו רצון ממנו״. כמו כן יתר הרבנים הנ״ל במכתבי תנחומיהם ועדת קוברין ממליצים אותו הדבר על הרב בשוורזנא להיות מ״מ אביו בקוברין. הרב רבי שמריהו יוסף זכה לבנים מפורסמים בעולם התורה

והרבנות. ראשית כל יש לציין את הארי שבהם הוא הגאון המפורסם רבי אהרן ישעיה קארליץ מווילנה המתגורר כעת בבני ברק והמפורסם בחבוריו רבי האיכות והכמות בשם „חזון אי״ש״.

בנו השני של רבי שמריה יוסף הוא הרב ר׳ מאיר קרליץ (חתן הגאון רבי שלמה הכהן מו״צ ווילנה) רב מו״צ בווילנה, אב״ד לעכעוויטש וכעת בארץ־ישראל. השתייך לפני שנים רבות לתנועת המזרחי ביילנה, עבר למחנה אגודת ישראל ומשמש כעת כמנהלה ורבה הרוחני של תנועת „פועלי אגודת ישראל״ במדינת ישראל וכמזכירה של „מועצת גדולי התורה״ על יד המועצה העולמית של „אגודת ישראל״. הבן השלישי הרב התלמודי המפורסם רבי משה קארעליטש היה מו״צ ווילנה מו״ל ועורך „כנסת ישראל״ ירחון תלמודי של אגודת הרבנים בליטה הפולנית וישיבותיה, נרצח על ידי הנאצים בגיטו ווילנה שנת תש״א. הבן הרביעי רבי זונדל קארעליץ היה רב בקוסובה ואב״ד בטיקטין ונרצח אף הוא על ידי הנאצים הטמאים ימ״ש בעיר רבנותו האחרונה.

חתנו השני של הרב ר׳ שאול היה ר׳ משה ליברמן תושב מוטילה — בנו של ר׳ ברוך ליברמן תושב פינסק (חתן ר׳ יונה טננבוים — אבי הגאון רבי מלכיאל צבי הלוי טננבוים אב״ד לומזה: בעל המחבר ספרי שו״ת בחמשה חלקים ובשם „דברי מלכיאל״) בשנת תרנ״ח נולד לו לר׳ משה ליברמן בנו שאול (על שם חותנו הרב דקוברין), הלא הוא התלמודי המפורסם והחוקר הידוע בחכמת ישראל הרב פרופיסור שאול ליברמן, מזיווג ראשון חתנו של הגאון רבי אליעזר רבינוביץ מד״א מינסק ומזיווג שני חתנו של הרב ר׳ מאיר (אחי ר׳ חיים אב״ד קוברין) ברלין נשיא תנועת „המזרחי״ העולמית. ר׳ שאול ליברמן היה מקודם נשיא המכון התלמודי על שם הרי פישל בירושלים וכעת מורה לתלמוד ולספרות מדרשית בסמינר לרבנים מיסודו של ס. שכטר בניויארק. בספרו הידוע „הירושלמי כפשוטו״ מציין הוא את שני אישי קוברין רבי מאיר מארים האב״ד והרידב״ז יליד קוברין שעשו „הרבה בחבוריהם על הירושלמי״. חתנו השלישי של הרב רבי שאול היה הר״ר חיים למשפחת שור — אבי הרב אליהו יעקב דוב אב״ד זופראן בעל המחבר ספר „נטיעות חיים״ על ד׳ חלקי השלחן ערוך והוא שו״ת על דרך הפלפול ובסופו דרוש גדול בשם „נפש חיה״ על שם אמו חיה בת ר׳ שאול אב״ד קוברין.

רבי שאול ייסד בקוברין חברת גמילות חסדים. והנה אחרי פטירתו „לקחו על שכמם את טורח משא החברה״ הזאת „הגבירים הנכבדים אוהבי צדקה וחסד, ה׳ שמואל סאלאווייציק ואהרן לייב וולאדאווסקי ולייב זליאזניק והגדילו פעלה של חברה זו. גם שב חדש קראו לה „מעשה שאול״ ע״ש מייסדה האב״ד דמתא ר׳ שאול והנה על מותו של אהרן לייב וולאדאווסקי הנ״ל בשנת תרס״ג מוצאים אנו רשימה מענינת ב„המליץ״ 1903 (42). ההתום על רשימה זו אחד בשם „איש טוב״. כתוב שמה: „מת אחד מבחירי בניה (של קוברין) רב א. י. וולאדאווסקי... הוא יסד בית־מחסה לזקנים ובנה מחדש בית־החולים. היה איש תורני, משכיל ושלם בכל המעלות. מוקיר רבנן ותומכם. כל מחבר הבא לעירנו וספר בידו, מצא את בית המנוח ז״ל פתוח לפניו. הוא הצטיין בפעולותיו הכבירות לטובת עדתנו ולא השאיר אחריו רבים כמוהו. את עניני הכלל ניהל ביד רמה ובחכמה. כל קשי יום וכל איש אובד עצות מצא בו את מבוקשם. דבריו המחוכמים היו לעדתנו כדברי האורים״.

שאלת הרבנות בקוברין אחרי פטירת רבי שאול.

למרות המלצתו של הגאון רבי יצחק אלחנן שקוברין תקח את בנו של רבי שאול לאב״ד לא יצא דבר זה לפועל בגלל כמה טעמים מקומיים.

בעתון „המליץ" 1892 (154) מתרעם כותב אחד (בשם יבא״ז) שהיה בעד מתן כהונה זו לאחד מבני הרב הזקן במלים כאלה:

„עיר בריסק במות עליה רבה ר׳ יוסף בער זצ״ל מהרו בני העיר לתת את כתר הרבנות בראש בנו הרה״ג ר׳ חיים. אבל לא כן עשו בני קוברין, במות עליהם רבם הרה״ג ר׳ שאול קאצאנעלינבויגען זצ״ל. אך בפיהם ושפתם דברו ביום מותו, כי ראוי ונכון לתת את עטרת הרבנות בראש אחד מבני המנוח. אבל עדיין לא קיימו את דבריהם, אם כי רבני וגאוני ארץ כהרה״ג ר׳ יצחק אלחנן שליטא, העיר את אזנם, כי מן היושר והצדק לתת את כתר הרבנות על אחד מבני המנוח הרבנים וגאונים, הלא המה הרב משווערזנא והרב הגאון דעיר לאַהויסק אשר שמו יצא כשמן תורק משני ספריו „מנחה בלולה" ו„אמרי נועם".

היו לה לקהלת קוברין שני מועמדים רציניים אחרים הלא הם רבי מרדכ־לה מקאַרעליש (אח״כ אב״ד סלונים) ורבי איצעלע רבינוביץ שהיה אז ראש־ישיבה בישיבת המוסריים „כנסת ישראל" שבסלבודקה. שניהם היו ידועים בקוברין היות ומקודם פעלו בקרוב לה. ר׳ מרדכ־לה היה תלמידו של ר׳ פנחס מיכאל גרויסגליט באַנטיפוליה שהשתייכה למחוז קוברין ורבי איצעלע נולד בשרשובי מחוז פרוזשאני הסמוכה אף היא והתחתן עם בת בעל אחוזה אחד על יד קאמניץ־דליטה מחוז בריסק. רבי איצעל בעצמו היה בא אפילו לפרקים לקוברין להשתעשע בדברי תורה עם ידידו ועמיתו רבי זלמן סענדער כהנא שפירא. בינתיים נתגלגל הדבר ששניהם לא באו לקוברין. הרב ר׳ מרדכי־לה נהיה לאב״ד באושמינה ורבי איצעל נתקבל לאב״ד בפוניבז.

על כסא הרבנות דקוברין בא לכהן פאר מועמד חדש הרב רבי חיים ברלין. רבי ברלין היה בנו של ראש ישיבת וואלוזין הגאון רבי נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי״ב), שהיה מפורסם בשעתו בחוגי הרבנים והלומדים, כאחד ממרביצי התורה המובהקים ביותר בדורו. רבי חיים קבל את חנוכו התורני בישיבת אביו המפורסמת וגם שקד באהלה של תורה בשקלוב עיר מגורי חותנו שבה ישב כמה שנים. בהיותו בן שלשים, בשנת תרכ״ה, הוזמן רבי חיים ברלין להיות רב אב״ד במוסקבה. הוא היה הרב הראשון של קהלה צעירה זו, שקבלה אז את זכויותיה ע״י אלכסנדר השני באופן רשמי. וניתן לו מטעם פרנסי קהלה זו, שריכזה בתוכה כמה אישים ידועים של יהדות רוסיה רשיון „ההוראה על שכמו להבין ולהורות בדיני שחיטה וטריפות וכן בדיני איסור־והיתר ולדרוש כפעם בחוקי ה׳ ותורתה, וכי יהיה ריב בין אנשים יכונן את שלומם בחכמתו, על פיו יצאו ועל פיו יבואו" (ראה „המגיד" 1865, 16).

קהלת מוסקבה התפתחה אז במהירות מופלאה ושמשה מרכז לא רק לפלכי רוסיה הפנימית, אלא גם לערים מתחום המושב שהיו מקיימות משא ומתן תמידי עם העולם המסחרי שבמוסקבה. ביתו של הרב הצעיר רבי חיים ברלין „מגזע היחש, בן גדולי ארץ מרביצי תורה, נאה דורש ונאה מקיים", היה אז פתוח בשביל כל היהודים, שהיו מתארחים במוסקבה, את כולם היה מקבל בסבר פנים יפות וסבלנותו הגדולה היא שעמדה לו לרכוש את חיבתם של אנשים מחוגים ושדרות שונים, חסידים ומתנגדים

וחרדים ומתקדמים, זקנים וצעירים — הכל כבדוהו ואהבוהו בעד מזגו הרך ומדותיו התרומיות.

בשנת 1884 (תרמ״ד) צריך היה רבי חיים ברלין לצאת את מוסקבה, בגלל סבות פרטיות שונות. משך שנים אחדות התגורר בביאלי (פלך שדלץ) הסמוכה לבריסק־דליטה מקום מגורי אשתו השניה. משם נקרא ע״י אביו הדגול הנצי״ב לבוא אליו לוואלוזין לסייע לו בהנהלתה הרוחנית והכספית של הישיבה.

בדעתו של הנצי״ב היה לעלות לארץ־ישראל ולמסור לבנו את כל התפקידים של הישיבה. בינתיים כעבור זמן מה להמצאו של ר׳ חיים ברלין על־יד אביו בוואלוזין, קפצה על ישיבה מפורסמת וותיקה זו גזירת ההסגר מטעם הרשות הרוסית והנצי״ב עם ר׳ חיים ברלין והגאון ר׳ חיים סולובייציק הר״מ של הישיבה צריכים היו לצאת את וואלוזין. זה היה בשנת תרנ״ב, כעבור שנה נפטר הנצי״ב בווארשה ובאותה שנה מכהן רבי חיים ברלין כאב בית דין בקהלת קוברין.

רבי חיים ברלין למרות מוצאו מגזע מתנגדים מובהקים, היה נערץ אף בחוגי החסידים שבקוברין. לדרשותיו יצאו מוניטין בכל העיר ובית־הכנסת הגדול היה מלא מפה לפה. כל בני העיר באו בהמוניהם לשמוע אמרותיו, שיצאו מפיו של נואם ודורש מצוין. בחגים וביחוד במוצאי חג הפסח המתה דירתו מרוב המבקרים ואפילו החסידים הקיצוניים ביותר היו יושבים אז לפניו ושותים בצמא את רעיונותיו מעניני דיומא.

בשנת תרנ״ד התקיימה אסיפת רבנים בעיר המלוכה פטרבורג. לשם בצוע בחירות הרבנים התקיימו אספות פלכיות מוקדמות מנציגי המחוזות. מטעם מחוז קוברין השתתף באסיפת הבוחדים שבעיר־הפלך גרודנה, הרב מטעם ר׳ אהרן יהושע שאפיט (בנו של הגאון רבי מאיר מארים ז״ל אב״ד קוברין) ונבחרו מטעם כל הפלך לאסיפה שבפטרבורג שני רבנים הלא המה הרב דביאליסטוק רבי שמואל מוהיליבר והרב של קוברין רבי חיים ברלין.

רבי חיים ברלין התענין במצב הקהלה בהרבה, קיבל בסבר פנים יפות כל איש מצוק ומר נפש ובגלל קשריו המרובים עם אנשי חוץ לארץ — המלצותיו שנתן ליחידים עזרו להם בהרבה להקלת מצוקתם החמרית ולסדורים. קשריו המרובים עם אישים ומוסדות הועילו בהרבה לעדת ישראל בקוברין לסייע לנזקקים לתמיכה כספית וביחוד לאלה שסבלו מהשריפה הגדולה שפרצה בעיר זו בשנת תרנ״ה.

על השריפה הגדולה הזאת שלא „נשמעה עוד״ בעיר זו וגם „זקנינו לא יזכרו כמוה״ (לפי דברי אחד המודיעים ב„הצפירה״ אותה שנה) יש לנו כמה ידיעות שנשלחו מקוברין לעתונות ישראל ולהקהלות הקרובות והרחוקות לשם קבלת סיוע ממשי לטובת „הנשרפים״ המרובים. שריפה זו פרצה ביום ערב שבת קדש בחקותי כ״ג איר, בשתים־עשרה בצהרים, מאחד הבתים שבמרכז העיר. בן רגע אחזה הלהבה את כל הבתים מסביב, ברוח סערה מתחוללת נוראה כשלוש מאות בתים עם כל הרכוש עלו על המוקד, אנשים אחדים נכוו בשלהבת ואיש אחד נטה למות כי הבתים היו בנויים בצפיפות ולא היה מקום לנוס. לגודל האסון מכונות מכבי־האש לא היו אז בכלל באותו יום בקוברין היות ונשלחו יום אחד לפני זה לכבוי השריפה הגדולה שפרצה בבריסק דליטה השכנה. כאלף משפחות אומללות נשארו בעירום ובחוסר, ומתגוללות תחת כפת הרקיע על ערמת עפר באין מקום להכיל את האנשים וכמו כן נשרפו ארבעה בתי־מדרשות. תמיכה מהירה נשלחה מהעיירות הסמוכות דיווין, יאנובה, מאלטש, פרוזינא, אנטיפול, שרשובה,

בשלחם תיכף ומיד לחם ומזון למחוסרים וגם לשבתות הבאות אבל לשם עזרה ממשית היו צריכים לפנות לדעת הקהל הכללית של יהדות רוסיה.

ואמנם ב„הצפירה" למשל (106, 1895) מוצאים אנו קול קורא כזה: „עיר קאברין תבקש רחמים תפרש כפיה ביום צר לה. אך קול בכייתה נחבא מקול הרעש האדיר והחזק היוצא מחרבת בריסק ומנסר בכל הלבבות. עיניה נשואות אל הערים מאין תבוא עזרה לרחם זקניה, נשיה וטפיה העטופים ברעב ומתגוללים ברחובותיה בעירום ובחוסר כל. כל אשר לב טוב ורגש לו יחוש וירגיש את השבר הגדול אשר השברה עירנו וישלח לנו את עזרתו".

נוסד ועד מיוחד לעזרת הנשרפים ברשיון הממשלה בראשות האדון גאנעצקי ובנשיאות האב"ד הרוחני רבי חיים ברלין. שר הפלך הופיע בעצמו בעיר ביום השריפה ויצווה להוציא לעזרה ראשונה המש מאות רו"כ מקופת מכס הבשר ועשרים וחמשה רו"כ נדבה פרטית משלו. אמידי העיר שלא ניזוקו מהשריפה התחייבו אף הם בסיוע ומגבית מקומית. ביניהם כדאי לציין את נדבות שמואל סולובייציק בסך של מאה רו"כ ושל אייזיק בירמאן בסך תשעים רו"כ. עיקר הסיוע בא כמובן מקהלות אחרות ומחוץ לארץ. כשליחי העיר לערים אחרות נתמנו שני קוברינאים, האחד המיוחד הרב המאנה"ג מה דוד יפה המו"ץ דפה (הוא שמש כדיין הקהלה שנה ונפטר בתר"ע) והנלווה אליו הנגיד הנכבד ומופלג בתורה ויראת שמים מוי אהרן וולאדאווסקי". רבי חיים ברלין בעצמו פרסם, נוסף למכתבים ששלח למקומות מסוימים על ידי שני שליחים אלה, בקשה בעתונות לשים לב לנשרפי עירו קוברין ולהתעורר לשלוח עזרה ל„אנשים, נשים ועוללים הכורעים ומשתחווים לפני כפות רגליכם" והמיחלים לעזרה מהירה שתעמיד אותם על רגליהם.

ואמנם עדת קוברין ידעה להוקיר התאמצותו של רבי חיים ברלין לטובת אומללי ונפגעי עירה והסופר המקומי מתבטא עליו מעל עמודי „הצפירה" (שם 117) „כטל אורות וכגשם נדבות על ארץ מלחמה הוא הרב הגאון הצדיק אדמו"ר ר' חיים ברלין שליט"א על לבות אנשי עדתנו, וכרועה חכם ומשכיל המנהל צאן מרעיתו, בבוא עליהם שואה פתאם כן ינהל את עדתנו האומללה עתה אש היא בעוטיה בין אחיותיה הערים נגועות השריפה". עדת קוברין חששה „שמפני קול בריסק המנסר כעת ברקיע" אולי לא יהיה שומע ולא יבואו לעזרת קוברין הזועקת לישועה, ואף על פי כן נשלחו גם לה כספים מרובים. ביחוד יש לציין את נדיבות לבה של קהלת ביאליסטוק ששלחה על שם האב"ד ר' חיים ברלין מקופת מכס הבשר שלה סך של שלשת אלפים רובל וגם 400 מרקים מ„השר הצדיק" הברון רוטשילד מפפד"מ. „כסף נדבות זה" היה בראשונה „לכלכלת לחם" ולאומנים לקנות כלי מלאכתם ואומנתם.

אחרי דברי הכותב ב„הצפירה" ברוך גרבר בא גם הסופר המקומי השני שמואל דוד אנדרינובסקי מעל עמודי „המליץ" (169) הנותן בשם בני העיר תודה כפולה להרב הגאון פאר עדתנו ר' חיים ברלין „שהודות להשתדלותו במקומות ישראל המרובים" המכירים ומוקירים את שמו הטוב ההולך למרחקים, שלחו נדבותיהם להוועד שנוסד לעזרת הנשרפים וכמו כן „תודה רבה להקרובים והרחוקים די בכל אתר ואתר ואשר השתתפו בצערנו וברוחם הנדיבה תמכו אותנו בתמיכה וגדול המעשה וכבר נקבץ כעשרת אלפים רו"כ ועוד מרבים העם להביא".

בעבור זמן מה אחרי עבודה מאומצת נמצא היה רבי חיים ברלין בדרוזגניק

לצורך נופש והבראה. בקוברין הגיעה הידיעה שהוא נאות לבקשת קהלת שדליץ לקבל עליו את משרת הרבנות דשם. בידיעה זו נוגע הסופר הקוברינאי הזה באותו מכתב שהדפיס ב„המליץ". אחרי דברי הקלוסין לרבי חיים ברלין על עזרתו לטובת הנשרפים שבקוברין, מתריע הוא על אותה ידיעה שנתקבלה על עזבו את קוברין.

כותב סופר זה בין השאר מלים כאלה „אך על אחת דאבה לבנו, כי שמענו שהרב הגאון רח"ב, אחרי תשועתו אשר הביא לנו, יעזוב אותה את עירנו אשר אחינו הנשרפים יגורו משפחות משפחות במרתפים וברפתים, בסכות ובאהלים ויסע לשכון בעיר שדליץ. העת עתה לרועה חכם כמוהו לנטוש עניי צאנו? הנכון לרב ירא אלקים באמת כרבנו לשכח מאמר חז"ל על הפסוק „ובו תדבק" — הדבק במדותיו, מה הוא רחום... והשכינה אומרת „עמו אנכי בצרה". והוא יסע לשדליץ לשכון שמה במנוחה ואותנו יעזב לאנחה? הטוב יקבל ואת הרע לא יקבל? בהיות עירנו עומדת על תלה, שלוה ושקטה אז ישב רבנו בתוכה שאנן ושלו. עתה כאשר נהפך עליה הגלגל נחפז רבנו לנוס מתוכה ולא ירצה להשתתף בצערנו".

הסופר הזה מבקש מעל עמודי „המליץ" מהרב ר' חיים ברלין: „טרם עשותך חוזה עם עדת שעדליץ, חוסה נא עלינו ואל תטשנו בתוך העת הרעה הזאת. בא נא מדרזגניק לעירנו להשלים את שלש השנים אשר עשית עמנו חוזה בכתב מפורש ואחרי ככלות שלש שנים תסע בשלום אל המקום אשר תבחר. מה העוול אשר מצא רבנו בעירנו כי יעזבנה. הלא עדתנו תספיק לכבוד תורתו הרמה כל צרכו ותמלא אחרי כל משאלותיו. וכל בני עירנו לא ישנו אחרי פקודתו ויוקירו את שמעו ומדוע עינו על עיר אחרת"?

תפלתם של בני קוברין עשתה רק מחצה. רבי חיים ברלין חזר אמנם לקוברין, ראה לסיים בכי טוב ענין המגבית לנשרפים ולהקמת בניני ההריסות ואת רבנות שדלץ בינתים לא קבל אבל גם בקוברין לא נשאר כבר; כעבור זמן מה נאות לקבל הרבנות של קהלת יליסבטגרד העיר הגדולה שבדרום רוסיה.

יציאתו את קוברין ובואו ליליסבטגראד עוררו תשומת לב מרובה בחוגי הרבנות. הנימוק שלו היה זה: אם יזכה את הרבים שם אפילו בסגירת חנויות אחדות בשבת — כדאי לו הדבר הזה — בו בזמן שיהודי קוברין בין כה וכה זהירים הם בשמירת שבת וקיום מצוות. הרב יצחק ניסנבוים בבואו בשנת תר"ס ליליסבטגראד בעניני תעמולה ציונית ובבקרו את הרב רבי חיים ברלין כותב ב„המליץ" בנידון זה דברים אלה.

„בבואי ליליסבטגרד שמתי פעמי הראשונות לבית הרב הגאון ומצאתיו בחדר ספריו הרבים (היתה לו ספריה גדולה למאד) יושב ועוסק בתורה. הרב הזה עזב את ארץ ליטא ולומדיה, קוברין ויראיה ויבחר שבת בארץ הנגב, בעיר הזאת המפורסמת ראשה בעניני דת ומצוות מעשיות למען ישפיע מרוחו על יושביה היהודים, שמספרם מגיע ליותר מעשרים אלף ולנהל אותם על מקורי התורה וחוקיה". הרב י. ניסנבוים (בפסבדונים „יהודי") מעיר בקשר לזה הערתו הפרטית: „כוונת הרב בוודאי היתה רצויה וגם רבים ממעשיו היו רצויים ורבים באמת השיב מעוון" ואף על פי כן לא נמלאה כל תאותו במובן זה. החסרון בזה שלא מצא לו עוד עוזרים היודעים היטב את רוח בני העיר ותכונותיהם" ולסייע לו „להרים את המצב המוסרי של ההמון", כי רק אז היו „ידיהם עושות תושיה רבה". הרב הזה, כותב הוא הלאה „בראותו כי אין עוזר לו בעבודתו הקדושה ואין השפעתו על בני העיר בולטת לעין בשר ודם, כמו חרטה התגנבה אל לבו ונפשו מתגעגעת על „ליטא ואנשיה", וגעגועיו אלה הוא שופך בחיק ספריו

הרבים", אלא שלליטא אינו חוזר כבר רבי חיים. ניתנה לו ההזדמנות לשוב אליה ולקבל כסא הרבנות של קהלת וואלקוביסק שהפצירה בו, ויעדיף לעלות לארץ־ישראל ולהשתקע בירושלים שעליה חלם כל ימי חייו. גם בירושלים רכש לו ר' חיים ברלין אמון וחבה מצד כל החוגים שבעיר. אחרי פטירתו של רבי שמואל סאלאנט (בשנת תרס"ט) עברו לידיו כל עניני הצבור הירושלמי ויהי באופן בלתי רשמי רבה הראשי של עדת האשכנזים בירושלים והמנהל העיקרי של מוסדות התורה והחסד בעיר הקודש. הוא נפטר שמה בשנת תרע"ג ויבכוהו כל חוגי ישראל.

כשרבי חיים ברלין יצא את קוברין עמדה שוב פעם שאלת הרבנות על הפרק בקהלה זו: שוב פעם באו כל החוגים לידי עמק השוה להזמין לרב אב"ד את הרב המפורסם רבי מרדכי'לה וגם הפעם לא זכו. בינתיים בקיץ תרנ"ו (1896) היתה שוב פעם שריפה גדולה בקוברין. הסופר המקומי השני שבקוברין ברוך גארבער הודיע ב„המליץ" על ארבע־מאות בתים לערך שנשרפו ועל יותר מאלף משפחות המתגוללות תחת כפת השמים — נוסף לאביונים והנשרפים הרבים משנה שעברה". שוב פנו לנדיבי ישראל לעזרה. עשה בזה הרבה רבה של קובנה, הגאון רבי הירשל רבינוביץ (בנו של הגאון רבי יצחק אלחנן) אב"ד קובנה ושוב הצטיינה קהלת ביאליסטוק, יותר מכל הערים ונדבה בפעם השניה בעין יפה לטובת קוברין, נוסף לעזרתה לערים נשרפות אחרות וביחוד לבריסק־דליטה — ששריפתה עוררה תשומת לב גדולה בעולם ישראל, מעז יצא גם מתוק. על ידי בנייתה מחדש השתפר בהרבה מראה של העיר קוברין. כותב על כך הסופר המקומי ב„הצפירה" (1895) במלים אלה: „עירנו היא ישנה, בנויה בטעם הישן, בלי סדר נכון, ועתה לא תבנה עירנו, עד כי יתוו תכנית חדשה לכל העיר, אשר על פיה יתרחבו הרחובות והמבואות והעיר תתחלק לרבעים".

מריבה בקוברין בשנת תרנ"ז (1897) בענין רב אב"ד חדש

עם יציאת רבי חיים ברלין את קוברין (בסוף תרנ"ה), הרי נוסף לאש השריפות פרצה גם אֵש המחלוקת, בקשר לבחירת אב"ד חדש לקהלה. העדה המרוששת הזאת והמפוּלגת עוד יותר מתמיד בגלל אופן חלוקת הכספים מבחוץ, נכנסה עתה ראשה ורובה בשאלת בחירת אב"ד חדש שיתאים לכל החוגים בעיר. מאחר שרבי מרדכי'לה המפורסם — והוא אז אב"ד אישמינה — לא רצה לקבל רבנות קוברין, הרי לפי דברי הסופר המקומי של קוברין ב„המליץ" 1897 (147), „זה יותר משתי שנים — שׁמות בעירנו" — בענין זה. „פעמים רבות התאספו נכבדינו לטכס עצה על אודות בחירת רב, אך כגורל כל אספות אחינו, כן היתה גורל אספותם, אחריתן מריבות וקטטות, פירוד לבבות וחלוקי דעות".

והנה הסופר הזה מר שמואל דוד אנדרינובסקי, יודע לספר לנו ש„בהסכם כולם גמרו באספה אחת לבחור בהגאון „משכיל לאיתן" אב"ד חאסלאוויטש" וכבר בא מענה ממנו, כי הוא מקבל עטרת רבנות בעירנו והנה שם לדרך פעמיו לבוא אלינו". על מכתב־הצעה והזמנה זה היה חתום גם זקן העדה שבקוברין, גבאי בית־הכנסת הגדול (הכוונה לש. ש. סאלאווייציק). בינתיים נזדרז והגיע לקוברין הרב של קראקינאווי (אשר בזאמוט) שהצטיין כדרשן מובהק, היודע להשפיע על ההמונים וגם המוני קוברין הושפעו ממנו והחלו לנהל תעמולה לטובתו. אף לבו של ר' סאלאווייציק הלך שבי אחרי הרב מקראקי־נאווי, אם כי הוא בעצמו חתם לפני זמן קצר על מכתב ההזמנה שנשלח להרב דחאֲסלאַ־וויטש. הכתב אנדרינובסקי, אשר נטה למפלגת הרב מחאסלאביטש חשש לתוצאות פלוג

זה, שיביא אתו ל„פרוד הדעות ורוח משטמה יגדלו וישתגשגו" — אם יהיו שני רבנים בקוברין „והעיר תמס תהלך והפרצים יתרחבו".

מפלגתו של הרב משכיל לאיתן, שהיתה מבטאת את למדני העיר התריעה מעל עמודי „המליץ" נגד תכסיסי מפלגת הרב מקראקינאווי, המייצגת רק „כמה המוניים אשר יתפעלו ממנעימי זמר בדרשות" ושביניהם נתערבו יחידים הנוגעים בדבר". מפלגה זו הדגישה שכתב הרבנות של המפלגה השניה הוא „נגד דעת ראשי העיר והבית־דין צדק והתורניים"... רב זה „רוצה להתעטר, לפי דבריה, בעטרה גדולה מראשו אשר תכסינה עיניו"... והיא מייעצת לו עצה טובה „שיתכבד בביתו וכשם שקבל שכרו על דרשותיו בקאברין בעולם הזה, כן יקבל שכרו על פרישתו בשלום מקאברין בעולם הבא, ולא יהין לעלות על כסא הרבנות בקהלתנו ולהבעיר אש המחלוקת פן ינחם". למפלגה זו של התורניים והלומדים, אשר הסביויה מעל העתון „המליץ" ש„לא נכון לשום עטרת רבנות בעירנו, אשר רבניה מעולם אנשי שם, אבירי התורה ועמודי התוך על ראש רב מצער" חתמו גבאי בית המדרש חומה ועוד כמה גבאי בתי־מדרשות. כמו כן חתמו על מכתב זה ב„המליץ" בעלי־בתים אלה: צבי הירש זידעוויטש, חיים לעווין, אברהם יעקב קאר־צינעלסקי, לייב זאלקינד, אברהם צבי איזראעלזאהן, אל' פאליעווסקי, יעקב יוסף איטלז, יצחק יוסף פאלליאק, ישראל בהרב, דוד שדרוביצקי, חיים לייב לובין, חיים לייב כץ, פומרנץ, ירוחם בר"י יפה, שמעון פריבולסקי, שלמה לייב זאלצמאן, דוד פאניזין ורפאל רוזנקרנץ. אבל גם אנשי המפלגה השניה לא טמנו ידם בצלחת. במכתבם ב„המליץ" (163) הם מודיעים, שלפני בואו של הרב מקראקינאווי לא היתה בכלל שום אסיפה כללית, שהכריעה את הכף לטובת הרב דחאַסלאַביץ. ואלה שכתבו לרב זה על בחירתו לרב־אב"ד בקוברין, עשו רק מעשה יחידים בלבד, מבלי שזה יחייב את בני העיר. מאידך גיסא: „הרב הגאון דקראקינאווי הוא איש נכבד וחכם היודע להלוך לרוח הזמן, מלבד גדלו בתורה. בדרשותיו פעמים אחדות בבית הכנסת הגדול לקח את לב העם בדבריו הנחמדים, אשר עורר אותם בהם למוסר ולמידות טובות, וגם בפלפולי הלכה הראה כחו ובזה לקח גם את לב הלומדים וינהו אחריו כל קהל עדתנו". כתוצאה מזה, כך כותבת המפלגה השניה „התאספו לאסיפה, ראשי נכבדי עירנו ובהסכם כל העדה בחרו ברב נכבד זה ויכתבו לו כתב רבנות חתום בחתימות למאות מידי נכבדי בעלי־הבתים בעירנו"... והמכתב הזה מסיים „תקוות נכבדי עירנו חזקה כי ישים הרב את לבו להפיק רצון מכל המפלגות ולנהל את עדתנו על מי מנוחות ולהשתדל ולגדור את פרצות עירנו, בעוררו את העם לאחדות ושלום, כאשר הראה את כחו כי רב לו בדרישותיו המחוכמות. ולרבנו נאמר: יעלה ויצליח והיה לנו לראש וכאיש נבון וחכם ינהלנו ויעורר את הלבבות לאהבה ולשלום ושלום על ישראל".

על המכתב הזה, השיבה המפלגה הקודמת של הרב החסלאביצאי, במכתב נגדי חריף מאד, באותו העתון „המליץ" (175). כותבי המכתב הזה עם 69 החותמים „צועקים חמס" על „רב" זה ש„בא לעירנו על פי קריאת שאר־בשרו הפרוש אשר התגורר פה כארבעה חדשים ויכה אותה לרסיסים. ושקר מה שכתוב „כי הרב מקרקינאווי לקח את לבות כל יושבי העיר, ואין שום פוצה פה נגדו וכולם בחרו בו באהבה ובחבה. השקר הזה ידוע ומפורסם לא רק בעירנו, כי אם גם בכל סביבתנו: בריסק, פרוזינע ופינסק, אשר כל תורניהם ונכבדיהם, שרקו שפתיים ויניעו כתף ישחקו וינודו יחד על תושבי עירנו". לפי דברי מכתב זה „רק כארבעים איש חתמו במסירת קולמוס, ורוב ההמון

היתה תשובתם „מה לנו ולחתימת כתב הרבנות? יש אנשים ב״ה תורנים ומופלגים וחשובים המה ובחרו ברב ותחנו מה? למרות מחאתם ומכתבם המיוחד אליו קבל הרב ההוא בצדקתו ויושר לבבו את כתב הרבנות „נגד דעת ראשי העיר והבית־דין צדק והתורניים רק מכמה „המוניים״ והרב עם המחזיקים בו עתידים לתת דין וחשבון על אשר יחצו עיר ואם בישראל לשני מחנות שלא היתה כזאת בעירנו מיום הווסדה״.

המחלוקת הגדולה מסביב לשני הרבנים המועמדים האלה לרבנות קוברין עוררה תשומת לב בצבוריות היהודית. אחד הסופרים ב„המליץ״ הקדיש אפילו רשימה לזה. חששו לקרע בקהלה ואף על פי כן ידעה קהלת קוברין לא להרחיק לכת ויסתיים הדבר — בזה ששתי המפלגות היו צריכות לוותר על שני מועמדיהם אלה. אנשים בעלי השפעה התערבו בענין זה ועל פי המלצת הגאון רבי זלמן סענדער שהיה אז אב״ד ור״ם במאלטשי, נבחר כעבור זמן לאב״ד בקוברין הרב רבי מאיר אטלס. יותר פרטים על מחלוקת זו, ימצא המעונין בעתון „המליץ״ 1897 (175, 163, 147) לסופר שמואל דוד אנדרינובסקי שפרסם כתבות מקוברין בעתונות העברית שבימים ההם וביחוד ב„המליץ״. כדאי לציין שאחד מקרוביו בקוברין היה בעל־הבית החשוב ר׳ אבא אנדרינובסקי. ר׳ אבא זה, לפי משלוח ידו בעל בית־מסחר יינות ומשקאות, היה גבאי בכמה מוסדות העיר וחברו לנוער של הגאון הרידב״ז בלמדו יחד אתו בחדר ובבית המדרש. חתנו יצחק יעקב גווירצמן, הסתופף בבית־המדרש דחסידי קוברין והיה חבר נעוריו של האדמו״ר רבי דוד. הזכרנו כאן את שמו של שמעון פריבולסקי שהיה בעד הרב החסלא־וויטשאי והנה ב„הצפירה״ 1901 (276), קוראים אנו על מותו של איש זה „בשנת הארבעים ושלש לימי חייו״ מלים אלו:

„בעיר קאברין גוע ויאסף אל עמיו הנדיב הר״ש פריבולסקי. המנוח הצטיין בנדבת רוחו ויהי עסקן חרוץ לטובת הצבור וצרכיו ויעורר גם את יתר הנדיבים לחקות את פעליו לטובת הכלל. בהשתדלותו נוסד המפעל „תמיכת חברים״ ויתמוך בכספו לצרכי אגודת המכבים — המתנדבים שמה. בכלל קנה המנוח בהליכותיו הישרות אהבת כל בני העדה ויחלקו לו כבוד גדול בהובלו לקברות. המודיע — א. בורטינבוים.

רבי מאיר אטלס, אב״ד קוברין — עד תרס״ה.

רבי מאיר אטלס היה מגדולי הרבנים בשעתו ובעל עמדה חשובה בעולם התורה והוראה. הוא בא לקוברין מזאמוט מעיר רבנותו סאלאַנט — מקום פעולתם של כמה אישי ישראל מפורסמים ומקודם שימש כרב ומו״צ בליבוי שבקורלנדיה. אביו רבי דוד היה מנכבדי בעלי־הבתים בבייסגולה (פלך קובנה) והצטיין כלמדן מובהק. הוא מסר את נפשו לחינוך שני בניו מאיר ואלעזר (זה שהתפרסם אחר כך כסופר, מבקר וחוקר בחכמת ישראל), אשר למדו בצוותא בחדרים ובישיבות וכבר אז ראו ברבי מאיר את „הגדול בישראל״ לימים יבואו.

רבי מאיר אטלס התחתן עם בת נכבד בטלשי, וישב שם כמה שנים, סמוך על שלחן חותנו באהל התורה. הוא, ביחד עם האברך התלמודי המובהק השני ר׳ צבי יעקב אפנהיים (אח״כ אב״ד קעלם) היו ממייסדי הישיבה הגדולה בטלשי, שאחר כך היא עברה לרשותו של הגאון רבי אלעזר גורדון, שנתקבל שם (תרמ״ד) לאב״ד הקהלה, והתפרסמה בכל התפוצה כאחת הישיבות הוותיקות ביותר. בין תלמידיה הראשונים של ישיבה זו בתקופת ר׳ מאיר אטלס שהשמיע שם את שעוריו (ביחד עם הרב אפנהיים)

יש לציין את הלמדן והחוקר הידוע פרופיסור לוי גינצבורג, מורה לתלמוד בסמינר לרבנים ע"ש שכטר בניו־יורק שבאמריקה.

על דרך לימודו של ר' מאיר אטלס כותב עליו מלומד זה „שהיה מטפוס העמקן... לא זז מן המקום שעמד בו כמלוא נימה. היה נאחז בסוגיה המוקשה שנתן לב עליה, מהפך בה, מעמיק וחודר לתוך־תוכה ולא זז משם עד שנתיישרו ההדורים".

בשנת תרס"ה יצא רבי מאיר אטלס את קוברין ועבר לשאַבלי להיות ממלא מקומו של הגאון רבי יוסף זכריה שטרן. הוא נפטר בשאבלי בערך בשנת תרפ"ה. עד כמה חשוב היה רבי מאיר אטלס בעיני גאוני רוסיה, רואים אנו מזה, שהודות להמלצתם נתקבל לאב"ד ורב ראשי של עדת האשכנזים בירושלים. הוא היה כבר מוכן לעלות

הרב מאיר אטלס ז"ל

ר' פינינקה שיק ז"ל

ארצה, אלא שבינתיים פרצה המלחמה העולמית הראשונה (תרע"ד) וענין זה לא יצא כבר לפועל.

בזמן כהונתו של רבי מאיר אטלס בקוברין, היה סמוך שנים אחדות על שלחנו חתנו הגאון הידוע רבי אלחנן ווסרמאַן אשר תפס עמדה חשובה למאוד בין ראשי הישיבה והחרדים בשלשים השנים האחרונות, שבין מלחמת העולם הראשונה להשניה. הוא היה חניך ישיבת טלז ותלמידו המובהק של החפץ חיים זצ"ל בראדין. בעת שבתו בקוברין השפיע על הרבה צעירים מחובשי בית המדרש לנסוע לישיבות ליטה הגדולות ואף בחוגי החסידים גדול היה כבודו וביחוד החשיבו בהרבה האדמו"ר רבי דוד שלמה. בשנת תר"ע נתמנה לר"ם בבריסק ובין מלחמה למלחמה היה בן־עיר רבי אלחנן ר"ם ומנהל ישיבת ברנוביץ הידועה. חתנו השני של רבי מאיר אטלס היה קוברינאי הרב רבי יהודה כהנא־שפירא בנו של הגאון רבי זלמן סענדער. הודות להמלצת הגאון רבי זלמן סענדער נתקבל מחותנו רבי מאיר אטלס לאב"ד קוברין ובא הנה ישר מסאלאַנטי שבזאמוט. רבי יהודה מת בדמי ימיו בלי בנים. אשתו קבלה חליצה מגיסה הבכור הגאון רבי אברהם

דובר אב"ד קובנה. כעבור זמן מה נישאה להגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי מווילנא (מזיווג שני), לפי הצעת בעל אחותה הגאון רבי אלחנן וואסרמאן הנ"ל.

רבי שמואל ברבי שלמה גרינברג (רובינשטיין)

רבי שמואל נולד בעיירה אורלה, ליד ביאליסטוק (ועל שם מקום זה נקרא „ר' שמואל אורלער") בשנת תקפ"ה. למד בישיבות והגיע לידיעה מופלגת בתורה והצטיין כדרשן. שימש בתפקיד של מלמד גמרא במשך ארבעים שנה בקוברין. מתלמידיו בקוברין יש לציין את שני בני האדמו"ר של ר' נח נפתלי — רבי דוד שלמה ורבי אהרן. היה משמיע שיעורים ודורש באגדה בחברות שונות שבבתי־המדרשות הקוברינאיים, ביחוד היה מבאר לפני שומעיו את דברי האלשי"ך שעל כתבי הקודש.

רבי שמואל היה אחד העסקנים של כולל גרודנה לתמיכה בישוב הישן שבערי הקודש ועשה בדרשותיו תעמולה לארץ־ישראל. כשקמה תנועת חבת ציון, הקדיש תעמולתו גם לתנועה זו. עזה היתה שאיפתו לעלות לארץ, אך הכנסתו כמלמד ומגיד לא הספיקה לנסיעה רחוקה ולכל ההוצאות הכרוכות בעליה. לכן המציא לו, בהגיעו לגיל הששים, דרך מיוחדת במינה להשגת הסכום הדרוש. כדרשן ידע את נפש המאזינים והקוראים בספרי דרוש שיש ובגלל אריכות הדברים אינם מסוגלים להתעמק בהם, לפיכך חבר קצור תמציתי מהפירוש הדרשני של ר' משה אלשיך על התנ"ך. לשם השגת הוצאות העליה לארץ־ישראל הדפיס את החלק של קיצור זה על ספר תהלים (לובלין תרמ"ו) בהסכמת הגאון המפורסם רבי יוסף דוב הלוי סולובייציק (ואחד מבית־דינו רבי נפתלי צבי מו"צ בריסק), האב"ד הקוברינאי רבי שאול קצנלבויגן, רבי פנחס שיק המו"צ והאדמו"ר הקוברינאי הידוע רבי נח נפתלי, נכדו של האדמו"ר רבי משה המפורסם. הגאון רבי יוסף דוב הלוי אב"ד בריסק כותב על המחבר „הרב הגדול בתורה ויראת ה' ...נאה דורש ונאה מקיים". המו"צ דבריסק רבי נפתלי צבי כותב עליו: „ידעתיו כבר מנעוריו אשר היה שוקד על תורתנו הקדושה (אף הוא יליד אורלה היה) ותורתו אומנתו, והיה תמיד דורש לרבים והודיע להם דרכי ה', דרך תורה ומוסר".

רבי שאול האב"ד ממליץ על המחבר בהסכמתו החמה כי הרב המופלג המפורסם בתורה ויראת שמים שלם במעלות ובמדות, ר' שמואל נ"י בקוראי שמו, כשמן תורק זכינו לריחו ולשיחתו, אשר דרש פה קהלתנו במקהלות עם זה, משך ארבעים שנה (הסכמתו היא משנת תרמ"ו ואם כן התחיל בעבודת הדרוש בקוברין עוד בשנת תר"ו (1846) והרביץ תורה ומוסר השכל באמרי נועם. האדמו"ר רבי נח נפתלי מציין שאם „אין דרכי לבוא בהסכמות על ספרים, על כל זאת להאי גברא ראוי ונכון לקרבו" ומציינו כהמופלג הישיש הנכבד, מארבעין שנין אשר אנכי מכירו לאיש תמים".

מענינת היא הסכמתו של הרב הצדיק המו"צ דקוברין רבי פנחס שיק, שבדרך כלל לא היה רגיל אף הוא לעטר ספרי המחברים השונים בהסכמותיו. כותב הוא על המחבר: „רחימאי נפשאי, עמיתנו עמית בתורה ובמצוות הרב הגי בתורה וירא אלקים באמת". מציין הוא באופן מיוחד גם שבחו זה של המחבר: כי „גם זכרתי ימים מקדם, שגם אבא מארי הגאון הצדיק האמיתי (רבי אלינקה שיק אב"ד הקהלה, ראה עליו למעלה), היה מחבבו ומוקירו והיללו (את המחבר) בפני עם ועדה". ואשר לעצם טיבו של חיבור זה, מציין הרב המסכים רבי פנחס שיק במלים אלו: „והן כל יקר ראתה עיני הרב הנ"ל היקר בעיני ה' ואנשים, שסידרם בסדר נכון עד להפליא, להמציא תמצית דברי האלשי"ך הקדוש

בלשון צח ונקי, מפורש ושום שכל, פירוש מספיק והמועט מחזיק את המרובה. עיני ראו ושמחו האח!" והרב המר"צ מסיים הסכמתו: "למען אהבת האמת שמח לבי להודיע בקהל עם, שהמחברת הזאת הוא דבר חדש אשר לא היה לעולמים".

לפי דברי הקדמתו של המחבר המריצוהו להדפיס חבורו זה הרב הצדיק רבי פנחס שיק ובנו הרב רבי דוד (שהיה אז תושב בריסק־דליטה ואחר כך אבד פיעסק וקוברין עיר מולדתו) ואמנם רבי פנחס שיק מציין על זה בהסכמתו הנ"ל ו"מהמותר יהיה ביכלתו (של המחבר) להוציא מחשבתו לפועל לבוא לארץ הקדושה".

למעלה מארבע שנים נדד המחבר הקוברינאי הזה מעיר לעיר, עד שאסף כדי סילוק חובות ההדפסה וגם נשאר לו סכום כסף למטרתו העיקרית. אז נפרד מעיירתו ומבניו ובלווית רעיתו ובנו הצעיר ר' ישעיה צבי, הגיע ארצה אחרי טלטולי דרך מרובים, ביום י"ד תמוז תרנ"א, והוא אז כבן ששים ושש והשתקע בירושלים עיר הקודש. כאן המשיך כדרכו בהרבצת תורה ברבים, כמגיד שיעורים בבית־הכנסת "בית יעקב" ובעסקנות ישובית, כעסקן ואחד הגבאים דכולל הורודנה (קוברין כעיר מחוזית בפלך גרודנה השתייכה לכולל זה). קיים יחסי ידידות עם הסופר והעסקן יחיאל מיכל פינס ועם הרב אריה לייב פרומקין, שהיו עוסקים בפועל במעשי התישבות חקלאית. הם היו מתיעצים אתו בשאלות הכרוכות בפעולה זו וביחוד כיצד לרכוש את אהדת הצבור הירושלמי של הישוב הישן ולהשתיק את ההתנגדות מצדו.

הניח אחריו בכתובים את הקיצור של פירוש אלשי"ך על כל התנ"ך ונפטר בירושלים ביום כ' אדר שני תרס"ב.

הגאון המלב"ים בקהלת קוברין

בשנת תרל"ט קבל הגאון המלב"ים (ראשי תיבות של מ'שה ל'ייב ב'ן י'חיאל מ'יכל) כתב־רבנות מקהלת קרעמענטשוג פלך פולטבה. רב מפורסם זה התגורר אז בעיר קניגסברג בירת פרוסיה המזרחית (אחרי שחלה עליו גזירת גירוש ממוהילוב וחרסון) וישמש שם כרב ומנהיג רוחני לעדת יוצאי פולין ורוסיה. בנסעו לקרומֶענטשוג בלווית הרב ר' נתן לעווי אב"ד ניקוֹפול (פלך יקטרינוסלב) עבר דרך גראַיעווה ובריסק דליטה. בינתיים בדרכו מבריסק הלאה למחוז חפצו שהה בקוברין וכאן חלה וישכב כשבועיים על ערש דווי. לפי ספורי זקני קוברין היו אז כל יהודי עיר תחת רושם המצאו של גאון זה בעירם. כפי שמסר לי השמש דבית־המדרש "חיי אדם" יהודה, התאכסן אז הגאון הזה בביתו של יאשע מינקעס וכל בני העיר היו משכימים ומעריבים לפתחו של אורח דגול זה לשוחח אתו ולהתברך ממנו. על ידו היה נמצא כל הזמן האברך התלמודי המפורסם רבי זלמן סענדער, חתנו של המארח ומשוחח אתו כל הזמן בדברי תורה. כשהוקל לו הציעו לו טובי העיר וחכמיה את משרת הרבנות שלהם שהיתה אז פנויה אחרי פטירת רבי אלינקה שיק. המלבי"ם בעצמו היה אמנם מרוצה מהצעה זו, אלא שלא היה יכול להשיב ריקם הזמנת קרמנצוג. מקוברין המשיך המלבי"ם נסיעתו לקרמנצוג, אלא שבינתיים הורע לו ובדרך בהיותו בקיוב שבק חיים לכל חי ביום א' דראש־השנה תר"ם (1879) ושם מנוחתו כבוד.

מזכרונותיו של ר׳ יחזקאל קוטיק

נסיעתי לקוברין. בית ר׳ יאָשע. חתניו: לייזער המשכיל וזלמן־סופר העלוי. התודעי לתנ״ך. רושם התנ״ך. השינוי שנתהווה בי. נסיעתי הביתה.

נסעתי לקוברין. ביתו של ר׳ יאשע היה מפורסם בכל פלך גרודנא בתור ראשון במעלה, שבו התלכדו תורה וגדולה במקום אחד. אשתו, אסתר גיטל, בת הרב דקמיניץ, היתה חכמה ואשת חיל מצוינה, היה להם בית מסחר של יין ואכסניא והצטיינו בתור בעלי צדקה. מכל פלך גרודנא היו נוהרים אל ביתם אביוני אדם. למותר להזכיר עד כמה היתה גדולה אצלם מידת הכנסת אורחים. בית דומה לזה במידת הצדקה והכנסת אורחים לא היה בכל ארץ ליטא. הפריצים מכל המחוז היו אורחי ר׳ יאָשע שבאו להתאכסן אצלו ולהיטיב את לבם ביין. הבית רוהט ברהיטים יקרים ויפים והכיל גם אולם ריקודים ופסנתר לפריצים. לפני המרד הפולני הכניס להם בית מסחרם הון רב.

לאסתר גיטל היו, לא פחות ולא יותר מעשרים ילדים, שמהם מתו שלושה־עשר. מתשעת הנותרים היו שלושה בנים ושש בנות. את בנותיו השתדל ר׳ יאָשע להשיא ל„עלויים״. אחד מחתניו, אליעזר אדלשטין, „עלוי לשעבר״, פרק מעל צוארו את עול התורה ונתפס, כפי שאמרו הבריות, ל„אותו מעשה״, כלומר, למינות. אנשי העיר חשבוהו למשכיל, לאפיקורוס. הוא משך אליו הרבה צעירים מחובשי בית המדרש וביתו נעשה בית־ועד למשכילים, שהיו שופכים להג על הרביים ועל חסידיהם, על הקנאים ומורדי האור וכו׳, כמנהגם של הנאורים בימים ההם.

אליעזר הנ״ל מלבד זה שהיה למדן גדול ומשכיל, ידע גם את השפה הרוסית על בוריה ובביתו נמצאה ספריה גדולה של ספרי השכלה. לשונו היתה כתער מלוטשה — אש וגפרית, וצבא הצעירים שנספחו אליו הלך ורב. חתנו השני של ר׳ יאָשע היה נין ונכד לגאון ר׳ חיים מוואלוז׳ן. ר׳ יאשע נסע ישר לוואלוז׳ן ובחר לו בין בני הישיבה הגדול ביניהם בתורה. את החתנים שהציעו לפניו בחן הוא בעצמו, אך כשהגיע תורו של בן הישיבה האמור לא יכול ר׳ יאשע לעמוד בפניו וצריך היה להודות, כי הנער הקטן גדול ממנו בידיעת התלמוד. הנער הקטן הזה הוא ר׳ זלמן־סנדר שפירא הרב דעיר קרינקי, המפורסם כאחד מגדולי התורה. ר׳ יאשע הביא את ה„עלוי״ לביתו ואחרי החתונה החזיקו בביתו והיה סמוך על שולחנו במשך חמש שנים רצופות. ר׳ זלמן־סנדר החליף מכתבים בפלפול דאורייתא עם כל גדולי הרבנים ברוסיה. הוא גר בבית מיוחד שלשם היו מתאספים הלומדים מבין הצעירים והאברכים. ביתו היה ממש ההיפך מביתו של גיסו אליעזר אדלשטיין.

הנה כי כן התפלגו בני ר׳ יוסף לשני בתים שונים, לשני קצוות, אש ומים. המשכילים לעגו למשמרים הקנאים והמשמרים השליכו שיקוצים על אדלשטיין ועדת משכיליו... בית אליעזר היה חביב בעיר ונמצא בקשרים טובים עם מושל העיר, עם כל הפקידים החשובים. גם הפריצים העריצוהו. ביתו של ר׳ יאשע ובתי שני חתניו היו המרכז הרוחני של כל העיר.

לקוברין באתי אחרי פורים, אולם ר׳ יאשע, שבידיו הושלש הנדן שלי, לא היה לו אז כסף. ומפני שהייתי קרוב ולמדן, ועוד צעיר לימים, לא הזכירו דבר על הנדן, ובמקום זה פטמוני בכל מיני דברים טובים ושמחו בי.

בבית היתה הילולא וחנגא תמיד, ובדיעבד, נהניתי שלא היה להם כסף לסלק את חובי.

אמרו לי: בלה את הזמן... אצלנו השמחה שרויה בביתנו. ואנכי בליתי יפה את זמני. שכחתי את הגמרא ואת יסוד שורש העבודה, פסקתי לאגור דינרים ולבנות טרקליני בעולם הבא.

בהיותי מטבעי חם המזג, אוהב להתערב, התמכרתי לאנדרלמוסיה שבשלשת הבתים. זמן מה שהיתי אצל אסתר גיטל ובניה, שביתה היה תמיד כמרקחה. וחלק מזמני בליתי אצל ר׳ זלמן סנדר בלוית האברכים הלומדים, שהיו כולם מתנגדים. גם אהבתי לבלות אצל אליעזר, החתן הקשיש, עם משכיליו, שהיו יהודים טובים אך בלתי דתיים. הם העריכו והוקירו את התנ״ך, שהיה בעיניהם מקור האנושות. ביחסים שבין אדם לחברו, היו ידידים ורעים נאמנים שהבחינו באושר האדם ובעולם הזה. מימי לא למדתי תנ״ך. בימים ההם נחשב לימוד התנ״ך לאפיקורסות, ביחוד אצל החסידים וביותר אצל אבי, שהיה שטוף בחסידות. רק אצל מאטע המלמד למדתי יהושע, שופטים ושמואל, ותו לא. לא העזתי ללמוד תנ״ך בבית המדרש מפחד אבי. וכמעט לא ידעתי ערך הנביאים, את השירה שבדבריהם, וכאן, הנני יושב ושומע מלים יפות, נשגבות ועמוקות, המקסימות אותי.

ישעיהו הנביא מוסר דברי אלהים: „מי ביקש מידכם רמס חצרי, חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי. גם כי תרבו תפלה אינני שומע, ידיכם דמים מלאו. רחצו, הזכו, למדו משפט״.

ועוד „הכזה צום אבחרהו, הלכף כאגמון ראשו. הלא זה צום אבחרהו פרוס לחמך לרעב״...

המשכילים של אליעזר לימדו במסתרים את האברכים החסידים שנלכדו ברשתם. התעמקתי בדברים וחשבתי: מפני מה מרבים בבית זלמן־סנדר ללעוג למשכילים ומכנים עוד אותם בשם אפיקורסים ימח שמם. הלא כאן מדברים דברי חכמה ויופי. משכילי אליעזר נתחבבו עלי ונעשו לי קרובים ויקרים. ראיתי עד כמה הסכלתי להאמין. רק למדתי והתפללתי, בכיתי, צמתי ועיניתי את עצמי. חשבתי כי זוהי דרישת אלהים וכעת נוכחתי לדעת, כי לא זה דרש יוצר העולם, כ״א שייטיבו האנשים לעשות ויעזרו אחד לשני. מעולם לא שמתי לבי לעניות המנוולת שבעיירי. אף אחד לא הצטער ולא איכפת לו בצרת השני. כל אחד עבד רק להשביע את נפשו והאחד רצונו לבלוע את השני. נתקלקלתי ונהפכתי לאחר, והחלטתי, כי בשובי הביתה, אתחיל לטפל בעניים, לעזור לנדכאים. מרץ לא חסרתי והצעירים ילכו בעקבותי.

את הכסף, סוף סוף, החזירו לי, ועזבתי את קוברין אחר לגמרי, נשתניתי עד שלא הכרתי את עצמי. מעולם לא ראיתי חוגים מעניינים כאלה, שמצוים היו שם: תורה גדולה, אדיקות אמיתית והשכלה. ולפי שכלי כל זה התאים יחד. בעיני שווים היו ימי שהותי בקוברין כל הון דעלמא.

ר׳ שעפסל

בימים ההם הצטיינו „הכלי־זמרים״ שבקוברין עם ר׳ שעפסל בראש, אף כי לא ידע תוים. בנגנו היה ממוגג לב אנשים בדמעות. את מתיקות נגוניו אי אפשר היה לתאר. כל כך היה מפורסם עד ששמו הגיע לנציב הפולני פאַסקביץ. הלז שלח לקרוא לו, ושעפסל נגן לפניו בכנורו.

פאסקיביץ הופתע והציע לו להתנצר. שאלו אם הוא יודע לקרוא תוים. שעפסל ענה בפשטות: איני יודע.

— אין בכך כלום — טפח לו פאסקביץ על שכמו, אלמדך תוים, רק שתתנצר. הדבר חרה מאד לשעפסל, ואמר, שלו מנוהו אפילו לנסיך, לא היה מתרצה.

פאסקביץ השהה אותו בארמונו שלשה ימים. בכל ערב הזמין אליו את האורחים המכובדים ביותר, ושעפסל נגן משתים עד שלוש שעות.

הוא לא טעם יין וכל מיני משקה, אוכל בשבילו הזמין פאסקביץ ממסעדה יהודית.

בראות פאסקיביץ כי לא יוכל לו, נתן לו אלף רובל ותעודה המעידה, כי שעפסל הוא בעל כשרון מוסיקלי, אף כי לא למד בשום בי״ס.

לפני הפרדו אמר לו פאסקביץ כי יציגו בפני הקיסר ואז לא יהיה קץ לאשרו ויוכל עוד להיטיב לעם ישראל כולו. אך שעפסל התחמק ונסע בשלום.

באלף הרובלים קנה לו בית והמשיך לנגן ולהופיע בחתונות העשירים בפלך גרודנא. לא היתה חתונת עשיר, שלא ינגן שעפסל. חבר מנגניו הגיע לשמונה. היה לו גם בדחן בשם טודרוס. בעל כשרון גדול, שידע מיניה וביה ליצר ולחבר חרוזים שקלעו ופגעו במחותנים ומשפחותיהם.

בהתחילו לפזם פזמוניו וחרוזיו התמוגגו הנשים בדמעות והתחננו לפני ר׳ שעפסל, שיפסיק לסלסל בחרוזיו כי אין להן כח לבכות. להקת ר׳ שעפסל לא חסרה ליצן, ראוב׳לה, יהודי זקן, אולם מבדיחותיו וליצנותו התפקעו אנשים מצחוק. הנשים הרבו לצחוק עד שנחלשו, והפצירו בו שיפסיק להתלוצץ.

זכורני, פעם בחתונת בני משפחתנו, נער הייתי אז, ראובלה פנה אל קהל הנאספים ואמר: אחודה לכם חידה, ומי שלא ידע לפתור אותה יצטרך לתת עשר פרוטות. הציגו צלחת, וראובן שאל: — רבותי, כיצד אפשרי הוא הדבר, שארבעה אנשים יחלקו ביניהם שלשה תפוחים, וכל אחד יקבל תפוח שלם?

מובן, שאף אחד לא ידע לפתור את החידה. הצלחת התמלאה בעשרות פרוטות, עד שנאספו שמונה עשר רובל. ראובלה נגש במתינות, אחז בצלחת והריקה לכיסו. אח״כ השיב את הצלחת הריקה למקומה ואמר: — רבותי! גם אנכי איני יודע, הרי לפניכם עשרים פרוטה, כפי שנדברנו. הכל פרצו בצחוק וראובלה הרויח בבדיחתו זו יותר ממה שיכול היה להרויח בשלוש התונות.

חיים קוברינ׳ץ

זכרונות

מר חיים קוברינ׳ץ ז״ל, אחד מה„בעלי בתים״ והלמדנים החשובים בקוברין זכה לעלות ארצה לעת זקנה מופלגת, לאחר שעברו עליו כל תלאות השואה. זמן קצר לפני מותו המציא ר׳ חיים למערכת את הקטע הבא מרשימה אוטוביוגרפית.

אני, חיים קוברינ׳ץ, נולדתי בעיר קוברין מחוז גרודנו לאבי דוד יואל בן יעקב קוברינ׳ץ. ואמי חיה רבקה בת ר׳ ישראל שלום הלוי ראבינאוויץ ששימש סגן לרב בעיר קוברין. באמת היה הוא בעצמו הכותב והחותם בכל הענינים הנוגעים לרב מטעם ומנהל כל ספרי הנולדים ונעדרים, אפס כדי לגדל את כבוד הרב אב״ד בעיני הפקידים המושלים בעיר ובמחוז העניקו אז לרב אב״ד ר׳ מאיר מארים שפיט ז״ל נוסף לרבנותו גם שם

רב מטעם ואף שלא ידע לקרוא ולכתוב בשפת רוסיה, וכנגדו היה זקני ר׳ ישראל שלום משכיל בלשון רוסיה ועברית וספרא רבא, אשר בעת ההיא לא מצאו עוד אחד כמותו בעיר. לאחר פטירת הרה״ג אב״ד ר׳ מאיר מארים נשאר בנו אהרון יהושע שפיט שכבר היה מלומד קצת, ואז החליטו בני העיר למסור לו משרת רב מטעם לאות הכרת טובה בזכות אביו, כי למלא מקום אביו ברבנות לא היה הגון, ואת זקני העתיקו מעיר קוברין לעיר אנטופול הסמוכה לקוברין.

כאשר הגעתי לשנה הרביעית של חיי, עטפו אותי בטלית גדולה מצויצת ואבי לקח אותי על זרועותיו ונשאני לחדר דרדקי לחנך אותי בלימוד א״ב וסידור. אחרי שנה מסרו אותי למלמד תנ״ך וכעבור שנתיים בלימוד התנ״ך, לאחר שידעתי את החמשה חומשי תורה כמעט בעל פה, התחלתי ללמוד גמרא בשנה השביעית לחיי. כך למדתי בחדר עד שנת השלוש עשרה אצל מלמדים גדולים ואבי ז״ל שילם עבורי שכר לימוד 25—30 רובל בכל זמן והמלמד היה רשאי לחבר אלי עוד שלשה נערים ולא יותר.

וזה אשר אוכל לתאר ממה שמצאתי בעיר קוברין בשנים הללו:

ראיתי עיר עתיקה, בתי עץ ישנים ונמוכים וגגותיהם הגבוהים מכוסים חלקם רעפים ורובם קש. רחובותיה הגדולים של קוברין היו הרחובות בריסקר, פאצ׳טר, ראטנר, האראדניקעס ויידישע גאס שנקרא אח״כ רח׳ פינסקר. מעבר לנהר מוכביץ, העובר באמצע העיר, היתה קיימת עוד עיירה קטנה זמוכביץ עם שלשה רחובות: בוברויסקר, טבליער, גנצ׳רסקר שנקרא כך משום שהיה מאוכלס נכרים אזרחים שעשו קדרות וכלים אחרים מחמר. גם שם היו בתים נמוכים שכל גגותיהם היו מכוסים קש.

כפי ששמעתי גילו מחברת כתובה פולנית ובה נזכר שם קוברין משנת 1200. וזה אשר ראיתי: בעת האחרונה מצאו במגרש הפנוי סמוך לבית החיים הישן ברחוב יידישער (פינסקר) מצבת אבן טמונה באדמה ומפאת עתיקותה אי־אפשר היה לפענח את הכתובת החקוקה עליה, אך לאחר תחבולות שונות מצאו את הכתובת: „איש התורני״ והזמן משנת „ת״ לאלף החמישי. עד שנת ת״ר לא היה בקוברין בית חיים אחר מזה אשר ברחוב פינסקר.

מימי ילדותי זוכר אני, כי היו בקוברין שנים עשר בתי מדרש אשכנזיים וארבעה ספרדיים ומלבד אלה בית כנסת גדול שאתאר אותו לפרטיו.

היה זה בנין מרובע, בערך חמשים אמה על חמשים אמה, וגבהו מבפנים בערך עשרים אמה. שער גדול לכניסה ויציאה היה בכותל המערבי ועל ידו שתי דלתות נוספות. השער הגדול שימש לגברים. בשער הזה היו נכנסים לפרוזדור המוביל מצפון לדרום לכל אורך בית הכנסת ומן השער החיצוני עד הכותל הגבוה כעשר אמות, המבדיל בין הפרוזדור לבית הכנסת עצמו. על הכותל הזה נשענו הקורות של עזרת נשים. באמצע הכותל היה עוד שער גדול עם פיתוחי ציצים ופרחים. דרך השער הזה היו נכנסים לבית הכנסת והוא היה מכוון כנגד השער החיצוני. הפרוזדור היה מחולק מצפון לדרום לשלשה חלקים: הצפוני שימש לעליה במעלות לעזרת נשים; בדרומי הוקצה חדר לאסיפות של שבעת טובי העיר ובו שולחן גדול עם ספסלים. בחלק האמצעי היה השער הגדול עם הכתובת באותיות קידוש לבנה: זה השער לד׳ צדיקים יבואו בו״. הרצפה של בית הכנסת היתה נמוכה מרצפת הפרוזדור כשתי אמות ויותר, לפי דעתי, מטעם „ממעמקים קראתיך ד׳״. היו יורדים איפוא במדרגות רחבות מאוד לרצפת בית הכנסת. ממול הכניסה הזאת במרחק כמה אמות בנו יסוד מלבנים בגובהה של אמתיים ועליו מעקה יפה מאוד שרוג ברזל ואך שני פתחים מצפון ומדרום מובילים בו למעלה. בפתחים אלה היו עולים

הקרואים לתורה. מיוחד ביפיו היה ארון הקודש שהגיע עד התקרה. מה אומר ומה אדבר: לבי יתחלחל ויבכה בקרבי עת זכרי את הרושם שעשה עלי הארון הזה כל פעם שהייתי פוקד את בית הכנסת. על ארון קודש זה היו חקוקים ציורי כל מיני חיות ועופות, כל אחד משוח בששר לפי צבעו בחיים. בימי ילדותי לא אביתי להאמין, כי אין בהם חיים ותמיד פחדתי מהצבאים עם קרניהם הגדולות ועיניהם השחורות שכאילו רצו לבלעני. שלושה מדורים היו שם. במדור התחתון „כתר תורה" היו אריות המחזיקים בלוחות, במדור השני „כתר כהונה" היה ציור של איש עטוף בטלית וציצית וטלית ועטרה על ראשו וידיו מכוונות לברכת כוהנים; בחלק השלישי „כתר מלכות" היה נשר בעל שני ראשים וכנפים פרושות והוא מחזיק ברגליו אתרוג, לולב, הדסים וערבות. בילדותי לא רציתי גם להאמין כי אמנם זה הכול הוא מעשי בני אדם, כמו בצלאל בן אורי בן חורי למטה יהודה. תחת הארון על הבמה עמד דוב גדול מדרום לצפון וראשו בעל העינים השחורות הנוצצות נטה למערב. כעבור עשרות שנים ציווה הרב לסלקו משם, יען כי היה מנהג שבשמיני העצרת ושמחת התורה, וכאשר פגשה אשה לרעותה, שאלה אותה בצחוק: „האם כבר נשקת את הדוב?". קרו גם מקרים שנשים הרות נכשלו מפחד, כי בהבטה ראשונה הדוב היה נראה ממש כמו חי. עבים של הכתלים היה בערך שתי אמות. גם עליהם היו ציורים רבים של חיות ועופות. על הכותל המערבי היו מצוירים נמר, נשר, צבי ואריה ומעליהם באותיות גדולות: „הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמיים". למעלה, על התקרה צוירו המזלות כבריתן. התקרה היתה מנוקבת ודרך הנקבים השתלשלו שרשראות נחושת ומתחתן מנורות נחושת גדולות וכבדות. החלונות היו בגובה רב, חמש עשרה אמות מהרצפה. הכול היה ממש כמו מקדש מעט והמלאכה נעשתה באמנות גדולה כל כך שהכול עמד בצביונו הראשון בלא שום תיקון ושנוי. רק בחדר השלישי במסדרון שהיה מיועד לאסיפות טובי העיר ונקרא „קהל־שטיבל", הוכנסו שנויים. בימי המלך ניקולאי הראשון יצאה הגזירה לחטוף ילדים בגיל כחמש ומעלה והיהודים נאלצו לחטפם בעצמם במספר הדרוש. את הילדים החזיקו אז בחדר הזה ואז נעשה תיקון גדול. קבעו בדלת ובחלונות מוטות ברזל חזקים כדי למנוע מהורים או קרובים לנסות להשיב את ילדיהם בחוזק יד. ועתה משהו על בתי המדרש. שנים עשר היה מספרם: ברחוב רטנר אחד, פוצ'טר שניים: אחד בנין חומה מעזבון בית גביר ממשפחת סלאווייטשיק ואחד בנין עצים שבנה הגביר מיכל פוצ'טר. שניים ברחוב קוברינר ואחד בסימטה בשם תלמוד תורה ואחד בשם בית המדרש הגדול של פלייר ואחד ליד הנהר מוכביץ ואחד שנדב הגביר ר' יאשע שינבוים ואחד שנדב הגביר המפורסם ר' שמשון סלאווייציק ואחד אצל בית הכנסת שנקרא גאס בית המדרש ואחרון שנקרא „חיי אדם". כולם היו בזמני במצב עלוב; על גגותיהם עלו עשבים ובתוכם חושך ואפילה והתקרה ממש על הראש. ובכל זאת בשבת ובחגים לא היה בקוברין אף יהודי אחד שלא יבוא לבית המדרש להתפלל.

כאן נפסק כתב־היד.

„הצעד הדיפלומאטי" הראשון של חיים וייצמן

בין המכשולים הרבים על דרכי־ההשכלה של הנוער היהודי בימי שלטון בית־רומאנוב ברוסיה יש למנות את השירות בצבא. יחסו של הנוער המתלמד לשלטון העריצים היה ברובו שלילי, יחס חתירה תחת היסודות של השלטון הזה, והנוער היהודי ודאי שלא היתה לו סיבה ליחס אחר. על כן בקשו היהודים רובם להשתחרר מעבודת הצבא. אחינו חיים סיים את למודיו בבית־הספר התיכון בגיל צעיר ונכנס לאוניברסיטה, וכעבור שנתיים, משהגיע זמנו להיפקד לשירות בצבא, כבר עמד באמצע עבודתו המדעית, אף היה שקוע בעבודתו הציונית. מימיו לא אהב חיים את הצבאיות,והמחשבה שיצטרך להיכנע למשמעת „הפלדפבל" היתה קשה לו. אמנם, בשחר ילדותו אימץ אותו לו הדוד יעקב, שהלך ערירי, כבנו היחיד, ולבן יחיד היתה זכות ממדרגה ראשונה להשתחרר מן הצבא כי הוא נחשב כתומך יחיד בהורים מזדקנים. אבל זכות זו הביאה תועלת בעיקר ללא יהודים, כי מתוכם היה מתייצב כל הנוער שהגיע לגיל הצבא. לא כן היהודים, משום שבני הנוער התחילו כבר אז מהגרים לאמריקה, המכסה היתה חסרה וזכות הבנים היחידים פקעה. מנהל המשרד הרשמי היהודי של העיירה, שניהל את רשימות התושבים, הציע להוסיף כמה שנים לגילו של חיים, שהיה נראה רזה וצנום, וזכות זו בתוספת הזכות של בן־יחיד תעמוד לו להשתחרר מן החובה לשרת בצבא. אבא הסכים לכך, ור׳ ישראל צמרינסקי — או כמו שכינו אותו בעיירה: „ישראל דער פאדוואלטשיק" — „סידר" את הענין. יש להוסיף, כי הצעירים שלמדו באוניברסיטות ברוסיה היו מקבלים ארכה לכל זמן למודיהם, ואצל רבים נמשכו הלמודים פי שנים מן הרגיל: אבל אלה שלמדו בבתי ספר גבוהים בחוץ לארץ היו משוללים זכות זו, והוכרחו להופיע לפני הועדה הצבאית במועד הנכון. אולם, לפי עצתו של ר׳ ישראל הנזכר הוחלט שחיים לא יתיצב יחד עם כל הקרואים לצבא בזמנו, אלא תוגש תעודת רופא שהוא חולה: והופעתו לפני הועדה הבודקת את הטירונים תידחה לזמן קצר.

זכורני איך שכב חיים במטה ואנו עמדנו סביבו, כדי להפיג את שעמומו, שעמום של אדם בריא שהוא אנוס לשכב כחולה. אבל חיים נכנס למיטה בריא, ולאחר כמה ימים נעשה חולה ממש. המשחק הטראגי־קומי הזה השפיע עליו לרעה. גם שאלת הכסף הרב, שנדרש לענין הזה, הדאיגה אותו מאד. אף על פי שהשתדלנו לבדר אותו, סבל יסורי נפש ופניו היו כפני חולה קשה. אחרי שבועיים ימים הופיעה בביתנו ועדה של רופא צבאי ושני פקידים צבאיים. הרופא בדק את המועמד להיות חייל, מצא אותו חולה קשה והעיד על כך בתעודה שכתב בו במקום וחתם בעצם ידו, ושני פקידי הצבא אישרו את חתימתו. התעודה נשלחה לקוברין, עיר המחוז של מוטילה, חיים נקרא להתייצב לפני ועדה מיוחדת וזו נתנה לו ארכה לשנה.

השנה עברה, ושוב צריך להתייצב? ר׳ ישראל המציא מפעם בפעם תחבולות חדשות, אך כולן היו לאבא לזרא. ומשבא חיים הביתה לחופש הסתיו, היתה שורה בבית דאגה קשה. חיים החליט בנפשו לא לשחק שנית את משחקו הראשון, וימים אחדים לפני המועד שבו היה צריך להתייצב לפני הועדה לעניני הצבא יצא לדרך, באמתלא שהוא נוסע בעניינים ציוניים חשובים. הוא נסע לקוברין, מקום מושבו של יושב ראש בעלי האחוזות במחוז, שהיה הממונה על עניני עבודת הצבא במחוז, חיים נסע לאחוזתו

ונתקבל על ידו. בעל האחוזה התפלא לראות לפניו יהודי צעיר, שלא ענינים מסחריים הביאו אותו לאחוזתו. על שאלתו באיזה ענין בא אליו, סיפר לו חיים בגילוי לב: מימיו לא עסק בתרבות הגוף, אין הוא חזק ביותר, והוא שקוע בלמודים ובעבודה מדעית שהתחיל בה והוא חושב שהיא חשובה מאד. ואם יכריחוהו לאבד את זמנו בצבא, יהא אנוס לברוח מן הצבא ולהגר לאמריקה ולהמשיך בלימודיו. „באתי לבקשך, כי תשחררני מעבודת הצבא ותתן לי אפשרות להמשיך בלמודי. אני בטוח כי לא תצמח שום תועלת למי שהוא מחייל כמוני". הגוי הנבון התבונן זמן מה בפני הצעיר המפיקים רצינות, פניו של איש מדע לעתיד, אמר: אכן, צודק אתה, אדון וויצמן! אתה באמת אינך עושה רושם של חייל, ואצלנו יש די והותר בשר תותחים. סע בשלום והתייצב לפני הועדה, בטוחני, כי גם הם יבינו שלא נוצרת בשביל הרובה". חיים הודה לו, ויצא מאתו ברגש של בטחון שמבוקשו יינתן לו. לאחר ימים מספר התייצב לפני הועדה, נשתחרר וקבל „תעודה לבנה", המעידה שהוא משוחרר גם מצבא המילואים.

זה היה הצעד הדיפלומטי הראשון שעשה חיים על אחריות עצמו, והצליח בו בשלימות, לשמחת כולנו. משסיפר חיים את כל הדבר, אמר לו אבא: טוב עשית, חיים'קה, שלא התיעצת אתי, כי בודאי לא הייתי מסכים לסכן את מצבך. עכשיו כל הענין נסתיים על ידיך בכי־טוב".

מתוך הספר „בצל קורתנו", לחיה וויצמן—ליכטנשטיין.

נחמיה וורניק

זכרונות

השטיבל הסלונימאי, המלחמה במקטרן, בחזיה ובמגבעת

שלש דליקות גדולות פרצו בקוברין. אחת ב־1895 בזמוכביץ הקטן, ב־1896 נשרף רחוב רטנר והרחובות הסמוכים. ב־1905 נשרף רחוב פינסקר ואחרי כל דליקה שופרה ויפתה העיר. השטיבל הסלונימאי שנשרף בשעת הדליקה השניה, הוגדל והורחב, ונתיפה מבית ומבחוץ. השטיבל נמצא בדרום־מזרח העיר. הגישה אליו היתה משלשה עברים וכרוכה היתה לנו, הנערים, בסכנה גדולה. הדרך הראשונה היתה דרך בית המדרש של רטנר, על יד יצחק הולוניצי. אולם בדיוק שם גר החבתן, כלב גדול היה לו וגם בנים גברתנים ורק נסינו להציץ על סוסיו, הותקפנו על ידי הכלב או על ידי אחד הבנים. הדרך השניה לא היתה מסוכנת כל־כך והיא בין השטיבל הקוברינאי ובית הרבי ר' דוידל.

משנים קדמוניות התנהלה מלחמה בין הנערים, איזה רבי הוא גדול ונעלה ביותר, הסלונימאי או הקוברינאי. והסכנה גדלה להולך יחידי. לא טוב ביותר היה המעבר דרך נאראדניקעס, כי אי אפשר היה להמנע משתי הסכנות.

אבל אם עברת כבר בשלום את המקומות המסוכנים והגעת למקום מבטחים בסביבת השטיבל הסלונימאי, אשריך וטוב לך. גן רחב היה לפניך ובו אבנים מרובות

להתגונן בפני השונא. יפה היה השטיבל הסלונימאי מבפנים בשני תנורי הברזל העגולים מעשה אמן ומנורת הברונז שהובאה מוורשה והיתה תלויה באמצע השטיבל ומפיצה אור יקרות. יוצא דופן היה ארון הקדש שהוצל בשעת הדליקה והחסידים לא רצו להחליפו בחדש. מיושן ובא בימים בלט ביותר בין הדברים החדשים אך העריצוהו יותר מארון קדש חדש.

כשהתמלא השטיבל מתפללים, אפשר היה למצוא ביניהם את טובי העיר, בעלי בתים עשירים, לומדים ואנשי עם. בכתל המזרחי הנה רואה אנכי ר׳ דוד הדיין, יהודי יפה גבה קומה, בעל זקן בלונדיני שלא השמיע אף פעם את קולו ברמה חוץ מר״ה כשסידר את התקיעות. על ידו ר׳ מיכל חיים השוחט, למדן, חסיד גדול ובעל תפלה נפלא. ר׳ זלמן טישעס הדיין, בעל תפלה וחסיד מובהק בולט בגבהו. אייזיק בן אייזיק היה העשיר בכל יהודי העיר וכשהכרתיו לא יכול כבר לעמוד על רגליו מחולשה. בנו נחמן בירמאן, חסיד קנאי שימש בתור שתדלן אצל הרשות. לפני עיני עוברים: מרדכי שוחט, יצחק אליניק, יהושע מארקוזי, חסיד ובעל קריאה, גיסו יעקב חיים מארקוזי אבי נח ואברהם מארקוזי, ישעיה ומשה אשר חתני בירמאן, שני המינצים יוסף חיה׳ס ויאסל הקטן. הנה מתהלך אנה ואנה יוסף שמעון ועל ידו עובר בריצה ובצעקה יוסף חיה׳ס. כמו חיה מצטיירת לפני דמות השמש הזקן מנחם הלל, שהיה סומא בעינו ואנו הנערים מררנו את חייו בשבת בצהרים, כשהיינו מפילים את כל העמודים (שטענדערס). יוסף לייב בירמאן מנגן גדול היה. וכשסיימו את התפלה בשטיבל הסלונימאי בליל שבת נגש אחד המנגנים והתחיל ב„ישמחו״ וסיימו בנגונים שונים מלאי התלהבות ודבקות.

פעמיים בשנה בקר הרבי הסלונימאי את קוברין, בחורף ובקיץ. בכניסה לשטיבל סידרו בשבילו חדר מיוחד. הרבי הסלונימאי ר׳ שמואלקי היה יהודי חכם ויפה, בעל הדרת פנים, קומה נמוכה, זקן נהדר. תורתו נשגבה מהבין, כי חלה הפסקה גדולה בין מלה למלה. אולם את שלחנו נהל כיאה לרבי גדול. מקרוב ומרחוק באו לשבת ובתי החסידים מלאו אורחים במשך שבוע שלם. יותר משבת אחת לא שהה בקוברין וכשחלה הופעתו בעיר בשבת חנוכה, לא היה קץ וגבול לשמחת החסידים ובכל לילה ערכו הלולא.

ואירע פעם שמרב התלהבות יצא הרבי במחולות ואיציק אלינק הפסיקו. החסידים רצו לדרסו באמרם: מי יודע כמה נשמות חכו לתיקונן ונפגעו. שלשה דברים היו אסורים בבל יראה ובבל יימצא בשטיבל הסלונימאי ואלה הם: המקטרן, המגבעת והצוארון הקשה. ובחלקי עלה למלא תפקיד חשוב במלחמה וההתנגדות לאסור הזה.

בן שבע או בן שמונה הייתי, כשאמי קיילה קשטה אותי בליל שבת קיצי, בחליפה קצרה ושלחתני לשטיבל. כשהייתי כבר בפנים הרגשתי כי הנני מרחף באויר. יד יוסף חיה׳ס היא שפגעה בי ובפיו הקריאה: שגץ! בהרגישי את הקרקע מתחת לרגלי, פרצתי בבכי וחכיתי לעזרת אבא שלא מהרה לבוא. אבי מרדכי השוחט נוכח לדעת כי חללתי קדושת השטיבל בתלבשתי הקצרה ושלחני הביתה אבל וחפוי ראש.

במשך השנים הבאות נעשו נסיונות שונים על ידי חברי להופיע במקטרן בשטיבל ובכל פעם נגמרו בתבוסה.

פעם בשובי מחתונה בבריסק, ואז כבר למדתי גמרא אצל יהושע המלמד, לא חשבתי הרבה, חבשתי את הצוארון הקשה והלכתי להתפלל מנחה בשטיבל. כנראה שלא הרגישו בזה מיד, אולם בעמדי להתפלל שמונה עשרה הרגיש בזה נחמן בירמן ואירע לי מה שאירע בפעם הראשונה. מדוכא חזרתי הביתה ונחמתי היחידה שלא התפללתי בפעם

זו לא מנחה ולא מעריב. כעבור ירחים אחדים בחול המועד סכות אחרי התפלה בא להתפלל מאמע משה אָשר׳ס, אחד העשירים שבעיר. מתפללים מעטים נמצאו אז בשטיבל וביניהם מרדכי בער מזאמוכביץ ובנו, שניהם חסידים אדוקים. בצאתם מן השטיבל ראו כי מאמע לבוש קצרים. מרדכי בער נגש אליו והעליבו גסות. מאמע שהיה אז כבר בן 18 ענה לו שאין זה עסקו. אז התנפלו עליו האב והבן יחד והכוהו מכות נמרצות.

על המאורע הזה כתבו גם בעתונים, מאמע לא הופיע בשטיבל במשך שנים אחדות וגם חסידי סלונים התביישו במקרה שהיה לשיחה בפי כל.

אולם בכל זאת לא הרשו להופיע בשטיבל במקטרן קצר, בצווארון קשה ובמגבעת וככה עברו עוד שנים אחדות.

עברו שנים, הגדיים נעשו תיישים ופעם בשבת לפנות ערב, טיילנו לבושי קצרות וחבושי מגבעות לראשינו, אחרי טיול פנינו לשטיבל הסלונימאי להתפלל מנחה וערבית. נחמן בירמן חשב שזהו מתפקידו שוב לאסור הופעת הבגדים האסורים. ובראותו אותי, החל לדחפני לדלת. בפעם הזאת החלטתי להתקומם ובכל כחי דחפתיו עד שנפגע בשלחן הסמוך. חוור, אין אונים עמד והסתכל בי, אולם אף אחד לא רצה להתערב, בראותם אותנו הצעירים מוכנים לכל.

נחמן בירמאן לא דבר אתי עד השבת שלפני נסיעתי לאמריקה.

האסור על הבגדים בוטל ומאז באנו בכל שבת לשטיבל לבושי קצרות, חבושי צוארון קשה ומגבעת, אפילו בנוכחותו של הרבי.

מכבי האש בקוברין ותזמרתם הצבאית המהוללה

קוברין סבלה מדליקות שפרצו בה מזמן לזמן בקנה מדה גדול או בזעיר אנפין.

הקריאה „דליקה" הטילה פחד על כל התושבים ועוררה אותם משנתם. אחוזי אימה ורעדה, לבושים למחצה, הסתכלו בשמים שהאדימו ובלב פועם ציפו לרגע שהמבשר הכריז כי האש דועכת ותמרות העשן הוקטנו. אולם אם האש פרצה במקום סמוך, החלו האנשים לארוז את חפציהם ולסחבם למקום בטוח. הדליקות עשו שמות ברכוש וגרמו הפסדים עצומים. כדי לקבל מושג, כיצד כיבו דליקות בעירנו טרם אורגנה אגודת מכבי אש, הרי לפנינו תמונה מעין זו:

בהשמע קול הקריאה, דליקה! החלה לפעול המשטרה, בהודיעה על הדליקה ובכבויה. הנה רץ מארטישקה, פקיד הרובע, שורק במשרוקית ובראותו עגלון הוא מכבדו ב„מי־שברך" רוסי ופונה אליו במלים: בן כלבים שכמותך, רוצה והביאה גיגית מים ישר למקום הדליקה. אחרי מרטישקה נגרר בקושי שקודר הזקן, גם הוא שורק וממלמל משהו, אך אין איש שומע לו. שוטר פשוט הוא ושלשלת היוחסין שלו היא בזה שעבד 25 שנים את ניקולי הראשון ולמעילו צמודים מדליות ואותות הצטיינות. בשעות מבוכה הוא סוחב את רגליו בכבדות, מאמץ לצדו את חרבו, שורק.

ופבלוביץ הגבוה, בעל הרגלים הארוכות, ראש מכבי האש, מתרוצץ, מקלל ומגרש את הקהל ומפזרו כדי שאפשר יהיה לגשת למשאבות המים שבשוק ולמלא את החביות.

מופיע גם קלינסקי מהמשטרה, כשהוא רכוב על סוס. הוא המומחה הגדול לכבוי דלקות והמשאבות פועלות במלוא הקצב. רבה היתה עבודת העגלונים במלוי החביות שלא על מנת לקבל פרס. וזכורים לטוב: בני שמואל פאנייטעלס, מזל, גאברושקה, הפלאסקינים, משה מוניטשקה, כעת באמריקה. 4 מכונות שמשו לכיבוי דליקה. שתים מהן

היו מיושנות ביותר והמים שנשאבו נכנסו לצנור גומי ארוך ובזה היו צריכים לכבות דליקה. בשתי המכונות החדישות נמצאו כבר שני צנורי גומי, אחד להעברת המים והשני להתזת המים על האש. קכלינסקי פקח על העבודה, ורבתה התכונה במקום. אנשים התרוצצו בדליי מים, בסלמות וקרדומות וכך עלה על פי רוב לחסל את הדליקות. אז הופיע ה„איספראווניק", גוי זקן, בעל זקן לבן, שאפשר היה לשחדו במתנת יד. האזין לדו"ח, ובמי שברך רוסי ובחרפות וגדופים כיבד כל מי שנזדמן לפניו והסתלק לו. בבקר בהיר אחד נראה ה„איספראווניק" מטייל על יד ביתו בלוית כלבו הגדול שקראנוהו „קאלב" — עגל. להפתעתנו נודע לנו כי יצא לפנסיה ובקוצר רוח חכינו לאיספראווניק החדש.

כעבור שבועות אחדים הגיע האיספראווניק החדש, גוי גבה קומה, יפה וחיוך תמיד על שפתיו. בטבעו היה טוב לב, אוהב בצע וקבל שוחד מיד ליד בלי תיווכו של מישהו.

רק בעלי הבתים לא היו שבעי רצון ביותר ממנו, כי אהב את הנקיון. ולפיכך אפשר היה למצוא בבית האסורים בכל פעם כמנין מטובי בעלי הבתים שבעיר.

קימעה קימעה החלה קוברין להטהר ולהתיפות כמקדם. בקרן זוית של הרחובות בריסקר והשוק מול הכנסיה פטרופבלובסק סדרו מנורות גדולות שהאירו את השוק והרחובות הסמוכים. לפנות ערב היה מתיצב הנוער ומסתכל, כיצד קכלינסקי מטפל בהדלקת המנורה. הוא לא הקפיד ג"כ כשבערבים התאספו גויים בשדרה ובזמוכביץ והחלו לנהל תעמולת פוגרומים ושסוי ביהודים.

פעם פרצה דליקה בעיר ומיד הופיע במקום ה„איספראווניק" ודרכי הכבוי לא מצאו חן בעיניו. כעבור ימים אחדים הודבקו מודעות בעיר, כי כל צעירי העיר מוזמנים ביום ידוע להופיע על יד העיריה ולהספח לאגודת מתנדבי מכבי אש, שהוא יעמוד בראשה. לקול הקריאה נענו ברצון צעירים יהודים ונוצרים, נרשמו בעלי בתים חשובים ובתוכם נחמן בירמאן וגם וולפקה סולובייצ'יק, הרווק בעל הזקן הארוך. הופיע המארשאלאק והכמר הרזה מהכנסיה, שקראנוהו בשם קראסניצקי, מפני שהיה דומה לקראסניצקי המלמד דרדקי. גם הרב מטעם אהרן יהושע שאפיט בא להוכיח כי יהודים ונוצרים, רב וכמר, מעונינים בהצלחת המפעל של האגודה של מכבי האש.

בעבור הטכס נרשמו מאות צעירים והודיעו להם לבא בעוד שבוע כי אז יתחילו בתפירת מדים וגם ילמדום עבודת כבוי דליקה.

למועד המיועד באו כל הקרואים ואחרי שהחלו להתאים את הבגדים הדרושים להם, אורגנו שלש פלוגות. הפלוגה הראשונה הכילה את אלה שאומנו בגרזנים, פטישים וסלמות. עליהם שומה היה לחדור ראשונים לתוך בית אחוז להבות. מפקדם היה משה קארצינעלין כותב בקשות. צבע כובעיהם היה אדום. תפקיד הפלוגה השניה היה לכבות את האש. ברשותה נמצאו כל המכונות, חביות להובלת מים, משאבות, שני סוסים שנקנו ע"י האיספראַווניק. מפקדם היה וואסטבסקי — לבלר. צבעם היה כחול. על הפלוגה השלישית הוטל להציל מטלטלי הבית הבוער ולשמרם שלא יגונבו. מפקדם היה דובינקה. צבעם היה צהוב. המפקד הכללי היה סגן המארשאלאק, בעל קומה בינונית ושפם גדול ומבטו גאה ופוקד. נסיונו רכש בעיר אחת שגם שם עמד בראש מכבי אש. במשך שבועות מספר התגבשה מצעירים אלה בריגדה הגונה שלמדה ללכת בקצב ידוע. הפלוגה הראשונה התאמנה לעלות ולטפס על הגגות הגבוהים ביותר באמצעות חבלים וסולמות. האמונים החלו בבנין מכבי האש, שלא היה גבוה ביותר ואח"כ עברו לבית־המטבחים ברחוב

בריסקער, שבנינו היה גבוה ביותר ומשופע. בו בזמן למדה הקבוצה השניה כיצד לטפל במכונות הכבוי ובחיסול הדליקה. הקבוצה השלישית למדה כיצד להתפרץ בזריזות לבית בוער ולהוציא הכל מתוכו.

האיספראוּוניק קנה שתי מכונות חדשות, אחת בצורת תפוח והשניה בצורת אגס וכך קראון תפוח ואגס. כל אנשי העיר באו להסתכל בהן ולראותן. ההר שעל יד העיריה נתמלא אנשים שהצטופפו והתפעלו מאמוני המכבים. האספראוּוניק קנה שני סוסים טובים. כמו כן שחרר מתפקידם את קכלינסקי ועוד שוטר ומינם למכבי אש עירוניים. כעבור איזה שבועות הוכנו המדים והכובעים. נתקבלו גם הגרזנים והחצוצרות. וביום בהיר אחד נקראו המכבים להתיצב וכל מכבה אש קיבל מעיל וכובע. המעילים היו מאריג שחור וכפתורי נחשת נוצצים ועליהם סמל קרדום וחבל. צוארון גבוה ומסביב לו שולים כחולים או צהובים. הכובעים היו מאותו הצבע ומצחית לקיר. הכובעים סוּמנו בתו שסמלו קרדום. כשהופיעו המכבים לבושי בגדי פאר כאלה נתקבלו בתרועה ובקריאת הידד ו„כלי־הזמר" נגנו מרש. כל פקידי העיר החשובים ובעלי הבתים, יהודים כנוצרים הסתכלו בשמחה במצעד שהתחיל מההר ועבר דרך העיר עד בית החולים האדום. ברחוב הבריסקאי שם עמדו לנוח וכשחזרו עברו דרך כביש וולודבה, רחוב סדובה, הדאר בכיוון לעיריה. אח"כ כבדו אותם ביי"ש ומיני תרגימא.

נזכר אני בתמונת המצעד שצולם ע"י הצלם אפלבאום. שנים רצופות הוצגה התמונה בחלון הראוה שלו. ומי יודע אם קיימת תמונה מענינת זו?

לוית חן הוסיף למצעד שמעון הספר. זה היה יהודי גבוה, בעל זקן סמיך, בגיל העמידה. בתור חייל היה חובש ובשעת המצעד קשטוהו בתרמיל של עזרה ראשונה וצלב אדום על ידו. בגאוה ובאומץ לב מיוחד צעד בסך. בזכרוני עולים שמות שעודני זוכר: משה פיינפלד, שמשיל מאָשיס, יוסיל יצקובסקי, פינס, רזניק, גדליה מארקילס, שיימע ריצברג, שייקה יוסיל רוחצס, שמחה לאה רישלעס, קאטשאנקי, דובינקי, ווסילבסקי, משה קארצינעלין, סביץ.

בבל מארגעדי אב לבנים גדולים, אולם אהב מאד להיות פעיל ואף פעם לא החסיר מבוא לחזרה. הוא נסע לאמריקה, חזר ושוב נעשה פעיל. שלשת האחים מוך, שימאנסקים, חנא גר, יודיל וולאדבסקי, לייבל בוסניאק, מאמע סולובייצ׳יק, קאנציפער היו אף הם בין מכבי האש.

הודות למכבי האש נמנעו הרבה דליקות בעיר. אעפ"י שהתקיעות בלילה וההודעה על דליקה הטילו אימים בעיר, אולם ידעו כי יש על מי לסמוך.

במשך הזמן קנה האיספראוּוניק עוד מכונת כבוי יפה ומצוינה. רק דבר אחד נעדר בעירנו והוא מגדל צופים, כמו בבריסק ובביאליסטוק, במקום שיעמד אחד המכבים וצפה ממרומי המגדל. פעמיים בקרו בעירנו שני שרי פלך גרוד ונתפרסמו אח"כ בתור שרים, אחד מהם סוויאטופולק־מירסקי שנתמנה לשר במקום ...ה שרוסק בפצצה, וגם סטוליפין בקרנו. שניהם הללו ושבחו את מכבי האש שלנו.

האיספראוּוניק רצה ליצור מקור ומוצא לכסף בשביל מכבי האש, בהטילו על כל עגלת אכר לשלם 3 פרוטות בבואם העירה ליריד. וזה כמעט שגרם לפרעות ביהודי קוברין.

בהגיע זמן „יריד טראָיצה", אחרי חג השבועות, צווה האיספראוּוניק על מכבי האש להתלבש במדיהם וכובעיהם ולהתיצב על כל הדרכים המובילות העירה ולגבות את תשלום

שלוש הפרוטות. בראשונה לא התנגדו האכרים, בראותם אנשי מדים לפניהם, שלמו את הדרוש. אולם בשמעם אח״כ כי הגובים מדברים יידיש ביניהם, התחילו לצעוק: יהודים רמאים! ואח״כ עברו לפזמון הידוע: הכו ביהודים! וממלים עברו למעשים. דם יהודים נשפך וקרובי שיימע ריצנברג הוכה עד כדי כך שלוקח לבית החולים במצב קשה. האיכרים החלו להתפרץ העירה ומי יודע במה היה נגמר הענין, אלולא יענקל הנפח עם עוד בחורים קוברינאים אמיצי הלב. יענקל שהיה עסוק בנפחיה שלו, בשמעו כי מכים יהודים, מיד הסיר מעליו סינרו ובמטיל ברזל בידו רץ לבית הקברות הפולני, שמשם רצו האכרים לחדור העירה. הם הכו וחבלו ביהודים ביצולים, במגלבים, ומכל הבא לידם. יענקל הענק בעל ידי ברזל התפרץ בין הגוים והכם בלי חמלה. המצב נשתנה מיד והאכרים פצועים ומוכים החלו לסגת. ובדעתם היה שוב להתקיף את היהודים מחדש, אולם לפתע הופיע האיספראווניק בלוית שוטרים וחיילים וכשראוג האכרים, מהרו להתפזר. שיימה ריצנברג גר כעת בוושינגטון ד.ס. ויענקל הנפח מת לפני זמן קצר אחרי מחלה קשה וממושכת.

ארגון תזמורת מכבי האש

כשפרצה מלחמת רוסיה ויפן ב־1904, נשלחו שני הגדודים צרנומורסקי וטמנסקי למזרח הרחוק. טרם עזבם החלו למכור כל מה שלא יכלו לקחת אתם. בין שאר הדברים היו גם כלים מוסיקליים. כאן מצא לו האיספראווניק הזדמנות להגשים את חלומו על ארגון תזמורת של מכבי אש. הוא קנה את כל הכלים המוסיקליים. שכר למנצח מנגן ראשי שנצח על התזמורת בגדוד הטמני. זה היה פולני בשם דובזינסקי לא צעיר לימים ביותר, זקוף קומה, שהיטיב לנגן בקורנט. בקי היה בטכניקה של כל הכלים המוסיקליים וידע לכתב תוים. מלבד זה היה גם שכור גדול.

הוא התמסר לעבודה. מהראשונים שנרשמו הם הכלי־זמרים הקוברינאים: חנא בריטווה, צעיר לימים, יפה תואר, גבוה, בעל זקן קצר, ספר לפי מקצועו וגם נגן על כנור וקרנט. ברוך המתופף, רווק זקן ושמשון טרובע שלא ידע לקרוא תוים ובכל זאת הודו הכל שהוא „טעלעגראמעשפילער" מצוין. אח״כ הודיע האיספראווניק כי ברצונו לקבל לתזמורת צעירים שבדעתם ללמד ולהשתלם במוסיקה ואלה הם שנתקבלו: חיים חאמוטינסקי — קלרנט ראשון, גרשון יוסף רכציס או הורטוס — קלרנט שני, יוסיל ווינוגרד — קורנט שני, יודיל מזריץ קורנט ראשון, דוד מזריץ חליל. גרשון פעדער באַריטון, ברוך קלעזמער — טנור, יענקל התפר — חצוצרה, גדליה נוביק או סביסטנר — בס. מאיר־יאסל נכד הבדחן קאטשער — בתוף הגדול. נוצרים אחדים קבלו מכשירי נגינה ממדרגה שניה ואנכי קבלתי קלרנט בס.

חנא בריטווה היה המנגן הראשי. ופעם קראונו וחילקו בינינו את הכלים המוסיקליים. כל אחד קבל דף של תוים. ולאט לאט התחלנו להתקדם בתורת הנגינה.

דובזינסקי הצטיין בתור מורה ובמשך זמן קצר ידענו כבר לנגן את ההימנון „אל מלך נצור!" ואח״כ התחלנו לנגן וולסים קלים ועוד דברים קלים מלודיים. ידענו לנגן את המנגינה הסלבית־הדתית „קאלא סלאווין" ושני המרשים הצבאיים „סטראדאליץ", „טוסקה פאָ ראדינו". כשצלילי המוסיקה נשמעו למרחוק, הודו גם הכופרים, כי התזמורת משתפרת מיום ליום. כעבור זמן קצר נגן בריטווה — את אָווערטיורי מיניאָן אַ סולו, ושני וולסים זאָלאָטאיאָ ריבקא וגם — ז׳יזן זה פואיטה. היו תפקידי סולו לחומוטינסקי ולגרשון פדר. חזרות נערכו בכל ערב ומאחורי החלונות עמד קהל סקרנים

שהאזין בתשומת לב. כך עבר החורף ובבוא האביב ידענו כבר לנגן על פה. לבושים מדי תפארת וכלים מבהיקים, חכינו להופעת המארשאלאק והאיספראווניק. לכבודם התחלנו לנגן מרש קבלת פנים ואח״כ מרשים אחרים והמרשאלאק אמר: „טוב״, „מצוין״. האיספראווניק קראנו ויעצנו שנתחיל ללמוד לנגן מחולות למיניהם. לכשנדעם, נתחיל לנגן בקבלת שכר במועדון האזרחי שעל ההר. ככה גדל הרפרטואר שלנו ובספרינו נכתבו ונוספו דפים ותוים מיצירות מוסיקליות שונות. ב־4 למאי, יום הכתרת המלך ניקולי, נערכו מצעדים בכל רחבי המדינה וכפי שהמלחמה נמשכה וקורופטקין ה„נסוג־אחור״ רצה לחזק את המורל של העם, הכריזו על תהלוכות וחגיגות וגם קוברין מלאה את תפקידה.

קבלנו פקודה לבוא לנגן ע״י הכנסיה.

לא נעם לנו הדבר, כי מיד יאמרו הורינו על זה: לנגן על יד הכנסיה? והלא היינו גם מהפכנים וכיצד תתיחסנה אלינו הבחורות שבעיר? אולם כל זה לא הועיל, כי מישהו העיר אוזן האיספראווניק על סרובנו. שוטר נשלח לכל אחד הביתה והודיע, כי עלינו להופיע בשעה זו וזו. הורינו הסכימו בעל כרחם והם התחרטו על הרשותם לנו בכלל להספח לתזמורת.

כל ימי הקיץ היינו מנגנים על ההר בערבים והנוער שטייל בשדרה היה מאזין לאָוורטיורות שלנו כגון: „זשיזן זאַ צאַריא״, „גאטאשקא״, „מאלאראסייסקיע פעסני״ וגם הוולסים לשטראוס. באמצע הקיץ הגיע קרקס שהוקם באהל גדול על החול. אנחנו ניגנו שם בכל ערב חוץ מערבי שבתות. אחרי שניגנו במשך שלשה שבועות רצופים, הוטל עלי ועל חיים חומוטינסקי לגשת אל האיספראווניק ולהזכירו שיעמוד בדיבורו וישלם לנו חלק מתשלום הקרקס. מקודם היסס והדגיש כי עלינו להיות שבעי רצון ולהסתפק בזה שיש לנו אפשרות לבקר את הקרקס בכל ערב. אח״כ הסכים שנקבל 75 אחוזים ומכבי האש 25, כי הסברנו לו שעלינו לנגן אך ורק בטכסים עירוניים ושל מכבי אש, אולם לא בקרקסים ובמועדונים. ככה קיבל כל אחד מאתנו סכום הגון.

במשך הזמן נערכו חזרות מרובות, למדנו ונגנו עד הגיע יום „קרשצני״. ביום ידוע הודיענו האיספראווניק, כי בלילה השני של „קרשצני״ תהיה הופעתנו הראשונה במועדון האזרחי ועלינו להיות מוכנים.

זה היה מאורע חשוב לגבי דידן, כי מיום זכרי עמדנו תמיד מאחורי החלונות להאזין לנגינת תזמורת הגדוד הצבאי. וכעת נהיה מהקרואים החשובים. אולם הדבר הזה היה למורת רוח הורינו שננגן בחג הקשור ביש״ו.

וגם אנו בעצמנו לא שבענו נחת, כי עלינו היה לנגן מראשית הערב עד הבוקר בלי הפסקה. מקודם נגנו לפני הילדים ומ־12 לפני הגדולים ועיפנו מאוד. היה שם סגן אלוף בשם חוברסקי, רקדן גדול והוא ירד לחיינו, כי ברקוד מישהו לא היינו רשאים להפסיק. בהיות הרוקדים מבושמים לא החשיבו ערך הכסף והם שלמו לנו ביד נדיבה. שבנו הביתה עיפים ורצוצים, העיניים אדומות והשפתים נפוחות משמוש בכלי הנגינה במשך כל הלילה. מאז נגנה התזמורת שלנו פעם בכל שבועיים במועדון בהצלחה רבה.

המלחמה ביפאן נמשכה עדיין והצבא הרוסי נחל תבוסה גדולה וגם הצי הרוסי צלל תהומה ובכל פעם נשלחו יותר ויותר חיילים לחזית. פעם בהשלח גדוד חדש לחזית פרצה לפתע דליקה באמצע היום ברחובות אחדים. הכל היו בטוחים כי באמצע יד הסיביראים שנשלחו לחזית באותו יום.

רחוב פינסקר, חלק מזמוכביץ, נאראדניקס, השוק נשרפו ואי אפשר היה לכבות, כי הדליקה היתה משני עברי הרחוב. הגיעו מכבי אש גם מבריסק וקשה היה להשתלט על האש. מכבי האש עבדו בלי הרף כל היום והלילה עד שסוף־סוף הצליחו לכבות את הדליקה. לולא מכבי האש, היתה כל העיר עולה באש.

כשנסתיימה המלחמה ושני הגדודים הקוברינאים חזרו הביתה, קבלנו פקודה לצאת לקראתם לקבל את פניהם. כל בני העיר יצאו לקבל את פני המנצחים וכל הפקידות העירונית והאיספראווניק בראשם. והנה הגיעה רכבת משא ועל הקרונות היה רשום: 8 סוסים, 40 אנשים. מהקרונות יצאו אנשים נדכאים ששהו בדרך ארבעים יום. התחלנו לנגן מרש עליז ועיניהם הביעו אי שביעת רצון ואחדים מהם העירו: „לו ידעתם מה שעבר עלינו, לא הייתם מנגנים". לנאומי באי כוח הממשלה לא הקשיבו, מלבד הקצינים שנסעו בקרונות של המחלקה השניה והראשונה ולא היו עייפים כמוהם.

כשהסתדרו החיילים בקסרקטין והחיילים הקשישים נשתחררו, חסרו להם מנגנים, עזב אותנו המנצח דובזינסקי ועבר לגדוד הטאַמאָני. אז שכר האיספראווניק לממלא מקומו את קוזניעץ היהודי. הוא השתייך למנגנים המפורסמים בקובלה. כל אחד מבני המשפחה ידע להשתמש במכשירי נגינה אחדים. המנצח החדש הזה ידע לנגן בקורנט להפליא. הצליל והטכניקה היו מצויינים, ניגן גם על כנור ועוד כלי נגינה שונים. ובהשלח גדודנו לחזית ובהתארגן גדודי מלואים, הוזמן בתור מנצח. יפה תאר היה, גבה קומה, בלונדיני והבגדים הצבאיים הלמו אותו. בגדוד הצטיין בהקנותו לחיילים הפשוטים תורת הנגינה. עם גמר המלחמה ושחרור החיילים נשאר מחוסר עבודה. וכך נתגלגל אלינו ורצה לארגן תזמורת בלליקה שהיתה פופולרית מאד אז. כמו כן עלתה בדעתו לערוך סדרת קונצרטים ברחבי רוסיה. הדבר הראשון שהתחלנו ללמוד היה „יבגני־אוניגין", מרש קוולרי והוולס של שטראוס „שטן היער". עבדנו קשה, אולם היינו שבעי רצון. קוזניץ בעצמו לא היה שבע רצון ממשרתו, כי משפחתו היתה זקוקה לפרנסה ומשכורתו הדלה ממכבי אש לא הספיקה לו. אז החליט להספח לחבורת ה„כלי־זמרים". אלה רצו לקבלו בתור מנגן קורנט והוא רצה להתקבל רק בתור מנגן בכנור. כפי ששבתיל הזקן היה כבר בן שמונים, חשב למלא אח"כ את מקומו, אולם גם חנא בריטווה שאף לזה וכך פרצה ביניהם מלחמה ממש. בריטווה ועוד מנגנים בתזמורתנו הפסיקו לבוא. קוזניץ קרא אותי, את חיים חומוטינסקי, גרשון פדר ויוסיל ווינוגראד, סיפר לנו כי צעיר אחד ממכבי האש עומד להתחתן ובכן עלינו ללכת לבית הכלה ולנגן חנם. אנו הסכמנו והצענו את זה להורי הכלה. לשם זה היינו צריכים עוד לקבל רשיון מהאיספראווניק ומהורינו. בתור משלחת בפני האיספראווניק התיצבתי עם חומוטינסקי וקבלנו את הרשיון בנקל. להורינו הלך קוזניץ בעצמו. בצעדו הראשון נכשל בביתנו. הורי בתור שוחטים וחסידים נעלבו וענו לו קשות, כי לא יסכימו שבנם יהא עוד כליזמר. הורים אחרים נאותו לבקשתו הרבה, אולם לא הורי. אנכי הבטחתי לקוזניץ, כי נגן אנגן. בינתיים ידענו כבר לנגן קטעי חתונה אחדים. ובליל החתונה התקשטו הכל בתלבשתם ופנו לאולם נאטקע פריידקס, חוץ ממני שתלבשתי והקלרנט שלי הובאו לאולם.

איך שהוא עלה בידי לנגן ולא נתפסתי בקלקלתי ע"י הורי.

סוף סוף הסכימו הכלי זמרים לתנאי קוזניץ וקבלוהו לחבר.

בבוקר בהיר אחד קבלו תושבי קוברין פקודה שעליהם לקשט את בתיהם ולטהר את סביבת הבתים, כי האַרכיריי הנוצרי הגדול עומד לבקר את קוברין: המשטרה

היתה עסוקה בעריכת פרטיכלים. קימעה, קימעה טוהרה ושופרה העיר כשדגלים מתנוססים מעליה. מכבי האש יחד עם גדודי הצבא ותזמורותיהם צוו לבא ולקבל פני האורח בתחנת הרכבת ולהוליכו משם לכנסיה. הורינו הרעישו שמים, בנמקם שמספיקות התזמורות של הצבא. נחמן בירמן רץ אל האיספראווניק והשתדל להעביר את רוע הגזירה, אולם הלז התעקש ועמד בשלו.

בבקר קריר אחד, באחד מימי חשון, לווינו את הפקידות הקוברינאית ואת בעלי הבתים החשובים לבית הנתיבות, שכן עוד בחצות הלילה הגיע האורח ברכבת מיוחדת.

הקור חדר דרך מלבושינו וקפואים עמדנו וחכינו עד שקם האורח הנעלה ואף הופיע בפתח הקרון נגנו שלש התזמרות מרש של קבלת פנים. הוא עבר על ידינו, שאל מי אנו וברכנו וגם היזה עלינו ממימיו הקדושים. כפי שהייתי מהראשונים בתור, זכיתי בטפות אחדות של המים הקדושים... אח״כ נכנס למרכבת המרשלק, ושאר המכובדים עלו למרכבותיהם. התהלוכה נמשכה דרך רחוב הונטשרסקר, ואנו הלכנו מאחורי המרכבות וניגנו עד שהגענו לקרן זוית רחוב זמוכביץ וניקולסקר, במקום שנמצאה כנסיה קטנה עתיקה. שם התעכב הארכיריי ונכנס לערוך שם תפילת הודיה קצרה, משם יצא והלך ברגל ואחריו צעד הקהל המגוון. תמונות קדושות התנוססו בידי הצועדים בראש ואנו נאלצנו ללכת ולנגן עד שעברנו את הגשר והגענו לכנסיה. המקום היה מלא נוצרים שבאו גם מהכפרים הסמוכים, יהודים מעטים נראו כי רבים נמנעו מהראות ברחוב מפחד וחלק היה נסוך תרדמה עדיין.

התפילה לא ארכה זמן רב ומכאן התקדמנו לכנסית פטרופבלובסק, שם נשנה אותו הדבר: ברכת הקהל וזריקת מים קדושים עליהם. ובזה נסתיימה התהלוכה.

מושל העיר (האיספראווניק) נגש אלינו והודה לנו, אולם פקד עלינו לבוא לפנות ערב למועדון האזרחי, כי שם ייערך בנקט לכבוד האורח. ועלינו יהיה לנגן ובינתיים ליהנות מהשתתפותנו במאורע חשוב כזה.

כשבאתי הביתה נפגשתי במבטי עיני הורי הזועמים וביחוד סבי מיכל חיים שהרעים ועיניו ירו זיקים: זכיתי שנכדי ינגן על יד הכנסיות הנוצריות! ובפני מי? בפני כומר שונא ישראל. מוטב שתסע לאמריקה ועיני לא תראינה אותך בחרפתך. לא ספרתי להם כי עלי לנגן עוד פעם.

ב־4 התאספנו במועדון לנגן, בה בשעה שהארכיריי והמסובים אכלו ושתו. לפתע קם הארכיריי, הפליט אלו מלים ויצא. כל הנאספים יצאו אחריו. איש לא נשאר מהמסובים באולם. השולחנות היו ערוכים בכל טוב, המנגנים התמסרו לאכילה ושתיה וייטיבו את לבם במעדנים ויינות יקרים. הדבר נודע בעיר, ויהא לשיחה בפי כל. העיר רעשה והמתה: כיצד הרשינו לעצמנו לאכול לחם פגולים ולטמא את עצמנו ביין נסך. ככה נחתם גזר דיני לנסוע לאמריקה.

בחורף ההוא הגיעה לקוברין להקה מלורוסית ושחקנים ידועים בה. מנהל התיאטרון סאגדאטשני ואשתו מיראווא, גם השחקן הראשי קאליושני היו מהמפורסמים ברוסיה. התיאטרון נמצא ברחוב פינסקר בבית אברהמל אֲברם שלא נגמר עדיין וכפי שהכתלים לא הוצבו עדיין, הקימו את הבמה באמצע. התיאטרון היה מלא בכל הצגה. התחילו ב־„כמארה" אח"כ ב־„ז׳ידובקה", „ציגנקה" וכו׳. הם הציגו גם „חיי אדם" של אנדרייאֶב, ואת הדרמה הסוציאלית הידועה של ציריקוב „היהודים". רוב ההצגות לוו

במוסיקה. נגנו „הכליזמרים״, כי תזמורת צבאית לא התאימה שם. ראינו כל הצגה בלי לשלם משהו, כי לפי החוק היו צריכים להיות נוכחים בכל הצגה מכבי אש אחדים עם מכונת כבוי במקרה של דליקה.

עם תום עונת ההצגות פקד מושל העיר על הלהקה להקדיש הכנסת הצגה אחת לטובת מכבי האש לשם קנית מכונות כבוי נוספות. הוצגה „ציגאנקא״ ובתור תוספת הודיעו במודעות, כי תזמורת מכבי אש תנגן לפני ההצגה ובין המערכות. הכרטיסים נמכרו חיש מהר וקבלנו צו להתכונן ולנגן דברים חדשים. לפני החזרה הראשונה גילה לנו קוזניץ, כי הוא חיבר אוברטורה בשם „וזיטיה פלעווני״ וברצונו שנלמד ונדע לנגנה לזמן המיועד. התמסרנו ללמוד התוים ואחרי ימי עבודה קשה ידענו לנגן יפה. הוא העבירנו בכל תהליך המלחמה. החל במרש הפרידה, הקרבות, אח״כ מרש עצוב לזכר הנופלים וסיים בדבר עליז — בחזרה הביתה. וכמובן בא באמצע גם „אל מלך נצור״.

בליל ההצגה היה התיאטרון מלא קצינים, פקידים וחשובי העיר. בראשונה נגנו דברים שונים. במערכה השניה הודיע קוזניץ כי אנו ננגן יצירה חדשה שחיבר ושתנוגן בפעם הראשונה. הקהל ישב כמוקסם ובגמרנו פרצו מחיאות כפים סוערות וממושכות והוכרחנו לנגן את זה עוד פעם. כעבור חדשים אחדים התחלתי להתכונן לנסוע לאמריקה. בערב קיץ התאספנו בבנין מכבי אש, כשכלי הנגינה בידינו, הלכנו למוכיך ושכרנו את כל הסירות שהיו ברשותו. ככה שטנו ל„שליוז״ וכשהתחלנו לנגן, התיצבו רבים על הגשר מאלה שלוונו. שם ברדתנו בלינו יפה כל הלילה ולפנות בוקר שבנו הביתה עיפים.

הגיע יום נסיעתי, לבושים במדי מכבי אש וכלי הנגינה בידינו הלכנו לאפלבוים להצטלם. את התמונה קבלתי כבר באמריקה מחיים חומוטינסקי.

בערב שלפני נסיעתי נגנה התזמורת במועדון האזרחי וקוזניץ כבדני לנצח על המרש „סטראדאליעץ״. נפרדתי מהחברים ובצאתי נגנו „טאסקא פא ראדינו״. דמעות חנקוני. החברים באו בבקר ולווני לרכבת וחיים חומוטינסקי לווני עד בריסק.

40 שנים עברו מיום עזבי את קוברין ועד היום מצלצלים באזני צלילי המרש „טאסקא פא ראדינו״ — ומתגעגע אני לעירי קוברין שנחרבה ולתושביה. איכם? איכם?

טיפוסים

האלם

ברחוב בית המדרש, על ספסל קשה ישן האלם, שנקרא בפי כל „עבא״ כי זהו ההגה היחידי שבטא. אף אחד לא ידע מי הוא, מאין הוא בא. אולם בסוף המאה ה־19 והתחלת המאה העשרים היה כבר באמצע שנותיו, בעל קומה נמוכה וזקנו הכסיף. בבית המדרש שימש בתור סגן לשמש וגם להועיל היה לרב־מטעם אהרן יהושע שאפיט.

אף על פי שהיה חרש ואלם, ערום היה וידע הכל. בחתונה, בברית ובכל שמחה הופיע ראשון. עזר ובא על שכרו. עם בוא רבי של חסידים, תיכף ומיד רץ ובא. קשה היה להבין, מנין ידע את זה. הוא הכיר וידע כל נער, בן מי הוא. וכפי שאנו בני הנוער היינו מתגרים בו, היה מלשין עלינו ומוסר הכל. נוקם ונוטר מאין כמוהו ואם נעשה לו איזה עוול על־ידי מישהו, אוי ואבוי לזה שנזדמן לידיו. להפך, אלה שהתיחסו אליו יפה, הוקיר והעריך את יחסם ולמענם היה מוכן לעבור באש ובמים.

בבואי לאמריקה ב־1907, נודע לי במקרה מיהו ומקום מוצאו. בבית־חרושת

שעבדתי, התודעתי לצעיר בשם פסח. ובשמעו כי הנני בא מקוברין שאלני אם ידעתי אלם. ובענותי כן, סיפר לי שהוא אחיו והוא מרטנה. האלם היה בן אשה ראשונה וכשמתה אמו התחתן אביו שנית ואז הטריד את אביו וגרם לו אי נעימות עד כדי כך, שבלילה הושיבוהו בעגלה והביאוהו לקוברין. כשהשאירוהו ביריד היה עדיין נער קטן וככה נשאר בעיר כל ימי חייו ואיש לא ידע מיהו.

המשוגע

בקוברין היו שני בתי חולים. בית חולים יהודי ברחוב פינסקר ועירוני או בית החולים האדום ברחוב בריסקר, אחרי הקסרקטין של גיבגאַט. ובבית־החולים היהודי נמצא איש שקראוהו סנדר המשוגע. גבה קומה, יפה, בעל זקן שחור סמיך. כפי הנראה היה תלמיד חכם, כי בקי היה בתנ"ך, בגמרא וכשהזכירו לו איזה קטע, היה ממשיך בעל פה. כמו כן ידע שירים רוסיים והיה מדקלם מלה במלה בטוב טעם. חביב עליו היה מאכל ראש דג־מלוח וכששאלוהו: סנדר, הרוצה אתה בראש דג־מלוח? היה מזדעזע כמעט.

הוא היה עדין מאד והנוער אהב להתלוצץ בו, כשמצאוהו ברחוב. אירע פעם ששר הפלך סטוליפין (זה שנורה אח"כ בתור מיניסטר לעניני פנים) בא לקוברין וביקר את כל מוסדות העיר וביניהם את בית־החולים היהודי. טובי העיר ועשיריה נמצאו באותו מעמד וכשעבר כל החדרים, הראו לו גם את סנדר. יעקב חיים מרקוזי, שהיה מנהל בית־החולים, פנה אל סנדר ואמר: תזמר „אל מלך נצור!" סנדר שר וסטוליפין שם ידו למצחיה. סנדר גמר פעם אחת והחל פעם שניה וסטוליפין שוב הצדיע. וכפי שידו הימנית היתה משותקת במקצת, קשה היה לו להחזיקה למעלה. סנדר התחיל לשיר בפעם השלישית. אז אמר סטוליפין לנחמן בירמן: תגיד לו שיפסיק.

ב־1905 בדליקה הגדולה נשרף בית־החולים היהודי וסנדר נשאר מחוסר בית וככה נדד יום ולילה לחפש מחסה. הוא הפסיק לענות על השאלות שנשאל, אבד את מתינותו ונעשה לאדם נרגז ומסוכן. עד שהכניסו אותו לבית החולים האדום ויותר לא ראוהו עוד.

הטרגדיה הגדולה ביותר בקוברין

בנאראדניקעס, לא הרחק מבית המדרש „חיי־אדם" גר זוג בגיל העמידה, בשם אברהם יצחק החלפן ואשתו ובן יחיד היה להם בשם באבל. אברהם יצחק היה יהודי גבה קומה ויפה תאר, חסיד ינובי או ליבושיאי. לעומת זאת היתה אשתו נמוכה ורזה. בנם בבל שנולד להם זמן רב אחרי חתונתם היה בן־יחיד מפונק, יפה מראה, חסון וגבה קומה. בגיל צעיר שרך דרכו ונעשה לבן סורר ומורה.

בליל חורף אחד ב־1894, במוצאי שבת אחר ההבדלה התקשט והתלבש והלך לו מבלי הגיד לאן.

למחרת לא חזר הביתה, העיר היתה כמרקחה. דבר העלמו היה לשיחה בפי כל ובוטאו השערות שונות כגון: שהשתמד ונעלם עם נוצריה או שברח עם בחורה למדינת הים. למגנת לב ההורים לא היה גבול, וככה עבר החורף ועקבות הנעלם לא נודעו.

במאי 1894 ביום הכתרת המלך ניקולי האחרון, לבשה העיר חגיגיות, החנויות נסגרו והקהל פנה לבית הכנסת להשבע אמונים למלך.

לפתע החלו לרוץ מהרחוב היהודי וקריאות תמהון נשמעו מכל העברים: בבל נמצא! כל בני העיר רצו מבלי דעת לאן. נראתה כרכרה ובה נסעו הורי בבל בכוון לבית־הקברות הישן. שם על העשב נתגלתה תמונה איומה. גווית בבל מכוסה, הראש אכול. הכירוהו לפי בגדיו. השופט החוקר יצא באותו יום לשוט בנהר; לפתע נתקלו משוטי הסירה בגוויה וכשנמשתה היתה הגופה שלמה, פרט לראש.

התעלומה על מות בבל לא נתגלתה אף פעם.

לתולדות התנועה הציונית בקוברין ומלחמת החסידים הקנאים נגדה.

כשהחלה התנועה הציונית לחדור לקוברין, הראשונים שהתמסרו לעבודה בלב ונפש היו המשכילים הקוברינאים. אחדים מהם, שמותיהם שמורים בזכרוני: ברוך גארבער, בריל חוה׳ס, דוד משה חתן וואלפטשיכעס, כעת רב בניו־יורק ועוד. בעת ההיא סר לקוברין לשבת הרבי הסלונימאי ר׳ שמואל׳קה ויסד חברה בשם „מחזיקי־הדת". מטרתם היתה להלחם בתנועת שבתי־צבי (הציונים — כפי שקראום). כל החסידים נרשמו בתור חברים בחברה הזאת וגם אנכי נרשמתי בעל־כרחי לחבר, כי הייתי כבר בר־מצוה. בכל יום חמישי היו מתאספים בשטיבל הסלונימאי ונאנחים על גלות השכינה ומספרים ספורי חסידים. אולם גם הציונים לא טמנו ידם בצלחת. ערכו אספות ותכניות איך להגדיל ולהאדיר את תנועתם. הם החליטו לקרוא לאספת המונים ולהביא נואם מפורסם שירצה על הציונות. הובא אברך צעיר, מטיף ידוע בשם העכט. האספה נערכה באחד מימי החול בין מנחה למעריב בבית המדרש הבריסקאי. כשנודע הדבר בחוגי החסידים וביחוד בין „מחזיקי־הדת" קמה מהומה גדולה ובאסיפתם החליטו כי יקריבו את עצמם על קדוש השם ובלבד שלא תתקיים האספה הציונית.

הנהלת המלחמה קבל על עצמו זקני מיכל־חיים השוחט ע"ה. תסמכו עלי, אמר בתקיפות, אנכי אקיים את המקרא „ובערת הרע מקרבך". גם הציונים החליטו: יהי מה! והאספה תתקיים.

שני הצדדים החלו לגייס את כוחותיהם ולראות איך יפול דבר ומי ינצח.

לפנות ערב, החל הקהל לזרום לבית־המדרש, חלק מתוך ענין בתנועה הציונית וחלק רצה לראות את השערוריה שתפרוץ. גמרו להתפלל מנחה, המטיף העכט החל לנאום. בית המדרש היה מלא מפה לפה, פתאום החלו לרקוע ברגלים ולזמזם בקול, העכט הפסיק לדבר.

ראיתי את סבי מיכל חיים וקצבים רבים עוטרים אותו.

— הוא לא ידבר! צווחו בקול, דם יישפך.

האספה הופסקה והתקיימה אח"כ בבית פרטי. מחזיקי הדת לא יכלו להפסיק את התנועה וכעבור שנה נקראה אספת עם גדולה בבית המדרש הגדול ואיש לא הפריע.

קרובי אברה׳מל קוביוטסקי, בן הלל קוביוטסקי, ציוני פעיל, סח לי כי הוא עזר לסבי לגרש את אחי אהרן ורניק. אחי זה בא לארץ בתור חלוץ בשנת 1922 והוא גר כעת בפתח־תקוה.

אפרים פולונסקי

רשימות על עירי

באתי לקוברין בשנת 1905. והעיר בוטחת ומתגאה בגדוליה ששמם הלך למרחקים. 8 אלפים יהודים בה ומסביב לה מחרוזת של עיירות קטנות: דיווין, אנטופול, הורודץ, ז׳בינקה, טוולי. וגם העיירות האלו מאוכלסות יהודים לרוב. אף בכפרים מסביב לקוברין ישבו עוד אז יהודים רבים. רגילים היו לבוא לקוברין לימי החג, הם ונשיהם וטפם.

במשך דורות רבים חיו כך יהודי קוברין בהתאם למסורת. חרדים ומקפידים בקלות כבחמורות. המחנכים של ילדיהם, המלמדים היו ברובם הגדול בעלי תורה ומוסר, והם הנחילו לתלמידיהם את ערכי התורה ומוסר ישראל. בתי־המדרשות המו מרוב אדם. חברות ש״ס ואגודות אחרות שקדו על לימוד התורה בצוותא.

עם בואי לקוברין מצאתי בה אגודת „חובבי־ציון״, מן הזקנים שבעיר. בראשם עמד ר׳ בריל פנטול, איש משכיל מהדור הישן, מחובשי בית־המדרש וחובב ציון נלהב, מסור בכל נפשו לוועד האודיסאי. זוכרני עוד חברים נאמנים באגודה ההיא: ר׳ פיבל קרצינל הזקן, לוקין, חומסקי זכרונם לברכה, ועוד. עם חברי אגודת „חובבי־ציון״ לא נמנו אז צעירים. כי הזקנים לא יכלו להשפיע ולהלהיב את הצעירים שבעיר לרעיון התחיה. זקנים נחמדים אלה התרשלו קמעא בעבודתם, חסר מועדון שבו יתכנסו לעתים מזומנות. כל אחד מהם היה חובב־ציון בפני עצמו, מבלי להשפיע על הצבור. עברו כבר שבע שנים מאז נתגלה ד״ר הרצל, המנהיג הגדול, זכרונו לברכה. רעיונותיו הנשגבים קסמו אמנם לצעירים רבים, אך חסרו הארגון והיזמה. ואז החלטנו, אני ועוד קומץ צעירים, להירתם בעול העבודה הציונית, היו ביניהם: שמעון טננבוים, נוח אלקון המורה הצעיר, בנימין יזרעאל, מנדל שווינסקי, פלטיאל פולונסקי אחי. כמעט כולם ניספו בידי הרוצחים הגרמנים הטמאים ורק אחדים, יבדלו לחיים, נמצאים עמנו כאן בארץ.

ראשית כל קראנו לאסיפה ולקריאתנו נענו ובאו כמעט כל צעירי העיר. אמרתי: כמעט, כי באותו הזמן חסו עוד כמה צעירים תחת כנפי ה„בונד״. השגנו מקום קבוע לאסיפת חברים. לאגודתנו קראנו בשם: „צעירי ציון״. יסדנו גם ספריה: כל אחד נדב כפי יכולתו, ובתרומות אלו רכשנו ספרים עבריים רבים. הספריה שוכנה בביתי. ראשיתה היה מצער: ארון ספרים אחד, אך במשך הזמן התפתחה ספריה זו והגיעה לכמה אלפי ספרים.

יסדנו בית ספר מתוקן, התלמידים למדו בחדרים מרווחים רק חצי יום ונתחנכו ברוח לאומית, לפי ספרי לימוד מודרניים.

בבית־הספר הזה גדל במשך השנים דור צעיר של ציונים חלוצים טובים, והם יסדו את הסתדרויות הנוער הציוניות והמפלגות הציוניות שריכזו את הקשישים.

דייקנו לקיים בכל שבוע אספת חברים חשאית מפני שתחת השלטון הצארי אסור היה להתאסף בלי רשיון. בכלל הציונות היתה בבחינת בל יראה ובל ימצא בימים ההם.

אגודת „צעירי ציון״ גדלה והתפתחה, הקימה מתוכה נואמים ומחנכים טובים. לא עבר זמן רב עד שנשמע צלצול הדבור העברי בין הצעירים.

קוברין לא הצטיינה מעולם בעושר. בתי חרושת לא היו בעיר, סוחרים גדולים גם כן לא נמצאו בה. חנוונות ותגרנות היו מקור פרנסתם של תושבים רבים. היו גם בעלי מלאכה רבים שהתפרנסו מיגיע כפיהם. בני קוברין התפרנסו זה מזה ואם אין הבור מתמלא מחוליתו, הרי היו ברוך השם, גויים בכפרים מסביב לקוברין, שחיו אתם בשלום

ובאחוה כל הימים, ניהלו אתם משא ומתן והיו קשורים אתם בעניני מסחר, עד שיכלו לחשוב כי הגויים הכפריים האלה אינם יכולים להתקיים בלי יהודי. אכן, במהרה הוכח כי אין הדברים כך וכי הגויים האלה מסוגלים יפה להרים את ידיהם על ידידיהם היהודיים.

כששאלו יהודי פשוט קוברינאי מה מצב פרנסתך, תשובתו היתה: קשה הפרנסה כקריעת ים סוף, אבל אין להתאונן, ברוך השם, הבנים והבנות נוסעים לארץ ישראל — ואנחנו נבוא אחריהם.

אמנם קרו גם התנגשויות בין האבות והבנים, כשהורים הפריעו לבניהם ובנותיהם להימנות עם הצעירים הציונים האלה. אבל אלה היו מקרים בודדים. רוב ההורים הלכו יד ביד עם בניהם.

הרבה כסף לא יכלה קוברין לתת לבנין הארץ, אבל ציונים חלוצים שלחה לארץ בשפע. כחמש־מאות איש, יוצאי קוברין נמצאים בארץ: בהתישבות העובדת, במושבות, בערים ומשתתפים בבנין הארץ. הודות לארץ־ישראל ניצלו כל אלה מהשמדה.

משפט סנסציוני בקוברין:

הציונים בקוברין מילאו את כל התפקידים שהטיל עליהם המרכז הציוני. את השקלים קבלנו מווילנה מחבר המרכז מר י. ל. גולדברג ז״ל. אנכי ניהלתי בעירנו את מכירת השקלים שקבלתי מווילנה לפי כתבתי. לרגל החפוש שערכה הבולשת הצארית בבית ה׳ גולדברג מצאו שם גם כתבתי. כעבור זמן־מה הקיפה באמצע הלילה המשטרה בראשות ראש הבולשת מבריסק את ביתי. הם מצאו אצלי רק שוברות השקלים שקבלתי מווילנה וגם כמה חוברות של תעמולה ציונית. החלה חקירה ודרישה רבה במשך כל הלילה. שאלו אותי, אם מכיר אני את בורוכוב. כאשר שאלתי, איזה עוון מצאתם בי, אם מאסף אני כסף לשם בנין ארצנו, ענה לי הראש, ה״ז׳נדרמסקי־פולקובניק״ בלע״ז: שמע נא, גולובצ׳יק, הם מרמים אותך, את הכסף שאתה מכניס מוציאים הם לפעולה נגד המשטר הקיים, נגד הממשלה. לבסוף ערכו כתב האשמה ותבעו אותי למשפט פלילי. זה היה בסוף שנת 1913 ובשנת 1914 בחודש מאי, כמה חדשים לפני פרוץ המלחמה העולמית הראשונה עמדתי לפני כס המשפט הרוסי.

מהמרכז הציוני שלחו את העו״ד אליניקוב ז״ל מפטרבורג להגן עלי. זהו אותו אליניקוב, שהיה אחרי בואו לארץ יו״ר ועד הדר־הכרמל.

בסופו של דבר הפך המשפט למקור תעמולה לציונות. רבים מבריסק באו לשמוע את נאום הסניגוריה של אליניקוב, העו״ד מפטרסבורג, ביניהם בא גם הציוני הנלהב והמסור המורה בן־ציון ניימרק. רבים מבני העיר התאספו סביב לבית המשפט לשמוע את תוצאות פסק הדין. לבסוף הוציאו השופטים משפט חרוץ לכלוא אותי לחודש ימים בבית־הסוהר בעוון האשמה הגדולה שאני אוסף כסף למוטט את המשטר הקיים.

בבית־האסורים באו לבקרני הרבה מאנשי עירנו. זוכר אני, כי מנדל שווינסקי, הנזכר לעיל, איש מצוין ובעל רגש כביר נפל על צוארי ובכה ממש בדמעות שליש ואמר: אוי למזלנו. הרשעים האלה אינם נותנים לנו לא לחיות כאן ולא לצאת מכאן, מוצצים את לשד חיינו. וכאשר רוצים אנו לעזוב את הגלות ולבנות לנו בית בארצנו הקדושה, מושיבים אותנו בכלא.

קרן הזהב בקוברין:

זה היה אחרי הצהרת בלפור.

מטעם המרכז הציוני הכריזו הציונים הקשישים ביחד עם הצעירים בקוברין על

יום של קרן הזהב. התאסף קהל רב בבית־הכנסת הגדול בהשתתפות הרב ר׳ מיכאל ז״ל. מר לויטס ז״ל פתח את האספה ונאם נאום נלהב ודרש מהנאספים שינדבו לבנין ארצנו. הלא גם אומות העולם באו לעזרתנו ובראשונה — אנגליה נדיבת הלב, והן מוסרות לנו את ארצנו הקדושה, ככורש בשעתו. העיר ה׳ את רוח בלפור למסור לנו את ארצנו, אנו מצדנו צריכים רק לבוא ולרשת אותה בכספנו ובזיעת אפנו. בנות ישראל פרקו מעליהן במדבר נזמי הזהב ונדבו אותם לבנין המשכן, משכן קבוע בל ימוט לעמנו; אנחנו הנמצאים במדבר הגלות, מוכרחים גם אנו לאמץ את שארית כוחנו ולרכז את שארית רכושנו כדי לצאת מן הגלות ולבנית לנו משכן בטוח בארצנו השוממה. כעת, פנה הנואם אל הנאספים: עשו גם אתם, חברים נכבדים כמעשי אחינו ואחיותינו אז, לנדב את הזהב שברשותכם, למענכם, רק למענכם, ולבניכם אחריכם תבנו בית נאמן.

הקהל, בשמעו את ההצעה הזאת נדהם במקצת, ואף אחד לא זז ממקומו. פתאום הופיעה אחת מבין הנאספים, מרת זיסל פ., שעלתה על הבמה — ולתמהון כל ההמון, פרקה מעליה את נזמיה, את הטבעת שעל ידה וכל זה שמה על שולחן הבמה. התחלה זאת היתה מוצלחת וקולעת. אחריה עלו על הבמה אנשים ונשים ומסרו כסף ושעוני זהב וכל מיני תכשיטים ובמשך שעה אחת נערם אוצר ממש. ככה נענתה קוברין למפעל קרן הזהב.

אחרי הצהרת בלפור ומפעל קרן־הזהב נתגלתה בקוברין נטיה רבה לרכישת נחלה בארץ־ישראל. שנים מהאמידים שבנו, מר שלמה אוקראינץ ומר וולויל זבאר נסעו בימים ההם לא״י וסכום כסף בידם כדי לרכוש להם שטח אדמה. מר אוקראינץ — אחרי סיירו את הארץ, קנה לו נחלה כמאתים דונם בהדרה, ובמשך השנים עבר הוא עם משפחתו להתישב על נחלתו. הוא, ר׳ שלמה, כבר מת בארץ, אבל בני משפחתו נמצאים עד היום בה. השני, מר זבאר, לא קנה כלום, ומשפחתו ורכושו הושמדו ע״י היטלר ימ״ש. התשוקה לרכוש דבר משהו בארץ, לא סרה גם מיתר בני עירנו. פעם שמענו כי אגודת „המזרחי״ בוורשה — ובראשם — מר לוין־אפשטין ז״ל, קנו בג׳ליל, סמוך להרצליה, שטח אדמה של שלשת־אלפים דונם וסחו כי האגודה הזאת מוכרת חלקות קטנות בנות שלושה—חמשה דונם. אזרנו את מתנינו, אני, כותב הטורים, וליפא טננבוים (עכשיו הוא ברמת־גן), נסענו שנינו לוורשה, באנו בדברים עם מזכיר האגודה ואחרי משא ומתן קנינו מאה דונם במחיר שש לא״י הדונם. את הכסף צריך היה לשלם בשעורין. חזרנו לקוברין עם שטר־המכירה היקר הזה, ובמשך שבועיים מכרנו את כל השטח לחברינו, שנים־שלושה דונם לכל אחד. במשך שנה שלמנו כבר כחצי הסכום. אבל, לבסוף, נתבטלה הקניה. עד היום לא ידוע לנו משום־מה נתבטלה ובקושי החזירו לנו את הכסף.

אגודות ציוניות בקוברין

מאגודת „צעירי ציון״ שבאה עם ההתעוררות הלאומית בקוברין התפתחה הסתדרות הציונים הכלליים, שרובם קראו את עצמם בשם ציוני א׳, „על המשמר״. אמנם כמה מן החברים הושפעו מהסיסמאות של ציוני ב׳, „עת לבנות״, אבל לחכוכים והתפלגות לא הגיעו, והאגודה התנהלה במסלול ציוני א׳ ומילאה את כל הפקודות שנתקבלו מהמרכז הציוני. אספות התקיימו בכל שבוע באולם יפה ורחב ידים, בבית פלבסקי, הפיצו שקלים, שלמו בכל שנה מס למרכז כפי שהוטל עליהם, סדרו מגבית קרן־היסוד. האגודה היתה פעילה. עשו עבודת הקק״ל, נהלו תעמולה יסודית בין תושבי קוברין להפצת הרעיון הציוני. יושבי ראש האגודה היו במשך הזמן: א. פולונסקי, ד. פלר, לויטס ז״ל.

„פועלי ציון" היתה אגודה מסונפת ורבת פעלים, חבריה היו מקשישי הצעירים שבעיר, השתדלו תמיד למשוך אליהם את הבחורים הניטרליים, ויותר מכל את צעירי ה„בונד". השפעת פועלי ציון היתה רבה בין צעירי קוברין.

סניפי „פועלי ציון" היו: אגודת „פרייהייט", אגודת „העובד", שכללה בעלי מלאכה ובעלי מקצוע שבעיר; סניף „החלוץ" שחבריו היו מוכנים לעלות לארץ־ישראל בכל שעת הכושר.

הסתדרות „השומר־הצעיר" כללה בתוכה תלמידי המחלקות הגבוהות בבתי־הספר. היא היתה זריזה וערה ביותר. אגודת השוה"צ הכניסה בין חבריה הציונים רעננות, חגיגיות חיונית והיתה פעילה מאוד בעבודת קרן־קיימת. חבריה חילקו בבתים קופסאות של קק"ל והריקו אותן בכל חודש. בקרו בחתונות ובכל החגיגות שבעיר ואספו כסף למען הקק"ל.

עונג ממש היה לראות איך שהצעירים רוכשים את רעיון התחיה ומתעררים בו.

אגודת „המזרחי", שביסודה עבודת בנין הארץ לפי הדת והמסורת, רישומה לא היה כל כך ניכר בין המפעלים הציוניים. היא היתה גם קטנה במספר חבריה, כי רוב תושבי קוברין חסידים היו והם לא נמנו בין חברי „המזרחי". המתנגדים השתייכו לאגודת הציונים הכלליים בכל זאת עזרה אגודת המזרחי בעבודה הציונית כפי יכולתה ובראשה היה הרב ר' מיכאל ז"ל. בין החברים הנאמנים נמנו: מר קלמנזון, הנמצא בארץ, אהרן פוקסמן הזקן, ר' אהרן חיים שוארץ, איש תמים ואוהב ציון בכל לבבו. חמשה בנים היו לר' אהרן־חיים, בחורים מצוינים, פעילים, מחנכים ומדריכים. ארבעה מהם ניספו ע"י הרוצחים הגרמנים.

במפעלים התמידיים אספנו שנה שנה סכומים ניכרים למדי. ועד קרן־היסוד היה בן שנים־עשר חבר. כיוון שרובם הושמדו ע"י היטלר ימ"ש וקלגסיו, אני מזכיר את שמותיהם לזכרון: משה ברגמן, שמעון טננבוים, שלמה קולודיצקי, אברהם זלצמן, משה וינוגרד, סגל, בוטקובסקי, ברביקונקין משה, והזקן שבחבורה — פלטיאל פולונסקי, בן־ציון פנטול, בן בריל פנטול, ברמן הזקן, — ויבדלו לחיים: פלר דב, פולונסקי אפרים, שורץ בצלאל — שלשה אלה זכו לבוא ארצה ולהשאר בחיים.

גם שני קרבנות בנפש הקריבה קוברין בהגנת הארץ:

הקדוש אריה פולונסקי ז"ל, בעל מזג טוב ונדיב־לב, שנהרג ע"י יהודים בירושלים, בן עשרים־ותשע. נפל בשרתו בתור קורפורל שבע שנים במשטרה. בן תשע־עשרה בא לארץ. ולאחר שעבד שלוש שנים בכל מיני עבודות כבוש, נכנס לעבוד במשטרה. במבטו החד היטיב לראות שבלי שמירת שוטרים יהודים לא תהיה לנו ארץ־ישראל אלא ארץ ישמעאל. ככה הביא דעתו לפני חבריו. שרת במשטרה בתנאים גרועים, במשכורת זעומה, ובעד אהבתו את הארץ נרצח ע"י יהודים. זו ע ב ו ד ה וזה שכרה!

וייזכר עוד קרבן אחד, בן קוברין, שוטר בשם אליעזר גולדפרב ז"ל, בן יצחק גולדפרב. בחור נחמד ומצוין וציוני טוב. התנדב לשמירת הארץ ונפל בידי רוצחים ערביים בימי מאורעות 1936—1937.

גם קבוץ להכשרה בשם „שחריה" התקיים בקוברין כמה שנים. יחד עם חברי „פועלי ציון" עמלתי לעזור לחברי הקבוץ הזה בבסוסם. כמה מתושבי עירנו, מהאדוקים שבהם התנגדו והפריעו לסדורם מתוך נימוק שחלוצים אלה אפיקורסים הנם. יסדנו ועד למען הקבוץ ובו ד"ר קאגאן, ד"ר פריבולסקי, ד"ר ליברמן. השגנו בשבילם דירה, בית בן שתי קומות של מר גיבגאט ז"ל. דאגנו לבל יחסרו להם עצים להסקה. עצים אלה

סופקו ע״י סוחר העצים מר ברגמן ז״ל. תפוחי־אדמה לימי החורף ספק מר שלומקה מזאמוחביץ, סוחר ירקות. השתדלנו למצוא בשבילם עבודה. רעיתי, זיסל פולונסקי טיפלה בהם כמו אם בילדיה. בכל מקרה שקרה בקבוץ, פנו תמיד ל„אם הקבוץ״ — ככה כינו אותה חברי הקבוץ, והיא, זיסל, לא חסכה מעמלה למלא כל החסר להם. הרבה שנים התקיים הקבוץ בקוברין עד שעברו כמעט כולם לארץ ישראל.

עם פתיחת האוניברסיטה בירושלים ערכו בני קוברין הילולא וחינגא רבתי לכבוד המאורע הזה. עורכי החגיגה היו דב פלר שזכה לבוא לא״י ושלמה קולודיצקי שנהרג בידי הנאצים. בחרנו אולם גדול בבית חנה זריצקי. לחגיגה בא קהל רב. האולם היה מלא מפה אל פה: צעירים, ישישים, בחורים ובתולות, ובתוכם גם הישיש דב פנטול. ליד שולחנות ערוכים כל מיני משקאות ארץ־ישראל, מיני תרגימה וממתקים, בילו המסובים את הלילה בשירה וזמרה. מה נעים היה לראות כשהישיש פנטול רקד שלוב־זרוע עם הצעירים כל מיני רקודים; שרו שירים ארצי־ישראליים, נאמו מעניני דיומא.

השמחה דמתה לשמחת יום הצהרת בלפור, שאז קבלו בני עירנו את הידיעה הזאת בהלל ובהודיה בבתי־הכנסת, אם כי המלחמה עוד לא נגמרה וקוברין היתה עטופה יגון ועצב על קרבנותיה.

מה דוה לבנו בזכרנו את הבית הגדול בן שתי הקומות שברחוב טראוגוטה שאיכסן את רוב מוסדותיה התרבותיים של עירנו קוברין: „תרבות״, „תבונה״, „פועלי־ציון״, „השומר־הצעיר״, „החלוץ״ ועוד ועוד. היה זה בית תלפיות, בית היוצר לנשמתו של נוער קוברין.

ה׳ אלקים, נקום נקמת דם עבדיך.

קיבוץ „שחריה״ בקוברין

ד״ר מ. הלפרין

בשנים 1904 - 1913

(קטע מזכרונות)

בבואי לקוברין בסוף שנת 1904 מצאתי שמה שתי מפלגות פוליטיות: את הבונד וה־ס. ס. בשנת 1905 כשהוכרז ברוסיה הצאריסטית על חמש חירויות (חופש הדבור, הדפוס, אסיפות, האמונה והמעשים) הותרה במקצת הרצועה הראקציונית ורוחות ליברליות החלו לנשב ברוסיה רבתי. מפלגת ס.ס. בקוברין תפסה את רסן השלטון העירוני בידה והרבה מוסדות ממשלתיים שמעו בקולה ונכנעו לפקודותיה. בשנה ההיא פרצה ברוסיה שביתה כללית במסילות הברזל, גם קוברין נצטרפה לשביתה הזאת ותחנתנו על כל מחסניה היתה סגורה ומסוגרת. אי־אפשר היה להוציא סחורה ממחסני תחנת קוברין בלי רשיון מיוחד מיושב ראש מפלגת ס.ס. מוטל אורבוך, שעבד בתור פועל אצל הצלם הולצמאן. חופש הדבור והאסיפות גרם לזה שתעמולת ס.ס. גדלה במאד ופעמים אחדות ביום התקיימו אסיפות רבות־עם בחוצות וברחובות ונאומים שונים נשמעו תחת רקיע השמים. מובן שזה הפריע בהרבה לתנועה הכללית בעיר. ראש השלטון (בלע״ז איספראַוויניק) פנה בבקשה לאדון אורבוך כי יערוך את אסיפותיו מחוץ לעיר או ברחובות צדדיים שקטים. אך האחרון ענה, כי מסבות חשאיות כאלה מחוץ לעיר, ביערות ובשדות ערך בזמנים הקודמים כשאי־אפשר היה לקבל רשיון מהממשלה בשעה שבלשיה וקלגסיה ארבו על כל צעד ושעל. כעת הוא רוצה לנצל את ההזדמנות שנתנה לאזרחי רוסיה וימשיך בתעמולתו לנאום בכל מקום שיבחר. אולם לא לעולם חוסן: ירחי הדבש האלה גזו חיש מהר וכעבור זמן מה התחרטה הממשלה הרוסית ובטלה את המניפסט ביחס לחמש החירויות. האנשים שעמדו בראש כל תנועה פרוגרסיבית נאלצו לעזוב את העיר ולהגר למקומות שאין מכירים אותם.

מבחינה סוציאלית מלאה קוברין תפקיד חשוב בזמן המלחמה העולמית הראשונה, בעת שדרך קוברין עברו פליטים לאלפים ולרבבות. העיר סדרה בשביל המגורשים האלה דירות חפשיות וגם בית תמחוי, בו חולקו ארוחות חנם, שלוש פעמים ביום ולאנשים מעוטי אמצעים. לרבים שהתביישו לבוא אל בית התמחוי חלקו מזון באופן גלמי כמו סוכר, קמח, כל מיני דייסות, תפוחי אדמה וכדומה לפי מספר הגולגולות במשפחה. מגפות שונות פרצו אז בין הפליטים ובמיוחד מחלת „חולי־רע", הפילה רבים בין הפליטים, שמתו יום יום לעשרות. למרות כל זה טיפל הועד בפליטים בנאמנות ובמסירת נפש. בגמר המלחמה, בשנת 1918 נשארו בקוברין הרבה ילדים עבריים ללא אב ואם. העיר עברה לשלטון פולני. ביזמת הרב ר׳ מיכאל, הגב׳ הלפרן והגב׳ אפשטיין (שהיו ג״כ חברי הועד העירוני) נקראה אסיפה והוחלט לפתוח בית־יתומים לפעוטים האומללים, מוסד שבו יתחנכו ויקבלו כל מחסורם. נציגי הועד פנו לשלטון הפולני לרכישת רשיון לפתיחת המוסד, אך הלה סירב לראשונה בטענה, כי בקוברין קיים כבר בית־יתומים פולני, המוכן לקלוט גם חלק מיתומי היהודים. אחרי משא ומתן והוכחות מרובות, שאי־אפשר לחנך ילדים יהודיים במוסד פולני, נענה השלטון לדרישת נציגי היהודים. הרשיון נתן וגם הובטחה תמיכה שנתית למוסד זה. כך מצאו מחסה מאה ועשרים יתומים ויתומות שהסתובבו רעבים, ערומים ויחפים. ילדים בגיל מבוגר יותר למדו אומנות וכשיצאו מכתלי בית־היתומים יכלו להשתכר די מחיתם.

המצב הכלכלי בקוברין אחרי המלחמה היה רע במשך זמן רב, ורבים מהמעמד הבינוני היו זקוקים להלוואות בלי תשלום רבית כדי לנהל מסחרם הזעיר, תעשיתם הקטנה ולרכוש חמרי מלאכה. לשם זה נוסדה בקוברין אגודת נשים לגמ״ח, שמטרתה היתה סיוע בהלוואות מתאימות, ובאופן כזה נתנה האפשרות לאנשים לצאת למסלול החיים.

ס. הלפרין

שנות 1914—1926

ביום הכרזת המלחמה הראשונה, כששמענו ברחובות את השירים העגומים של הלקוחים לצבא, המעורבים בבכית הורים, נשים, ילדים וקרובים, התאספנו וגמרנו אומר, כי לא עת היא לשבת בחבוק ידים ולבלות את הזמן בזשורפיקסים ודברי הבל, בזמן שמתקרבת ובאה זועה והאש מתלקחת ולא תפסח גם על עיירתנו קוברין. ליושבת ראש נבחרה הגב׳ פנווקה, אשת הרב מטעם הממשלה, בת הרב שפיט ז״ל, ודאגתנו הראשונה היתה לתמוך במשפחות העניות שמפרנסיהן לוקחו לצבא. כעבור זמן קצר הגיעונו ידיעות, כי כבר עוברים ברכבות דרך קוברין פצועי מלחמה.

כמה פעמים ביום מהרנו לתחנה, כדי להגיש לפצועים מתנות וכל מיני מעדנים, למען ידעו שלא שכחנו אותם, האומללים. אנחנו ישבנו עוד בדירותינו המרווחות והמלאות כל טוב, ועל זועת המלחמה קראנו רק בעתונות.

כשהחלו להגיע פליטי מלחמה, רק אז ראיתי את נדיבות לב אנשי קוברין. הימים ההם היו ימי גיאות בעיירתנו. אספנו בשביל הפליטים כסף, בגדים ורהיטים וסדרנו אותם באופן כזה, עד שאמרו כי בשום מקום לא ערכו להם קבלת פנים כזאת. ואחרי שעיירתנו נכבשה ע״י הגרמנים והתחילו ימי מצוקה היינו אומרים איש לרעהו: הלואי שהיה לנו עכשיו בשבתות מה שנתנו לפליטים בימי החול.

ימים אחדים לפני בוא הגרמנים, נפלה מצודת ברסט וכבר נשמע רעם התותחים בעיר. שאלנו את הקצינים שהתאכסנו בביתנו: הכדאי לעזוב את העיר, כמו שעשה חלק מהאוכלוסיה או להישאר במקום? ועצתם היתה שמוטב להישאר במקום. הם הסבירו, שמפני הגרמנים אין מה לפחד, הם לא ירעו לכם. העיקר, אמרו הקצינים, יש לפחד מפני הקוזקים, אבל אנחנו מוכרחים לסגת במהירות כזאת, שהם לא יספיקו להרע לכם.

בשעת הכיבוש הגרמני היו בקוברין הרבה קרבנות בנפש. הסיבה היתה, שהמשטרה עזבה את העיר ימים אחדים לפני בוא הגרמנים. הקוזקים שנמצאו אז בעיר במספר גדול, בהודעם שאין משטר צבאי או אזרחי בעיר, החלו לשדוד ולרצוח. ביחוד איום היה הלילה האחרון לפני נסיגת הקוזקים. אנחנו התחבאנו במרתף דירתנו ברחוב פוצ׳טובה ושמענו את קולות הקרבנות, אבל איש לא יצא ממחבואו, כדי לסכן את חייו מבלי לעזור לאחיו האומללים.

בחצי הלילה שמענו שדופקים בדלת וחשבנו: כבר בא קצנו, כי הקוזקים באו. אבל פתאום שמענו קול קורע־לב: „אידען, ראטעוועט, עפענט דעם קעלער, ווארום די קאַזאקען זיינען שוין נאָנט פון אונזער הויז״. זה היה וואַלפקע סאַלאָוויטשיק ובני משפחתו. למחרת שמענו כי הקוזקים עזבו את העיר אבל הציתוה באש. לא ידענו מה לעשות: אם לשבת במרתף, צפויה היתה סכנה להקבר חיים בו, אם האש תאחז בביתנו, ולצאת החוצה פחדנו מפני הפצצות. החלטנו לצאת, כי מהפצצות ישאר בכל זאת חלק בחיים, וכשיתמוטט הבית נקבר כולנו. ובכלל אומרים, שטוב גם המות בצוותא.

ועוד הסברנו: אם נהרג מהפצצות, הנשארים בחיים יביאונו עוד לכל הפחות לקבר ישראל, ואם נמות תחת עיי המפולת, איש לא ידע את מקום קבורתנו. הראשון יצא וואלפקע סאלאווייטשיק וברגע שיצא הרגיש בשלושה חיילים גרמניים בחצר. הוא קרא: אידן, מז״ט, די שפיצען זיינען דאָ. ככה נצלנו ממות.

בימים הראשונים טרם שנוסדה המועצה העירונית „שטאָדט פארוואלטונג״, שדד הצבא הגרמני בבתים ובעיקר בחנויות. בזמן הנסיגה היו בקוברין אנשים פי עשרה מבימי שלום. ואחרי שנכבש מבצר בריסק, בא לקוברין חלק גדול מתושביה יחד עם הצבא. בזמן האחרון אי־אפשר היה להביא מזון, כי מסילת הברזל וכל הדרכים נתפסו ע״י הצבא והפליטים, ומה שנשאר בעיר שדדו הגרמנים, או כמו שהם היו אומרים: „רעקוויזירן״, אנו מחרימים ותמורת הסחורה היו נותנים קבלות ובהם היה כתוב: „גאָט ווירט בעצאלן״, ה׳ ישלם. הם לקחו לא רק מזון, כי אם גם כסף, זהב, תמונות, בגדים ודברים יקרי ערך, רהיטים וכו׳. ידם היתה בכל.

אחרי כן כשנוסדה המועצה העירונית הופסק השוד. אסור היה לצאת מן הבית כשהחשיך, ולפעמים גם ביום. רשיונות נתנו רק לרופאים, אחיות ולמי שמצא חן בעיניהם.

אחרי כן כשנוסדה המועצה העירונית הופסק השוד. אסור היה לצאת מן הבית ביחוד סבלו אלה שנשלחו בחורף לעבוד ביערות בלי מלבושים מתאימים ואוכל מספיק. אחרי זמן מסוים חזרו האנשים האלה נכים ממש לכל ימי חייהם. פעם הופיעו מודעות כאלה: למי שיש נשק יימסרו לשלטונות במשך 24 שעות. מובן כי מלאו אחרי הפקודה הזאת. רק צעיר אחד, שנמצא בשעת הכרזת הפקודה במשקו בכפר וחזר הביתה אחרי הזמן הנועד, רצה להטמין את אקדוחו באסם התבואה. בלכתו לגורן עם האקדח בידו, פגשוהו חיילים ואסרוהו. מפקד הצבא דן אותו למות ובאותו היום הוצאה פקודה, שאיש לא יצא החוצה בשעה שיוצא לפועל משפט המות. כשהובילו את הנידון דרך רחוב פינסקר צעק: „אידען ראטעוועט מען פירט מיך שיסען״. כמובן, איש לא יצא מן הבית. ישבנו כמאובנים ובכינו, הצעיר היה בן־יחיד להוריו. החיים בעיר היו קשים מנשוא. החנויות היו ריקות מכבר, להביא סחורה אי־אפשר היה, כי הרוסים בנסיגתם הרסו את הגשרים. האוכל היחידי היו תפוחי אדמה שהאכרים השאירו בשדה והימים עודם ימי קיץ. רק בהמות דקות מועטות נשארו מן העדרים שהאכרים השאירו בעזבם את קוברין, אבל בהתקרב החורף הורע המצב.

עברו כבר יותר משלושים שנה ועודני זוכרת את סבל החורף ההוא. אם מישהו הסתיר קצת מזון בחדרי חדרים, לא היו עצים לבישול. בינתיים בנות ישראל התודעו לחיילים גרמניים והשיגו קצת מזון אצלם. אבל לדאבוננו ירדה צניעותן של כמה בנות. וראה זה פלא, אפילו ההורים לא התנגדו הרבה להנהגת בנותיהם. מצד אחד, הרעב הציק להם ומצד שני התיחסו לגרמנים לא כמו לסתם גויים, מפני שהשפה הגרמנית הזכירתם את האידיש. אבל זאת היתה הצלה פורתא, כי גם לצבא לא היה אז הרבה מה לאכול. ובגלל הרעב והקור פרצו מגפות שונות בעיר. המצב היה קטסטרופלי וכרגיל סבלו העניים ראשונים. אז התאספנו והחלטנו ליסד אגודת־נשים (פרויען פאראיין), ולעזור לעניים עד כמה שאפשר. בימים ההם הנשים לא היו רגילות להופיע בפומבי, בקשנו את המהנדס לויטס לנאום באסיפה הכללית הראשונה, כידוע, היה נואם מצוין, ונאומו עשה רושם כביר ומיד גמרנו אומר להתחיל בעבודה הקדושה. בחרנו ועד, ולמחרת הופענו בין תושבי העיר ושני פנקסים בידינו: לתומכים ולמקבלי עזרה וה„מוטו״

שלנו היה: „תן או קח". וכך הלכנו מבית לבית. מי שהיתה לו עוד אפשרות כלשהי נתן, כסף או מזון. העיקר שנתקבלנו בסבר פנים יפות, כי הבינו את רצינות המצב.

לעניים הבריאים סדרנו מטבח עם, ולחולים נשלחה עזרה הביתה. העבודה במטבח לא היתה קלה בשבילנו, עוזרות כמעט לא היו לנו, כי על פי רוב בזמן ההוא היו העוזרות „נכריות" ועם נסיגת האוכלוסיה הנוצרית גם הן הלכו אתם. כל אחת מאתנו הקדישה מזמנה ועזרה במטבח. קשים יותר היו הביקורים אצל החולים העניים בבתיהם. מחוסר דירות לפליטים ולקוברינאים, שבתיהם נשרפו בזמן נסיגת הרוסים, נאלצו רבים לחיות בבתי מדרש בעזרת נשים. ותארו לכם חולה מוטל על ספסל, עטוף סמרטוטים, בלי עזרה רפואית. התקשרנו עם הרופאים היהודים ועזרתם היתה חנם. ומי שחלה במחלה מדבקת נלקח לבית החולים העירוני, שנקרא בשם „הקדש" או לבית החולים הממשלתי. אבל מיום ליום קשתה לנו העבודה. אי־אפשר היה לראות סבל החולים בתנאים כאלה, החלטנו לקרוא לעזרתנו בחורות, שתעבודנה בתור אחיות רחמניות. חלקנו את העיר לאזורים ולכל איזור היו שתי אחיות. והאמינו לי, כי האחיות שעבדו אז בבתי חולים ממשלתיים במשכורת, לא עבדו במסירת נפש כזאת כמו אחיותינו בלי תשלום. יש לנו צלום מהפרויען פאראיין יחד עם האחיות, באמצע נשי הועד ומסביב האחיות.

כעבור שנה בערך הוטב המצב במקצת, הגרמנים תקנו את הגשרים, החזית המלחמתית הורחקה והחלו להביא קמעה, קמעה סחורה. ואף קשרו עסקים עם הגרמנים. אחדים מאנשי קוברין התחילו לקבל גם תמיכה מקרוביהם שבאמריקה ע"י ה„דלגטים" שבאו, והעניים מה„ג'וינט" וע"י „הצלב האדום".

נשי „הפרויען פאראיין" היו פעילות בכל הפעולות האלה. התמיכה הראשונה של ממשלת אמריקה היתה פעולת „הובר", נשיא אמריקה לשעבר. נוסדו מטבחים לילדים עד גיל שלוש־עשרה. על הילדים היה לאכול אוכל מבושל במקום, ואסור היה לקחת הביתה. מה עשה „הפרויען פאראיין": ביקשו את ההורים של הילדים האמידים, לא לשלוח את ילדיהם לאכול במטבח ואת מזונם נתנו לחולים עניים. למטבח קבלנו קמח לבן, אורז, קאקאו, סוכר ובימים ההם היו אלה דברים יקרי המציאות. ותארו לכם איזו עזרה היתה זאת לעניים. אולם את החלק שנשאר מילדי האמידים אי־אפשר היה לקחת מהמטבח בצורה מבושלת. אזי לקחנו ישר מהמחסן מצרכים. השכנים מסביב למחסן ראו כי המחסנאי ליפה פלבסקי שולח מזון לא רק למטבח, כי אם עוד לאיזה מקום, חשדוהו שהוא לוקח את המזון לעצמו. התאספו בעלי־הבתים וגמרו אומר לשלוח שני אנשים מכל בית מדרש לשם שמירה, אבל מר פלר ידע את האמת, שזה לחולים עניים. אשתו היתה בוועד שלנו, ובינו לבין אחד מבעלי הבתים פרץ ריב. בעל הבית ההוא היה עם־הארץ ותמיד חתם את שמו צבי בשתי וו, ומר פלר אמר לו: „אתה עם־הארץ שאפילו לחתום את שמך אינך יודע, אתה כותב את שמך צבי בשתי וו ובאת להאשים עוד אדם?" וזה הועיל לבעל הבית ההוא, שמהיום והלאה ידע לחתום את שמו בלי שגיאות.

בימי הפולנים, אחרי גירוש הגרמנים וממשלת פטלורה הקצרה, בא ד"ר אחד מאמריקה מ„הצלב האדום", ועיקר תפקידו היה לעזור לאוכלוסיה בכלל וליסד בתי־יתומים בפרט. בזמן ההוא כבר היה קיים „קאָמיטעט פולסקי" ומלבד הפולנים והרוסים שבועד נמצאו בו שלושה צירים מיהודי קוברין: הדיין ר' מיכאל (אחרי כן הרב בקוברין), גב' אפשטין ואני. כששמענו באסיפה אחת, כי הד"ר האמריקאי רוצה לעזור ליסוד בתי־יתומים, בקשנו גם אנחנו ליסד בית־יתומים בשביל ילדי ישראל. אבל הפולנים ובעיקר

יושב ראש העיריה התנגדו, באמרם כי להם היה בית־יתומים גם לפני המלחמה וליהודים לא היה בית־יתומים. אבל טענתנו היתה, כי גם לפני המלחמה היו יתומים יהודיים אחדים בעיר, אבל המצב הכלכלי היה טוב, והיהודים בתור רחמנים בני רחמנים, אמצו לבנים אחדים מהיתומים. כעת המצב הכלכלי רע ונמצאים הרבה יתומי מלחמה לא רק קוברינאים אלא גם מהסביבה, יתומים בני פליטים. צדדה בזכותנו פולניה, יושבת ראש הועד, זודסקה, אחת מחסידות אומות העולם, לצדנו היה גם הכומר הרוסי שבועד ובעזרתם נצחנו ובית־היתומים נוסד.

הד"ר האמריקאי נתן את המיטות, הלבנים והבגדים לבית־היתומים. את האוכל קבלנו, חלק מהממשלה הפולנית, חלק קנינו בכסף שקבלנו מה„לאנדס־לייט" מאמריקה, חלק מתושבי העיר וחלק מה„ג'וינט". המזכיר הראשי בזמן ההוא ב„ג'וינט" היה בראשונה ד"ר וונדקוס מאמריקה ואחרי כן מר מ. שניאורסון, עכשיו הגזבר הראשי באוניברסיטה העברית. מה„ג'וינט" קבלנו תמיד יותר מבתי־יתומים אחרים. ראשית כל, בית־יתומים שלנו היה הראשון בכל הסביבה ולכן היו בו יתומים גם מהסביבה ושנית, מזכיר המחוז שלנו היה נח הולצמן, קוברינאי, והוא תמיד היה, כמובן, לצדנו.

כשהכנסנו את הילדים לבית־היתומים, היו ביניהם נפוחי רעב. הרופאים היהודים טפלו בהם חנם, ובכלל כל תושבי העיר עזרו לנו בכל מה שיכלו. כשנערך יום סרט לטובת בית־היתומים, כל תושבי העיר היו ענודי סרטים. את ההצגה לטובת בית־היתומים היה מסדר נח מרקוזי, בחור בא בימים שהיה מתלוצץ ואומר: מאדאם הלפרן, מיר זיינען שוין אין די יאהרען, מיר דארפען שוין קלערען וועגען מושב זקנים און איהר ווילט אונז שטענדיג איינשפאנען קלערען און ארבייטען וועגען בית־יתומים. אבל זאת היתה רק בדיחה, ובאמת, תמיד היה מאושר אם ההצגה היתה מוצלחת וההכנסה היתה גדולה.

כשהיה צורך לכתוב כרוזים לטובת בית היתומים, הייתי הולכת לבקש את הא' רוגוזניצקי, שעכשיו הוא מורה באוניברסיטה בירושלים *. כבר אז יצאו לו מוניטין, שהוא צעיר בעל כשרונות. וכשהייתי נכנסת לחנות אביו לשאול היכן בנו, והוא כבר ידע את מטרת ביקורי, היה אומר: „אז מיין זוהן וועט אָנשרייבען אַן אויפרוף וועט עס שוין זיין גוט, אז מען וועט אייך געבען אסך געלט".

בכלל, כל אחד בקוברין היה מעונין בבית היתומים כאילו זה חלק ממשפחתנו. לא אגזים, אם אומר שכל אב בקוברין כשטרח להרויח לקיום משפחתו ידע כי הוא מחוייב גם להפריש חלק ליתומים. כל אם כשהלכה להאכיל את ילדיה, זכרה גם את היתומים, כל אח וכל אחות ידעו כי יש להם בבית־היתומים עוד אחים ואחיות, גם אם אינם בני אב ואם אחד וצריך לדאוג להם.

בראשונה אספנו ששים יתומים ובמשך הזמן גדל המספר עד 120 ואנחנו דאגנו לא רק לגוף הילדים כי גם לנשמתם. בחינוך המצוין שקבלו היתומים יש להודות למנהלת גב' קוסטו, שהיא היתה באמת כאם לילדים. זוכרת אני כשסדרנו לה מסיבה לפני עזבה את בית־היתומים בצאתה לאמריקה, אחת מהיתומות, חנלה ולולסקי (היא עכשיו פה בארץ, ויש לה כאן משפחה) בכתה, היא אמרה: אמי כבר מתה, ועכשיו גברת קוסטו, שהיא כאמא לי, עוזבת אותי, מה יהיה גורלי? וכולנו בכינו יחד אתה.

ותיכף ומיד אחרי זה נאם הרב ר' מיכאל ואמר: אין להפחית בעבודה המתמדת

---

* הוא גדליהו אלון, שנפטר לא מזמן שלא בעתו.

בית היתומים בקוברין

והקדושה של נשי הועד. הן מחפשות על פי רוב רק את האמצעים הכספיים לבית־היתומים, אבל החינוך הטוב המסורתי, הציוני שקבלו הילדים הוא הודות לגב׳ קוסטו. נשי הועד גומרות את העבודה החיצונית והולכות הביתה, אבל המנהלת קוסטו נמצאת תמיד עם הילדים ומחנכת אותם.

עוד שם אחד אני חייבת להזכיר: את האחות חומסקי. בזמן האחרון קראתי מאמרים של משה סמילנסקי על שלוש אחיות רחמניות בארץ־ישראל וחשבתי: לו היתה אחות חומסקי בארץ־ישראל, היה מר סמילנסקי כותב על אודות 4 אחיות. כשחסר בבית־היתומים משהו לעתים קרובות, היתה מספרת לדודה הרשל חומסקי, גם כן אישיות אצילה בלתי נשכחת והוא היה נותן לה כמה שאפשר ואולי יותר מיכולתו.

כדי להדגיש את החינוך הטוב של ילדי בית־היתומים, אספר מקרה אחד והיו מקרים כאלה למאות. כשחזרו מרוסיה ד״ר קנדל ואשתו, בת הרב מטעם הממשלה, שפיט, ערכנו לכבודם מסיבה בבית־היתומים. הילדים לא רצו לקחת כלום מהמעדנים שהוכנו, למרות זה שהאוכל בבית־היתומים היה בצמצום ומאכלים טובים לא טעמו אפילו בשבתות ובחגים. הם אמרו: יאכלו תחילה האורחים ומה שישאר יהיה בשבילנו. נדיבות זו היתה לטובתם. אחרי תשובה כזאת כמובן שהאורחים השאירו כמעט הכל בשבילם.

בתור דוגמה לחינוך הילדים ישמשו לנו האחים גולדברג, הנמצאים כעת בארץ, אנשים ישרים שגודלו על מסורת וחינוך ציוני.

בין העסקניות הצבוריות והעסקנים שררו תמיד יחסים טובים. עמדתי תמיד על המשמר שלא תפרוץ מחלוקת ביניהם. פלר אמר לא פעם, כי הגב׳ הלפרן תמיד מצננת את המריבות בעוד מועד. רק פעם פרץ ריב ביני והד״ר פריבולסקי ז״ל, כמובן לשם שמים. עם גמר המלחמה באו מאמריקה הרבה מקרובי היתומים ולקחו אותם לאמריקה. היתומים שמלאו להם שלוש־עשרה שנה סדרנום באיזו עבודה והם עזבו את בית־היתומים. כשהוקטן מספר הילדים, רצה ד״ר פריבולסקי להשתמש בחדר בבית־היתומים וליסד שם בית־ספר אידישאי; (בימים ההם ד״ר פריבולסקי ע״ה היה עוד אידישיסט). למרות זה שהבית היה רכוש עירוני, ונקנה ממרבית הכסף שנאסף באמריקה בין הקוברינאים, לא רצינו שחלק מן הבית ישמש לבית־ספר אידישאי. הילדים נתחנכו אצלנו ברוח ציונית ולא רצינו כי רוח אידישאית תחדור לבית־היתומים, ואנחנו נצחנו. אבל הריב לא ארך ימים. פעם אחת חליתי והגב׳ אברמוביץ ספרה לד״ר פריבולסקי כי אני חולה והוא בא תיכף אלינו.

חברי הועד שלנו היו כל כך קשורים לילדים עד שאהבו אותם כמו ילדיהם. וכשראיתי פירוש רש״י על דבר חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעזריאל (שמואל ב׳ כ״א ח) וכי מיכל ילדה? והלא מירב ילדה לו, אלא מירב ילדה ומיכל גדלה אותם. לפיכך נקראו על שמה. והמגדל יתום ויתומה כאילו ילדם, וגם הילדים אהבו אותנו עד מאוד. כשהיינו באמריקה ואני למדתי בבית־ספר ערב ופעם אחרי הבחינות התאספנו יחד לחדר גדול לקבל את התעודות, נגשה אלי בחורה צעירה, נפלה על צוארי והתחילה לנשקני. באמרה: את גברת הלפרן, שדאגה לי כמו אם בהיותי בבית־היתומים והחלה לבכות בקול רם מרוב שמחה. כל המורים, התלמידים והתלמידות נגשו אלינו לשאול מה זה. כל כך היתה דרמטית פגישתנו ומזמן ההוא באה אלינו כמעט בכל יום, כמו אחת מקרובותינו.

כך חיו וגדלו היתומים עד שבאו הבולשביקים ורצו להעביר את ילדינו לבית־

היתומים הנוצרי ולחנכם יחד עם ילדיהם. ורק הודות להשתדלותי אצל אשת ד״ר פרישמן, שהיא היתה קומוניסטית (לפני בואם של הקומוניסטים לא ידענו זאת) ואחת מידידותינו הטובות ביותר, הצלחתי לקרוע את גזר הדין. (והודות לה הצלחנו לפדות אולי ממות את הא׳ אנדרנובסקי; הוא עכשיו מורה בירושלים).

לדמותו המזהירה של הרב ר׳ מיכאל יש לציין עובדות אלו. מהשלטון הבולשביסטי קבלנו בשר טרפה לבית־היתומים. הלכתי להרב ר׳ מיכאל להתיעץ אתו מה לעשות והוא היה כבר מוכן לעזוב את העיר, בפחדו מפני הבולשביקים. בשמעו את זה נתן לנו כמעט את כל הכסף שהיה לו למסרו לקצבים שיחליפו את בשר הטרפה בבשר כשר. והוא בעצמו נסע כשאין לו כמעט כסף. ימים אחדים לפני נסיגת הפולנים, היתה כבר סכנה לצאת החוצה וכולנו כבר ישבנו בבתים סגורים ומסוגרים. ראינו בעד החלונות את הרב ר׳ מיכאל, היהודי הקטן החוור בין נציגי המשטרה והצבא שהלך לסדר ענינים עירוניים. הבולשביקים שהו בקוברין רק שבעה שבועות ובמשך הזמן הקצר ההוא נסוגו שלוש פעמים ולבסוף חזרו הפולנים לעיר והחיים שבו למסלולם הקודם.

אינני יכולה לגמור את זכרונותי על העבודה הצבורית של נשי קוברין מבלי להזכיר ולו במלים מעטות מה שנשי קוברין פעלו לטובת ארץ־ישראל. את השמחה ששררה בעירנו, כשנתקבלה הבשורה על הצהרת בלפור אין לתאר במלים. באסיפה הראשונה בבית־הכנסת הגדול כשהכריזו על אוסף כסף וזהב בשביל ארץ־ישראל, הראשונה, זוכרת אני, פרקה את עגיליה זיסל פולונסקי ואנחנו הלכנו בעקבותיה, לא אגזים אם אומר כי החלק הגדול מהתכשיטים שלנו נדבנו אז למגבית זו. את קופת התכשיטים הביאו אז אלינו, ואני חושבת, כי בחנות לכלי כסף וזהב לא נמצא כל כך הרבה כמו אז בקופה. ואצלנו מלבד קופת התכשיטים נמצאה אז גם קופת בית־היתומים ושל אגודת הנשים וקופת מכבי־אש, כי בעלי היה הקופאי של מכבי־אש. ואז אמרתי, כי צריך לבקש מהמשטרה שמירה על יד ביתנו. אחרי כן הלכנו מבית לבית לאסוף כסף לקרן הגאולה, שקדמה לקרן־היסוד. אגודת הציונים הכריזה אז, כי המינימום של הצהרה הוא 12 דולר והיו כאלה שלא יכלו לתת סכום כזה, אבל בכל זאת רצו להשתתף בבנין הארץ, אזי הצטרפו שנים או שלושה שכנים ביחד להצהרה אחת.

במקרה שלאחד מהחלוצים לא היה די כסף לעליה לארץ, קיבל עזרה מאגודתנו. זוכרת אני כי קבוצה אחת צריכה היתה לנסוע לפני בוא הבולשביקים. רעם התותחים נשמע בעיר כשגברת לויטס ע״ה ואני הלכנו מבית לבית לאסוף כספים בשביל אלה שלא היה להם להוצאות הדרך. גברת אחת מהאינטליגנציה שלנו, אינני רוצה לפרש את שמה, אמרה לנו: מה זה השתגעתן? הסכנה מעל לראשינו ואתן הולכות לאסוף כספים לטובת חלוצים? כן, עניתי: אולי אנחנו אבודים עם כל הוננו, נציל לכל הפחות את אלה שיש להם אפשרות להצילם ויבנו את הבית הלאומי בשביל עם ישראל. לבסוף גם היא נתנה את חלקה. בכלל אינני זוכרת אף פעם אם מישהו סירב לתרום כסף למען ארץ־ישראל.

כשנזדמן איזה אורח לקוברין והעיקר מאמריקה, כבר היו לנו סוכנים שהודיעונו על זה ואנחנו „השנורערקעס״ ביקרנו תיכף אצל האורח. זכור לי היטב המקרה שפעם בא מאמריקה אורח, יקותיאל פינצ׳וק, ולמחרת כבר היינו שמה וכשהתחיל לשאול לאיזו מטרה, אזי אמו ע״ה אמרה: „מיין קינד דארפסט גאר ניט פרעגן, אז פרוי האלפרין קומט מיט איהרע פרויען, פון פרויען־פאריין, איז עס שוין גענוג וויכטיג״. קבלנו, כמובן, מהבן סכום הגון.

נזכרת אני בל״ג בעומר הראשון, אחרי הכרזת בלפור, כשקבלנו רשיון מהממשלה להפגין בדגלנו הלאומי. עד כמה היינו מאושרים להניף בפעם הראשונה בחיינו את דגל התכלת־לבן על בתינו! לא היה בית יהודי אחד בלי דגל לאומי. וכשהתאספנו בל״ג בעומר בחצר בית־הכנסת הגדול, בקשו לפני צאתנו להסתפק בנאומים קצרים. את רשות הדבור קבלתי אני הראשונה ולמרות זה שעבר מאז זמן רב עודני זוכרת, באיזה חרדה קדושה ברכתי ה„שהחיינו" והדגשתי שזוהי שמחה לכולנו: לזקנים שזכו לשמוע את

תהלוכת ל״ג בעומר בקוברין

הבשורה, לגיל הבינוני שלהם יש תקווה אולי עוד יזכו לראות בעיניהם את ארץ־ישראל, אבל העיקר צריכים להיות מאושרים הילדים. הם בוודאי יזכו לעלות ולחיות בארץ־ישראל. חבל שהתקווה לא נתקיימה בשלמותה ורק אנחנו המעטים המאושרים זכינו לבוא ארצה.

אחרי כן יצאנו דרך רחוב פינסקר, דרך השוק לרחוב ניבסקי ובריסקר ליער הסמוך לעיר, כמדומני פטריקה. הועד שלנו הלך לפני ילדי בית־היתומים וכל ועד לפני הנוער. איש על מחנהו ואיש על דגלו ומשני הצדדים כמעט כל תושבי קוברין, רק החולים נשארו בבית. כל הדרך שרו הילדים, ואנחנו עזרנו להם, וכל היום בלינו ביער. זה היה אחד מהימים המאושרים בימי חיי ולעולם לא אשכחהו. בילדותי נתחנכתי ברוח ציונית, וכשהיה לגויים חג לאומי וכשסדרו תהלוכות עם דגלים, הייתי תמיד שואלת מתי גם לנו יהיה דגל והתקוה נתקיימה. אבל רשיון מהממשלה לא היה לאורך ימים. כעבור זמן מה אסר השלטון להשתמש בפומבי בדגלנו.

כעבור איזה זמן בקשוני ראשי המוסדות לנסוע לאמריקה בשליחותם. בשביעת רצון הסכמתי להצעה הזאת, כי בעלי אז כבר נמצא באמריקה. גם ידעתי כי אביא תועלת למוסדות וגם היה זה נוח, כי בעלי רצה שאראה בעיני את החיים באמריקה ולהחליט להשאר שם או לשוב לקוברין. יד ההשגחה העליונה היתה זאת כי נשאר בחיים. בת דודתי גב' אירגר, שעבדה במשרד בעלי, הבטיחתני למלא את מקומי יחד עם הגב' פרידיל וינשטין והעיקר בבית־היתומים. נסעתי לאמריקה בשליחות והייתי שמה שבעה חדשים. אנשי קוברין קבלוני בהתלהבות ובאהבה כזאת, שבאמת כדאי היה לעבוד הרבה שנים בשביל עניי קוברין אף על פי שהעבודה לא היתה קלה. לשמש בתור יושבת ראש במוסד אחד לא כל כך קל ואתם יכולים לתאר לכם, כמה קשה היתה עבודתי כשהייתי יושבת ראש באגודת־נשים, בפעולה של הובר, בבית־היתומים ובאותו הזמן לא החמצתי את ההזדמנות לעבוד בשביל הציונות. אם סיפוק נפשי היה לי מעבודתי בקוברין, על אחת כמה וכמה באמריקה. באתי לאנשים שמעולם לא ידעוני, כי אינני ילידת קוברין, חוץ מה„דלגאטים" (השליחים) שהיו בקוברין לא הכרתי אחרים. במשך זמן קצר היינו לידידים אהובים וההתקרבות הנפשית גדלה רק מפני זה שאני עבדתי לטובת עניי קוברין. בכל מקרה הדגישו: הלא את מקדישה כל כך הרבה זמן ליתומינו, לחולים העניים של עירנו ולכן את כל כך קרובה ללבנו. הסברתי להם כי הכבוד הגדול שחלקו לי איננו בשבילי בלבד אלא לכל נשי קוברין שעזרו לי בעבודה הציבורית.

הראשון שבא אלי היה טננבום, ישיש נכבד, אחיה של חנה זריצקי, עם אשתו. הוזמנתי לבוא למסיבה שערכו לכבודי. הכל היה מסודר כיד המלך. כנראה היתה זו מסיבה של עשירים. כעבור איזה ימים התקיימה אסיפה עממית, בבית הכנסת של אנשי קוברין. האסיפה הזאת היתה נלהבת, התקרבנו איש אל רעהו, כאילו היינו ידידים מלפני עשרות בשנים. הנאום הראשון נשא הא' אקוז, בן שוחט מקוברין, הוא התחיל שכל המקיים נפש אחת בישראל כאילו מקיים עולם מלא וגמר בפסוק שדמי אבותיהם צועקים אליכם מן האדמה וזה הספיק שכל אחד התבטא שהוא מוכן ומזומן לעזור לאסוף כסף ובגדים, נוסף על תרומותיהם הם.

ראיתי את עבודתם הקשה של הקוברינאים באוסף כספים. כשהיינו בקוברין וקבלנו סכומים הגונים מאמריקה, מהלאנדסלייט למוסדותינו יכולנו לתאר את הקושי באיסוף הכסף ובניו־יורק בעיקר. הם גרים בריחוק מקום איש מרעהו וכל אחד טרוד כל היום על פי רוב בעבודה קשה. הם הקדישו לעזרת עניי קוברין מזמן מנוחתם, היו מתאספים בבית־הכנסת של אנשי קוברין ויושבים לפעמים עד שעה מאוחרת בלילה. עשו ממש לילות כימים וחפשו עצות איך לעזור לאחיהם האומללים בקוברין וניתנה האמת להאמר, כי באופן יחסי שלחו לקוברין יותר כסף מ„לאנדסלייט" אחרים, כפי שסיפרו לי.

אני זוכרת, למשל, בנקט אחד, שסידרו למשפחה אחת שנסעה לקוברין והציר העיקרי של הבנקט היה כמובן אסוף כספים בשביל עניי קוברין. את הנאום הראשון נשא רבי פנטול, זה היה בשבוע של פרשת בהר, כמדומני, ורבי פנטול התעכב על הפסוק „כי ימוך אחיך" והוא בתור נואם מצויין אך גמר לדבר, כבר החלו להכריז על תרומות סכומים גדולים.

כשנודע להא' גרשון, מי שהיה אחד ה„דלגטים" הראשונים שבאו לקוברין אחרי המלחמה העולמית הראשונה, שבאתי לניו־יורק לאסוף כסף ובגדים בשביל עניי קוברין,

והוא באמת היה מסור לקוברין בכל לבבו ובכל נפשו, בא מאטלנטה הרחוקה לעזור למגבית, ויחד עם אקוז, שפרן ועוד בקרנו אצל הקוברינאים, שלא באו לאסיפה וכמעט כולם קבלונו בסבר פנים יפות. היו מעטים שלכתחילה לא רצו להשתתף במגבית כי הססו במטרה הטובה מטעם הפוליטיקה שהתנהלה בקוברין בין שני הרבנים: הרב ר׳ מיכאל והרב ר׳ פסח. הפוליטיקה הזאת עברה את הים והגיעה אליהם ושם היו גם צדדים. ומכיוון שחשבוני למצדדת בזכות הרב ר׳ מיכאל, היו למצדדי הרב ר׳ פסח טענות אלי. אבל, כאמור, „בני ישראל נתבעים ונותנים״. הסברתי להם כי אינני מעורבת בענין ריב הרבנות שבקוברין, ראיה לכך שלפני הפסח הזמין אותי הרב ר׳ פסח להתיעצות בנוגע מעות חטים, לא סרבתי ובאתי. רק האמת היא, כי הרב ר׳ מיכאל התחיל בעבודה צבורית עוד טרם בא הרב ר׳ פסח לקוברין ולכן עבדנו כל הזמן יחד עם הרב ר׳ מיכאל. ואמנם על הרב ר׳ מיכאל אפשר לומר, שבגלל המידות התרומיות שנחן בהן, היה עוסק בצרכי צבור באמונה ומי עוד כמוני יכול להעיד על זה. שנים על שנים עבדנו יחד, וכמעט שלא עבר יום, חוץ משבתות וחגים שלא היה בינינו מגע ומשא בענינים ציבוריים. אבל אין זאת אומרת, כי התנגדתי לרב ר׳ פסח.

באסוף הבגדים בשביל בית־היתומים התעסק הא׳ שובינסקי. אינני יכולה לעבור מבלי להתעכב על הדמות המזהירה הזאת. הוא לא היה אפילו קוברינאי, כי אם מכפר לא הרחק מקוברין ובכל זאת קיבל עליו את העבודה הקשה לאסוף בגדים. כל היום היה עסוק ובערב הלך יחד עם אשתו לאסוף בגדים. הם לא פסחו מהכנס אף לאלה שגרו בקומות עליונות. משכרתו היתה הגונה ובכל זאת היה חי בדחקות וכמעט כל הכסף שהשתכר הוציא לדמי משלוח בעד החבילות לבית־היתומים ולמוסדות אחרים. בארץ נמצא בן־אחותו א. גולדשטין. הוא רשאי להתגאות בדוד זה. באסוף הבגדים עזרה הרבה הגב׳ מינץ, דודתו של משה ליפשיץ מקוברין. הא׳ מינץ, שהיה בין הדלגטים הראשונים תרם הרבה כסף לבית־היתומים.

כמעט כל הכסף שאספנו היה לבית־היתומים, רק חלק קטן למעות חטים ולמוסדות אחרים.

אמנם עצם נסיעתי לאמריקה היתה בשליחות מהמוסדות, אבל באותו הזמן היתה לי ההזדמנות להתיעץ עם בעלי לשוב לקוברין או להשתקע באמריקה. אבל מן הרגע הראשון מצאה חן אמריקה בעיני ואמרתי כי מכל הגלויות, מגלות בבל ועד הנה, זאת אומרת גלות רוסיה וגלות פולין, גלות אמריקה באופן יחסי יותר טובה, כמו שאומרים: יש לבחור את הרע במיעוטו. ואם תשאלוני למה לא נסעתי ישר לארץ־ישראל, היו סיבות שעכבו בכך, אבל במחשבתי התגבשה התכנית להגיע סוף־סוף אל מחוז חפצי, לארץ־ישראל. אמריקה צריכה היתה לשמש בתור מדבר־מעבר לארץ. באסיפה האחרונה באמריקה בליידיס אקזילרי לפני צאתי לקוברין אמרתי להם להתראות בעוד שנה.

ואז כשהכרתי גם את הקוברינאים שבאמריקה, אמרתי בלבי, כי על חלק גדול מהקוברינאים נתקיימה הנבואה של יחזקאל הנביא: „והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר״.

בשובי מאמריקה התודעתי באניה להא׳ פרוסטיק ע״ה, ציר של הסיים הפולני וסיפרתי לו באיזו שליחות נסעתי לאמריקה ושעכשיו יש לי בקשה אליו. סיפרתי לו, שכשהייתי באמריקה קבלנו מכתבים מועד בית־היתומים כי המכס הנגבה מהבגדים

המשומשים הנשלחים הוא יותר מדי גבוה. ובכן אולי הוא יכול להשתדל בסיים הפולני בענין זה. כעבור שבועות אחדים אחרי שובי לקוברין, קבלתי ממנו מכתב, כי הקדיש לשאלה הזאת נאום מיוחד בסיים והממשלה הסכימה להוריד את המכס עד מינימום מכל החבילות המגיעות מאמריקה לבתי־היתומים. וכך גרם בית־היתומים הקוברינאי שלא יגבו מכס מבגדים משומשים שנשלחו לכל בתי־היתומים בפולין ובזמן ההוא זה היה דבר חשוב.

בקוברין קבלוני בשמחה גדולה ומובן מאליו שהיו שבעי רצון מנסיעתי. הוצאות קיומי לא היו רבות כי באמריקה נמצאתי כל הזמן בבית גיסי ובכלל השתדלתי לחסוך לטובת בית־היתומים. חוץ מהסכומים למוסדות הבאתי כסף גם לאנשים פרטיים מקרוביהם. שהיתי בערך שנה בקוברין ונפרדתי מהעיירה האהובה. לפני צאתי לאמריקה הבטחתי להמשיך בעבודה לטובת עניי קוברין ועד כמה שאפשר היה מלאתי את הבטחתי.

באמריקה התקיימו פעם בשבועיים אסיפות בליידיס אקזילרי. העבודה הציבורית היא יותר קשה מבקוברין, מכמה טעמים. באמריקה אין זמן פנוי ביותר, כי רוצים ליהנות שמה גם מהחיים התרבותיים וצריך קודם כל ללמוד את השפה האנגלית על בוריה, וזה גוזל הרבה זמן. ובכל זאת הפסקתי פעם בשבועיים את שעורי ונסעתי לאסיפה של ליידיס אקזילרי.

לעבודה הציבורית ב„לאנדסמאנשאפטן" יש שני גורמים: הגורם האחד: נדיבות הלב המתבטאת בעזרת אחים לבני עירם, אבל יש עוד גורם אחד: דיברתי עם הרבה אנשים שחיו עשרות שנים באמריקה ובכל זאת הם מתגעגעים לארץ מוצאם. ואסיפות ב„לאנדסמאנשפטן" זהו הסיפוק העיקרי שלהם, על פי רוב לאלה שמתרחקים מההתבוללות.

לפעמים שבתי מאסיפות הקוברינאים אחרי חצות הלילה. אבל הסיפוק שבכל פעם עשינו משהו בשביל קוברין היה שכרי. בכל פעם כשבא לאמריקה מישהו מקוברין הזמינוהו לליידיס אקזילרי. פעם טלפן אלינו ד"ר רבי פנטול, שבא אורח מכובד, לא ישר מקוברין כי אם מאנגליה, אבל הוא יליד קוברין. זה היה ד"ר זאלקינד ז"ל וצריך לסדר מסיבה כראוי לאורח כזה. מקודם לא הכרתי את ד"ר זאלקינד באופן אישי, רק שמעתי עליו, שמו הטוב הלך לפניו, ובאמת הוא היה אחד מגדולי הדור. סדרנו לכבודו מסיבה כראוי לאיש דגול כזה. הוא אמר כי תמיד שמח להיפגש עם קוברינאים, אבל בערב ההוא היה מאושר ופניו קרנו מרוב שמחה. באנגליה, אמר, לא היו הרבה קוברינאים וזוהי הפעם הראשונה אחרי עשרות שנים שהיתה לו הזדמנות להימצא בין אנשי עירו. ומאז נעשינו לידידים קרובים. בביקורו הראשון בארץ־ישראל היה אצלנו, ולא עבר שבוע שלא בא אלינו. כשהיינו נפגשים לפעמים קרובות אצל משפחת לבונסקי ויצאנו יחד היה עומד עוד בחוץ זמן רב וממשיך בשיחה. אהבתי להקשיב לדבריו המלאים ענין ומדע.

בניו־יורק עזרנו לו למכור את ספר התלמוד שתרגמו לאידיש והאנשים היו מעונינים לקנותו, כי עתה גם אלה שידעו רק אידיש היתה להם הזדמנות ללמוד תלמוד. דברתי עם אנשים מלומדים והם אמרו כי בתרגום השקיע ד"ר זלקינד עבודה גדולה, כי זה לא היה תרגום פשוט, כ"א בצירוף באורים ופרושים וזה יכול לעשות רק איש מלומד כד"ר זלקינד.

בעיקר עזר לו למכור את הספרים ד"ר פנטול כי אנחנו מכרנו ספריו על פי רוב בין הקוברינאים ולד"ר פנטול היו הרבה מכירים בין יהודי אמריקה. רבי פנטול הקדיש

לד״ר זלקינד ז״ל הרבה מזמנו, וד״ר זלקינד זכר תמיד את החסד שד״ר פנטול יבדל לחיים עשה אתו. בכלל רבי פנטול שייך לאותו סוג האנשים שתמיד מוכנים הם לעזור למכיריהם.

בארץ התחיל ד״ר זאלקינד ז״ל לתרגם את התלמוד בבלי לעברית, אבל באמצע העבודה נפטר.

פעם שמעתי בבית הכנסת של אנשי קוברין בניו־יורק הרצאת ד״ר זאלקינד ז״ל על ההיסטוריה של קוברין. כמדומני שהיא קיימת יותר מ־800 שנה, והיא מהעיירות העתיקות ביותר בפולין. נאומו נסב על תולדות החברה והכלכלה. הוא דבר על מוסדותינו שלנו ועל מוסדות המדינה בכל התקופות; לו חי עכשיו, היה תורם לספרות ההיסטוריוגרפית של קוברין תרומה חשובה, אז עברו לנגד עינינו דורות על דורות של יהדות קוברין. אז כבר הוכיח שמצב היהודים מקוברין כמו בכל פולין תלוי על בלימה. קבלנו אז תמונה ברורה ומקיפה מחיי יהדות קוברין הישנה והחדשה.

לו הדפיס את ההרצאה, היה זה ספר היסטורי מענין על קוברין.

אחרי כן בקר ד״ר זלקינד ז״ל גם בקוברין, אבל אנחנו כבר נמצאנו אז באמריקה.

כך עברו שבע שנים באמריקה. כל מה שקרה במשך הזמן הזה אצל הקוברינאים היה קרוב ללבי. שמחתם היתה שמחתי וצערם היה צערי.

לא פעם הוכיחו אותי אנשי עיר מולדתי ניעסויזש שאני כל כך פעילה בליידיס־אוקזילרי הקוברינאי ורק לעתים רחוקות הייתי באה אליהם. אמרתי להם שאולי צדקו אבל המלחמה העולמית הראשונה והעבודה הציבורית קרבו אותי לקוברינאים ומהן כבר לא יכולתי להשתחרר אפילו מעבר לים ולעבוד בשני מקומות, גם אצל הקוברינאים וגם אצל הניעסויזשים לא היה לי זמן.

הפרידה מהקוברינאים היתה קשה ובנשף הפרידה בליידיס אוקזילרי אחדות מחברותינו אפילו בכו, אבל הציוניות ביניהן התנחמו בזה שאנו נוסעים לארץ־ישראל. אותה הרגשה היתה גם לי, לו עזבתי אותן ונסעתי לארץ אחרת, אזי היה הדבר יותר קשה, אבל בזכרי כי אנחנו נוסעים למחוז חפצנו, לארץ־ישראל, שכל חיי חלמתי והתגעגעתי עליה, התנחמתי ונרגעתי.

חבל וחבל שאנו כותבים את ההיסטוריה על קוברין במסיבות כאלה. אוי לנו שבחלקנו נפל לכתוב את ההיסטוריה של קוברין אחרי שנהרגו ונחנקו במיתות משונות על ידי הנאצים הרוצחים יותר משש מיליונים אחינו בני ישראל.

אומרים „אל תבכו למת״, אבל זה נאמר אם מישהו מת במשפחה במיתה טבעית, במשך הזמן הקרובים מתנחמים, הלא זהו דרך העולם: סוף אדם למות; אבל באסון שקרה עכשיו לעמנו אינם מספיקים אפילו דברי הנביא ירמיהו „מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי״

יעקב לוין

קוברין בשנות 1909 - 1913

הכרתי את העיר קוברין לפני מלחמת־העולם הראשונה ,היינו בשנות 1913—1909. קוברין היהודית ב־80 אחוזיה, קוברין על פרנסיה, רבניה ודייניה, סוחריה וחנוניה. יהודים שלוים, מעורים בקרקע, בטוחים בעצמם ובעתידם. הכרתי אותם בימות החול, בששת ימי המעשה. בהולים, טרודים ועסוקים בכל מיני עניני מסחר ומלאכה. מי בחנותו ומי בסדנתו. זכורים עוד ימי השוק והיריד, עת אכרים־גויים מכל הסביבה היו באים בעגלותיהם הקטנות מלאות כל טוב מפרי אדמתם. יהודים וגויים מעורבים ומשולבים יחד, צפופים ודחוסים בככר השוק הגדולה מודדים ושוקלים, קונים, מוכרים ומחליפים סחורה.

הכרתי אותם גם בימי שבת וחג. הנני מרגיש עוד היום את אוירת „ערב־שבת" בשעות אחר הצהריים. שומע אני את קריאת השמש לפני „הדלקת־הנרות", המכריז בקול נמרץ ומנצח: שבת, שבת!! הצפירה הממושכת מטחנת הקמח שבזמוכביץ ממלאה אחריו. היהודים, מיד, נענים בהגפת תריסים, בסגירת החנויות ובהדלקת הנרות. כעבור זמן מה ראינו אותם לבושים בגדי שבת, אצים לבית הכנסת לקבלת שבת. רבים מהם, נטפי מים עוד נוטפים מפאותיהם וראשי זקניהם, הרטובים עדיין מטבילה חטופה ב„מקווה".

הנה הם הילדים הנחמדים רחוצים, מצוחצחים „סדורים" מתחת לבית־שחים, פניהם גם כן לבית הכנסת יחד עם הגדולים. שבת אחר התפילה: המוני יהודים נוהרים מבית הכנסת הביתה, צועדים במתינות, לאט, בבטחון עצמי, ושלוה נסוכה על פניהם. על אדמתם הם דורכים, עם אבותיהם ואבות אבותיהם.

עיר בה נולדו, בה חיים ומתים, דור אחרי דור מאות בשנים. עדים לכך: עצם קיום העיר על רחובותיה ובתיה. המרכז המסחרי בטבורה של העיר. שורות שורות של חנויות ומחסנים לכל מיני סחורות. יהודים ויהודיות מכל הגילים יושבים בהם ועוסקים בפרקמטיה. עדים: 2 עשרות בתי המדרש, הפזורים בכל הרחובות הקרואים בשמות כגון: בית המדרש „הגדול", או דער רטנר, בריסקר, דער רוסישר, יפונער בזמוכביץ. עד הוא בית הכנסת הגדול ברחוב פינסקר או רחוב היהודים (די יידישע גאס) בפי הזקנים. בית הקברות הישן על מצבותיו השקועות ברובן באדמה מעומס עשרות ומאות בשנים וגם אלו הנראות עדיין מעל פני האדמה. חבויות הן בעשבים הגבוהים ואותותיהן מחוקות ומטושטשות. בית עלמין זה, כמה דורות טמונים שם! כמה דורות עברו חלפו ובטלו מהעולם!! שדה־קברות זה, מעיד כמאה עדים על התפתחות העיר והתרחבותה. שטח קרקע זה, בו טמונות עצמות צדיקים, רבנים וגאונים — פארה של קוברין בדורות הקודמים, משתרע בגבולות העיר ברחוב פינסקר מצד דרום ויורד בשפוע קל לעבר הנהר מוכביץ, אשר מימיו השקטים מלחכים את צדו הצפוני.

זוכר אני את תחנת־הרכבת במרחק מה מהעיר — בצפונה של זמוכביץ. תחנה אשר תמיד המתה מרוב נוסעים, יהודים. אלה באים ואלה נוסעים. מה רבה היתה כאן השמחה בחול המועד סוכות ופסח, ימים של פגישות קרובים וידידים, ארוס וארוסה. הנני זוכר את השעות הקבועות, עת מקשיבים היו לצלצול הפעמונים הקטנים, התלויים על הקשתות המיוחדות בכרכרות הנוסעים (דראזשקעס), סימן שרכבת הנוסעים כבר באה ונסעה, „מען פארט שוין פון באַן". יהודים היו מכוונים את שעוניהם לפי זה. זוכר

אנכי את קהילת קוברין בימים ההם כמושרשת, חזקה, מסורתית, דתית, לימודית, מסודרת, מדברת בלשון יידיש עסיסית. קהילה ולה עשרות „חדרים" ותלמוד תורה. קהלה על מוסדות הצדקה שלה. נדמה היה, כי חזק ואיתן היסוד עליו בנויים חיים אלה. שום כוח בעולם לא יערער את בטחונם זה, לא יוכל להשמיט את הקרקע מתחת רגליהם. זוכרני את חסידיה „בשטיבלעך": הקוברינאי, הסלונימי, הקרליני ועוד. זכורים לי „הימים נוראים" בשטיבל הסלונימי בו התפללתי יחד עם אבי. מה יפות ונשגבות היו התפילות, שנאמרו מתוך כנות, מתוך רגש דתי עמוק מופלא, בלחש וברטט, בשברון לב ובתחנונים, כמתחטא, כמבקש רחמים, כמבקש סליחה ומחילה עליו ועל כל הקהל הקדוש, או שנאמרים מתוך רעש גדול, בזעקה מרה, בתביעה, בדרישה נמרצת, בהלל ובתשבחות לאלהים אדירים מתוך התרוממות הרוח בבחינת „כל עצמותי תאמרנה ה'". הכל בהתאם לתוכן התפילה. מה יפה היה מנהג ה„תשליך" בקוברין: חבורות, חבורות אנשים, נשים וילדים מטיילים לאורך שפת הנהר על „הבוצבניק" לשם אמירת תפילת ה„תשליך". מי שזוכר את התקופה ההיא, ודאי לא שכח שמחת חתונה בעיר מה היא. תהלוכת החתן והכלה לחופה לבית המדרש הקרוב, מלווה לפידים בוערים נישאים בידי נערים וגדולים, „המחותנים" עם מעשה מקלעת מורמה למעלה, רוקדים לפני חתן וכלה. עודני שומע את נגינת הכלי זמר עם בריטווה הכנר ויהודה ליב „הבדחן" בראש.

הנה מופיע לפני הרחוב הראשי (נבסקי־פרוספקט) מלא מטיילים, יהודים ונוצרים בערבים ובלילות מוצאי שבת במיוחד. והנה עולים אנחנו במעלה הרחוב צפונה אל הגשר הגדול — גשר־עץ, נטוי על הנהר, המבתר את העיר לשנים. גשר זה אשר עם גמר החורף הייתי עומד עליו יחד עם עוד עשרות אנשים ומסתכל שעות רצופות בגושי הקרח הענקיים, המתפרצים בכוח עצום ומתנפצים ברעש גדול בשוברי הקרח שע"י הגשר. איפה הם ילדי ישראל, המתרחצים במימי הנהר בימי הקיץ הלוהטים, קופצים בשובבות רבה על הדוברות הארוכות, השטות במים השקטים לפי הזרם החלש שבמוכביץ זה. האם היתה זאת מציאות? ואולי כל זה היה חלום?. היתכן, שקוברין מוסיפה להתקיים ויהודים אין בה? היתכן שמימי המוכביץ מוסיפים לזרום כאילו לא קרה דבר? לא! אי אפשר להשלים עם המחשבה האיומה והאכזרית הזאת: קוברין ריקה מיהודים. ואם מציאות היא זאת — ארורה תהיה העיר לנצח!

הצגה ציונית בקוברין ב־1909

כאגדה היא בעיני אותה ההצגה בנשף הציוני הראשון בעירנו, בשם: „אכרים עברים בארץ הקודש". בה השתתפו פחות מ־3 „מנינים", אשר הוזמנו ע"י חבריהם וידידיהם, הציונים המעטים שבעיר, לראות במחזה ציוני ארצישראלי. זכורני את המתיחות והפחד, ששררו בבית גיסי א. י. פוריס לפני ההצגה ובשעות ההצגה. הדלתות נסגרו, תריסי החלונות הוגפו, גם הסדקים שבתריסים כוסו ניר, בל תחדור קרן אור. וכל זה מפחד השוטרים הרוסיים, שהשגיחו בשבע עינים בל תערכנה אספות סוציאליסטיות או ציוניות. איסור חמור, מטעם הרשות חל על כל פעולה מעין זו.

יוזמי אותה פעולה ציונית ראשונה בעיר הי' פוריס ואלקון, שניהם מורים לעברית, שניהם קנאים לשפה העברית ולארץ. הם לא הסתפקו בציונותם הם בלבד. בפגישותיהם הסודיות דנו וחפשו דרכים לצאת למרחב, להרחיב את חוגם המצומצם, על תנועה ציונית המונית לא חמלו עדיין. הם הבינו, שכדי למשוך אנשים לרעיון ציוני, לא די בהסברה

ובתעמולה. בימים ההם ואנשי קוברין עוד טרם הבינו וטרם השיגו את מצבם הטרגי בגולה. והסברה בעל פה או בכתב לא יכלה להשפיע ולשכנע. כי כל הרעיון נראה להם כאוטופיה. זקוקים היו לדבר יותר מוחשי שיזעזעם וזאת היתה מטרת ההצגה: להעביר לנגד עיניהם אכרים עברים בארצם עובדים אדמתם: חורשים, זורעים, קוצרים אם גם לא במציאות לכל הפחות על הבמה. היוזמים קיוו: ההתרגשות שתבוא ע״י מגע בלתי אמצעי זה עם ההווי הארצישראלי, תשפיע עליהם לטובה ותקרב אותם למטרה הנכספת. ואמנם תקותם זו לא הכזיבתם. האהבה העזה והמסירות הרבה לתפקיד, שגילו המשחקים החובבים במשחקם הפרימיטיבי, הדברים המעטים והפשוטים, שנאמרו בלשון הקודש ובסגנון תנ״כי, האכר העברי בעבודת אדמתו על כלי העבודה: המחרשה, המגל ועוד — כל אלה השרו רוח התלהבות והתרוממות הרוח היתה גדולה. לעולם לא אשכח את אשר קרה בערב ההוא. בתום ההצגה, גפפו איש את רעהו, חבקו זה את זה ונשקו זה לזה. בכו מרוב התרגשות ונשבעו שבועת אמונים לפעול למען הציונות במיטב יכלתם עד יום הגאולה.

ואני אז ילד בן 9, הסתלקתי לפינה, עצמתי את עיני, ובדמיוני כי עז ראיתי לפני את ארץ־ישראל, את עריה ואת כפריה, את האכר העברי. הנה הן השיירות הארוכות — עולי הרגל לירושלים, השמחה הרבה בחוצות ירושלים ובחצר בית המקדש. ים המלח והירדן, הכנרת וים החולה. הרי יהודה והגליל, גם הערבים בני דודינו לא נעלמו מעיני, יפו עיר הנמל, המושבות החדשות: פתח־תקוה, ראשון־לציון, רחובות, ראש־פינה, יבניאל, טבריה וצפת העיר הקדושה. חזיונות ארץ ישראל העתיקה התנכ״ית ותמונות ארץ ישראל החדשה עברו לפני בערבוביה זו אחר זו. נשארתי יושב בפינתי הוזה וחולם בהקיץ, מבלי להרגיש כי החדר הגדול נתרוקן מאנשים. הנרות כבו וחושך השתרר בבית עד שידו העדינה של גיסי א. י. פוריס נגעה בראשי, בחיבה שאל אותי: מה. יעקב, הנך חולם על פלשתינה? חכה־מעט, תגדל ותזכה לעלות לארץ החלומות. אמנם נבואתו נתקיימה. זכיתי, ועליתי והנני חי בארצנו. הוא ורבים כמוהו לא זכו.

כזאת היתה הציונות בעירנו, בימים ההם: מצערה ודלה, בצנעה, במחתרת, בחדרי חדרים־פנימה, לבל תשורנה עין זר.

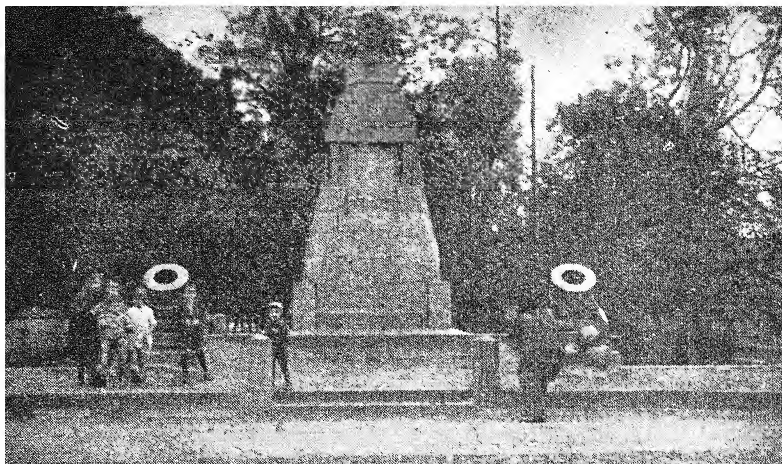
צנועה בראשיתה — תנועת המונים בסופה.

ש. אנסקי

ביקור בקוברין

קוברין היא עיר קטנה, והרבה גנים סביב לה. יש בה מצבת זכרון לנצחון הרוסים על הצרפתים בשנת 1812.

העיירה נעשתה מרכז לחייל הנסוג ולמגורשים והנמלטים. ברחובות עוברים בלי הפסק חיילות ועגלות משא; כל החצרות, השווקים והככרים שבעיירה, כל המקומות הריקים, גדות הנהר והגנים מלאים פליטים, וביחוד אכרים ואכרות, המושכים אליהם את העין מרחוק בבגדיהם מרובי הגוונים. בכל מקום עומדים המוני אנשים, פה ערוכות מדורות אש, שמבשלים עליהן נזיד, ושם מתיבשים לבנים, ורועים סוסים ובהמות שדי.

מצבת הזכרון בקוברין. הרוסים הציבוה ב־1912 לאות נצחונם על חילות נפוליאון ב־1812. הגרמנים הורידו את הנשר מעליה והפולנים העמידו עליה את פסל קוסציושקו שאנו רואים אותו על התמונה.

ההמונים הגדולים דמיונם כרועי המדבר שמלפנים, שהיו נודדים עם עדריהם ממקום למקום. מבלי שים לב לזרם הכביר של החיילות והגולים, מרגישים את עצמם תושבי המקום שלווים ובטוחים. כל החנויות פתוחות והכל טרודים במסחר. הלום לא הגיע עדיין פחד המלחמה. התושבים אינם מרגישים עדיין בסכנה, ההולכת וקרבה אל העיירה. אין מהם חושב על דבר יציאה ומנוסה, אין הדבר עולה על לב איש, כי ישנה אפשרות של גירוש. הא כיצד? הלא עוד שלשום שררו פה מנוחה ושקט. האפשר הדבר, כי פתאום יגרשו את התושבים מכאן?

בעיר יש ועד־עזרה יהודי. יושב הראש, הרב מטעם המקומי, סיפר לי, כי הוועד מתקיים זה ירחים אחדים והוא מתכלכל בכסף שמאספים בעיר. בוועד עובדים כמעט כל הצעירים היהודים שבעיר. בתחילה לא היתה עבודה למדי לכולם. עתה כשעזבו הרבה צעירים את העיר והעבודה נתרבתה, יש חוסר בידים עובדות. בימים האחרונים נעשה זרם הגולים גדול מאוד. בכל יום באים אלף פליטים ועוד יותר מזה, ואעפ״כ ממלא הוועד עדיין את הצרכים בכסף הנמצא בקופתו, הוא מחלק לחם ותבשיל חם. לצורך זה הוא מקבל רק מאגודות הזמסטבות מאה ועשרים רובל ליום. אבל יש מחסור בלחם, ואין להשיגו בכסף. וגם זה רע: אין מקום להכניס אליו את הגולים. בכל הבתים הפרטיים כבר התישבו משפחה אחת או שתים, גם בית הכנסת ובתי מדרש אחדים מלאים גולים (יתר בתי המדרש משמשים מעונות לחיילים). וכל זה בשעה שמחכים לאלפים, ואפשר כי לעשרת אלפים גולים חדשים, וביחוד מבריסק. לאן יכניסו אותם? לשלחם הלאה מזה — לצורך זה אין כסף. בשעה שיש רכבת לגולים, מקדימים הנוצרים לעלות ולתפוס את כל המקומות בקרונות.

הלכתי עם רב העדה אל בית־הכנסת — בנין גדול של אבנים עם הרבה בתי מדרש מסביב לו ועם חצר גדולה, וכל אלה היו מלאים גולים, הם ומשפחותיהם וכל אשר להם, בריאים וחולים יחד, ועל הכל טבוע חותם של מחסור, עוני ועניות מנוולת. ברגע

הראשון כמעט שחרשו אזני לקול השאון והרעש העולה מכל עברים: בכי ילדים, צעקות, חרופים וגדופים, אנחות מרעישות, ובתוך כל אלה נשמעת נעימה חרישית מהולה בדמע של פסוקי תהלים...

ספרו לי, כי לפני שני ימים ילדה אשה אחת מן הגולות תאומים: שני ילדים, ותמת במחלת החולירע. אישה יצא מדעתו וינס ויעלם, והילדים נשארו בחסותו של הועד. הפלוגה שלנו עמדה אצל בית הנתיבות, והתחילה תיכף מקבלת את הפצועים, שאפשר היה לקחתם מבתי החולים מפני שנשארו ארבעה קרונות ריקים: בקשתי מאת טולופוב, כי ירשה לי להוליך בקרונות הללו לפינסק גולים יהודים. טולופוב כבר היה עם רב העדה בבית הכנסת וירא שם את הלחץ ואת הדוחק ויאות לבקשתי. הודעתי את הוועד, כי יכול אני לקחת אתי מאה אנשים, אבל הללו צריכים לבוא בעוד שלוש, ארבע שעות עם חפציהם אל הרכבת. הוועד הבטיח לי את הדבר. כעבור שתי שעות בא חבר הוועד ויודיע, כי אין המשטרה מרשה לעגלות הטעונות חפצים לעבור אל בית הנתיבות. לפיכך הוכרחו לעבור דרך גנים ושדות שנחרשו ודרך שוחות ולבוא אל המקום שעמדה שם הרכבת, אבל מצד שני, תחת הר גבוה ותלול. בין כך בא הלילה. בחושך נטו העגלות מצד לצד, נפלו מעליהן ארצה צרורות של חפצים וארגזים. העגלונים הנוצרים קללו, חרפו ויגדפו את היהודים ויחפצו להשליך את הצרורות על פני השדה. נשים וילדים בכו ויצעקו. פתאום הודיעוני, כי הפצועים כבר הועלו אל הקרונות ועוד מעט תצא הרכבת לדרכה. כשהגיעו כבר העגלות אל ההר והגולים התחילו מטפסים ועולים אל הקרונות, והנה צרה חדשה! הגולים הנוצרים שעמדו בשדה, בראותם יהודים עולים אל הקרונות, באו אף הם במרוצה אל הרכבת והתחילו לעלות אל הקרונות. הדבורים והאסורים לא הועילו. כבר קרוב היה הדבר כי ישארו הגולים היהודים בשדה. ברוב עמל עלה בידי להטות את לב הנוצרים, כי יסכימו לקחת לעצמם רק קרון אחד ולהשאיר את יתר שלשת הקרונות ליהודים. הנוצרים עלו אל הקרון במספר ששים וארבעה אנשים והעלו אתם את חפציהם במהירות ובמנוחה. אבל לא כן היהודים. כל משפחה הביאה אתה הרבה צרורות, וכל צרור אמה וחצי ארכו! גלב הביא בצרור אחד ארבעה מראות גבוהים, חיטה שתי מכונות תפירה; אחד העלה אתו ארון ומטה. את כל החפצים האלה התחלו להעלות ההרה, עשרה אנשים החזיקו בצרור אחד וכולם עושים מלאכתם מתוך זעזוע־עצבים, מתוך דבור וצעקה, מתוך אזלת־יד של בני־אדם חולניים... ומסביב עומדים נוצרים ומביטים אל אותם החזיונות המעציבים ושוחקים. באחרונה שכרתי חיילים אחדים, עזרו לגולים להכניס את חפציהם לקרונות. בשלשת הקרונות לא היה מקום בלתי אם למאה אנשים, אבל הגולים באו במספר יותר גדול, ולהניח אותם עם ילדיהם ועם חפציהם בשדה — לא יכולתי.

הלכתי אל שר־התחנה ובקושי גדול עלה בידי להשפיע עליו, כי יוסיף לרכבת עוד שני קרונות. כל הגולים שבאו מן העיר הסתדרו בקרונות, ובשעה הראשונה אחרי חצות לילה יצאנו לדרכנו. — — בחמישי לאוגוסט, ב־8 בבקר, הגענו לפינסק.

בשעה השלישית בצהרים נסענו לקוברין, אבל אך התרחקנו מן המחנה חמש ורסטאות עמדה הרכבת מלכת. נודע לנו, כי לפנינו נמצאות כמה עשרות רכבות, המתהלכות בכבדות לקוברין. במשך שלש ארבע שעות הרחקנו לנסוע רק ורסטה אחת. בזמן של עשרים וארבע שעות עברנו עשרים ורסטאות, עד קוברין עוד נשארו שש ורסטאות. הלכתי העירה ברגל. פני כל הדרך עד העיר היו כפני מחנה של נודדי מדבר. אלפי

חיילים, איכרים ואכרות ישבו לשני צדי הדרך ויבשלו את תבשיל הצהרים. על שטח של חצי וורסטה התגלגלו במורד המסילה קרונות שבורים והרוסים ושרופים, וערמות ערמות של טלגרמות רשמיות ושאר מיני ניירות. לפני שני ימים היתה במקום הזה התנגשות בין רכבת־דואר ורכבת של סניטרים. בשעת ההתנגשות נהרגו שלשים וחמשה אנשים והרבה נפצעו. בבית הנתיבות שבקוברין פגשתי את טולופוב. הוא ספר לי, כי היה אצלו רב העדה, ויחד היו בועד של אגודת הערים והשתדלו לפניו, כי יארגן עזרה לגולים היהודים, והשתדלותם עשתה פרי. הוא בקר עם רב העדה גם את בית הכנסת ומראה עיניו שם החריד את לבו מאוד. אלפי גולים נמצאים צפופים ודחוקים בבית הכנסת ובחצר אשר לו. ביניהם ישנם הרבה חולי־רע, החולים והמתים שוכבים יחד עם הבריאים. גהינום ממש. מפי טולופוב נודע לי, כי לעת־עתה אין פצועים באים מן החזית, ולפיכך בקשתי ממנו, כי יתן לי את הרכבת תיכף לבואה לכאן כדי להעביר בה שירה של גולים, יהודים חדשים.

— הלא תדע — ענני — כי תמיד אני נענה לך. חושב אני, כי לא יהיה שום דבר שיעכב בעדי ממסור לך את הרכבת. אבל, תצטרך גם הפעם לקבל אל הרכבת לא רק גולים יהודים בלבד, כי אם גם נוצרים.

— זה מובן מאליו — אמרתי — אבל עליך לשים אל לב, כי את הוצאות הדרך אני לוקח מכספי ועד העזרה היהודי, שרשאי אני להשתמש בו רק לצורך הגולים היהודים. אם אקבל אל הרכבת גולים נוצרים, אז אצטרך להשתדל להשיג מאיזה מוסד כסף להוצאות דרכם.

— וכי משום סבה זו אתה מבדיל בין יהודים ונוצרים? — קרא טולופוב בצער.

— לא אני המבדיל, כי אם אחרים. בכל יום עוברות עשרות רכבות המובילות גולים, וביניהן אין אף יהודי אחד. אין מניחים ליהודים להכנס לקרונות. פה אין הקומנדנט של התחנה מרשה ליהודים לגשת לבית הנתיבות.

— כל דבריך אמת וצדק! אבל כך הלא עושים הם, ואנחנו חושבים, שזהו מעשה בלתי הגון, שאינו ראוי לכבוד אנוש. אבל מפני מה אתם רוצים לחקות את מעשיהם? יהודים, נוצרים — כולם הנם באותה שעה גולים אומללים.

—אין כאן שאלה על דבר הגולים, שגם בעיני אינם אלא אומללים כולם — עניתי —; השאלה היא: איזה מועדי העזרה מיוחדים לרוסים (וישנם כאלה) ימציאו עזרה ליהודים. ומלבד זאת, הנה גם אילו הייתי מסכים בדבר, לא אוכל בלי רשיון ועד העזרה להפריש איזה סכום מקופתו לטובת הגולים הנוצרים. הרב מטעם צריך היה לבוא אל בית־הנתיבות להתראות עם טולופוב, אבל הוא לא בא, ואני הלכתי אליו העירה. התנועה ברחובות היתה גדולה מאוד. תמונה מצויה של חיילים נסוגים אחור בחפזון.

הלכתי עם רב העדה אל בית־הכנסת. התמונה שנגולה שם לפני היתה מבוהלת מאוד. בבית הכנסת, בין עשרות ארוני קדש עם ספרי תורה, שהובאו לכאן מכל בתי המדרש ובתי התפלה אשר בעיר: בין הרבה עשרות של ארגזים, תבות וצרורות עמדו ושכבו על הארץ מאות אנשים, גדולים וקטנים, צפופים ודחוקים, ונשמעו קולות צעקה ובכי, ובבית צחנה מחנקת ואי נקיון בכל פנה. ברגע הראשון נדהמתי וקרבי נהפכו עלי מריח הצחנה.

בצד המזרח בפנה שוכבת על הארץ ילדה כבת עשר; פניה הוריקו. על ידה עומדת אשה באה בימים ובוכה.

— מה לה? — שאלתי.

— ביטנה... ענתה האם מתוך בכי —: אולי אפשר להביא אליה רופא ?

— חולי־רע, לחש הרב באזני, ובדברו הראָה לי באצבעו על שורה שלמה של חולים המונחים לצד הילדה. פני אחדים מהם מכוסים, הללו כבר מתו. לא רחוק מהם שכב ילד ופניו להטו מחום: אדמת.

— האין מקום להעביר את החולים? שאלתי את הרב.

— אין. בית החולים נתון לצרכי הצבא, וחולים פרטים אינם מתקבלים לשום מקום. וביחוד חולי חולי־רע.

— אולי יתכן להעבירם לבית־מדרש ?

— בתי המדרש והכנסיות שמשו קודם קסרקטין לחיילים. עתה הוציאו משם את החיילים, והושיבו בתוכם את משפחות היהודים הסנדלרים והבורסקיים העובדים לצורך הצבא.

—כשנודע הדבר, כי יש לי שייכות לועד העזרה נסבו עלי גולים לעשרות, וכל אחד עם בקשתו המיוחדת.

— צריך היה להעביר חלק מן הגולים אל העיר, במקום שישנם בתים פרטיים.

— האם אי אפשר למצוא דירות אחדות ? שאלתי את הרב.

— בודאי אפשר למצוא — ענה לי אחד הגולים, — אבל אין יכולת לצאת החוצה.

— מדוע?

— מכים ופוצעים את היהודים ! עתה נלקחים כאן לצבא הצעירים שיגיע פרקם בשנת 1917. ברחובות משוטטים הצעירים הלקוחים לצבא, שכורים, ומתנפלים על כל איש יהודי ומכים אותו מכות נמרצות. אין הללו נושאים פנים גם לצעירי הצבא היהודים. כבר התאוננו על הדבר באזני פקיד הצבא, והלה הוציא פקודה, לבלי הכות את היהודים. אבל אין הצעירים שמים לב לפקודתו.

ובחצר הגדולה אותה התמונה שבבית־הכנסת. פה נמצאים כמה אלפי נפש. במקומות אחדים ערוכות מדורות; מבשלים אוכל, כעין תחנת־חיילים. הכל יודע׳ים, כי צריך הייתי להביא לחם, ומכל עברים שואלים אותי: — איפה הלחם? בעיר אין להשיג אפילו במחיר לא לחם ולא קמח. בעמל גדול השיגו אתמול שלושים פוד לחם. הלא כאין הוא לשלשת אלפים נפש. פחות מחצי ליטרא לאיש.

נגשו אלי יהודים אחדים, חיילים לשעבר.

— זה שני ימים, שאנו מתחננים, כי יבנו כאן ליד החצר כעין צריף בשביל החולים, כדי שלא ישכבו יחד עם הבריאים. קרשים מעטים ישנם, וגם בעלי מלאכה יימצאו בינינו, ובשני ימים נקים את הבנין.

—ומי מעכב בדבר? — חוסר כסף מעכב; צריך לשלם בעד הקרשים ולבעלי המלאכה. דרושים מאתים רובל למצער.

אמרתי להם, כי יכולים הם לגשת תיכף למלאכה והבטחתים להמציא לידם את סכום הכסף, שיהיה דרוש לחפצם. הם סדרו לעיני חבורה של בעלי מלאכה והבטיחו לי להתחיל בעבודה עוד בו ביום.

עוד קודם ספרו לי, כי נמצאו בין הגולים רב צעיר לימים עם אשתו, היא הרה וחלתה בחולירע. ובשעת חליה ילדה תאומים, שני ילדים, ותמת. האב יצא מדעתו, ולפני ימים אחדים נעלם. הילדים נשארו תחת השגחתם של הגולים. נחוץ היה להשיג בשבילם מינקת.

הכסף, שנמצא, אתי, תם כמעט כולו, וההוצאות היו מרובות. בהיותי בפינסק טלגרפתי לפטרבורג ולקיוב, כי ישלחו לי לפינסק כל אחת חמשת אלפים רובל. זה הכריחני לשוב ולנסוע לפינסק כדי לקבל שם את הכסף, להשיג מינקת בשביל התאומים ורופא לגולים, להעביר, בשובי משם, ברכבת הנתונה לי מספר של גולים שאפשר יהא להעבירם.

רכבת הלחם שהבאתי נמצאת עדיין במרחק ארבע וורסטאות מן העיר, התניתי עם הרב, כי תיכף כשתגש הרכבת אל בית הנתיבות, יעביר הוא והצעירים חברי הועד את הלחם אל בית־הכנסת.

—— — — — כסף לא נתקבל על שמי (בפינסק), אבל מר חפץ הלווה לי על חשבון זה כמה אלפי רובל. נזדמנה לי אשה רופאה, שעבדה באגודת־הערים, והיא נאותה לנסוע לקוברין. גם אחות רחמניה יהודית הסכימה לנסוע לשם. הן הבטיחו לי לבוא למחר ולהביא אתן מינקת בשביל התאומים. רציתי לנסוע משם באותו יום. הלכתי לבית הנתיבות, ושם מצאתי רכבת סניטרית בדרכה לקוברין, ואשב בה. ישבתי בה שעות אחדות, אבל היא לא זזה ממקומה. בינתים נכנס הרופא ויגד לי, כי הרכבת לא תסע לקוברין. ירדתי מעל הרכבת ופגשתי רופא מכרי, שעבד בבית־החולים האבקואַציוני העשרים וחמשה, הוא סח לי כי הרכבת שלי כבר עזבה את קוברין. — — — נתקבלה פקודה לבלי תת לשום רכבת לבוא לקוברין ולהשיב כולם אחור לפראחאנסק.

סבת הדבר היתה ברורה. המסילה היתה מלאה רכבות שבות ממקומות המלחמה. מאז הבוקר עברה על פני התחנה רכבת אחת במשך כל עשרת רגעים, וכולן טעונות תותחי מבצר. כבר לא היה ספק בדבר, כי התחיל בחפזון פינוי בריסק, נוסעי הרכבות ספרו, כי האויב חדר למאלוריטה, כי זשאבינקה נשרפה וכי בבריסק הטילו פצצות מתוך אוירונים ויותר משלש מאות חיילים נהרגו. כל העיר בוערת באש. נבהלתי מאוד, ולא ידעתי את נפשי. מלבד זה שניטלה ממני האפשרות להעביר מקוברין חלק מן הגולים, גם לא מסרתי להם את הלחם שהבאתי בשבילם. זה חמשה ימים מוטל הלחם בקרון, וכבר נעשה נקודים, ומי יודע אם אוכל להעבירו לקוברין. הלכתי למנהל התחנה, הבטחתי לו מתנה הגונה אם יחבר קרון־הלחם לאיזו רכבת שהיא — בכיוון לקוברין. הוא הבטיח לי. אבל ביום הראשון לא היתה רכבת. למחרת באה הסניטרית מספר 2240, שנשלחה לקוברין. ברוב עמל עלה בידי להשיג רשיון מזקן רופאי הרכבת להעביר את הלחם לאחד מקרונותיה ולהביאו לקוברין. בבקר באנו לקוברין, בבית הנתיבות שררה כעין תנועה קדחתנית. על הרחבה ועל כל האצטבאות נערמו אלפי צרורות וארגזים. מוציאים את כל מה שאפשר. מאחורי בית־הנתיבות על המסילות נמצאו עשרות רכבות מלאות גולים וחפצים מוצאים מתוך המוסדות המקומיים וסחורות שונות, והן מחכות לשעת השלחן מכאן. על שטח של וורסטאות אחדות מסביב לבית־הנתיבות משתרעים אהלים של אכרים גולים. בתי החולים אשר על יד בית הנתיבות מלאים פצועים, ושורה שאינה פוסקת של עגלות מביאה מן החזית פצועים חדשים נוספים על הראשונים. מצד בריסק נשמעות יריות חזקות ותכופות. הרכבת הסניטרית, שבאתי בה, התחילה לקלוט פצועים. ידעתי, כי עד שתתמלא הרכבת תעבורנה שעות אחדות, לפיכך החלטתי לסור העירה, לראות את הנעשה שם ולהשיג עגלות להביא את הלחם אל העיר.

בעיר גדלה מאוד תנועת החילים הנסוגים אחור. ברחובות נסעו עגלות, שלש, ארבע בשורה, והלחץ והדוחק גדלו לבלי נשוא. בקושי גדול השגתי עגלה, אבל היא

נאלצה להתעכב בכל פנת רחוב זמן רב, עד שעלתה לה להבקיע דרך. אצל פנת רחוב אחד הוכה העגלון שלי, איש יהודי, בגבו מכה נמרצת בשוט של אחד הקצינים.

העגלון פנה אלי כשעיניו בוערות מקצף.

— שמע נא! — פנה אלי ביידיש: — יודע אני, כי עוד הרבה, הרבה נצפנו לי. את הסוסים יקחו ממני, ביתי הקטן יעלה בודאי באש. לפני הסוגם יציתו את העיר באש. ואל אלהים יודע מה שיהיה לאשתי וילדי, ואף על פי כן חג גדול הוא לי בראותי, כי ה„יון" מוכה שוק על ירך. אם למות־נמותה שנינו גם יחד. כל כך רחץ בדמנו. מפני מה הכני הרוצח אך זה מעט בשוטו? מפני מה?

נסעתי לרב העדה. אבל ביתו היה סגור. אמרו לי, כי הוא ובני ביתו נמצאים בבית הנתיבות; בתור פקיד ממשלתי צריך גם הוא לעזוב את העיר עם יתר הפקידים.

הלכתי לבית הכנסת. שם לא נשתנה המצב מכפי שראיתיו לפני שלשה ימים. רק יח החולים העבירו אל אחד מבתי החולים אשר בחצר. את הצריף לא התחילו לבנות כלל.

בקשתי מאת הצעירים חבוי הועד, כי ישלחו עגלות להביא את הלחם. חקרתי דרשתי ונודע לי, כי הרופא עם האחות הרחמניה והמינקת לא הגיעו מפינסק.

— המינקת כבר מיותרת — אמרה אשת אחד הגולים — אחד מן התאומים כבר מת. והילד השני גוסס. בדברה הקריבתני אל הילד, הנוטה למות. הילד שכב בעריסה. מראהו היה כשלד קטן מכוסה קרום לבן, דק ושקוף. ידיו ורגליו כענפים דקים. הפנים ירוקים חוורים. קוים בולטים והעיניים גדולות שחורות. לנצח לא אשכח הבעת העיניים, מבט עמוק ומלא תוגה אין קץ, כמבט איש זקן, אשר כבר הבין הכל, סלח הכל והתרגל לכל. לא מתוך צער של ילדים, כי אם מתוך מחשבת מנוחה הסתכלו בי עיניו הנוגות וחדרו לנשמתי. פי הילד היה עגול, מחוסר שפתים, החלל כגודל פרוטה. דומה היה כאילו התכוון לשרוק בפיו, וזה נתן לפניו החוורים והשקופים בטוי של מלאך קטן מאותו המין שהיו מציירים בימי רפאל על תמונות הקדושים. הילד שכב במצב הגסיסה. זה שני ימים אשר לא טעם כלום. ומתוך דממת השקט ובלי מכאובים יצאה נשמתו ככבות נר קטן על יד ארון הקדש. לבי התכווץ מצער ועיני מלאו דמע למראה קרבן דומם זה של המלחמה. נדמה לי, כאילו מת לעיני בני ובר־בטני.

— מה אפשר לעשות? במה אפשר להצילו?

האשה הזקנה שעמדה על ידי, הניעה ראשה ביגון: — במה תוכל להצילו? תנהו וימות במנוחה...

חשבתי, כי הגולים יצטערו מאוד על שעברה הרכבת, ואי אפשר עוד להוציאם מכאן. אבל טעיתי. אף אחד לא רצה לצאת מכאן. כולם היו בטוחים, כי בעוד שני ימים יבואו הגרמנים ואז יוכלו לשוב לביתם לבריסק וליתר הערים והעיירות. הצעירים חברי הועד ספרו לי, כי לפני נסעו ביקר רב העדה את מפקד המחנה השלישי, שנמצא עם המפקדה שלו בקוברין. המפקד קבלו בסבר פנים יפות והבטיחו, כי בהסוגו לא יצית את העיר באש וכי ישתדל, שלא יפרוץ פוגרום. הוא אמר, כי כבר דאג לכך, שהמאה האחרונה מחיל המאסף לא תהיה של קוזקים, כי אם מן החיל המסודר, אשר יעבור את העיר במנוחה. מלבד זה הדביק בעיר מודעות של פקודה, כי האשמים במעשה גזל וחמס יימסרו לבית־דין צבאי. כל הדברים האלה הרגיעו את רוח הגולים.

חברי הועד הלכו להשיג עגלות להעביר את הלחם. אני הלכתי לבית הנתיבות.

מאחר שקרון הלחם הוקצה לקבלת פצועים, הוכרחתי להניח את הלחם על הרחבה שמאחורי בית הנתיבות עד שתבואנה העגלות. כשתי שעות נמצאה ערמת הלחם על הרחבה הפתוחה. השעות הללו העציבו והרגיזו. החיילות הנסוגים ומאות הפצועים פצעים קלים נמשכו לערמת הלחם, כצפורת אל האש. בכל רגע נגש חייל דל ורזה. ויש שזה היה חבוש בתחבושת, ובקול מעורר חמלה, ולפעמים בדמעות התחנן: רום מעלתך, חמול נא עלי ותן לי פת לחם. זה שני ימים לא אכלתי, עוד מעט וכוחי יעזבני.

איך יכולתי להשיב את פניהם? נתתי לכל דורש ומבקש. בתחילה פרוסות גדולות ואחרי כן הקטנתי מדת הפרוסות, באחרונה התחלתי להשיב פניהם ריקם. אמרתי, כי הלחם הוא לחם זרים, ואין לי רשות לחלקו. אבל מסביב לי עמדו עשרות אנשים רעבים, וידיהם פשוטות ועיניהם הפיקו רעבון. וכולם לא פסקו מבקש לחם בקול רועד ומתחנן.

במשך שעות אחדות חלקתי למרות רצוני משלושה עד ארבעד פוד לחם. אילו היה מונח הלחם עוד כשתי שעות, או אילו הייתי נוח ורך, לא נשאר ממנו כלום.

סוף־סוף באו העגלות. ארבע שעות עברו עד אשר עלתה בידינו להבקיע עם העגלות דרך בין המוני החילות אל בית הכנסת. ככרות הלחם שעל העגלות היו מכוסות יפה, כדי שלא תפגע בהן עין איש, ואף על פי כן נחטפו בדרך ככרות אחדות מבלי שים לב לגערותי ולאיומים, שאיימתי על החוטפים בחרבי.

הלחם שהבאתי לא נאפה די צרכו. במשך חמשת הימים האחרונים עלתה בו חלודה ועפוש. אבל בהביאי אותו לחצר בית־הכנסת והיא נראה לעיני הגולים, לא היה קץ לשמחתם. כרגע חלקו את הלחם, אבל קשה היה לעצור בעד הרעבים. הגולים התנפלו על העגלות ויחטפו את הלחם מידי המחלקים וילקטו גם את הפרורים, שנפלו לארץ. מעציבה ביחוד היתה חלוקת לחם הסולת בין הילדים, הזקנים והחולים. — הרעבים הם כל כך? — שאלתי את אנשי הועד. — אמנם רעבים הם כלם, ולגודל הצרה אי אפשר להשיג במחיר לא קמח ולא לחם. בלחם שהבאת יחיו שלשת אלפי האנשים את נפשם עד בוא הגרמנים; ולפיכך חסים עליו כל־כך.

בשעה שהובלתי את הלחם מבית הנתיבות נזדמנתי עם רב העדה פאנובקה, שכבר ישב עם בני ביתו בקרון. הוא הודיעני, כי בקופתו נשארו שלש מאות ושמונה רובלים לטובת הגולים, שמסר אותם לועד המקומי. לסכום הזה צירפתי עוד שמונה מאות רובל שמסרתים לועד המקומי. לאחר שסמנתי לפניו כיצד להתנהג, נפרדתי מעל הגולים מתוך ברכות לבביות ואלך לבית הנתיבות, כדי לשוב לפארחאנסק לפלוגתי.

בבית הנתיבות נפגשתי באופן בלתי צפוי עם ד״ר צוקרמן מהמחלקה המשוטטת שלנו. מפיו נודע לי, כי בית החולים המטולטל שבהנהלת הרופא רוזנצווייג היה במאלאריטה ובקושי גדול ניצל משם. עתה הוא נמצא כאן והתאחד עם בית החולים הראשי. כאן ישארו עד האפשרות האחרונה. העבודה מרובה מאוד. פצועים באים מכל עברים. צוקרמן הבטיחני לבוא העירה ולחתום חוזה עם ועד העזרה, להשתדל להגן על החולים אם יהיה צורך בדבר. השארתי בידיו ארבע מאות רובל שיהיו שמורים בידו לעזרת הגולים המקומיים, או לעזרת גולים אחרים במקומות אשר יבוא לשם.

כל המוסדות כבר הועברו מן העיר. בבית הנתיבות נשארו שתי רכבות, זו של הקומנדנט וזו שנועדה למעשה נפץ. מלבדן עמדה הרכבת הסניטרית, שקלטה לתוכה שש מאות פצועים והתכוננה לצאת לדרכה.

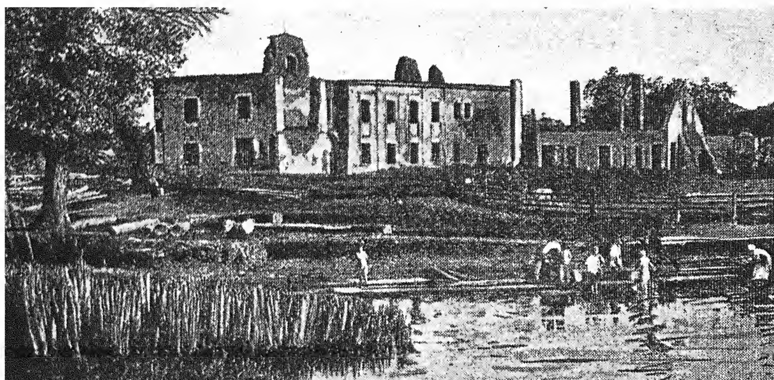
עליתי לרכבת. טרם צאתנו נראו אווירונים אחדים והחלו להטיל פצצות על

המוני הגולים, שישבו בשדות ומסביב לבית־הנתיבות. קרוב לשלושים נפש, נשים וילדים נהרגו ונפצעו.

אתי יחד בקרון נסע חבר בית הדין בקוברין. הוא סיפר, כי הפקודה על דבר העברת המוסדות נשלחה משר הפלך הגרודנאי ביום הששי לחודש, ובקוברין נתקבלה ביום השנים עשר בו!

— הבוקר נתמנתה ועדה להחרמת המקנה, הנמצא ברשותם של התושבים. גם אני הייתי באותה ועדה, וכעבור שתי שעות נצטווינו כולנו למהר ולצאת מקוברין.

(מתוך הספר „חורבן היהודים בפולין, גליציה ובוקובינה")

המנזר החרוב

ק. פאוסטובסקי

העיירה קוברין

כל פעם שאני מהרהר בכך, מה המריצני לאחוז בעט־סופרים, חוזר אני ומעלה בזכרוני את הסתיו הגשום של שנת 1915.

שירתי אז בפלוגה הסניטרית באגף המערבי של החזית. הצבא פינה את ברסט ונסוג אל ביצות־הפינה. הצבא הנסוג נהר במרוץ פרוע בהפקירו נשק וציוד. המלה האפלה „בגידה" התגלגלה עם החיל לתוך עמקי העורף. היא לא נאמרה יותר בלחש, כי אם בקעה בצווחה מלוע ניחר. אלפי עגלות עם פליטים זעו לאטן על פני דרכים צדדיות שנשטפו במי גשם.

העיר ברסט בערה. הצבא פוצץ את מצודת העיר. השמים מאחורי גבנו התנשאו בדמות עשן ורוד כהה. במרחק מה רעמו תותחים. גדודי מקנזן דלקו בעקבותינו וחדרו מאגפים.

פלוגתנו אספה על יד ברסט שני ילדים פליטים, אשר איבדו את אמם. הם עמדו

בצד הדרך, צמודים איש לרעהו — נער קטן במעיל גימנזיסטים קרוע ונערה צנומה כבת שתים־עשרה. הנער בכה והשפיל על גבי עיניו את מצחית הכובע, כדי להסתיר את הדמעות. הנערה התרפקה בכוח בשתי ידיה אל כתפיו של הנער. הושבנום בעגלה וכיסינום במעילי צבא בלים. גשם דק ודוקרני חבט על פנינו. ריח נתעב של טבק זול ויוד נדף מהמעילים. לפנות ערב הגענו לעיירה ק ו ב ר י ן.

האדמה, שחורה כפחם, הפכה לדייסה דלילה תחת רגליהם הכבדות של החיל הנסוג. בתים כפופים ורעועים עם גגות רקובים רבצו בבוץ עד למעלה ממפתניהם. באפלת הערב ניסרו חרפות וגידופים של אנשי ההובלה. פנסי הרחוב הבליחו באור כהה. גלגלי העגלות שהתרופפו, הצריחו על ציריהם, והגשם ניתך מהגגות בסילונות עכורים.

תפסנו לחניה בית־כנסת ישן. רק אדם אחד נמצא בו. הוא ישב בחושך ופיזם תפילות. הדלקנו פנסים ולפנינו נגלה יהודי זקן בעל עינים נוגות.

הסניטרים גררו מהחצר פח ברזל. הבערנו עליו אש בעבורו של בית־הכנסת ושפתנו סיר להרתיח חמים. הילדים ישבו דומם על יד המדורה. מפקד הפלוגה הסניטרית, יבלונסקי, שחקן פולני לשעבר, נכנס לבית־הכנסת, כשרצועות תרמילו מחריקות ואמר:

— ידידי, התירו את הסוסים. לעזאזל! לא אזוז מכאן עד אור הבוקר, אפילו אם הגרמנים בעצמם יתפרצו העירה! הגייס שלנו נדחף דרך העיירה ואם נלך ישחק עצמותינו לאבק. תאכילו את הילדים במשהו!

זמן רב הביט על הילדים, ואש המדורה הבריקה בעיניו הבהירות. אחר־כך שוחח עם הילדה פולנית, והיא ענתה בהנמכת קול כשעיניה בקרקע.

— מתי סוף־סוף תגמר המלחמה הארורה הזאת? — הפליט לפתע יבלונסקי ועוית הרעידה את פניו החיורים והנוקשים. יבלונסקי אהב לשאת את דבריו בנועם לשון ובעוז. — כאשר תגמר המלחמה, המשיך, נעלה, ידידי, לפטרבורג ונפריח את הציפור החמודה, אשר בגללה ניספו כל כך הרבה ילדים.

הסניטרים החרישו.

— המלחמה! יש ולחד אֵם היא ולאחר אֵם־השטן. — אמר לבסוף החייל ארטימנקו.

אז קם היהודי הזקן. הוא ניגש אל יבלונסקי, החוה קידה ושאל:

— פני יקירי, שמא ידוע לאדוני למי מאתנו תצמח טובת־הנאה מאסון זה?

— לא לי ולא לך, זקן, — השיב יבלונסקי — גם לא לילדים האלה ולא לאנשים האלה.

גיצים עפו מעבר לחלונות — זה בערו מטבחי־שדה על יד בית־הכנסת.

— לכו אל הדודים — אמר יבלונסקי — לכו כולכם, לכו ותשיגו מרק!

פנינו אל מטבחי־השדה. הנער הלך אתנו. החייל ארטימנקו החזיק אותו היטב בידו. קהל רעב של פליטים נדחק אל הדודים. המלים שבגרונם ניחר מגידופים, השתדלו לעצור את ההמון. הם סילקו במעיליהם את אצבעותיהם המגוידות והמחוספסות של הגברים, דחפו את הנשים בחזה, והנשים נפלו ביבבה לתוך הבוץ. הלפידים נעו ופרפרו וכאילו האירו את העינים בלבד, עיני זכוכית בולטות של אנשים אשר לא ראו לפניהם שום דבר אחר, מלבד דודים פתוחים והבל המרק החם שתמר מעליהם.

— אל ת־ע־צור! — נצטעק מישהו ביאוש מר.

ההמון השתער אל הדודים, ניתק את הנער מהחייל. הנער נפל, ובן־רגע עשרות מגפים מסומרים לחצו אותו לתוך האדמה. הוא לא הספיק אפילו להוציא הגה מפיו.

הגברים זללו את המרק מתוך קערות פגומות, חטפו את הקערות איש מידי רעהו,

הנשים דחפו בחפזון לתוך פיותיהם של תינוקות פעוטים שהכחילו מקור, חתיכות בשר אפור וחם.

קפצתי אל הנער, אך נדחפתי אחורה. גרוני נחנק מזעם, לא יכולתי לצעוק. הוצאתי את האקדוח ויריתי כמה כדורים למעלה. ההמון זע ונסוג. הנער היה מוטל בבוץ, דמעה עוד התגלגלה מלחיו המתה, החיוורת. הכנסנו את הנער לתוך בית־הכנסת ושמנו על המעיל. הנערה ראתה אותו וקמה. רעדה בכל גופה ושיניה נקשו זו לזו.

— אמא! אמרה בלחש ונרתעה אל הדלת. — אמא שלי! צעקה הנערה ופרצה אל הרחוב. השיירות רעמו. א־מ־א! — זעקה הילדה מעבר לחלונות.

נרעשים ונדהמים עמדנו תחתינו עד שיבלונסקי התנער ונתן צעקה: —

— תחזירו אותה! חיש מהר!

יצאתי אל הרחוב. לא מצאתיה בשום מקום. קפצתי על סוסי והתפרצתי לתוך סבך העגלות, הצלפתי בפרגול את סוסי השיירות המיוזעים, כדי להבקיע לי דרך. רכבתי בדרכים צדדיות, עליתי על מדרכות־עץ, קראתי, חזרתי, עצרתי חיילים ושאלתי אותם אם ראו ילדה במעיל אפור וישן, אך לא קבלתי תשובה.

בתוך הבתים יללו נשים בקול נוקב. הגברים העמיסו על עגלות את מטלטליהם הדלים. בירכתי העיירה בערו בקתות ובבואת־האש פזזה בתוך השלוליות ועוד הגבירה את הערבוביה של כרכרות, תותחים, סוסים, עגלות — את כל האנדרלמוסיה הנתעבת של נסיגה לילית.

חזרתי לבית־הכנסת. הילדה לא היתה. הילד שכב על גבי המעיל, לחיו החיוורת צמודה אל הבד הרטוב וכאילו ישן. בית־הכנסת היה ריק, האש דעכה, ורק היהודי הזקן ישב בסמוך לנער ולחש דבר מה.

— היכן החיילים? שאלתי את הזקן.

— על יד הדודים — ענה הזקן ונתאנח — כל אחד רוצה קצת מרק חם.

הוא החריש רגע קט.

רח' רטנר

— פני — אמר לפתע בקול חרישי וצלול — רצען אנכי, שמי יוסף שיפרין. אינני יודע להביע כראוי את רחשי לבי...

זהר הלהבה האיר ללא נוע את השמשות המאובקות של בית־הכנסת.

— אנא תקשיב — אמר ונגע בשרוול מעילי — הרי בן־אדם משכיל אתה וחכם. ישבתי כאן והרהרתי. לא השכלתי להבין לא למדתי ואף־על־פי־כן אינני עיור לגמרי. דבר־מה גלוי בשבילי. והנה שאלה לי אליך. פני: מי ינקום? מי ינקום את דמו של נער צעיר זה? ושמא רחמנים בני רחמנים אתם ותחוסו על אלה, אשר נתנו לכם מתת כל־כך יקרה — את המלחמה הזאת? אל־אלוהים, מתי סוף־סוף יתלכדו האנשים ובידיהם הם יעשו בשבילם חיים של ממש?

הזקן נשא את ידיו, עצם את עיניו ובהתנדנדו נצטעק בקול נוקב:

— אינני רואה מי ינקום את נקמתנו! אי הוא האדם, אשר יזרע באדמה הזאת לחם טוב בשביל הרעבים? ארורים יהיו עד סוף ימיהם כל אלה, אשר מלכלכים את ידיו של אדם בדם, העושקים פת של דל! ולא יהיה להם לא בן ולא נכד והיו השמים, אשר על ראשם, נחושת, והארץ אשר תחתיהם ברזל!...

הזקן המשיך לזעוק כשידיו נשואות. הוא נפנף בהן, קימץ לאגרופים וקולו הדהד בבית־הכנסת הריק.

כעבור שעה עזבנו את העיירה. פסענו על פני דרכים משובשות בתוך בוץ דביק ואני הרהרתי לעצמי, כי לי, כמו לעוד אלפי אנשים, יש ידים כדי לכתוב מלים קשות, כדבריו הצורבים של הזקן, לכתוב מלים, אשר בכוחם להרוס מלחמות, עבדות, רעב, את כל עיוות־הדין של העולם הישן. חשבתי בלבי, כי לי ידים ללחום ולזכות בקרב ולראות בעיני, ולו רק את הימים הראשונים של החיים החדשים. עלה יעלה עמוד השחר — חשבתי בלבי — ובוקר־אור זך וענן יפציע, והצליל הראשון שישמע האדם העייף ממלחמת שחרור יהיה קולו העליז של ילד קטן.

מרוסית: **שמואל קפלן**

„במעלה"

משה פלדשטין

בזמן המלחמה העולמית הראשונה

קיץ 1914 לא בישר שום מאורעות. המעטים מהנוער שלמדו בבתי־הספר התיכוניים מחוץ לקוברין חזרו לחדשי החופש. העיר עצמה עם מקומות הנופש בסביבתה משכה מהערים הגדולות נוער שבא לקרובים; יחד היו יוצאים לטיולים על המוכבץ או ביערות פטריקה או פסקי, וחלמו על דיפלומות וקריירות.

לא היה זכר לריב הלשונות. כולם כאחד השתדלו לדבר רוסית, ומי שהצליח להיטיב את מבטאו ודבורו הרוסי, נתקבל לחוג „האינטליגנטי". הצעירים יותר הושפעו על־ידי המשכילים והתחילו להתעניין בשאלות לאומיות. עסקו אז בעיקר במכירת

בולי קרן הקימת בכ' תמוז ובאוסף כספים בבתי־הכנסת בערב יום הכפורים. החוג הציוני היה מצומצם מאוד והתרכז מסביב לבית־הספר של האחים פולונסקי.

מי המוכבץ זרמו בשקט ואיש לא פילל שביום בהיר אחד תפרוץ מלחמה ויחד אתה תתחיל תקופה חדשה לעולם ולעירנו. הידיעה על הכרזת המלחמה נתקבלה ביום חמישי בערב ויחד עם הכרזת המלחמה התחיל הגיוס.

הגדודים שחנו בקוברין, בליפיסי ובבתים השכורים של גיבגוט, מרגולית וטננבוים התחילו להתמלא ונוספו עליהם גדודים חדשים, ואחרי כמה ימי הכנות יצאו ברגל את קוברין בדרכם לבריסק ומשם לגבול.

הבהלה שהשתררה עם הכרזת המלחמה עברה ובמקומה באה הסתגלות למצב החדש. עם כל מפלה בחזית התגברה האנטישמיות, והיהודים הואשמו בכל הצרות. הכמרים היו מספרים בכנסיות על תפיסת יהודים מרגלים, על העברת זהב לגרמניה — וחיי היהודים היו בסכנה.

לא אכחיש שרוב הנוער ציפה לבואם של הגרמנים, מתוך רצון להיפטר מהשלטון הצארי ולזכות בכניסה חפשית לגימנסיה או לאוניברסיטה, זאת־אומרת לקבל זכויות. המצב הכלכלי השתפר, יהודים הרוויחו מהזמנות הצבא וכמעט ששכחו את המלחמה. בית־הספר התיכוני למסחר הועבר מבריסק לקוברין והנוער קיבל תוספת כוח. בית־הספר הנ"ל שיחרר מגיוס לצבא ורבים מבני־הנוער הצטופפו בין כתלי בית־הספר.

תחנת הרכבת בבריסק ששימשה את מסחר החוץ של רוסיה עם העולם המערבי, הועברה לרשות הצבא וכל המסחר עם פולין הבלתי־כבושה הועתק לקוברין. המצב הזה נמשך כשנה, עד שהתחילה ההתקפה הגדולה על רוסיה אחרי שנכשלה ההתקפה הרוסית על מזרח פרוסיה.

ההתקפה הרוסית הביאה אתה גאות כלכלית לתושבי קוברין. אלפי פליטים מפולין הגיעו מבריסק אחרי גזירת הגירוש. מוסדות עזרה יהודיים ממרכז רוסיה וגם תושבי קוברין הצעירים התארגנו לפעולות עזרה. נפתח מטבח לפליטים ברחוב בריסקר בביתו החדש של חודוניצקי שחזר מסיביר והצעירים ובעיקר תלמידי בתי־הספר התיכוניים נרתמו לפעולה. ביזמתו של הסטודנט מילנר נפתח מועדון לילדים שנהפך במרוצת הזמן לבית־הספר העממי האידישאי אצלנו.

כפי שכבר אמרתי, היתה תחנת הרכבת בקוברין האחרונה מצד רוסיה, שנשארה לשרות האוכלוסיה האזרחית ואליה נהרו כל הפליטים שבאו מפולין. בקוברין מכרו את כל מטלטליהם וכלי הרכב שלהם ועלו לרכבת.

שלטונות הצבא קנו מהפליטים את האינונטר החי שלהם; בזמן ההוא אפשר היה לקנות סוס במחיר של 3 רובלים ועוד בפחות מזה. וכל תושבי קוברין רכשו להם כלי רכב כדי שיוכלו לצאת את קוברין בבוא הזמן. וככל שהתקרבה החזית, נתמלאו הכבישים כלי רכב של הצבא והפליטים. אי־אפשר היה לחצות את הכבישים שהובילו לרוסיה: לפינסק ולמוסקבה.

כדי להקל קצת על תנועת הצבא, התקינו גשר פונטוני על המוכבץ בסוף רחוב קלאשטורנה. היתה שנת בצורת, המוכבץ כמעט שהתיבש, והורגש מחסור במים בקוברין. הפליטים היו מתאספים על יד הבארות בתור ארוך ומחכים למעט המים שאפשר היה עוד לשאוב.

כל התושבים חשבו להישאר, אבל פחדו מפני פגיעתם הרעה של הקוזקים. הגיעו שמועות שבזמן המעבר הם רוצחים, אונסים וגוזלים מכל הבא ליד. הסוסים וכלי הרכב

שנקנו על־ידי היהודים צריכים היו לשמש רק להעברה למקומות בטוחים שבהם אפשר על נקלה ליפול בשבי, וכל אחד חיפש מקום אסטרטגי טוב שבו יוכל לעבור משלטון לשלטון. המאורעות רדפו אחד את השני: וארשה נפלה, למברג נכבשה בחזרה על־ידי הצבא האוסטרי, ושתי זרועות המלקחיים, אחת מצד וואלין והשניה מצד בריסק לחצו על הצבא הרוסי. מבצר בריסק, שעמל שנים הושקע בו, נפל כאילו לא היה קיים, ושמועות שונות התהלכו: מפקד המבצר, גרמני לפי גזעו, מסר אותו מבלי שניסה לתת אפילו יריה אחת.

ואני זוכר את יום השבת, עת התקרבה החזית לעירנו. הכביש התרוקן ואפשר כבר היה לחצותו. הסוסים רתומים בעגלות והרכוש הקטן שאפשר היה להציל, מועמס על העגלה. היהודים עומדים אובדי עצות ואינם יודעים להחליט: לנסוע או לא לנסוע. עמדנו, כל השכנים, על יד כותל בית־הסוהר והקשבנו להדי היריות. אותה שעה עבר קוזאק, הסתכל בנו ואמר: האם ברצינות אתם חושבים שהכותל יהיה לכם לעזר. הערתו נתנה דחיפה לזוז מהמקום ועלינו על הכביש, אבל הגענו רק עד רח׳ קלאשטורנה. שם עמדו אנשי צבא והפנו אותנו לצד ה„קלאשטור״. עמדו לשרוף את הגשר וכנראה לא רצו לתת ליהודים לצאת את העיר, כדי לא לשבש את דרכי הנסיגה של הצבא. כמעט כל יהודי קוברין שרצו לצאת הצטופפו עם עגלותיהם ברחבה הזאת. כל אחד שמר על בני משפחתו שלא יאבדו לו בצפיפות הזאת. בערב, עם רדת השמש, השתלט שקט. כל אחד התכווץ מתחת לעגלתו כדי שלא ייראה. התארגנה מיליציה ורוב הצעירים קיבלו סרטים המעידים על השתייכותם לה. בערב עברה משפחתנו לבית גיסי פולונסקי, ואני עם עוד כמה צעירים שמרנו על הסימטה שבה עמד בית זה. פתחנו מביתו של פולונסקי את הגדר לגן הסמוך כדי שנוכל לברוח בעת צרה. במשך הלילה שמענו צעקות איומות של יהודים, אבל אסור היה להתרחק מהמקום ולא יכולנו להושיט עזרה; כל נשקנו היו סרטים. למחרת נודע לנו שהקוזקים רצחו כ־18 יהודים, ורק הודות להסתערות הגרמנים על העיר הם מוכרחים היו לברוח. העיר נשארה ללא שלטון וללא צבא. המצב הזה נמשך עד השעה 4 אחה״צ ביום ראשון. בשעה זו נכנסו הגרמנים הראשונים והיהודים יצאו לקבל את פניהם. הרוסים הספיקו לשרוף את הגשר הגדול שעל המוכביץ, כמה בתים ברחוב בריסקר, את השוק הגדול ואת תחנת הרכבת.

האכזבה לא איחרה לבוא. היהודים תיכף הרגישו שטעו בחשבון וש„המשיח״ היה משיח שקר. כל התושבים קיבלו זריקות נגד מגפת חולירע שהיתה מפילה שלושים־ארבעים חללים ביום מבין הפליטים. הצעירים נצטוו לנקות את העיר מהזוהמה שנשארה אחרי החזית. העיר רוקנה מצרכי אוכל ולא היה מי שידאג לחלוקה צודקת של האספקה שנשארה בעיר. הנני זוכר את ימי החג הראשונים ובעיקר את יום הכפורים, כשהכריזו בבית הכנסת על הפסקת הצום בגלל המגפה וכל המתפללים הלכו הביתה לאכול. שני דברים הצילו את התושבים מחרפת הרעב: תפוחי האדמה שנשארו בשדות ושלא נקפאו בגלל החורף הקל „והצמיחה העצמית״ — שד״ת רבים שלא נזרעו נתכסו שיפון בזמן הקיץ. עם התחלת הקיץ עודדה העיריה את התושבים לקבל שטחי אדמה ולעבדם ולקראת החורף עובדו אדמות לתבואות חורף. תלושים מהעולם החיצוני, בלי עתון, בלי דואר התחלנו להסתגל למצב החדש. התרגלנו גם למצב הצבאי ולעבודות הכפיה. רבים מהנוער התגייסו לעבודות הצבא והרכבת, ואחרים שידעו לכתוב גרמנית השתדלו להשיג עבודה במיליציה ובעיריה. הממשל הצבאי פתח בתי־ספר בכפרים ומפאת חוסר מורים מקרב האוכלוסיה הרוסית נתקבלו הרבה צעירים וצעירות יהודיים לתפקידים אלה. חנותו של

הח׳ יוסף ברטנבוים שימשה כעין מרכז רוחני לנוער. לאלה שלא הכירו אותו ולא שמעו עליו, כדאי לספר על אישיות זו. יוסף ברטנבוים היה האיש הבולט ביותר בזמן ההוא בעיר מבין חוגי הפועלים. פועל בעצמו, קרא ולמד הרבה, היה בקיא בספרות הרוסית. זה נתן לו דריסת רגל לחוגי האינטליגנציה. לפי השקפתו השתייך לחוגי פועלי ציון, וברוח זו הדריך את הנוער שהיה בא לחנותו. אהוב היה על הפועלים ועל האינטליגנציה כאחד. איש ישר היה ולפי דרכו התחנכו לא־מעטים מהנוער הקוברינאי. היה מהנואמים הראשיים בקוברין, ותמיד היה לו מה להגיד. בעבודתו כשען נחשב כאחד המומחים בעיר, אבל התפרנס בדוחק, כי רוב זמנו היה מקדיש לעבודה צבורית. בחנותו התבשל רעיון ההגנה.

ביום בהיר אחד הביאו הגרמנים מפקח על בתי־הספר הכפריים והוא הכניס את השפה האוקראינית כשפת לימוד במקום השפה הרוסית שהיתה נהוגה עד אז. ראינו מהשנוי הזה, שהגרמנים זוממים להפוך את קוברין והסביבה לחבל אוקראיני. בשנה ההיא פרצה המהפכה הרוסית הראשונה והבינונו את הקשר בין המהפכה הרוסית והפוליטיקה הגרמנית. בחורף ההוא החלטנו לצבור נשק. כסף לא היה לנו; החלטנו לגנוב רובים מהגרמנים ולהחביאם במקום בטוח. התארגנה קבוצה שבה השתתפו כמה צעירים ובראשם עמד הרשל פנטול. התכנית היתה להתגנב לקסרקטין של מרגלית שברחוב פוצ׳טר (טראוגוטה) ומשם להוציא מה שאפשר. הקסרקטין הזה שימש כמקום נופש לחיילים שחזרו מבתי־החולים, לפני חזרם לחזית. כמה צעירים היו מטיילים בחוץ ותפקידם היה להודיע בסימנים מיוחדים על התקרבות חיילים; הרשל פנטול היה נכנס פנימה ומוציא את הרובים. מקום המחבוא של הנשק היה במחסן עזוב של נוביק ברחבה שעל יד בית המדרש הגדול ועל יד ביתו של פיאלקוב. לאט־לאט נצטבר מספר לא קטן של רובים מסוגים שונים. ההגנה עצמה לא היתה מאורגנת, לא היה ועד ולא היה מדריך. נדמה לי עתה שאנחנו הצעירים שהשתתפנו בפעולה זו ראינו את ההרפתקה עצמה כמענינת ולא את המטרה, מכיון שלא עלה על דעת איש שצריך ללמד את האנשים להשתמש בנשק. כדאי לציין שזו היתה הגנה פועלית ובמשך הזמן היא נתנה דחיפה לחוגי האזרחים לארגן הגנה אזרחית שבראשה הועמד אשר טננבוים.

בחורף ההוא נחתם הסכם לשביתת נשק בין הגרמנים והאוקראינים בבריסק וכנראה שהחבל שלנו נמסר לאוקראינים. הפעילות לפי ההסכם הזה גברה. נפתחו שעורי קיץ למורים במבצר בריסק ויחד עם השפה האוקראינית למדו המשתתפים על ההיסטוריה של החבל שלנו, שהוא תמיד השתייך לאוקראינה. עם התחלת שנת הלמודים 1918/19 באו לקוברין לא מעטים מהשבויים האוקראינים ששוחררו על־ידי הגרמנים והאוסטרים. התחילו לארגן צבא אוקראיני על מדיו. וקמעה־קמעה נמסר להם השלטון הצבאי. בזמן ההוא התאחדו שתי ההגנות לכוח אחד. נבחר ועד של 12 איש שבו השתתפו ששה מחוגי הפועלים וששה מהאזרחים. אינני זוכר את שמות האנשים שייצגו את שני החוגים, אך זוכר אני שהמפקדה ומחסן הנשק היו בבית העיריה שעל ההר (אויפן באַרג) על יד הבנק הפולני. משם היו יוצאים השומרים בלילות ושם היו מחלקים להם את הנשק. נשק לרוב נרכש מידי הגרמנים שמכרו אותו בזול וכל התושבים מצעיר ועד זקן השתתפו בשמירה על העיר. פחדנו מפני האוקראינים וידענו שגם הם פחדו מפנינו. מספרם לא עלה אף פעם על 300. גם הפולנים לא ישבו בחבוק ידים. גם הם התכוננו לקראת הבאות. וכמובן שאחד לא סיפר לשני על תכניותיו.

עם פרוץ המהפכה בגרמניה התחילה פעולה קדחתנית גם בין היהודים. נבחר

ועד של פועלים וסוציאליסטים. האסיפה הכללית התקיימה בבית־הספר ההרוס למחצה מול הכנסיה הפולנית ברח׳ פינסקר, שהועמד לרשותי כמורה לשפה האוקראינית. ועד הפועלים והסוציאליסטים קיבל מאת הרשות הצבאית את הבנין הגדול של מינץ (בנדס) במרכז העיר ושם שוכנו כל המשרדים של הועד הנ״ל, ובאולם הגדול נפתח מועדון פועלים. היחסים עם האוקראינים היו בחינת „כבדהו וחשדהו״. אני נזכר בשיחה אחת שהתקיימה בין משלחת הפועלים והשלטונות האוקראיניים בבית האוצר. חברי המשלחת היו ברטנבוים, נח מרקוזה ואנוכי, והשיחה התקיימה בדיוק למחרת היום שבו תפסו קומיסר רוסי, יהודי, שבא לקנות את גשר הברזל מאת הגרמנים. האוקראינים תפסו אותו ורצחוהו בלילה. נודע להם שהקומיסר הזה ביקר בזמן שהותו בקוברין בחנותו של ברטנבוים.

האוקראינים הגדירו את עצמם כסוציאל־דמוקראטים ורצו לדעת מה יחסנו לרוסיה הקומוניסטית. הנני זוכר שברטנבוים ענה להם שאנו רק ב״כ האגודות המקצועיות של הפועלים ואיננו עוסקים בפוליטיקה.

זמן שלטונם של האוקראינים היה קצר. ששה שבועות נשארנו אתם פנים אל פנים. וההגנה עמדה כל הזמן על המשמר. הנני זוכר שנערך אז נשף גדול בתיאטרון פריידקס. כל התזמורת האוקראינית הוזמנה לנשף זה. הובאו משקאות חריפים למכביר והאוקראינים השתכרו וחזרו בגילופין לבתיהם. הם לא ידעו שהפולנים טמנו להם פח, כי בעוד שהאוקראינים ישנו בבתיהם כשהם שכורים — נכנס הצבא הפולני לעיר והשתלט על בנין ההגנה ומחסן הנשק.

וכך נגמר פרק מענין של התקופה ההיא.

אינג׳ אברהם לויטס

עיירתי היקרה, איך?

קוברין, עיירתי, בה בליתי שנות נעורי ובגרותי, איך?

איך — רחוב פינסקר ובתי־עץ הקטנים בקצה הרחוב? בית הכנסת הגדול, בו היינו מתאספים לעת צרה ושמחה, היכן הנך?

שמורים עד היום בזכרוני הכינוסים הגדולים רבי־עם בקשר עם הצהרת בלפור, בהם ישב ראש הרב ר׳ מיכאל ז״ל, יהודי אדוק, שהיה מבין גם להתלבטויות הדור הצעיר. ומי מאתנו אינו זוכר את החגיגות בל״ג בעומר, בהן היו מתאספים כל יהודי העיר בחצר בית הכנסת ובמרכז — התלמידים והתלמידות בכל בתי הספר העברים בעיר לרבות התלמידים והתלמידות היהודיים מבתי הספר העממיים והגימנסיה הממשלתית עם מוריהם ועל דגליהם?

ונציג הממשלה במקום — מובן, זה היה בזמן „האביב״ של המשטר הליברלי בפולין, בעיקר במחוזות הספר — היה מברך את אזרחי העיר והנוער העברי לחג הלאומי: ובא־כוח העדה העברית היה מדבר אידיש ופולנית על ערכו הלאומי של החג, ואחרי כן

— תהלוכת הנוער בלוית תזמורת חמרה דרך רחובות העיר ליער הסמוך, — כמה זה הרהיב את העין ומשך את הלב כסמל התחיה העברית בארצו ומולדתו של העם!

איך, רחוב רטנר, בו היו הקסרקטין של מרגלית, שהפכו במשך הזמן למרכז התרבות העברית והאידיש בעיר, ודוקא בבית זה נמצאו בכפיפה אחת — למעלה בית הספר „תרבות" עם כתות ההמשך, ולמטה — ביה"ס המקצועי „אורט", שהיה כולו בזמן ההוא אידיש וראה את „תרבות" כמרכז לריאקציה. — —

איך, קוברין עירתי, עם כל השטיבלעך שלך לחסידים; ברחוב קוברין דער קוברינער רבי, יהודי ישר ותמים לב, נצר לשושלת של תורה ויראת שמים.

ומי מאתנו איננו זוכר את הזמוכביץ עם ה„ביטשבניק" שלו ע"י הנהר מוכביץ, בו היו מטיילים זוגות, זוגות רוויי אהבה וחלומות לתיקון העולם לקראת המחר של יושר ובדק סוציאלי; ו„הנבסקי" עם השוק שלו בהמשך, בו היו מתכנסים ביום שוק ה„פריצים" והאכרים מכל הסביבה ועוסקים במקח וממכר!

ורחוב בריסקר עם הכביש הרחב שלו, שהיה מובילך מחוץ לעיר לשדות וגנים, בהם היית יכול להתבודד ולהתרכז במחשבותיך ותכניותיך.

איך, קוברין והאינטליגנציה שלך — עם ד"ר פריבולסקי טוב הלב, משה זריצקי, המטמטיקן והשחמטיסטן הנלבב; ד"ר מילנר, השקט והמתון; אלקון הסוער, המחנך והמדריך של הדור הצעיר לתחית העם במולדתו; נח מרקוזה, הקומיקן החריף, הלץ הפקח, שהיה לועג לעצמו ולכול מתוך יחס של אח ורע, טוב ויקר!

ואחרון, אחרון — קוברין, העיירה הציונית עם הציונים שלך מכל הפלגים: פלטיאל פולונסקי, והנבדלים לחיים, אחיו אפרים ודב פלר; הסניור אנטיפולסקי, המרדן הנצחי; ברויקונקין הנוח לבריות: הנבדלים לחיים — ד"ר גלפרן, הגזבר הקפדני: קלמנזון — איש המזרחי — ודב פנטול, יצחק פינצוק — אנשי „פועלי ציון" — אייכם כולכם, אחי ורעי?

בא הכורת הנאצי והשמידכם, או עקרכם ממקומותיכם, ועזובה עכשיו קוברין על כל הטוב והיקר בה!

עיר ואם בישראל, שהתקיימה למעלה מ־1000 שנים הולכת ונעלמת מהאופק, עוד מעט — ולא ידעו מה מקומה של קוברין בין הרי הספר בכלל ופוליסיה בפרט! תהיינה השורות הנוגות האלו ציון־נצח לעיירתי היקרה, בה פעלתי וחלמתי במשך שנות המלחמה הראשונה; אחרי־כן בתקופת „האביב" של ממשלת פולין, בזמן הסנציה על כל גלגוליה עד שנת 1930, מאז עזבתי קוברין וכעבור זמן־מה עליתי ארצה, מקום שאיפתי מאז משנים. בשלהי 1914.

באתי בפעם הראשונה לקוברין בערב חרפי בשעה מאוחרת בלילה. הכפור והשלג, המבריק מלובן, ריעננוני אחרי נסיעה של שעות מספר, ובנסעי בכרכרה מתחנת הרכבת העירה הסתכלתי בלב רועד ב„עיירה בלילה", בבתי האבן והעץ, המפוזרים משני עברי הכביש.

אחרי קבלת פנים לבבית אצל מארחי, הלכנו לישון בשעה מאוחרת בלילה; והנה השכם בבוקר העירוני — „מחכה לך איש מענין, רוצה להכירך; הוא מתעסק בהמצאות, כעת ב„פרפטואום מובילה" — נכנסתי לאולם, ולפני איש בגיל 32—35, גבה־קומה, קצת מגושם בתנועותיו, פניו מקומטים, אולי מרוב דאגה ומחשבה. הוא קם לקראתי — שמי ברטנבאום; שמעתי שהנך תלמיד להנדסה, ובאתי להועץ אתך בענין אחד, הקשור

במקצועך; ומבלי לחכות לתשובתי, התחיל להביא לפני נוסחאות על גבי נוסחאות, אחת יותר מסובכת מהשניה, כדי להוכיח לי ש„פרפטואום מובילה" זה דבר אפשרי ולחנם פסקו אנשי מדע, שהחיכוך מפריע — שטפון של הוכחות בלי סדר, בלי שיטה. ניכר היה, שהאיש למד וקרא הרבה אבל בלי הדרכה, אוטודידקט, בכוחות עצמיים. ומ„פרפטוטום מובילה" לבעיות פילוסופיות — שפינוזה, קנט, שופנהאואר, ניטשה, — האדם העליון ומוסר היהדות: אוצר של מדע, שפע מחשבה.

ידעתי וידעתי טפוסים כאלה; לא לחנם התחנכתי בפולניה, בה גמרתי בי"ס תיכוני רוסי, בה קבלתי גם את החינוך הלאומי הציוני: באתי במגע עם בחורי הישיבות, למראית עין אדוקים מאד ולמעשה היו „מתגנבים" אלי ולחברי בערבים, כדי להחליף „דעות אפיקורסיות" ולקבל שעור בפולנית, רוסית, מתימטיקה. אבל טרם ידעתי עומק מחשבה כזה, אמנם בלתי שיטתית, בלתי מרוסנת, לפעמים גם תמימה, וככה ישבנו שעות על שעות עם ברטנבאום, שנעשה אחרי כן לידידי הטוב, הרסנו ויצרנו עולמות חדשים, מלאים תקוה ואור, מבלי להרגיש בזה שהבוקר עובר והמארחים שלי מחכים כבר לארוחת הצהרים. — נפגשתי אחרי כן הרבה פעמים עם ברטנבאום, שהיה לפי מקצועו שען: היינו יושבים בחנותו ומתווכחים בלהט, בהתלהבות עד צרידות.

כעבור שנים אחרי השלטון הקצר של הבולשביקים (כמדומני ב־1921) שמעתי, שברטנבאום נמלט מקוברין לאוטבוצק, מפחד נקמה מצד השלטון הפולני, הואיל והוא היה חבר הרבקום בקוברין. באוטבוצק גר בעילום שם והיה עובד בשענות, ורק יחידים ידעו, שהשען הזה יש לו עולם משלו, עולם מלא וגדוש תורה, חכמה ודמיון אין גבול.

שנת 1915 — מלחמת העולם הראשונה הקיפה בכל אכזריותה את מחוזות פולין, הסמוכים לגבול גרמניה. בעיקר סבלו מזה היהודים „כמרגלים ואויבי המולדת": מאות ואלפים גורשו ממקומות מגוריהם לתחומי רוסיה המרכזית. ובזמן הזה נעשתה קוברין כתחנת מעבר, לפעמים כמקום קבוע בשביל אחינו האומללים. בא אנסקי ז"ל, כבא־כח הועד המרכזי לעזרת פליטים ברוסיה, והקים בקוברין ועד לטיפול בפליטים. נכנסו לועד כמה מ„פני" המקומי וכמה צעירים. בראש הועד עמד עורך הדין פנובקה, הרב מטעם; אבל למעשה נהלה את הענינים הגב' שפיט, חותנתו של פנובקה, אשה פקחית ותקיפה, מהגבירות האריסטוקרטיות בעיירה.

הגב' שפיט קבלה ברצון את עזרת הצעירים, שצריכים היו, לפי דעתה, לשמש כ„אדיוטנטים" בפעולתה, אבל בוועד עשתה כבתוך שלה בלי להועץ עם אף אחד. הצעירים רגנו, עד שפרץ „מרד" והודיעו: — או שמשתפים אותנו בענינים, או שאנחנו עוזבים — הגב' שפיט התרגזה, הקימה נגד הצעירים את הוריהם: איך זה מעיזים למרוד בה, להתנגד לרצונה; זה לא נימוסי, לא תרבותי.

והנה פרצה „מלחמת אבות ובנים" עד שה„בנים" נצחו והגב' שפיט ויתרה; כינסה את הועד מחדש ובחיוך אמהי התחילה להטיף מוסר, איך זה אין מאמינים בכושר „מנהיגותה", לחינם מתמרדים, עתה החליטה מרצונה הטוב למסור את כל השלטון לידינו, ומשאירה היא לעצמה רק תפקיד של מפקחת.

הסכמנו, ואוירה חדשה, אוירה צבורית חדרה לתוך פעולות הועד: נפתח מטבח צבורי, גן ילדים, היה טיפול בחולים, והצעירים הוכיחו, שהם יודעים את המלאכה. גם גב' שפיט וחסידיה הסכימו לזאת — „אָבער איר טומלט זיך צופיל, קינדערלעך, אביסל

געלאסענער" — היתה אומרת, ועם זה כאילו קבלה את הדין — זמנה עבר ויש למסור את הענינים לצעירים יותר, למעיזים אותר. — — — —

שנת 1916 — תושבי קוברין התחילו להסתגל לתנאי החיים בכיבוש הגרמני. היו כאלה שהתעסקו במקצועם, ומהם גם סחרו וספסרו — הפרנסה לא היתה נדירה בבתי ישראל. נשארה רק קבוצת „בטלנים" קטנה, בלע"ז אינטליגנטים, שרצו גם כן לפעול והנה... ההליטו לפתוח פרוגימנסיון לנוער. היוזמים היו אלכוביטש ופריבולסקי, סטודנטים, שלא יכלו בגלל הכיבוש להמשיך בלמודיהם. הצטרפו אליהם עוד כמה סטודנטים, והפרוגימנסיון נפתח על טהרת השפה הרוסית כשפת הוראה ועברית, גרמנית כמקצועות לימוד.

אבל זה לא נמשך זמן רב וחלק מהמורים, בעלי הכרה ציונית נצחו בכיוון החנוכי של הפרוגימנסיון: אמנם, למדו ברוסית, אבל ה„כהן הגדול" של החנוך היה המורה לעברית אלקין. הוא הכניס לתוך הלימודים רוח לאומית, רוח המולדת ונעזר בזה על ידי המורים האחרים. לא עבר זמן רב והפרוגימנסיון נעשה למרכז הרוחני של הנוער בתקופת הכבוש הגרמני. השלטונות הגרמנים לא הפריעו בפעולותינו: להיפך, היו „אורחי כבוד" בכל מיני נשפים — לכבוד חנוכה, פורים, ל"ג בעומר — שנערכו מטעם הפרוגימנסיון. כמה מאות נערים ונערות נתחנכו בכתלי בית־הספר הזה והיו אחרי כן לדוברי החלוציות בקוברין.

לפני תום תקופת הכבוש הגרמני התפורר הפרוגימנסיון, הואיל ומוריו שלימדו אחרים החליטו שעליהם ללמוד עוד בעצמם: הם עזבו את קוברין, ומי שיצא לרוסיה, לגרמניה, ומי לצכוסלובקיה.

בתקופה מאוחרת יותר נפתח בית ספר ושפת ההוראה היתה אידיש. בית הספר הזה התקיים שנים וחינך דור שלם, אבל ערכו הציוני גדל רק בתקופה, שחברי, פועלי ציון" במקום נכנסו להנהלתו. לפני זה היה סניף ה„בונד" אף על פי ש„בונד" בתור מפלגה לא היכה אף פעם שרשים בקוברין הציונית — — —

אחרי הכבוש הגרמני היו כמה שנות מעבר קשות לקוברין: העיר עברה מיד ליד — נכנסו הפטלורובצים, הבלכובצים, הפולנים, הבולשביקים ושוב הפולנים, שנשארו בערי הספר בפולסיה ווהלין עד שפרצה מלחמת העולם השניה ב־1939 ולקוברין כעבור זמן נכנס הצבא האדום ואחרי כן הכובש הנאצי — ... אז בא הכורת, הסוף ליהדות קוברין. —

והנה נשאר בזכרוני מקרה אחד מימיו הראשונים של השלטון הפולני אחרי יציאת הבולשביקים; דומני זה היה ב־1921.

באו והודיעו לרב המקומי, ר' מיכאל ז"ל, שנתפסו 3 בחורים יהודים באנטופול, עיירה הסמוכה לקוברין, והובאו לקוברין על מנת לתלותם כבולשביקים.

הבחורים היו ידועים לנו כ„כשרים" בכל המובנים, ולא יכלנו להשלים עם פסק־הדין האכזרי הזה. התאספנו בביתו של צבי כומסקי ז"ל, יהודי שקט ויקר־לב — מה לעשות? הוחלט שהרב, ר' מיכאל עם עוד שנים (ביניהם צבי כומסקי) מתיצבים לפני מפקד הצבא ומבקשים רחמים.

אחרי השתדלויות רבות נתקבלה המשלחת ע"י המפקד, גוי צעיר, וביקשה להעביר את רוע הגזירה. המפקד אמר: נראה, שגם אתם בולשביקים וברצונכם להציל את חבריכם. הרב ר' מיכאל הרהיב עוז ואמר: לפניך, אדוני המפקד שלשה אזרחי קוברין, הרוצים להציל 3 יהודים, החפים מפשע. אתה צודק, הננו בולשביקים כמוהם, ואם ברצונך לתלותם,

צריך אתה לתלות כל יהודי מקוברין. המפקד התרגז, התחיל לצעוק, שהוא אוסר את המשלחת ויתלה אותם יחד עם הבחורים שנתפסו. ובאמת נתן פקודה לאסור את הרב עם חבריו. הדבר נודע בעיר, קמה בהלה, ולא ידעו מה לעשות. ברגע האחרון קרה נס: נראה שהמפקד בכל זאת התרשם מאומץ לבם של חברי המשלחת, ובאה פקודה לשחררם ויחד אתם גם את שלשת הבחורים. — — —

שנת 1922 — עברו כבר שנים וכאילו זה קרה היום: הופיע בפני בחור צנום, כבד־פה, תלמיד הגימנסיון הפולני, מינץ שמו, והודיע שברצונו להקים בקוברין תנועת נוער צופית־ציונית „השומר הצעיר", והוא מבקש שאופיע כאפוטרופוס התנועה בפני השלטונות.מובן, הסכמתי, ו„השומר הצעיר" הוקם וגדל מיום ליום, התרחב והקיף כמעט את כל הנוער בעיר. אמנם היו עליות וירידות, אבל אפשר להגיד, שהנוער הטוב ביותר בעיר — הלומד, החושב והמגשים יצא מתנועת „השומר הצעיר" בקוברין. לא כולם נשארו בתנועה זו; רבים עזבוה בגלל „חילופי עמדות" אבל יש לציין שמספר די ניכר מיוצאי קוברין בארץ הם בוגרי „השומר הצעיר", שהיה אז הרוח החיה של הנוער החלוצי בעיר.

שנת 1926 — באתי מחוץ־לארץ, שם השתלמתי בהנדסה הידראולית וחשמלית. היו לי תכניות שונות ביחס לעתיד, ביניהן — לעלות ארצה. והנה הופיעה לפני משלחת מטובי הציונים בעיר והציעו לי לעמוד בראש מוסד חנוכי „תרבות" עם כתות המשך, על מנת להפוך את המוסד במשך הזמן לגימנסיון „תרבות". כשנודע הדבר לעסקני בית הספר „צישא" באו לשכנעני ולהזהירני — לא לקבל את ההצעה, היות ובית ספרם משביע רצון ההורים במקום. לא שוכנעתי, וקבלתי עלי לארגן את המוסד החנוכי „תרבות" בעיר; ואז הוכרזה „מלחמת קודש" על כל חסידי „תרבות".

הושקעו במלחמה הזו הרבה מרץ וכוח; חברים משנים הפסיקו את הקשר ביניהם;

מחלקה ג' במדרשה „תושיה" היא „תרבות" בקוברין.
בשורה השניה באמצע א. לויטס ז"ל ונוח אלקון ז"ל.

ידידים נעשו למתנגדים: הובאו מוורשה ה„תותחים" כמנדלסון ואחרים, כדי להשפיע על הציבור לא ללכת שולל אחרי „הריאקציה של לשון הקודש", אבל בית הספר הוקם בכל זאת ובו חבר מורים מובחר — אלקון בתור מורה ללמודים עבריים, ומורים בעלי השכלה אקדימאית למקצועות אחרים. החידוש היה: הכנסנו את הלימוד „אידיש" בתור מקצוע, וכאן היו מתנגדים גם מבפנים, גם מטעם המרכז „תרבות" שלא רצה להכיר בחידוש „מוזר" זה; עמדנו על שלנו: אידיש היא חלק בלתי נפרד מההתפתחות התרבותית של העם העברי ואסור לנו להעלים עין מזה, ונצחנו. רוב הבנים והבנות מהורים ציונים ולא ציונים נכנסו ל„תרבות" והגענו עד כתה י"א.

לא כאן המקום לעמוד על ההתלבטויות שלנו, על „הגרעון הנצחי" בתקציב בית־הספר; יש רק לציין שמיטב הכוחות שלנו הקדשנו למוסד החנוכי הזה לתפארת. ובאמת, בתקופת 30—1926 „תרבות" עמדה במרכז הפעולה שלנו, ותלמידיה ותלמידותיה ריכזו את כל הפעולה החנוכית — התרבותית בין הנוער בעיר — תשמשנה השורות האלה ציון לפעילי „תרבות" בתקופה זו: האחים פולונסקי, ברויקונקין, ברמן, כומסקי, קלמנזון, פלר, טננבוים, אנטיפולסקי — רובם נפלו על קידוש השם ורק שלושה־ארבעה הצליחו להגיע ארצה, וכאן מיצגים את דור ה„סניורים" בתנועה הציונית בקוברין.

שפע של זכרונות מעיק, מתבקש לבוא לידי ביטוי: „מלחמת" הבחירות לעירית קוברין; הבחירות לקונגרס הי"ב; המלחמה בין „האבות והבנים" בציונות; התאחדות־צעירי ציון, „עת לבנות", „המשמר", קוברינר שטימע — שבועון שהופיע במשך 4 שנים בקוברין — לא היה אף מאורע בחיי היהודים שלא הדהד בחיים התוססים של הציבוריות העברית בקוברין. והנה זה הכל נעלם — — ונשארו רק שרידי קוברין בארצות־הברית ובעיקר בארץ, ואולי הם במשך דור אחד עוד ישאו בגאון את זכר קוברין הציונית עם אישיה ומוסדותיה רבי הברכה, שעיצבו את הדור הצעיר לקראת חיי הגשמה ועבודה בעיר, במושבה ובכל הצורות של ההתישבות העובדת בארץ. — — —

זלמן ליפשיץ

גר ותושב

גר ותושב הייתי בקוברין, משנת 1915 — עם גרוש האוכלוסיה האזרחית מבריסק — ועד לשנת 1921, שנת עליתי ארצה.

בעיר זו צעדתי את ראשית צעדי עם הנוער ועם התנועה, מבחן דרכי הראשונה בחיי החברה והציבור.

ויקרה לי שבעתיים עיר זו, כי אם, אחים, קרובים והרבה חברים היו שם — דואגים ושמחים בצותא.

קוברין: מתוך תלי החורבן אלקט את שברי זכרונותי, נר נשמה לזכרון כל אלה שאהבתי ואתם התרועעתי...

אם ישאלוני מהי תנועת הנוער שאליה השתייכתי בשחר נעורי בקוברין, אענה בלי צל של היסוס: צעירי ציון. אך אם ישאלוני — הפרוזדור לטרקלין היכן היה? אענה: ה„ליטעראַרישער פעראיין".

לרבים מכם לא ידוע כלל, ואולי שכחתם על אגודה מעין זו, ואחטא לאמת אם לא אזכירנה ולו — במלים מעטות.

אגודה זו נוסדה בשנת 1916. הנפש החיה באגודה היה רוגוזניצקי (אחיו של גדליה אלון ז״ל). בכל שבת אחה״צ היו מתכנסים בקומה השניה של בית פלבסקי, שמה שמעתי את ההרצאות הראשונות על ספרות העברית ויידיש ושמה קבלתי את המושגים הראשונים על חיי חברה. הרצאות אלו שהושמעו בשפה פופולרית פתחו לפני אפקים נרחבים, כי השקפת עולמי אז היתה מוגבלת בתחום צר של הלכה ומסורת.

עולם חדש נתגלה בפני — האגודה היתה בלתי מפלגתית, אך המרצים היו ברובם בעלי נטיות מפלגתיות שונות, וכל אחד מהם הרצה ברוח השקפתו הפוליטית. הרצאות אלו גררו תמיד ויכוחים סוערים ואם זה הועיל לשנן את המוחות, הרי זה גרם לצנון היחסים, להתרחקות ואדישות. בסופו של דבר נסגר המועדון.

מאוחר יותר סידרו הציונים הכלליים מועדון — שנקרא באורח רשמי בית־עם (דומני שאף היה שלט כזה) ואנו הצעירים סמוכים על שולחנם. כי הציונים הכלליים — והם היחידים — מתקימים בגלוי ובהיתר השלטונות הגרמניים. ובערבים — עד שעת העוצר — הומה המועדון מרוב צעירים וצעירות. מסדרים מדי פעם נשף לשאלות ותשובות (קעסטל אָוונט), דאר עף ומשחקים שונים. כל עבודתנו הציונית — אסוף כספים ל־קק״ל בחתונות ובנשפים פרטיים. אחדים מהנוער אינם משלימים עם המצב, מתאספים אצל חברים בחדרים פרטיים, קובלים על ההזנחה ועל השפל, קוראים קונטרסים מפלגתיים, בוחנים, משווים. עד שקם ונהיה הדבר: נוסדה מפלגת צעירי ציון. ועד שנתאשרה רשמית, היינו מתאספים בעלית גג ברחוב בריסקר ושם גם הונח יסוד לספריה משלנו. ובימים ההם הגיעונו הידיעות הראשונות על המהפכה ברוסיה.

ההתרשמות היתה גדולה, אך לא משכנעת. אף הנוער, שהוא בדרך כלל ער ותוסס, עמד תוהה בפני כל הידיעות שהגיעו אליו, כי קנה המדה שלו ביחס למהפכה היה קרתני, הרקע המעמדי במדה שהיה קיים בזעיר אנפין בעירנו רשומו לא היה גדול. ואם צויין אחד מ„נגידי" העם כ„בורזשוי" הרי היה זה יותר לתפארת המליצה מאשר למעשה. אולם בכל זאת בלב פנימה תסס משהו, היה רצון לדעת ולשמוע יותר על הנעשה שמה, אך הכל היה מעורפל.

זכורני: גרנו אז בפרור העיר ברחוב גרבר וחיילי המשמר הגרמנים שהיו בודקים את תעודות המעבר של העגלות והולכי הרגל בדרך קוברין—אנטופול היו מכירים שלי ושל יונה בן־נר שגר אף הוא באותו הרחוב. והנה פעם בא אלי הח' נ. מ. בלוית איש נכרי לא מודע לנו, וביקש מאתנו להעביר את האדם הזה דרך המשמרות — כי אין לו תעודת מעבר, נענינו לכך ועברנו בשלום, ועד שפרצה המהפכה בגרמניה המשכנו בכך ערב, ערב, למרות זאת שידענו כבר לבטח שהנכרים האלה שאנו מעבירים אותם, המה חילים רוסיים שהבריחום ממחנות השבויים שע״י קוברין. ידענו שרע ומר יהיה גורלנו באם ניתפס — אך ההסתכנות וההעזה קסמו לנו.

וכשאני משקיף לימים ההם הריני יכול לקרוא זה: שגעון־שטות, ולהיפך — יכולני להתגאות במעשה רב, אך בימים ההם, ימי חוסר מעש ובלימת כוחות נעורים, היה זה שיא הפעולה.

התעוררה פעם השאלה: למה? ובשל מה? מה היו אומרים החברים, המפלגה? וזוכר אני את תשובתו של יונה בן־נר: הרי זה מעשה אנושי טהור. ואם תרצה לומר:

הרי זה פדיון שבויים ממש. ונחה עלינו דעתנו. המפלגה לא היה לה קו, היה מצע, אך לא נקבעו המסמרים, לא ידעו מה מותר, ומה אסור. מה בגדר חטא, ומה למעשה אנושי יחשב ואת הספקות פרש כל אחד כרצונו וכהבנתו.

אף חוגי השמאל (והמה מעטים בעירנו) לא היוו קבוצה מלוכדת וממילא לא יכלו להתוות קוו מפלגתי מסויים. חוג זה שפרץ ורחב לאחר כמה שנים, ורבים מחבריו נאסרו, עונו, ונרצחו בבתי הסוהר של בריסק וביאליסטוק, היה בשעתו רב־גווני מאד. זוכר אני אותם עת היו מתאספים בחנותו של ברטנבוים (אדם משכיל בעל שאר רוח ועמל ישר) לשם שיחה בטלה. פעולתם המפלגתית החלה עם ארגון החנוך בבתי־הספר. הם שיסדו את בית־הספר העממי הראשון, ולשבחם ייאמר שבית־הספר היה באמת עממי ובלתי מפלגתי, רבים מחניכיו בארץ זוכרים בגאווה את מוריו ומדריכיו בורטנובסקי והולצמן.

רבים זוכרים את שיריו של חיים חמוטינסקי והאופרה לילדים שחיבר (גאוות בית הספר בימים ההם), היתה גם מקהלת נוער (ואם אינני טועה היה לה שם, — „הזמיר") והשירים — ללא בחירה מיוחדת, שירי גאולה ושירי עבודה.

ובאחת הכיתות של בית הספר נוסד החוג הדרמטי שהשתתפו בו מורים, תלמידים, נוער ומבוגרים והציגו ממחזותיו של שלום עליכם, הירשבין, פרץ.

וכאן גם נפתחו שעורי הערב הראשונים לעברית. כל זאת ציינתי למען דעת: עד כמה לא היינו אז מוגבלים בתחומים מפלגתיים צרים וכמה פעולות משותפות היו לנו.

ה„לאָקאַל", וכל האומר „לאָקאַל" סתם בלי שם לווי נוסף, כוונתו — של „צעירי ציון", נסגר לכמה חדשים עם עזיבת הגרמנים וכניסת הפולנים לעיר.

את שעורי הערב המשכנו, היו לנו חוגים לספרות עברית. ויבורך זכרם של המורים נח אלקון ויפה. רבים כמוני שהיו מתלמידיהם נושאים בקרבם זכרונות נעימים. הדיקן והקפדן יפה שידע את השפה העברית על בוריה החיה בפינו את הדקדוק העברי. וזכור לנו הפטוס הרם של נח אלקון שידע בלשון ציורית ופיוטית להרצות על סופרים עברים ויצירותיהם. ידם רב להם לשניהם בעיצוב דמותם התרבותית של עולי קבוצתנו.

רק פעם אחת התנקש השלטון הפולני בשעורי הערב שלנו וסגרם לכמה ימים. אך הודות להשתדלותו של א. לביטס נפתחו מחדש.

לאחר שהשלטון הפולני אישר מחדש את קיומו הליגאלי של „הלאָקאַל" רבו מבקריו, ספריתנו גדלה מאחר שספריתם של הציונים נמסרה לנו. רבים באים לספריה ול„לאָקאַל" אך מעטים נרשמים למפלגה. לא היו לנו מנהיגים בעלי שעור קומה. מרכז המפלגה שמקום משכנו בורשה והועד הגלילי בבריסק לא שמו את לבם במדה מספקת לערים הקטנות. איני זוכר שמישהו מהם ביקר אצלנו.

ולכן היה מטעננו האידיאולוגי לקוי מאוד. כל מזוננו הרוחני היו הרצאותיה המענינות של הגב' גלפרין בהיסטוריה הישראלית (מטעם הציונים הכלליים) וכרכי „הפועל הצעיר" מימים עברו — רכושו הפרטי של משה הולצמן־עציוני. — —

והימים ימי התעוררות לאומית, ימי גאות ושפל. זוכר אני הרבה ימים נוגים: השחיטה בפינסק, הפוגרום בלמברג ואזכרת האבל בבית הכנסת הגדול. גיסותיו של גנרל הלר — זרע מרעיו אלה ותעלוליהם. אף שני ימי אור אזכורה: יום קרן הגאולה, אחר הצהרת בלפור כשכל העם התאסף בבית הכנסת, התנדב ותרם לקרן מתוך התלהבות למעלה מיכולתו והנשים התפרקו מעדיהן, קודש לגאולת העם.

ועוד יום אזכורה — ל״ג בעומר. החצר הגדולה של בית הכנסת וכל רחוב פינסקר מלאו אדם זקנים וטף, תלמידי בתי הספר על דגליהם — דגלי ציון. נואמים יהודים על שחרור וימי גאולה העתידים לבוא.

ונואמים אנשים מכובדים מהשלטון האזרחי והצבאי על תקוותם שכבר נתקימה, על ימי אושר ושוויון לכל העמים בפולין המשוחררת. יהודים בוכים מגיל, מתנשקים פולנים ויהודים.

תלמידי בתי הספר ומוריהם, נוער, ומפלגתנו בראש צועדים בלויית תזמורת (של ביה״ס פריבולסקי) ליער שמאחורי העיר. ועד לפנות ערב בלינו ביער בשירה וזמרה. היתה זו החגיגה הלאומית הפומבית הראשונה בפולין המשוחררת.

ואז כבר התארגנה קבוצה לעליה ארצה, ולא כולם מתוך הכרה מדינית ציונית, כי אם מתוך הפסיכוזה שהקיפה בשעתה את כל בני הנוער. כולם רצו להגר — רבים־רבים עזבונו ונסעו לאמריקה, ויתרם, רובם בעלי הכרה לאומית ומעוטם מתוך הכרח — (לא היה להם מקום הגירה אחר) התארגנו בתוך המפלגה לשם עליה לארץ, ואני מדגיש בכוונה: בתוך המפלגה. אמנם חלוצים היינו ובתור כאלה אף עלינו ארצה, אך הסתדרות רשמית של „החלוץ״ עוד לא התקימה בקוברין — רק שמעה הגיע אלינו, וממילא גם לא היתה לנו הכשרה חלוצית. החו׳ ישראל בן־חיים (גולדשטין) טיפל זמן רב בתכנית של חכירת קרקע והכשרה חקלאית, אך לא הצליח הדבר מפאת חוסר אפשרות כספית. וראה פלא: דוקא 2 הקבוצות הראשונות עלו ארצה לקבוצה ולעבודה: היו חברים בקבוצת עבודה (קבוצת קוברין), עבדו ביבוש בצות נהלל, שתילת טבק בגליל, כבוש עבודה במושבות, ואחדים מהם נמנים עם מיסדי כפר יהושע.

קבוצת העליה הראשונה שסללה את הדרך לעליות הבאות היתה רק בת 5 צעירים. בחשאי יצאו, מתי מספר ידעו על כך ובאו להפרד מהם בקצה העיר על הכביש הבריסקאי, והיתה זו פרידת חפזון, כי כל אחד מהבאים שם את נפשו בכפו למען הגיע הנה. מרחוק נשמעו כבר רעמי התותחים — הבולשביקים מתקרבים. זה היה באמצע תמוז תר״פ; שלטון נכנס, שלטון יוצא.

התקופה הקצרה של שלטון הבולשביקים בעירנו היתה בשביל הנוער עשירת חוויות ורשמים. ה„לאָקאל״ היה סגור, אך הנוער שוטט כל היום ברחובות העיר, תמה על חילים פשוטים אלה, שאין להבחין מי ביניהם טוראי ומי קצין. מכונת התעמולה החלה בפעולתה מיד עם בואם. עתון קיר מודפס מופיע מדי יום ביומו ושמו: „קוברין האדומה״.

עורכים משפטים ספרותיים ומשפטים דיסציפלינאריים. תזמורת ו„מיטינגים״ בככר השוק. הנוער הלומד מוזמן אף הוא לעלות על הבימה ולמסור מרשמיו — אך הוא מהסס, אינו מעיז. מחלקת התעמולה — רוב הפרסונל שלה מאחינו בני ישראל, מהומל, ממינסק. אנו מתודעים אליהם. הם מזהים את עצמם בפנינו כ„פועלי־ציון שמאל״, אך אינם לועגים לנו ולשאיפות עלייתנו לארץ.

המשרדים נפתחים לרווחה. כל מי שרוצה לעבוד בהם, יאכל את הפת בג (פּאַיאָק) וזה מושך את הנוער, — יהודים במשרדים ממשלתיים, ואף אני מצאתי את עצמי באחד הימים עובד במשרד ,השכלה לעם׳ בתפקיד של מיון וסדור אלפי הספרים שהובאו הנה מבתי פולנים שעזבו וברחו. השלטון אינו יציב — אך מכריז בכל זאת על גיוס

קבוצת חלוצים מקוברין בדרכה לארץ, בוינה, ב־1921.

כל בני הנוער מגיל 18 לצבא. הדבר לא יצא לפועל כי למחרת היום עזבו את העיר ולא שבו אליה יותר.

עם בריחתם עזבו אחדים מהנוער והצטרפו אליהם, ולא מתוך נהיה אחריהם, וקמעה קמעה חזרו כלם לקוברין.

הגיעו המכתבים הראשונים מהקבוצה. קראנו בהם וחזרנו וקראנו. הסתום מרובה על הגלוי. שעת חרום הכא ושעת חרום התם. ואין לכתוב בגלוי לב. אך הסיכום — הארץ שוממה, יפה בפראותה, מצפה לידים, שיעבדוה ויפרוה.

נעשו כל ההכנות וביום 3 במאי 1921 עזבה את קוברין הקבוצה השניה כשכל בני העיר והנוער שלה מלווים אותה בברכות חמות ובקריאות: להתראות!

וברכה זו לא נתקימה. יותר לא התראו.

איסר זבר

זכרונותי על תנועת „החלוץ"

אינני יכול לכתוב על תולדות תנועת „החלוץ" בכללה בקוברין, כי לא הייתי בין מייסדיה, אף על פי שבשנת 1920, לפני כניסת הבולשביקים לקוברין, הייתי כבר חבר „החלוץ" ושימשתי בכך עד 1926, שנת עלותי ארצה. טרם מסרי על החלוץ בשנים הללו, עלי להקדים ולהזכיר גם את המפלגות הציוניות־סוציאליסטיות ותנועות הנוער הציוניות הקרובות להן. בשנת 1920 הייתי כבר חבר „צעירי־ציון", שלפני הפילוג (טרם שנוסד „המזרח פערבאנד של צ.ס.). אז גם הצטרפתי ל„החלוץ". בועד „החלוץ" כיהנו אז,

קבוצת חלוצים מקוברין בדרכם לארץ, בזמן שהותם בוינה.

כמדומני, גולדשטיין (בן־חיים), זלמן ליפשיץ, יעקב קצינל, שמות אחרים אינני זוכר. ישיבות „החלוץ" נערכו אז בעזרת הנשים של „גרויסן בית מדרש". מענין הדבר ששם פגשתי גם שני חברים שאחרי כניסת הצבא האדום נתגלו כחברים פעילים במפלגה הקומוניסטית. מתכוון אנכי לשלום יורוזדיצקי וסנדר חומסקי. עד היום אינני יודע, מה היתה כוונתם בזה... אחרי שעלתה קבוצת „החלוץ" הראשונה ועם כניסת הצבא האדום נפסקה כל העבודה הציונית. אולם כשנסתיימה מלחמת רוסיה־פולין, התחילה התנועה הציונית בקוברין לפעול במרץ וביתר שאת. בכל פעולה עמד „החלוץ" בראש. לנו היתה כבר אז עמדה ליגלית למחצה. נפתח באופן רשמי קלוב של „קרן־היסוד" בביתו של פייבל פלווסקי, ובזה השתמש „החלוץ". בקלוב הזה היו מתאספים חברי „החלוץ", מסדרים מגביות, ימי־פרח וכו'. באופן פעיל השתתף בחוג הזה גם הרשל פנטל, זה שמת אחר־כך בבית־האסורים. עלית הקבוצה השניה של „החלוץ" שחלה בזמן המאורעות של מאי 1921 בארץ והפסקת העליה השפיעו גם על התנועה בקוברין. 5 מחברי הקבוצה השניה חזרו מוינה לקוברין וכמה חברים עזבו את הסניף המקומי. אז התאספנו כמה חברים מצ.ס.־צעירי־ציון, לדון במצב. הבינונו אז שבריקודי „הורה" ובמשחק ב„דופניאק" אין מחנכים חלוצים. הגברנו את העבודה החנוכית בתנועת הנוער „הרצליה" בקוברין, שבה השתתפו גם חברי ה„התאחדות". (דרך אגב, לבסוף נעשה חבר ה„התאחדות" ליבושקה לב לצ.ס. ויהודה רזניק לבונדאי). התחלנו גם לנהל עבודה תרבותית בחוגים שונים ב„החלוץ". כל העבודה התנהלה בדירות פרטיות, פעם אצל חבר זה ופעם אצל חבר שני.

נוסדה אז הועדה הצבורית הראשונה של קק"ל, שבה השתתפו באי־כוח הציונים הכלליים, „המזרחי", „צ.ס.", „התאחדות", „החלוץ" ו„הרצליה". נוסף לפעולה התרבותית והפעולות למען הקרנות הציוניות עשה הרבה בשנה זו „החלוץ" גם בשטח העליה וקרן־העליה. סבורני, כי כל החברים שעלו בחורף 22־21 זוכרים את זה יפה. לדאבוני נקראתי לצבא באביב 1922, אבל גם בצבא לא ניתקתי את קשרי עם „החלוץ". נוסדה אז בקוברין קבוצת הכשרה לבנאים. „גודרים" קראו להם. עד כמה הוכשרו לבנאים, אינני יודע, אבל

רצון טוב בודאי שהיה. באביב 1924 שבתי מהצבא ובאותו הזמן חזרו בנצי ואיטשה מווילנה, בהפסיקם את לימודיהם. מצאנו את „החלוץ" במצב משונה. מצד אחד התפרצות המונים להיכנס ל„החלוץ" להתכונן לעליה — ומצד שני ועד „החלוץ" בן שלושה חברים ומהם שנים העומדים לעלות. הם היו עסוקים וטרודים בסידור עניני עליתם ולא יכלו לטפל בעניני הסניף. התאספנו פעם בשבוע בקלוב של הציונים הכלליים שנמצא אז בקומה שניה בחנויות פישל אגראדניק. הרגשנו באפס מעשה, „עס קלאפט ניט". יסלחו לי החברים השנים האלה, כי הח' השלישי, אהרן ורניק, הבין את הענינים כראוי. אינני יודע מפני מה נאחזו בקרני המזבח, לא קראו לאסיפה כללית ולא איפשרו לבחור בועד פעיל.

החלטנו לקרוא לאסיפת הסניף ולהודיע לועד שיבוא למסור דין־וחשבון. האסיפה התקיימה בדירה פרטית. והנה הופיע חבר הועד והודיע, כי האסיפה היא בלתי חוקית משום שהועד לא כינס אותה ו...הסתלק. האסיפה לא התחשבה בהודעה הזאת ועברה לסדר היום. נבחר ועד בן 7 חברים והחלטות האסיפה הועברו למרכז. אז התחילו פעולות הסניף. סדרנו אולם עצמאי ל„החלוץ", פתחנו חדר קריאה וספריה.

בזמן ההוא התקיימה בבריסק ועידה גלילית של „החלוץ" בפוליסיה. בתור בא־כוח קוברין בועד הגליל נבחר הח' פנטל בן־ציון. גולת הכותרת של הפעולה היה אז יסוד „החלוץ־הצעיר". כמה רווח הלב והמה משמחה. איזה נוער התחיל אז לזרום לשורות „החלוץ־הצעיר": נוער לומד ונוער עובד; זכורני שפגשתי פעם בחבר חדש של „החלוץ־הצעיר", רץ כולו מיוזע. על שאלותי לאן הוא רץ, ענה: יש מלחמה בין נערים יהודים ושקצים בזמוכוויץ והוא רץ לעזור לשלנו. היו הרבה ילדים בני הרחוב, וב„החלוץ־הצעיר" הרגישו את עצמם כאילו בביתם הם. התחילו ללמוד להבין את תורת הציונות הסוציאליסטית ואת החלוציות. לא להינם התחילה המפלגה הקומוניסטית להתקיף את „החלוץ־הצעיר" ואת „יסאי" — נוער פועלי־ציון. אותו הנוער העובד, שהיו בטוחים בו, כי שלהם הוא, לפתע ראו בעברו למחנה אחר, מתלבט בשאלה היהודית — ומגיע לציונות. הח' בוגדן מאיר, בא־כוח הברית העולמית של „החלוץ־הצעיר", שביקר אז בקוברין, התבטא אחרי שיחה עם הנערים והנערות: „ככה תארתי לי את „החלוץ־הצעיר" בזמן

כינוס „פרייהייט" ממחוז בריסק, בקוברין בשנת 1928.

שהתחלנו לחשוב על יסודו". לא היה לקוברין במה להתבייש ב„החלוץ־הצעיר" שלה. הנני מדגיש זאת, כי גם אנוכי השקעתי בו כוחות ומרץ. לא לחינם היו ראשוני חבריה קוראים לי „טאטע".

לקריאה הראשונה של המרכז, יצאו עשרות חברי „החלוץ" בקוברין להכשרה. מי לקבוץ „גרוכוב", ומי לעבודה שכירה במשק חקלאי פרטי, או במנסרות. בכל מקום שאפשר היה להכשיר נוער עברי לעבודה ולמקצוע, תפס „החלוץ" בקוברין מקום מכובד. גם בחברת „אורט" בקוברין היה „החלוץ" הכוח המכריע. משני הצירים שנשלחו מקוברין לועידה הארצית של „אורט" שהתקיימה ב־1926, אחד היה בא־כוח „החלוץ" — החבר איטשה פינצ'וק.

כך הלך „החלוץ" מחיל אל חיל. על תולדותיו בשנים לאחר מכן לא אוכל לספר, כי, כאמור למעלה, ב־1926 עליתי ארצה.

שלמה פרמן

מהעבר הקרוב

בבואי הפעם לכתוב את זכרונותי על קוברין, הרי הנושא היחיד שאני יכול לטפל בו הוא בית־הספר העממי בקוברין. אמנם אינני קוברינאי, כי יליד בריסק הנני ורק בשנה השניה של המלחמה, אחרי טלטולים ונדודים שונים מעיר לעיר נשארתי לגור בקוברין.

זכרונותי על בית־הספר העממי הקוברינאי, (קאָברינער פאָלקס־שולע) מציינים תקופה תרבותית בקוברין, בימי סבל ועוני בשנים הראשונות של המלחמה העולמית הקודמת. ואם ברצוננו להנציח את חשובי העיר קוברין, הרי תפקידי הוא להזכיר את אלה, אשר התמסרו לתקומתה התרבותית. אף על פי שתרבות זו נחרבה שוב ואנו עומדים על תלי אפרה, בכל זאת אי־אפשר לפסוח על התקופה ההיא, שהשאירה רושם כה עמוק בלבותינו והיא היא אשר נתנה לנו מאות החלוצים המשתתפים כעת בבנין ארצנו.

ועכשיו לעצם הנושא:

השלטון הרוסי, בעזבו את קוברין, לא השאיר אף מוסד תרבותי אחד ראוי לשמו. קוברין היתה עיר קטנה, אמנם לא נידחה, אולם מוסדות תרבותיים לא היו לה. ובעצם ימי־המלחמה, בהיותה תחת עול הגרמנים הכובשים, שמצצו את לשד כל ארץ פולסיה והוציאו אפילו את הלבנים מבריסק החרבה והעבירו אותן לגרמניה, בימים ההם נמצאו „גרמנים טובים", אשר יסדו בקוברין את המוסד שנקרא אז „צוואנג־שולע". היה זה בית־ספר שנועד כאילו רק לבני־העניים, כי לעשירים היו שני בתי־ספר בחזקת פרו־גימנסיות והשתייכו לאחים פריבולסקי מצד אחד ולמר אלקון ז"ל מצד שני. שני בתי־ספר אלה היתה להם מגמה אחרת ואף על פי שלמדו בהם גם עברית, בכל זאת שררה בהם השפה הרוסית וכל החינוך היה בשפה הרוסית ואין לחשוב אותם כמוסדות לאומיים. מר אלקון היה מורה מיוחד במינו וכדאי להקדיש מאמר מיוחד לאישיותו. ה„צוואנג שולע" שנוסדה כאילו ביזמת הגרמנים והתחלתה בבתי־הכנסת

ב„עזרת נשים", רצה הגורל לזמן לה חבר מורים מסורים, שהיתה להם מגמה תרבותית לאומית והם הצליחו ליצור יש מאין. ואני רוצה לציין כאן את התנאים בהם עבדו המורים. התקציב היה זעום מאוד, בתי־הכנסת שבהם התקיים בית־ספר זה בחורף הראשון היו בלתי מוסקים, הילדים על מוריהם סבלו מקור, ובהיותם ברובם בני השכבות העניות לא היו לבושים די צרכם. המורים היו עטופים באדרות חורף. הילדים היו גם רעבים, כי חסרה פת הלחם בילקוטם. ורק בעזרת המורים האלה, אשר אחדים מהם חיים עדיין ונמצאים כעת באמריקה, הגיע ביה"ס לשיאו. הראשון הראוי לציון הוא מר נח הולצמן ז"ל. אף על פי שהיה בעל השכלה רוסית ומחוסר נסיון באידיש (שהיתה שפת ביה"ס בהתחלתו), בכל זאת הצליח ללמד לתלמידיו את מקצועות המתמטיקה וגיאוגרפיה באידיש, למרות זה שספרי למוד באידיש טרם הגיעו לקוברין. הוא חיבר בעצמו מחברות הוראה שתרגם מרוסית או מגרמנית, סיגל לעצמו מונחי לשון גיאוגרפיים ומתמטיים. ואמנם במשך זמן קצר הקנה לתלמידיו ידיעות רחבות בחשבון, אלגיברה וגם בגיאומטריה. שותפה לעבודתו זו היתה המורה המהוללה דבורה זלקינד (אינני יודע אם עדיין בחיים הנה). היא לימדה אותנו גיאוגרפיה והיסטוריה ברוסית ובהשפעת הולצמן עברה לאידיש. במסירותם התגברו המורים האלה על כל המכשולים והקנו לתלמידיהם ידיעת השפה וגם מונחי לשון והרחיבו את ידיעותיהם, שהיו יסוד להשכלתם בעברם אחר־כך לבתי ספר אחרים. מורים לעברית היו לנו הא' יפה ופינצ'וק. למוד התנ"ך וההיסטוריה עפ"י דובנוב היו מקצועות חביבים עלינו וידיעותינו בהם עלו על כל מה שלמדו אפילו ב„גימנסיות" שהזכרתי למעלה. גם במקצועות אלה כמעט שלא היו לנו ספרי למוד, כי המגע עם ורשה או עם וילנה היה רופף מאד בשנים הראשונות של המלחמה. היה לנו גם מורה לעברית ואידיש בשם בורטנובסקי, שהרבה לעשות בשביל בית־הספר הזה והוא נמצא כעת באמריקה ויבדל לחיים מאלה שהזכרתי. מעניין הוא, כיצד הצליחו המורים להוציא בהדרגה את ה„צוואנג־שולע" משליטת הגרמנים, אם כי למדנו גם גרמנית (הגברת אפשטיין הצעירה היתה לנו מורה לגרמנית בתקופה ההיא). המורים הכניסו לבית ספרנו את היסוד העברי והאידי, העבירו אותו לבית ציבורי והוקם מוסד עצמאי שנקרא בשם „קאָברינער פאָלקס־שולע". אז התחילה תקופת הפריחה לבית־ספר זה. בית מרווח בעל שתי קומות, חדרים גדולים ונקיים, מוסקים יפה בחורף. חבר מורים נאמנים ומסורים, למרות המשכורת הזעומה. מספר התלמידים התרבה והגיע לשש, שבע מאות ילד. היתה תכנית של שבע שנות לימוד, ארבע כתות מכינות. למדנו גם זמרה במקהלה, השתתפו בה יותר משמונים תלמיד (המורה חומוטינסקי נמצא כעת בארצות הברית) למדנו גם התעמלות. מזמן לזמן סידרנו נשפי הצגות שהשתתפו בהם התלמידים בעצמם בהדרכת מוריהם. הצגנו פעם אופירה לילדים בעברית, שהיתה למופת לערים אחרות. אז הביאו מורשה ומווילנה ספרי־לימוד באידיש ובעברית ובזה הוקל למורים וגם לנו. כידוע התחלפו גם השלטונות בסוף המלחמה. ויש גם לציין, איך שמורים אלה הסתגלו מהר לתנאים. בתקופת פטלורה, היתה דרישה ללימוד השפה האוקרינית והנה פתאום התחילו אותם המורים לדבר גם אוקראינית והודות להסתגלות זו הצליחו להציל את בית־הספר משלטון זר זה. בין שלטון לשלטון היינו מוכרחים ללמוד קמעה קמעה מכל שפה, ובכל זאת הצליחו המורים המסורים להקנות לנו תרבות עברית, שהקימה בנים ובנות נאמנים לארץ־ישראל. המורים פעילים היו גם במוסדות אחרים אשר קמו בסוף ימי המלחמה ובכל ארגוני הנוער. אידיש אשר דיברנו באסיפות ועברית שבפינו

הרי הם הקנינים התרבותיים שהעניקו לנו מורים אלה. מי מאנשי קוברין איננו זוכר את הופעותינו היפות בכל ימי חג וחגיגה לאומית, בנקיוננו הגופני והרוחני? זכורים יפה טיולי ל״ג בעומר עם דגל כחול לבן בראש ליער שמחוץ לעיר. על כל זה רחף רוח מורינו הטובים שיצרו יש מאין. בסוף המלחמה קמו עוד בתי־ספר ומהם בעלי מגמה דתית לאומית. למרות חילופי השלטונות והשפות שלט בקוברין היסוד היהודי והעברי בכל פנות חיי העיר הזאת. גם תיאטרון אידי היה בקוברין, אמנם לא מקצועי, כי הוקם ביזמת חבר חובבים שאידיש היתה לשונם. פעילים בו היו אותם המורים שהחיו את השפות הלאומיות שלנו. בין פעילי התיאטרון זכור לטוב המורה נח הולצמן ז״ל, המורה ברטנובסקי יבדל לחיים, המורה אנטופולסקי, העלמה סטבסקי וזלמן ליפשיץ הנמצאים כעת בארץ. עם פעילים אלה נמנו האחים מרקוזה, שאחד מהם נח איננו כבר בין החיים ואחיו אברהמ׳ל יבדל לחיים נמצא בינינו. גם בנכר תרבותי זה יצרו יש מאין והצגות להקת חובבים זו (קאָברינער אמאַטאָרען טרופּע) היו ידועות לתהילה בקוברין ובסביבה הקרובה עד פינסק. מי איננו זוכר את נשפי ההקראות מיצירות שלום־עליכם ומנדלי מוכר־ספרים שנעשו נשפי עונג וקורת רוח לאנשי קוברין.

קשה להסכים עם העובדה המרה שקריה תרבותית זו נמחקה ואנו עומדים בפני גלי קברים. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

רח׳ מוסטובה (הגשר)

פ. ספוז'ניקוב

התנועה המהפכנית בקוברין ב־1904–1905

גל המהפכה, שהקיף את רוסיה הצארית הגדולה בהתחלת המאה העשרים, אף אלינו לקוברין הגיע.

עירנו לא נתברכה במפעלים תעשיתיים. היו אצלנו רק בתי מלאכה במקצועות שונים וכל אחד העסיק מספר מועט של פועלים. לעומת זה התקיימו אצלנו חנויות של אריג, סדקית ומכולת. שני גדודי צבא התאכסנו בעיר וספקים יהודים היו מספקים את כל צרכיהם, ועל כל זה התפרנסה קוברין היהודית.

אמנם אי־אפשר להגיד שבעלי המלאכה אשר בקוברין שפר חלקם, אך הפועל חי תמיד במצוקה ובדוחק רב, ותנאי חייו לא היה בהם כדי לעורר רגשי קנאה, מכאן ההגירה של בעלי מלאכה ופועלים לאמריקה במספר ניכר מאוד.

חלק מהמהגרים שהיו באמריקה, חמש עד עשר שנים, צברו הון כלשהוא וחזרו למשפחותיהם שהשאירו בקוברין.

אבל רובם של היוצאים לא רצו להינתק מחייהם החדשים והיו מעבירים את משפחותיהם אליהם לאמריקה שבחרו למולדתם החדשה.

לא כל פועל יכול היה להעקר ממקום מושבו, מהם שהיו קשורים לפת לחמם הדלה מבלי לדעת על שום מה ולמה, ומהם שקשה היה להם לאסוף כסף להוצאות הדרך. והנה הופיעה קרן בהירה במחשכי חייהם הקשים של הפועלים ושביב של תקוה לימים יותר טובים בדמות סטודנטית צעירה, נדלק בנפשם המרה. וראויה היא העובדה שתרשם.

המשפחה המתבוללת למחצה מאליוויטש שגרה בקוברין שלחה את בניה להשתלם בעיר הבירה פטרבורג ושם נתפשה בתם לתנועה המהפכנית. ומשחזרה לקוברין אל הוריה לימי הפגרה וראתה בעניים של הפועלים, לא יכלה לעמוד מרחוק, מרצה המהפכני דחף אותה להתחיל בפעולות השכלה ביניהם. מלאכה זו צריך היה לעשות בסתר מחשש עינא בישא של השלטונות. בתחבולות שונות הצליחה לקשור קשרים עם קבוצות פועלים והיתה מכנסת אותם באורוה (אצל משה הנגר) ומשוחחת אתם על מצבם. פעולתה זו של התעמלנית הצעירה הוכתרה בהצלחה רבה. אולם סופה היה טראגי. בבית הצעירה נודע סוף סוף על פגישותיה עם ה„חברה הבלתי מתאימה" ואביה עורך־הדין התחיל לחשוש, כי התנהגות בתו עלולה לשים קץ למעמדו. הוא נקט איפוא כל האמצעים כדי להפריע לבתו בפעולתה. וזו משראתה שעליה להפסיק את עבודתה הברוכה, החליטה לנתק את פתיל חייה: מנה זעומה של רעל שמה קץ להיים יפים אלה.

בהלויתה השתתפו גם כמה פועלים שזכו ליהנות מעבודת ההשכלה שלה.

כאמור, היו תנאי חייהם של הפועלים בקוברין באותו זמן קשים מאוד. יום העבודה היה מתחיל עם שחר והיה מסתיים בשעה מאוחרת בלילה.

עם יציאת השבת היה הפועל פושט את בגדי השבת ולובש תוך גניחה עמוקה את בגדי החול — שוב התחיל שבוע של עבודה מיגעת ומתישה. כזאת היתה גם מנת חלקה של האשה הפועלת.

התעשיה היחידה שהיתה קיימת באותו זמן בקוברין היתה תעשית המלוי של סיגריות, באותו מקצוע הועסקו בעיקר נערות. יום העבודה נמשך ללא קץ: מהחשכה

ועד שעה מאוחרת היו הנערות החורות יושבות ליד שולחנות ארוכים ומלוכלכים, מכוסי ערמות של נרתיקי סיגריות. קערה ובה איזה חומר דליל ודביק עמדה ליד הערמות. בזריזות יוצאת מן הכלל היו אצבעות סגופות של הנערות תופסות את הנרתיקים וממלאות אותם כהרף עין. הסיגריות היו מצטברות במהירות בתוך הקופסאות. 100, 250 או 500 בכל אחת.

חלומה של כל פועלת כזו היה לצבור כסף לנדוניה. אולם שכרן היה מספיק להן בקושי לשמלה דלה, במקרים רבים היו צוברות חידקי שחפת.

הפועלים התחילו לרטון יותר ויותר על מר גורלם; בראש וראשונה הם שאפו להשתחרר מעבודה במוצאי־שבתות, והם מסרו מודעה למעבידיהם, כי מכאן ואילך לא יעבדו במוצאי־שבתות.

הודעה זו עוררה את הסערה הראשונה וכולם היו דרוכים לקראת תוצאות המאבק, והעיר קוברין היתה כמרקחה. נותני העבודה קראו לאספה גדולה בבית־המדרש „חיי אדם" אשר בהורודניקי. ראש המדברים היה חיט הנשים איציק שרשבסקי (פיז'יק), יהודי בעל כתפים רחבות, זקנו יורד על פי מידותיו ותקיפות זועמת שפוכה על פניו הכבדים. עיניו המרוגזות תמיד היו עתה נכונות לקרב. את עמדתו לתביעה ה„מחוצפת" של הפועלים ביטא ר' איציק באופן פשוט, מעשה בעל חשבון: פועליו מתקינים במוצאי שבת שתי שמלות; במשך השנה מצטרף חשבון של מאה שמלות והוא הדין בשאר בתי המלאכה. אם יוותרו חלילה לפועלים הרי סופנו להתרושש, להגיע לפת לחם ממש.

טענות אלו עשו רושם וכל הנאספים נענו לו, לר' איציק, רק הפועלים לא נכנעו והם החליטו להמשיך בהיאבקותם עד הנצחון המלא. ואכן, הם זכו לנצחון. משהגיעו הפועלים, אחרי קרב קשה, להישגם הראשון: ערב אחד, מוצאי שבת, חפשי בשבוע, ניתנה להם ע"י כך האפשרות לפגישות שבהן הם יכלו לברר את תכנית הפעולה להבא לשם השגת יום עבודה קצר יותר. בימים ההם נהגו לעבוד כל ליל ששי כדי שהמעביד לא יסבול חלילה מהפסקת העבודה שעתיים לפני הדלקת הנרות.

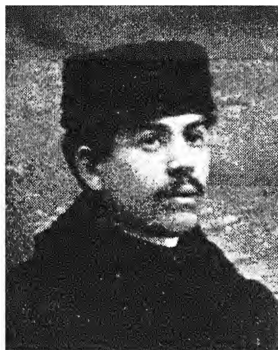
הרוחות המהפכניות שהחלו מנשבות ברוסיה הצארית, הפיחו רעיונות חדשים בקרב הפועלים בקוברין. היה זה כבר ערב היאבקות השחרור הגדולה ב־1905. בדרך, מרחוב פינסקר ליער ברילווה הועמדו משמרות מבין הפועלים הצעירים כדי להודיע בעוד מועד על בוא המשטרה. ביער נתקיימה אז אסיפת הפועלים הראשונה ובראשה בא־כוח של התנועה הסוציאליסטית היהודית בפינסק. למחרת היום נודע בעיר כי הפועלים מתעתדים להגיש תביעות „מחוצפות": יום עבודה של 12 שעות והפסקה של שעתיים בצהריים. ומשהוגשה סוף סוף התביעה הזאת למעבידים בתוספת תנאי שיש לתת תשובה תוך 3 ימים, נמלכו המעבידים וקראו אף הם לאסיפה כדי לדון במצב החדש.

טענו נותני העבודה: היתכן, איכה ישבו יהודים ויאכלו במשך שעתיים? והוחלט באסיפה זאת להפסיק את העבודה. אדרבה, ילכו „הם" הביתה: אין דבר, כשהרעב יתקפם, יתפייסו. לא חסרו גם הלשנות במשטרה. נעשו מאסרים, וכמה פועלים הושלכו לצינוק, בלי משפט, למשך 3 חדשים. אבל גם אמצעים אלה לא הועילו: הפועלים לא נרתעו. ואז פנתה המשטרה אל שלטונות הפלך ואלה הכריעו דווקא לטובת הפועלים. נסתיימו השביתות וההשבתות ובקוברין הונהג יום העבודה בן 12 שעות. ובהגיע שנת 1905 החלה התנועה הסוציאליסטית להכות שרשים בקרב פועלי קוברין. ויכוחים מפלגתיים התנהלו אז ברחובות, בסדנאות ובמועדונים שהוקמו אז בעיר; מועדון ה"בונד" היה ב„בי הטה"

אשר בביתו של נאטע פריידקעס, ומועדון הס.ס. באיזה בית עץ עלוב ברחוב בריסקער. בשעת העבודה שרו שירים מהפכניים שהיו חדורים רצון עז להשתחרר מהשעבוד הצארי.

שירי איידלשטט, רוזנפלד ורייזן היו אז השירים הראשונים שעוררו לקרב. מקום כבוד הוקצב אז לשירי אליקום צונזר, ובין השירים גם של מחבר אלמוני שהועבר מפינסק. שיר זה חובר לרגל סכסוך בין בעל בית חרושת בפינסק דניאל פאפראצקי ופועליו, תוכן השיר מלמדנו על השתלשלות המקרה. אשתדל למסור כמה שורות משיר זה:

האָסט געטאן אַזאַ זאַך
דוכט זיך גארניט באַטראַכט
ביזט געפאָרן קיין אָדעס
און האָסט מענשן געבראַכט
מיר וועלן דיר אזוינס טאָן
זאָלסט צו קיין זאַך נישט טייגן
מירן פארפאלן ווערן אין אסטראג
און דו וועסט בלייבן אָן אויגן.

מוטל אורבוך

התרגום העברי:

עשית כזאת רעה
בלי הרהור מוקדם
נסעת אודסאה
והבאת בני אדם
לכן גזרנו אמר
לא יוצלח תהיה, מקופח שוקיים.
אנו נעונה ביסורים כריחיים
ולך פרצוף חסר עינים.

ואז סיפרו, כי בעל בית החרושת הזה גרש את פועליו ובמקומם הביא פועלים מאודיסה, המגורשים הרעבים החליטו לנקום את נקמתם ושפכו על פניו חומצה חריפה שסימאה אותו.

ב־1905 החלה התנועה הסוציאליסטית אשר עבדה במחתרת להראות סימני חיים מובהקים בקוברין. התקיימו אסיפות וויכוחים חשאים, הפיצו עלוני תעמולה מודפסים על הקטוגרף שהכילו האשמות כבדות נגד השלטון הצארי העריץ.

כותב הטורים האלה כשוליה במקום עבודה שהיו מבקרים בו חיילים רוסיים, היה משתמש בכל הזדמנות להטיל לתוך כיסי מעיליהם עלוני תעמולה ותמיד בוצע מפעל זה בשלום. וכל כמה שהמשטרה לא עקבה ורדפה אחרי מפיצי הספרות הבלתי־לגאלית הזאת, לא הצליחה מעולם לתפסם.

הנוער הקוברינאי וחלק מהפועלים החלו כבר לקרוא את הספרות היפה הרוסית: ספרי טולסטוי, גורקי, אנדרייאב וכו׳ היו מהספרים הנפוצים ביותר בין הנוער היהודי המתבגר בקוברין. מנהיג ה„בונד" יצחק פינטשוק ומנהיג הס.ס. מאָטל אווערבוך, בחור מפינסק, היוו את הציר שעליו סובבו הבונד והס.ס. בעירנו. ומבלי לחטוא לקורות קוברין בימים ההם, יש לציין, כי כבר נראו אז הניצנים הראשונים של תנועת פועלי־ציון. ובוויכוחים עם הבונד והס.ס. השתתף בנימוקים פועלי־ציוניים הסנדלר (מי שהיה בחור

ישיבה) עקיבא. בבתי הכנסת היו מתקיימות אסיפות סוציאליסטים למרות רצונם של הגבאים, וכי מי שאל את פיהם?

בסתיו 1905 הכריזו פועלי פטרבורג שביתה ארצית כללית של עובדי הרכבת, החיים הכלכליים שותקו כליל. במחסנים אשר ע״י התחנות נצטברו סחורות רבות. מסירת הסחורה לבעליה מותרת היתה רק על פי רשיון מנציגי המפלגות הסוציאליסטיות במקום. סוחר קובריאני שרצה להוציא את סחורתו מהתחנה חייב הה להביא אשור כתוב וחתום בידי יצחק פינטשוק ומוטל אוורבוך. לפתע התעוררה כל העיר. הבשורה הגדולה על המניפסט בדבר מתן הקונסטיטוציה ע״י הצאר הוציאה את כל פועלי קוברין לחוצות. זרמי שמחה וגיל פשטו בעיר, יהודים הרגישו שחלה הקלה בחיים הפוליטיים והכלכליים, מהיום מותר יהיה לכל יהודי לנוע בכל רחבי רוסיה, לילדי ישראל תהיה כניסה חפשית לבתי האולפנה התיכוניים והגבוהים. יהודים ונוצרים התחבקו והתנשקו וברכו זה את זה במזל טוב לאור המאורעות הגדולים.

הרב מטעם ר׳ אהרון יהושע שפיט, הודיע לתושבי העיר, כי ביום 17 לאוקטובר ב־2 אחה״צ הוא יקרא כנציג הממשלה, בבית הכנסת הגדול את מגילת השחרור של הצאר, המקנה שוויון וחרות לכל אזרחי רוסיה. למועד הקבוע נתמלא בית־הכנסת, לרבות עזרת הנשים, על גדותיו, ברובם פועלים. על הבמה התנוססו שני טרנספרנטים, אחד מה„בונד" והשני מס.ס. ועליהם כרזות שונות, כגון „הבוז לשלטון היחיד", „יחי ה„בונד", „יחי הס.ס." וכו׳.

הנאספים חיכו לבוא הרב מ„טעם" שהופיע בלוית בעלי הבתים הנכבדים: אהרון לייב וולאדאווסקי, זשידעוויטש, מארי טענענבוים, ובערל כאוועס (פאנטאל).

הרב לבוש בגדי שרד, כביום גנוסיא, זיג שחור (סורדוט בלע״ז) עם דשי משי וכובע נפוליאון על ראשו, עלה עם מלוויו אל דוכן ארון הקודש, לקח בידיו את מגילת השחרור והתחיל קורא בה, אבל עם קריאת השורה הראשונה פרצו מפי הפועלים הנאספים, צעקות וצווחות מחרישות אזניים „הבוז לנציגי הצאר"... רד... די סבלנו מכם כל השנים... רד... רד...

ולמרבה המהומה הדהדו גם כמה יריות אקדח, וכל זה הספיק בהחלט שהנאספים ימהרו כל עוד נפשם בם, ובצפיפות רבה, אל היציאה.

בחוץ התארגנה הפגנת פועלים נושאים דגלים אדומים, כרזות, ופניהם לאולם פריידקעס. כשעברה תהלוכת ההפגנה ברח׳ פינסקר יצא לקראתם סגן האיספראווניק אַוודייאב והצדיע לפני המפגינים.

באולם פריידקעס הופיעו מרצים מהמפלגות הסוציאליסטיות, הקהל שר שירי־מהפכה והשמחה היתה במעונם.

עם סיום האסיפה הודיעו כי מחר תתקיים אסיפה שניה באותו מקום ובאותה שעה. אבל מי פילל ומי מילל, כי למחרת יישפך דם פועלים ודם יהודים בעשרות ערים של רוסיה הצארית.

למחרת התאסף קהל פועלים במקום הקבוע, הנואמים עמדו הכן, אבל בחלונות הגבוהים היתה כבר מוכנה תכנית שטנית לסכל את מתן השחרור מיום אתמול.

משלטונות הפלך הגיעה פקודה סופית לשלטונות העיר למגר בכוח ובאש כל נסיון התפרצות של ה„זשידא קראמאלא" ולא להירתע מפני שפיכת דמים.

האולם עם הנאספים הוקף משטרה וצבא, האיספראווניק בלוית משטרה נכנס

לתוך האולם וכנראה תוך כוונה להצטיין בפני השלטונות הגבוהים, התנפל הראשון על הדגל האדום שהיה מוחזק ביד פועלת (בתו של החייט ברל פאניענקע) אבל לא בנקל עלה לו הנצחון: נושאת הדגל כיבדה אותו במתנת יד הגונה. המשטרה והצבא פתחו ביריות, היציאה נחסמה ע״י שומרי החוק הצבאיים ואנשים קפצו, בלית ברירה, דרך החלונות של הקומה השניה ולא מעט דם יהודי נשפך באותו יום.

הצאר משך את ידו ממגילת השחרור ומכל הבטחותיו. הדבר היחיד שהסכימה לו הכנופיה השלטת הוא: בחירות לפי מתכונת מחושבת מראש, המבטיחה המשך שלטון של תלייני הצאר. ובארץ התגברה הריאקציה, פרץ גל של פרעות בעשרות ערים יהודיות. גם בקוברין החלו הכנות לפרעות.

בעל האחוזה ושונא ישראל גאן הסית את הכפר באלאַט, ואכרי באַלאַט היו מוכנים ומזומנים לחדור העירה לשלול שלל ולבוז בז תוך כדי שפיכת דמים.

מיד נתארגנה „הגנה יהודית״, פועלים יהודים, עגלונים, קצבים יצאו מזויינים במוטות ברזל לקבל את פני הפורעים, פראי האדם. וכשנודע לפורעים כי מחכה להם קבלת פנים חמה ואחרי שהאיספראווניק לוקין קיבל מתן בסתר הגון בטלה תכנית המצעד על קוברין וקהילת קוברין נשמה לרוחה.

השלטונות הצאריים העבירו אז לקוברין מספר ניכר של פרשים צ׳רקסים למגר כל נסיון מהפכני. העדה היהודית סבלה מהם נוראות, כל יהודי היה בעיניהם כמהפכני שמצוה לכבדו,, לפחות, במגלב הקלוע, שעופרת בקצהו. אבל למרות השתוללות הצ׳רק־סים בחוצות קוברין, המשיכו באסיפות פועלים, ולשוא היתה טרחת הפרשים לעקור את הנטע שהכה שרשים בין פועלי קוברין. הפועל המפותח בילה את זמנו החפשי בקריאת ספר, התנהלו אז וויכוחים, אם בכלל כדאי שהפועל ישתתף בבחירות ל„דומה״ הצארית.

חלק מהצבור, הן עובדים והן חוגים אחרים, שהצטרפו לתנועה המהפכנית בימי ההתלהבות, נתארגנו, והם חפשו ומצאו להם עכשו תנאים יותר נוחים, מבלי חשש של סכנה, להמשיך את חייהם להנאתם לרוחם ולשביעת רצון הוריהם.

בקוברין הופיע אמן הריקוד (טאנץ־מייסטר) מגודל בלורית גדולה ובלתי מרוסקת, על חטמו משקפת־פנסנה שחוט שחור קושרם לדש בגדו מטעמי בטחון.

ולמציאה זו פללה משטרת קוברין, למוסד „חשוב״ זה ציפו השלטונות זמן רב. מוסד, שבו יפגשו בכל ערב צעירי וצעירות קוברין על מנת לבלות את זמנם בנעימים לקול צלילי התזמורת. מוסד זה השפיע על הנוער רוב ריקנות ועם הארצות, והשכיח מזכרונם כי לא רחוק ממנו חי נוער אחר המוכן לחרף את נפשו בעד רעיונות נשגבים והמזומן להלחם לחיים נעלים.

כתבנים (שרייבערס)

לפי דעתי לא יהא זה מן המיותר לספר בקצור על תקופת ה„חדר״ ועל לימוד ראשית החכמה של נקיטת קולמוס ביד. ראוי לי, יוצא אַסכולה״ זו, לפתוח בזכרונות אלה.

לא אגזים אם אומר שבקוברין לא היה אף ילד אחד שלא למד ב„חדר״. ילדים מדלת העם שיד ההורים לא השיגה לשלם שכר לימוד עבורם למדו ב„תלמוד תורה״ חינם אין כסף.

החדר תפס בחיי הילד היהודי בקוברין ובעיירות אחרות אשר ברוסיה של אז, את המקום החשוב ביותר. בגיל של 4—5 שנים כבר מסרו אותו למלמד דרדקי, ובהדרגה עבר ממלמד אחד למשנהו עד המלמד לגמרא ולרוב נסתיימה בזה תקופת השכלתו. רק מתמידים גדולים היו גולים למקומות תורה ידועים בליטא, אחרים המשיכו את למודיהם בבית המדרש של העיירה עד לחתונתם.

החוק הצארי גזר אז על למוד קרוא וכתוב רוסית ב„חדרים". מפקידה לפקידה היה נכנס ל„חדר" מפקח המשטרה לבדוק ולהוכח אם ספר רוסי נמצא במחיצת המלמד ואם הוא אינו עובר על החוק חלילה. אבל תמיד היתה טירחתו טרחת שוא והיה מסתפק בבדיקת רשיון העבודה שהיה תלוי על הקיר ותמונת המלמד משובצה בו ואם קלסתר פניו של הרבי, המסב עם תלמידיו אל השולחן כשספרי החומשים פתוחים לפניהם, הוא אותו הקלסתר אשר בתמונה, הוא ולא אחר.

מובן מאליו, כי מטעם זה ומטעמים אחרים ספר רוסי היה בחינת בל יראה ובל ימצא ב„חדר". אבל הרבי לימד את תלמידיו נוסף על חומש עם רש"י גם „כתיבה" אם כי סופרים מובהקים לא קמו מ„כתיבה" זו.

קשה להסביר, כיצד הצליחו התלמידים, בתנאים כאלה, ללמוד את האמנות של כתיבת האלף־בית.

הרבי היה מלמד את תלמידיו לכתוב אידיש ו„לשון קדש". לכל לראש היה הרבי כותב את השורה הראשונה במחברתו של כל אחד ואחד, והתלמידים היו חייבים להעתיק שורה זו מספר פעמים עד סוף העמוד. והנה תוכן השורה לדוגמה: „בעסער ברויט מיט פרייד, איידער פלייש מיט לייד". לאמר: „טובה פת חרבה ושמחה בה, מאומצת בשר מלאה דאָבה" או „בעסער די ביטערע בלאט פון גאט איידער די זיסע פון מענשן" זאת אומרת: „טוב העלה המר מאלהים, מהעלה המתוק ממתים".

וכשהיד היתה כבר מאומנת למדי בכתיבה מעין זו, עברו לדרגה גבוהה יותר. הרבי היה מעתיק קטע משמ"ר או מספר המכתבים לבלאשטיין והיה פוקד על התלמידים להעתיקו. על פי רוב היה בוחר במכתבים של בן לאביו באמריקה שמאוד משכו את לבנו, כי אבותיהם של תלמידים רבים הגרו אז לאמריקה.

ב„חדר" של המלמד לגמרא היה מוזמן „מורה" מיוחד ובתשלום מיוחד ללמד את הילדים לכתוב ב„לשון הקדש", ברוסית ובאנגלית (לאלף־בית הלטיני השונה מהאלף־בית הרוסי קרא המורה „אנגלית").

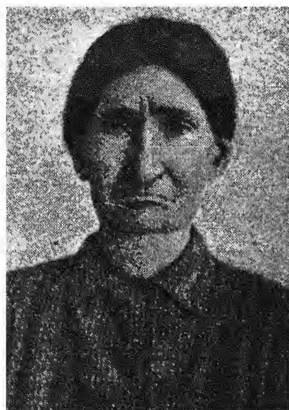
אחד ממורי ה„חדר" המפורסמים, בזמן ההוא, היה ר' אייזיק יאסל יאכעס. יהודי שפרקו נאה וזקנו מגודל ושאינפופו בשעת שיחו הוסיף לו נופך של חן... מידת „נאורותו" היתה מוגבלת מאוד, אבל התלמידים כבדוהו על נקיונו ועל הליכותיו היפות כלפיהם. תפקידו כמורה נסתיים לאחר שהתלמיד למד לקרוא מילה רוסית, לעשות חשבון קל, להוסיף דרישת „שלום" לאבא במכתב אמו ולכתוב את הכתובת ה„אנגלית" על המעטפה של אותו מכתב.

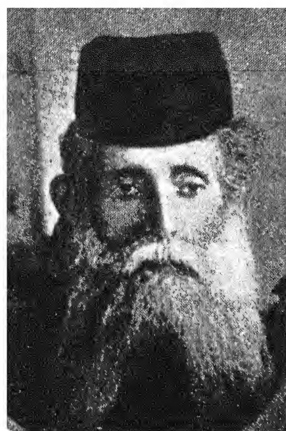
מצב הבנות של הורים עניים היה אָז עגום מאוד. בית ספר לבנות לא היה קיים בעירנו ואיש לא העלה על הדעת לשלוח אותן ל„חדר" של הבנים. ואכן גדלו בעיר בנות ללא תורה והשכלה שהחלו לעבוד בצעירותן בתנאים קשים מאוד, ולאחר זמן כשהגיעו לפרקן, והיו רואות את עצמן מפגרות היתה חולפת מחשבה במוחן: מה יהיה ביום שידובר בן? שמא יזדמן להן חתן מהנכר ויהיה צורך לענות לו על מכתב...

היו אז בקוברין מורים שלמדו את הבחורות העובדות קרוא וכתוב, כלפיהם לא השתמשו בשם מורה כי הלא יהודים זהירין בקלות כבחמורות ובעלי זקן ופיאות היו. על כן קראו אותם „כתבנים" (שרייבערס).

ברל וצאניע ה„כתבנים"

בבית המדרש הבריסקאי אחרי תפילת מנחה ומעריב, היו מתאספות בחורות מגילים שונים, מוסבות ליד השולחנות הארוכים וברל הכתבן בעל הזקן המהודר ששערות שיבה זרקו בו היה יושב בראש ומכתיב לשומעותיו מכתב באידיש, וכך מדי ערב בערב במשך כל החרף.

פייגל „די שרייבערקע" ז"ל

ר' מתתיהו צוקרמן ז"ל

ובדיוק ככה נהג גם צאניע הכתבן, השנוי היה רק באכסניה, כי צאניע ניהל את הקורס בביתו הוא. לצאניע היתה עוד תוספת פרנסה: הוא היה כותב גם „בקשות" לרשות העירונית (מגיסטרט) או לבית המשפט.

בין המפורסמות ביותר היתה פייגל הכתבנית או כפי שקראו אותה באורח ביתי: פייגל אשר יאנקל'ס מושך הנרות (קאטקעס). על אותה פייגל הכתבנית כדאי ליחד את הדבור.

בערב, אחרי העבודה, היו מתאספות הבחורות העובדות בביתה של פייגל אשר יאנקל'ס. בחדר הצר עמדו שני שולחנות ארוכים מוקפים ספסלים ועליהם תלמידות צפופות זו לזו.

למורה פייגל לא היתה הכשרה מיוחדת לתפקיד זה, אבל האינסטינקט הבריא והעממי שלה היה לה למורה דרך, והודות לכשרונה זה עלה בידה לזכות באמון תלמידותיה שלא טעמו בחייהן טעם של בית ספר.

מלבד קריאת וכתיבת אידיש היתה פייגל מלמדת אותן גם פרשה בחומש, ובסגנון קל היתה מסבירה להן את תוכן הדברים.

הודות למסירותה הרבה היתה פייגל משיגה את מבוקשה, אם כי היא ודאי לא ידעה לתת את השם הנכון לעבודתה החשובה — הפצת השכלה בין בחורות עמלות. עתה לאחר שנים רבות אפשר להעריך עבודתה זו כמלחמת קודש נגד הבורות בין הבנות העובדות בקוברין. גם את שעות היום לא בזבזה המורה העממית הבלתי מוכתרה הלזו. בשעות היום היתה מבקרת אצל הנשים הצעירות העניות בבתיהן ומלמדת אותן עד גבול האפשרות. השכר בעד עבודה מסורה זו היה, אפילו לפי המושגים ההם, אפסי.

בכלל היתה בימים ההם בקוברין מצוקה גדולה. הפרנסה אצל בעלי המלאכה והחנונים הזעירים לא היתה מצויה. כבעיירות אחרות, כך בקוברין היה רב מספר מחוסרי המקצוע. ללא בסיס מוצק היו מתחתנים ומולידים ילדים מבלי כל יכולת לפרנסם. ואז היו ממשכנים את קצת התכשיטים שהכלה הביאה מבית אבא והיו מאספים כמה עשרות רובלים להוצאות הדרך לאמריקה, ארץ הנכר שעליה השליכו את כל יהבם ותקותם ואת בני הבית היו משאירים לאנחות בעיירה.

הנשים הללו שבעליהן הלכו מעבר לים, הרגישו פתאום בצער הגדול של אי היכלת לכתוב בעצם ידן מכתב לבעל ולתנות לפניו את מצוקתן ואת יסוריהן. הן מזדקקות עכשיו ל„כתבנים" הידועים בעיר והלא אי אפשר לגלות את כל הסודות בפני איש זר. לאלה הנשים המסכנות היתה פייגל אשר יאנקל'ס ממש לאם שבפניה אפשר לגלות את כל הסודות. לקבוצת „כותבי מכתבים" השתייך גם ר' יאסל יאכעס, יהודי זקן שהיה ידוע במומחיותו לכתיבת מכתבים לאמריקה. הוא ידע את טעמן של לקוחותיו, נשים בגיל העמידה, היה יושב בביתו, בית העץ, שכולו חדר קטן, לפני השולחן הגדול הכהה והבלתי מכוסה, כשצפורני נוצות אוז וקסת בצבע הנחושת מונחות לפניו, ולמולו ישבה אשה שלא שמעה מבעלה אשר באמריקה זה עידן ועידנים... ר' יאסל יאכעס שחש והכיר יפה את הלב השבור והדווי של לקוחתו החל את המכתב בנוסח הידוע:

ב"ה

לבעלי האהוב מאוד.

בשמחה רבה ובאושר גדול אוחזת אני בעט להודיעך כי כולנו הננו בקו הבריאות והשלמות. מי יתן שגם ממך נשמע אותו הדבר אמן ואמן... ואחר כך התחילה הפרשה של הטפת מוסר, דרישות שלום מהילדים בצרוף בקשה שיחזור הביתה או שיעביר אותה ואת ילדיה אליו לאמריקה.

ר' יאסל יאָכעס מצדו היה מוסיף את חות דעתו והמלצתו.

האם עזרו דברי המלצתו? לאל האדירים פתרונים.

בשנת 1900 לערך נפל דבר בעניני חנוך בקוברין: ידידיה אופה הלחם השיא את בתו „מן הנכר" ואת חתנו שהיה מורה לעברית הביא לקוברין והלה פתח „חדר מתוקן". ל„חדר מתוקן" זה לא שלחו הורים את בניהם כי אם את בנותיהם, שם למדו מספר הלמודים „אמן פדגוג". בעיר הרבו לדבר על חדשה זו, הן לחיוב והן לשלילה, אבל זמן רב לא התקיים „חדר מתוקן" זה, כי המיסד הגר לאמריקה.

למעלה הזכרתי שהשלטון הרוסי גזר על למוד השפה הרוסית ב„חדר". אבל מאידך גיסא היה שלטון זה מעונין שהילדים היהודים ידעו את השפה.

לשם זה היה קים בקוברין בית־ספר רוסי לילדי ישראל. מנהל בית הספר הזה היה ר' מתתיהו צוקרמן. הוא היה יהודי בן־תורה, גמר את הסמינריון למורים בווילנה שהוציא מורים יהודים ללימוד השפה הרוסית לילדי ישראל. ואף על פי שבית ספר

זה היה מיועד לבנים ובנות, אף אב אחד לא שלח אליו את בנו, ולכן למדו שם רק בנות. בית ספר זה התקיים עד מלחמת העולם הראשונה.

מקום מכובד מאוד תפש בקוברין בית־הספר העברי של האחים אפרים ופלטיאל פולונסקי. לא נגזים אם נאמר שבית ספר זה היה המכשיר הראשון שנטע את השפה העברית ורוחה לפי המושגים של היום בתוך הדור הצעיר שגדל אז בעיר.

בבית ספר זה נשתלה בלבבות הצעירים, יחד עם השפה העברית, אהבה לארץ־ישראל ולדברי ימיה ובכוחה קמו, אחר כך, ציונים מסורים ובעלי הכרה.

חלק רב בהפצת השפה העברית בין ילדי ישראל היה גם למורים ברוך גרבר וליעקב משה המכונה חתנה של וואָלפּטשעכע.

שני המורים האלה נתנו שעורים פרטיים בבתים אמידים. תקופת החנוך הזה נמשכה עד מלחמת העולם הראשונה, ואז התחילה תקיפה חדשה בתולדות החנוך בקוברין. קמה והתפתחה רשת שלמה של בתי ספר עם מורים בעלי מקצוע חשובים. אולם המציאות עקרה אותי מעיר מולדתי לעשרות שנים ולא הייתי עד להתפתחות זו. אחרים ייטיבו בודאי לספר עליה.

בית הכנסת הגדול

בית הכנסת בקוברין אשר ברחוב פינסקר היה גדור מצד מזרח וצפון בגדר לבנים, ממערב גבל חצר בית הכנסת במגרשו של הפולני פראנקאווסקי, ומצד דרום היה גבולו הנחל „קאברינקע" שמעל גשרו עברו לרחוב הארזדניקעס.

בחצר בית־הכנסת היה גם ה„גאַס בית מדרש" הישן, ולפי דברי הזקנים היו פעם מתפללים שם נוסח ספרד.

לפני הרבה שנים איכסן חצר בית־הכנסת בתוכו גם את בית המרחץ העירוני והמקוה שהשתייכו להרשל ופריידה קאמעניעצקי (לימים, כשלא נשאר שריד מבית מרחץ זה, היו הבריות מוסיפות לכנות את פריידה בשם פריידה הבלנית). המראה החיצוני של בית הכנסת היה בנוסח פולני ישן. היו בו שלושה שערים וכולם מצד מערב.

דרך שני שערים נכנסו למבוא הגדול (פאליש) ודרך הכניסה השלישית עלו במדרגות עץ ל„עזרת הנשים". מהמבוא לתוך בית הכנסת הובילה דלת כפולה, רחבה וצבועה בצבע של חום כהה. ומעל התנוסס הפסוק: „זה השער לה' צדיקים יבואו בו".

ירדת 12 מדרגות והנך בבית־הכנסת פנימה, ובתוכו רצפה מרוצפת לבנים, רחבת ידים, נקיה למופת. ארבעה עמודים גדולים ועבים תמכו את התקרה, ואחד מהם כאילו היה בלתי מוגמר, זכר לחורבן...

לכל מתפלל ומתפלל מקומו הקבוע ועמודו (סטענדער). הנכבדים שבבעלי הבתים, אף מהרחובות המרוחקים, היו נוהגים לבוא בשבת לבית הכנסת הגדול, ומכל שכן בימי חג.

עשרות בשנים כיהן ר' אהרן לייב וולאדאווסקי כגבאי בית־הכנסת. אחרי מותו עברה הגבאות לר' מאיר טענענבאום.

במעגל אשר בתקרה היו מצוירים שנים־עשר המזלות בצורה המסורתית. על גבי הכותל הארוך של עזרת נשים, שתפס את כל רוחב בית הכנסת, היו מצויירים ציורים שונים להדגים את הפסוק: „קל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך

שבשמים". בציור תואר הנשר בטיסתו הקלה והשקטה, הצבי — בריצתו המהירה, ריצה שאין בה נגיעה בקרקע, האריה — בעל ראש של חריף ובקי עם שתי עינים פקחיות ומהורהרות, עומד על דשא, עמידה שיש בה מעין בטחון בגבורתו. על אותו כותל, מצד ימין, היתה גם הדגמה על הפסוק בשיר השירים: „יונתי בחגוי הסלע". הצבי התמים פירש את כוונת הפסוק, כשם שפירש הרבי לפני תלמידיו ביום הששי בשעת למוד „שיר השירים": צוק סלע מלא חריצים, מאחד החריצים עולה יונה, ובעלותה, והנה לפניה נחש ארסי מתפתל סביב הצוק ואורב לקרבנו, ומעליה נץ, מוכן ומזומן לטרפה... והיונה אחוזת פחד מות רואה לפניה את הסכנה הגדולה.

כשהיינו שומעים, בעינים מפיקות כאב ויסורים, משל זה, הסביר לנו הרבי פשרו: היונה זוהי כנסת ישראל, הנחש והנץ אלה הם אומות העולם העומדות עלינו לכלותנו...

מיוחד בחינו ותפארתו היה ארון הקודש בבית־הכנסת הגדול, ומשום פיתוחי החותם האמנותיים שלו נחשב לאחד במינו בכל רחבי רוסיה ופולין. בגבהו הגיע עד התקרה והיה מחולק לשלשה חלקים:

א) כתר תורה; ב) כתר כהונה; ג) כתר מלכות.

את כתר התורה היוו „עשרת הדברות" וכתר הזהב שמעליהם. „כתר כהונה" — שתי ידים מחוטבות וגלופות ביופי רב, נשואות לעל כבברכת כוהנים, מעוטפות בטלית תכלת־לבן עד אחרי הזרועות, ומעליהן כתר זהב.

כתר מלכות: נשר גדול בעל שני ראשים — כסמל רוסיה הצארית. כרגיל החזיק הנשר הזה באצבעות רגלו האחת כדורית ועליה צלב ובאצבעות רגלו השניה — שרביט המלך. האמן שלנו השכיל למצוא מוצא יהודי: הנשר החזיק באצבעות רגליו לולב ואתרוג ועליהם הכתר.

ארון הקודש היה מצופה כולו שכבת כסף דקה; על שכבת כסף זו בלטו דמויות פלסטיות של צפרים דמיוניות שונות, דגים וחיות, מצופות זהב בצבע ירוק קל. מימין ארון הקודש, העמוד, מקושט ב„שווית" מצמר יפה ומכוסה בד עדין רקום חוטי זהב וכסף.

מדרגות בגובה של מחצית הקומה לערך הובילו אל ארון הקודש שהיה מכוסה בפרוכת שיראין יקרה ועליה רקום שם הנדבנית.

בימי שבת וחג היו תולים על ארון הקודש פרוכות נהדרות רקומות פסוקים כעין: „לכבוד שבת ויום טוב" וכו'.

פעם בשנה, בהושענא־רבה, היו מכסים כל קירות בית־הכנסת בעשרות פרוכות ועל ידן הודלקו מאות נרות. הקישוט והתאורה נעשו ע"י ברל השמש, ולאחר זמן כשכוחותיו של ברל השמש אזלו, היה קאפל השמש ממונה על מלאכה זו.

בין תושבי קוברין פשטה אגדה שאומן ארון הקודש יצר גם דוב או אריה מעץ, מותקן ומשוכלל במנגנון מיוחד, ועם פתיחת הארון היה הדוב מוציא קול נהימה איום.

פעם התפלל בבית־הכנסת אורח ממרחקים, ויכבדוהו בפתיחת הארון, ויהי בתפוש האורח בדלתות הארון, מיד נהם הדוב כדרכו והאורח השתטח מרוב פחד אין אונים ארצה כשהוא מתעלף. אז תיקן הקהל: להעלות את הדוב על עלית הגג והתקנה הוצאה לפועל.

אנו, ילדי החדר, ידענו את הספור הזה ו„הדוב על העליה" גירה את דמיוננו הילדותי. להגיע לפשפש העליה אפשר היה רק במדרגות העץ ושום ילד לא היה מעיז לעלות יחידי אל הדוב... בשבת כשהתאספנו 10—15 ילדים, היינו מסתדרים בשורה ערפית והנועזים אשר בראש השורה החלו את המצעד אל עלית הגג. כשהחלוץ היה מגיע

עד פשפש העליה, היו האחרונים בשורה מרימים צעקה גדולה ומרה: הדוב... הדוב... ובלבבות דופקים בחזקה היינו חוזרים על עקבותינו. את ה„נסיעה" אל הדוב דחינו לשבת הבאה. במשך כמה וכמה שבתות נגשנו להוציא לפועל את „ההרפתקה האיומה הזאת", אבל אל הדוב על העליה לא הגענו מעולם.

החיים הרחיקו אותי מעיר מולדתי, הרחק מבית־הכנסת שבשכנותו גרתי בימי ילדותי. אחרי עשרות בשנים בקרתי בקוברין עם הציר המפורסם משה אפלבאום, סיפורי על ההוד והיופי של ארון הקודש גירו את יצרו האמנותי, וכשהובלתי אותו לבית־הכנסת ניצב כמרותק לפני הארון, והוסיף להשתאות לרקע הכסף, הצבעים השונים שהחזיקו מעמד זה זמן רב ולא אבדו מרעננותם כמלוא נימה, ובכלל לרעיון היהודי העמוק שהיה טבוע בכל פרט ופרט. חסר היה רק דבר אחד: הנשר.

כשפניתי אל השמש (משה קוריצע) — בשאלה: היכן נעלם הנשר, לקחנו אל הכתל המערבי של בית־הכנסת, וכאן נתגלה לפנינו הסוף של פרק היסטורי:

כשהפולנים השתלטו על קוברין, ציוו להוריד את הנשר הגדול בעל שני הראשים. וכשהורד הנשר נשאר המקום פנוי ועלוב... אז קם איזה עשיר־מלחמה קובריגאי, הזמין כתר פח מצופה אבקת כסף ובו חרוטים שמו ושם אשתו, התקין מנורה, הכניס בה מנורת חשמל ושיבץ בה כמה זכוכיות צבעוניות, וכשהואר הכתר — האירו באור עלוב גם שמותיהם של הנדבנים דרך הזגוגיות האדומות־ירוקות צהובות. חיש מהר עזבנו את בית־הכנסת מדוכאים ונעלבים...

עברו שנים מאז ביקרתי בפעם האחרונה בבית־הכנסת. הרוצחים הנאצים השמידו את יהודי קוברין. יחידים בלבד נשארו לפליטה. חלק מהם הגיעו אלינו, לארץ־ישראל. ובהאזיני לסיפורי האימים של הניצולים שאלתי בלחש: ומה קרה לבית־הכנסת הגדול, לארון הקודש אשר בו?

התשובה היתה קצרה: את בית־הכנסת הפכו לממגורת תבואה. ארון הקודש נשאר במקומו, שסוע ופגום, יחד עם אלפי היהודים בקוברין.

שבור ומבויש הורדתי את מבטי — ויותר לא שאלתי.

שחקני פורים בקוברין

ברחוב פינסקר מול בית־הכנסת, בסימטאות הצפופות, שאף בימות החמה לא חרבה שם הביצה, — באחד מבתי העץ שהשתייך לפישל יורקה העגלון גר ר' מלך הבנאי. בכל ימות השנה עבד ר' מלך עבודה קשה ומיגעת — בנאי לבתי עץ היה ובעל תפילה ל„מעריב" בימי חול. אבל משנכנס חודש טבת, נשתנה ר' מלך לחלוטין ויהי לאחר. ואם כי בחדשי החורף פסק מקצוע הבניה ור' מלך היה אנוס להתפרנס מחסכונותיו, קרנו פני ר' מלך ויצהלו. הזקנקן הערמוני הכהה התבהר ועיניו העמוקות והאפלוליות הביעו חדוה קלה, ובחשאי בפני עצמו, היה מזמזם אחד מהניגונים שבמשחקי פורים — זהו ההרגל שבצבץ מתוך ר' מלך ותבע את שלו: רבנו, הגיע זמן החזרות של משחקי פורים עם חברי הלהקה.

היה ר' מלך נענה לתביעה זו ומזמין את חבר השחקנים אליו לשבת אחרי אכילת

חמין. הכל הרגישו כי הזמן קצר והמלאכה עוד מרובה, וכשר' מלך מזמין, מי לא ילך?

שומה היה לבחור באחד משני המשחקים: ב„מכירת יוסף" או ב„משחק שאול". בפגישה הועלו היתרונות והחסרונות של שניהם. היו שאמרו כי „משחק שאול" מפיק רצון מהנשים, כי בו מוצג „משפט שלמה" הנודע — שתי האמהות של ילד אחד: אחת טוענת, שלי הוא הילד והשניה כי שלה הוא הילד. ושלמה המלך בחכמתו כי רבה, השומע אף שיחת חיות ועופות, מקשיב מכסא מלכותו לדברי שתי האמהות ופוסק: לגזור את הילד לשנים — ולחלק בין שתי האמהות... האם הכוזבת מסכימה לגזר הדין. שחקן מלהקת שחקני פורים נושא על ידיו צרור סמרטוטים, הילד כביכול, וגועה ופועה בבכי של תינוק בן יומו... עיני האם הרמאית — הסבתא זיסקע — מבריקות באש רצחנית, והיא צורחת בלשון אוקראינית:

ריזש, ריזש, דאַם נאַ וואַדקו... (לאמור: גזור, גזור, עוד אכבדך בלגימה).

„האם האמיתית" (אייזיק שמאטעלע) מפרכת את ידיה ובקול תחנונים ובבכי היא פונה לשלמה המלך היושב על מדין:

מלך רחמן, הושיעה נא, הושיעה נא, טוב למסור את הילד לאם הרמאית מלגזור אותו לשנים...

עיני ליבה, אשת ר' מלך, העומדת על יד החלון בעל הזגוגיות הקפואות, זולגות דמעות. אמנם, לא פעם היתה עד־ראיה בפורים למשפט הזה, והיא גם היודעת מי ומי הן שתי האמהות, אף על פי כן נוגע המשפט אל לבה...

ר' מלך מודיע: בפורים של השתא ישחקו „מכירת יוסף", ואין לערער על החלטה זו.

השחקנים נשארים במקומותיהם, ר' מלך מוציא מארון הזכוכית ספר „בראשית", עובר על הפרשה המתאימה ב„וישב" ובסמכותו הבלתי־מוגבלת מחלק הוא לכל אחד את תפקידו. מובן מאליו, כי אין לדבר על שנוי כלשהו בחלוקת התפקידים.

מכובדים הם השחקנים הממלאים את התפקידים של: יעקב־אבינו, בניו יהודה, שמעון, לוי — ובעיקר יוסף בתפקיד שני למלך במצרים... אותו מחבבות כל הנשים, ביחוד בפורים כש„כתר הזהב" נתון בראשו. אי־אפשר היה כלל ועיקר לזלזל גם בתפקידו של יוסף הקטן, כי סוף־סוף שבע די תמרורים מאחיו בני אביו, אבל דעת הקהל סברה ש„כדאי היה הדבר".

מדי שבוע, בשבת אחרי אכילת החמין, היה ר' מלך עורך חזרות בביתו; ואף על פי שמשחק זה הועלה על ה„במה" לא פעם, נשתכחו התפקידים מלב השחקנים במשך השנה.

רק ר' מלך שמר בזכרונו את כל הפרטים של משחקי הפורים שנתקדשו ברחוב היהודי. ליתר בטחון היה מעיין מפקידה לפקידה בספר „בראשית". מלאכת „הביום" נעשתה על הצד היותר טוב. בעניני הלבשה ר' מלך לא התערב והשחקנים היו מתלבשים ללא התאמה קפדנית אל תקופת המאורעות. יעקב אבינו התלבש בקיטל של „ימים נוראים" ועל ראשו כיפה בצורת משושה. גם זקן לבן של נעורת כתנה היה מדביק לפניו, והבנים — בבגדי שרד וכובעים שאולים מהגדוד הטשורנומורסקי שחנה בקוברין, כשחרבות צמודות לירכיהם.

בפורים, בשעה שיהודי קוברין הסבו לסעודה, היו השחקנים מתפרצים, בכל תפארתם, לביתו של ר' אהרון יהושע שאפיט, הרב מטעם.

מיד היו מרחיקים מחדר האוכל הגדול את כל הרהיטים, פרט לשתי כורסאות. אחת בשביל הרב מטעם, הרחק הרחק בפנה, והשניה בשביל „יעקב אבינו". כל בני יעקב הסתדרו סביב אביהם הישיש, שקרב אליו בחבה יתרה את יוסף, הלבוש כתונת ארוכה, מעין „כתונת פסים" תפורה ע"י יוסף ליב קאטעזירער שהיה מומחה לתפירת תכריכים... כל דרי הסביבה ה' כנסו בבית של הרב מטעם לחזות במשחק הפורים; על חלונות הבית מבחוץ צרו בהמוניה[*] אנשי הרחוב.

אחד מהאחים שמלא תפקיד של „קונפרנסיע" היה קורא כל אחד בשמו והיה משבח את כוחו וגבורתו בחרוזים.

המשחק מתחיל:

יעקב אבינו מתקרב אל כורסתו. האחים מריעים בשירה אדירה לכבוד יעקב:

די וואכן, די וואכן
זאלן ווערן צעשפרייט
שפילט אויף אַ מאַרש
דער אלטער פאטער יעקב גייט.

וכשהתישב יעקב בכורסה — מריעים הכל שירת־פתיחה למשחק:

אריין 12 שבטים
לוסטיק אויפגעשפילט
יוסף מיט יהודה'ן
אויפן בארג געשטעלט
אויף אונזערע קעמלען
וועלן מיר רייטן,
מיט אונזערע שווערדן
וועלן מיר שטרייטן.

פני הרב מטעם בכורסתו ופני יענטעלע אשתו שעל ידו, מביעים קורת־רוח מרובה מהשירה הרמה ועדת הצופים מכריזה בהתלהבות רבה את שמות השחקנים שפניהם משוחים בצבע דהה של ניר אדום...

יעקב אבינו יושב בכורסה ועל ידו יוסף הקטן. האחים רועים את הצאן בשדה. יוסף פונה אל אביו בקול שירה:

אבא, אבא, חלמתי חלום,
שלא נשמע בכל העולם כולו..

הוא מספר ליעקב את החלום על האלומות והכוכבים — אף יעקב עונהו ומיעצו בקול שירה:

אל תגלה לאחים את החלום,
פן יופר ביניכם השלום...

יעקב אבינו פונה ליוסף שיביא אוכל לאחים בשדה, כי זה כמה ימים שלא בא אל פיהם כף מרק חם. יוסף נוטל קדרת חמין גדולה ונושאה לאחיו.

אולם בטרם החילם לאכל, מספר להם יוסף את חלומותיו. האחים מתמלאים כעס וחמה ומוכנים לטרפו. הם מטכסים עצה ומחליטים להורידו אל הבור. ראובן אמנם אינו מסכים, אבל מי שואל את פיו?

פושטים מיוסף את כתונת הפסים ומשליכים אותו אל הבור בין „נחשים ועקרבים״. את הבור מהווה שולחן הפוך כשארבע כרעיו למעלה.

והנידון — יוסף המסכן, יושב „בבור העמוק״, אבל במקום שהוא יהיה קרבן לנחשים ולעקרבים, מגישה לו הישישה צייטל עוגת־המן ממולאה פרג ומנחמת אותו, כי בעזרת השם יצילו אותו מכאן ובינתים יסעד את לבו. מובן מאליו שהישישה אינה צריכה להפציר בו זמן רב, כי הוא בולע את העוגה כבכורה בטרם קיץ. וכשלא נשאר אף זכר מהעוגה, פונה יוסף בנעימה קורעת לב לנחשים ולעקרבים:

איר שלאנגן און עקדישן,
צו ווייסט איר, ווער איך בין?
אברהם ויצחק׳ס אנאייניקל
און יעקב׳ס אַ זין.

פתאום מופיעים הישמעאליים ויהודה מוליכם אל הבור ומראה להם את „הסחורה״ שהוא מוכן ומזומן למכור להם.

עומדים על המקח ולבסוף מוציאים הישמעאליים מלא הכף מטבעות נחושת ומוסרים לידי יהודה.

אם כי פורים היום והלב מדושן עונג, אין הנשים מבליגות ומנגבות בשולי סינוריהן את העינים...

כשבא ראובן אל הבור ואינו מוצא שם את יוסף, פורץ הוא בצעקות וצווחות. והאחים מספרים בקול שירה מה שעוללו כאן.

הפור נופל על ראובן להגיש את כתונת יוסף לאביהם ובהכיר יעקב את הכתונת, זועק הוא זעקה גדולה ומרה: טרוף טרף יוסף, ומסיים בשיר:

וויי צום פאטער
וויי צום פריינט
עס האט צעריסן
אים דער פיינט.

ראובן מעמיד פני תם ויעקב המסכן שוקע ביגון. קשה לראובן לראות ביסורי אביו ובפנותו הצידה שר הוא בחשאי:

אַ פאטער אַ פאטער, איך קען דיר נישט דערציילן דעם אמת
אומזיסט, אומזיסט איז דיין געוויין,
אונזער גרויסער גאט וועט דיר ווייזן אַ רמז
אז קומען וועט דיין זון אין אַ גאלדענער קרוין.

ויהי רעב בכנען, ויעקב שולח את בניו לשבור שבר במצרים ויוסף מכיר שם את אחיו. יוסף מופיע במדי שרד של הגדוד הטאמאני שחנה בקוברין; כתפיות זהב ומהן משתלשלים גדילי זהב וכסף, חרב בנדן עור מבריק על ירכו, ועל ראשו כתר־קרטון, מצופה ניר זהב.

חיש מתודעים זה לזה, מכניסים את יעקב אבינו ביניהם וחוזרים על הפתיחה בשירה אדירה:

אריין 12 שבטים
לוסטיק אויפגעשפילט
יוסף מיט יהודה׳ן

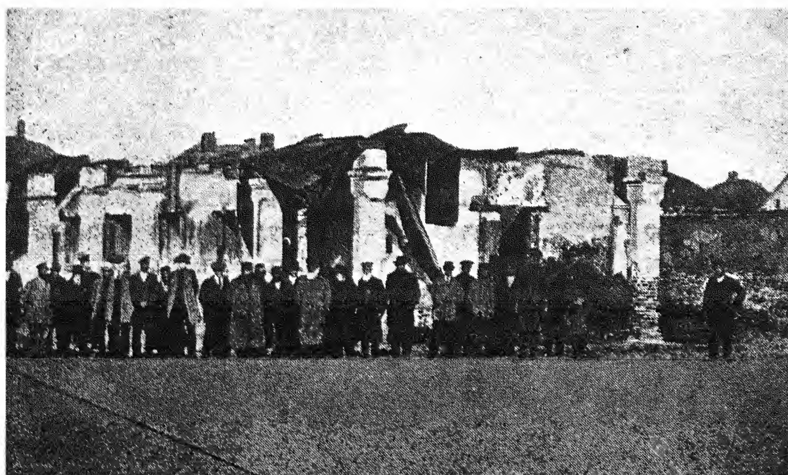
אויפן באַרג געשטעלט
אויף אונזערע קעמלען
וועלן מיר רייטן
מיט אונזערע שווערדן
וועלן מיר שטרייטן.

השחקנים עוזרים להחזיר את השולחן הגדול למקומו. הרם מטעם שוקל על ידי „שחקני פורים" את שכרם: שני רובלי כסף.

אשת הרב מגישה בקבוקי יי"ש ויין וקערה מלאה עוגות המן ממולאות פרג. השחקנים אינם מסרבים להזמנה. שותים לחיים ומקנחים במיני תרגימא, ולא עוד אלא זוכרים גם לתת בכליהם עוגות־המן; מברכים את מארחיהם בפורים שמח, ועולים לעגלתו של איצל שליומפער ומשרכים את דרכם לשאר נכבדי קוברין המחכים לבואם בכליון עינים.

ההצגה האחרונה בליל הפורים מוצגת אצל שמעון הספר, ודוקא בחדר החזית הגדול, בו נמצאים כלי התספורת עם ארבע המראות הגדולות. ההצגה מתחילה בחצות ונמשכת יחד עם הלגימה עד קריאת שמע של שחרית...

ועוד הצגה אחת היו מציגים ב„שושן פורים" בערב בבית־המדרש אשר בחצר בית־הכנסת. ההצגה הזאת היתה מוקדשת ל„המונים", וכל מי שחשקה נפשו לחזות בה, חייב היה לשלם 3 קופייקות ולא חסרו הקופצים על המציאה. והואיל והתנור הגדול, שהיה מחומם כדבעי, שימש למחיצה בין בית־המדרש לבין עזרת־הנשים, היה ר' מלך מתגנב בלאט על התנור להשקיף ממרום על מהלך המשחק; היה ר' מלך שוכב על התנור ונאנח קשות, ספק מהחום הגדול שבקע מהתנור, ספק ממראה עיניו — שכל טרחתו ועמלו הוצאו לשוא ולריק: חברה „שחקנים" שמים לאל את כל כוחותיו שהשקיע...

השוק שנהרס ע"י הצבא הרוסי בעת נסיגתו מקוברין במלחמת העולם הראשונה.

י. תנחומי

חיי הדת והמסורת

קשה לכתוב על קוברין ולפסוח על חיי הדת והמסורת שבעיר. עיר ששימשו בה ברבנות גדולי־תורה במשך דורות כמו ר׳ חיים ברלין ז״ל, הר׳ מארים שפיט ז״ל וכדומה. די להזכיר שהרב רייגס ז״ל היה בזמנו מועמד לרבנות בקוברין. וכסא הרבנות בעירנו נחשב בין המיוחסים בפולין.

קוברין היתה עיר מולדתו של האדמו״ר ר׳ משה מקוברין (״ר׳ משקה קוברינר״) שיצר נוסח מיוחד בחסידות, ואחרי פטירתו הסתעפו עוד ענפים בחסידות כמו חסידי־סלונים וכדומה.

חיי־הדת והמסורת היו כרוכים בהוי העירוני והטביעו את חותמם על חייהם הכלכליים של יהודים ואינם יהודים הן במסחר והן במלאכה. עם בוא השבת נפסקה התנועה בכל העיר. כלי הרכב כלו מן השוק ואפילו שרות הכרכרות לתחנת הרכבת (שהיה הקשר היחידי עם החוץ) לא פעל בשבת, חוץ משתי כרכרות שנוהלו בתורנות ע״י גויים, לפי דרישת העיריה.

עמודי החשמל, שהיו שייכים לעיריה, שימשו בתור ״עירובין״ ליהודים לפי סדור מיוחד.

יריד שחל בשבת או בחגים נדחה אפילו לימים אחדים. בפרוס חג ״הפסחא״ לנוצרים ידעו כבר, שעליהם להזדרז להכין להם קמח ושמרים לחגם. חג־הפסח שלנו עפ״י רוב חל באותו השבוע, וידעו שדברי חמץ לא ישיגו בעד כל הון דעלמא.

ומאידך גיסא: ידעו גם בני הכפרים שבסביבה לספק צרכי חג ליהודי העיר בזמן הנכון. כגון: עופות לכפרות, סכך לסוכות, וערבות להושענא־רבה וכו׳.

רוב יהודי העיר ניזונו במשך השבוע במרק גריסין, ומפני זה כינו אותם בסביבה בשם ״קוברינר קרופניק״, אולם כיבדו את שבתם במאכלים ערבים, וב״מעדני מלך״. בסעודות ליל ששי ושבת נשמע ברחוב צלצול כפות, מזלגות ונגוני זמירות. היהודים שכחו את דאגותיהם ועמלם כאילו חיו בימי משיח. ואמנם, חברה אמריקנית מצאה לנחוץ לצלם את תהליך יום השבת בקוברין. אפשר להגיד שבקוברין לא נמצא מחלל שבת בפרהסיה. ידי ״גויי שבת״ היו תמיד עמוסות עבודה והם קיבלו בעד שרותם שכר טרחה בעין־יפה.

בתי הכנסת וה״שטיבלעך״ של החסידים היו מלאים מתפללים. מלבד שמונה־עשר בתי הכנסת שבעיר היו עוד הרבה ״מנינים״ קבועים בבתים פרטיים. בית הכנסת הגדול (כפי שסיפרו בעיר, נבנה מנדבת הקיסר אלכסנדר השני), הצטיין ביפיו, ארון־הקודש — מעשה ידי אמן, בציורים, קשוטים וחטובי עץ מיוחדים במינם. בחצר בית הכנסת נמצא גאס־בית מדרש. כשלא האמינו בבית לצעיר, אם התפלל בביהכ״נ שאלוהו בעקיצה: אם התפלל ב״גאס בית־המדרש״ (כלומר שטייל ברחוב). לפני שתי עשרות בשנים נמצאה באגף האחורי של ביה״כ הנ״ל גם מקוה, וחוקר תולדות העיר הביא ראיה לדבריו, שרחוב פינסקר היה פעם ״גיטו״ העיר ולכן נקרא גם ״אידישע גאס״. התרכז בו רכוש הקהלה וגם בית־הקברות הישן נמצא ברחוב הנ״ל. בעיר היו בתי־כנסת שנקראו גם לפי מאורעות הזמן כמו: ביה״כ הרוסי וביה״כ היפוני בזמוכביץ. התקיימו גם חסידים ״שטיבלאך״ ונקראו על שם עירם ורבייהם,

שהיו סרים במשך השנה לבקר את „צאן מרעיתם". עירנו היתה גם מקום־מושבם של שני אדמור"ים (רביים) ר' משה אהרן אדמו"ר דקוברין והרבי ר' יצחק אהרן וינגרטן האדמו"ר דליובאשעוו. הוא עזר בהרבה לפרסומה של העיר באמריקה כשבקרה פעמיים.

חסידי קוברין היו מפוזרים בערי פולניה ובחוץ־לארץ והרבי היה יוצא לבקרם במשך השנה כנהוג. ולימים הנוראים היו הרבה מהם מתקבצים ובאים לקוברין לרבם כמנהג החסידים. במיוחד רבתה השמחה בשמחת־תורה. חפשים ו„מתנגדים" וגם שאינם מבני־ברית באו להשתתף בשמחת־החג ור אהרון איינבינדר היה המנצח על השירה והריקודים. בני־העיר לא חסו על נעליהם ובגדיהם החדשים, בבוססם בבוץ של הסמטה המרופשת בלילות סתיו האפלים, כדי להגיע ל„שטיבל" הנ"ל. ר' אהרון איינבינדר כיבד בהקפות את כל הבאים.

פרשה בפני עצמה הוא ר' הירש'ל השמש ששימש בקודש בביהכנ"ס הנ"ל. מפה לאוזן היו מוסרים שהוא אחד מהלמד־וו צדיקים נסתרים. בערבים היה בוקע קול־תורה מבתי־הכנסת של „לומדי־שס". לחברת „עין־יעקב" (לפשוטי־העם) היה רבי משלהם שהיה מלמד ומעביר להם את פרשת השבוע לאור הפירושים המרובים. אחד מהם אני זוכר והוא ר' אייזיק יוסף־יאכעס שהרביץ תורה ביניהם.

מגידים עוברי־אורח היו מבקרים לעתים תכופות בעיר ומצאו להם קהל מקשיבים, הכל לפי סגולות־המגיד.

היה בקוברין בית־ספר דתי לאומי בשם „תבונה" ונתחנכו בו רוב ילדי העיר.

התקיימו גם שתי־ישיבות. „ישיבה־קטנה" ו„ישיבה־גדולה" שנמצאו בביהכ"נ „חיי אדם" מיסודו של הר' ר' פסח פרומקין.

בהוסד הישיבה הנ"ל פרצה מחלוקת (הזכורה עד היום) בעיר בין מצדדי הר' פרוסקין והר' ר' מיכאל שמוש שנמשכה שנים מספר. יהודי־העיר שקעו בראשם ורובם בענין הזה, שכחו את כל הצרות, הזניחו את עסקיהם כאילו קיים היה רק ענין הרבנות. האינטליגנציה והציונים צדדו בהר' ר' מיכאל ואנשי־המלאכה צדדו בהר' ר' פסח שידע לרכוש קהל בנאומיו הלוהטים. וכשאנשי ר' פסח בחרו אותו לרב, בחרו אנשי ר' מיכאל ברבם, ולא היה בית בקוברין מכל החוגים שלא ישוחחו בו על הסכסוך הזה. גם לשלטונות הגיע אז הדבר. והעתונות היהודית לא פסחה עליו.

כל הפעולות הציוניות והלאומיות התנהלו בבתי־הכנסת ששימשו מקום תעמולה לקרנות ולבחירות. במיוחד, היה „בית־המדרש הגדול" האכסניה המיוחדת לפעולות הציוניות.

היו בעיר גם הסתדרויות דתיות של „המזרחי" ושל ה„חלוץ־המזרחי" וגם ההסתדרות של „אגודת־ישראל" עם מנחם בירמן בראשה.

מקום רצוי לפרסומת שימשו בתי־הכנסת שבעיר. ומי אינו זוכר את „מנהל" המחלקה הנ"ל, את ר' יודל השמש (הכרוז). ביום ששי בערוב היום היה הולך ומכריז „שבת" „שבת" והחנויות נסגרו בבת־אחת כאילו במקל־קסמים. האכרים שנמצאו בעיר ידעו כבר שעליהם להסתלק עם עגלותיהם ולחזור לכפרם, לפנות דרך ל„שבת־מלכתא".

ופעם בא מפקד משטרה („קומנדנט") חדש, אשר לא ידע את ר' יודל־השמש ורצה להפריע לו בעבודתו: הלה ענה לו „באידיש" באיזה פתגם, הגוי נצטחק והסתלק ור' יודל המשיך בעבודתו גם להבא. „עתון־חי" קראוהו ואמנם לא בכדי. בשבת בבוקר

חזר על כל בתי הכנסת והמנינים שבעיר והכריז על כל חדשה ומודעה שהיו טעונות פרסום, מהודעות על בית־מרחץ ועד להודעות השלטונות ובתי המסחר.

עירנו היתה בעלת־צדקה נדיבת לב וידה פתוחה לכל פושט־יד והזקוק למתן־בסתר.

מנהג קבוע היה בהרבה בתי אב בעיר (בזמן אפית חלות לשבת) לאפות חלה נוספת לכל הפחות (וכל המרבה הרי זה משובח) בשביל העני שידו לא השיגה לקנות חלה לשבת. האנשים היו מביאים את זה או את נדבתם בסתר לנשים צדקניות שדאגו בל יימצא רעב בקהל. זכור עוד, מימי־המלחמה הקודמת (הראשונה), כיצד אירגנה עירנו עזר וקיבלה את פליטי בריסק לתוכה, והרבה מהם נשתקעו בעיר עד לחורבן הגדול.

יוסף וישנגרד

פרנסות בעירנו

מבנה הכלכלה בעירנו לא היה מבוסס על פי הכלל הידוע: „לא להעלות את ההיצע על הביקוש", אלא לפי ההנחה היהודית הנושנה: „אם מספר כל כך גדול של אנשים מוצאים את פרנסתם מאותו ענף, גם אני אהיה ביניהם" ולכן שום ענף חדש של מסחר או פרנסה לא הוכנס לעירנו. הכל חי לפי מסורת אבות.

לא התפתחה שום תעשיה הראויה לשמה, ייתכן גם שהיה לה מקום נרחב להתפתח.

על תושבי עירנו לא נתקיים גם הכתוב: „לכו והתפרנסו זה מזה". עפ"י רוב עיקר פרנסתם של התושבים היה על אכרי הכפרים מסביב.

כדי למשוך את האכרים העירה, הוכרזו ע"י עיריית קוברין יום שני ורביעי בשבוע כימי שוק, ובכל יום עשירי לחודש, היינו ב־10—20—30 לחודש קויים יריד. הירידים בקוברין היו מפורסמים בכל פולין. ביום היריד היו מגיעים העירה סוחרים מכל המינים, מכל קצוי פולין. מסיבה זו אולי נוצר מעמד מיוחד בעירנו — הרוכלים החוזרים בשוקים, וממלאים בצעקותיהם: „צ'ואו פרודאטי יע" (כלומר: מה יש ברשותך למכירה). כל צעיר שלא היה בידו מקצוע, או שלא היה יכול להסתדר באיזו עבודה, היה לו המסחר הזה מן המוכן.

האכרים היו באים העירה להציע את סחורותיהם ותוצרתם, כמו: תבואות, פשתן, חרעוני־פשתן, סוסים, בהמות דקה וגסה, עופות, דברי אוכל, בדים־עבודת־יד ורקמה, זיפי חזיר ועורות של חיות־יער. הסוחרים־המומחים הידועים ממזריץ' לא היו מזניחים אף הזדמנות של יריד.

היו מגיעים העירה גם רוכלים מרחוק על מרכלתם שהוו התחרות רצינית לאנשי המקום. מובן שבימים אלה לא חסרו כייסים מנכר שהיו מצליחים ב„מלאכתם" בתוך הצפיפות העצומה. רוב החנויות בעיר היו חנויות של מצרך ראשון (מפני הסיבה

האמורה לעיל). אלה היו חנויות המכלת, שאפשר היה להשיג בהן מלבד מצרכי מכלת גם נפט, חוטי תפירה וכדומה.

מלבד זה היו החנונים מתעסקים גם בקניית סחורות מהאכרים וביום השוק והיריד היה החנוני מגייס את בני משפחתו לעזרה במקח וממכר וגם כדי להשגיח על הקונים שחלו במחלת „סחבת" פשוטה כמשמעה. המלה „פרשה", כלומר: „פרשה ר א ה" שימשה לשון סתר בין החנוני ובני משפחתו כסימן שהקונה חשוד על מחלתו.

החנויות היו מרוכזות במרכז העיר ששימש בתור מרכז מסחרי, בו נמצא השוק שהיה בנוי בצורת מסגרת בתוך מסגרת, וברבוע הפנימי של המסגרת האחרונה נמצא עולם חדש של חנויות שהגיעו אליהן ע"י סמטאות שונות. צורת בנייתו היתה בצורת פסג׳. בתוך הפסג׳ נמצאו גם המאזניים היחידות בעיר לשקול עגלות על מטענן.

ככר השוק

במרכז של השוק בקטע מרווח נמצאה גם שורה של דוכנים שרוב סחורותיהם היו מיני מאפה וסידקית. נוסף לשוק זה והמרכז המסחרי, שהיה ברובו קמעוני, היה קיים שוק מיוחד סיטוני ברחוב פינסקר ע"י הכנסיה הפולנית. שם התרכז בעיקר המסחר בבהמות, סוסים, חזירים וכד׳. עפ"י רוב היו האכרים מוכרים שם את סחורתם ומגיעים למרכז לסדר את קניותיהם.

ביום היריד היה מחזה מוזר: הסוסים שהותרו מרתמותיהם עמדו חפשים על אבוסם. היצולים מורמים כלפי מעלה (לפי דרישת המשטרה) שיוו לעיר צורה כגדודי צבא על כידוניו מימי־הביניים הכובשים עיר.

האכרים על מלבושיהם המגוונים, עפ"י רוב פרוות ובגדי חורף שלא הסירו אותם אף בקיץ, יושבים על עגלותיהם וזוללים בתאוה דג־מלוח על קרבו וכרעיו. הצעירים משמחים את עצמם במפוחיות פה ויד. הרוכלים מכריזים על מרכלתם, הסוחרים מושבים כל אכר ואכר לצדו עם סחורתו. שאון והמולה מסביב, נחרת הסוסים התמזגה

עם צריחות הצעירים־ות של בני הכפר שמקשיבים לצלילי תיבת הזמרה והתוכי הנמצא על התיבה מוציא בשביל כל אחד גורל המבטיח טובות.

בין חנווני העיר היה מספר קטן בעלי חנויות שאינם יהודים. הם כחבריהם היהודים היו מצפים ליום השוק והיריד. אולם, האכרים היו מעדיפים לסחור עם היהודים. על פי רוב היה נהוג שלכל חנווני היה כפר גויים משלו והם היו הלקוחות המושבעים שלו והוא השליך על היהודי שלו את אמונו, והיה מתיעץ אתו על כל מיני קניות, שלא נמצאו בחנותו.

חתונה שהיתה בכפר שלו, היתה יום שמחה גם לחנוני שלו, מפני שימים אחדים לפני החתונה היו מגיעים המחותנים העירה ומסדרים את קניותיהם באופן סיטוני (וגם מביאים למכירה סחורותיהם) היו קונים כגון: שקי קמח־חטה, סוכר, חבילות שמרים, סירופ לאפיה וכד׳. החנווני היה עוזר להם בקניותיהם בחנויות לטקסטיל, סידקית, הלבשה, והיה מקבל דמי קומיסיון בעד טרחתו.

עם כל זה עבדו בזיעת־אפם להוציא את פרנסתם. רק יחידים מביניהם נחשבו בין האמידים, ואחרי שהוקם קטע של המרכז המסחרי החדש שנחרב בימי המלחמה העולמית הראשונה, ונתוספו חנויות וחנונים, החלה התחרות פרועה בין החדשים להותיקים ואחד נכנס לעסקי השני. באותו זמן התארגנו חנויות קואופרטיביות ע״י הפולנים שהתחילו למשוך אליהם את האכרים בסיסמאות אנטישמיות.

כדי למנוע ככל האפשר את זרימת האכרים העירה, הוקמו סניפים של הקואו־פרטיבים לקניה ולמכירה בתוך הכפרים. על אף האמצעים האלה היה האכר מעדיף להביא את סחורתו העירה. אבל האמון ביהודי שלו נפגע.

למחרת היריד ויום השוק השתרר שקט בעיר כאחר סערה. החנונים היו עסוקים בהחזרת הסדר והנקיון לחנות ובחידוש המלאי של הסחורות שנתרוקן.

הקמעונים היו קשורים עפ״י רוב לסיטונאים בבריסק דליטא הסמוכה, ששם היו בתי מסחר גדולים. כעיר המחוז היתה קוברין קשורה לבריסק בכל הענינים הממשלתיים והאדמיניסטרטיביים, וביחוד בעניני מסחר.

היה קיים קשר אוטובוסים סדיר פעמים מספר ביום מלבד תנועת הרכבת פעמיים ביום.

סחורות עדינות יותר היו מקבלים בעלי חנויות המכלת ע״י 2־3 סוכנים שהיו נוסעים מדי שבוע בשבוע לוורשה הבירה, בקבעם אחוז ידוע דמי קומיסיון בעד טרחתם.

ענפים יותר מבוססים מענף המכלת שמספר חנויותיו הגיע ל־400 בערך, היו חנויות לטקסטיל ולהלבשה, סדקית, חמרי־בנין וברזל. מספרם היה מועט מאד.

אלה היו נוסעים ברובם בעצמם לעיר הבירה ובוחרים את סחורותיהם. וכן היו באים לקוברין סוכנים מהפירמות הגדולות.

מלבד אלה היו סוחרים מספר שהיו מביאים סחורות בקרונות של הרכבת, היינו: קרונות נפט, מלח וסוכר שמסחרם היה קשור בקונצסיה מטעם הממשלה (עם קומבינציה ע״ש אינבליד), קמח־חטה וכדומה. יתר תוצרות המזון הובאו בכמויות קטנות או שנוצרו במקום.

כדאי להזכיר גם את בתי המסחר למשקאות חריפים, כ־3 במספרם (שגם הם קשורים לקונצסיה), חנויות לרפואות פשוטות. היה רק בית־מרקחת אחד של פולני שהיה הרבה שנים יחידי ובשנים האחרונות נתוסף עוד אחד. היו כמו״כ חנויות מספר למכשירי

כתיבה וצעצועים, בתי מרזח ומסעדות אחדים, בתי מלון יחידים שמספר המיטות בכולם לא עלה על בית־מלון רגיל בעיר גדולה.

סחורות היצוא מקוברין מחוץ לעיר ולחוץ־לארץ היו בקנה מדה לא גדול ביותר, כגון: פשתן, זרעוני־פשתן, פטריות, מלאכת־יד ורקמה ועורות של חיות יער וזיפי חזיר, שכל אלה היו מרוכזים בידי סוחרים יחידים שהיו קונים מהרוכלים, ואלה היו קשורים לסוחרים סיטונאים מהחוץ שבאו לקנות מידיהם.

לעזרת החנוונים ובעלי־המלאכה באו שלושת המוסדות של אשראי שהיו בעיר (מלבד סניף של הבנק הממשלתי הפולני). ואלה היו: בנק קואופרטיבי, בנק של בעלי־המלאכה, ובנק הסוחרים. עיקר פעולותיהם היו חלוקת הלואות לחבריהם לזמנים קצרים עד חצי שנה ויותר וקבלת שטרות לגוביינא ולדיסקונטו. פרטים על פעולות ואופרציות מסהריות ע״י הבנקים הנ״ל אינם ידועים לי.

לקוברין היתה גם „עונה מתה״ כנהוג בכל העולם, והיא בימי הקציר בחדשים תמוז־אב־אלול. בחדשים אלה היתה העיר ריקה מאכרים ואפילו בימי יריד ושוק היה מופיע מספר קטן של אכרים, מפני שני טעמים: א) שלא היו להם סחורות להציע למכירה (מלבד גרגרי יער ופירות קצת); ב) בגלל העונה הבוערת של עבודות תכופות בשדה. הטרנזקציות היחידות שנעשו היו שחלק מהאכרים בהיותם זקוקים לכסף היו מוכרים את היבול שבשדה והיו מביאים אותו לקונה אחרי הקציר. בין המוכרים האלה היו גם בעלי אחוזות, „פריצים״ שהזדקקו לכסף, הם היו מחכירים את גני־הפירות וחלק מהיבול בשדה. ואמנם סוחרים יחידים הצליחו להתעשר מזה.

בימים ללא תנועה אלה היו יושבים החנוונים בפתחי חנויותיהם. אלה מהדור הישן היו מעיינים ב„ספר״, או בפרק משניות. המתקדמים היו מעיינים בעתון שקראו אותו על כל מודעותיו או מתאספים קבוצות על יד החנויות של השכנים ומשוחחים על פוליטיקה וקצת רכילות, ומונים את עשרם של העשירים (על נופש לא חלמו, מלבד אלה שהיו יוצאים לרגלי מחלתם לפי פקודת רופא).

עם גמר הקציר ואסיף היבול מהשדות חזר המסחר למסלולו והגלגל חזר חלילה.

חלק ניכר מהתושבים התפרנס ממלאכה ועבודות בית. מקצוע הסנדלרות היה מחולק לשני סוגים: סוג אחד עבד עבור אנשי הכפר ומלאכתם לא היתה מצטיינת ביותר והסוג השני עבד עבור אנשי העיר ועבודתם היתה מעולה יותר. כולם עבדו בשיטה ובכלים פרימיטיביים ולא הבינו בכלל שנעליים אפשר לתפור במכונות. התפרות היתה מקצוע יותר מפרנס ומכובד. מלבד עבודת התפרות שעשו בשביל הסנדלרים התעסקו גם במכירת סחורות־עור והם נמנו על המעמד האמיד בעיר. במקצוע החיטות היו חיטים ספורים שהיו בעלי רמה מקצועית מעולה והעסיקו גם מספר פועלים. עפ״י רוב היה מקובל חיט אחד בתור משובח שיצא לו שם טוב לתקופה ידועה וכולם נדחקו אליו ואחרי זה היתה מתחילה עונתו של מתחרו. על כל פנים תפירת חליפה חדשה היתה מאורע משפחתי לרוב משפחות העיר.

האכרים המודרניים היו קונים רובם ככולם את מלבושיהם בחנויות להלבשה או אצל הרוכלים בשוקים שהיו מוכרים בגדים מבדים גרועים ועבודה גרועה. הכובענים, אחדים במספרם, התפרנסו בכבוד.

חלק מבעלי־המלאכה היו בנאי עץ שהיו יוצאים לכפרים והאחוזות בסביבה והיו חוזרים הביתה לשבתות ומועדים. בנאי־לבנים ומתקני כירים שמספרם לא הגיע למנין היו

יושבים כחבריהם למקצועם בימות החורף מאחורי התנור ומחכים לימים־טובים. בזמן שהחלה תנועת עליה לארץ למד חלק מחברי „החלוץ" על ידם את מקצוע הבניה בלבנים שלא נצלו אותו בבואם לארץ. זגגים מצאו את פרנסתם בעבודה עבור אנשי הכפר וציפו, שיישברו שמשות בחלונות הקיימים.

היו קבלנים, כ־2—3 במספרם, שקבלו עבודות בנין וכבישים. וגם היו סוחרים בתבן וקש ששלחו אותו מחוץ לעיר.

היו נפחים שכל פרנסתם היתה מהאכרים והעגלונים בעיר. היה מסגר שבתקנו מנעול או מפתח הביטו עליו כעל אמן בחסד עליון ואמנם, הוא היה בעל כשרון שלא בא לידי ביטוי מלא.

היו ספרים שאחדים מהם היו גם מנגנים (בכלי זמר) ובאותם הימים (ימי ספירה וכד) שלא היתה להם תספרת הושבתה גם הנגינה.

היו מאפיות אחדות, שעקרות הבית לא היו זקוקות להן, מפני שאפו בביתן לעצמן לחם, חלות ועוגות. בזמן האחרון בא שיפור במצבם, כי הרבה מעקרות הבית התחילו לקנות לחם מן המוכן.

מקצוע מיוחד במינו, שלא מצאתי באף עיר וארץ (שביקרתי בהן) הוא טגון הלביבות (במיוחד) ששתי משפחות התפרנסו מזה. בשעות הבוקר המוקדמות היו מופיעים בשוק עם תוצרתם שהוכנה מתפוחי־אדמה או קמח־כסמת ומוכרים את הלביבות בעודן חמות ללקוחותיהם הקבועים, חנוונים ואנשי השוק שהיו סועדים את לבם לארוחה ראשונה.

אם למנות את מקצוע הקצבות בין אנשי המלאכה, היה זה ענף מבוסס למדי ועל ידם גם השוחטים, 4 במספרם, היו מתפרנסים בכבוד.

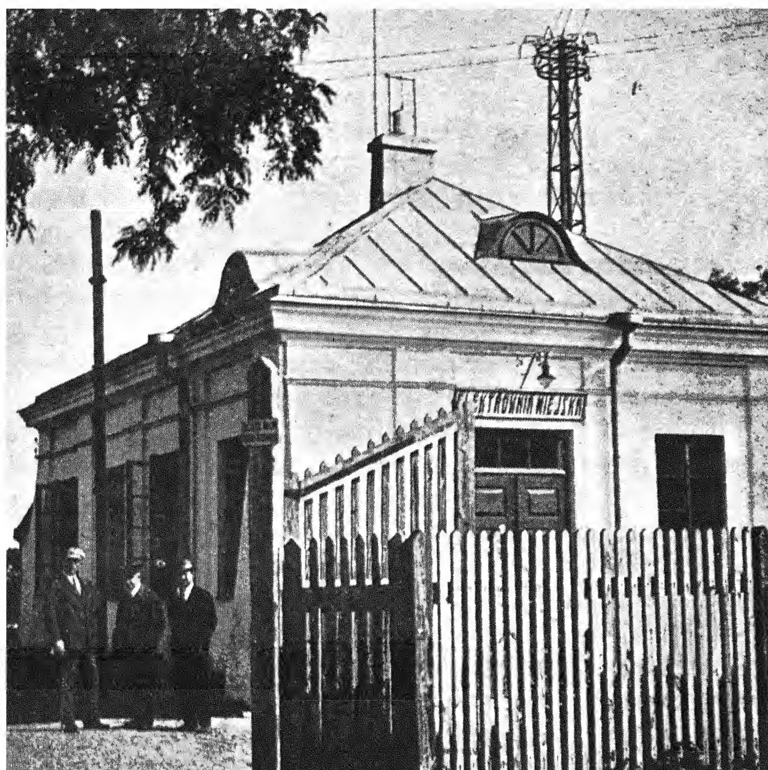
היו כ־2—3 צלמים בעיר שאחד מהם היה בעל מקצוע מצוין. שענים יחידים בעיר, מקצוע מכובד מאד שכל אברך משי אם כבר החליט ללמוד מלאכה למד את המלאכה העדינה הזאת בשלמו שכר למלמדו.

אחד השענים, היה גם משכיר אופנים לנסיעה לפי שעה.

לפלא הוא עד היום בעיני שסופרי סתם, שנים במספרם בעירנו (ובסביבתה), שהיתה עיר דתית רובה ככולה, לא מצאו את פרנסתם בעיר זו והיו עניים מרודים כל ימי חייהם. היו 2 כורכי ספרים שעיקר מלאכתם היתה לכרוך ספרים ישנים, חורתי מצבות שנים שלא דקדקו בכתיב, פחחים מספר שעבדו בצפוי גגות ותיקונים בכלים ישנים (אחד מהם מפורסם, שהפולנים הפכו אותו לגבּורם הלאומי). אינסטאלטורים לא היו, אבל את מקומם תפסו שואבי־המים שהיתה להם „חזקה" מדורי־דורות ולא נתנו לחדש להכנס לעבודה זו, הם היו מוכרים את המים במשורה, מחבית שהיתה מורכבת על עגלה, במקום ברז היה פקק של עץ וקונדסים היו מוציאים את הפקק בחשאי וגורמים הפסד של זמן לבעל־החבית. מים קבלו ללא תשלום מהבארות או מהנהר.

על בעלי מקצועות חפשיים נמנו 2 כותבי הבקשות, עורך־דין יהודי אחד, מורים במספר ניכר, מהנדס יהודי אחד, מספר רופאים יהודים, עפ"י רוב ילידי העיר, ו„רופאים" מתוך נסיון (אגב, מקובלים) ועוד מספר אנשים אינטלקטואליים, שחקנים חובבים וכד'.

בפקידות מצאו את התעסקותם חלק זעיר מאוד בבנקים המעטים. הפקידות הזעירה בבתי מסחר פרטיים עבדה בתנאים ירודים מאד. למוסדות ממשלתיים, כגון: הדואר, האוצר והבנק הממשלתי, משטרה או משרדים אזוריים ממשלתיים לא היתה ליהודים

תחנת החשמל

דריסת־רגל בכלל. המקום היחידי שיהודים עבדו בו ביחד עם שאינם יהודים היה בעיריה. תוך קפוח משווע, (80% משלמי מסים יהודים), מנה חבר הפקידים היהודי כ־5—6, ביניהם מהנדס אחד, 2—3 לבלרים ו־2 גובי מסים שהרגישו את עצמם כרמי־מעלה. הכנסות העיריה היו מצומצמות, ממסים ישירים שהוטלו על התושבים לפי הערכה ולפי מצב הרכוש, ומזרם החשמל, שתחנת החשמל היתה מספקת. השרותים היו לקויים, בעיקרי דברים היו צריכים התושבים לדאוג לעצמם.

על התעשיה והחרושת אין להרבות כתוב. מפעלים ספורים שעפ״י רוב עבדו בהם רק בני־המשפחה. רובם ככולם סיפקו את תוצרתם לתושבי העיר והסביבה.

את המקום הראשון בתעשיה תפסו טחנות הקמח, 3 במספרן, שהיו טוחנות בשביל האכרים וחלק קטן ליצוא. בתי־בד לשמן שהכח המניע בהם היו סוסים שדרכו על רחבה עגולה מורכבת על ציר במשופע (דעפטאק בלע״ז). באחרונה הוכנסו מכבשי־יד שהיו סוחטים את השמן ע״י אנשים. זרם חשמלי לא הוזרם ביום, לפיכך לא הוכנסו בשמוש מנועים חשמליים.

היה גם בית־חרושת מודרני לנרות שהיה סגור ברוב ימות־השנה ולפני העונה היו עובדים רק בני־המשפחה. בזמן האחרון נוסד גם ביח״ר למגפי־צמר.

בקרבת העיר היו כמה משרפות לבנים, רוב פועליהם היו גויים. היו גם בתי בורסקי אחדים שעיבדו עור פשוט, או עיבדו עורות כבשים לפרוות. נוסף לזה היתה תעשיה אחת מפותחת למדי והיא תעשיית המצות והתוצרת שלה היתה מיועדת רובה ליצוא. עבודה זו היתה עונתית והיתה מתחילה בט״ו בשבט או לפני זה. היה סוג אנשים ונשים שציפו כל ימות־השנה להתחלת עונה זו, ביניהם שהיו מקבלים שכר טוב בעד מומחיות מיוחדת.

היו גם קבוצות קואופרטיביות (שלא במתכוון) והם: קבוצות עגלונים, וקבוצת סבלים שלקחה לעצמה קונצסיה בכוח, ועבודות במטענים הגדולים מהרכבת ומכוניות ועגלות היו שייכות רק להן. התחבורה בעיר התנהלה ע״י כרכרות שרוב עבודתן היתה להוביל נוסעים לתחנת הרכבת וממנה. למטענים ומשאות מסחר השתמשו בעגלות וסוסים אפילו למרחקים גדולים כמו מעיר בריסק דליטא (50 ק״מ מקוברין). בזמן האחרון החלו להכניס מכוניות לתחבורה זו.

חלק האשה בכלכלת העיר היה ניכר מתוך זה שהיו עוזרות לבעליהן במסחר. הדוכנים בשוק כמעט כולם היו בידי נשים (רובן אלמנות). בעבודה בפני עצמן התעסקו בתפירת בגדים ולבנים לנשים. על פי רוב היו הנשים עסוקות במשק ביתן.

נוהג חיים כזה נמשך מדור לדור. היו מסתפקים במועט, ושמחים בחלקם. הפתגם: „ברוך ד׳ יום־יום״ היה תמיד מרחף על שפתותיהם, בלי שאיפות לגדולות, ובלי תרעומות היו ממשיכים את חייהם החדגווניים.

אולם בשנים האחרונות לפני השואה החל לפעפע ארס האנטישמיות בין הגויים. החלה תנועה אנטישמית וגם הממשלה התכוונה לדחוק את רגלי היהודים מחיי־הכלכלה. עירנו נפגעה מאד מהפוליטיקה הזאת. נטל המסים הכבד על יהודים חסרי פרנסה, הוצאת המסחר מידיהם וכו׳ פגעו פגיעות קשות. בעירנו, למשל, הוקם מרכז מסחרי חדש שחנויותיו הושכרו רק לשאינם יהודים, והאכרים הוכרחו להתרכז עם סחורותיהם רק בשוק החדש הזה.

הדור הצעיר בראותו שהקרקע נשמטת מתחת לרגליו החל להגר בהמוניו לארצות מעבר לים. הנוער מההסתדרויות הציוניות הגביר את עליתו ארצה, ובאופן כזה נצלו מהחורבן, וכיום הוא נמצא בין שורות הבונים את העם והארץ.

צדקה ומוסדות צדקה

יהודי עירנו קימו בגופם וממונם את הצוו: „הכל מחויבין בצדקה אפילו עני המתפרנס מן הצדקה״.

עני כי יחזור על הפתחים לא ישיבו את פניו ריקם, עובר אורח עני שנשאר לשבות את שבתו בעיר קבלו אותו כאורח לסעודת שבת. קיימו את המצווה: „וכי ימוך אחיך״, עזרו אח כושל, נדבת „מתן צדקה בסתר״ היתה החשובה שבצדקות. אשה שנתאלמנה, או שנתעגנה, או ראש משפחה שחלה, היו נשים צדקניות שדאגו להן בסתר בלי פרסומת ושכר בעד פעולתן. שכנות מביאות את מתת ידן בסתר בלי ידיעת בעליהן.

לפעמים היית פוגש בימי חול אנשים או נשים לבושים בגדי שבת וידעת, שאלה יצאו לאסוף תרומות בסכומים יותר ניכרים כדי להציל נפש ולשלוח חולה לרופאים מומחים לעיר הבירה, או למקום הבראה. לפעמים גם למטרות יותר „פרודוקטיביות", כגון הכנסת כלה עניה לחופה. וכולם נדבו בעין יפה.

בזמן מלחמת העולם הראשונה כשמחנות פליטים הגיעו לקוברין, השתדלו התושבים להקל על סבלם ככל האפשר. נוהג יפה שהיה מקובל מדור לדור בהרבה משפחות היה להפריש בערב שבת חלות לנצרכים מהמאפה שהיו אופות לעצמן.

שריפה, שפרצה בעיר או בסביבה מיד נמצאו דואגים להגיש עזרה ל„נשרפים" במזונות ובבגדים.

וזה הכל נעשה ללא תעמולה, ובלי יד מארגנת שתדרבן את כל הפעולות הללו. כל אחד היה בין העושים או בין המעשים.

על כל אלה, נמצאו גם מוסדות צדקה („חברות") ששם התנהלו הפעולות ע"י ועדים מיועדים לשם זה.

מושב־זקנים, שנמצא בסוף רחוב רטנר נתקיים בעירנו אף בימי מלחמת העולם הראשונה, אמנם במצוקה ודחקות, אבל התושבים השתדלו ככל האפשר להגיש את עזרתם. המוסד שמש גם לנכים זקנים. הקלה רבה באה למוסד אחרי שהתחילה להגיע עזרה מאמריקה.

בית־היתומים נוסד בסוף שנות המלחמה העולמית ע"י ועד, שקיבל עליו את הדאגה ליתומים, אסף אותם בעיר, רובם יתומי הפליטים שמצאו מפלט זמני בקוברין וסדר אותם במעון ודאג למזונם וללבושם. המוסד שוכן בתוך הבנין הגדול בסוף טראוגוטא ותפס אגף גדול מהבנין הזה.

אחרי שהתחילה להגיע עזרה מאמריקה היה המוסד אחד המסודרים בעיר. הילדים היו מלובשים יפה ומזונם ניתן בשפע, חנוך קיבלו היתומים בבתי הספר שבעיר, כל תלמיד כרצונו.

בגמר המלחמה העולמית אורגנו בעיר ע"י הג'וינט מטבחים ובתי אכל חינם לילדי העיר. כמעט כל הילדים, בלי יוצא מהכלל, היו מקבלים ארוחת צהרים מזינה ללא תשלום. אחת התקנות של בית האוכל היתה, שהילדים היו צריכים לאכול את הארוחה במקום, וביציאתם נבדקו אם אינם מוציאים מזונות מחוץ לכתלי בית־האכל. מדי פעם בפעם היו מופיעים אורחים מאמריקה, שבקרו את המוסד הנ"ל ויתר המוסדות בעיר. העובדים בבית האוכל היו צעירי העיר, שהחלק הגדול ביניהם עבדו בהתנדבות.

עוד מוסד שכל שכבות העיר נהנו ממנו היה בית החולים היהודי שנמצא ברחוב פינסקר (3 למאי). השכבות האמידות לא הזדקקו לו ובזמן שהיתה מיטה פנויה לא היתה שום הפליה. בית־החולים ניהל גם פעולה רפואית־מונעת בין התושבים.

היתה חברת „לינת הצדק" שמטרתה היתה ביקור חולים, השאלת כלים רפואיים, כגון: מדחומים, בקבוקים חמים וכד', וגם קרח בימי הקיץ בהנחה גדולה או חינם, — לפעמים רפואות ורופאים ללא תשלום לעניים (או בהנחות), אבל עיקר פעולתם היתה „לינה" אצל חולה, ז. א. איש שחלה במחלה רצינית והיה זקוק לטפול גם בשעות הלילה, היו שולחים אחד החברים המשתייכים לחברה לפי תור וללא תשלום והוא היה מחליף את בני המשפחה העיפים בטיפול בחולה. היתה בכך תועלת מרובה מאוד. תקציב המוסד הזה היה מבוסס על הכנסות מהחברים או מגביות בשעת הזדמנות.

מושב זקנים בקוברין

מפעל־צדקה חד־שנתי כנהוג בכל קהילות ישראל, היה מפעל ה„מעות־חטין", לספק לנצרכים לחג־הפסח. הרב בכבודו ובעצמו עם נכבדי העיר היו מבקרים אצל המנדבים למטרה הנ"ל. מובן שנאסף סכום הגון, שאיפשר לספק את הצרכים לעניי העיר.

יום אחד בשנה שבו הותרה הרצועה, היה חג הפורים. בליל ה„סעודה" היו מופיעים אנשים שונים לאסוף נדבות, ועד היום לא ידוע אם אספו נדבות לעצמם או חלקו לנצרכים. רבים בהתבישם התחפשו כדי שלא יכירו אותם. בשעת ה„סעודה" היה בעל הבית יושב ע"י השולחן בהרחבה עם ב"ב כשהמצלצלין מוכנים מתחת למפה ומחלק נדבות ביד נדיבה. לכבוד פורים היו מתארגנות גם להקות שחקני פורים, שהיתה להם מסרת משנים קדמוניות. היו מבקרים בבתי העשירים ומציגים את „מכירת יוסף" ו„עקידת יצחק" וכד'. שחקנים אלה היו יהודים מטופלים במשפחות גדולות, שכל ימות־השנה עבדו בזיעת אפם וההכנסות מפורים היו להם מקור חשוב כדי לאזן את תקציב חג־הפסח הממשמש ובא.

עוד חברה אחת, שחבריה עבדו בהתנדבות וגמלו חסד של אמת היתה ה„חברא קדישא". הכנסותיה של חברה זו היו מובטחות, הן היו מבוססות על הכנסות ממשפחת הנפטר, לפי הערכת אנשי החברה. ומעשה שהיה, שנפטר אחד מעשירי העיר ובני משפחתו עמדו על המקח, הלינו את המת ימים מספר, עד שהתערבה המשטרה ושכרה אנשים, וקברו אותו קבורת חמור. שכרם היחיד של אנשי החברה היה „סעודה" כיד המלך בט' כסלו (לפי מסרת שבידיהם) ולגימת י"ש אחרי הלויה.

מלבד כל התרומות והנדבות שמניתי לעיל, היו גם מלוים כסף לנזקקים בתורת „גמילות חסד", תורמים למגביות שונות, ישיבות וכד' וביחוד למוסדות ציוניות.

התושבים, שפרנסתם היתה קשה, ובקושי מצאו את לחמם, בכל זאת לבם וידם היו פתוחים לכל דבר שבצדקה.

מוסדות חנוך ותרבות

אחד מראשוני החינוך המודרני בקוברין היה המלמד ר' טודרוס נוביק שפתח „חדר־מתוקן" לפי דרישת החוק. ב„חדרו" למדו ילדים וילדות יחד בחדרים נפרדים לכתות על ספסלים ושולחנות מותאמים לתכלית זו. היתה גם חצר מרווחת למשחקים לילדים בשעת ההפסקות. חבר המורים היו: המלמד ר' טודרוס, אשתו דובה ובנו יצחק. רמת הלמודים היתה עד שהילד ידע על בוריו „עברי" וקצת חשבון (חבור וחסור).

משם היה התלמיד עובר ל„חדר"; ההורים היו בוררים לעצמם את המלמד הרצוי להם. בדרגה קצת יותר גבוהה לכיתות נמוכות עמד „בית־ספרו" של ר' ברוך גרבר. בבית ספר זה לא היתה תכנית למודים קבועה מראש.

אחרי כבוש העיר ע"י הגרמנים, בשנת 1915 הוכרזה על ידם חוקת חינוך חובה. צעירים שהיו להם אי אלו ידיעות אלמנטריות, פתחו בית־ספר בתמיכת השלטונות. שפת ההוראה היתה אידיש והשתמשו על פי רוב בספרי למוד ברוסית ובגרמנית. מפאת מחסור בספרי למוד אחרים התחילו להשתמש גם בספרים באידיש שהוצאו לאור ע"י צ.י.ש.א. בית־הספר היה מפוזר לפי הביתות בעזרות־הנשים של בתי־הכנסת בעיר.

חבר המורים היו: ביל, אנטופולסקי, דבורה זלקינד, האחות נימצוביץ ועוד.

לאחר שהשלטונות הגרמניים התבססו בעיר והחזית נתרחקה, התחילו לעסוק

בעניני אדמיניסטרציה ואז החלה בקורת חריפה על המלמדים וחדריהם. התחילו לדרוש תנאים סניטריים ואולמות מתאימים. המלמדים בראותם שעליהם לעמוד על נפשם התארגנו תחת השם „אגודת המורים" (המלמדים?) ואז נוצר בלבם הרעיון לפתוח בשותפות בית ספר והרב ר' מיכאל שמויש ז"ל לקח אותם תחת חסותו והגיש להם את כל העזרה הדרושה, עזר להם להתארגן, מצא בשבילם אולם מתאים, בבית אברהמציק ברחוב רטנר. בית הספר נפתח בשלש כתות מהשלישית ומעלה לפי תכנית בי"ס עממי בשם „תבונה".

חבר המורים, היו: ר' שלמה, יהודי מליטא שנתגלגל לקוברין, מורה לתלמוד בכתות הגבוהות, נח הולצמן, לחשבון, טבע, גיאוגרפיה, פיסיקה, אח"כ המורה שמואל גרבר, מר נח אלקון לעברית והיסטוריה עברית, המורה חנן וינשטוק לחשבון לכתות הנמוכות, ר' משה חיות ור' יצחק נוביק ועוד. במהרה נתקבל בית־הספר על דעת ההורים, נפתחו כתות נוספות, המקום היה צר מהכיל את התלמידים, ואז שופץ הבנין בהתחלת רח' פוצ'טר (טראאגוטא) ובית הספר הועבר למשכנו החדש. חבר המורים הוגדל.

על חבר המורים ב„תבונה" נמנו בשעתם גם האחים פולונסקי פלטיאל ז"ל ואפרים יבדל לחיים. היו לשני האחים האלה זכויות רבות בשטח החינוך הלאומי בקוברין.

בית־הספר נהפך לבית־היוצר לנשמות הנוער בקוברין. המגמה היתה ברוח דתית־לאומית והקפידו מאד על זה שלא תבייש את הדוגלים בה.

הרב ר' מיכאל היה המנהל של הבי"ס הנ"ל ומדי פעם בפעם היה בא לבקר ולבחון את התלמידים.

עוד לא הספיק ביה"ס להתבסס כראוי במעונו החדש והנה בחורף בליל ששי אחד פרצה שריפה בבניין וביה"ס כולו על חדריו ומטלטליו עלה באש.

בכל זאת לא גרמה השריפה לאבטלת הלמודים. עזרות־הנשים בבתי־הכנסת יוחדו למטרת הלמודים ובית הספר התפזר בכל חלקי העיר להמשיך את קיומו ואת הלמודים.

אחרי תלאות מרובות למורים ולתלמידים, ואחרי שמספר התלמידים הוגדל על אף הכל, הועבר ביה"ס לרחוב פינסקר (3 למאי) לבית ששימש בית־חולים יהודי. בבית־ספר זה שימשו תקופה קצרה בתור מורים: גדליהו אלון־רוגוזניצקי ז"ל וייבדל לחיים המורה זיידל גבירצמן, הם נתחבבו מאד על התלמידים ומזכירים אותם עד היום בהערצה. לא כל התלמידים זכו להיות חניכיהם, ראשית מפני שהורו רק בכתות הגבוהות ושנית שזמן הוראתם היה קצר מאד. הם יצאו לא"י והתמסרו ללימודים באוניברסיטה בירושלים. מר אלון ז"ל המשיך בתור מרצה באוניברסיטה אחרי שהוסמך, ומר גבירצמן המשיך שנים רבות בהוראה בבתי־ספר בירושלים.

הלמודים בבניין הנ"ל לא נמשכו זמן רב. אחרי שנרכש הבנין הידוע, הקסרקטינים לשעבר בסוף רחוב טראאגוטא בכספי „הרליף" מאמריקה, ושופץ והוכן כראוי, הועבר אליו בית־הספר.

אפשר לכנות את התקופה ההיא כ„תקופת הזוהר". נתגונה תכנית הלמודים, נתוספו כתות, עד היום קשה לקבוע איזו רמה השכלתית היתה לבי"ס זה. לבי"ס היו 2 מכינות עד לכתה א', ונתקבלו כתלמידים רק אלה שידעו כבר קרוא וכתוב, ונוסף למכינות היו עוד 7 מחלקות.

במחלקה החמישית היו מקדישים 2 שעות ליום לתלמוד ובששית היה על התלמידים ללמוד 3 שעות ליום לפעמים גם בלי הפסקה.

במחלקה השביעית היו לומדים תלמוד בכל השעות שלפני הצהרים בבית־המדרש של חסידי קוברין.

לא כאן המקום להתעכב ולעמוד על רמתם הפדגוגית של המורים, אולם יש לציין שהשפעת המורים גדולה על התלמידים עד היום.

קודם כל אני מוצא לחובה להזכיר את כולם.

המנהל־המשגיח בפועל שנמסר לו התפקיד ע״י הרב ר׳ מיכאל (בגלל עומס תפקידו במוסדות אחרים) היה הרב ר׳ נח וינברג („הדיין") שהיה מבקר יום־יום את ביה״ס ולפעמים בוחן את התלמידים. על פניו הדוממים לא נראה אף פעם צל חיוך. שוקט על שמריו, אף פעם לא ידעו אם היה מרוצה מהמורים והתלמידים או לאו. היה תמיד מופיע לפתע בכתה מבלי לדפוק בדלת, מתישב בפנה ומקשיב למהלך הלמודים.

למורה נח אלקון היתה חבה מיוחדת נסתרת מצד התלמידים. כח השפעתו היה עצום על חניכיו. עם כל הקפדנות והעמסת עבודה רבה על התלמידים היה נערץ, ואהוב עליהם, ואפילו בשעת רגזו היו מאמינים בו שהוא יודע את פועלם ומכיר על פני התלמיד אם הכין ויודע את השעורים. כשהעצם בלסתו השמאלית היתה רועדת בעצבנות היה נופל פחד על התלמידים. ידעו שהמורה רוגז, אולם בזמן הרצאתו על נושא חדש, היה כאלו עובר לעולם אחר. כעסו היה שוכך והפחד מהכתה נעלם.

שטה מיוחדת היתה לו לעבודה בכתב בהסטוריה. הוא היה מסדר בכתה הגרלה לכל פרקי קורות־העברים (של דובנוב) שלמדו, ועל התלמיד היה להעלות בקלפי את הפרק שעליו לכתוב בעל־פה. תפילה מיוחדת חוברה ע״י התלמידים לאמרה בזמן העלאת הגורל מהקלפי, שיצליחו בפרקים הרצויים להם.

פעם בשנה היה המורה הנ״ל מראה את יכולתו גם בביום מחזה לחנוכה מענינא דיומא. הפרוזדור הגדול של ביה״ס היה משמש לאולם ההצגות. הוא היה בוחר תלמידים מוכשרים מהכתות הגבוהות שהיה מכינם לקראת ההצגה.

ואמנם במשך השנים נהפכו הצגות אלו למעין מסורת וקהל ההורים נהנה מאד וזמן רב היו מזכירים אותן.

מר אלקון היה ציוני נלהב ומלהיב, בדמיונו ביקר את הארץ פעמים אין ספור, היה נושא נאומים ציונים, בכל הזדמנות הפיח את רוח הציונות בלב תלמידיו, זכורני, שפעם קבל ספר למוד חדש מא״י והקריא באזני תלמידיו על גבורתו של טרומפלדור החבריו. פרץ לבסוף בקריאה לספר: „אשריך, הספר, שזכית להיות בארצנו, ואני הנני נע ונד כאן בגולה".

השתדל להקנות לתלמידיו ידיעה יסודית בשפה העברית במבטא הספרדי שבעצמו התקשה בו.

גרבר שמואל היה מורה לחשבון ולגיאוגרפיה. הוא היה חניך האסכולה הרוסית ואת למודיו הקנה בשפת אידיש, חשבון הוא לימד מספר החשבון של וורשצגין, אח״כ במהדורה פולנית. ללמודי הגיאוגרפיה השתמש בספרים באידיש שהוצאו לאור ע״י צ.י.ש.א. היה תמיד מפחיד את התלמידים בציונים רעים, אבל היה בעל מזג־טוב והתלמידים ידעו שרק לצון חמד.

המורה וינשטיין חנן: מורה לחשבון ולהתעמלות, רוק זקן, שלא יצא משידוכים, סטודנט נצחי ולזכר הימים הטובים בלמדו בפוליטכניון חבש את כובע הסטודנטים (היחידי בעיר) על סמלו.

בתור מורה לספורט הוא ארגן תנועת־צופים מבין תלמידי בית־הספר שנקראו בשם „סקאוטים" (בלע"ז). המורה לתלמוד, ר' זונדל, הכניס רוח של עדינות ושל תורה לשמה. יהודי בעל נפש עדינה, בן־תורה ותלמיד־חכם שהשרה על התלמידים רוח של נמוסים טובים (היה מדבר לתלמידים בגוף שלישי) התלמידים התיחסו אליו באהבה ובדרך ארץ יוצא מהכלל. ברצון היו מקשיבים לשעוריו בתלמוד, היה אמן בחסד עליון להקלת הלמוד הנ"ל והיה עולה בידו לישר הדורים בלי פלפולים ובצורה קלה, מובנת לכל בסוגיות המסובכות ביותר. מעולם לא העניש תלמיד מפני שכולם נדחקו מעצמם ללמודים.

ר' משה חיות, מורה בכתות למתחילים, אברך־משכיל, שבנהלו חדר בפני עצמו השתדל להכניס „מיפהפיותו של יפת באהלי שם". מצא ספוק גדול במקצועו. בעל נסיון. בנגונו המיוחד היה הופך את הלמודים למקור עונג לתלמידים. היה מבין ראשוני המיסדים של ביה"ס הנ"ל. תלמידיו זוכרים אותו תמיד לטובה.

ר' יצחק נוביק עבר להמשיך את הוראתו בתור מורה „דרדקי" מ„החדר־המתוקן" של הוריו בזמן יסודו של ביה"ס ודומני שהמשיך להורות בו עד הסוף.

טפוס מיוחד במינו היה המורה ר' זליג סלודזינסקי שנתמנה אח"כ לרב (בקוסובה). הוא הוצא מבית־המדרש שבו ישב והמשיך את למודיו מהישיבה (שנסגרה בגלל מלחמת־העולם) ונמסר לו תפקיד להיות פדגוג ומחנך לתלמידים, בעצמו עוד עול־ימים שהיה זקוק ליד מדריכה, נגש בלי שום נסיון פדגוגי לנצל את שלטונו ביד רמה. אעפ"י שהיה בעל־הסברה יוצא מהכלל, מלא וגדוש בלמודי קודש, בכל זאת לא רצו התלמידים לקבל את מרותו. הוא היה מהמורים היחידים שהשתמשו בענשים חמורים, רוחניים וגופניים.

הנאה מיוחדת היתה לו להכשיל את תלמידיו, בני 14—11 בקושיות חמורות, שאפשר היה להכשיל בהן בני תורה בקיאים ומנוסים, ועל סמך זה היה מחוה את דעתו על התלמיד.

בענשים לא היה נרתע גם ממכות והיה מקרה שלתלמיד אחד הוציא שן ובמקרה אחר הפיל תלמיד (שהיה חלש ברגליו) שבקושי עלה לו לקום בעזרת חבריו. גרושים מבית־הספר היו אצלו מעשים בכל יום. מרירות נצטברה בלב התלמידים והשעורים נהפכו לענויים. בכתה הששית שהיה המחנך שלה הגיע לשיא בהתעללותו בתלמידים, ובסוף החורף של שנת תרפ"ד הכריזו התלמידים שביתה ולא רצו להמשיך ללמוד אצלו ולא הועילה התערבות ההורים. התלמידים עמדו על תביעותיהם והכתה נסגרה לפני גמר שנת הלמודים. הכתה הששית לשנה החדשה הכריזה גם היא, שהיא תמשיך בדרכה של הכתה היוצאת וההנהלה נאלצה לפטרו. הפטורים נהפכו עליו לטובה. הוא חזר לישיבה והמשיך בלמודיו. בעל כשרון גדול היה בלמודיו ובשנת תרפ"ז נתמנה לרב לקהלת קוסובה והיה מקובל מאד על קהלתו.

חן של נעורים וענוות הכניסו לבית־הספר המורה שלמה סטבסקי והמורה ג. סטבסקי. בעודם עולי ימים התחילו בהוראה מפאת המחסור במורים יודעי פולנית בימים ההם. הם נתחבבו מאד על התלמידים. למורה היה יותר קשה להשתלט על כתת בנים מבוגרים, אבל התלמידים ידעו להתיחס בכבוד הראוי לה. מקצועותיהם היו: השפה הפולנית ודקדוקה, ידיעת הטבע, פיסיקה.

גם המורה פלדמן פישל לוקח מבית־המדרש להוראה ללמודי־קודש.

המורה רוזנבוים, המורה לתנ"ך שנתגלגל מעירה פולנית (מזריץ) לקוברין, היה אברך בר־אורין. הוא הפך את למוד התנ"ך ללמוד מדעי. היה יהודי שלבו היה לציון

הרגיש את עצמו בגולה כ„תינוק שנשבה". הוא היה מהמיסדים של „החלוץ־המזרחי" בעיר ו„המזרחי" והרוח החיה בהם. תמיד חלם על עליה לארץ ובגלל סיבות משפחתיות לא זכה לכך. היה מופיע בנאומים באספות של המפלגות הנ"ל ואם כי נאומיו היו חסרים פאתוס, השפעתם היתה בכל זאת עצומה.

במשך זמן מסוים היה הרב ר' מרדכי שמעון רבינוביץ המרצה לתלמוד בכתה ז'. הוראתו יצאה מתחום כתלי בית־הספר והמשיך להורות בבית מדרש של חסידי קוברין. שעוריו נשאו אופי של הרצאה כמו בישיבה והתלמידים הרגישו את עצמם חפשיים. היו לומדים בפני עצמם והיו מתאספים בביהמ"ד רק לשמוע את השעור.

השעור שאליו צפו כל השבוע היה השעור לטעמי הקריאה (קריאה בתורה). המורה היה ר' נחמן, מדקדק ובעל קול ערב, בעל קומה נמוכה ופניו כפני ילד עם זקן שחור קלוש. מקפיד מאד על כל תג. ואמנם, הוא השריש את טעמי הנגינה בלב התלמידים עד היום. מובן, שהתלמידים בהרגישם את הצד החלש של המורה רצו להשתלט עליו, אבל על פי רוב היה לוקח לו לעזר אחד המורים שהיה שומר על הסדר, והוא טיפל בהוראה.

שמש בית־הספר היה גוי בעל שפם ארוך שירד מגדולתו. לפנים בימי שלטון הצאר היה מפקד משטרת העיר קרטוז־ברזה ונתגלגל לקוברין. הוא היה איש שקט ועשה את מלאכתו באמונה מבלי שיעלה אף פעם תרעומת על מישהו. היה מסיק את התנורים בחורף, שומר על הדלקת מנורות הנפט וחלוקתן בכיתות בשעות שלפנות ערב.

יום הדין היה לחבר המורים כשעמד לבקר את ביה"ס מפקח אזורי או מהמרכז מטעם הממשלה. יום לפני זה היו התלמידים מקבלים פקודה לבוא למחרת בבגדי שבת ומצוחצחים. המורים היו מעוצבנים באותו יום ונוחים מאד לתלמידים. כמעט תמיד היה המפקח עוזב את בית־הספר מתוך שביעת רצון רבה.

תכנית של טיולים לתלמידים לא היתה קיימת בכלל, מלבד טיול אחד בשנה ליער הקרוב בסביבה וזה היה בל"ג בעומר. מובן שברצון ובחדוה היו התלמידים מתכוננים ומתאמנים בתרגילים שבועות מספר לפני הטיול. התלמידים שבכל ימות־השנה היו יושבים על למודיהם בתוך כתלי ביה"ס כ־7—8 שעות התענגו על הטיול. האביב במלוא זהרו והפריחה מסביב, השירים הא"יים שהושרו, היו משרים על התלמידים רוח פיוטית־פטריוטית והם היו מפליגים בדמיונותיהם למולדתם העתיקה. ולא בכדי הצליחו הטיולים של כל בתי־הספר והסתדרויות הנוער.

ביה"ס איזן בכוחות עצמו את תקציבו ע"י תשלום שכר־למוד מצד ההורים, פעמים מספר פרצו גם שביתות מצד המורים בדרשם תוספת שכר ועל ועד ההורים היה תמיד לבוא לידי פשרה עם המורים.

קרנו של ביה"ס החלה לרדת אחרי שהר' ר' פ. הצליח להטיל את מרותו גם על בי"ס „תבונה", שאיפתו היתה להכניס רוח דתית קיצונית ולהפוך את ביה"ס לפרוזדור לישיבה שלו, שיסד בעיר. התחילו לחטט בפגמיהם של המורים, ואמנם מורים אחדים נפסלו ופוטרו. למודי החול צומצמו. הרבה תלמידים שגמרו רק 3—4 כתות שמו את פניהם לגמנסיה הפולנית. התוהו־ובוהו התחיל להשתלט על ביה"ס.

החוגים הציוניים יסדו בי"ס עברי כסניף למרכז „תרבות". מאין מעון לבית־ספרם פלשו לבנין בקצה טראאגוטא ששכן עם בי"ס צ.י.ש.א. אחרי ברורים ופשרות, חילקו את אגף הבנין לשנים וחייץ דק של קרשים הבדיל בין שני בתי־הספר הקיצוניים האלה. בתור מנהל בית־הספר „תרבות" הועמד העסקן הציוני האהוב על תושבי קוברין, המהנדס

מר לויטס, שבכשרונותיו הצליח לרכוש את השפה העברית במשך חדשים מספר. הלמודים התנהלו כמובן על טהרת השפה העברית ובשיטה מודרנית. התלמידים היו ברובם מהורים ציוניים. והודות לבית־ספר „תרבות" ניצלו הרבה תלמידים מצפרני ההתבוללות שהחלה להתגנב לעירנו.

בתוך הבנין המרכזי למוסדות החנוך היה קיים, כאמור, גם בית־הספר של צ.י.ש.א. אמנם, בזמן יסודו היתה מגמתו להיות מעורב, לבנים ובנות. אולם המציאות הוכיחה שההורים רצו דוקא בחנוך נפרד ובתוך 7 הכתות לא למדו יותר מ־5—6 נערים. הרוח־החיה של ביה"ס הנ"ל היה מנהלה יום־טוב ביל, בחור־ישיבה לשעבר, התמסר בכל התלהבותו ומרצו לבית־הספר הנ"ל. חבר המורים היה מורכב מצעירי העיר. לכתחילה לא היתה להם מגמה להתקשר עם איזה חוג פוליטי. אולם במשך הזמן הצטרף ביה"ס לזרם צ.י.ש.א. רוח ליברלית מאד שררה בביה"ס הנ"ל, שעות הלמודים היו מעטות (עד שעות הצהרים), הכל התנהל בשפת אידיש מלבד למוד שפת המדינה. יחס של חברות היה בין המורים־ות לתלמידים.

מובן שבריב הלשונות בעיר תפס ביה"ס מקום חשוב והתלמידים־והמורים עם קבוצה קטנה מתושבי העיר לחמו את מלחמת הקודש לאידיש. בכל זאת בית־הספר לא הצליח להתפתח מפני שרוב הבנות העדיפו ללמוד בבית־הספר העממי הפולני. עם ייסודו של בי"ס „תרבות" הוא קיבל מהלומה נוספת.

בית כפר מקצועי לבנים ובית ספר לתפירה לבנות מיסודו של „אורט" נמצאו בקומה התחתונה של הבנין ברח' טראאוגוטא. המנהל והמדריך של ביה"ס המקצועי היה י. קולמן. בשם „אינסטרוקטור" נקרא אחד מנגרי העיר שהדריך את התלמידים רק בעבודה מעשית. השכלול היחידי שהוכנס לבית־הספר היה שהתלמידים למדו אך ורק את המקצוע ולא נוצלו למטרות אחרות כמו אצל נגר פרטי. התלמידים למדו את העבודה רק במלאכת יד. המכשירים היו פרימיטיביים (חדשים). שום מכונות לא הוכנסו לשמוש. המוכשרים בתלמידים היו רוכשים מושג מה בנגרות ואלה, שעמדו לעלות ארצה, ראו את עצמם כנגרים וככה נרשמו בתעודותיהם. הקורסים לתפירה לבנות התנהלו ע"י תופרת מהעיר ומסופקני אם רכשו את המקצוע במידה מספקת כדי לפרנס את עצמן. על כל פנים הועילו הקורסים לבנות אחרי שנהיו לעקרות בית.

מ. צינוביץ

ישיבה ותלמידי ישיבה

הרב „מטעם" ר' אהרן יהושע שאפיט הביא מווישניובה (פלך ווילנה) לקוברין את קרובו ר' שלמה לוין והוא יסד כאן ישיבה קטנה בשנת 1910 ב„גאס בית המדרש" וקהל שטיבעל, שעל יד בית־הכנסת הגדול. ר' שלמה לוין היה תלמיד ישיבת וולוזין והתפרסם גם כדרשן וחובב ציון. בדרשותיו הטיף תמיד לאהבת הארץ ולהעדפת אתרוגי ארץ־ישראל על אתרוגי קורפו.

לישיבה קטנה זו, שהכשירה תלמידים לישיבות ליטה הגדולות הצטרף גם

התלמודי הידוע רבי מרדכי שמעון. רבי מרדכי שמעון הצטיין כלמדן מובהק. הוא בא לקוברין עוד מקודם ונהיה למזכירו של הנגיד והנדיב ר׳ ישעיה לייכטונג בעניני צדקה וביחוד בעניני הישיבות שבארץ־ישראל. בניגוד לר׳ שלמה לוין היה ר׳ מרדכי שמעון קנאי גדול והצטרף אחר כך לתנועת „אגודת ישראל״.

באותם הימים התעוררה תנועה גדולה מבין חניכי ישיבה קטנה זו לנסוע לישיבות ליטה הגדולות. בין הראשונים לתנועה זו אנו רואים את משה גווירצמאן ור׳ זלמן פרמוט שנסעו לסלבודקה בשנת 1913 ור׳ יוסף יוזפא שיצא לנובהרדוק. בשנת 1913 כשמשה גווירצמאן ביקר בקוברין לקח אתו בחזרה את הצעיר גדליה רוגוזניצקי תלמידו של ר׳ שלמה לוין לסלובודקה. בשנת 1914 נסעו כבר שלשים צעירים מאותה ישיבה לישיבות, ביחוד לסלובוד־ה ומיר.

מבין הקוברינאים תלמידי ישיבות ליטה יש עוד לציין את שני המפורסמים ר׳ אַייזיק קמנצקי ור׳ סענדער וויגודסקי. ר׳ אייזיק נסע לכתחילה ללידה לישיבת הרב י. י. ריינס ראש „המזרחי״ וזה היה נגד רצונו של הרבי ר׳ דוד, האדמו״ר מקוברין. מעניין הדבר שהוא לא שהה שם זמן רב. נסע אחר כך לראדין, נהיה לתלמידו המובהק של רבי נפתלי טראָפּ ואחר כך גם חתנו. ר׳ אייזיק התישב בנובידבור והתפרסם כגדול בתורה.

ר׳ סענדער וויגודסקי בנו של השו״ב הקוברינאי רבי אהרן דוד למד בסלבודקה וחזר בימי הכיבוש הגרמני לקוברין. כעבור המלחמה, שב ללמוד כאברך בישיבת מיר. הוא נהיה לחתנו של האב״ד דברעזי הרב רבי יעקב משה אושרוביץ וכשהוא נפטר נהיה רבי סענדער וויגודסקי לממלא מקומו. רבי סענדער הצטיין כגדול בתורה וכבעל מדות, אביו ר׳ אהרון דוד שו״ב קוברין היה מחסידי טוריסק.

בשנות העשרים, כשכותב השורות האלה למד בישיבת מיר, מצא שם כעשרים קוברינאים שתפסו עמדה חשובה בישיבה, ביניהם: האחים קרפנשפרונג (בני השו״ב ר׳ יונה מחסידי טוריסק). אחד מהם מרדכי נשאר בחיים ונמצא כעת באמריקה), חיים וויסוקר (גם כן מהניצולים, נמצא באמריקה) הקדוש רבי שלמה פינטשוק שהתפרסם כגדול בתורה וחיבר כבר בצעירותו ספר תלמודי חשוב, נח נמצוביץ (גר אחר כך בבריסק עיר מולדתו), מרדכי שלמה מארקל, מנשה (אחיו של ר׳ סענדער הנ״ל) ועוד בחורים יקרים אחרים.

יש לציין שמשה גווירצמן וגדליהו אלון שהיו בימי הכבוש הגרמני בקוברין, עשו הרבה לטובת אנשי העיר באותם הימים בכל המובנים — למרות היותם עוד עולי ימים. מ. גווירצמאן (אביו־זקנו יצחק יעקב גווירצמן, היה מעורב בין חסידי קוברין וחבר נעורים של האדמו״ר רבי דוד, היה גם משוחרי פני הגאון רבי זלמן סענדער והתרועע אתו) היה פעיל מאד בימים ההם כעסקן צבורי ויד ימינו של רבי מיכאל שמויש בעזרה הסוציאלית הגדולה שהתרכזה בידיהם. לפי יזמתם נוסד אז החדר הכללי המסודר הראשון (במקום ה„תלמוד תורה״ שמלפנים) בשם „תבונה״ שנהפך למוסד חנוכי תורני־מדעי מפואר. צרפו למוסד זה כל כוחות ההוראה המעולים שהיו אז בעיר: מצד אחד ר׳ מרדכי שמעון ללמודי הגמרא בכתות הגבוהות ומהצד השני מורים ידועים ללימודי חול. ביניהם המורה ברוך גארבער שהיה מקודם מורה ידוע בעיר לעברית ורוסית, אף גדליהו אַלון (רוגוזניצקי) שמש אז למרות גילו הצעיר כמורה בבית־ספר זה.

אפרים פולונסקי

בחורי הישיבה

בקוברין גרתי בקירבת מקום לבית המדרש „חיי אדם" והיתה לי ההזדמנות להתבונן מקרוב בחייה של הישיבה בהנהלתו של הרב ר' פסח פרוסקין ז"ל.

הקול קול יעקב, הבחורים לומדים, חודרים לעומקה של הלכה, מתעסקים בפלפולי דאוריתא. יומם ולילה לא יפסקו פומא מלמודי ש"ס ופוסקים. ניגונים שונים משמשים בערבוביה.

מה עצובים ומה עמוקים הניגונים האלה, הם מזעזעים את מיתרי הלב של בן־אדם העובר ע"י בית אולפנא זה, בית האוצר לרוח עם ישראל במשך ימי גלותנו בין העמים. קול הבחורים נושאי דגל התורה מצלצל ואומר ברמה: הוי הוי אמר ,רבינא' אמר ,רב אשי'.

הקול והניגונים הם כמבקשי רחמים, כמתרפקים לפני אבינו שבשמים ומתנים את צרת עם ישראל במשך ימי הגלות הארוכים. את הצער, הבזיון והשפלות שהיהודים סופגים בין הגויים למען שמו הקדוש והנורא.

אני, בתור בחור ישיבה שנדדתי עד שנת העשרים לימי חיי מישיבה אחת לשניה, נעים היה לי מאד לשמוע את הניגונים המוכרים לי מימי נעורי, שעות על שעות הקשבתי להם, כדי לספוג לתוכי את הקולות של לומד ש"ס.

וזה היה סדר היום בכל ימי השבוע: הבחורים היו מסתובבים בבית המדרש, זה בכה וזה בכה, אחדים עומדים על יד ארון הספרים המלא וגדוש ש"סים וכל מיני מפרשים, מעיינים ,בנודע ביהודה' ,בקצות' ,בנתיבות', יש מהם שעומדים ומתוכחים בפלפולי דאוריתא, כל אחד רוצה לשכנע את חברו, כי הדין אתו.

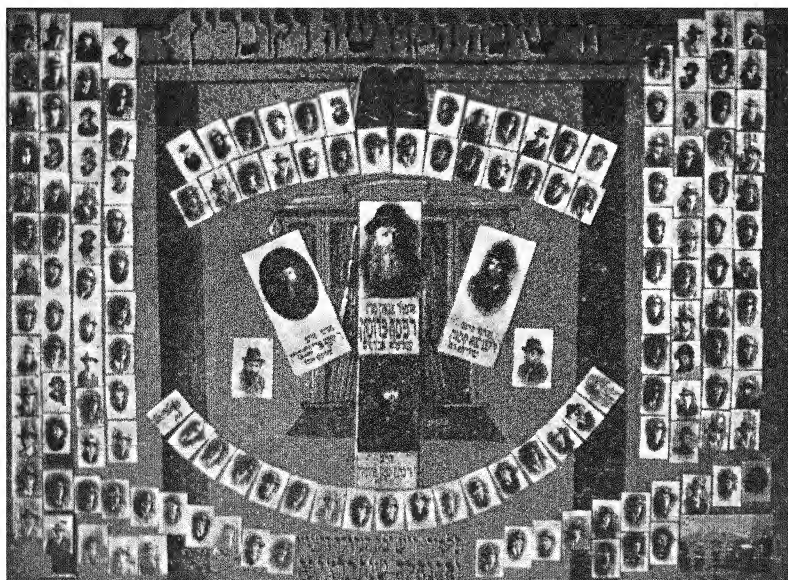
ביום הששי אחרי הצהרים קם שקט גמור בבית, המתרוקן והולך. כל בחור הולך לדירתו להתכונן לקבל שבת מלכתא באימה וביראת הכבוד; השמש עוד לא שקעה לגמרי והבחורים מתקבצים שנית בבית המדרש מרוחצים למשעי; אחד מהם היודע נגן עובר לפני התבה ובקול סלסול המתאים לניגון של קבלת שבת מתחיל: לכו נרננה וכולם ביחד בהתלהבות יתרה ממשיכים אחריו. בסוף התפילה עומדים ופונים לצד מערב מתכופפים ושרים: „בואי כלה, בואי כלה שבת מלכתא". קדושת השבת וזיוה מרחפים בכל הבית; מרגישים, כי ,הנשמה היתרה' שורה על כל אחד מהם.

בשבת אין לומדים גפ"ת; כל אחד בוחר לו איזה ספר לעיין בו; אחדים מעיינים בספרי־מוסר, כי יש בין הבחורים כתה של בעלי מוסר, מוסרניקס — כפי שקוראים אותם.

כך עובר יום השבת; מקיימים חצי לה' וחצי לך. לפנות ערב מתאספים ,המוסרניקס' בחדר מיוחד, המיועד לכל ימי השבוע ל„התהילים־זאגערס"; הבחורים האלה נכנסים אחד אחד בראש כפוף ובהכנעה לקבל עליהם עול מלכות שמים ולהתודות על חטאתם אשר בכלל לא חטאו. אחד מהם קורא בקול נמוך, ביראה ובזוועה: התכוננו לעבודת הבורא, לחשבון הנפש; כל אחד לוקח בידו את ספרי המוסר שהכין כבר מקודם ומתחיל לנהום בחרדת קודש וברטט. בחדר חשך המפיל אימה על כל בר־נש.

לאט, לאט מתרוממים הקולות עד שמגיעים לבכיה, ובבכיה זו מקופלים הצרות והענויים של עם עני ודל השופך דמעותיו לפני אדון כל, על גלות השכינה ועל חורבן בית קדשנו ועל הבנים שגלו מעל שלחן אביהם.

אחד הבחורים קורא בקול וכולם עונים אחריו:

הישיבה בקוברין

יצר לב האדם רע מנעוריו, הסטרא־אחרא רודף אחריך ללכוד אותך, להוביל את האדם בדרך עקלתון, על כל מדרך כף רגלך אתה פוגש במכשולים. הוי, רבון העולם, הם צועקים מעומק לבם, מה רבו המכשולים! הבכיה מתגברת והולכת, היצה״ר דומה להר, הם ממשיכים, בכל מיני תחבולות ופתויים, הוא צד את האדם ומביאו לידי חטא. הוי, רבון העולם, מה נורא החטא! אשמנו, בגדנו, הם מתופפים בידיהם על לבם, העין רואה והלב חומד. בעל הרחמים! מיבבים הבחורים בעלי המוסר בקול קורע לב, אתה, אבינו שבשמים, המחכה בכל עת לתשובת עמך ישראל רחם נא על בניך והוציאם מן מ״ט שערי טומאה ויקוים בנו כמו שכתוב: כל הבא ליטהר מן השמים מסייעים אותו.

זהו הסדר של כל מוצאי שבת. אחרי השעור יוצאים בעלי המוסר מן חדר ההתבודדות ומתפללים בהתלהבות יתרה תפילת ערבית.

בשמיני עצרת ושמחת תורה, היו רוקדים אז עד התפשטות הגשמיות ושרים: ה׳ אלהים, אתה בחרתנו מכל העמים. דורשים מעניני דיומא: טובה עשה הקדוש ברוך הוא שנתן לנו, רק לנו את התורה הקדושה. אלמלא התורה, הרי היינו ככל הגויים ועתה משקבלנו את התורה, מה טוב ומה נעים לנו. ומי שלא ראה את הבחורים האלה בשמחתם בחג הפורים...

א. ח. זריצקי

קוברין בעיני בן כאמסק

אנו בני העירות הקטנות בגולה ידענו והערכנו יפה את המנה הזועמה בכלי התרבות החילונית שנפלה בחלקנו.

היינו אומרים: עשרה קבים של מוסדות השכלה ירדו לעולם, תשעה לקחה העיר ואחד העירות הקטנות. בעיר: בתי ספר עממיים, תיכוניים, מקצועיים. בעיירות קב אחד של השכלת חדרים ותלמודי תורה. עשרה קבי תיאטראות, קולנוע וקונצרטים ירדו לעולם. העיר לקחה תשעה, והעיירות קב אחד: הצגות של מכירת יוסף, עקידת יצחק, מוצג, מבוים ומפואר ע״י משה מאיר הסנדלר. עשרה קבים של מרצים ומדריכים ירדו לעולם. תשעה לקחה העיר מן המובחרים ומן המתוקנים שבהם ואני בעיירות קבלנו קב אחד של הרצאות בזמן הבחירות לקונגרס או לבית הנבחרים בעיר הבירה. מכאן משנה־המרץ והתאמצות יתר שדרושים היו לבן־העיירה, ברצותו להגיע לדרגת בן־העיר ששפר חלקו וזכה לקבל את פני השכינה בקלות יתירה. ברור שבמצב כזה הרבה כשרונות של בעלי מקצועות שונים הלכו לטמיון. לא אחד המורים הקרתניים יכול היה להתפתח לכח פדגיגי חשוב אילו קיבל השכלה פדגוגית מסודרת, ולא אחד מבעלי המלאכה התנוון מחוסר השכלה מקצועית שיטתית.

מעשה ב„מטריקה״ — תעודת־לידה

השנה שנת 1922, מלכות פולין שזה מקרוב קמה לתחיה, פרשה את כנפי חסותה גם על מחוזנו וחיבה אותנו בכל החובות שאזרחי המדינה חבים למדינתם. ומהו אחד מעיקרי החובות, הווי אומר חובת ההתגיסות לצבא. אשר לגיל ההתגיסות הלא הוא מן המקובל, מאימתי חייב אדם בשרות לצבא? במלאת לו 20 שנה ויש גורסין 21 שנה, הכל כמנהג המדינה, וכאן החלה השקלא וטריא עם הרשות. כיצד ואיך קובעין את הגיל המדוייק? כשהשנים כתיקונן, תעודות הלידה מעידות על הגיל, אבל בימים ההם, כשמאורעות המלחמה השמו והחריבו את מרבית ערי ישראל על מוסדותיהן ועל תעודות יחוסיהן, דמינו לתינוקות שטרם קבלו תעודות לידה. השלטונות החליטו לגייס לפי הערכת הגיל ע״י ועדה מיוחדת. היו גם מקרים שחבו את הפטורין ופטרו את החייבין. אדהכי והכי פשטה שמועה כי בקוברין עיר המחוז שבעבר נמצאים ספרי הרשום של עיירתנו והם ברשותו של ר׳ מיכאל הדיין. נמנו וגמרו כמה בתי אבות לחקור בדבר, כשנודע לי אותו ענין באתי והצעתי לפניהם — חובת הגיוס טרם חלה עלי — תנו לי להוצאות הדרך, אגש לקוברין ואוכח לדעת. כשהגעתי לר׳ מיכאל נודע לי מפי מזכירו ר׳ א. י. גולדשמידט כי נכונה היא השמועה, וכל תעודות הלידה של עיירתנו שמורות בארון סגור בבית הכנסת הגדול. מאותו יום פקדו את קוברין לעתים בחורי עיירתנו המבוגרים, ולי נתגלגלה זכות תעודות הלידה שבעטין באתי במגע עם המורה לעברית בבית הספר העממי, פלוטניק, איש פינסק, הוא שידלני להשאר בעיר זו, להתפרנס מהוראת עברית לילדי ישראל ולהכיר את העולם הגדול... החלטתי להשאר בקוברין. סימטת מצרים היה הרחוב שבחרנו לגור בו. דירה שכרנו אצל רופא האליל, שמכונה על שם כפר מוצאו „לייזר הירמיטשר״, איש שיבה, בעל זקן מכסיף מדולדל, מומחה ללחישה על כל מכות מצרים. מדי פעם בפעם היו באים אליו איכרי הסביבה, מעריציו ומאמיניו לדרוש ממנו מזור ותרופה והביאו לו תמורתם מזימרת כפרם. במיוחד היתה התכונה רבה במעונו בימי הירידים,

אז היתה לו „פרקטיקה" גדולה. ורצפת המסדרון האפל שימשה חדר המתנה לדורשיו. ביתנו היה סמוך לבית הכנסת הבריסקאי. לפי דברי הנגר בן־עירי, שימש בית־כנסת זה בשנת 1905 למקום ועד של מורדים יהודים במלכות ניקולאי השני ובן עירי זה היה אחד מהם. לא ארכו הימים והתודעתי לנוער בן־גילי שרובו היה לבוש בימים ההם מעילים אפורים בעלי כפתורים נוצצים וחבושי כובעים בעלי מצחיות עור מבריקות. זכר לבית הספר התיכון הרוסי של סליווינסקי שכבר עבר ובטל מן העולם. בבית ספר זה למד רובו של הנוער הקוברינאי ושם רכש לו השכלה בגבול 6 מחלקות הגימנסיה. בין הנוער בלטו אז הח' בנצה פנטול, איצ'ה פינצ'וק ז"ל ויחיאל חרי (השוכן בתוכנו), שרכזו סביבם חבר מרעים שהתמסר בהפצת השכלה לעם. איני איש קוברין ושביליה לא היו נהירין לי עד כדי כך שאוכל לדבר כבר סמכא על מוסדותיה הצבוריים, בכל זאת ברצוני לספר משהו מהחיים התרבותיים בימים ההם.

אז — עד כמה שזכרוני אינו מטעני — טרם היה הנוער הקוברינאי מסודר על מחנהו ועל דגלו וטרם השתייך לחברות נוער ארציות. בשנה ההיא התקיימו אגודות נוער „התחיה" ו„הרצליה". הראשונה כללה בוגרי בית ספר העממי, בה התנהלה עבודה תרבותית צנועה; המשיכו ללמוד תנ"ך, לקרוא ספרות עברית, בשבתות נערכו משפטים ספרותיים, הכל לפי הטף, ו„בהרצליה" — גיל יותר מבוגר — התנהלה עבודת השתלמות בכמה ענפים: ספרות, הוראת עברית, כלכלה מדינית, ידיעת הארץ וכו', וכל זה באולם נע, פעם בעלית גג אשר בנארודניקס ופעם בבית אשר מעבר לזמוכאוויץ, ברחוב פינסקר וברחוב בריסקר. הכל לפי התור, לפי המשמרת, ולפי מגורי חבר מ„הרצליה", ששומה עליו לכלכל את אגודתו באולם פעם במשך זמן מסוים. ואין צרך להרבות במלים, עדים הם שמות האגודות האלה ששתיהן התכוונו לתחית העם וארצו.

במחיצת המבוגרים אמנם לא זכיתי לעמוד אז, אבל את פעולתם הרגשתי, כשהצטופפנו לשמוע את המרצים המעולים והמובהקים כמו: ד"ר י. גוטליב, יאסלה ברגמן, ד"ר משה ווייצמן וכו'. היו גם פעולות משותפות לנוער ולמבוגרים יחד. וזוכר אני שבת אחת, שהיתה מוקדשת ל„קרן החלוץ", מרצים מגילים שונים פשטו בבתי הכנסת ונאמו אחרי קריאת התורה על ערכה וחשיבותה של קרן זו. התמרמר בעל בית מרקחת וטען בבית הכנסת הגדול: הנשמע כדבר הזה? מה ל„בעלי בתים" ולחלוצים. כשחלוצים נוסעים לא"י, על „בעלי הבתים" לתת מכספם?

גם החסידות התבססה בקוברין, כי על כן הנך מוצא שם אז נציגי שושלות שונות: קוברין, סלונים, טריסק, סטולין, ליובאשיי, על חסידיהם ועל „שטיבלכיהם". „רבי" — אורח לשבת — לא היה מהדברים הנדירים, אורח מכובד זה הפיח רוח־חיים בקהל מעריציו, ועירנות גם בין הנוער המתמשכל הלא חסידי. בעריכת השלחן ע"י הרבי, בשבת בין השמשות לא נעדר מקומם גם של בני התשחורת. מהם, הניצוץ החסידי שקבלו בבית אבא טרם כבה, ומהם שבקרו את הרבי לשם בקורת. מלכתחילה באו בדעה של „דין לא הניא לי", ויצאו מאוכזבים במקצת, כי שמעו בין דברי־התורה גם דברי פקחות, מוסר אנושי, וחכמת החיים.

אשר למשמשי הצבור, רוצה אני להזכיר במיוחד את יודלה השמש, יהודי נמוך ועד. את הכרזותיו בראש כל חוצות היה עושה בלי אימתא דצבורא, כזקן ורגיל. הד קולו שהגיע מהרחוב השלישי היה חומר לדרוש בו.

מהו החדש שמביא לנו יודלה היום? דבר יום יום, או משהו יוצא מן הכלל? ולא

נתקררה דעת בני האדם עד ששמעו את ההכרזה יוצאת במפורש מפי יודלה. את הכרזותיו על מרצה שבא לעיר, על אסיפה דחופה, על הסקת בית המרחץ, ועל בשר עגל טרי באטליזה של מיכלה קן־צפור, היה מתבל באמרות לואי, ומטעים בטעמי נגינה שעוררו בת־צחוק אצל שומעיו. יודלה הכרוז הוסיף נופך משלו להוי היהודי המסורתי בעיר. המשרד לפרסום הנע הלזה הלם את חיי העיר שלא הוציאה את הישן מפני החדש.

„בעל שלשת הסדרים"

אחטא לשר ההיסטוריה אם לא איחד כמה מלים לאהרה איש כאמסק שעבר לקוברין, אבי ה„ממציאים" של הסדר השלישי.

בקצה עירתנו, בבית מכוסה קש שמט ליפול גר תושב בשם אהרה, יהודי שאכל את לחמו בזיעת אפו ופרנס את בני ביתו בקושי. ביום בהיר אחד קם אהרה ונסע לאמריקה לכמה שנים לצבור כסף, ויעבוד אהרה באמריקה עבודת־פרך, ובלבו קיננה התקוה שעוד שנה ועוד שנה יחזור לביתו ולעירו אשר בביצות פינסק, וחלקו ישופר. תקוה זו עודדה אותו בימי סבלו הרב, ויבוא היום המקווה. אהרה חזר לשמחתו ולשמחת בני ביתו בהון של כמה אלפים דולר, לבוש חליפה כחולה, נעול נעלים מבריקות, חבוש כובע חדש כמנהג גוברין אמריקאין ומספר מלים אנגליות שגורות בפיו כגון: יס, אל־רייט וכו'. אהרה החל לדרוש בעצת קרוביו ומכיריו, במה להשקיע את כספו, כדי להבטיח את עתיד חייו.

הוא רצה לקנות בית־אבן קטן (מייערל) כמתכנת בתי האבן הספורים אשר בעיירה. „בית אבן" — היה אומר — „אינו בית עץ, במקרה של שריפה — מבית עץ נשארת ערימת אפר, ומבית אבן נשארים הקירות ואף חלק מהגג ואפשר לתקנו בהוצאות מועטות". והיכן לקנותו? בכאמסק או בעירה אחרת? יש טעם לכאן ולכאן, מצד אחד ימצא ספוק גדול כשעיני בני העירה שראוהו בעניו ובנבלותו תראינה בעליתו. מצד שני, בתו הולכת ומגיעה לפרקה, מה יעשה ביום שידובר בה בעיירה קטנה זו? מבחינה זו כדאי וכדאי — הוא חושב — ללכת לעיר גדולה, לקנות בית אבן, ולהאחז בה. ואחרי התיעצויות מרובות בחר בקוברין, עיר המחוז, לשבת בה, וילך קוברינה ויקנה לו בית־אבן ברחוב פינסקר ויעביר אליו את משפחתו ויהי לאזרח העיר. במרוצת הימים נשתכח אהרה מלב בני העיירה ולא חשבו עוד עליו, עד שנזדמן איש קוברין לעיירתנו ויספר כי בחג הפסח האחרון הסעיר אהרה את כל הרחוב שגר בו במעשה נועז. כשעברו בליל השלישי של פסח ע"י בית אהרה הרגישו באורה מיוחדת וגם קול זמרה עלה מביתו, חגיגיות שאינה הולמת לליל חול המועד. נמצא סקרן מהעוברים והשבים, ויגש אל החלון לראות מה שם. וירא את אהרה, הוא ובני ביתו מסובים לשולחן ועורכים סדר שלישי כדת וכדין, מיד פשטה השמועה בין כל דרי הרחוב ויבואו לחזות במחזה הנדיר הזה. ומאז קראוהו בשם „בעל שלשת הסדרים". כנראה לא בית האבן, ולא הכרך הגדול, לא יכלו לספק את יצרו, ויחליט ליהנות מעריכת סדר שלישי כהלכתו למעלה מהמכסה. וכשיבוא פעם ההיסטוריון להנציח את ממציא הסדר השלישי, יכיר בזכות אהרה ולא בציוני אנגליה ואמריקה החוגגים ועורכים סדר שלישי...

גלגולו של מרש צבאי

בצהרי יום חורף אחד ירדו בתחנת הרכבת של עיירתנו — (בבלודן השוכנת על קו מסילות הברזל וורשה מוסקבה גרנו אז) — איש בא בימים בלוית צעירה ופניהם לביתנו.

בהגיעם אלינו נתקבלו בסבר פנים יפות, באשר האורח הוא מחסידי סלונים אשר גם בית־אמא נמנה עליהם. יהודי בעל זקן צהוב, אבנט חוצה את הקפוטה, מאחורי כובע הספודיק מבצבצת ירמולקה, זהו יוסף לייב בירמן מקוברין והצעירה בתו היא. בזכות המצב האיסטרטגי של עירתנו, הנוח לפגישות ולראיונות ובזכות אבי זקני חברו לרבי אחד, בחר בעיירתנו ובביתנו למקום פגישה בין בתו לבין החתן שעליו להגיע לעיידה מעבר ברנוביטש. יומיים „התראו". השדכן הפקח ר' משה מלכוביטש, אף הוא מאנשי שלומנו לא השליך את יהבו על האגדה הידועה של ארבעים יום... שינס את מתניו, ובכל כח דבורו והסברתו נאבק עם הבחור; תוך ישיבה, והליכה, בבית, ברחוב ויוכל לו. כנראה קשה החלטה היה החתן דנן; לא נהירה היתה לו דרך ההבחנה בין מצא למוצא... אבל במדה שחבלי הראיון היו קשים, כך גברה השמחה במעוננו כשנשמע מפי הבחור במפורש: אפשי בה. במקום אוירה של מתיחות ועצבנות, באה הרוחה, הפנים צהלו ויהי אור. בערב ערכו את התנאים, הוזמנו גם כמה מתושבי העיירה שעקבו במשך יומים אחרי המערכה הקשה הזאת, ואחרי תקיעת הכף, קריאת התנאים, שבירת הצלחת וטעימת מיני תרגימא ולגימא, החלה התכנית המוסיקלית ערוכה ומוצאה לפועל ע"י אבי הכלה עד אור הבוקר. נגונים מנגוני סלונים שונים שר לפנינו ולכל נגון הסברתו בצדו: נגון זה חבר ר' יעקב טעלעכאַנער בפרוס הפסח לפני כמה שנים, ונגון זה שרו בפעם הראשונה בסלונים בראש השנה זה. כל נגון והכרונולוגיה שלו, ואשר לי, מבין כל הנגונים משך את לבי ה„מרש" בשלשה חלקים. „מרש" זה — הסביר יוסף לייב — לקוח מתזמורת צבאית ממש. חסיד אחד שנתגלגל לרגל עסקיו לעיר רוסית גדולה ביום הגנוסיה של המלך שמע בשעת התהלוכה החגיגית את ה„מרש" והחליט ללכת אחרי התזמורת עד שילמד אותו על בוריו למען הביאו שי לחג הסוכות לסלונים, וכך היה.

ביום ההוא זרחה השמש בעיירתנו לקול צלילי ה„מרש" שנתגלגל אלינו.

רחוב בריסקר

אליהו בילצקי

הבית שמקרין למרחקים

לזכר הימים שקבעו טעם החיים ותכליתם
לעתיד: היאבקות לשיחרור העם והאדם.

ימים היו וחלפו;

לא לתהום־הנשיה צללו הימים ונעלמו. הם קיימים ומלווים את חייך על נפתו־ליהם — ששונם וצערם.

אשר נירקם אי־שם בפינות הבית — העיירה היהודית — משחר הנעורים, מדריך את הווי חיינו כלפיד אור המאיר את חשכת הדרך.

ל״ח שנות־חיי מקופלות במגילה, אשר ראשיתה בדמדומי הערב, החלומות והגעגועים שמקורם הבית — שבילי העיירה היהודית אשר קבעו את הדרך לעתיד החיים.

במסגרת ערים ועיירות בתפוצות ישראל, שמורה זכותה הגדולה של עירנו על שילובה בתהליכים הגדולים של התנערות החיים היהודיים, לקראת מפנה בגורלו של העם כולו.

דפים, דפים, פרושים ימי הנעורים האלה;

בלילות הזוועה והחורבן, כאשר נעקרו יסודות החיים ההם וכל היקר לך ירד לטמיון בסופה משתוללת — גברו רגשי הנקם והקללה.

אולם — ראה מה עמוקים הם שרשי היניקה: ההיצמדות לזכר הימים ההם קיימת בכל אכזריותה, גם כאשר אימת החורבן מטרידה את מנוחתך. אין זו התרפקות על העבר. ודאי, קוסמת תקופת הנעורים על חזונה וחזיונותיה. אולם — עמוקים יותר השרשים. הנה לאור המשואות הוארה הרציפות ההיסטורית של אותם הגעגועים אשר רקמנו אותם אי־שם — במועדון, בכבישים, ביערות, במחנות הקיץ, בבית הספר העברי, ברחוב היהודי. מכאן — הקשר הנפשי הבלתי מעורער לכל שבילי הדרך והחיים של הימים ההם, גם כאשר נחלי דם מבדילים כבר בינינו.

רק כאן בתהליכי היצירה וההיאבקות אתה חש ומרגיש בקשר הארוך הנטוי על פני מרחקים וימים — ואשר יסודותיו נתונים אי־שם — בחזקת: „אם יש את נפשך לדעת את המעינות ממנו שאבו אחיך״.

הסוד הוא — שילובו של הבית בתהליכים גדולים יותר עד כדי היותו בעל כושר הקרנה למרחקים. הבית במערכת חייו המוגבלים הפך לעולם גדול אשר הטריד ותבע את חשבון הנפש. וזו זכותה הגדולה של עירנו הבלתי נשכחת: בחיפושי הדרך לחיים הוסרה המחיצה בין הבית והעולם ונזרק העוגן למרחקים.

פרקי חיים סוערים שנעקרו

ממרחק של זמן (שתי עשרות בשנים) ושל שטח (אלפי קילומטרים) — מדי זכרי, בך, ביתי הנחרב, מתרעננים בי מחדש פרקי חיי נעורים, סוערים ומסעירים שנעקרו. נפסק בכם קו הרציפות ונפרשו תהומות־אימים בין ימי ילדות מפעפעים, מלאי רינה ותקוות חיים — רצח, חורבן, עקירה משורש.

אולם מבעד לכל זה נשמרות החוויות של חיי הנעורים הסוערים — פרקי ילדות מתפתחת בעיירה יהודית שלווה, אשר חייה נשתלבו באפיקים רחבים יותר — „לעזרת העם״! והמסכת — שלל צבעים מגוונים סותרים ומשלימים אהדדי.

וכך מצטיירת הריקמה בהעלותי אותה בדמיוני עד היום. תנועות הנוער המפוארות של ארץ ישראל העובדת — „השומר הצעיר״, „החלוץ״, „פרייהייט״, בתי הספר (יידיש, „תרבות״, ואף הגמנסיה ובתי הספר העממיים הממשלתיים) השוקקים חיי נועד יהודי לאומי המתכונן להעמיס על שכמו מעמסות גדולות; מפלגות פועלים — פועלי ציון ימין ושמאל, „הבונד״, המפלגה הקומוניסטית; מפלגות הציונות הכללית — „עת לבנות״, „על המשמר״, מפלגות ההגנה על חיי המסורת היהודית על קויה השליליים והחיוביים כאחד; ההוי היהודי על אורותיו וצלליו, על החדש והישן הנאבקים בו על השלטון והתווית הקו, העתון המקומי, ההיאבקות האידיאית הבלתי פוסקת — בין שמאל לימין, בין ציון לשונאי ציון, בין נעורים לזיקנה, בין החדש הפורץ לבין הישן המתגונן — הנה כך, זוהי הרקמה השלמה של פרקי חיי נעורים רבי ההוד והתנועה בביתי, בית עיירתי, אשר נפלה וכרעה למגל הקוצר. כעל גבי הכף זכורים לי הימים ההם.

הכל היה משולב ומעוגן במטרה הנכספת. קראנו לזה בלהט הנעורים — תחיית העם, בנין הארץ, עליה והגשמה. המציאות היהודית בעיירה הזינה את הלהט הזה, המציאות על השלילה והחיוב שבה: המסורת היהודית מחד והתפתחות החיים הכלכליים והפוליטיים — מאידך. באיזו התלהבות קנאית הסתערנו מעטים לפתיחת בית הספר העברי — „תרבות״ — לקידום התסיסה העברית והרחבת מקורותיה, וייזכר כאן מורנו, הברנו וידידנו — אברהם לויטס ז״ל, אשר בכל להט נעוריו, הדרו, מעמדו ועמדתו הגאה התייצב בלב חם בראש המפעל העברי בעירנו — אשר חינך נוער עברי למאותיו כבנים נאמנים לעם — אלה שעלו והשתרשו בחיי הארץ ואלה אשר הגורל המר הדבירם לנצח.

והנה זכורה לי שביתה, אשר ניהלתי בבית הספר העברי הזה (השביתה הראשונה שניהלתי בחיי) ואני אז נער כבן חמש־עשרה. תלמידי המחלקה הרביעית לא הסכימו להמשיך ללמוד גיאוגרפיה בשפה הפולנית. הם תבעו, כי השפה העברית תהיה האחת בבית הספר בכל המקצועות — פרט לשעת הלימוד הפולנית. התסיסה הקיפה את המחלקה כולה והוכרזה שביתה. היה חשש לסגירת בית ספר ע״י הדירקטוריום. כאחראי לשביתה, או כאחד האחראים, הייתי נאלץ לעזוב את בית הספר ו„לעקור״ ללמוד לוילנה, באיום של מורי הדגול המנוח לויטס. אולם קנאות התלמידים פעלה את פעולתה החיובית.

כמסכת רבת פאר, תסיסה וחינוך מצטיירים לנגד עיני חיינו בתנועת „השומר־הצעיר״. מאות נערים ונערים, מתבגרים ומתבגרות יוצרים יום־יום פרשת־חיים, נעלה בהתהוותה וקדושה במטרתה.

רק ממרחקים רואים בה את יסודות חיוניותה, נאמר, את ערכה ההיסטורי: שידוד מערכות בעם לקראת חיים אחרים בתכלית.

הערגון לאי־שם הנתפס והבלתי נתפס, הכנרת, הירדן, ההר והעמק, השירה בקבוצה האינטימית, אספת הגדוד והקן, הטיול המשותף, הנדידה ליערות ובצוותא ובהתבודדות, מושבת הקיץ, השיחה, הבירור והניתוח האידיאולוגי — הנה הם דפים גדושים אשר רשמו על הלוח עמוק עמוק — וכאמור — הם קבעו את טעם החיים

ותכליתם לעתיד. לנגד עיני עולים, אחד אחד, חבר המנהלים והמדריכים אשר „יצרו את ההיסטוריה". מינץ, אחד מראשי הקן הראשונים עוד בתקופת הצופיות; חיים גולדברג, יפה הנפש וזך הלבב אשר נאבק עם החיה הנאצית המטורפת והוכל לה. פינטשע (פנחס גולדשמיט) ייבדל לחיים — בעל האוטוריטה וההשפעה, המחנך וסמל הפשטות. ליד המדורה, ביער, בשעות הלילה המאוחרות, מסרת לנו את הימנון הגדוד: „הוה מוכן שומר לפעולות יושר, דרך קשה עליך לעבור" וכו' — היה זה לפני כעשרים ושתים שנה. אכן מני אז — דרך קשה.

צאַלקע (בצלאל שורץ) השקדן והמתמיד, אשר סחב אחריו את טובי הנוער להעמקת הידיעות, לידיעת הנושא, לנשיאה בעול העבודה וההשכלה, בחולצה אפורה, בפשטות החיים. כך נקנו הערכים.

והנה השכבות הצעירות יותר הממשיכות את השרשרת ומתכוננות לחיי הגשמה.

כך קראו לו כולם — יענקל (יעקב חבוביצקי) המתפלסף וחותר לשרשים, יפה עינים וגוף, מלא עלומים — טרדות הבית וצרותיו מנעו ממנו את אפשרות העליה והוא כרע ונפל בין הנטבחים.

והנה זוסיה הגברתן (זוסיה וינר), רחב הגרם ואמיץ, אשר לא פעם טעם „שייגעץ" את מתנת ידו והוא — כנראה — כחיל נפל בחזית. ועשרות ומאות הן הדמויות הנהדרות, הבנים והבנות, יפי־הרוח, הגוף והנפש, חברים וחברות, אשר יחד ערגנו אלי חזון במשותף ובטרם הספיקו להוציא את המסקנה ההכרחית, הגורלית מחזון הנעורים — עלה עליהם הכורת והשחית את עלומיהם בטרם עת.

בכל פינה, בנסתר ובנגלה, עלו וצצו פרקי חיים סוערים ומתפרצים.

אלה שנעקרו נצמדו לנצח לקרקע יניקתנו — בעירנו ובסביבתה. לנשארים בחיים יישארו הם דפי זוהר המזינים את המשך חייהם, בחוויה, בזכרון הימים, בנאמנות לדרך.

ציון להורי ובני ביתי

— — — היה זה לפני שמונה־עשרה שנה, בליל שבט סוער וזועף, בהשתולל סופת שלג כבירה, כאשר לאחרונה ננעץ המבט בעיירתי—מולדתי, בהורי ואחי היקרים ורבים רבים שבאו ליטול את ברכת הפרידה לצאתי לארץ — לדרך החיים החדשה. לא אשכח את סופת השלג שהשתוללה אותו לילה, כאילו מבשרת את בוא הסופה האיומה הגוזרת גזר־דין של כליה על כל הטוב והנעלה בחיי האדם. לעומתה עונה אף היא הסופה שבלבי. אבי היקר! איך התרפקת עלי בבכי מר ופולח לב! אט־אט עזבוך בניך לנדוד בדרכי העולם וכאילו לבך מבשר רעות: לא תשוב לראותם עוד עדי־עד. מימי לא ראיתיך בחולשתך — והנה איש שיבה עם הדרת־פנים מתייפח־מר כתינוק וממלמל בלב חנוק את ברכת הפרידה לבנך — שלא תראהו לנצח. ואכן — בלילה ההוא חזית את הנוראות שבאימים. לעולם לא תמוש מנגד עיני דמותך האצילה והמביעה פחדים כאחת — באותם רגעי הפרידה.

וכאם אוהבת במלוא ישותה חבקתיני ונשקתיני — אמי האהובה. כבר הרכבת זזה לאיטה ואת אינך מרפה ממני — רגעי פרידה אחרונים של אם אשר ילדה עשרה בנים והיא חשה בהתקרב ימי הגלמוד ואף השכול.

וכך אתה אחי המבוגר שהושברת כליל בשעות האחרונות לפרידתנו. ידעת: צורת החיים שלך אותה בחרת לך בחייך, אחרת היא מזו שלנו עדת היחפים היוצאת לדרך —

וחשת את נִיתוק האחווה וניתוק הרגש המוחשי של חיי אחים אהובים שכל כך היה טבוע בלבך.

מבעד למרחק הזמנים ואימת הימים מוארים באור מיוחד זכרונות חיי הבית והנעורים וכל המסובב אותך — הרחוב, השכן, הכביש, השביל בו התבודדת והרהרת את הרהוריך.

הבית — סדן לחיי מִשפחה יהודית הרוקמת את חייה על פי המסורת והחוק הישראלי. אולם תהליכי ההתפתחות עושים את שלהם. גוברת ההיאבקות בין הישן והחדש והמתישן והבלה מפנים את מקומם למתנער ועולה. כך בבית וכך גם ברחוב. זה לצד זה שכנו שני התהליכים האלה — לעתים מתוך השלמה הדדית ולעתים מתוך היאבקות הדדית. המסורת וחיי החולין והשמירה הקנאית על הקיים והחתירה הנואשת לחדש — זוהי ההתפתחות הסוערת של חיי הבית, הרחוב והסביבה.

והאבא — מבית שמאי הוא, איננו מבין המקילים. קפדן, טהור לבב, ישר דרך, קנאי לערכים, ערכי המסורת היהודית הממשיכה את השלשלת. בכך הוא ראה גם את המשך קיומו של העם. שומר מצוות ישראל ומגין על קדושתו. וכך ספגנו גם בנעורינו את ערכי היסוד של היהדות על הנעלה והקיים שבה ועל הטפל והחולף שבה. הניגון, מסורת החגים הישראליים, קדושת השבת, ההוי, חיי הבית והמשפחה — כל זה נחרת על לוח לבנו וקבע את סימני היסוד גם להמשך החיים.

ואם גם היתה אצל האבא הבנה מסויימת לבנים אשר יצאו ל„תרבות רעה", הרי נשארה האמונה הבלתי מעורערת בלבו על היותנו פוגעים ביהדות ויש לגונן עליה בכל הקפדנות. סגולות היסוד של אבי היקר קבעו בי את השפעתן המוחלטת.

הנני מעלה בדמיוני, כי ברגעי חייו האחרונים, עת החיה המשתוללת הגיעה לשיאה, התעטף אבי־יקירי בטליתו עטורת־עטרת וקדש את שם ישראל ברדתו אלי קבר. לא כן אמי. — זו עקרת הבית, הנ־שאת בעול, המנהלת עסקים, היולדת בנים — אם עבריה המלווה אמנם את בעלה בחיי הבית, אולם מבטה בהיר העינים — יש בו מן הסלחנות והגמישות כאחת. החיוך, בת הצחוק הם תחליף טוב למבט הזועף, לרוגז. עם כל העומס והנטל שבחיים — היא ידעה להתייחס אליהם ביתר קלות, גם מתוך סלחנות והבנה. היא היתה מבית מדרשו של הלל.

וכך נשמר שיווי המשקל המחנך והמשפיע — במסגרת חיי הבית. הרבה „לאווין" חמורים, אשר אבא ראה אותם בחזקת „ייהרג ובל יעבור" — האמא ידעה למצוא לגביהם את „סוד העקיפין", את הפשרה הנבונה. — עם היותה עומסת את נטל החיים ומושכת בעול, היתה טבועה בה עמוקות — חכמת חיים רבה. נאמנה למסורת „צאינה וראינה" ויחד עם זה — לב פתוח למתרחש, למתפתח ומתחדש.

יציאתנו (אני ואחי ישראל־חיים) ללמוד מחוץ לבית (לוילנה ופרוז׳נה) ולגמנסיה עברית — הודות להבנת האמא היה זה, לגמישות ראייתה והבנתה. היא לא נפגעה באורח חייה, אבל העיזה להציץ.

כדמות טרגית נראית לי כיום דמותו של אחי המבוגר אשר מבין עשרת הבנים והאחים — האחד הוא שמצא את מקומו ליד ההורים בבית — ואתם הוא מצא את מקומו לנצח. התפתחות החיים היהודיים איננה יודעת רק ניגודים קטביים; היא גם יודעת את ההליכה באמצע. חיי הרחוב היהודי הם מגוונים ורבות ושונות הן צורות החיים שנתנו את חותמן על היהודי הממוצע. ואחי המבוגר — באמצע הדרך נשאר תקוע. הוא יצא

מכלל כבלי המסורת ופסע בזה פסיעה קדימה, אולם לכדי מסקנה נועזת יותר לעתיד חייו — לא הגיע. משום מה לא דבק בו אותו הלהט המהפכני אשר כבש את אחיו הצעירים ממנו לגבי מקומה של עירנו במסכת חיינו לעתיד. גם ס׳ד האמיגרציה, כאשר עשו זאת שני אחיו האחרים, הצעיר והמבוגר ממנו — לא נדבק בו. הוא לא חדר להתפתחות התהליכים הכלכליים והחברתיים אשר פעלו את פעולתם ושדדו את מערכות חיינו, כאשר הם משולבים בתהליכים כוללים, המקיפים את חיי העם כולו בתפוצות.

הבורגנות הזעירה המשיכה לחיות את חייה ונתנה את אותותיה באפיו של הרחוב היהודי, צביונו החברתי ובסיסו הכלכלי. למעשה היה זה רובו המכריע אפילו של הדור הצעיר יותר, אשר לא העיז להסיק מסקנות ורקם את חייו על בסיס הישן, גם כאשר חרג ממנו הרחק מבחינות רבות. ההודיה בציונות והתרומה הנלבבת לקרן הקיימת, לא היה בכוחן לכלכל מעשים נועזים תוך כדי פרספקטיבה היסטורית רחבה יותר.

הנני מעלה וסוקר בדמיוני את רחובותיה של עירנו, משפחותיה אחת אחת, מקורות הפרנסה, המאויים והרצונות, ההוי והמסורת — ומעבר למרחקים וזמנים טרופים מתאשרות הנחות־יסוד אותן השמענו בנעורינו, כאשר קראנו לנטישת הבסיס ושינוי ערכין יסודי.

הבורגנות הזעירה לא ידעה להאזין „למרש הקטסטרופה", אשר כבר אז צעד את צעדיו באון ובהתפתחות הבזק. גם אחי המבוגר לא מיצה את הראייה עד הסוף. טוב־לבו, הרגש המשפחתי העמוק שהיה טבוע בלבו — הצמידו אותו להורים. הוא בנה לו את חייו אתם — עם אבא־אמא ואתו — אשתו, חברת נעוריו, אשר נפשותיהם נקשרו בעודם עולי ימים. בלקי — הנאווה, יפת הגוף והנפש, בת למשפחת חסידים עממית ומקובלת, בהמשך הזמן — אם לשני ילדים — והיא שופעת, חיים, עבודה, אולם — יחד עם זה כמיהה למשהו חדש. מאסה בקיים, אולם לכלל חדש לא הספיקה להגיע.

עוד זכור לי לא פעם כאשר אחי המבוגר היה אומר לי: „הרי אין להשאיר את אבא־אמא לבד, כאשר הם מתקרבים לגיל הזיקנה. אתם עוזבים אותם אחד אחד — ואני מקבל עלי באהבה את הגורל להישאר עם ההורים". היה בזה הרבה מטוב לבו ורגש המשפחה העמוק שהיה מחונן בו. ברגש של סיפוק מיוחד היה מספר לי על חבילות המזון, שהיה שולח לי לוילנה, בהיותי לומד שם. הוא לא מלא בזה חובה: הוא ידע לאהוב אהבה עמוקה, גם כאשר לא תמיד ידע למצוא את הביטוי המתאים לזה. בכיו בליל הפרידה, הפך לשאגה ממש, אשר הדיה ליווני הרחק עם טרטור גלגלי הרכבת.

זהו הטיפוס, אשר מצא אולי את ביטויו בקרב מליונים יהודים אשר זעם ההיסטוריה נקם בהם באכזריות שדוגמתה מעטה בתולדות עמנו.

כבוד עמוק ותהילת נצח לזכר הורינו, אחינו, ואחיותינו ובני בתנו אשר ירדו לטמיון ע״י חיית־הטרף הפאשיסטית, צמאת הדם. מי יתן וצל הבלהות הזה יעיק כחלום סיוט על אלה הגורמים, אשר העלו ועוררו את השואה הנוראה על בית ישראל בתפוצותיו.

לזכר מורי ורבי

אם נכונה היא ההנחה, כי ספסל בית הספר קובע — לא במעט — את בית ספרם של חיי האדם לעתיד — הרי תודה בפי למורי ורבי אשר סמנו את הדרך — דרכי, גם כאשר היה זה בחזקת הוראה־לשעה בלבד. הם התייצבו אל מול פני האסימילציה,

הסמיעה והחיקוי, אשר הממשלה פיתחה בעיר ע"י הגמנסיה הפולנית, בתי הספר העממיים והנזחיות הקריירסטית והתכליתית, אשר נתבקשה מכל זה. בהיאבקות זו בין „אהלי שם" ו„תורת יפת", ניתן להגיד, כי ידה של היהדות היתה על העליונה. האופי היהודי של עירנו נקבע כעובדה מוחלטת. ההתבוללות — ידה קצרה מלהגיע לשכבות נרחבות; „האינטליגנציה" המחקה את הגויים לא יכלה להתברך ביבול רב.

בתי הספר שלנו על כל גוניהם — עברית, יידיש, ה„תבונה" ואפילו בתי הישיבה, מלאו בזה תפקיד רב ערך. חבר המורים נשא לפיד, אשר אולי לא ידעו בעצמם את עוצמת האור שכוון למרחקים.

לנגד עיני מורי ורבי — משחר ילדותי — אשר השכם והערב עמדו על משמר „דאָס פּינטעלע ייד".

בית הספר „תבונה" מקור יניקה גדול למאות ילדי ישראל שהתחנכו לתורה, לעבודה ולהמשך השמירה על רציפות תולדותינו. הנה הם אחד־אחד, פשוטי העם, חוטבי־העצים אשר יום יום עמדו על משמר ההוראה והחינוך היהודי.

המורה שמואל גרבר, רב משה, רב יצחק, רב מנדל, המורה והמורה סטבסקי, מר נח אלקון, מר אברהם לויטס — אחד־אחד ומקומו במסכת הענינים הקטנים והגדולים וכלם יחד יצרו את הריקמה על שלל גווניה. פרט לחברנו ומורנו היקר אברהם לויטס ז"ל, לא זכה אף אחד מהם לעלות ארצה. הם צעדו רק את הצעד הראשון; שרשיהם היו נעוצים בקרקע העיירה היהודית הגלותית, גם כאשר תורתם הזינה והפרתה שדות רחוקים יותר. יחד עם חניכיהם הרבים וכל בני עמם בעיר, הם מצאו שם את סופם הטראגי.

אברהם לויטס או כאשר קראנו לו אינז'ינר לייטס, איש המעוף, היזמה וההחלטה, המורה והאיש הפוליטי, סמל האינטליגנציה היהודית, אשר ניתקה את כבליה מההת־בוללות הזרה והבורגנות היהודית כאחת — מצא את מקום־חייו בארץ יחד עם חניכיו הרבים. וגם כאן בארץ ישראל המחודשת הוא מצא את מקומו בשורות הראשונות של מדריכי נוער המכשיר את עצמו לחיי עבודה, עמל ויצירה בארץ.

אכן — הקוו הישר הובילו שוב לדרך ההוראה והחינוך לילדי ישראל בארצם המתכוננים לחיי עבודה. תמיד נשמה צעירה, אשר עליה התגברה מחלה קשה שהדבירה אותו והוא עוד במלוא יכולתו.

כענק ואיש הרוח עולה ומתנשאת דמותו הדינמית והיוצרת של מורנו הדגול מר נח אלקון.

קלסתר פניו, דמותו האצילה, עיניו היוקדות, הליכותיו המיוחדות, כל ישותו — הרי זוהי תופעה רבת חיוניות, אשר השפעתה על מהלך החיים איננה מקומית בלבד. הוא הפך למדריך אותו הדור, אשר הי במחיצתו. בימים אלה מלאו עשרים שנה, כאשר ועד מיוחד של עסקנים, מורים ותלמידים הוציאו גליון־עתון מיוחד לכבוד עשרים שנות עסקנות והוראה של המורה הדגול. בהיותי אז תלמיד הגמנסיה העברית בוילנה, כתבתי בעתון זה מתוך הרגשה עמוקה במאמר „המדריך ודורו" — את הדברים הבאים:

„נער עברי ומר אלקון — היש משהו מבדיל ביניהם? היש ביניהם קווי נגוד, הסותרים אחד את חברו? הנוער העברי בעירנו הוא פרי מעבודתו ועמלו הרב של מחנכנו בעל היובל. תורתו נשארה וגם תשאר להבא, חלק אינטיגרלי מנשמתנו, מההוי הלאומי העברי שלנו. — — —"

כאב מסור הוא השקיע את כוחותיו האינטלקטואליים והרוחניים בחינוך דור חדש, „דור אשר יבין את הגאולה ואשר ירצה להיות נגאל".

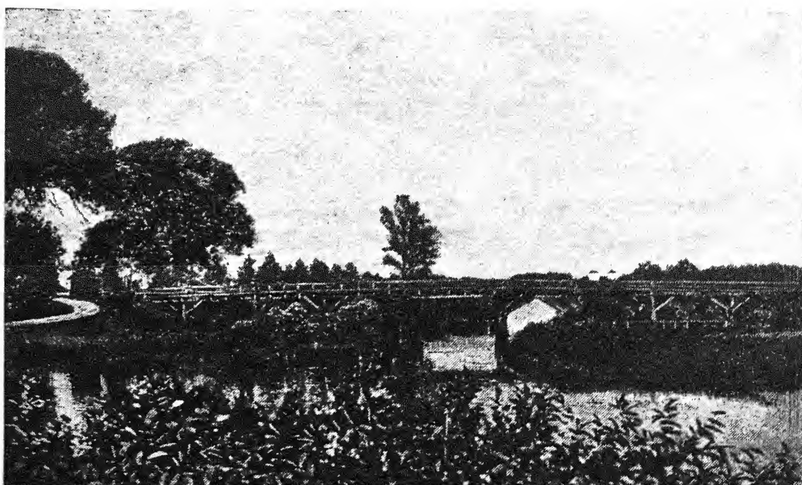
היתה זו אישיות רוחנית עשירה אשר מקורותיה בשנים: במתמיד העברי ובחלוציות הישראלית המתחדשת. בהיותנו נערים, ולבנו פתוח ורגיש לכל רטט, הוא היה היד הרושמת על לוח לבנו בעמקות ועצמה. הוא לא סימן סימנים קלושים להתווית הדרך, הוא חרת עמוקות וצווה על הדרך. מאות חלוצים, מגשימים וחיים את חייהם בארץ, בשדה, בבית החרושת, בעיר ובמשרד — את נקודת המוצא הם התחילו לשזור אצלך — מורנו נח אלקון — לפני עשרות בשנים, כאשר אתה מפזר מסביב לך אש יוקדת של אהבת ישראל על כל המתחדש בתוכו.

כל שעור לעברית — לא היה בו משום הוראה מקצועית בלבד. היה בו משום התעלות נפשית עמוקה. הסגנון, הביטוי, חתך הדיבור, האהבה לשפה המתנערת מאבק דורות — כל זה מצא בנו את הדיו העמוקים ורשם על לוח לבנו. נפש פיוטית החודגת הרחק מהמקום והזמן. בעיני רוחך ראית את החלוץ, הזורע וקוצר, את החוצב הבוקע סלעים, את הירדן, הכנרת, את האהל השח והמט ליפול, את יליל התנין, את הקדחת וההורה, את השירה הנוגה והסער המתפרץ — וכאשר ראית את כל זה בעיני רוחך — הקנית לנו את כל זה בכשר הביטוי שלך, בסערת הנפש אשר כה הסעירה אותך והטרידה את מנוחתך. כמה זכורות לנו השעות הללו — בבית הספר, בתנועה החינוכית, בשיחה ובהרצאה פומבית.

הוא היה מרכז החיים הרוחניים; יריב ל„בונד", לוחם נגד ההתבוללות; שולח חיצים, חיצי ביקורת נוקבת לכל עבר וקורא להתנערות, להעמקת המחשבה, לעבריות, לראיית א"י במרכז ההווייה של חיינו.

וטרגי הוא שהפטריוט הגדול לעם, לשפתו ולארצו לא זכה לראות את משאת נפשו. הוא נטבח בין הטבוחים. מי יודע איזו קללת־אש הוא ירק על משטינים כאשר סתמו עליו את הגולל.

תלמידיך וחניכיך נושאים אותך בלבם — בחייהם ועמלם.

גשר על המוכביץ

י. ח. בילצקי

בשבילי עירי

— העץ גדל על יד הבית וענפיו הציצו לחלון. מי שתל אותו? אף אחד לא ידע. סבא או סבא דסבא. הוא עמד גאה וזקיף במשך עשרות ואולי מאות אביבים. החליף את עורו החלקלק, הצמיח פירות, נתן את צלו, חדש את עלומיו והמשיך לרקום אגדה — אגדת חיים של משפחה מעורה בעיר, בחייה התוססים, ארוגה במסכת היצירתית היום־יומית. מדי פעם בפעם צנח ענף על אדן החלון והציץ פנימה לתוך הבית והקשיב קשב רב לניגונו של אבא, להלוכה של אמא, לידיה הפרושות על פמוטי־שבת, לאחים בצמיחתם כעץ בעצמו, לילדים קטנים ההולכים וגדלים, להוי חיים אשר כולו אמר: פשטות וחן.

העץ — היה חלק מהמשפחה. במרכז הגינה היה מקומו. הגדר הקיפה אותו לבל יאונה לו כל רע. חבר, רע וידיד נאמן היה לחוסים בצלו, ולילדים הרבים שהקיפוהו בידיהם הקטנות ובמעגל מלוכד שרו את שירת־ילדותם.

העץ היה עד נאמן לתמורות ולחליפות שחלו במשפחה. לדמע אשר צץ והופיע על לחיה של אמא בהפרדה מבנה, שבחר דרכי־נוד במרחקים; לצחוק רענן של עלומים שנכנסו בעול מצוות; לשער החדלון — בהיעקר אדם מהמשפחה „וצדק לפניו יהלך" קשקש בקופסא לחרדת הסביבה כולה.

עם נטילת ברכת פרידה מהבית, בעלותי לארץ, נפרדתי מהעץ, כהפרד אדם מיצור חי.

זכורני: בשובי הביתה לביקור קצר, קידמתי בברכת שלום את העץ אשר את נופו ספגתי לתוכי.

— והנה נעקר העץ על שרשיו והבית חרב.

את זעקת השרשים שנעקרו אנו נושאים בתוכנו.

קטנים היינו פעם. על יד ערשנו עמד גדי לבן וצח והוא סחר בשקדים וצמוקים. על יד הערש ישבה אמא כפופה בחרדתה על בנה וספרה לו מעשיות ממעשיות שונות. לא תפס הרך שפת אמא, רק הרגיש ולדמו ספג את ההרגשה הזאת, כי דאגה עמוקה לדרך־חייו מפעמת בלב אמו.

והילד הוא רק בן חמש וכבר סוחב מתחת לבית־שחיו סידור גדול ורץ כל עוד בו כוח לבית הקטן, הנמוך והדל של השמש מ„יאפאנסקער בית־מדרש" ללמוד תורה. הוא, רבי הראשון, שמש בית־המדרש! עשרים וחמשה אביבים חלפו מאז. העולם שינה את מהלכו, תמורות, חליפות, עליות וירידות ואתה עם מפתחותיך ידעת רק אחת: להכין את בית המדרש למתפללים, ליהודים שזקנם מגודל — מיועד כותל המזרח, לסנדלרים, עגלונים ולבעלי מלאכה — ה„פאָליש".

והמפתחות לא ספרו לך אף פעם, כי יבוא יום, שמשי הזקן, וחית פרא תזנק ותחרב את כותל המזרח, תסתער על ה„פאָליש" ותהרוס אותו.

בבית מדרשך, עירי קוברין, התהלכו הורינו, ניגוני תפילה בפיהם, ומחזורים עבים בידיהם ושפכו את שיחם לפני קונם. כמה אמונה, כמה תם צפנה תפילתם?!

הבנים, שאחרו כבר לבית־הכנסת, והגיעו לקריאת התורה, או ל„מוסף", נפגשו במבט זועם, כשהציצו בפני אבא, הרגישו מבט אמא — מלטף מה„ווייבער שטיבל" כאומר: אם גם אחרת, בני, הרי תכובד ב„מפטיר" — —

עוד היום, מלווים אותי ה„מפטירים" האלה ואבא על־ידי. אולם המפתחות אינם יותר בידי השמש, אבא אינו עוד על ידך ורבים מהבנים — מה רבים — נפלו ואתה בארצך נושא בקרבך כאב נפילתם ואת היגון המחריד ומדריך מנוחה. זכרונם מחייב!

בית היה בקוברין והוא בקצה העיר. חומה גדולה אשר קפלה בתוכה את תסיסתה, רצונה וכוח נעוריה של העיר. מבין כתליה בקע קולו של מר אלקון: „העצמות היבשות שמעו דבר ה׳". מצלצל באזני קולו של ר׳ זונדל: „שנים אוחזין בטלית" והתערבבו הקולות: עברית ואידיש, דת וחולין וידעת: בית האוצר לנשמת הילד בקוברין. כאן, על סדן בתי־הספר חושלה נפש הילד: מי לשנות חתירה לא״י ומי לבנין חיי קבע בעיר, בפולין. ואם עברת בערבים את הבית ויצאת לחצר הגדולה וראית: אנשי השוה״צ צועדים בסך, קן על 600 חברים וחברות ממיטב הנוער בעיר, ושירה על שפתיו: אֶל יבנה הגליל, ובפינה שניה — בית״ר ושירתה היא: שתי גדות לירדן, החולצה הכחולה של „פרייהייט" בשירת עמל. והפנים הצעירים דרוכים למחר העולה. אנשי גורדוניה והתאחדות, תנועה חלוצית — כ״א הוסיף מגונו. מאחד החלונות מקומה ב׳ רעם קול בן־ציון פנטול, החבר היקר והמסור: צו א זוניקער וועלט, צו א פרייען לעבן אין א״י. חבר נמוך־קומה, עסקן, הריהו איטשעלע פינצ׳וק, איש ההלכה, כותב קורות קוברין, שהעלה בגמגומו ממעמקים את תורת ברוכוב לפני דור צעיר ומתבגר.

דמויות מדמויות שונות עולות לפני, תורה וחכמה, הלכה ואגדה, גופות בריאים, צעירים ורעננים.

כמה תקוות תלינו בהם? מה רבה היתה התקווה בכוח צעיר, מלא כוחות עלומים, יאסעלי שברץ, כוכב עולה, שידע למזג צופיות ותורה אשר עלו יפה בקנה אחד. בעלותי ארצה ידעתי: קן השוה״צ בידים נאמנות.

ערבי שבתות. לא שבת הבית. הוא קלט לתוכו נגונים מנגונים שונים. מבית אבא־אמא ברחנו לחיק התנועות. רח׳ טראוגוטטה היה רחוב הנוער התוסס ביותר בעיר. אליו נהרו מכל העיר. הן ביום כפור או ביום קיץ — לא פסה תורה מהבית הזה. בשפי פרידה לחבר שעלה ארצה היו חג לעיר כולה. יובל שחגגה תנועה זו או אחרת היה ליובל כל התושבים; הפלגת קן בימי הקיץ וקבלת פנים בשובו — היתה לחגיגת המונים. שליח, כי יבוא לעיר, ינשא על כתפים רחבות של חברות נאמנה, כי להט היה בנו.

החומה נפלה. הובקעה. נדמו הקולות. ואנו כולנו — שנשארנו בחיים — נושאים בדמנו את הד הבית.

יתגדל ויתקדש, כי ראויה חומת טראוגוטטה של עירנו קוברין לזכר ולציון.

רחובותיך, עירי קוברין. בששת ימי החול האפורים: אנשי עמל, עבודה ומסחר יצאו עם שחר להשתכר משהו. לא פעם ראית: פנים שצבו ועינים זולגות דם. התפלש הקודש בחול. אולם אבותינו ידעו עם עלות הבוקר לרוץ לבית־הכנסת, מי למנין ראשון, מי למנין שני, לשמור על „יארצייט" של אבא או סבא, או בן שנקטף בעלומיו, ולשוחח על המתרחש בעולם — „פון דער גרויסער, ברייטער וועלט". להסדיר ריב בין עמים שונים, לחוות דעה בעניני דיומא ויחד עם זה להדק את הברית עם הקודשא־בריך־הוא.

טלית אבי הרחבה, מי טרף את ציציותיה ומי תלש את עטרתה ומי גדע באילן — באבי? — ארורות הידים הטמאות. רחובותיך, עירי. ימי עמל. טרודים ומוטרדים התהלכו אבות ובנים. המנסרה של גורביץ שרקה את שריקותיה וידעת: חברים בקיבוץ „שחריה",

שעברו את הכשרתם בקוברין, מתכשרים לעמל בא"י; הולכים ונחפזים אנשי עבודה מי לטחנת־הקמח של ידוואב, ומי לחנותו, סדנתו — מקור לחמו הדל.

רחובותיך, עירי! הם המו ושקקו מאדם בימי שבת וחג. במרכז הרחוב הראשי — קיוסק לעתונים. בשעה 9.30 הגיעה הרכבת מוארשה ואתה חדשות העולם. על יד הקיוסק צבאו יהודי העיר, הציצו ב„היינט", מי ב„מאמענט" או ב„דאס ווארט" ומי בשולי הפיליטון של שפנר ב„פאלקס־צייטונג". זה שהספיק כבר לקרוא עתון עשה חילופים בצהריי־יום עם ברלה, שהיה ספק העתונות בקוברין ואתו שותפו השקט הולצמן. הוא היווה את מרכז העיר. הקיוסק הקטן היה מלא עתונים וירחונים ואפילו הסוציאליסט הפולני היה צריך לבוא ממרחקים לברלה לקבל את הרובוטניק. אוטסקה הקטן, אחד מחמשת חברי פוע"צ שמאל בעיר, דאג שגם ה„פאלקס־צייטונג" לא יקופח. אברם פרילוק היה ה„אינפורמטור" וה„קימנטטור" של משחקי כדורגל. על יד הקיוסק הזה התלקח לא פעם וויכוח סוער בין איש א"י העובדת, לבין איש בית"ר ובין שניהם לבין איש הבונד. על ידם יאנקל ליפשיץ הקומוניסט, אדם שבילה שש שנים בבית־הסוהר בשדליץ ועבר קומוניסטי רב לו, שלל את שניהם וחיוך על שפתיו, המביע: „אתי ורק אתי הצדק".

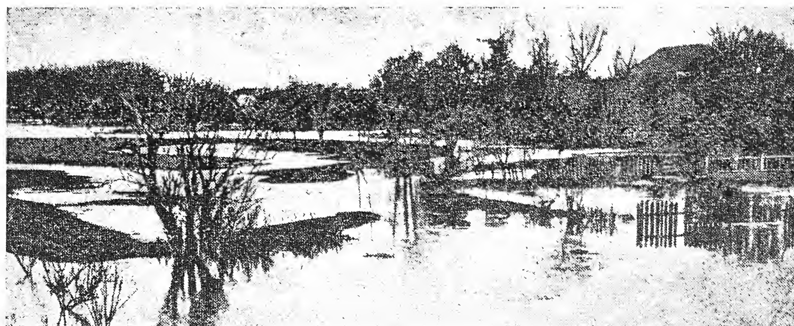
מתהום הנשיה אני דולה זכרונות על רחובות העיר, על „מצרים־געסל" וסימטו־תיה — סימטת ירושלים העתיקה, בה שלט העוני. ילדים חשופי שת התהלכו בה ווזהר אמהות חופף עליהם. במרכז (ובכל זאת מן הצד) נמצאה ישיבת קוברין וממנה בקעו קולות מתנצחים ובתוך כתליה לא פעם התנצחו לא רק על רבא ואביי, כי אם גם על ר' פסח ועל ר' מיכאל. שני הרבנים בעיר, העסיקו שנים רבות את אבותינו היקרים בויכוחים רבים.

מתהום הזכרונות עולה וצף הנהר מוכביץ וגשרו שחלק יקשר את חלקי העיר. כמה גופות צעירים טבלו במימיו — מי ביורק או ב„קאנאל" ממעטי שחיה, מי ב„וויארסט" — יודעי שחיה ומי ב„וואדא־קאטשקא" — ידענים מומחים. שחייני העיר ניסו לחתור לתהומות ולהעלית מעט עפר — עד נאמן שהגענו לקרקע הנהר.. איכם, הצוללים במעמקים ומשחקים על גדות הנהר, טובלים בימי קיץ במוכביץ, חותרים במשוט, עולים על רפסודות השטות לבריסק או לפינסק, ו„עורכים אהבה" על הבאטשאוו־ניק? עולה בזכרוני רחוב פינסקר שמשהו מריח האריסטוקרטיה נדבק בו, והוא אכסן את ביה"ח העירוני. לפני עיני המגרש הענקי שעל יד ה„אלטן בית־עולם", פעם אימנו שם צעירי קוברין את רגליהם בכדורגל ואח"כ נקבע כמקום אכסון לימי שוק.

רחובותיך, עירי — איכה עלה עליכם הכורת?

דמויותיך, עירי. הוא, מר אלקון, מורה, מחנך מדריך מלהיב. בלוריתו השחורה שיוותה לו חן מיוחד. כי יקד האדם ביקוד יהודי מאמין. משורר היה. התרוצץ ברחובות העיר ומקלו בידו. עיניו פקוחות היו לכל: מי מאתנו לא ספג מניגונו? מי מאתנו לא קלט לתוכו חלק מדברו, מנשמתו, שהיתה תוססת וממרידה? איש שיחה היה, מבריק הברקות, אשר ידע להעלות שיחת־חולין לדרגה גבוהה ולדלות ממעמקיו ניב תנחומים ברע לנו. בהגיעו בשורות רעות מהארץ, לא מצא מנוח; נאם, הסעיר ועל הכל: נטע בלבנו אהבה למולדת. והוא מורנו מר אלקין לא זכה. ואולי זכה להיות בין הגולים עמוד אש מעודד ומעורר? ואולי זכה בפרקי תהלים ספוגי אמונה וצער לעלות על המוקד?

הרב ר' מיכאל — איש בעל הדרת פנים, שהילוכו בנחת ודבריו בנעימים, איש ההלכה המתנצח תמיד באיש האגדה, כי ידו היתה מוכנה תמיד לעזור, להקל. מה עוללו

נוֹף קוברין

לך הרוצחים הנאצים?! מה היתה הסוגיה האחרונה הבלתי גמורה בגמרא שעל שולחנך? ומה היה נגונך האחרון?

ואתה, בן־ציון — הרי אף פעם לא קראנו לך בשם משפחתך: פאנטול, כי היתה בכל מהותך חברות מעודדת. היית כעין „פלקט", מודעה שעל הקירות — זועק ומזעיק. כשלווית אותנו לתחנה ונפרדנו ממך, ידוע ידענו, כי השארנוך על משמרתך, משמרת ארץ־ישראל העובדת. מהדהדת עוד על לחיי נשיקת הפרידה ממך, בן־ציון, זכורני: לא פעם עמדתי אתך על קרשי אולם „עבראס" ואתה בקולך הרועם, המלא אמונה, פתוס ועממיות מלבבת יצקת לעורקי יהודי קוברין רצון איתן לעמוד מתוך גבורה בעתות־צרה לפרוץ ולעלות לארץ. האדם, החבר, אשר כרע־נפל תחת עולו הפרטי והתמזג עם מסכת היצירה הצבורית.

ואתה איטשה׳לה — אף אותך נמנענו מלקרוא בשם המשפחה: פינצ׳וק — היה בכל הופעותיך משום הופעת תלמיד חכם, הצולל לעומק הסוגיה וממצה אותה עד תומה. את פרקי בורוכוב קראת בעל־פה ועל סירקין היית מדבר בהתלהבות כובשת, והיו בגמגומך ניצוצות אדם הנאבק תמיד עם עצמו. מנושאי הדגל הנאמנים ביותר של א״י העובדת בעירנו.

ואתה, העלם יוסף שברץ (ואני כך כניתיך בשם: יאסעלע), בהגדע גופך הצעיר, כמה תקוות עלו בתוהו. זכורני, סמוך לפרוץ המלחמה, נפגשתי אתך ואתה בכל יפיך עומד במרכז קן השוה״צ, מקרין ומאמין בצדקת דרך חלוצית מגשימה. התאכזרנו לך, כי עכבנו את עליתך. לא יכולנו לרוקן את הקן וידענו: אתה צריך עוד להמצא אתם. מבט הפרידה שלך מלווני עד היום.

מבעד לערפלי הימים עולה דמותו של מר קולודיצקי. נמוך הקומה, הדינמי, איש התמימות הציונית, אשר ידע לפעול ולהפעיל ונאומיו אשר נאמרו בשטף מהיר, כמפל מים גועש פנו אלינו: אין פנאי, אין פנאי, תמהרו.

כגושי סלע מתמוטטים נדמית, קוברין. חצות. ונדמה לך, כי העיר ישנה את שנתה. אולם אי־שם נשמעות שריקות. ולא סתם־שריקות, כי אם נגון צפון בהן. ארי ויגודסקי סוגר את הרחוב ובשריקת נגוני־געגועים רבים למעבר לגבול, למעבר לחיי חולין — איך נגדעת, אילן מושרש חזק ואיתן?

חתונותיך, עירי! „לאָמיר אויפשפילן א פריילעכן מזל־טוב די מחותנים", כך הכריזה החצוצרה של שמשון ואתה הכלי־זמרים והמתופפים. ורבה היתה השמחה במשפחה, ברחוב, בעיר. התלכדו עגולי־חסידים, השתפכו הניגונים, טושטשו התחומים בין צעיר לזקן. נהרו הפנים.

אהבו את החיים. רצו בהמשך. עקשנים היו. לשמחה ערגו.

איכה? — איכה נעקרתם?

מנוחה ליפשיץ

לזכר יהודי זמוחביץ

קשה הכתיבה. הרגש משתלט על זכרונות הקשורים בעיקר במשפחה, אבל בכל זאת אעשה את המאמץ ואעלה על הניר כמה זכרונות הקשורים בעירי האומללה. ארשה לעצמי לתאר בקיצור את ההוי של חלק מהעיר בה נולדתי וגדלתי: זמוחביץ. בודאי לא היה פרבר זה שונה בהרבה מיתר חלקי העיר, אבל דומה שהיה לו בכל זאת משהו מיוחד.

הנהר מוחביץ אינו רחב ואינו סוער, מימיו זרמו בשלוה בין חופיו עטורי השיחים. בכרי הדשא סביבו שהישוו למקום נוף כפרי, רעו הפרות של עובדי האדמה הנוצרים וגם פרות של היהודים. הטיילת על שפת הנהר שימשה מקום טיול ובלוי זמן בנוף הכפר לרבים מבני העיר. בלילות קיץ היו שטים על פני הנהר בסירה. הנוצרים בנו את משכנותיהם ברחובות סדוביה, גונצ׳רניה, קוליובה ופודרציה. בעברנו ברחובות האלה בכיוון לרכבת הרגשנו מריח השדה, מרמיזת הפרחים הצבעוניים מאחורי גדרות העץ הנמוכות. לא פעם נמשכה היד אליהם להעתיקם אלינו לסביבה היהודית. היחסים בין היהודים והנוצרים היו מתוקנים כלפי חוץ, אבל איבה לא מעטה בצבצה בעיני שכנינו אלינו היהודים. לא חסרו ביניהם בריונים שעסקו בגניבות והצתה ועסקים שחורים. היו פוקדים את בתי האמידים וגונבים ובשעת סכסוך היו גם מציתים והיהודים פחדו מפניהם. ברחובות האלה גרה גם האינטליגנציה הנוצרית, פקידי הממשלה שילדיהם בקרו יחד עם ילדי היהודים בבתי ספר הממשלתיים.

החלק היהודי שבזמוחביץ היה, כפי שהזכרתי, שונה מיתר חלקי העיר, הוא שימש כפרבר לתעשיה הזעירה שבעירנו, לשמן, זפת, סיד, לבנים, טחנת קמח, מנסרת עצים. גרו בו בעלי מלאכה רבים. יסוד זה גרם לכך שהאוכלוסיה בפרבר זה היתה מחולקת למעמדות באופן בולט יותר מאשר בשאר חלקי העיר. מצד אחד בעלי בתים אמידים החיים בהרחבה, מהצד השני פועלים פשוטים המתקיימים מיום עבודה קשה ומפרך. המומנט הסוציאלי הזה היה תמיד חריף ובולט לעין. היה בזמוחביץ גם סוג חנונים ורוכלים שהתקימו על מקח וממכר עם האכרים שבכפרי הסביבה. האכרים בבואם העירה היו עוברים קודם את זמוחביץ ואת תוצרתם היו בעיקר מוכרים בכניסתם העירה. הרוכלים היו מוכרים את סחורתם כגון דגן, שעורה, שבולת שועל לטחנות הקמח וזרעיני פשתה לאבי לתעשיית השמן. בימי שוק היו ביתנו וחצרנו הומים מאדם ומעגלות. בין רוכלי השוק היו גם כאלה שלא היה ברשותם כסף לסחור. רוכלים אלה היו מביאים את האכר

לבית הבד של אבי והיו מקבלים מאבא דמי תיווך. על רקע סוציאלי זה התבלטו גם הבתים הגבוהים לעומת הבתים נמוכי הקומה.

גם דמות החינוך בזמוחביץ היתה מיוחדת. לחינוך דתי היו חדרים לא מועטים, ביניהם גם טובים ברמתם הלמודית. בתי ספר ללמוד חילוני לא היו רבים. בשנת 1910 נוסד בית ספר מודרני ע״י המורים פנצ׳וק ופורים והיה קיים עד למלחמת העולם הראשונה. בשנת 1914 היו בו ארבע כתות, למדו בו עברית ורוסית. בית ספר עממי זה שימש מקום למוד ראשון לילדים של הורים אמידים. אחרי בית ספר זה יצאו התלמידים כל אחד לפי יכלתם החמרית של הוריו להמשיך, מי לבתי ספר אחרים ומי ללמוד בבית אצל מורים פרטיים. ילדי המעמד העובד נאלצו לעזוב בגיל צעיר את למוד התורה ולהכשיר את עצמם למקצוע. הדור הצעיר המשכיל בזמוחביץ השתייך לתנועה הציונית. מבני משפחתי שנמנו עם תנועה זו היתה פעילה בעיקר אחותי הבכורה. אני זוכרת עיד מילדותי את משב הרוח הארצישראלי בביתנו עם קבלת „הצפירה״ והופעת שירים מהארץ. שרנו אותם בדבקות ובערגה והיינו כחולמים. בזמן יותר מאוחר הצטרפו הרבה מבני זמוחביץ ל„החלוץ״ והגשימו את רעיון העליה לארץ למעשה.

ספריה עברית היתה קימת בקומת הגג של בית הספר של פורים. ספריה זו היתה בלתי־ליגלית. הספרן בתקופת ילדותי היה גיסי בנימין יזרעאל, אחד המשכילים מזמוחביץ. היהדות המסורתית בזמוחביץ היתה מחולקת לחסידים ולמתנגדים שהיוו את הרוב.

על שפת הנהר

שני בתי מדרש היו קיימים: אחד בשם „הרוסי" והשני „היפני" וזה על שום מה? בזמן מלחמת רוסיה—יפן נתחלקו הדעות של יהודי זמוחביץ ובהתאם לכך נקראו גם בתי הכנסת. ניסף לזה היה קים מנין לחסידים בשבתות וחגים בביתנו, מזמן השרפה הגדולה בקוברין עד לאחר מלחמת העולם הראשונה. אבי ז"ל בעצמו היה הולך בשבתות ובחגים להתפלל לשטיבל של הרבי מקוברין.

בסוף מלחמת העולם הראשונה התחיל חלק מהנוער בקוברין להרגיש מחנק בסביבה בה גדל והשרשים הצעירים חיפשו מקור יניקה להיאחז ולהצמד בו. אותו הרגשה ליתה גם רבים מבני זמוחביץ. אז חלה תזוזה בנוער הציוני ובאה התפרצות והעזה — ויצאו הראשונים לארץ — ואחריהם הלכו ורבו היוצאים. בני זמוחביץ לא עמדו מנגד והם כיום נמצאים בכל חלקי הישוב הא"י על צורותיו וזרמיו.

משה ווראטיניצקי

זמוכביץ

לזכר משפחתי

לכאורה, כמעט הכל שנכתב כאן, לזכר קוברין, כולל ומקיף גם את הפרבר זמוכביץ. אולם לפי דעתי כדאי ורצוי גם להקדיש מלים אחדות לפרבר הקטן הסואן ורועש זמוכביץ.

זמכוביץ היה עצב חשוב מקוברין רבתי. חשוב היה מכמה בחינות. כל הקשר עם העולם החיצוני היה דרך הרחוב גונצארסקי שבזמוכביץ, כי תחנת הרכבת נמצאה בקצה אותו הרחוב.

במובן הכלכלי תפסה זמוכביץ מקום חשוב בפיתוח קוברין על־ידי בית החרושת לעורות, בתי החרושת ומלבנות להכנת לבנים וכל מיני מפעלים אחרים, שתוצרתם נשלחה לרחבי פולין. במובן התרבותי יש גם לזמוכביץ יד בקוברין. חלק גדול וחשוב מהנוער היקר והאידיאלי היה מהפרבר זמוכביץ.

מלים ספורות אקדיש לבעלי הבתים החשובים בזמוכביץ, הראויים ששמם יזכר בספר קוברין. ר׳ אהרן דוד השוחט הנכבד, בעל התפלה היקר והלבבי סנדר ברוך בילצקי, שהיה מרעיד מיתרי לבבנו בנועם קולו האדיר בימים הנוראים, המשפחה המסועפת פינטשוק, שהקימה מתוכה אנשים, שיד ושם להם בפיתוח קוברין בכל המובנים. שלום פינטשוק בעל בית החרושת ללבנים, פייבל פינטשוק, אחד מגבאי בית המדרש הרוסי, איצ׳ה פינטשוק אחד ממנהיגי פועלי־ציון, האיש התם והישר, אבי המנוח שלמה זלמן ווראטיניצקי, שהיה חביב ואהוב על הכל בעד ישרו, בתור איש האמת. כבוד לזכרם.

עיירתי האומללה

קוברין, עיירתי האומללה הלבבית, עיירתי הקטנה קוברין!

תסלחי, על קראי אותך „קטנה", לא מפני זה שהנך קטנה בשטח, כ״א מגודל התרגשותי אליך, אקרא עיירתי קוברין!

אהבתיך מקרוב, והתגאיתי בך מקרוב. התחממתי באורך הרומנטי, עניך ורישך הכאיב לי, שמחתי בחגיגיות שלך.

גם אז, כשמסתנוורים מפנטסיות הילדות, מחלומות הנעורים וכשנדמה, כי בית אבא ואמא הולך וצר, כשהעיירה הלבבית הקטנה משעממת, העולם הגדול והרחב אורב ומושך בלא יודעים, ביום הפרידה, אולי אז מנקר ומכרסם במעמקי הלב כאב חרישי על הפרידה ממך.

ובמרחקים, בעולם הגדול, בריחוק אלפי קילומטרים של ים ויבשה החוצים ומפרידים בינינו, גדולים וקשים הגעגועים. מחפשים פנת סתרים, שלא תשורנה עין זר והעצב מתפרץ בבכיה חרישית המבטאה את העריגה והמשיכה אליך. והלשון לא תלא מספר עליך, ולהתגאות בך. רטט של שמחה יתקף את כל ישותך, בשמעי את שמך קוברין! הכסופים אינם מתקטנים ומתמעטים, כ״א להפך, מתחזקים ומתגברים במשך השנים.

וכעת, עיירתי האומללה, כשאינך קיימת עוד. כשהשמידוך באופן אכזרי כל־כך עם כל היקר והקדוש הגלום בך. נדחקים ונדחפים צללים; זכרונות, הקשורים בך, קוברין!

חורף 1922. בית הנתיבות גורודץ. לרגל סופות השלג, אחרה הרכבת מפינסק לקוברין.

בחכותי בבקתה, ששמשה בית נתיבות ארעי, שוחח אתי איש בא בימים, מראהו גוי למחצה, לבוש הדורים, סוחר בעיירות הסמוכות. בשמעו, כי בת קוברין הנני, אמר: נו, עיירה קטנה עגומה. חרה לי ונרתעתי לאחורי. לפי דבריו, הוא סר ללון בקוברין והוא מכיר ויודע רק את שטח מלונו של אברמוביץ עד בית הקפה של יגודזינסקי.

בתור פצוי לעלבון עיירתי, הצעתי להנחותו ולהראותו את קוברין. נהלתיו והראיתי לו את הסביבה הנהדרה, לא התעצלתי להוכיח ולספר, ועד כמה מאושרה הייתי, כשהבטיחני, שאמנם לא ידע, כי קוברין אינה קטנה כל כך ויפה היא גם כן. אם באמת חשב מה שהביעו שפתיו, איני יודעת. אולם מאושרה הייתי והתגאיתי, כי קוברין שלי, יפה היא, מקסימה ומושכת לב בן כרך.

אוגוסט 1927. פריז על יד הקונסוליה הגרמנית. עומדת אנכי בתור. הדרכון הפולני בידי לשם קבלת וויזה לפולין. מאחורי גברת נמוכה, שחרחורת־חננית פונה אלי לפתע בפולנית ושואלת מהיכן אני באה. אני מסתכלת בה ומשתוממת, כיצד לספר לגברת זרה בפריז במעון הציר הגרמני, כי קוברינאית אני. אולם לבסוף הנני אומרת לה את זה. ועד כמה הופתעתי, בהוודעי שגם היא בת קוברין. הסתכלתי בה באי אמון — מי היא? (לא עלה על דעתי כי נוצריה היא). לפי תלבשתה, דבורה והלוכה היא בת אצילים, משכתי בכתפי, לא ידעתי מי היא. הסבירה לי כי היא אשת האציל גובומייסקי. זרם של חמימות והתרגשות התלהב בתוכי לגברת הנוצרית — הלא היא מקוברין!

בדרך בנסיעתנו יחד — אנכי בקרון המחלקה השלישית, והיא בקרון ההדור,

במחלקה ראשונה, כשנזדמנו יחד חיכנו אחת לשניה באיזו לבביות כאילו היינו קרובות מימים.

קיץ 1937. ירושלים. בבית אישיות יהודית. אשתו נוצריה אנגליה מלונדון. לה בודאי איני יכולה להגיד כי בת קוברין הנני, ובכל זאת אמרתי לה. ועד כמה מאושרה הייתי, כשספרה לי שבעלה הוא מפינסק. ולפרקים היה מזכיר את קוברין בתור עיירה עליזה — תרבותית. מי ישווה לי ומי ידמה לי. חמימות עד לדמעות הציפה את לבי, בשמעי את זה מפי אדם זר ורחוק על קוברין שלי. ככה עולים מתהום הנשיה זכרונות חשובים ופחות חשובים, כשהיה לי במה להתגאות, בעיירתי הקטנה והלבבית. וכעת, כשהכל גז ונעלם ונעקר מן השורש. התחזקו והתגברו בלבנו האהבה והגעגועים, אליך, עיירתי האהובה.

לא שרתי לך מקודם, לא הנצחתיך בשיר, אולם עכשיו, אחרי ההשמדה האכזרית, הנני מבכה אותך ביסורי נשמתי הדואבת ומפרפרת.

עיירתי הלבבית, האומללה, עיירתי הקטנה, קוברין!

מלכה לוין

עיירתי

אני זוכרת את קוברין משנת ה־21, אחרי שמשפחתנו התישבה בקוברין. אבי יוסף, יהודי גבה קומה, בעל עינים שחורות פקחיות, רבות עברו עליו בימי חייו ואחרי טלטולים וגלגולים שונים עבר לקוברין. אמי מנוחה בעלת קומה ממוצעת, פנים לבנים כשלג, עינים כחולות המביעות רוך ועדינות. מלבדי ואחי הבכור נחמיה היו לנו עוד שני אחים צעירים ממני, שלמה ויעקב׳קה.

מיום בואי לקוברין הייתי חברה ב„החלוץ״. איצי, בנצי, יחיאל, יעקב, פסח היו המרצים ב„החלוץ״ בזמן ההוא. היסטוריה הורה פסח, את הגיאוגרפיה של ארץ־ישראל לימד פינצה, ספרות — יחיאל, וסקירה על העתונות מסר בנצי. איציקל טננבוים הרצה בכלכלה פוליטית. בערבים היינו מתאספים באולם, שנמצא במרכז העיר בשוק ושם הביע כל אחד את חוות דעתו בנוגע לשאיפותיו וחזונו ביחס לארץ. ובשובנו הביתה היינו חדורי הכרה וספוגי אוירא דא״י. לאמי גליתי את הסוד כי ברצוני לעלות לארץ. ומה תאמרי על זה ? קראה אמי בעינים דומעות: וכי לא תתגעגעי אלינו? קשה היה לי להחליט ונלחמתי בעצמי על יעודי.

זוכרת אני, ביום החמישי לבואנו בעיר, פניתי למורה אלקון ובקשתיו, כי ילמדני עברית. אמר לי, שהוא עסוק ורק בעשר בלילה יוכל להפנות וללמדני עברית. למדתי אצלו עברית, ספרות, היסטוריה ותנ״ך.

לפני עולה דמות המורה אלקון, עיניו השחורות הבוערות ונוצצות, התלהבותו והתרגשותו בלימוד התנ״ך ובדברו על ארץ־ישראל. בחזרי הביתה, חכתה לי כבר אמי הטובה והכינה לי משהו לסעוד את לבי ובקול רועד שאלה אותי אם באמת חושבת אנוכי לנסוע לא״י.

ובשכבי במטתי, עדיין עמדה אמי על ידי, הסתכלה ביגון חרישי ומישׁשה את המטה, כאילו רצתה להיוכח אם יצועי רך ומסודר כראוי. אבא התיחס לענין א״י כמו לאגדה ובלצון שאל: וכי הילדים יבנו את הארץ?

אחי למדו עברית, השתתפו בפעולה למען קרן הקיימת. בל״ג־בעומר הורגשה החגיגה בעיר בכל תקפה, תהלוכה ברחובות ומשם ליער ושירה עליזה התפרצה מפי כל. כעבור זמן מה התחלתי עם חברים וחברות להתכונן לדרך. אמי החרישה ומדי פעם נאנחה מבלי להגיד דבר ועיניה הטובות הביעו צער ויגון אין סופי, כאילו נבא לה לבה שאיזה אסון יתרחש וישים קץ לכל.

יד הגורל האכזרי נחתה עליה ואמי הושמדה עם כל קדושי קוברין.

שלש שנים בליתי בקוברין עד עלותי לארץ בשנת 1924. זוכרת אני את הבקר הרענן, כשהיו מופיעים בעיירה גויים וגויות בעגלותיהם המרופדות תבן. עוד מחוץ לעיירה קדמו את פניהם נשים תגרניות וקנו מידם ביצים, תרנגולות, חמאה. עמוסות סלים מלאים חזרו הרוכלות למכור את סחורתן לנשי בעלי־הבתים האמידים.

החנונים הזעירים החלו לפתוח את חנויותיהם שהכילו קמח, מלח, גפרורים, סבון, שמן, סוכר, תה, דגים מלוחים וכל מיני גריסין. יהודים אצו ורצו לבית הכנסת וטליתם מתחת לבית שחים, ובשובם מהרו לחפש להשתכר משהו. הנה בפנה זו נמצאו כרכרות שחכו לנוסעים לבלי אחר מועד הרכבת.

ילדים וילקוטיהם על שכמם רצו לבית הספר. העיירה המתה מאנשים. יהודים הובילו את פרותיהם למרעה, היו יהודים בעלי סוכות סודה, שהתפרנסו ממכירת מי סודה וייריסים (חתיכות שוקולדה קטנות). בעלי המלאכה הלכו לסדנאותיהם. בקיץ בילה הנוער במקומות היפים שבקוברין, בבוטשעווניק וקליפצינע, על הכביש בכיוון לוולידבה ועל בית הקברות הפולני. החברים שנמצאו במחיצתי, כמעט כולם הושמדו ורק אחדים שבאו הנה ניצלו.

בשנת 1931 בקרתי את קוברין ושהיתי שנה במסבת בני משפחתי. איני יכולה לשכוח את עיירתי והנני נשאת כמו על כנפי נשרים למקום קברות אבותי — לקבר האחים.

חיים ורעננים במוחי כל החלומות, השאיפות, יהודי העיר, בני משפחתי וקרובי. ונחם אתנחם בבנין ארצנו, בהקמת ציון לעיירתי קוברין.

רחוב פינסקר

חייט אפלבוים

מציאות שנגוזה

הנני על הגשר הנטוי על המוחויץ החוצה את העיר לשניים, עומד נשען על המעקה בצדו המזרחי ומוריד את מבטי אל המים המתערבלים בהגיע זרמם אל בין שני שוברי הקרח החוסים על הגשר. באופק נראה גם גשר הרכבת כשצבע קשתותיו ירוק ובין כל אלה משתרע עמק הנהר. לחוץ כאילו בין ה„בוצ׳בניק" (שביל תלול המתפתל לאורך כל חופו הצפוני של הנהר) ובין בניני המשק של הגויים. בצדו המערבי־דרומי עוגן „צי" הסירות של שימשל וברחוק־מה על פני חוף נשא וירוק משתרעת ה„פליאַג׳ה". — שלש צפצפות עתיקות יומין מצילקות עומדות זו בזו בצדו הצפוני, וכשהן נטויות למזרח, לוחשות ונעות. — — —

פעמי נעים צפונה. בחביונו של המורד מסתתר בית העץ הקטן של שמואל פניטל הכהן. לידו עומדת כרכרתו (דרוז׳קה בלע"ז) כשיצוליה מורמים בפשוק למעלה, נשואים כזוג זרועות בלי כפיים. — — — צפינה, צפינה — בית הלבנים של אלתר פינצ׳וק, ממנו באלכסון רואים את בית אהרן־דוד השוחט, בית עץ מארך וחשוף. בבקעה ממולו עומד בית המדרש „הרוסי". בערבי חורף קרים היה אומר בו שלום פינצ׳וק „עין־יעקב" כשקרוב למנין יהודים חובקים את התנור ונהנים מהאגדות היוצאות מפיו זו אחר זו, ולאור נר קלוש סמוך לפתח מנמנם שמואלק׳ה השמש. מעבר לכביש מלבין בית בנימין טננבוים ואחריו בתים קטנים, קטנים. מתבלט מתוכם בית־מדות מוקף עצים של ליבקה הרשנהויז וממולו בית־המדרש ה„יפוני" בנוי מלבנים שרופות, נשא ונאה. מתחת למסדו הגבוה בדירת מרתף התגורר ר׳ ישראל השמש. יהודי כחוש ונמוך בעל זקן ארוך וזוג עינים פוזלות. היה שומר בזכרונו את כל ה„יארצייטן" של עדת בית המדרש בדיקנות מפליאה. את קריאת ה„אל מלא רחמים" שלו בימים הנוראים, בנגון המיוחד לו, לא יכול היה לחקות איש. ובכלל היתה כל ישותו אומרת: „עולם הבא". אבל היתה לו גם יד בעולם הזה, — למד הוא לטפל במנורות הלוקס שרכש לו בית־המדרש (לפני היות חשמל בעיר) ופעם בשנה לפני ליל־„כל נדרי" היה מפעיל את כילן, ורואה באומנות זו, נוסף על ה„אל מלא רחמים", מעין שלמות נוספת. על מלוויו בחיים נמנו: אשתו השניה, בנו האלם ושתי עזיו. —

רחוב בוברויסקי ישר ומתוח. בית היראה ה„ניקוליבי" סגור וחפוי. צבעו הלבן מקולף והוא פתוח לתפילה רק פעם בשנה בליל הפסחא, כשחללו מתמלא מתפללים יראים ובחצרו התפללו שקצים ושיקסות. משמאל רומזים זה לזה בית יאַנקל, פיבל ושל אביהם יוסל־אברהמ׳ל פינצ׳וק. ממולם ביתו של ר׳ ברוך הדיין וחתנו אלתר מיסקינד. אחריהם הבית של אברהם־משה גוטמן שבקומתו התחתונה נפחיה רחבת־ידים כשם שרחב לבו גם של בעליה. איש חסדים וטוב לב היה מאין כמוהו, אך לא היטיב עמו הגורל ולבו מר עליו. עוד בית פה יבית שם של ר׳ סנדר־ברוך והאחים ויגודסקי. של ברל הנגר וולוול הסנדלר. ברל, יהודי גברתן, בעל זקן חום־שחרחר מסולסל, היה חי כל ימות השנה בצפיה לימים הנוראים בהם יופיע בקיטל כשליח ציבור בתפילת השחרית. בבית המדרש ה„יפוני". ועוד בתים מספר ואחריהם מסילת הברזל המתוחה מבריסק לפינסק תוחמת את הישוב היהודי שאך במעט פרץ מעבר לפסיה.

באופק, במרחק תחום שבת, מופיעה מעין קריה של בתים בני קומה וקומותיים,

והיא מקום החניה של חיל המצב במקום, ומאחריה מתנוססת ארובת הענק מבית משרפות הלבנים של שלום ליפסיאר, החסיד מסטולין, ובניו.

חורשה גלמודה והיא בית העלמין „החדש" פורשת את צלה על סביבה ונוגעת בקצה הדרך המוליכה לכפר הסמוך ליהטי. על תושביו היה נמנה גם ר׳ חיים הנפח. יהודי גבוה ורזה עם זקן מכסיף. את דרכו לעיר ובחזרה היה עושה על פי רוב ברגל, יחף, בקפוטה דהויה ארוכה, כשזוג מגפיו קשורים זה לזה רוכבים על כתפו.

ובכוון מערבה, בקצה שדה פתוח, מתנודדת טחנת הרוח של ר׳ בנימין כץ. איש שיבה, היה נראה לעתים בקרבתה כשהוא מאהיל את עיניו ומצפה לרוח. והאמינו הגויים שר׳ בנימין יודע תעלומות והיו פונים לעצתו. אך לא ידע ר׳ בנימין, והסוד נשאר כמוס... והרוח מיללת והטחנה חורקת וזועקת, כנפיה יורדות למטה וחוזרות מסיחות למעלה ומסביב משחיר הליל. — — —

רחוב קוליובה עוקף כמעט את רוב רובה של העיר מצד צפון. בתיו מפוזרים ברוחים גדולים וכביש סלול מאבני שדה חלקות נמשך בפתולים ביניהם. הנה עובר הוא על פני בתיהם של משה מינץ וחתנ׳ה קגן ומתעגל סביב בית העץ הקטן והיתום, הדחוק בין אילנות עזובים וגדולי בר של יאַנקל סטבסקי. מתגלית מסילת הברזל ומעבר לה נוף שדה ובורות חמר לרוב, כשבמרכזם עומד בית־משרפות הלבנים של זליג לושר. ברחוק מה מהכביש, בודד, בחיק אפר שומם עומד בית לבנים ארוך וקודר, אשר חציו מחסן וחציו מגורים. התגורר בו ר׳ אהרן־חיים שוארץ ומשפחתו. איש חסיד, תורני ועניו. היה ממעט בדבור ואת דחקו הנסתר היה פוטר בחיוך עמוק ונצחי. לפני הבית בחזיתו קבועים שני מיכלי נפט ארוכים ועל ידם בסוכת קרשים עומדת חנות מכלת, אך שביבים של תורה ולהט של יעוד האירו למשפחה כולה ונצוצות מאורה נתזו גם לסמטאות אפלות בהן סוס נועד בטיט היון והושיט ידים למאירי דרכו. — מכאן זנוק אחד ואתה בבית הנתיבות. לפניך ככר קטנה עגולה מגודלת עצים ומסביבה עומדות במעגל כרכרות רתומות לסוס יחיד, כשבעליהן היהודים מתגודדים על ידן ומעשנים בצותא, אולם מתקוטטים, ויש שדוחפים ומפילים איש רעהו בעת „חטיפת" נוסעים בבוא הרכבת. עיקר פרנסתם היתה על ארבע רכבות הנוסעים שהיו עוברות במסילה במשך היום. לאחדים מהם היו גם נוסף על הכרכרות, עגלות רגילות ובין רכבת לרכבת היו אלה הופכים עגלונים מעבירי משא.

קרני השמש האחרונות טובעות בחורשות שונקה ופטריקה שממערב לעיר ורכבת הנוסעים מכוון ורשה מגיעה. יהודים מספר נפלטים ממנה ואחדים גם נקלטים לתוכה. בחוץ סגריר וקר ומתעטש הקטר ומניס את ליחו, ונרעדים הקרונות ודוחפים אחד את משנהו. והרכבת מתגלגלת, נושפת וזועפת, ועל פני משטח ארוך בתוך שפלה נרחבת הד עמום בוקע — — — ומציצות עינים כמהות ולאות של יהודים מאנטופול ודורוהיצ׳ין, מוטלה וחומסק, מביטות לתוך החושך וסופגות עצבת... מסביב לככר אושה ורשרוש. הכרכרות דוחקות אשה את רעותה, ואחת אחת יוצאות ממנו בדהרה, מי דרך קוליבה ומי דרך גנצ׳רסקה, עד שמתרוקן המעגל ואליו רק הד עמום משעטת סוסים חוזר. —

דומיה ברחוב גנצ׳רסקה. בקצהו סמוך למפנה אשר לרחוב קוליבה עומד בית עץ ישן בנוי בצורת „ד" סדוק ומכווץ, וסוכה עם „כנפים" מתרוממות צמודה ל„חזהו". חזיתו העיקרית צופה לנהר אשר בדרום והשניה למזרח. הבית עבר בירושה מר׳ נחום איש דובובי (ע״ש אחוזה שחכר רוב ימיו) לבנו הרשל שעבר לגור בו עם אשתו חנה וילדיהם כפליט מאחוזה סמיכה, בימי פרעות ושדוד מערכות במדינה. הנהר ממול

מגלגל את מימיו לפניו כמקדם, אך דוברות פתלתלות עם מלוים יהודים על גבן בל יראי על פניו, ורק לפני הפסח עת יפשירו השלגים ויגאו המים, ישתוללו עליו בגעש „קריעות" קרח פרועות, אשר תוך תעיה מיואשת על פני רחבי תהום יתנגשו בינן לבין עצמן, ולמרחקים ישליכו סילותים מקציפים.

בחצר בית הלבנים המרווח של ר׳ משה מרדכי החקק (דער מצבה קריצער) פזורים שברי מצבות מגואלות ברפש עם סימני חקיקה עליהן, ואין לדעת אם הספיקו מהן לפני כן האותיות לפרוח... נמוך קומה היה משה־מרדכי ובעל זקן כהה ודל. ראשו היה כבוש בין הכתפים ומבט פניו קודר. בשבתות וחגים היה רגיל לעבור לפני התיבה ובימים הנוראים לשמש גם בעל־תקיעה בבית המדרש „היפוני". ועל אף הכנותיי המרובות לפניהן והעדוד הרב שהיה מקבל מאת קהל המתפללים באמירת שבע פעמים „למנצח", לא תמיד היה עולה בידו להתגבר על השטן שהיה נדחק למבוי הצר של השופר. אך הנה ערב הפלישה של הצבא האדום הצביע עליו חיל פולני שהוא, משה־מרדכי, ירה על הצבא, ומיד נכבל והועמד לפני בית־דין צבאי, ורק הודות להשתדלויות רבות והפצרות של נכבדים מבין האזרחים במקום הומתק דינו למאה מלקות.

בקרן העיקרית של ראשית הרחוב עומד בית עץ איתן על יסוד של לבנים. זהו הבית של ר׳ ליזער מילצקי האוליניק (בעל בית־חרושת קטן לשמן מגרעיני פשתה). סמוך לתקופה הנ"ל בה ארע המאורע למשה־מרדכי קבע לו את משכנו בבית זה המצביא האוקראיני בולאק־באלאחוביץ ומטהו, בצדו של ר׳ לייזער, החסיד השתקן ובני ביתו, ורק בגלל נסיבות מיוחדות שהיה בהן משום הנס, לא היה סיפק בידו לחבל במשפחה ולהשחית בעיר.

לילה בחוצות, והמשמרת השניה כבר לקצה הגיעה, אך אין שומעים בכית תנוק. ורק בחלונו של ר׳ אהרן־דוד מוחה כף יד דמעת הליל „לראות" אם זמן „קריאה שמע" הגיע — — — גלים רודפים גלים באישון הליל, ובהתקרבם אל הגשר יתפרעי כצמות ויתעטפו על עמודיו, וישובו באין אונים ויתנפצו לרסיסים ועל הגשר ומעקהו יתיזו נטפי דמע — — —

על הגשר

לאה טוגמן

קטעי זכרונות

בית־הורי

נולדתי באחוזה שבסביבת קוברין. ימי ילדותי הרכים עברו עלי בכפר. הורי גרו באחוזה. אבי היה חוכר המחלבה (פאקטער). הוא נחשב כאיש אמיד למדי וכשאך נולדה לו בת התחיל לאסוף בשבילה כסף בבנק.

אינני יודעת באיזו שנה בדיוק, אך זה היה באמצעה או בסופה של מלחמת העולם הראשונה. התנפלו על אבי שודדים (גזלנים) ורק בדרך נס ניצל ממות. אז העתיקה משפחתנו את מקום מושבה לכפר הקרוב בשם סטריהי. שם היתה אוכלוסיה גדולה יותר. היו שם עוד 2 משפחות יהודים והעיקר, היתה שם ז'נדרמריה גרמנית.

בכפר זה גרנו כמה שנים בבקתת אכרים נטושה, אשר עמדה בתוך גני ירק גדולים ועל ידה גינת עצי פרי קטנה. עוד כיום עולה באפי ריח המנטה שצמח מתחת לעצים.

ימי ילדותי עברו עלי בכפר, במרחבי השדה והגן. גדלתי עם פרחי שדה ועצים. ביתנו רחש תמיד בעלי־חיים: חתולים,כלבים, עגלים וסיחים. גם העוף למינהו מלא את החצר. עודני רואה בעיני את בקתת העץ על גג התבן שלה, עודני זוכרת את טחנת הרוח, אשר עמדה בודדה בצדי הדרך שמעבר לכפר. שם היתה גבעת חול קטנה ושם אהבתי לשתוק ולהתבודד. משהו מפחיד ומושך כאחד היה במקום זה. בכפר קבלתי את ראשית חינוכי העברי ואולי גם הציוני. אמי נטעה בי מקטנותי חיבה עמוקה ל„לשון־קודש" ולציון. עודני זוכרת כיום כמה שירים שהיתה שרה ברוב התרגשות וביניהם:

„על אם הדרך שמה מתגוללת... (בהברה אשכנזית כמובן).

גם את „התקוה" למדתי מפיה.

עוד מתרונן בי קולה בזמרה:

אויפן וועג שטייט א בוים
שטייט ער איינגעבויגן,
גייט א ייד קיין ארץ־ישראל
מיט פארוויינטע אויגן.
גאָט גאָט, גרויסער גאָט!
לאָמיר זאוונען מנחה!
אז די יידן וועלן קומען קיין ארץ־ישראל
וועט זיין א גרויסע שמחה.

הזמנים היו קשים מאד. הורי עשו מפעל גדול. למרות קשיי המצב והימים הטרופים הביאו לכפר „מורה" מן העיר, למען לא לבטל חלילה את ילדיהם מתורה. אני ואחי יששכר שהיה במעט קטן ממני התחלנו ללמוד „עברי" וחומש. אם כי הפולנים כבר היו בארץ, רצו ההורים ללמד אותנו את הלשון הרוסית דוקא, כנראה מתוך אי־השלמה עם הכיבוש הפולני. יהודי הכפר והסביבה שלחו אלינו את ילדיהם ללמוד תורה, כך הפך ביתנו כמין „חדר" שהיו לומדים בו ילדים וילדות יחד מבוקר ועד ערב.

גדלתי בסביבה של „גוים". את הלשון הבילורוסית ידעתי על בוריה, אך

ההורים שמרו בשבע עינים לבל נשכח חלילה ממנהגי ישראל. בבית דברו יידיש. הורי היו מאושרים בשמעם מפי אנשי „העיר" שלפי ילדיהם אי־אפשר להכיר שגדלו בין „גויים". הישיבה בכפר נעשתה מדי פעם קשה יותר. הם דאגו לחינוך שלי ושל אחי. (2 אחיותי הבכירות נדדו עם סבא לרוסיה עם פרוץ המלחמה וחזרו אלינו בשנת 1922 או 1923). לכן החליטו הורי לעזוב את הכפר ולעבור העירה, כלומר לקוברין. כמה חלומות ודמיונות נארגו אצלי בקשר לשם הזה! קוברין היתה ככרך גדול בעיני. התפעלתי למראה רחובותיה המרוצפים אבנים גסות, למראה בתיה „הגבוהים" בעלי שתי הקומות וגגות רעפים מכסים עליהם. פנסים האירו בלילה את הרחובות (כי אור חשמל עוד לא היה). ביחוד הפליאוני המון האנשים המסתובבים כל היום ברחובות. מדוע מסתובבים כל כך הרבה אנשים? אולי חסרי בית הם? לבי נצבט בקרבי מרחמנות עליהם.

ביתנו עמד ברחוב ראטנער 38. בית עץ נמוך ורעוע מכוסה גג רעפים דולף. על ידו רפת ובה 3—2 פרות, עגלות וסוס. מאחורי הרפת היה גן גדול. בו צמחו עצי פרי למיניהם וגדלו ירקות. הורי חקלאים היו ועל חקלאות פרנסתם. גם שדות חכר אבי מחוץ לעיר. במו ידיו היה חורש וזורע ובעצמנו קצרנו. מלבד לחם ותפו"א היה בבית מחסור רב, ממש דוחק. במשך הזמן גדלה משפחתנו. אחיותי הבכירות שבגרו בינתיים והיו לנערות, חזרו מרוסיה יחד עם סבי ועו"ד קרובי משפחה.

כולנו גרנו בתוך הבקתה הקטנה הדולפת בקיץ ובחורף.

בית־הספר

עם כל קשיי המצב, לא ויתרו הורי על חינוך ילדיהם. אחי למד בבית־ספר דתי „תבונה". בשבילי היו כמה אפשרויות: או ללמוד בבי"ס עממי יודישאי מטעם „ציש"א" (צענטראלע יידישע שול אָרגאניזאציע), בו למדו בני דלת העם ובעלי מלאכה, או בבי"ס עממי פולני (בלי שכר), או בבי"ס פרטי „פרוגימנסיה", אשר מיסדו הראשון היה פריבולסקי ובזמני היו מנהליו נח אלקון ושמואל גארבער (סמואל בוריסוביץ).

אמי התנגדה למסרני לבי"ס בו לומדים „ז'רגון" ושתלמידותיו היו בנות „חיטים וסנדלרים". הוחלט לעשות מאמץ ולשלחני לפרוגימנסיה, שם למדו „באלעבאטישע קינדער" והיו בו גם לימודים עבריים כמו: לשון, תנ"ך, תולדות ישראל, ספרות עברית.

הורי עבדו עבודת פרך, אך התאמצו מדי חודש בחדשו לשלם שכר־לימוד. פת טבולה בשמן או פירות מיובשים (פרי גננו) היתה פתי בבית־הספר. אך שום ילד לא ראה מעולם את ארוחתי, כי התביישתי בה בפני הילדים בני האמידים לרוב. היתה זאת בלי ספק השפעת הורי, אשר השתדלו תמיד לכסות על דלותם.

לא ארכו הימים ובית־ספר זה, אשר לא נתמך ע"י שום מוסד צבורי או ממשלתי נסגר. תלמידיו התפזרו למקומות שונים. תשוקתי ללמוד היתה עזה מאד. עודני זוכרת כיצד ישבתי יום יום ולמדתי בעצמי. חלומותי על המשך הלימודים התנפצו אל סלע המציאות הקשה.

דרכי לתנועה

היתה לי ידידה טובה. אם כי היתה גדולה ממני בכמה שנים, התקשרתי מאד אליה. גישה אדלמאן, היתה נערה חכמה ובעלת שאר־רוח. היא השפיעה עלי הרבה מנפשה העשירה, החולמת. עוד בלמדנו בבית־הספר ראינו לעתים קרובות קבוצות

של נערים ונערות, לבושי מדים עם עניבות ומגבעות חאקי, עם מקלות בידים, בעברם בסך ברחובות העיר או מחוצה לה. „סקויטים" קראו להם והם משכו בקסם רב אליהם את לב הילדים. היינו רודפים אחריהם ומסתכלים במעשיהם מתוך קנאה.

„סקויטים" אלה קראו לעצמם „הסתדרות השומר־הצעיר". פעם באה אלי חברתי גישה ז"ל וספרה לי שהיא נכנסה ל„קן" לקבוצת „יהודית" בהנהלתה של שרה חארי. ובהתלהבותה המיוחדת לה ספרה על צורת השיחות ועל תוכן הקבוצה, על הקשרים החברתיים ועל ריקודי ה„הורה". הכל שם אחים ואחיות „רוחניים". ((גייסטיקע שוועסטער און ברידער). שם הכל אוהבים איש את אחיו. אפילו לבוגר בן 17—16 פונים בלשון „אתה", כי על כן אחים למשפחה אחת כולם, למשפחת „השומרים". היא ספרה לי כיצד יוצאים לפנות ערב מחוץ לעיר, שרים שירי ארץ־ישראל (בעברית), מספרים סיפורים על א"י וכל השומרים חושבים לעלות בהתבגרם לארץ־ישראל ולעבוד שם. בערבים למדו עברית ולימודים אחרים.

סיפוריה הלהיבוני ביותר. התרגשתי עד כדי דמעות. כמה קנאתי בשומרים ההם! הן זהו חלומי מתמיד, להיות „אחות" במשפחה גדולה, לעזור לאחרים, לאהוב ולהיות אהובה, ללמוד ולעלות לארץ־ישראל. כמה זה נהדר! הן זהו מה שחפצתי. מצאתי את דרכי!

רבים היו המכשולים בדרך. ידעתי שבני המשפחה יתנגדו. אך גם ידעתי שאת אמי אקנה בהבטחה ששם אמשיך בלימודים.

וכך בהתנגדות כללית של המשפחה ובהסכמה חשאית של אמי נכנסתי בראשית שנת 1925 לקן „השומר־הצעיר", אשר בו חונכתי ושרפתי את ימי נעורי. על ידו עליתי וחייתי בקיבוץ והוא אשר משמש נר לרגלי עד היום הזה.

ה„אח" חיים גולדברג היה ראש הקן בזמני. בהנהגת הקן היו 3 חברים: ראש הקן, מזכיר וגזבר. היתה מועצה נבחרת בת כמה חברים. היתה זאת התפתחות לקראת דמוקרטיה, כי לפני כן היתה כבר התנגדות לשלטון היחיד. הסמכות העליונה ניתנה לראש הקן להכרעה בכל. עם כניסתי עברו כבר על הקן 4 שנות התפתחות רצינית. התנועה הספיקה להתבגר במדה מסוימת והפכה לתנועת נוער ציונית סוציאליסטית, בעלת גון צופי בולט. הנוער בא אלינו מבתים שונים. היה זה נוער בחלקו לומד, או נוער, אשר מסיבות שונות הפסיק את לימודיו ו„עסק" ב...בטלה. מעטים היו הנערים העובדים ממש.

בהנהגת הקן היו כמה בחורים מלאי יוזמה ומרץ, כמו חיים גולדברג, אשר לא נרתעו מפני שום קשיים ומאמצים והקימו מפעלים כבירים. אינני יודעת מאין נמצאו האמצעים הכספיים, אבל הוקמה מתפרה בקן. כמו כן סודרה קבוצת נערים בנגריה אשר ל„אורט". אורגנו שעורי ערב רבים להשתלמות עברית, כללית ולמדעי החברה. עוזרים נאמנים בשעורים אלו היו נח אלקון ואברהם לויטס ועוד. אינני זוכרת את שם הרחוב בו נשכר בית שמערל למעון, בית זה רחש חיים ותסס בערבים ובימי השבתות והחגים. טיולים ל„מוחביץ" ורחיצה בו בקיץ. משחקים והחלקה על הקרח בחורף. שיחות, שעורים, שירה וריקודים, בקעו מבעד לקירות העץ.

הבית בטראוגוטה 33

משם עברנו לרח' טראוגוטה 33 לבית הקסרקטין הגדול של מרגולית. בית זה הפך, במשך הזמן, לבית היוצר של כל תנועות הנוער, הפעולות והמפעלים בקוברין.

בבית זה שכנו 4 בתי־ספר: בי״ס עממי מיסוד יש״א, בי״ס דתי עממי „תבונה״, בי״ס עברי „תרבות״ ובי״ס מקצועי מטעם „אורט״. גם בית־יתומים שוכן שם.

ביום למדו בבתי־הספר ובערבים התאספו שם מאות בני־נוער על זרמיהם השונים, לעשות שם את פעולתם החינוכית, הארגונית והלימודית.

אנסה למנות את התנועות שמצאו את משכנם בתוך הבית הזה ובתוך החצר הגדולה שעל ידו.

הבית חולק למדורים. מדור מדור לשוכנים בו.

במדור אחד שכנו חברי „השומר־הצעיר״. מעבר לקיר הקרשים, מצאה את ביתה מפלגת פועלי־ציון (ימין) ועל ידה תנועת הנוער שלה „פרייהייט״.

בחלק אחר מן הבית נוסדה מפלגת „התאחדות״ עם „גורדוניה״. אפילו „ביתר״ השתכן באותו בית שברובו תסס פעולה למען א״י העובדת.

שם היה גם סניף „החלוץ״, אשר הרכב בעיקר מבוגרי תנועות הנוער וביחוד מבוגרי „השומר־הצעיר״, אשר נכנסו לתוכו באופן אוטומטי. כמעט כל המפעלים הכספיים, הקשורים במוסדות רוכזו שם. למשל: קופא״י, קק״ל, קרהי״ס וכד׳.

באותו בית נוסדה גם אוניברסיטה עממית. מיסדיה היו חברי ועד „תרבות״. המרצים: מורי ביה״ס ואחרים. ההרצאות התקיימו בעברית וביידיש.

ספריות: לקן „השומר־הצעיר״ היתה ספריה יפה בלשונות: עברית, יידיש, פולנית ואולי גם במקצת רוסית.

ספריה גדולה ב„פועלי־ציון״, בעיקר בשפת יידיש וגם עברית. ספריה, ב„תרבות״ — עברית.

גם חדרי קריאה סודרו בערבים. גם פינות משחק ושעשועים לא חסרו.

אין באפשרותי למנות את כל הפעולות והמפעלים שנעשו וקמו בתוך אותו בית משעמם בצורתו החיצונית, אך עשיר, רב גוני ותוסס הודות לרחשי החיים האינטנסיביים של תנועות הנוער בימים ההם בקוברין שלנו. אוהבים ואויבים כאחד למדו להוקיר את הנעשה שם. בית זה הפך במשך הזמן גם לכעין מבצר מפני השלטונות הפולניים העוינים אותנו.

איני יודעת במה היה כוחו של קן "השומר־הצעיר" גדול כל כך, שהוא רתק אליו בכוח פלאים מאות ילדים ונערים, אשר אהבו אותו והתמסרו לו בכל חום לבם ואהבתם.

מהו יסוד המשמעת הפנימית ששררה בו? איש לא הכריח לבוא אלינו, אך הוצאה מן הקן היתה עונש קשה ביותר. התנועה הטילה לעתים קרובות חובות ותפקידים קשים מאד, אך איש לא נרתע מפניהם.

לא לחנם נלחמו בנו הרבה בתי־ספר וגם הורים רבים אשר לא יכלו בשום אופן לעמוד בהתחרות על ההשפעה. לא אגזים אם אגיד שהשפעת התנועה בחוץ־לארץ נכרת עוד בחניכיה באשר הם שם עד היום. אם בקיבוץ, ואם מחוצה לו.

אני לכשעצמי נעזרת הרבה בנסיוני החינוכי, שרכשתי בהיותי מדריכה בתנועה (בתור ילדה ונערה) בעבודתי החינוכית כיום, בהיותי מבוגרת.

הגשמה ועליה

בשביל תנועת „השומר־הצעיר״ המתגבשת נולד עקרון חיתי ביותר והוא הגשמה אישית. כל בוגר בן 17—18 ומעלה חייב לצאת להכשרה אשר היתה כשלב מכין לעליה

ארצה לחיי עבודה המשותפים בקיבוץ. עקרון זה גרם למשבר קצר בחיי ה„קן". רוב המחנכים שהיו תלמידי בתי־ספר, אשר התכונו להמשיך בהשתלמות, עזבו את הקן. לרגע נדמה היה שה„קן" לא יחזיק מעמד, הוא יתפורר. אבל לא כך היה הדבר. כחות נעורים חדשים מלאי מרץ התגלו ותפסו את מקום הקודמים. הקן חידש את נעוריו והלך והתפתח לפי הקו המחייב בתנועה כולה. התחילה תסיסה גם בין הנוער הלומד: לעזוב את ספסלי בית־הספר ולצאת להכשרה.

בתחילה יצאו בודדים, אחרי־כן התחילו לצאת קבוצות והקבוצות הלכו וגדלו. כל שכבת הבוגרים היתה מאורגנת בקיבוצים אשר היוו גרעין לקיבוץ בארץ. פרק ה„הכשרה" הוא פרק מיוחד, אשר אפשר להתעכב עליו הרבה, אבל לא כאן המקום לזה.

הקבוצה המאורגנת הראשונה יצאה להכשרה בהשתייכה לארגון קיבוצי (שמו נשכח מלבי) אשר הקים בארץ את קיבוץ עין־הקורא בראשון־לציון, אחר־כך שער הגולן בהתישבות.

אחרי־כן נוצרו שני מרכזים קיבוציים להם התקשרו בוגרי הקן או „הקשישים". אחד הוא „ווהוליניה ב'" והשני „בנתיב". שני קיבוצים אלה שלחו את פלוגותיהם הראשונות בשנת 1933 (אם אינני טועה) והניחו את היסוד ל־2 קיבוצים נפרדים בארץ, אחד בנחלת־יהודה והשני בכרכור. אשר התאחדו בסוף שנת 1934 לקיבוץ אחד בשם גבעת־גנים בנחלת־יהודה. קיבוץ זה הוא כעת נגבה, אשר היה חלוץ ההתישבות בדרום.

כיום לדאבוני נשארו בקיבוצים מיוצאי קוברין אך חברים ספורים. מספר היוצאים להכשרה ולעליה הלך ורב, אלא שכאן נפסקת ידיעתי על הנעשה בקן, עם עלותי ארצה בסוף שנת 1934.

עודני זוכרת את היום הזה ולא אשכחהו לעולם. היה זה נדמה היום הגדול ביותר בחיי. יום של עלית חבר היה חג גדול בקן ובעיירה כולה. זכורני את היום האחרון של סוכות של שנת תרצ"ה, יום עליתי. יחד אתי עלו הא' פלר וחבר מתנועת „בית"ר".

נדמה לי שלא אגזים אם אומר שלא היה בית בקוברין, אשר לא באו מלוים ממנו. במקרה נזדמנו 3 עולים מזרמים שונים. באו כל החברים המסונפים בזרמים, באו קרובים ומכירים להפרד. עודני רואה את ההמון המנפנף בידיו והשר את „התקוה" ו„תחזקנה". מי פילל שאלה אשר התקוה בערה בלבם וחיזקה את ידי כל אחינו, לא יזכו שתקותם תתמלא לשוב לארץ אבותינו, עליה הם חלמו ואליה ערגו. רעד עובר בכל גופי כאשר אני משיגה את העובדה שקוברין שלנו לא ראתה זה שנים רבות מחזות כאלה ואולי לא תוסיף ראותם, כי היא אינה קיימת.

אין הלב רוצה ויכול להשלים והכאב מכרסם בלי הפוגה: כל מה שהיה יקר לך וקרוב לך איננו עוד. צפה ועולה לפני דמות אמי החורת והשותקת, דמעותיה בשעת פרידה. הרכבת זזה ועל שפתי חיוך. בכמה תחנות יצאו קרובים ומכירים עם זרי פרחים. בבריסק יצאו לקראתי קרובים. אינני יודעת מה היה לי, אבל לא עצרתי כוח ופתאום התחילו דמעות זולגות מעיני עד בלי יכולת לעצרן. אני זוכרת את דברי קרובתי: לאה, כל ימיך חלמת וחכית ליום הגדול הזה ועכשיו את בוכה?

אני באמת שמחה, אמרתי, אבל משהו מחניק את גרוני, מי יודע אם עוד אוסיף לראות את פני הקרובים והיקרים לי? לא ידע לבי את אשר נבא, לא חנם חנקו הדמעות ולא לחנם התכוץ הלב.

יוסף שווארץ

ערב פסח בסמטאות „מצרים"

בקצוי הרחובות המרופשים שבקוברין שוקעות וטובעות סמטאות „מצרים". „מצרים" הוא סמל הגיטו היהודי, כאן באפלה במקומות הירודים והנרפשים התישב נסיך הדלות המרה והעניות המנוולת.

כזקנים, שגבם התעקם והתכופף מתחת לעול המדכא כך נראים הבתים הרעועים, הנוטים ליפול לכל רוח מצויה ושוקעים בבוץ. שלובים וסמוכים הבתים זה לזה, כיתומים עזובים, המחפשים מחסה ומסתור מקור ומגשם.

שמש אביב מפיצה אור וחום. מהדהד ומצלצל צחוק אנשים השמחים לקראת בוא האביב, אולם כאן בצה תמידית, בצות שמימיהן הסרוחים נותנים את ריחם למרחקים.

ילדים חוורי פנים במגפיים גבוהים של אבותיהם, לבושי קרעים, מחטטים בערמות האשפה והזבל, המובל לכאן מכל העיר, נוברים הם בבצות, שמא יזדמן להם אוצר בארגזי האשפה. רעבים, גלמודים, מגורשים, הם זוחלים על ארבע וחולמים על פת לחם שהושלכה מיד עשיר לארגזי האשפה.

על גדרות מעוקמות ונוטות לפול תלויים לבנים שמחציתם נקיים ומחציתם מלוכלכים, כותנות מטולאות, גופיות ותחתונים שחורים גדולים וקטנים מבצבצים ונשקפים מתוכם. אמהות עבריות מיבשות בשמש את הלבנים הרטובים כדי להכינם לחג. הנך מציץ לחלון השבור האטום במקומות שונים בסמרטוטי מוך ולפניך: קירות רקובים מתפוררים, מטויחים בטיט ובסיד, רצפה רקובה וסדוקה, תנור שמראהו — זכר לחורבן. ו„הרהיטים"... עומדות האמהות והבנות כמו על שדה קרב ונלחמות בתהליך ההתפוררות במברשות, במטאטאים, במגרפות ובידים כדי לנקות ולטאטא את החול.

רחוב בריסקר. בעומק משמאל סימטאות „מצרים".

מזמן לזמן נועצת האם את מבטה בבנותיה, שבגרו כבר, ודמעה רותחת נוזלת ונופלת לתוך עביט השופכין שעל ידה...

זהו צער אלמי ופחד הורים, שקצרה ידם מעזור ובחרדת לב יסתכלו בחורבן ביתם...

ואז האם מתמסרת ביתר שאת ובעקשנות כפולה לנקוי הרצפה — ויחד עם זה מנקרות במחה מחשבות מרות על גורלה הרע.

סח לי מכר וידיד טוב:

לכאורה מהו ערב פסח בסמטאות מצרים... יודע אנכי פסח מהו אומר: שמחת אביב, חדות החרות, קרני שמש חמימות ואצלנו: אימה תוקפתך: עניות כזו, חשך כזה: מה נאכל? נתקבלו איזה זהובים מדוד עשיר שבארץ הזהב וגם אותם הוצאנו לצורך תשלום מסים שונים ונשארנו ערומים ויחפים. לך וצעק לפני מלך אביון... הנך מסתכל בדירות העוני ולפני עיניך עוברות תקופות שונות מחיי היהודים. כל דירה מגבשת ומסמלת חוליות חיים של שלשה ארבעה דורות — זכר וציון לגיטו הנמשך ומתהוה.

כאן בשטח הזה נכלא הסבא ומשך בעול החיים. ובמקום להשתרש בעמק וברחב, התרומם והתנשא למעלה על כנפי הדמיון מתוך דבקות דתית. זועם הנך למראה החיים הארוריב וסוד מסתורי, חידה נעלמה מתגלים לפניך:

סוד הגבורה היהודית, המאבק הנפלא של הדור היהודי במולדתו — מוצא כאן פתרונו. זהו כח הרצון הנשגב:

להיות הדור האחרון בגיטו והראשון במולדתו...

אריה נוביק

ציון לנפשות פשוטות

שני האחים היו עגלונים שעבדו בשותפות. נשותיהם היו אחיות, היו להם לכל אחד בן יחיד וכמה בנות. אינני זוכר בדיוק אם בתיהם בסימטת ה„קרלינר שטיבל" ליו שניהם תחת גג אחד או היו נפרדים ורק אורוות הסוסים איחדום. שני האחים היו אנשים פשוטים, טובי־לב, נדבנים מוכנים לכל דבר שבצדקה.

הם לא היו דומים בצורתם החיצונית. האחד המכונה קיקל (כנראה מפאת הלוכו וגודלו) היה זעיר בעל זקן ארוך מאד עם שמורות עינים גדולות וכבדות. השני שמו או כינויו מוֹמה והוא רחב בעל גובה ממוצע וזקן גדול למדי.

שני האחים ושתי האחיות חיו תמיד בשלום, בשכנות ובשותפות, עד שאי־אפשר לתאר אותם בנפרד. גם המשפחות היו כאילו משפחה אחת.

השבוע התחיל אצלם תיכף אחרי ההבדלה. במוצאי־שבת היו רותמים את הסוסים לעגלות ומסיעים, על פי רוב לבריסק, נוסעים ומשאות, מכתבים וכספים. הם היו נאמנים מאד על שולחיהם והיו מסדרים כל דבר במסירות רבה. היו משמשים אוטובוסים ודואר, בנק ומשרדי שדוכים ורכבת, הכל ביחד לשביעת רצונם של הלקוחות.

ביום הששי היו חוזרים מהנסיעות בהקדם. ואחרי אכילת ה„טייגאכטס" וארוחת הצהרים של יום ששי, שהיה לה טעם מיוחד מג׳ני שהנשים בישלוה בתנור לפני אפיית

הַלות לכבוד שבת, לקחו את הבנים הרשל ווועלוול והלכו לבית המרחץ. משם חזרו כששכינת השבת שורה עליהם בבגדי שבת. ביחוד התבלטה הכותונת הלבנה הנקיה עם הכפתור בצוואר בדיוק באמצע הזקן. הפנים מזהירים כאילו אומרים שבת. אחרי טעימה של יין שרף לכבוד שבת הלכו עם הבנים בשעה מוקדמת לבית המדרש דרבי שמשון על יד ביתה של חנה זריצקי.

בבית המדרש נחשבו לבעלי בתים חשובים ורק מפני צניעותם לא ישבו במזרח כי אם ליד הקיר הצפוני. בחגיגיות מיוחדת התחילו בשיר השירים וגם זירזו את בניהם לחזור אחריהם על הפסוקים, כי הבנים היו מבכרים לשחק באותו הזמן עם ילדים אחרים בחוץ. אחרי כן אמרו עוד „במה מדליקין". היו נאלצים להגיד את כל הדברים האלה עוד לפני תפילת מנחה מפני העברית הקשה שבהם, שכן קשה לאמרם עם הקהל, ביחוד כשהוא נחפז והוא מטייל במזמורים אלה בקלות. אחרי התפילה לא מיהרו הביתה; עמדו לשמוע חדשות מהעתון, מה אומר בנו של שלמה אוקס הגבאי ומה אומר זאוויל בוקסר ושאר הפוליטיקאים.

ממהרים היו רק אם הזדמן להם אורח לשבת, השמש או איזה יהודי עני אחר, מתוך חשש שמא האורח רעב, ואז היו מוותרים על החדשות. בתפילות הבוקר נהגו לפי אותם המנהגים. באו בשעה מוקדמת, תמיד קנו את המפטירים בשביל בניהם לכל השנה ואחרי התפילה שומעים חדשות או מסתלקים עם האורחים. שבתות ה„יארצייטן" של הוריהם או של הורי נשיהן היו חג בשביל השמש שהיה עובר לפני התיבה כשליח צבור בשבילם. ולא זו בלבד ששלמו לו בעין יפה אלא היו מאכילים אותו כל השבוע על שולחנם ברוחב לב ובעין יפה. היו גומרים את השבת בזה שלפנות ערב היו מובילים את הסוסים לקוברינקי הנהר הקטן להשקותם.

עם כיבוש קוברין ע"י הפולנים ירד אסון על קיקל: גייסו את סוסיו ואת בנו בשירות הצבא ובדרך הרגו את הבן יחד עם עוד בחורים קוברינאים. ומאז ירד כאלו ענן ושכן על פניו של קיקל. בבית המדרש עבר לשבת על יד הדלת עם כל פחותי הערך ולא פסק אף בזמן התפילה לבכות את בנו היחיד והאהוב.

בשנת 1921 עליתי ארצה ואינני יודע מה עלה אחר כך למשפחות אלו שחיבבתי כל כך בימי ילדותי. הרגשתי שגם הם מחבבים אותי ואת אחי בתור יתומים. ובהיותי בבריסק זמן ממושך לפני עלותי ארצה, קבלתי על ידם מכתבים ושלחתי מכתבים הביתה בלי כל תשלום.

ח. ז. יוני

מתוך רשמיו והסתכלויותיו של גר־ותושב

ב„דבר" מכ"ח אלול תר"ץ (21 בספטמבר 1930) נתפרסמה הרשימה הבאה שיש בה משום ענין רב לתיאור עירנו.

„עיר ובנותיה" — אך יש עיירות, הנמצאות בין שתי ערים גדולות וקשה להגדיר בנותיהן של מי הן. אולי נגיע בזמן מן הזמנים למין נסיוב להכרת ה„אמהות" של עיירות כאלה, כשם שזכינו כבר לנסיוב של „הכרת האבהות" לילדים דורשי־„מזונות". גם העיירות דורשות מזונות, השפעה רוחנית, כי לעצמן ברשות היחיד שלהן, חסרות הן חומר רוחני.

קוברין היא אחת העיירות האלו. למי היא? לבריסק או לפינסק, על מי משתי אלה מוטלת חובת ה„אמהות" לקוברין?

בקוברין יש כאילו מהשפעות שתיהן. בריסק — למסחר, פינסק — לתעשיה. (פינסק היא, כידוע, משנות עברה הרוסי, מרכז לתעשיה הכימית). זה בשטח הכלכלה. ובשדה הרוח: בריסק — „לתורה" ולכובד ראש של יהודים מיושבים בגיל הגבורה; פינסק — „לעבודה", להתלבטויות ולהעפלות חדשות, לנסיונות של גבורה דוקא בין בני הגיל הצעיר. מפינסק הצארית נשארו זכרונות, הנראים עכשיו ללגנדריים, על עוז ריבולוציוני יוצא מן הכלל: שחרור אסירים פוליטיים מידי קוזקים בהסתערות המונית וכו'. יש לפינסק עד עכשיו מקומות־גאוה וגבורה: בונדיסטים ותיקים יביאוכם ליער־מצל ויראו לכם בדחילו ורחימו את „מקום מקדשם", שבו הטמינו את „הדפוס האי־לגאלי מהראשונים". ליתר התושבים יש „כותל מערבי" משלהם — אותו כותל הבכי שעל ידו נפלו חללים בכדורי הפולנים קדושי פינסק, אלה שלכבודם בנויה גבת בארץ־ישראל. בריסק — לאינטלקט, פינסק — לאמוציה יהודית — במי משני האילנות הגדולים נתלית קוברין הקטנה? —•

בקוברין עצמה מתחלקות הדעות, יש בית־בריסק ובית־פינסק, ויש המתיחסים לזו ולזו. יש מקצת מהמסחר הבריסקאי ומקצת מהתעשיה הפינסקאית, מעט מהאינטלקט המתנגדי ומקצת מהאמוציה החסידית. כזו היא קוברין.

שלוש שכבות יש לה לתרבות היהודית בפולין וכולן יחד הצטרפו בקוברין לפונדק אחד, פשוטו כמשמעו. בכל פולין האחת דוחקת את רגלי השניה ואין הן יכולות לדור בכפיפה אחת, אבל בקוברין שאני.

תרבותו של ר' מיכאל הדיין — ישיבה מתוקנת קצת, אדיקות מתובלת בעלי־מור חילוני (קצת פולנית, חשבון וכו'). תרבותו של ביל, אותו הצעיר בעל המרץ, בא כח לכל החברות הראשי־תיבות החילוניות: „ארט", „טאז", „יעאס" וכו' ועל כולן ציש"א — בית ספר אידישאי שכבר זכה לשמונה מחלקות, התפורר והתחיל שוב מ„בראשית"; תרבותו של האינג'נר לויטס, אשר הלך משולחן־ההוראה בקוברין להדפלמות בצרפת ושב אחר כך לאותו שולחן־ההוראה ופתח „גימנסיה עברית" כלומר: בית ספר עברי עממי שקרא לו „גימנסיה" לשם נוי. כל מוסדות התרבות האלה למיניהם נמצאים כולם בבית אחד.

תחילה נסו אמנם הצדדים לעסוק ב„כיבוש", בא האחד ותלה על הבית שלט, המכריז שהבית כולו שלו, בא השני והוסיף שלט — שלו הוא, בא הראשון ותלה מנעול על הדלת

כלומר: אני כאן בעל הבית. בא השני והוסיף מנעול על מנעול, להודיעך: גם אני כאן. עד שקמו בני קוברין ומצאו על הבית שלשה שלטים ועל הדלת — שלשה מנעולים זה על גבי זה. סוף דבר: המנעולים הוסרו והשלטים נשארו: בבית המוסדות שבקוברין השתרר „שלום־בית". כל צד שליט בו מקצת היום, ומהפך את המוסד למוסדו הוא; בגמר זמנו — הוא מוסר את מקומו לצד השני. ליצני קוברין, בעלי חשבונות, מוצאים שאפשר היה באותו הבית לסדר עוד מוסדות חנוך אחדים, מכיון שכ"ד שעות במעת־לעת וכל מוסד, אפילו זה של ר' מיכאל הדיין, אינו דורש לעצמו יותר מ־4—5 שעות.

משגומרין „אמר רב אשי", מתחילין ב„אמר אש" וב„תנא פרץ" ובעוד כללי הדקדוק האידישאי משל זלמן רייזין מרחפים באויר, נשמעים כבר פעמי הדקדוק העברי. ושיריו של ביאליק נאחזים בעקביהם של חרוזי מרקיש ויהואש. ומי שמאמין, שאין בתרבויות המתאבקות שבפולין היהודית מקום לפאציפיסמוס, יטרח ויבוא קוברינה וימצא את ההפך דוקא:

שלום על ישראל!

אם לבריסק ואם לפינסק — לאחת מהן על כל פנים. ולמה יגרע חלקה של הבת מאמה?

והנה כשם שיש „עתונות מקומית", גם בבריסק וגם בפינסק, „עתונות" לכל פרטיה ודקדוקיה, החל מסקירות פוליטיות וכלה בפיליטון ובמדור להלצות (אגב, לא היו לפולין היהודית שנות שובע להומור בדפוס, כמו עכשיו דוקא, בשעת הפורענויות הכלכליות הקשות), גם לקוברין שבועון משלה. אמנם יוצא הוא עפ"י רוב, גם בשנים כתקונן, לא יותר מפעם בשנים שלשה שבועות. אך זה לא חשוב. „לא עפ"י שמו נדון דבר!" — כך מבאר לי עורך ה„שבועון" ומביא מיד משל להלצה — אם בורשה יש רחוב: „טשיסטה" („נקיה") האם היא נקיה באמת? ואם בוילנא יש רחוב „וילקה" (גדולה) וקודם ברוסית: „בולשיה" ועכשיו באידיש „ברייטע", ולפי פרושם של כל השמות האלה היה הרחוב צריך להיות גדול ורחב, ולמעשה, היש בו מקום לזוג עגלות יחד? הוא הדין ב„שבועוננו".

רבוי השבועונים היהודיים בפולין הוא בכלל דבר אופיני מאד. אין לך פנה נידחת שלא יהא לה „שבועון" משלה. והפלא שבדבר הוא זה, שאין לכל העתונים המרובים האלה מחסור לא בחומר ולא בעוזרים: במערכות העתונים האלה אין יודעים עדיין מ„סוד היצירה" המקובל בעתונות היצירה במספריים, בגנבה משל אחרים. אדרבא, יש עודף של עוזרים מקוריים. יש אומרים, שהעוזרים האלה למאותיהם (בלי גוזמה) הם הם העושים את הוצאת העתונות הנ"ל לדבר הכרחי. תאמרו: „גרפמוניה" יש כאן. אולי גם זה. אבל לא רק זה. יש צורך לביטוי. האנשים רוצים להשמיע משהו. גם ה„שבועון" הקובריני משמיע. תמצאו בו תגובה על כל ההופעות בעולם היהודי. קראתי, למשל, את המאמרים ה„מפוצצים" על גזירת העליה וחשבתי: הלואי והיו כמה עיתונים גדולים ובעלי השפעה באמת מגיבים בכוח שכזה! הזהרו בשבועונים הלוקליים בפולין היהודית: כי מהם תצא אמונת־המונים.

באתי לקוברין ומצאתי שנוי מפליא: כולה, על כל בתיה וסימטאותיה, הצהיבה, פשוטו כמשמעו — הכל צבוע בצבע צהוב דוקא.

למה הצהיבו פניה של קוברין פתאום? היש סמל בדבר, המתבישת היא בפני מישהו, והן היא דוקא עזת פנים תמיד ו„שבועונה" יוכיח. הדבר הוברר לי תיכף מפי

בן־לויתי: צו יצא מה„וויוודה" (שר הפלך) הבריסקאי: הבתים בפולין יפים הם אלא הצבע מנולם, ועל כן יש לשנות את צבע הבתים. וה„וויוודה" יש לו תולשה דוקא לצבע צהוב. „ולא היו ימים טובים כאלה לסוחרי הצבעים, כאותו השבוע, שצריך היה למלא פקודת ה„וויוודה" — מספר בן לויתי — „והצבע הצהוב אזל והיה צריך להביאו מן הערים הסמוכות". היבוא עוד מישהו להוציא לעז על פולין, כי מצבה רע ומדוכא?

הנוער הקובריני פעיל הוא ומלא תסיסה. מכל הזרמים תמצאו כאן ואלה ואלה מתאבקים כהלכה. מצעירי מזרחי עד קומוניסטים.

היה זמן ששיחקה השעה לקומוניזם בין הנוער, עשרות הימנו מלאו את בתי־הספר הפולניים והוציאו מוניטין לקוברין בעולם המפלגה הקומוניסטית. כעת עברה תקופה זו. נשארו רק זכרונות על ה„ימים שעברו". בהם מטפלים בני־הנוער. וכבר לא מאהבה לקומוניזם, אלא מתוך „לוקל פטריוטיזם": גם לנו היו גבורים.

החלוץ הקובריני מצטיין בהרכבו האישי ובמסירות חבריו. פועלי־ציון ימין עלו למעלת הראשונה במפלגות ולהשפעה ציבורית. גם הציונים הכלליים פעילים כאן יותר מבכל עיירות הסביבה.

מתבלט בייחוד הענין לספרות. בקוברין מרבים לקרוא. כל ספר חדש נבלע כבכורה בטרם קיץ. הענין הגדול לספרות הוא בכלל פרק מענין לגבי הנוער היהודי שבפולין. אך בקוברין למדים את הספרות, מתעמקים בה, דורשין את כל ה„אכין" וה„גמין" והכל ברצינות בלתי אמצעית.

מעשה ונטפל אלי צעיר אחד, בידו ספר של ז. סגלוביץ' והוא שואל ברצינות של אקדמאי בוגר — נסתרות: יאלפני דעה, למה מתכוין המחבר ב„צילקה הפראית" שלו? מה הוא רוצה ללמדנו? וברור לו לאותו צעיר תמים, שיש ללמוד גם מסגלוביץ' לפתרון פרובלימות החיים ולהקיש מ„צילקה הפראית" על דברים העומדים ברומו של העולם. תגידו: נחיתות־דרגא יש כאן, אם במשך עשרות שנים עברו מאחד העם עד לז. סגלוביץ'. אך להצדקתו של הנוער יש לומר: לא בו האשם, שסגלוביץ' תפס אצלו מקום של פוסק, אשמה ההדרכה מצד הבוגרים, העמוסים דאגות „מעשיות" ואינם שועים להדרכתו הרוחנית של הנוער העומד כולו ברשות עצמו, מיותם.

קוברין משמשת לזה דוגמה חיה.

ל. סירוטה

תנועת פועלי־ציון צ. ס.

מפלגת פוע"צ היתה קיימת בקוברין עוד לפני מלחמת־העולם הראשונה. היא גדלה אחרי מהפכת 1917 וביחוד בשנים 19—1918 היה לה מועדון גדול עם הרבה חברים ונוטים. כל הקומה העליונה בבית פיינפלד, במרכז העיר היתה תפוסה ע"י מועדון זה. הפעילים היו: ברטנבוים, רוגוז'ניצקי ואחרים.

פלישת הפולנים לקוברין, מלחמת רוסיה־פולין, וביחוד הפילוג בתנועת פוע"צ

ב־1920, הרסו את המפלגה. נשארו יחידים אוהדים למפל. פוע״צ שמאל, אבל סניף מאורגן של פוע״צ שמאל לא היה קיים.

בזמן מעבר זה, היתה תנועת־״החלוץ״, היחידה, שהלכה וגדלה ובה חוגים: צעירי־ציון, צ. ס. ובלתי־מפלגתיים. הפעילים: לוין, חארי (שניהם בארץ) ואחרים, מהנוער: בנצי ואיטשע.

בזמן היוסד סניף מפל. פוע״צ ימין בקיץ 1925 היו בקוברין: חוג פוע״צ ובו בנצי, איטשע ואחרים, חוג צ. ס.: י. ח. ויגודסקי (בארץ בגבת) ש. סטבסקי ואחרים. היו גם חוגי־נוער, שחונך על ידם: י.ס.א.י. וצ. ס.

בין פעילי י.ס.א.: יוסף קליחובסקי (בארץ), משה ויינשטיין, הנני זוכר את צ. ס. צרקס. באחד הערבים בחודש יולי 1925, התאספו במועדון ״החלוץ״ בבית פרגר כ־20—30 חברים־ות, מהם כמה שלא היו ב״החלוץ״. הוקרא המצע של המפלגה והוצע לחתום על הצהרות־כניסה אליה. נבחרה ועדה־זמנית לארגן את אסיפת־היסוד של סניף המפלגה. באסיפה נבחר ועד ובו בנצי, איטשע, ג. דולינסקי (בארץ), יעקב נוויק (ארגנ־טינה) וצ׳רניצקי. מזכיר המפלגה: יעקב נוויק. הודקו הקשרים עם מרכז־המפלגה בוורשה והותוותה הדרך לפעולות.

תוך זמן־קצר הוקמה מפלגה ראויה לשמה, פעילה וערה. מספר החברים הלך וגדל משנה לשנה עד הגיעו ל־200 חבר־ה. ממושמעים ומוכנים לכל קריאת־התנועה, עם נוטים ואוהדים רבים שמספרם הגיע לאלף ומעלה, ונוער מאורגן ב״פרייהייט״ שמנה עד 300 ומעלה חברים־ות. עם העליה התמידית של מאות חברים לארץ והגירה לארצות שונות, הלך וגדל בכל זאת מספר החברים.

סודרה שורת בקורים של חברי־״המרכז״ וחברים מארץ־ישראל. הופע העתון ״ארבייטער־שטימע״ ואחרי האיחוד עם צ.ס. העתון ״בעפרייאונג־ארבייטער־שטימע״ ו״דאס־ווארט״. היה שיתוף מלא בכל כנוסי־המפלגה ובמפעליה. בכל שאלות־התנועה היו מקיימים בירורים מקיפים באסיפות־המפלגה תוך גישה עצמאית. הוקמה ועדה מיוחדת לעניני האגודות המקצועיות, ותאים באגודות־מקצועיות: עור, חייטות, בנין, מתכת, פקידות ואחרות.

החכוכים שהיו בין מרכז האגודות־המקצועיות הבונדאי לבין רוב חברי האגודות־המקצועיות, שהיו תחת השפעת הקומוניסטים ולבסוף המאסרים והנגישות של השלטונות הפולניים בחברי התנועה הקומוניסטית ופעילי האגודות המקצועיות, הביאו לחורבן התנועה־המקצועית המאורגנת, ואז דאגה המפלגה לארגון המקצועי של חבריה ואוהדיה, ביחוד הסבלים.

המפלגה היתה האחראית והמחנכת היחידה של חברי ״החלוץ״ במשך הרבה שנים. עם הצטרפותו של ״השומר־הצעיר״ ל״החלוץ״ — המשיכה המפלגה להיות פעילה וערה בחינוך ובהכשרה. כשהתחילה להתפתח תנועת־״העובד״ ע״י תנועת ״החלוץ״, הוקם סניף ער ופעיל, שכלל הרבה מבעלי המלאכה הצעירים בעיר ואיפשר גם לסוג אנשים זה לעלות ארצה. היתה דאגה תמידית לחברים, חסרי אמצעים שיוכלו לעלות ארצה. לקק״ל מסרנו את מיטב־כוחותינו בחינוך הנוער לערכי הקק״ל: בתעמולה, באוסף־כספים, בהרקת־הקופסאות ובהתרמה עצמית.

השתתפנו באספות־התעמולה והתרמה למען קרן־היסוד. אלה מחברינו שהיו בעלי אמצעים תרמו לקרן־היסוד. המפלגה היתה מקימה קרן־השקל ובגוש ״למען א״י העובדת״,

שהיה מופיע בזמן הבחירות, היו חברי המפלגה הנואמים הראשיים באסיפות ובמסיבות שונות. מ־1500 שקל בקרוב, שהיו מפיצים בקוברין, היה הגוש „למען א״י העובדת״ מקבל כ־1300 קולות. המפלגה שלחה גם צירים לקונגרס הציוני ה־19: החו״ח ב. פנטול וב. שווארץ. תרמנו והתרמנו גם לקפא״י. בליגה למען א״י העובדת הגיע מספר חברינו ל־400 ויותר. מזכיר הליגה שימש זמן רב הח׳ לייזר גולדברג (בארץ) וכגזברית תהלה פלדמן (בארץ).

המפלגה היתה מיוצגת בועדה לאישור לעליה לא״י. טיפלה בקיבוץ־ההכשרה, שהיה במקום וליותה מאות חברים־ות בעליתם ארצה. המפלגה היתה מיוצגת בועד של החברה „אורט״. דרשנו מ„אורט״ שיחד עם הנחלת מקצוע לנוער במקום, יטפל ויעזור לחברים בהכשרתם לעליה ארצה. בקוברין היו קיימים בתי־מלאכה: נגריה לנערים ובית־ספר לתפירה לנערות.

בזמן הבחירות לקונגרס העולמי של „אורט״ בברלין, קבלנו דרישה טלגרפית, לאפשר לנציג ממרכז „החלוץ״ להשתתף בקונגרס זה. באותו יום לפנות־ערב, נקראה אסיפת חברי סניף „אורט״ בקוברין ונבחרו כצירים: איטשע פינצ׳וק וברגינסקי ממרכז „החלוץ״ בוורשה. המנדט הועבר אליו ולא נוצל, כנראה, מסיבות טכניות. היה זה המנדט השני שקבלה אז תנועת „החלוץ״ בפולין.

המפלגה היתה מיוצגת בסניף ובקורטוריום של בית־הספר י. ש.א., שהיה אז קיים בעיר; היא דאגה למורים חברי־התנועה ואוהדים. ביניהם: גרוספלד — מנהל בית־הספר, ד. מרין, זק, מלכה רובין (בארץ), ליזה גיבגוט. אחרי סגירת בית־ספר זה, פתחה המפלגה את בית־הספר מתוך קשר עם „שול־קולט״ וקיימה אותו במשך שנתיים.

בבחירות הראשונות לעיריה, הופיעה בפעם הראשונה המפלגה עם מצע שלה. התקיימו ארבע פגישות במחתרת עם נציגי המפלגה הקומוניסטית והאוקראינים סלרוב, בענין יצירת חזית־פועלים אחידה בבחירות. השתתפו כנציגי המפלגה: איטשע, גרוספלד, ל. סירוטה (בארץ) מהאוקראינים: פריחוטיק, רפילוביץ, דמאנצוק, מהקומוניסטים: מסלייביץ, קמיניצקי משה. מאחר שהמפלגה לא ויתרה על תעמולה־ציונית ונציגות מתאימה, הופיעה בנפרד בבחירות וקבלה מנדט אחד: פנחס ליפשיץ. כשנציגי הרוסים והפולנים עזבו את העיריה לאות מחאה נגד הרוב היהודי, נבחרו בבחירות נוספות לשמונה מנדטים שלהם: בנצי ויצחק טננבוים. בבחירות הבאות לעיריה קבלנו 3 מנדטים: בנצי, יצחק טננבוים ול. סירוטה. הקומוניסטים קיבלו מנדט אחד: קפלן. ה„בונד״ לא זכה בשום מנדט.

פעולותיהם של נציגי־המפלגה בעיריה הוכתרו בהצלחה והביאו כבוד למפלגה, ביחוד הצטיינו הופעותיו ופעולתו של בנצי, הוקמה שכ׳ עובדים על יד בית־המטבחיים לדלת־תושביה היהודים והוכנסו תקנות סוציאליות חשובות לטובת־הפועלים בכלל ולטובת דלת־היהודים בפרט.

בשנים האחרונות, לפני מלחמת העולם השניה, נאסרה הופעתנו המפלגתית ע״י השלטונות הפולניים. הופיעה רק רשימה אחת הידועה בשם ב. ב. קופחה הנציגות היהודית בעיר בכלל ורשימתנו המפלגתית נאסרה לגמרי. קראנו לאספות מיוחדות בשאלות העיריה, בקרנו את פעולתה, נצלנו למטרה זו גם את העתון השבועי „קאברינער וואכן־בלאט״.

לקהלה היהודית נבחר בבחירות הראשונות ב־1928 כנציג המפלגה ד. מרין, מורה

בית־ספר י. ש. א. בבחירות הבאות נעשו זיופים חמורים וקבלנו רק מנדט אחד במקום 4 שהגיעו לנו לפי קולות שנמסרו לרשימתנו. קולות אלה הוחלפו לפני הספירה, לפי שיטת „ב. ב." הידועה, שלפיה לא הורשו ב"כ רשימות אחרות להיות נוכחים בזמן הספירה.

היחידי שנבחר מטעמנו היה בנציון. בהתיעצות עם נבחרי הציונים הכלליים והסוחרים, שרשימותיהם קבלו כל אחת מנדט אחד לועד־הקהלה, הוחלט להחרים את התוצאות המזויפות ולא להשתתף בפעולות ועד הקהלה.

נענינו לכל קריאת הצבור היהודי המאורגן, שנאבק על זכויותיו בפולין, השתתפנו בכל פעולותיו של צבור־הפועלים, בחגיגות האחד במאי, בכנוסים ופגישות של מבוגרים ונוער.

אחרי „מאורעות בריסק" (הפוגרום הידוע), עמדה המפלגה בקוברין על המשמר ועשתה הכנות לקראת יום השוק שבו עמדו, לפי האינפורמאציה שהגיעו אלינו, לפרוע גם בקוברין, אורגנו הסבלים והעגלונים. הוזהרו השלטונות והם גם נקטו פעולות למנוע מאורעות אלה.

המפלגה קיימה עבודה־תרבותית ערה. התקיימו שעורי־ערב, אוניברסיטה עממית, הרצאות ואסיפות, שתמיד השתתף בהם קהל רב. הספריה שגשגה. היה קיים קלוב ספורטיבי „הפועל" על כל מכשיריו, ליסודו ולהתפתחותו סייע המורה זק ואחר־כך מ. זובצקי. היתה קיימת מקהלה של הנוער, בהדרכתו של יצחק וינוגרד (כעת באמריקה).

מהחדרים הקטנים של בית פרגר, שנעשו צרים לעבודתנו ומהחוגים בבתים פרטיים, שבהם התנהלה העבודה המפלגתית, בכל קצות־העיר, עברנו לבית־שטיינברג, לאולם גדול יותר ועל ידו חדרים. לאחר מכן קיבלה המפלגה את אולמי בית־הספר בבנין הגדול בקצה רחוב טראגוטה, באותו בנין, שבו רוכזו כל תנועות־הנוער הציוניות, ושבו המפלגה התפתחה והגיעה לשיאה, עד שהשלטונות־הפולניים בעצת כמה יהודים, שפעו־לתנו היתה להם למכשול הכריחו אותנו ב־1938 לעזבו. אז עברנו לבית־פילקוב, ומשם לדירה בבית קנצפור, במרכז־העיר.

הרכב הועד במאי 1939 פלני פרוץ־המלחמה היה: בנצי פנטול, איטשע פנצ'וק, לייבל סירוטה (בארץ), אברשה הרמן, איטשע סטבסקי, אברהם פרידמן וחנה פודרובסקי.

השלטונות הפולניים התעללו בנו, הצרו את צעדינו, וגרמו לנו כל מיני קשיים; ביקרו בספריה והחרימו ספרים. היינו מוכרחים להגיש דין־וחשבון־כספי־חדשי ממוס־דותינו שהמפלגה פעלה בשמם: „החלוץ", „חברת י. ח. ברנר", „הפועל", „דרור" ואחרים. דרשו מבעלי המפעלים לפטר את פעילי המפלגה שעבדו אצלם,ביחוד נטפלו אל בנצי, שעבד אצל גורביץ. רצו לאסור את הופעותיו של אברשה הרמן כעורך־דין בבית־המשפט, לחצו על הפטרון שלו והצרו את צעדיו. למרות־הכל, התנהלה העבודה בכל הדרכים, עד שפרצה מלחמת־העולם השניה ב־1939.

ב־17 בספטמבר, נכנסו הרוסים לקוברין, אחרי שהנאצים עזבוה כעבור 3 ימים של פלישה. העבודה הציונית נאסרה לחלוטין. בנצי, איטשע, אברשה ורוב חברי־המפלגה, היו תחת פיקוח השלטונות הסובייטיים. המפלגה עברה למחתרת. היתה בריחה לוילנה, הדרך היחידה לעלות ארצה. והגחלת הציונית לא דעכה. פעמה עוד תקוה בלב תושבי יהודי־קוברין, עד שבאה פלישת־הנאצים ומלחמת גרמניה—רוסיה ב־22 ליוני 1941. מאז התחילה הגסיסה רבת־היסורים של קהלתנו היהודית בקוברין, עד שגועה כולה.

קוברין, אחת מני מאות עירות כאלה בליטא ובפולין. רוב־רובה יהודים עמלים, נאבקים קשה על פרנסתם. העיר חיה בזעיר־אנפין את חיי האומה היהודית, על כל גוניה וזרמיה. מן הימין הקיצוני עד השמאל הקיצוני. חיי דת ומסורת וחיים חילוניים, חפשיים. על בתי־המדרשות ובתי־הספריות שבה. היה בה משהו מיוחד „קוברינאי", בהבנה הדדית ויחסי הגינות בין החלקים השונים במפלגות ובארגונים. כל אחד שאף על פי דרכו שלו לעתיד יפה וטוב יותר לתקומת־העם היהודי ומעמד־הפועלים.

זכור נזכורה את קוברין, עיר בה נולדנו, חונכנו וגדלנו ובה השארנו את כל היקר והאהוב לנו, את הורינו, אחינו ואחיותינו, ואת כל הקרובים לנו, קרבה משפחתית ורוחנית, וביניהם מאות חברי המפלגה והנוער, ואלפי אוהדים, שנשאו ברמה את רעיון תחיתנו הלאומית והסוציאליסטית ושחלק מהם נלחם מלחמת־גבורה ויאוש נגד הנאצים הפורעים.

קוברין, רחובותיך ובתיך — אם הם עוד עומדים על תילם, מה את עכשיו לנו? מקום זועה ורצח, חרדה ויאוש, דמעות וכאב של קדושינו!

מי מסתובב כעת ברחובותיך, שהמו פעם מיהודים?

מדוע לא נחרבת כולך, עם חורבן יהודיך?

פגישת פועלי־ציון—צ"ס בקוברין בשנת 1931.

בקן „השומר הצעיר"

מתוך יומן של קבוצה

...היום י"א אדר — אזכרה לגבורי „תל־חי".

בערב התאספו כל השומרים והשומרות. האולם עטוף שחורים. האח ה. מדליק את העששית. מצב רוחנו מרומם ואין לתארו במלים.

המורה מר אלקון פותח את האקדמיה בנאום מלבב ויפה, בדברים חוצבים להבות אש העריך את האישיות הפלאית והמזהירה של יוסף טרומפלדור וגלל לפנינו את פרשת „תל־חי". אחריו נאם ד"ר פריבולסקי על תפקידי הנוער בשעה זו. ברגשי קדש הקשבנו לדברי הנואמים, שהציתו בנו את אש המרד, ניצוצות בוערים של חפש ואהבת ארץ מולדת. התמונה היתה נהדרת — באמצע המדריכים היקרים ומסביב האחים והאחיות, שעיניהם נצצו ופניהם הקרינו. וכאילו שמענו קול: שומרים ושומרות! נפלנו ב„תל־חי" בתור שליחי האומה העברית הקמה לתחיה, המשיכו אתם בדרככו! וקול שהתפרץ מנבכי נשמתנו ענה: גם אנו נהיה כמוכם! נחשל את רצוננו ונבקיע דרך הגאולה!

מבעד החלון נשקף ליל חשך ואפלה. הלילה הזה היה לנו לסמל הגלות, סמל ליל החשך מסביבנו.

אולם בסמל „תל־חי" נעלה ונעפיל למולדת!

קבוצת „שמעון" — תרפ"ג.

במעון השומרי

בחוץ מטפטף גשם. רוח סערה שורקת. בבית שעמום, עצב ותוגה חרישית. הזקנים מתחממים על יד התנור. קשה לצעיר לשבת בבית. המעון השומרי רומז, קורא לחיים מחודשים, להוי של חדוות נעורים... הלכתי למעון. רעש והמולה. אספות, שירה. בכל פנה קבוצה מיוחדת. מה יפים החיים במעון! כאן, יצרנו סביבת נעורים משלנו. זהו ביתנו. כאן הננו מבלים את שעותינו הנעימות ביותר. וראה זה פלא: אותם הבחורים והבחורות, שפניהם הביעו תוגה, דאגת הקיום, במעון שכחו את האתמול עם צרותיו. ובלי פקודה התפרצה שירה כבירה, שירת נוער מרדני ותוסס. והשירה סיפרה על חלומות נעורים, על מולדת הנבנית ע"י בניה־בוניה, על חלוצים, המקריבים את נפשם על מזבח העם... ויש בשורה השומרית מן המרד, מן הרצון הלוהט והחזק, השואף לשינוי החיים, למציאות חדשה.

ידים משתלבות, זרועות מתלכדות ועיגול נוצר. וברקוד יביעו השומרים את כל נפשם ומאדם. קצב אחד ואחיד לרצון, לאמונה ולהכרה אחת: „מה טוב ומה נעים, שבת אחים גם יחד".

(אריה. גד. „מסדה").

רגעים במושבה

(מתוך יומן)

לילה, ליל חשך ואפלה. השמים מעוננים. עוד רגע וטפות גשם נתכות עלינו. בדומית הליל נשמעת יללת הרוח.

ואנו חבורת צעירים, שהתכנסנו במושבה, הנרתע מהחשך שמסביבנו? מה לנו הלילה המפחיד, אם הלב ישיר, ירון ויריע. דבוקים ומלוכדים הננו יושבים מסביב למדורה — מדורת הפתיחה. כל אחד נועץ את עיניו במדורה הפולטת זיקי אש, בלהבות המתפתלות למרומים ורבות נחזה בהן: הנה מרחפות לפנינו הדמויות הקדושות של גדולי

המדע ומחפשי האמת שהועלו על המוקד. הנה מעוני האינקביזיציה שנשרפו על קדוש השם. אולם יש גם אש צורפת ויוצרת, המעלה את האדם ומחדשת אותו, אש המביאה בשורת המרד.

בחשכת ההווה האפור ובאפלת חיינו הנוגים העלינו מדורה, המדליקה ניצוצות בלב כל בחור ובחורה בישראל וכל הניצוצות האלה מתלקחים ומתלכדים לשלהבת אחת המאירה את הדרך לשחרור, לגאולה ולחיים חדשים. כך גם הפעם: נספוג לתוכנו את ניצוצות המדורה ובכחם נמשיך ברקמת ההוי של תנועת הנוער בישראל, ולאור ראשוני התנועה נתחנך!

הרוח התגברה, הגשם נתך עלינו ואנו: ההד עונה אחרינו את דברי ההימנון: „הסופה אף כי תכה גל, נרימה ראש אל על". — שעת ההבטחה. השמים מתבהרים, רק רוח קלה תניע את צמרות העצים. טורים, טורים התיצב המחנה סביב דגל המושבה. מבין השורות יוצא חבר צעירים העומדים להבטיח. כל המחנה היה שרוי במצב רוח מרומם. הפנים הביעו כוננות נפשית לקראת הבאות.

היו אלה רגעי התרוממות הנפש והתעלות, בעת שהמבטיחים חזרו על ההבטחה בקול רם וצלול: „הנני מבטיח להיות שומר"... ועוד מחנה בא בברית עם התנועה ועוד מחנה צעירים התקשר עם „השומר־הצעיר". רגעי ההבטחה נחרתו בלבי. רגעים כאלה משמשים מעין לא אכזב, ממנו שואבים עדוד וחשול הרצון — להתגבר ולהמשיך על אף הכל...

מנחם גרי

קוים לתולדותינו

באייר 1920 יסדה קבוצת נוער עם משה מינץ בראשה את קן „השומר־הצעיר" בקוברין — הראשון בפוליסיה. הודות לפעולתם הנמרצת ובסיועם של העסקנים: המהנדס לוויטס, ד"ר פריבולסקי, ברוויקונקין אושרה האגודה ע"י השלטון המקומי.

בתור צופים, היתה מטרתם הראשית: לפתח את גוף הצעיר היהודי, לקרבו אל הטבע ולהכשירו לחיי חלוץ בארץ־ישראל — הם שמו לב ביחוד לטיולים ולתרגילי התעמלות וכו'. מקום הרכוז שמשה החצר ההיסטורית — טראוגוטטא 33. משם יצאו מזוינים במקלות ובילקוטים על השכם לטיולים ובסביבה נערכו משחקי צופים ואמוני התעמלות.

המנהיג, שהיו לו סמכויות מלאות, עמד בראש האגודה וריכז בידיו את כל הפעולה. האגודה גדלה, המסגרת התרחבה, זרמו לתוכה צעירים מסביבות שונות וחוגים בעלי ערכים שונים.

מן הנמנע היה שישלוט מנהיג בעל זכויות בלתי מוגבלות. פרצה אז מהפכה „היסטורית", וכתוצאה ממנה נבחר בתור ראש ההסתדרות, האח חיים גולדברג עם מועצה שאליה נבחרו: גולדשמיד פנחס, ליפשיץ דוד, ליפשיץ ליפא, נוביצקובסקי חוה.

בחיי הקן החלה תקופה חדשה. ברחוב קלאשטארנאַ אצל שמערל הבלן שכרו אולם, וכאן התחילה האגודה לחיות ולרקום חיים חדשים. בהדרכתו של מר נח אלקון התחזקה והתעמקה העבודה החנוכית—תרבותית בקבוצות ובגדודים. התקופה הזאת הצטיינה בעבודתה התרבותית, שהסתעפה והתבטאה במפעלים שונים. הוקמו מפעלים לנגרים ולחייטים, שערכם גדול ורב לפרודוקטיביזציה של הנוער היהודי. בשנת תרפ"ה התארגן

ג׳וד „כפירים״, השכבה הצעירה „בהשוה״צ״. הקן גדל והתפתח. העבודה התקדמה בקצב מהיר. ככה זרמו החיים בקן עד שנת תרפ״ט, שהגה נקודת מפנה בחיי מחנני ויצירתו. הגיע זמן ההגשמה העצמית. הבוגרים לא היו מוכנים למעבר הפתאומי, כשההגשמה האישית נעשתה ליסוד ראשי בהלכה ובמעשה של „השומר־הצעיר״ ונאלצו לעזוב את התנועה. העובדה הזאת הביאה למשבר פנימי, לכשלון, אולם צצו כוחות חדשים, שנרתמו בעבודה בהתרגשות ובהתלהבות מיוחדת, הם הפכו את הקן למבצר שבו חושלו תכונות הצעיר העברי. השנים האחרונות לא הביאו לשום זעזועים ומשברים. החיים זרמו באופן נורמלי. דור מנהלים עלה — שני תפס את מקומו.

הקן השתרש בתנועה והודות למאמציו ומסירותו נעשה לקן יסוד, שעמד במשמרות הקדמיות של תנועתנו ומלא בשלימות את שליחותו ההיסטורית.

הקן אסף במשך 15 שנות קיומו 12.465 זהובים לטובת קק״ל.

מהקן עלו לארץ־ישראל: 85 אחים ואחיות.

בקן נמצאו בשנת תרצ״ה—1935: 310 איש. בוגרים — 65, צופים —114 „בני מדבר״ — 131.

מדין וחשבון שפורסם בגליון־חג מיוחד.

„הפלגה״ ביער צ׳רבצ׳יץ

איסר פינצ'וק

מחיי התנועה בעיר

היד רועדת וכולי אחוז צמרמורת, בגשתי להעלות על הנייר תאריכים היסטוריים ועובדות מימים שעברו, הלא הכל הלך לאבדון באופן כה אכזרי וטראגי.

בשנת 1937 ירדה מהלומה קשה מאוד על התנועה הציונית בקוברין. אחרי כל העמל והטורח הרב שהשקיעו בתנועה ראשי המפלגות וההסתדרויות הציוניות ניכרו בה פתאם סימני ירידה והתפוררות. ליום זה חיכו השלטונות המקומיים וראש הקהל הממונה ע"י השלטונות, שעזר להם לא במעט בממוש תכניתם הזדונית: להחרים את הבית הגדול והמפורסם ברחוב טראוגוטטא 33. זו היתה לנו מכה איומה.

התעוררה השאלה: מה לעשות? איך לפנות ומי יפנה לשלטונות לשם העברת רוע הגזירה? כל הדרכים היו חסומות ועל הכל רבץ הפחד מפני היד השלטת בחיינו הפנימיים. ובינתיים נדמו צלילי השירה ונפסקה המיית החיים מן הבית בטראוגוטטהא 33, ששימש מבצר להנועה בעירנו. היינו שרויים בדכאון, ידענו מראש כי זה מבשר לנו רעות. קשה יהיה להמשיך בתנאים איומים אלה.

בבקר לא עבות אחד נתבשרנו ע"י שליח, שבאה משלחת מטעם השלטונות לבקר את הבית, שכל הזמן היה בעיניהם לצנינים. אני ועוד כמה חברים הגענו חיש מהר למקום, כדי לעמוד על אמיתות הדברים. עמדנו מרחוק בפנת טראוגוטטא וסאַדובה להסתכל במחול השדים. ומה הופתענו: מתוך המשלחת הזדקר איש צנום, גבה־קומה שהכרנוהו יפה. יד אחת נעוצה בכיס והשניה מחזיקה במקל והוא מתאר לחבריו הגויים את גודל הבית וכל תכונתו. החיוך הזרסני, שהיה נסוך על פניהם העיד על החלטתם הגמורה לבער אחת לתמיד את „הרע" מן הבית ולהשכין בו את „קדושתם". המצב בפולין בכלל בימים ההם, ובקוברין בפרט, היה קשה מנשוא. רדיפות על גבי רדיפות, השתוללות ופוגרומים על כל צעד ושעל. בערבים פחדו לצאת מן הבתים, כי לא פעם קרו מקרים בלתי נעימים.

האנטישמיות חגגה את נצחונה בריש־גלי. לא ההמון הפרוע, כי אם דוקא הצמרת הפולנית הראתה את פרצופה. הנה דוגמה אופינית: הוזמנתי פעם לסטרוסטה (מושל המחוז) בענין ה„קוברינער וואכנבלאט" ותוך כדי שיחה שמעתי מפיו מלים כדרבונות: „חכו, יבוא עליכם היטלר!". דרכי טראוגוטטא היו אבלות. חברי „השומר־הצעיר" זרמו בפעם האחרונה לפנתם השקטה והפרידה היתה קשה מאד. הצטופפו ע"י הבית, בלחש וביגון דברו על הגזירה הקשה. הזכירו זה לזה את הזמנים הטובים והקשים, כשהשלטון זמם בצורה פשוטה וגסה להפטר מהסתדרויות הנוער הציוניות. אז היה שולח בערבים שוטרים מזוינים לבקור במועדוני התנועות. והבקור היה נמוסי מאד. השוטרים היו נכנסים ורואים: בחורים־ות יושבים בחדרים מוארים ומנהלים שיחות על דא ועל הא, ע"י הספריה יושב בחור ומחלק ספרים, ובאולם הגדול רוקדים את ההורה הא"י. נראה שהדברים לא מצאו חן בעיני הממונים על הסדר ופקדו לעזוב את האולם תוך כמה רגעים. ובפרוזדור האפל נתנו חופש לרצונם הזידוני, האלות הלמו. היו מוכים ופצועים. ולמחרת, אחרי הערב הנעים הזה, בקרו באי־כח הועד של „השומר־הצעיר" ה"ה: ד"ר ליברמן ז"ל, שכהן כיושב ראש הועד וברויקונקין ז"ל, אצל הסטרוסטה וספרו לו על

מעשיהם של שומרי החוק בקן „השומר־הצעיר". תשובתו של הסטרוסטה היתה שקולה ומדודה: „במשטרה הפולנית אין עוד אקדמאיים" (כאילו מעשיהם של האקדמאים הפולנים היו יותר יפים ממעשי השוטרים).

יום הפינוי הגיע. לילה גשום. עגלות מתקרבות לבית הגדול ומתחילים להעמיס את הרכוש הרב. העינים מושפלות, כאילו התבישנו להביט אחד בפני רעהו מרוב כאב ומפח נפש. מרחוק ראינו את בנצי ואיטשה עסוקים באותה העבודה. מבלי להוציא הגה מפינו שרכנו את רגלינו הלאה, הגענו עם רכושנו, עמל־שנים, לזמחביץ, לאכסן אותו שם באחת האורוות. במחי יד אחת נגמרה תקופה מזהירה בחיי הנוער הציוני בקוברין. קשה היה להסתגל לחיי נודדים אלה. הלב כאב, בראותך את אבדן הספריה שלנו יקרת־המציאות, שהקדשנו לה את מיטב שעותינו בערבים. כנראה, שהשאיפה והמטרה הנעלות אינן נותנות מנוחה. על אף הכל היו אנשינו מתאספים פעם בשבוע בשבת בקופצינה. בזה הצטמצמה אז עבודתנו. נחשבנו למורדים. הפעולה הציונית בדרך כלל קפאה. האטמוספירה המורעלה הטביעה את חותמה על כל הפעולה.

בשנת 1938 הורע מצבנו. מצאנו מקום־מקלט ברחוב שקולנה בבית עקיבא וינר. שכרנו שני חדרים קטנים ובאיזה אופן שהוא הסתדרנו ושמרנו על היש בזמנים טרופים אלה. השכבה הצעירה שבראשה עמד יוסף שברץ, קבלה על עצמה את נהול הקן ועשתה זאת מתוך מסירות נפש, למרות כל ההפרעות והקשיים מבפנים ומבחוץ.

אחרי כן עשו השלטונות עוד צעד: סגרו את ה„קוברינער וואכנבלאט". זה היה ביום 18.6.1938. רפו ידי העסקנים. התחילה אפטיה גמורה. הפחד גבר עד כדי כך, שפחדו אפילו להיפגש עם אנשים שהיו חשודים בעיני השלטון. היו יחידים בינינו, שראו בעינים גדולות חזות קשה והם החליטו להנצל בכל מחיר מן השואה ההולכת ומתקרבת. במצב כזה נפרדתי מכל היקר והקרוב ללבי ויצאתי לדרך...

קן השוה"צ בקוברין ב־1934.

שמואל סגל

מקוברין היהודית - ספר...

האם זאת היא אירוניה של הגורל, או סתם מהתלה מרה של ההיסטוריה, אבל עובדה בלתי מעורערת היא: מקוברין השוקקת חיים יהודיים ישאר ספר בלבד. מתפקידו של ספר זה יהיה להנציח לדורות הבאים את זכרה של הקהילה העתיקה, בה רבוא יהודים שזרו מאב לבן את החוט העתיק של חיים יהודיים, של תורה וחכמה ושל מסירות בלי גבול ליהדות ולעם היהודי.

וסוף כל סוף, מה יוכל להביע הספר על קוברין? האם לא יהיה רק בבואה חיוורת של חיים מפכים בעוז, של מאבק אידיאות ורעיונות, שרקמו מאות בני הנוער היהודיים על גדות המוחאביאֶץ? עתים מתגנבת מחשבה אם כדאי והוגן לנסות להביע בכתב, מה שלא ניתן להיות מובע בשום ענין ואופן?

ואף על פי כן יהיה הספר הצנוע על קוברין אחד המקורות המעטים מהם יוכלו לשאוב בנינו ובני בנינו את מעט החומר והידיעות על מה שקוברין היהודית היתה בעבר הלא־רחוק.

שרידים, אודים מוצלים מחורבן קוברין המפוזרים ומפורדים בעולם כולו מהווים את העדים האחרונים שעוד ראו את קוברין במו עיניהם. בנינו לא ירגישו עוד מה שאנו מרגישים. יהא נא ספר זה נסיון לקיים אֶצל צאצאינו שיבואו אחרינו את יחס הקדושה שיש לנו לעיר בה נולדנו ובה חלפו נעורינו.

***

חורבן קוברין הוא חורבן כללות החיים היהודיים, חורבנם של מיליוני יהודים, גברים, נשים וילדים. קוברין היא אחת ממאות הקהילות שנמחו „בין לילה" מעל פני האדמה.

מאות שנים נבנו והלכו חיים יהודיים. פוגרומים קטנים וגדולים נהיו כמעט מעשים בכל יום, אך זה לא הפריע ליהודים לבסס ולהרחיב את מוסדותיהם, את בתי־מדרש שלהם ובתי הספר שלהם, את מועדוניהם ובתי החולים שלהם, את ארגוני הנוער והאגודות הסוציאליות שלהם. מי מילל ומי פילל כי כל זה ייעקר מן השורש?

מי אינו זוכר את הילדים והנוער, בצעדם ברחובות קוברין בחג ל"ג בעומר? פנים צוהלות, ראשים עונדי ירק, לבושים חולצות צחות כשלג, ובפיותיהם שירים ישראליים בעברית מצלצלת. תחת צלילי התוף נשמעה מפעם לפעם הקריאה „קדימה!" וכולם צעדו י ח ד, ילדי בי"ס ונוער מכל הזרמים. מהשומר הצעיר עד בית"ר, מ„תרבות" עד „בית יעקב". הלבבות הלמו בקצב אחד, בתקוה אחת. והתהלוכה הארוכה של ילדים ונוער, ואחריהם אבות ואמהות בדמעות־גיל בעיניהם, נהרו לככר בית־הכנסת.

בית־הכנסת העירוני, פארה של קוברין, חרדים וחפשים התגאו בארון־הקודש המגולף לתפארת. מה גדול היה בית־הכנסת בעינינו. כמה דמעות ספגו לתוכם ארון־קודש מוזהב זה וארבעת הכתלים של בית־הכנסת. שם נאם הרב לפני הילדים והנוער.

שני רבנים היו בקוברין, ובכל שנה התחלפו בתפקידיהם. מה רבה משמעות ענין „שני הרבנים". כמה טמפרמנט אבל תום־לב היו במאבק של שני ה„צדדים", בין מצדדי ר' מיכאל ובין מצדדיו של ר' פסח.

הילדים כבר שמעו את דבריו של אחד ה„צדדים". ולאחר שהרב סיים את דרשתו

הנואמים האחרים גמרו את נאומיהם יצאו הילדים והנוער עם דגלים תכולים־לבנים בראשם לחורשות הסמוכות לחוג כראוי את חג הגבורה היהודית — ל״ג בעומר.

ובכמה שמחה ועליזות צעדו הילדים עם דגליהם בבתי הכנסת בחג השמחה — שמחת תורה. ויהודים מבוגרים הפכו ילדים ברקדם וספרי־תורה בידיהם.

כמה עושר היה בפולקלור המסורתי, במנהגים, ב״שטיבלך״ של החסידים, בכל פינה של החיים היהודיים בקוברין.

ודומה היה, כי שום כוח בעולם לא יהיה לאל ידו להרוס את החיים השוקקים. לא עלה על הדעת כי יש כוח שיוכל להשתיק את ה״נאַווסקי״ ההומה ואת אולמי ה״קסרקטין״ של מרגלית עם הנוער הרועש שם. מי יכול היה לחשוב, כי אפשר יהיה להשתיק לנצח את התפילות הלבביות שבקעו בין בימי חול ובין בימי חג ומועד מקרוב לשלוש עשרות בתי־המדרש וה״שטיבלך״.

ואף על פי כן נהרס הכל ונאלם דום. כיום שקטה קוברין יותר מבית־קברות, כי גם מתים אין שם. וכך נדמו הרינה והתפילה, הלמות הפטישים וזמר השוליות.

אין שומעים עוד את צחוקם המרנין של הבחורות והבחורים היהודיים, אין שומעים את ה״ונתנה תוקף״ המעורר דמעות של החזנים והש״צים, אין שומעים עוד את השיעור בתלמוד ואין שומעים עוד את הלקח בשפה העברית של נח אלקון. הכל נדם, הכל נכרת, כמעט ללא כל שריד.

***

קוברין היתה תמיד מרכז של תרבות יהודית ושל פעילות ציונית. קוברין הוציאה דורות של משכילים יהודיים. שרידיה מפוזרים בכל הארצות והיבשות. בארצות רבות תופסים אנשי קוברין מקומות חשובים בחיי הצבור והתרבות של היהודים. הם נמצאים בישראל, בארצות הברית ובמדינות אחרות. בהם גם סופרים ומשוררים השואבים את יניקתם מהחינוך וההשכלה שקיבלו בקוברין.

קוברין עבדה באמונה את הציונות ואת ארץ ישראל. ברובה המכריע היתה עיירתנו נוטה לציונות. בהתלהבות ובמסירות אספו עשרות עסקנים, צעירים וקשישים, כספים לטובת הקרנות הלאומיות. מריבות בין המפלגות היו לעתים קרובות על רקע התחרות בעבודה למען ארץ ישראל.

בשנות העליה השלישית עזבו מאות קוברינאים את בתיהם המרווחים והנוחים ואת בתי הספר, ויחד עם המחנה החלוצי הגדול מערים וארצות אחרות הלכו לייבש את ביצות העמק והגליל. וכך עשו אנשי קוברין בזמני העליות המאוחרות יותר.

החלוצים הראשונים לוו לתחנת הרכבת על ידי כל העיירה. בככר לחם הטמינו את אקדחם, — שהיווה בימים ההם את הנשק הראשון של ה״הגנה״.

ומה נהדר היה המראה בהתפרץ ספונטאנית שירת ״התקוה״ מפיות הנאספים, שעה שזזה הרכבת עם העולים.

כמה חיים היו באסיפות המתחרות של המפלגות השונות לבחירות לקונגרסים. היו מגיעים ממש למהלומות, אבל אחרי שעה קלה נהיו שוב ידידים, אחים ורעים.

בכמה קוצר־רוח וכליון־עינים היו מצפים בבקרים לגליונות העתונים, כדי לקבל ידיעות מארץ ישראל. קוראי ״היינט״ ו״מאמענט״ היו מתכנסים קבוצות־קבוצות ליד דוכן־העתונים של הולצמן, ולא שמו לב שבזה חסמו את המעבר לעגלות.

ושליחים ונואמים מארץ ישראל לא ישכחו לאורך ימים את הכבוד והיקר שנחלו בביקורם בקוברין.

וכל יהודי הלא חלם לבוא במוקדם או במאוחר לא"י. דחו את ביצוע הדבר מתוך מחשבה אולי כדאי לאסוף עוד מעט כסף ולבוא לא"י ברכוש גדול יותר. גם חוקי ממשלת המנדט לא הקלו על העליה. אך מעטים מהיהודים חשבו אז, כי אולי יבוא יום ויהיה מאוחר מדי. והיום בא...

ועל משואותיה של קוברין היהודית, של מנהגים ונמוסים, של בתי ספר ומוסדות חסד, נגוזה גם קוברין הציונית.

***

מעניין היה לדעת מה חשבו אחינו ואחיותינו, שעה שהלכו למות. האם בכלל עוד יכלו לחשוב אז באופן אנושי? האם לא המיתו קודם את נפשותיהם לפני שהשמידו את בשרם?

במצעד המוות של מיליוני יהודים ומאות קהילות הלכה לאבדון קוברין היקרה שלנו. בדמעות, דם ואש נספו צעירים וזקנים, ישישים ויונקי־שדים, אין נקי.

הבה נשמור בקדושה ובטהרה לנו ונעביר מורשה לבנינו אחרינו את תמונת ד ר כ ם ה א ח ר ו נ ה, תהלוכת המוות, הדמות הפטריארכלית של רועה העדה ר' מיכאל. לנצח יהדהד באזנינו קול הנאום המעודד שנשא „ל פ נ י ה ם" מחנך הדורות בקוברין, נח אלקון.

יפים היו בחייהם, יפים היו במותם. נכרתו במוות שרק דמיונו של השטן היה יכול ליצור אותו. כקדושי עליון נעקרו מהעולם בידי מרצחים טמאים שלא באו על ענשם.

קוברין לא נכרתה כ ל י ל. היא השאירה ירושה חיה שתוסיף לחיות ולהתקיים — חלקה במאבק לארץ־ישראל יהודית ובכינונה של מדינת ישראל.

ובלי כל ספק היתה משאלתם האחרונה של אחינו ואחיותינו שצעדו בתהלוכת המוות, כי השרידים יסיימו ויגשימו את חלום חייהם. זאת היתה בלי ספק תפילתם החרישית שלחשו בשפתיהם הגוססות, לפני שנפחו את נשמתם האחרונה.

החלום, המשאלה, התפילה, החזון באו ומבוצעים יום־יום על אדמת ישראל.

עירנו באספקלריה של העתונות

ב„המליץ" 1883 (גליון 21) מובאה קורספונדנציה אחת מקוברין מסופר מקומי אחד, בשם אי"ש, שיש בה כדי לשפוך אור על ההווי של יהודי עיר זו באותם הימים.

הסופר מודיע „על מחלת האסכרה ר"ל (דיפטריט), שפרצה בעירנו (קאברין) ורבים חללים הפילה". והנה כתחבולה ותכסיס למניעת מחלה זו, גזר הרב דמתא (רבי שאול) ביום ב' פרשת תצוה לאמור סליחות ותפלות ולתת פדיון כופר נפשות, אבל אחרי שגם זה לא הועיל „ויבן הרב כי כל זה בא רק בעוון פריצי הדור הקוראים בספרים חיצונים, ואחריו מלא המופלג ר' זס"ש (כוונתו כנראה, להגאון רבי זלמן סענדער כהנא שפירא, שהתגורר אז בקוברין כחתנו של הנגיד הנדיב יאשע מינקעס), עם כל הדיינים ועשו בקורת קשה בראשונה בארגזי הבחורים העניים שבבית־המדרש ואחר כך הלכו מבית לבית עד בואם אל איש חיט, וימצאו אצל בנו הבחור, שבחובשי בית־המדרש את הספר תל"ע (כוונתו בוודאי ל„תלמוד לשון עברי" לבן־זאב), „חוטר מגזע ישי"

ו„שמחת חנף" (לפרץ סמולנסקין). אחר כך מצאו אצל עוד אחד את המט"צ בן עח"ב (לא יכולתי לפענח ראשי תיבות אלו. מ. צ.) ויעוררו זעקת שבר. „אכן נודע הדבר בשל מי היתה הרעה"!

והזעקה הקיפה את כל העיר וכל ההמון רץ לבית־המדרש, שם ישבו הרב וסיעתו חצי גורן עגולה, וידינו את הספרים לשריפה ואת מחזיקיהם למכות ולמהלומות והכל נתקיים כהלכה. כל אחד נדחק לחטוף את הספרים ולהשליך על המוקד. בחפזם שרפו גם חומש ופירוש רש"י וספר תהלים. אחרי אשר קבלו הצעירים את פסק־הדין כדי רשעתם הוכרחו כל בני הנעורים, אפילו אלה שלא טעמו טעם החטא הזה, להתחייב בתקיעת כף לבל יהינו לקרוא שום ספר ומכתב־עת בלשון עבר מעתה ועד עולם". הסופר מסיים מכתבו זה, שבוודאי נכתב לפי נקודת־מבט משכילית, במלים אלו: „ואחר כך שתו יי"ש בכוסות ארכות לחיים ארכים וילכו לבתיהם שמחים ועליזים, כי זכו לבער את הטומאה והקטרוג מבתי־מושבים ולא יוסיף עוד המלאך המשחית לבוא לבתי ישראל לנגוף.

בתשעה באב תרמ"ו (1886) ביקר הנציב הרוסי (השליט על כל פלכי צפון־מערב שבתחום הרוסי) בקוברין. משלחת של יהודים, שהיתה מורכבת מ„הרב מטעם" ונכבדי העדה, קבלו את פניו על יד בית־הנתיבות (תחנת הרכבת) עם לחם ומלח, כנהוג, המוגש על טס של כסף. והנה לפי דברי הסופר המקומי, ששלח ידיעה זו ל„המליץ" (92), חתום בראש תבות „ד"ש", לא שמו לב אנשי המשלחת הזאת, שבלכתם לראות פני שר וגדול, עליהם לנקות מקודם את בגדיהם ולהיטיב את שערות ראשם. הם לא עשו זאת מפני יום התענית והאבל, ומשום כך „היה שער ראשם וזקנם פרוע ובגדיהם לא היו נקיים" ו„גם לא שמו נעליהם ברגליהם". כל זה עשה, לפי דברי הסופר המקומי המודיע, רושם רע על הנציב והוא לא הראה להם פנים מסבירות. הנציב פנה אל פקיד המחוז ואמר לו, שהוא מתפלא על כך, שבעירו נמצאים אנשים מבני הדור הישן בעלי פאות ארוכות היורדות עד הצואר, ויצווהו, שמהיום הזה והלאה, לא תמצאנה עוד פיאות ארוכות בכל ערי המחוז שתחת פקודתו. הכותב מודיע, שכתוצאה מזה, אחרי שהנציב נסע לדרכו, פקידי המחוז נתנו צו להרב מטעם המלוכה, להזהיר את היהודים יושבי העיר לכרות את פיאותיהם — אחרת ימסור דינו לשופט השלום לעונש...

הדבר הזה, כותב הוא, הרעיש את העיר והחסידים בעלי פאות ארוכות, שהם לפי דבריו „רוב יושבי העיר", „בוכים למשפחותיהם, על הודם והדרם כי גלה מהם". „כי חסיד בלא פאות ארוכות לאו שמיה חסיד" — בהערה לגלגנית זו על חשבון החסידים מסיים סופר משכיל זה את מכתבו זה שפורסם ב„המליץ".

ב„המליץ" 1903 (129) מוצאים אנו במכתב מקוברין שבבחירות ל„זקן בית הכנסת" (סטאראָסטאָ), נבחר פה אחד ישעיה לייכטונג ולסגנו מרדכי טענענבוים. המודיע מוצא לנחוץ לציין ש„כל בני עדתנו שבעים רצון מהבחירה, כי האנשים האלה ראויים לכהונתם וחזקה על חברים כמותם שלא ימעלו בקודש... הכותב מקווה שעל ידי בחירה מוצלחת זו „ישתדלו לחדש מוסדות חדשים לטובת העניים, יפקחו עין על בית־המחסה לזקנים וזקנות, שלא יסובבו על הפתחים, יען כי ארוחתם תנתן להם", כמו כן יראו לחדש את הגמ"ח ש„רבנו הגאון הצדיק רבי שאול זצ"ל יסדו ויקראהו ע"ש „מגן שאול", אשר בעתו היה לעזר רב לענייי עירנו ועתה נשבת ונחרב". כמו כן צריכים ה„זקן" וסגנו „לקחת תחת ידם את הנהגת התלמוד תורה אשר חבלוה מנהלים צעירים מחוסרי נסיון בהבניסם לתוכו בני אמידים ואת בני העניים והדפו מפניהם החוצה"(!).

המודיע מוסר כמו כן, שהרב הגאון אב״ד (רבי מאיר אטלס) והרב הרשמי אספו מאתים וחמישים רו״כ לנגועי פרעות קישינוב ועוד יתוספו עליהם, כי רק חלק מאנשי העיר נדבו ובגלל מחלת הרב הצדיק רבי פנחס שיק, שגרמה למבוכה ורוח עצב בעדה — שבתו מעבודתם לפי שעה״. בגליון אחר של העתון באותה שנה (גליון 175) באה ידיעה מקוברין על בקורו של הנציב (הגנרל־גוברנטור) סוויאטופולק־מירסקי עם סגן שר הפלך הגרודנאי באחת השבתות בחודש יולי בעיר קוברין. משלחת מורכבת מהרב והרב הרשמי הגישה להם לחם ומלח ולמחרת ביקרו את בית החולים העברי וידברו עם המשגיח על בית־החולים בירמאן נחמן דוד ויפק מהם רצון.

שר הפלך הלך ברגל לבית־הכנסת העומד לא רחוק מבית־החולים ומאות אנשים נקבצו על יד הכניסה. משני צדי הפתח עמדו שתי שדרות מנגנים יהודים וגם להקת מנגנים של המכבים החפשים בעיר. בפנים קבלוהו הרב הרשמי, המלומד ח. לוין, זקן בית־הכנסת טננבוים ועל ידיהם ספרי תורה עם כתריהם ותכשיטיהם העשויים מכסף וזהב. השר בא עם בני לוויתו על יד הבימה מול ארון הקודש, ששם הוכנו למענם כסאות לשבת. הרב הרשמי ברך את הקיסר ושתי הקיסרות ויורש העצר וכל המשפחה ואת האורחים הנכבדים ולבסוף ברכת „הנותן תשועה״. מענין להביא כאן הערת הסופר המקומי ש. אנדרינאווסקי במלים אלה: „תקוה חזקה, כי כאשר עירנו מטוהרה מחלאת מין אדם ומאחים ואחיות נפשעים (הכוונה לאנשי המהפכה הרוסית שהחלה להראות אז באופק החיים הפוליטיים; תנועה זו היתה כבר ניכרת גם בעיירות ישראל שברוסיה) ועם שונים לא תערב עד הנה, כן גם להבא לא יציצו בה פרחי זדון וענבי ראש״.

ב„המליץ״ 1898 (163) מודיע ברוך גארבער, שבקוברין נוסדה על ידי שד״ר אחד מישיבת „החפץ חיים״, „אגודת בחורים״, להתאסף אל אחד מבתי התפלה בכל יום ויום לעת ערב, לשמוע מפי המלמד אשר שכרו להם, פרק במוסר ודרך ארץ, שלחן ערוך עם פרשת השבוע. האגודה היא מבני הנעורים בעלי־המלאכה בעירנו ותחת לשוטט בחוצות העיר בעתותי המרגוע בשבתות ובמועדים, ולפרוע מוסר ודרך ארץ, יושבים עתה כשלש מאות נערים בבתי התפלה כשתי שעות ומטים אזנם לשמוע דברה״. הכותב מסיים: „יהי שם האיש המייסד מברך״! על ההוויי של חסידי סלונים בקוברין לפני חמישים שנה בדיוק נוכל להסיק לפי מכתבו של בן־עיר זו א. מ. סאלאווייציג ב„המליץ״ 1900 (93). מביא הוא שמה ידיעה מענינת זו: „החסידים בבית־המדרש ס. מוצאים את עיקר היהדות בכובע (היטעל) דווקא ולא במצנפת (הוט) חלילה. ולא ביישו להקים שאון בבית־המדרש ולבזות את אחד מבני חברתם על אשר שם מצנפת בראשו... המודיע מסיים במלים: „וכדי בזיון וקצף״...

ב„הצפירה״ מאותה שנה גליון 66 אנו קוראים: „זה כשנה אשר התעוררו נכבדי עירנו ובראשם ה׳ שמואל סאלאווייציק וה׳ זידעוויץ לעשות סדרים טובים ונכונים בבית החולים, כי עד כה רבה העזובה בקרבו עד אין חק, וכי חלה איש עני ונפל למשכב היה מקבל עליו לשכב למעצבה בביתו ולא חפץ להאסף לבית החולים... ידע בנפשו כי שם יבוא הקץ עליו. אך הנכבדים הנ״ל התעוררו וייטיבו מצבו בכל מחסוריו. גם מטות אחדות הוסיפו על הראשונות, ויקנו כברת ארץ לא רחוק מבית החולים ויטעו שם עצים ונטיעות נחמדים למראה, למען יוכלו החולים המתהלכים על משענתם לשוח ולשאוף רוח צח. אף עשו חוזה עם הרופא היהודי המלומד ה׳ ראייגראדסקי ועם הרופא ה׳ אנדיזעווסקי כי יבקרו את החולים פעמיים בכל יום ומשכורתם שלמה מכסף מכס הבשר אשר עד

הנה הלך לטמיון... גם חובש יושב שם תמיד ויכין להחולים סמי מרפא כמצוות הרופאים, ות"ל כי מיום שלקחו המנהלים החדשים את רסן ההנהגה בידיהם מצאו החולים מזור ותרופה ויודו לה' ולמנהלי הבית על חסדם וטובם.

אבל זה כשני שבועות בא השטן ויעורר איזה קנאים לשלוח מדנים וילשינו על המנהלים לפני שר הפלך במכתב לשר המחוז כי ימהר לבוא לבית־החולים לראות אם כנים דברי המלשינים. כבוא שר המחוז בבית וירא את טיבו ותכונתו וימצא חן בעיניו מאד, וישב את שר הפלך דבר, כי הבית ערוך בכל ולא יספו עוד לחבל מעשי יד טובי העיר. אבל בראות המנהלים הנכבדים כי נמצאו קנאים המחפאים עליהם דברים אשר לא בו ויכרו שוחה לרגלם תחת רדפם טוב, גמרו אומר לעזוב את משמרתם, וביום השבת שעבר שלחו להכריז ולהודיע בכל בתי־התפלה כי כל מי החפץ לבחון ולבדוק מעשיהם אשר עשו בבית־החולים יבוא במוצאי שבת קודש לבית־המדרש הגדול, ושם יפרשו לפניו חשבון מדויק מכסף ההכנסות וההוצאות, ואם יש בהם עוון אשר חטא עתידים הם ליתן דין־וחשבון על כל מעשיהם; אך מהיום והלאה אין את נפשם לקחת עוד טורח הנהגת בית־החולים עליהם".

וכותב הקורספונדנציה הזאת שמואל דוד אנדרינאווסקי מסיים מכתבו זה בזו הלשון: "לבנו יחרד בקרבנו מאד, אם באמת יחדלו המנהלים הנכבדים לנהל עוד את בית החולים, אז ישובו הסדרים הישנים לקדמותם והבית יהיה לזועה ולחגא לחולים העניים כמו שהיה בתחילה".

חברה "תמיכת חברים" בקוברין

על הווסד חברה בשם "תמיכת חברים" בקוברין מודיע לנו העתון "הצפירה" משנת 1900 (גליון 192). מטרתה של חברה זו להושיט מזור ותרופה לחולים עניים במחיר מועט או חנם אין כסף, גם לשמרם משמרת מיטה בלילות ולפעמים גם תמיכת כסף ועוד. ועובדת חברה זו עבודתה בחריצות ופעולותיה נראו לעין". הכותב גומר את דבריו: "מהראוי כי נדיבי העיר ובעלי היכולת יתמכו את המוסד בימין צדקם למען יוסיפו לעשות חיל. כי החברה עובדת עבודתה בחריצות ופעולותיה נראות לעין".

על מועצת עיריית קוברין ועל מוסדות יהודי עיר זו בשנת 1904 מוצאים אנו ב"הצפירה" מאותה שנה, גליון 133, י' בתמוז תרס"ד ידיעה זו: "בית מועצות עיר קאברין (פלך גראדנא) קבל רשיון מאת שר הפלך לקחת משיורי מכס הבשר סך אלף ומאתים רו"כ לבנות עוד עזרת נשים אצל בית־הכנסת. הסופר המקומי הזה החותם בפסבדונים "היודע" מציין, שהתקון הזה נכבד למאד, "כי עזרת הנשים הנמצאת עד כה צרה מהכיל את המון הבאות להתפלל והלחץ והדחק יגברו שם בכל יום מועד וחג".

סופר זה כותב להלן שהמנוח ש. סלאוויציק השאיר מעזבונו לפני ירחים אחדים סך אלפיים וארבע מאות רובל לכונן בית בעד התלמוד תורה בעיר הזאת, אשר חסרונו מורגש מאד, ומהראוי למנהלי הת"ת להשתדל להחל את העבודה בימי הקיץ הזה.

בית מושב הזקנים אשר יסתופפו בו כעשרים איש ואשה קבל צורה חדשה מאז נימנו עליו מנהלים חדשים, הם תקנו את בדק הבית וינהיגו בו סדרי נקיון באופן מאד נעלה.

בית המרחץ אשר נשרף לפני שמונה שנים (תרנ"ו בשריפה הגדולה השניה) עוד לא הוקם עד כה, כי הבקשה שהושיטו ראשי העדה אל שר הפלך על דבר הנתן עשרת אלפי רו"כ מקופת מכס הבשר לבנין בית חדש לא נמלאה במועדה. ואולם עתה התבשרו

יושבי העיר, כי בבוא דבר המשפט בנידון זה לפני הסינאט נפתר הדבר לזכות והבקשה עתידה להמלא".

ידיעה נוספת בענין בניני התלמוד תורה, בית המרחץ ובית החולים מוצאים אנו ב„הצפירה" 1904 (280 י"ב טבת תרס"ה) במלים כאלה: קאברין. בנין התלמוד תורה החדש (מעזבון המנוח ש. סאלאווייצ'יק) חונך בחג מכבים" (חנוכה). — לבנין בית המרחץ חדש כבר התיר הסינאט לתת מקופת מכס הבשר 10.000 רובל, אבל עוד לא יכלו אחינו להחליט את מי הם למנות לראש והדבר תלוי ועומד. — בנין בית החולים החדש עוד לא נגמר — מפני חסרון כסף".

קוברין בשנת 1906

שתי קורספונדנציות מקוברין משנת 1906 מוצאים אנו בעתון „דאס לעבען" (כתחליף ל„דער פריינד" שנסגר אז לזמן מה ע"י הצנזורה) שהופיע בפטרבורג. הידיעה הראשונה: סטודנט אחד בשם לודוויג פארנאווסקי והוא ממחוז קוברין נהרג בפטרבורג בעשרים ואחד בנובמבר על ידי חוליגאן ברחוב. הלווית הרוג זה התקיימה בקוברין על חשבון קרוביו העשירים כי אם ההרוג היא אשה ענייה אשר כל תקוותה היתה בבנה זה. השתתפו בלוויה־רבתי זו הפריצים של המחוז וגם הרבה מחבריו הסטודנטים לרבות נציגי וחברי מפלגות, ביניהם מהמפלגות היהודיות „בונד" ו„פועלי ציון". על בית הקברות הושמעו נאומים ברוסית, פולנית וגם באידיש. המשטרה עמדה מרחוק ולא הפריעה בכל דבר.

קורספונדנציה זו מביאה עוד ידיעה אפיינית לאותה תקופה והיא: בכמה אחוזות במחוז קוברין דורשים האכרים מהפריצים בחזרה את חלקות שדותיהם, כמו כן דורשים הם העלאת שכר עבודה יומית משבעים וחמש קופיקות לרובל שלם. מהחמשה עשר לדצמבר 1905 הוכרז במחוז קוברין על מצב מיוחד, אבל גלי התסיסה וסמני ההתקוממות עוד לא שככו למרות זה שחיל הדראגונער השוכן על יד העיר נקרא לסייע לשלטון המחוזי והמקומי.

קורספונדנציה שניה מאותה שנה מודיעה לנו שביום השבת הרביעי למרץ התמרדו האסירים שבבית הסוהר הקוברינאי. האסירים שהיו צריכים להיות מובלים מטעם השלטון לבית־הסוהר הפלכי שבגרודנה לא רצו לנסוע בשום אופן ויזרקו אבנים על המפקד (נאטשאלניק) של בית־הסוהר. היו צריכים להביא חיילים לשם ביצוע העברה זו. בדרך שרו האסירים בקול רם שירים ריבולוציונרים (גליון 60). כמו כן מודיעה קורספונדנציה זו שביום הרביעי השמיני למרץ התקיימו הוויבארעס (בחירות) לדומה הרוסית שבפטר־בורג והיו 2500 בוחרים. על הבוחרים האלה ועל המפלגות שלקחו חבל בבחירות אלו אינה אומרת לה ידיעה זו שום דבר. במקום אחר (גליון 18) מודיעה לנו קורספונדנציה אחרת מקוברין שביום השלישי ביאנואר הכריזה מועצת העירייה הקוברינאית על ידי מודעות מיוחדות, שכל מי שרוצה להשתתף בבחירות לדומה המלכותית יגיש בקשה עד ליום הששה עשר ליאנואר. כמו כן נאם הרב־מטעם (זה היה ה' שאפיט) על חשיבות ענין זה. כותב המכתב מסיים דבריו שעוד מעט ויגמר תאריך זה ואינם רואים שום התעוררות במובן זה כמו שזה היה לפני שנה לבחירות הקודמות של הדומה הראשונה.

ב„הצפירה" 1904 (221) — ד' חשון תרס"ה מוצאים אנו במדור של חדשות ווארשה ידיעה זו: „אתמול" נפטר פה הרב המאוה"ג ר' זלמן גאלדפארב ז"ל דומ"צ דק"ק קאברין... כל מוקירי תורתנו הקדושה מתבקשים לבוא לגמול לו החסד האחרון כיאות לאדם גדול

כמוהו ללוותו לבית מועד לכל חי מבית־החולים הפרטי של ד״ר גרינבוים. ב„המודיע" שנת תרע״ב (מס' 4) — 1911 מודיע כותב מקומי ישעיה לייכטונג שבקוברין עיר מגוריו נפטר רבי דוד ברבי יעקב יפ״ה מו״צ קוברין יותר משלשים שנה, אשר שימש את הרבנים המפורסמים רבי אליהו שיק, רבי שואל קאצנלנבויגן ויבדל לחיים ר' חיים ברלין ור' מאיר אטלאס. הכותב מוסר לנו על נפטר זה ש„הוא היה האחד המיוחד בבית דינם (של רבני קוברין אלה) וגם שנים רבות ממלא־מקום רב בעירנו וברוב חכמתו וענוותנותו קבל את כל אחד בסבר פנים יפות ובדברי נחת ניהל את עניני עדתו במקל נועם ובגלל זה מצא חן בעינים כל המפלגות וכולם אהבוהו ונתנו כבוד לשמו". הכותב ממשיך לספר על הנפטר הדגול הזה ש„בכלל היה מורה הוראה מצוין בקי מהולל, צנא מלא ספרי, שקדן גדול וכל המידות הטובות נמצאו בו. כבוד גדול נעשה לו בעת הובל לקברות וכל בני עירנו וגם מהסביבה באו לחלק לו הכבוד האחרון. אבידה גדולה אבדה עירנו וחבל על דאבדין. מכתב זה מסתיים במלים אלו: „המנוח השאיר אחריו בנים לומדי תורה וחתנין־רבנן. לממלא־מקומו נבחר באותו יום חתנו האברך המצוין הרב הג' ר' נח וויינברג נ״י".

יש לציין שר' נח וויינברג ממשפחת האדמו״רים הסלונימאים ומעמודי חסידי סלונים בקוברין, היה בשחרית ימיו נוטה לציונות ומחובבי הספרות העברית. במשך הזמן התקרב יותר לחוגי „אגודת ישראל" ויהי משוחרי פני רבי פסח האב״ד. זמן מה היה פעיל במוסד החינוכי „תבונה" וייצגו בכמה וועידות של מוסדות החנוך הדתי.

יש לציין שישעיהו לייכטונג זה הקוברינאי היה גבאי ישיבת „אור תורה" מטבריה שבארץ־ישראל שלא על מנת לקבל פרס. באותו שבועון אורטודוקסי „המודיע" (תרע״א גליון 40) כתב מאמר נגד האנשים המוציאים לעז על משולחי הישיבות ששמים מכספי הגביה בכיסם, ענין שאפילו אנשים חרדים וסופרים דתיים נכשלים בהוצאת שם רע זה ברבים הגורם לידי חילול שם.

קורספונדנט אחר מקוברין, ישראל גרינברג, מביא לנו בשבועון העברי הדתי „המודיע" משנת תרע״א (גליון 2, 1910) ידיעה על „הגביר מורנו ר' אריה לייב זלאזניק בשנת הס״ב" ש„נפטר בשם טוב". הוא כותב על נפטר זה ש„היה ירא וחרד גדול לדבר ה' יהודי אורטודוקסי במלוא מובן המלה. עסקן גדול בצרכי צבור ובכל מוסדות הצדקה היה הראש והראשון וברבים מהם היה הוא המייסד".

הוא כותב הלאה על נפטר דגול זה: „ביתו היה פתוח לרווחה לכל עני ואביון וכל רב גדול מחבר או שד״ר שעבר דרך עירנו היה סמוך על שולחנו. מלבד מה שנדב תמיד סכומים הגונים לישיבות תלמודי־תורה ולכל מי שפשט ידו אליו. עוד הצטיין ביחוד במצוות הכנסת אורחים, ואף בהיותו טרוד מאד בעסקיו היה משתדל שיהיו כמה עניים מסובים על שולחנו. רובי צדקותיו היו מתן בסתר ועל פי צוואתו פזרו יורשיו כמה מאות לצדקה". הוא כותב שהמספידים היו „הרב הגאון האב״ד בפה (הכוונה לרבי דוד גרינברג שהמנוח היה מתומכיו) והמ״מ ר' דוד לייב גרויסמאן הספידוהו כהלכה וכל הקהל הגדול שנהר אחרי מטתו געה בבכיה".

כותב ידיעה זו מסיים את דבריו בהבעת „כוס תנחומים לאשתו הכבודה ובנותיו הנכבדות".

*

ביום 22 ביוני 1905 פרצה שוב שריפה גדולה בקוברין. נשרפו שלש מאות בתים והרבה חנויות. יותר משמונה מאות משפחות(!) נשארו בלי מקור פרנסה ובלי מקום ללון. נשרפו גם שני בתי־מדרשות, בית החולים והבאנק העירוני להלוואה הדדית. נוסד וועד

לתמיכה בנגועי השריפה. היושב־ראש של וועדת סיוע זו הפרדוביטעל ואלפרין מהדזואריאנסטווא („דער פריינד" 1905 (138).

*

לפי מאמרו של הסופר הידוע יהושע מזח „לתולדות המגיד מקעלם" ב„המליץ" שנת 1900 (גליון 123) נתקבל המגיד המפורסם בשעתו רבי משה דרשן למגיד העיר בקוברין, אלא שמסיבות שונות עזב את קוברין ויסע לקעלם. על שם עיר זו שפעל בה רק שנים אחדות התפרסם בשם „המגיד הקלמאי".

פטירתו של רבי פנחס שיק

על פטירת הרב הצדיק רבי פנחס שיק מו"צ קאברין מוצאים אנו ב„הצופה" הווארשאי משנת 1903 (גליון 133) (הכותב יצחק שדרוביצקי) ידיעה זו: „קוברין (פלך גרודנה). אתמול בכ"ג לירח סיון הובילה עירנו לקברות את הרב הגאון רבי פנחס שיק דיין ומו"צ דפה בן הגאון ר' אליהו שיק מלידא זצוק"ל, שמת בשנת הששים וחמש לימי חייו, אחרי מחלה כבדה וממושכה.

הרב המנוח הזה בילה כל ימיו בתורה ועבודה; אף כי חייו החמריים היו תמיד חיי צער ודוחק, היה שש לעשות צדקה. לבו היה לב עברי באמת, הצטער תמיד בצער של כל פרט מישראל. כל רעיונות לבו ומשא נפשו היו למעשה הטוב והחסד, אימרותיו היו טהורות, לא הוציא מפיו דבר מגונה ומעודו לא ידע כעס. הוא היה מן הטפוסים שבהם יתגאה ישראל. אלפי אנשים נהרו אחרי מטתו. כל החנויות היו סגורות, הפועלים שבתו ממלאכתם, המון המלווים הגיע עד כדי חמשת אלפים איש. הפוליצייי (משטרה) השגיחה על הסדרים. קהל המלווים מן הקצה אל הקצה דבר רק על דבר מעלות רוחו והליכות דרכו בקודש של הנפטר. אצל בית־המדרש ראטנער, מקום שם התפלל רבנו הספידוהו כהלכה הרבנים דפה. והרב ר' דוד שדרוביצקי שנקרא מיאנאווא הנה על ידי הטלגרף ובנו הרב מקאוולי. לפני חצר בית העלמין הספידוהו הרבנים מהאראדעץ ומדיווין.

על פעולת התנועה הציונית בקוברין ומתנגדיה שקמו לה למדים אנו לפי קורס־פונדנציה אחת מקוברין ב„המליץ" משנת 1900 (192): „שערוריה נעשתה בעירנו: המטיף המהולל הר"ם העכט נענה לבקשת החובבים אשר בזה ויואיל לבוא לעירנו לדרוש פה ברבים את דרשותיו לציון. ברשיון הגבאי הר"ם גווירצמאן נאספו ובאו אל בית תפלתו כמעט כל בני העדה מנער ועד זקן לשמוע נועם מדברות המטיף. פתאום והנה התחוללה המולה רבה, הקנאים המתחסדים פרצו אל בית התפלה ויקימו שאון להפריע בעד דרשת המטיף בקראם בקול פרוע „פה לא המקום לאפיקורסים". בדי עמל הצליח הדבר בידי רוב הנאספים להשקיט את המהומה והמטיף הוסיף להשמיע את נאומו. ויהי בראות הנרגנים הטפשים כי לא עלתה בידם להפריע את הדרשה ויאמרו להנקם במטיף באופן מגונה מאד שאין להעלות על הגליון, וכמעט שהיה המטיף בכל רע, לולא עזרת אנשים נלבבים שיצאו לעזרתו להצילו מפגיעת הקנאים השוטים הנ"ל" — ועל החתום ראש אגודת החובבים.

על מצב הציונות בקוברין בשנת 1903 מוצאים אנו ב„הצופה" אותה שנה (גליון 60). המודיע „איש זהב" כותב ש„ציוני עירנו אשר כמעט נמו את שנתם התעוררו בימים האחרונים לחיים ולעבודה. במוצש"ק פרשת תשא נאספו לאסיפה כללית בבית־המדרש הגדול וה' פאלעווסקי נשא נאום ארוך בהשכל ודעת שעשה רושם נעים על כל הנאספים. אחריו דבר ה' שעדראוויצקי".

*

לפי „הצפירה" 1921 (114) וראה גם באותו עתון 1920 (46) ובעוד גליונות בשנת 1920, תרמו ציוני קוברין לטובת הקרן הקיימת לישראל סכום של 34.000. ביחוד היו פעילים באסוף הכספים „צעירי ציון". רשימות אחרות ב„הצפירה" וה„היינט" שבימים ההם מספרות גם הן על פעילותם הגדולה של „צעירי ציון" בקוברין לטובת הקק"ל ומגביות כספיות אחרות.

בהודע בקוברין על אישור המאנדאט הבריטי על ארץ־ישראל ועל זכויותיהם של היהודים על ארץ זו לכונן כאן בית לאומי משלהם — נאספו כל חוגי חרמי התנועה הציונית לאסיפה מיוחדת. בנוכחות הרב ר' מיכאל שמוש, ששימש יו"ר האסיפה החליטו לשלוח מכתב תודה להאקסקוטיבה הציונית בלונדון ולרשמה בספר הזהב של קרן הקיימת לישראל ועל המקום נאספו מיניה וביה מאה אלף מרקים פולנים. ביום ה' מנחם אב (תרפ"ב) התקיימה אספת־עם גדולה רבת משתתפים בבית המדרש הגדול. נאמו: א. לוויטס, פ. פאלעווסקי, ב. פאלר וא. פולונסקי ונבחר במקום קאמיטעט לאירגון מפעל המגבית של עשרת אלפים לא"י מטעם יהודי פולין.

מוצאי שבת נחמו התקיימה מסיבה חגיגית נהדרת לכבוד מאורע היסטורי זה. יושב ראש המסיבה היה ד"ר פריבולסקי. לפי הצעת ב. פאליר התגייסו כל הנוכחים לשבוע עבודה ציונית. בו במקום נפרדו מבן־העיר משה הולצמאן, ציוני וותיק, הפעיל כבר חמש עשרה שנה בשדה הציונות, לנסיעתו לא"י להשתקע בה. הכותב מודיע שפעולת המגבית היא כבר בעצומה וגומר את מכתבו בזה, שהוא מלא תקוה, שיהודי קוברין יתפסו עמדה מכובדת באיסוף הכספים, למגבית עשרת אלפים לא"י לטובת ישוב ארץ ישראל (לפי העתון „דער נייער היינט" 1922 (גליון 184).

לטובת רעבי אוקריינה בשנת 1922 (תרפ"ב) תרמו יהודי קוברין על ידי הרב ר' מיכאל שמויש וועדה מיוחדת סך של 496.800 מרקים ו־140 דולארים. 45 משפחות יהודים פליטים מלובישיי התגוררו בקוברין בימי המלחמה העולמית הראשונות (ראה „היינט" ו„הצפירה") 1920 (7).

על „מפעל ארלוזורוב" בחורף תרצ"ד בקוברין, מודיעה קורספונדנציה ב„דאס ווארט" 1933 גליון 117, שמשתתפים בו כל חוגי ארץ־ישראל העובדת לרבות הציונים הכלליים ובעלי המלאכה. הוקמה מזכירות: ב. פאנטאל (ליגה), א. פולונסקי (קרן קיימת לישראל) וב. פאלער (קרן היסוד).

התקיימה אסיפה. נאמו: ב. פאנטאל וצ. שווארץ. במקום נאסף, למרות חוסר העבודה, סך של 250 זהובים. חושבים שיאספו עוד 400 זהובים לטובת מפעל זה. המפעל כשלעצמו נפתח באקדמיה רבת משתתפים. נאמו: ש. קולודיצקי, נ. אלקאן, גברת ד"ר פריבולסקי, ב. פאנטאל וצ. שווארץ. האקדמיה עברה בהצלחה. במקום נאספו יותר ממאתיים זהובים.

בי"א אדר תרצ"ד (1934) התקיימה בקוברין אקדמיה לזכר יוסף טרומפלדור. האולם של צ.ס. היה מלא מפה אל פה והרבה אנשים היו מוכרחים לעמוד בחוץ. נאמו החברים: ניצקין, אלקאן, פאנטאל ושווארץ. בכלל ניכרת בהרבה הפעולה הארגונית והתרבותית בסניף. ניתוספים הרבה חברים חדשים ובגלל זה מרחיבים את דירת המפלגה.

כמו כן מתפתח בהרבה סניף הנוער „פרייהייט". („דאסווארט" 1934 (69). לפי קורספונ־דנציה מקוברין בעתון „דאס נייע ווארט", וארשה 1936 (גליון 32) התקיים בקוברין בחורף 1935—6 סמינר לפעילי „פועלי ציון" (צ.ס.): „פרייהייט" ו„העובד". השיעורים התקיימו פעמיים בשבוע וההצלחה היתה גדולה. נערכה אקדמיה לזכרו של בורוכוב ונאמו החברים פאנטאל, פינסשוק וסירוטה. בחלק השירה והדקלמציות הצטיינו החברות קאמיונקה ופיינזיאך.

עם הידיעה על מותו של ח. נ. ביאליק התקיימה בקוברין אסיפת־אבל בסניף תרבות בה נאמו על גודל האבידה במות המשורר הלאומי הדגול החברים ניצקין ואלקאן. באסיפת אבל זו החלט לקרוא את בית־הספר העברי „תרבות" על שמו של ח. נ. ביאליק. כמו כן נשלחו תנחומים לועד הלאומי בירושלים ולאגודת הסופרים העברים בארץ־ישראל (לפי העתון „היינט" 1934 (160).

*

בסוף 1934 שהו בקוברין בעניני קרן היסוד יוסף הפטמאן וי. מייערמאן. כל המפלגות הציוניות התגייסו לטובת המפעל שבוצע בהצלחה („דאס ווארט" (17) 1933).

*

לפי ידיעה ב„דאס נייע ווארט" 1936 (32) הצליח בהרבה הבאזאר השנתי המסורתי לטובת קרן הקימת לישראל, בהשתתפותו של הח' ראדונסקי מווארשה. בבאזאר ביקרו הרבה אנשים והיתה הכנסה בסך של 700 זהובים בערך (במאה אחוז יותר מאשר בשנה הקודמת). יושב ראש מפעל זה היה החבר פאנטאל (מצ. ס.).

*

בשנת 1933 נמכרו בקוברין 1451 שקלים. ביום הכ"ג ביולי אותה שנה התקיימו הבחירות ובהן השתתפו 1396 אנשים.

*

ב„היינט" 1932 (מס' 151) אנו קוראים שבכ' תמוז יום הזכרון לד"ר הרצל התקיימה אקדמיה בקוברין לזכר מנהיג דגול זה. נאמו החברים: פייגנבוים ובאַכלינסקי, פאלער ומאגיסטער שווארץ. מקהלת השומרים שרה שירים בהנהלת המנצח פוקסמאן.

*

על ההכנות לבחירות לעיריית קוברין בשנת 1934 מודיע לנו העתון הווארשאי „דאס ווארט" באותה שנה (120, 115) במלים אלו: אנו הזרם של ארץ ישראל העובדת שבקוברין מהווים את הכח החזק ביותר שאנשי ה„סאַנאַציה" היהודית מפחדים ממנו, היות ויודעים הם שבבחירות נהיה אנו המנצחים ומשום כך הם זוממים להכשילנו ולהפריענו בצורה הגסה ביותר. האווירה אינה נוחה ביותר. יושב־ראש קלוב „ב.ב." שבעירנו מגלה את יחסו אלינו בצורות שונות. הלחץ מ„הצד השלישי" נגדנו הוא גדול למאד ואף על פי כן מתכוננים אנו לבחירות אלה בכל מלוא כחנו.

*

ב„דאס ווארט 1933 (54, 59) אנו מוצאים ידיעה מקוברין על „השטאנד געריכט" בקוברין על 8 אכרים רוסים־לבנים ובחורה יהודיה אחת קאפלאן מהמפלגה הקומוניסטית הנאשמים בהכנת מרידה והתקוממות מזוינת לקריעת חלק מאדמת הריפובליקה הפולנית. בעתון הפולני „רובוטניק" (של הסוציאליסטים) הופיע כרוז של האינטליגנציה הפולנית ובו פנייה לשופטים להעביר משפט זה לבית משפט רגיל. השמירה מסביב לבית־המשפט

היא חמורה מאד ובעיר שורר מצב רוח מדוכא. העתונות הכללית והעולמית מקדישה מקום רחב למשפט זה.

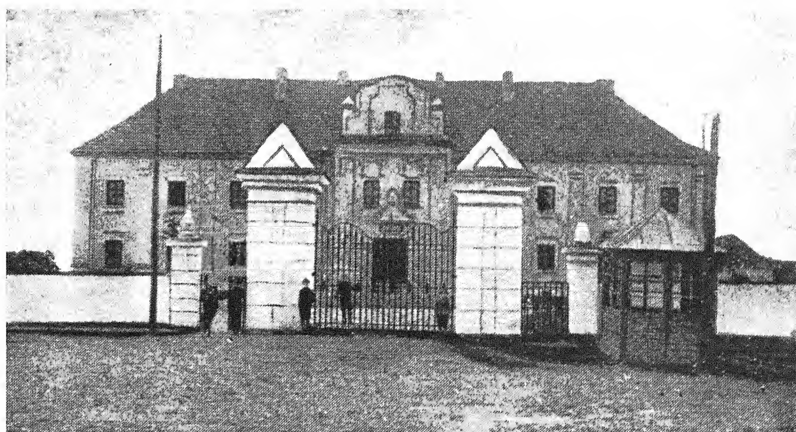
*

ב„מאמענט" 1935 (מס' 169) אנו קוראים בקורספונדנציה מקוברין שיו"ר הקהלה נחמן דוד בירמאן הגיש מכתב־בקשה להשלטונות לשחררו מתפקיד יו"ר הנהלת הקהלה. הסיבה לכך: מצב בריאותו הרע חוסר התענינות ופעולה ראויה לשמה מצד חברי הנהלת הקהלה האחרים לעניני התקציב והניהול. אם כי עברו כבר כמה שבועות מאז הוגש המכתב עוד לא אישר השלטון את התפטרותו של בירמן. כפי שמספרים, תמונה בימים הקרובים הנהלה זמנית עד לקיום בחירות חדשות. בדרך כלל, לפי דברי המודיע, עשתה התפטרות זו של יו"ר הקהלה רושם גדול בעיר.

נלקט ע"י מ. צינוביץ

גן ילדים בקוברין

בנין בית המשפט בקוברין

רבי משה מקוברין

הדג במים

סיפר רבי משה מקוברין: פעם אחת כשהייתי ילד שיחקתי עם ילדים בראש חודש אלול. אמרה אלי אחותי הבכירה: „הגם היום אתה משחק, הלא היום אלול ואף הדג במים רועד היום"! לשמע הדבר אחזתני רעדה ולא יכולתי להרגע במשך כמה שעות. ועד היום כשאני נזכר בזה, חש אני כאילו אני דג במים בראש חודש אלול ורועד כמותו מפחד יום הדין.

רבי משה מקוברין היה בן להורים כפריים, שנתפרנסו בעבודה קשה. בהיותו ילד היה רעב בליטא, והעניים היו הולכים עם נשיהם וילדיהם מעיר לעיר לבקש מזון לנפשם. גם בכפר שדרו בו הוריו של משה היו באות בכל יום שיירות של נצרכים. אמו היתה טוחנת דגן בריחיים של יד ואופה לחם בכל בוקר ומחלקת לעניים. פעם אחת באה שיירה גדולה יותר מן הרגיל, והלחם לא הספיק לכולם. אבל התנור היה מוסק, העיסה היתה מונחת בקערות, והיא נטלה ממנה מהר, התקינה ככרות לחם והכניסה אותן אל התנור. רטנו הרעבים שעליהם להמתין והחצופים שביניהם חרפו אותה וקללוה. כששמעה האשה את קללותיהם פרצה בבכייה. „אל תבכי, אמא", אמר הנער, „עשי את עבודתך והניחי להם לקלל, וקיימי את מצות השם. אילו היו משבחים ומברכים אותך, אולי היה קיום המצוה פחות שלם".

חייל פשוט

הרבי מקוברין סיפר: בימי נעורי, כשהייתי פעם אחת בפורים אצל מורי רבי מרדכי מלכוביטש, אמר בשעת הסעודה: „היום יום מתן מנות, באה שעתן. מי שיפשוט יד יקבל ממני אותו כח לעבודת השם שנפשו שואלת". בקשו התלמידים מדרגות שונות, וכל אחד קיבל את שלו. לבסוף שאל הרבי: „ואתה, מושקה, מה תבקש?" כבשתי את רגש הבושה שבלבי ועניתי: „אין רצוני במתנת חנם, חפץ אני להיות חייל פשוט ולהשיג משהו בכח עבודתי".

דברים כסדררם

ספר הרבי מקוברין: בכל עת ששמעתי מפי מורי איזו הוראה בעבודת השם, לא רציתי לשמוע עוד עד שקיימתי את הנאמר. ואך אחר כך הטיתי שוב את אזני.

הנאמן

אחרי פטירתו של רבי שלמה מקארלין חלקו תלמידיו רבי מרדכי מלכוביטש ורבי אשר מסטולין את העדות ביניהם. אבל על קוברין לא יכלו לבוא לידי הסכם. לבסוף הציע רבי מרדכי פשרה ואמר: „יש לי בקוברין חסיד אחד, רבי משה שמו. אם תצליח במשך שנה להניעו שיסע אליך, תהא קוברין לך. בשנה זו הרשות בידך לקרבהו בכל מיני התקרבות, ואני ארחיקהו בכל מיני ריחוק". וכך היה. כשבא רבי משה לוכוביטש, לא נתן לו רבו שלום. והוא לא שאל ולא פקפק, אלא דבק בו כבתחילה, ואף כי רבי אשר ביקר אותו והראה לו סימני חבה יתירה והבטיח לו כל טוב בזה ובבא, נשאר נאמן לרבו. וכך עלתה קוברין בחלקו של רבי מרדכי.

מלאכים ובני אדם

פעם אחת נשא רבי משה עיניו למרום וקרא: „מלאך, מלאך, אין זו גבורה

יתירה להתקיים כמלאך בשמים, אין אתה צריך לאכול ולשתות ולהוליד בנים ולפרנסם. רד לארץ והתייגע על מאכל ומשתה וגידול בנים ופרנסה ונראה אם תשאר מלאך. אם יעלה בידך תוכל להתפאר, מה שאין כן עתה!"

הכל עבודה הוא

אמר הרבי מקוברין:

בגמרא נאמר: „בזמן שבית המקדש היה קיים היה מזבח מכפר, ועכשיו שלחנו של אדם מכפר". יש שני מיני קרבנות: הנדר, והנדבה. האומר: „הרי עלי, האומר: הרי זה קרבן. הנדר, חייב באחריותו, והנדבה, אינו חייב באחריותו. כך יש ביחס אל האכילה שני מיני צדיקים. האחד אוכל כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת השם יתברך, ולכן אחר האכילה אסור לו לבטל זמנו, אלא חייב הוא לעסוק מיד בתורה ובעבודה, כי לכך נתחייב עלידי אכילתו, והרי זה כמו נדר, האומר: „הרי עלי". ואילו צדיק אחר אוכל בחינת נדבה: „הרי זה קרבן", ואכילתו עצמה היא עבודה, שמברר הוא ומעלה את הניצוצות הקדושים הנמצאים במאכלים ועושה יחודים עליונים באכילתו. אין הוא חייב באחריות, כי כאן הכל עבודה הוא.

מענה

רבי משה מקוברין רגיל היה לספר את המענה שענה הגנרל גובין לניקולאי קיסר. הגנרל היה זקן מופלג ועבד בצבא חמישים שנה. פעם אחת נערכו תמרונים במעמד הקיסר בסביבות העיר קוברין והגנרל גובין היה מנהיגו של המחנה האחד. ניקולאי רכב לאורך השורה הראשונה ופנה אל הגנרל: „שלום עליך, גובין, עזיז אתה, העוד דמך לוהט?" „הוד מלכותך", השיב הזקן, „לא הדם לוהט, העבודה לוהטת".

הספרים

אמר הצדיק מקוברין: אילו היה בידי הייתי גונז את כל ספרי הצדיקים, כי מאחר שיודע אדם הרבה חסידות, הרי בנקל נעשית חכמתו מרובה ממעשיו.

שם אתה

לפעמים, כשהיה רבי משה שומע מספרים על איש שמשתבח בעצמו כי השיג את המדרגה העליונה, לחש את הפסוק: „אם אסק שמים שם אתה". כששאלוהו לכוונת סוף כך עבודתו אין סוף היא. אבל הרי להלן נאמר: ואציעה שאט הנך". אם סבור דבריו הסביר: „אם כבר עלית לשמים תלמד לדעת שה,אתה' האלהי גבוה הוא ממך לא פחות מבשעה שישבת על הארץ ונשאת עיניך לשמים, כמו שהשם יתברך הוא איז אדם שמוטל הוא בעמקי תהום רבה ואין לו עוד תקנה, כי אש גיהינום של התאווה שורפת אותו, יתחזק ויאמין, שהנה כבוד השם יתברך כאן עמו, ואז ימצאנו".

סוף דבר

אמר הרבי מקוברין: בחתימת ספר קהלת נאמר: „סוף דבר הכל נשמע: את האלהים ירא!" בכל דבר שתגיע לסופו תשמע שם, בסופו, רק אחת: את האלהים ירא, וזהו הכל. אין לך דבר בעולם שאינו מורה לך דרך ליראת השם ולעבודתו. הכל מצוה היא.

עולה ויורד

אמר רבי משה מקוברין: כשעובר אתה על תלמי שדה, הרי אתה עולה ויורד

מערוגה לערוגה. כך הוא הדרך בעבודת השם, פעם אתה עולה ופעם אתה יורד, פעם יתקפך יצר הרע ופעם תתקפנו אתה. ובלבד שתכה אתה את המכה האחרונה!

למען המלך

„ואם יפול אחד מכם", כך הורה רבי משה לחסידיו, אם לפתע פתאום יפול ממרום עמדו לתוך תהום, אל יתיאש! יחזור ויקבל עליו את עול מלכות שמים ושוב יתחיל להלחם! כשהתנגשו בסביבות עירנו הזכסים עם הרוסים גבר חייל רוסי אחד על חייל זכסי. „אמור פרדון", קרא, ולא אעשה לך כלום! „אין פרדון", נשף הזכסי בפניו, היתה זו חרפה למלך. „אמור פרדון", צווח הרוסי, ואם לאו אכרות את ראשך! אבל אפילו כשחתכה החרב את עורק צווארו, חזר הזכסי על דבריו: היתה זו חרפה למלך!

בפשטות

לפני חג הפסח כשיצא רבי משה מקוברין לשאוב מים לאפיית המצות, אמר לעומדים סביבו: „דרכו של מלך ללמד את אנשיו כל מיני תכסיסי מלחמה, אבל בשעת הקרב הרי הם מנערים מעליהם את כל מה שלמדו ויורים בפשטות. כך יש סודות הרבה בשאיבת מים שלנו. אבל בשעת מעשה איני יודע עוד אלא מה שאני מצווה".

בלב נשבר

חייט אחד בקוברין הוזמן לתפור בגד יקר לאשתו של שר. עשה אותו צר ביותר וגרשוהו בחרפה. בא אל רבי משה ובקש עצה, מה יעשה ולא יאבד את לקוחותיו מבני האצילים. „חזור לשם", אמר הצדיק, ו„הציע לפניהם לתקן את הבגד. אחרי כן תתיר את התפרים ותתפרם שוב כמות שהם". שמע החייט לעצתו ועשה שנית את המלאכה בלב נשבר, שקלקל בתחלה ביהירותו, והדבר עלה בידו. את המעשה הזה אוהב היה רבי משה לספר.

הנשמה ויצר הרע

אמר הרב מקוברין: „הנשמה אומרת ליצר הרע מה שאמר אברהם אבינו ללוט: „השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה", „אם רצונך להוליכני לשמאל", אומרת הנשמה ליצר הרע, איני שומעת לך ואני בוחרת בדרך הימנית, ואפילו אם תייעץ לי ללכת עמך לימין, מוטב לי ללכת לשמאל".

מר ולא רע

אמר הרבי מקוברין: כשסובל אדם יסורים אל יאמר: „רע, רע" שום דבר שעושה הקדוש ברוך הוא לאדם אינו רע. אבל רשאי הוא לומר: „מר!" שיש סמים מרים בין הרפואות.

היסורים הטובים

רבי מיכל מלכוביץ היה חולה ברגלו וסבל כל ימיו מכאובים גדולים. בקר אותו הרבי מקוברין, שהיו יחד תלמידיו של רבי מרדכי מלכוביץ. בשעת הסעודה שתה אליו האורח: „לחיים! לרפואה שלימה! הרי דורש אתה באמת את טובתי", השיב רבי מיכל, איך תוכל לברכני ברכה מעין זו! לולא היו לי יסורי, רק השם לבדו יודע, מה היה בסופי!

לא עַל הלחם לבדו

בסעודת השבת נטל רבי משה פרוסת לחם בידו ואמר לאנשי שלומו: כתוב: „לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה׳ יחיה האדם״. לא מן הלחם הגשמי באה החיות לאדם, אלא מניצוצות החיות האלהית שבו. אם רצונכם לדעת איה השם, הסתכלו בפרוסה זו. כאן הנהו. כל דבר מתקיים על ידי חיותו יתברך המחיה, ואם היא מסתלקת מתפורר הדבר ונעשה לאפס.

שהכל

חסיד של רבי משה מקוברין היתה לו עבודה בבית המבצר. פעם אחת תקפה עליו דאגה והיה אובד עצות. הניח את הכל ונסע לקוברין והלך ישר לבית הרבי בלי להביט לצד ביתו שלו. אותה שעה הביאו לפני הרבי תבשיל של גריסין לפת שחרית. ברך הצדיק „שהכל נהיה בדברו״ ולא השגיח בחסיד הנכנס ולא נתן לו שלום. עמד האיש מן הצד וחכה עד שיגמור הרבי את סעודתו ואז יוכל להשיח לפניו את דאגתו. לבסוף אמר לו הרבי: „זלמן, סבור הייתי שדומה אתה לאביך, אבל עכשיו רואה אני שאין אתה דומה לו. פעם אחת בא אלי אביך והביא עמו צרור מלא דאגות. כשנכנס אצלי ישבתי בסעודת שחרית כמו עכשיו וברכתי ברכת שהכל. בו ברגע ראיתי שאביך נפנה ללכת. אמרתי לו: „אברהמ׳ל״, האם אין לך בקשה? השיב: „לא״, והלך לו. מבין אתה? כשאדם מישראל שומע שהכל נהיה בדברו, שוב אין לו מה לשאול, שהרי כבר קבל תשובה על כל שאלותיו ודאגותיו״. תוך כדי דבור הושיט רבי משה את ידו לחסיד. שתק האיש ונפטר מאת רבו בברכה וחזר לעסקיו במנוחת הלב.

האדם איהו?

בסעודת שבת עמדו אברכים רבים מסביב לשלחנו של הרבי מקוברין. הביט אל אברך אחד, שהיה יוצא ונכנס בביתו, ושאל לשמשו: „מי הוא אברך זה?״ המשמש אמר בתמהון את שמו. „לא ידעתיו״, אמר הרבי. המשמש אמר את שם אביו ואת שם חותנו, וכשגם זה לא הועיל, ספר מתי בא לקוברין ואיך נטל חלק בלימוד. נזכר הצדיק ואמר אל האברך העומד לפניו נבוך: „עכשיו יודע אני מפני מה לא הכרתיך. במקום שישים האדם את מחשבתו שם הוא. וכיון שמחשבותיך היו משוטטות במרחקים, לא ראיתי אלא נתח בשר״.

אל תרחקו

פעם אחת בשעת הדלקת נרות החנוכה נדחק הקהל הרבה, כדי לראות איך ידליק הרבי מקוברין את הנרות. אמר הצדיק: „כתוב וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק״. מי שנדחק עומד מרחוק.

התקררות הלב

חסיד אחד הביע לפני הרבי מקוברין את צערו, שבכל פעם שהוא נוסע אליו מתלהב לבו ומדמה שמיד לבואו יפרח למרום, ואילו לכשבא כבה האש ולבו מתכווץ הרבה יותר מבביתו. השיב הרבי: „זכור מה שאומר דוד המלך: „צמאה לך נפשי״ ולהלן הוא אומר: „כן בקודש חזיתיך״ בקש דוד מהשם יתברך, שיתן לו להרגיש במקום הקודש

אותה ההתלהבות שאחזה בו אז כשהיה „בארץ ציה ועיף בלי מים". כי בראשונה שולח השם בחמלתו לאדם התעוררות לקדושה, אבל אחר כך, כשמתחיל האדם לעשות דבר, מיד ניטלת היא ממנו, כדי שיעשה בעצמו ויגיע לידי ההתעוררות השלימה".

תחבולת השטן

ספר הרבי מקוברין: „לפנים, כשרצה השטן למנוע בפני חסיד מלנסוע לרבו, היה מתלבש בדמות אביו או אמו או אשתו ודבר על לבו להניאו מלהפיק רצונו. וכשראה כי לא יוכל לפעול אצלו וכל העכובים אינם אלא מגבירים את כוח אמונתו, המציא תחבולה אחרת. עתה הוא עושה שלום עם האיש שהוא מטפל בו, מתרועע עמו ומדבר אליו בנעימות: הפכת את לבי. סע נא אל רבך ותן לי רשות לנסוע עמך, התפלל כדרכך ותנני להתפלל עמך, למד נא כאוות נפשך ואני אסייע בידך ללמוד. וכך מגיעה העת, שהשטן אומר לו: שב נא על כסא הצדיק ואני אשב עמך, ונשאר ביחד!"

מילואים לשולחן ערוך

הרבי מקוברין היה אומר: „אבי זכרונו לברכה סבור היה, שנוסף על ארבעת חלקי השולחן ערוך חסר עוד חלק אחד, המלמד איך לנהוג עם אישים. ואני סבור, שחסר עוד חלק ששי: איך לנהוג עם חדלי אישים.

קבלת העולם

חסיד אחד של רבי משה מקוברין היה עני מאד. התאונן באזני הצדיק על דחקותו שמעכבתו מתורה ותפלה. אמר לו הרבי: „בעתים אלו הרי החסידות הגדולה ביותר, שעולה על למוד תורה ותפלה, היא לקבל את העולם כמות שהוא.

המשמעות הראשונה

בא אל רבי משה מחבר אחד ושאל אותו בדבר הקבלה והכוונות. אמר לו הצדיק: „תכלית חכמת הקבלה היא קבלת עול מלכות שמים ותכלית כל הכוונות היא לכוון את הלב לשמים. כשאדם מישראל אומר: ה׳ אלהי, כלומר: הוא שלי ואני שלו איך אפשר שלא תצא נשמתו מגופו!" ותוך כדי דבור נתעלף.

מתנת הנם

אחר פטירת רבי יצחק מוורקי נסע אחד מחסידיו לקוברין. אמר לו רבי משה: „מדוע באת אלי לליטא, המעט לכם צדיקי פולין?" השיב האורח: „הרבי זכרונו לברכה אמר שמצווה להכיר את הצדיק מקוברין, כי הוא דובר אמת בלבבו. לפיכך באתי אל כבוד מעלתו כדי ללמוד איך להשיג את האמת". אמר רבי משה: „האמת אין להשיגה. כשהקדוש ברוך הוא רואה אדם ששם נפשו בכפו כדי להשיג את האמת נותן הוא לו דבר ממנה מתנת חנם. וזהו שנאמר: „תתן אמת ליעקב". לקח בין אצבעותיו קומץ טבק ופזר אותו ואמר: ראה, עוד פחות מזה!" שוב לקח באצבעותיו מעט טבק ואמר: „לו יהא פחות, ובלבד שתהא אמת!"

יראת שמים ממש

„אילו היתה לי, אמר הרבי מקוברין, יראת שמים ממש, הייתי רץ ברחובות וצועק: למה עוברים אתם על התורה שכתוב בה: „קדושים תהיו!"

ספר הרבי מקוברין: בין חסידיו של המגיד ממזריטש זכותו יגן עלינו היה אחד ששמו רבי מנלי. הוא היה רגיל לומר: אנו אומרים בתפלה: בפי ישרים תתרומם — אין שם מנלי, ולהלן: „בשפתי צדיקים תתברך" — אין שם מנלי, ולהלן — „בקרב קדושים תתהלל" — אין שם מנלי, ואחר כך נאמר: „ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל — גם מנלי בתוכם!" והוסיף על כך: „דבר זה יכול היה הרבי מנלי לומר, אבל אנו איננו יכולים לומר גם זאת. רק במה שנאמר אחר כך: „שכן חובת כל היצורים לפניך להודות ולהלל" — גם אני נמצא בתוכם".

היתד והכתר

אמר הרבי מקוברין: מנהיג ישראל אל יאמר בלבו שאדון העולם בחר בו בשביל שהוא גדול ומשובח מכולם. אם מלך תולה את כתרו על יד עץ שבכותל, כלום יתגאה היתד ביפיו שמשך את עין המלך?

דעת וענוה

חזר רבי משה באזני אחד ממקורביו על ספור הבעל שם טוב על עצמו: כשהגעתי למדרגת ישוב הדעת הגדול הבנתי שעדיין לא התחלתי כלל בעבודת השם. שאל האיש: „הלא אמרו חכמינו, דעת קנית מה חסרת?" השיב רבי משה: „שמעתי פשט על מאמר זה. דעת קנית אם סבור אתה שכבר קנית דעת, הרי חסר אתה „מה", היינו בחינת הענווה. ואילו — „דעת חסרת": אם ברי לך שחסר אתה דעת, הרי „מה קנית", כלומר קנית דבר מה, היינו בחינת הענווה.

קוויך

בערב ראש השנה לפני תפלת מנחה הניח הרבי מקוברין את ראשו על הפתקים המונחים לפניו ואמר: רבונו של עולם, אתה ידעת את אולתי ואשמותי לא נכחדו ממך, אבל מה לעשות לבריות? הרי סבורים הם שיש בי ממש! לכן אבקש ממך, אל יבושו בי קוויך!"

ההתגברות

בליל ראש־השנה, כשקרב רבי משה לעבור לפני התיבה, התחילו כל אבריו רועדים. נאחז בעמוד והנה גם העמוד התחיל להתנועע הנה והנה. לא יכול הצדיק לעמוד על רגליו, עד שהרכין עצמו כולו לאחוריו. והנה נראה היה כאילו דוחף הוא את הרעד פנימה. רק עתה עמדו רגליו איתן במקומו והתחיל מתפלל.

שליח צבור

אמר רבי משה לפני תפלת ראש־השנה: מלך אחד קצף על עמו הסורר וישב עליהם למשפט, איש לא ההין לגשת אליו ולבקש רחמים. בתוך הקהל היה גם ראש המורדים. יודע היה שהוא חייב מיתה. נגש ודבר אל המלך. כך עובר בימים הנוראים שליח צבור לפני התיבה ומתפלל על הקהל.

הקרב

עבר רבי משה בשבת לפני התיבה והתפלל מוסף. בחזרת הש"ץ, כשהגיע ל"ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו", נתעלף. כשהשיבו את נפשו גמר את התפלה. בשעת הסעודה דבר על ענין הקרבנות. נתלהב וקרא: "רבונו של עולם, אנחנו, אנו עצמנו נקריב את עצמנו לפניך במקום קרבן". הבינו הכל את סבת התעלפותו בבית התפלה.

השוטה

שאלו לו להרבי מקוברין: "מפני מה קוראים לחזן שוטה?" השיב: "הרי יודעים אתם שעולם הנגון סמוך הוא לעולם התשובה, וכשהחזן מנגן הרי הוא נמצא בעולם הניגון. ואיך יתכן שאינו קופץ לעולם התשובה לעשות תשובה גמורה? כלום יש לך שטות גדולה מזו?"

בכל כוחו

אמר רבי משה: כשהאיש הישראלי אומר "ברוך", עליו לאמרו בכל כוחו, עד שלא יהיה לו עוד כוח לומר "אתה". וזהו שנאמר: "והוי ה' יחליפו כוח". אנו אומרים כביכול: אבינו שבשמים, כל הכוח שיש בי אני מוסר לך בתיבה הראשונה, ואתה תן לי חלף זה שפע של כוח חדש, כדי שאוכל להמשיך בברכה".

אל התיבה

אמר הרבי מקוברין: "כתוב: בא אתה וכל ביתך אל התיבה, היינו: כשאומר אתה תיבה לפני השם יתברך, הכנס בכל אבריך לתוך התבה". שאל אחד מן השומעים: "איך יוכל אדם גדול ליכנס לתוך תיבה קטנה?" השיב הרבי: "מי שרואה עצמו גדול מן התיבה אין לנו עסק עמו".

שאינו יודע לשאול

כשהיה מגיע רבי משה בהגדה של פסח לשאינו יודע לשאול, היה מפסיק קריאתו ומתאנח ואומר: "ומי שאינו יודע להתפלל, פתח, רבון העולמים, את לבו שיוכל להתפלל אליך".

אחד מי יודע

כשהגיע רבי משה בהגדה של פסח אל הזמר "אחד מי יודע", אמר: אחד מי יודע? מי יכול לדעת את האחד המיוחד? הרי גם השרפים שואלים: "איה מקום כבודו?" אחד אני יודע! כי כמאמר החכם: "אנה אמצאך ואנה לא אמצאך?" וכן משיבים גם השרפים: "מלוא כל הארץ כבודו". יכול אני להכיר את האחד המיוחד בפעולתו שהוא פועל בי.

הסולם

אמר הרבי מקוברין: כתוב "ויחלום והנה סולם מוצב ארצה". הרי זה כל אדם ואדם על כל אחד לדעת: אני הנני אומר, אחד מחרסי האדמה הרבים לאין מספר אנכי, אבל ראשו מגיע השמימה, עד השמים מגיעה נשמתי, והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו", אפילו העליה והירידה של המלאכים תלויות במעשי.

בכל מקום

אמר הרבי הקוברין: הקדוש ברוך הוא אומר לכל אדם ואדם כשם שאמר אל משה: „של נעליך מעל רגליך" — של את המנעול מעל הרגליך, ותכיר כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא. ותכיר כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש ובכל עת, את קדושתו יתברך.

הנה זה בא

אמר הרבי מקוברין: במדרש מסופר, כשבא משה ואמר לישראל: „בחדש הזה אתם נגאלין", אמרו לו: משה רבנו, היאך אנו נגאלין, וכל מצרים מטונפת מעבודה זרה שלנו". אמר להם: „הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו משגיח בעבודה זרה שלכם". שנאמר: „קול דודי, הנה זה בא, מדלג על ההרים, מקפץ על הגבעות". וכן גם עכשיו. כשמתישב אדם בדעתו ורוצה לצאת ולהגאל ממדותיו הרעות, מיד לוחש לו יצר הרע: „היאך תוכל להגאל! הלא בלית את ימיך בהבל!" אבל הצדיקים אומרים לו: „כיון שחפץ הקדוש ברוך הוא בגאולתך לא ישגיח במה שעבר אלא ידלג ויקפוץ על הכל ויבוא לגאלך".

מפני שדיבר

הרבי מקוברין לימד: כתוב: „וישב משה את דברי העם אל ה'". תחילה הביא להם על פי צווי השם את הבשורה שיהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש. והעם ענה: „כל אשר דבר ה' נעשה", כלומר, אין חפצנו לעבוד את השם יתברך כדי להשיב מדרגות גבהות, אלא אך ורק מפני שדיבר ה' אלינו. הוטבה תשובתם בעיני משה רבנו והשיבה אל ה' בשמם ובשמו.

אין לירוא מפני המות

כשישבו החסידים בחג השבועות מסביב לשלחן הרבי מקוברין פתח ודרש: כתוב: „דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות". היתכן שישראל בשעת עלייתו הגדולה ביותר סירב לשמוע את דבר השם מיראת המות, שהרי אין זה אלא ניתוק הנפש מגרתיקה כדי להתדבק באור החיים?" בדביקות גוברת והולכת שינה ושילש הרבי את שאלתו, עד שנתעלף, ואך בעמל רב השיבו את נפשו. שוב ישב על כסאו וסיים את דבריו: „פן נמות, כי עיקר יראתם היה שמא יוכרחו לעזוב את עבודת הבורא עלי אדמות.

העניו

שאלו לו להרבי מקוברין: „איך אפשר שיאמרו דתן ואבירם על משה רבנו שהוא משתרר עליהם? הרי התורה מעידה עליו שהיה עניו מכל אדם?" הסביר הרבי: „כשישב משה על כסא הצדיק נהג נשיאותו ברמה, לכן חשבו שהוא משתרר עליהם. אבל בפנימיות לבבו היה עניו מכל אדם. לא כן האנשים המתהלכים בראש מורד ומכנים את עצמם בשם ענווים. זוהי ענוה פסולה, הענוה האמתית חבויה בלב".

הדברים שלא נתקבלו

לאחר שאמר בשבת תורה על שלחנו, הוסיף רבי משה ופנה אל החסידים היושבים לפניו: רואה אני שכל הדברים שדברתי לא נתקבלו אפילו על לב אחד מכם, ואם תשאלו

מניין אני יודע, שהרי לא נביא אנכי ולא בן נביא. אומר לכם כלל גדול: אמנם דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב, אבל אם הדברים אינם מוצאים מי שיקבלם, אזי עושה השם יתברך חסד עם האיש המדבר וכל דבריו חוזרים ללבו. ועתה הרגשתי שכל דברי הקישו כולם על לבי".

זמן מה לאחר פטירתו אמר אחד מידידיו: „אילו היה לו לפני מי לדבר היה מאריך ימים".

המנוחה

פעם אחת לעת זקנתו של הרבי מקוברין, כשישב אל שלחנו עם אנשי שלומו, ראו שהוא חלש מאד. שדל אותו משמשו שילך לנוח מועט. „שוטה", אמר הרבי, „אין מנוחתי אלא כשיושב אני ביחד עם ישראל".

אילו הייתי יודע

אמר רבי משה: „אילו הייתי יודע בבירור שעשיתי לאחד מאנשי שלומי טובה בעבודת השם, לא הייתי דואג כלל". פעם אחרת אמר: „אילו הייתי יודע, שעניתי אמן אחד כראוי, לא הייתי דואג כלל". שוב פעם אחרת אמר: „אילו הייתי יודע, שאחר פטירתי יאמרו בשמים שמביאים יהודי, לא הייתי דואג כלל".

הקץ

בשבת הגדול, ימים מועטים קודם פטירתו, חזר רבי משה כמה פעמים על המלים: „הללי נפשי את ה'" והוסיף בלחש: „את, נפשי, באיזה עולם שתהיי, תהללי את ה'. אבל מה אבקש מהשם יתברך: אהללה ה' בחיי, — אבקש שכל עודי בחיים אוכל להללו".

באחרון של פסח דבר על שלחנו באריכות לפני ברכת המזון. אחרי כן אמר: „אין לי עוד מה לומר. נברך". למחרתו חלה ולאחר שבוע נסתלק מן העולם.

העיקר

אחרי פטירת רבי משה מקוברין נזדמן אחד מתלמידיו לפני רבי מגדל מקוצק. שאל אותו הצדיק: „איזה דבר היה העיקר אצל רבך?"

התלמיד הרהר שעה קלה והשיב: „מה שנתעסק בו אותה שעה היה אצלו העיקר".

(מספרו של מ. בובר „אור הגנוז" — ספורי חסידים)

השושלת הקוברינאית

מפי ר׳ מנחם־מאיר מאירסון (גבת)

ר׳ מנחם־מאיר מאירסון, אחד מותיקי החסידים של הרבי מקוברין, מקורב ל„חצר״ ואחד מבני „המשפחה״ זכה ועלה לארץ אחרי בניו ובנותיו. בתו, צפורה ז״ל, מראשוני עלית „השומר הצעיר״ מקוברין, נהרגה בתאונת־דרכים בראשון־לציון בדמי ימיה. ר׳ מנחם־מאיר השתכן אצל בתו וחתנו בגבת. הוא נענה ברצון לבקשת שליחה של המערכת לספר משהו על השושלת הקוברינאית .

ר׳ משה׳לה נולד בפיעסק שעל יד קוברין לאב אופה, ובעודנו נער הכירו בו שלגדולות נוצר. משחר ילדותו הצטיין הנער ברעיונותיו הנעלים ובמידותיו התרומיות, כדוגמה ישמש לנו ספור מעשה זה: אמו של ר׳ משה׳לה היתה צדקנית גדולה, היא היתה נוהגת לחלק לחם, חנם אין כסף, לכל חבורות העניים שעברו את פיעסק בשנת הבצורת, ועל כך ברכוה המקבלים, אבל קרה גם שעניים מרודים היו גומלים למיטיבתן בגידופים ובחרופים, העליבוה והכאיבוה מאוד, אז היתה מתפרצת מרוב צער ועלבון בבכי, תוך כדי הטחת דברים, על מה ולמה מגיע לה כך. כששמע הילד משה׳לה את תרעומותיה, קרא: אמא! אילו היו מברכים ומשבחים אותך, היית מקבלת את הברכות ברצון ובסיפוק רב, נמצא שרק את טובתך והנאתך הנך דורשת, אבל אם עבור מעשיך הטובים פורעים לך בנאצה וקללה הרי מפעלך הטוב נעשה לשמו, בשלמות, ומתוך כונות טהורות.

כשגדל ר׳ משה׳לה נשא את בתו של תושב קוברין, ופליר שמו, לאשה. פליר על שום מה? כי כעסקן צבורי התמסר כלו לבדק הבתים הצבוריים בעיר וביזמתו תמכו וסמכו את בית המדרש הישן בעמודים (פליעס בלע״ז). חותנו קצב לו מזונות על שולחנו, גם דירה זעומה התקין לו במחסן הבית, ובדירתו הצרה ישב לו ר׳ משה׳לה כל ימיו על התורה ועל העבודה. פעם כשחלה התעקש ולא רצה בשום אופן לדרוש ברופאים, כי אם בקש שיביאו אותו לפני ר׳ מרדכ׳לי מלכוויטש. העביר אותו אביו ללכוויטש, ואכן שם נתרפא מחליו ויבריא. ומני אז התחיל לנסוע ללכוויטש.

אשר למקורות מחיתו היה אומר: בימי חלדי הראשונים נתנסיתי בכמה וכמה משלוחי־יד, ממלמד עד חוכר, כי עבד כגובה וחוכר אצל חוכר ראשי. הוא היה אומר שלא נכונה היא הדעה שטרדות הפרנסה מפריעות לעבודת הבורא: על הפסוק „ואהבת את ד׳ אלהיך בכל לבבך״, מוסיף רש״י „שלא יהא לבך חולק על המקום״. לפי ר׳ משה׳לה מתכון רש״י למקום ממש ולא להקב״ה, ואל ישתמש אדם מישראל בפתחון פה שכאלו המקום ותנאי העבודה הם גורמים מפריעים לעבודת אלהים. ור׳ מנחם־מאיר ממשיך:

את הפסוק „מי יעלה בהר ד׳ ומי יקום במקום קדשו נקי כפיים ובר לבב״ (תהלים כ״ד) היה ר׳ משה׳לה מפרש כך: מי יעלה בהר ד׳? לעלות על ההר אינו דבר גדול, אפשר לפעמים לקפוץ מתוך הרפש למרומים ולהדרדר בחזרה ולשקוע יותר עמוק, המדרגה העילאית היא לקום במקום הקדש ולא ליפול בחזרה, ולמדרגה זו יכל להגיע, מי שמתעלה רק תוך כדי השאיפה למרומים ללא פניה צדדית או פניה חמרית, בחינת קרדום לחפור בה (נקי כפיים) וגם ללא שאיפה להתנשאות בחינת עטרה להתגדר בה (בר לבב).

ר׳ מרדכ׳לי מלכוויטש העריץ וכיבד מאוד את ר׳ משה׳לה — מספר ר׳ מנחם־מאיר. בחג פורים אחד פנה הלכוויטשאי לחסידיו: הואיל וביום זה נותנים לכל פושט יד (מתנות לאביונים) יגיד כל אחד מכם את מבוקשו בהשגת דרגה בעבודת ד׳ ויעש. ביקש כל אחד מה שביקש ור׳ משה׳לה שתק ולא ביקש מאומה. שאל אותו ר׳ מרדכ׳לי: משקה! למה הנך שותק? ענה ואמר לו ר׳ משה׳לי: שונא מתנות אני, רוצה אנכי להגיע לדרגה גבוהה בעבודת אלהים רק ביגיעת כפי.

פעם בראש השנה התפלל הלכוויטשאי לפני התיבה תפילת מוסף בהתלהבות רבה כשר׳ משה׳לי עומד לצדו. לא עמד בו הרוח לר׳ משה׳לי ויתעלף מרוב התרגשות וישתטח על פני הרצפה. כשראה הלכוויטשאי כך, הרים את קולו וקרא „דרי מעלה ודרי מטה" ויתחזק ר׳ משה׳לי ויקום על רגליו.

אחרי הסתלקותו של ר׳ מרדכ׳לי מלכוויטש המשיך ר׳ משה׳לי לנסוע לר׳ נח׳קה בנו. מלכתחילה לא מצא אצלו שום דבר יוצא מן הכלל ורק אחרי שנים תפש את גדולתו.

כשנסתלק ר׳ נח׳קה מלכוויטש החלו החסידים לנסוע לר׳ משה׳לי לקוברין. אגב, עוד לפני היותו רבי התמסר כלו לאיסוף כספים בשביל כולל לכוויטש אשר בא״י. כשהכתירו את ר׳ משה׳לי לרבי, רכשו בשבילו חסידיו מגרש בסביבת רח׳ רטנר אשר בקוברין ועליו בנו בית מדרש, מקוה ובית מרחץ, גם באר כרו שם. בראש השנה אחד אמר ר׳ משה׳לי: קראנו היום במלכויות „ויאמר כל אשר הנשמה באפו ד׳ אלוהיו עמו ותרועת מלך בו, ומלכותו בכל משלה" — יזכור לומר כל איש לפני מותו, כשהנשמה שלו נמצאת כבר בקצה אפו, ש„מלכות ד׳ בכל משלה".

לימים, מספר ר׳ מנחם מאיר, הייתי בבריסק, ובבריסק חי אז פייבל הרצען (רימר) עם ארבעת בניו שעבדו בשביל הצבא הרוסי במבצר. פייבל זה יהודי אמיד היה ומחסידיו של ר׳ משה׳לי, בניו נסעו לר׳ נח׳קה והמשיכו אצל ר׳ דוידל בנו. כשנכנסתי להתפלל מנחה, אמרו לי החסידים: יש לבקר אצל פיבל הרצען השוכב על ערש דוי, נכנסנו אצלו והוא במצב של גסיסה, בינתים מדברים החסידים ביניהם שיש להזכיר לפייבל את אמרתו של הרבי הזקן על ה„ויאמר כל אשר נשמה באפו"... ושואלים לפייבל: אתה שומע את דברינו? ויושט פייבל את ידו ויראה על קצה חטמו.

פעם ספר ר׳ משה׳לי, כד הוינא טליא, בעודני ילד, שחקתי, בימי אלול, ברחוב עם ילדים, יצאה אחותי חסיה אלי וגערה בי: בימים אלה נוהגים קלות ראש? הלא דג במים רועד. השפיעו עלי דבריה והתחלתי לרעוד, ואני רועד עד היום הזה.

שאלו לר׳ משה׳לי, למה ומדוע אינו מוציא ספר, ענה להם: הוצאתי כבר ספר, את ספרי כתבתי על לוח לבם של המוני ישראל. כשהשיא ר׳ משה׳לי את נכדו ראובן ציילינגולד עם בת ממשפחת ר׳ יהושע׳לה אוסטרובר מצד אמה, לא יכול היה מפאת חולשתו, לנסוע לחתונה לעיר הכלה, ויעבירו את החתונה לקוברין. גם ר׳ יהושע׳לה אוסטרובר בא לחתונה עם קהל חסידים נכבדים, עשירים, למדנים ואנשי מעשה.

החופה התקימה לפני השטיבל והימים ימי חשון, ימי בוץ ורפש. כשהלכו אל החופה, החזיק ר׳ יהושע׳לה אוסטרובר את שולי גלימתו של ר׳ משה׳לה לבל תתלכלך חלילה בבוץ.

בליל שבת כשערכו את השולחן העמידו שתי כורסאות בראש השלחן, בכורסה אחת ישב ר׳ משה׳לי ובשניה הושיבו את ר׳ יהושע׳לה אוסטרובר. פתח ר׳ משה׳לי באמירת תורה מפרשת השבוע, והלהיב את קהל שומעיו עד כדי כך שחסידי קוברין לא

יכלו להבליג על רגשותיהם ומדי פעם בפעם היה מתפרץ מאן דהוא ומחא כף, פעם חצקל הנגר ופעם יענקל ראָשעס החיס. שאל ר' יהושע'לה אוסטרובר אחד מהפמליה שלו, מי הם המוחאים כף? אמרו לו: בעלי מלאכה מחסידי קוברין הם. אמר ר' יהושע'לה: יאריך ימים ושנים מתוך בריות גופא הזקן הקוברינאי, כל כך הרבה אמונה ויראת שמים נטע בתוך מוטות ובולי עץ.

לפני פטירתו צוה ר' משה'לי שכל מי שהכיר אותו ודרך על סף ביתו לפחות פעם אחת, חיב לבוא ליום הזכרון הראשון. ואמנם התאספו ובאו הרבה חסידים וגם ר' יהושע'לה אוסטרובר בתוכם. כשחזרו מבית הקברות נכנס ר' יהושע'לה לחדרו של ר' משה'לה, גחן על השולחן, סמוך לכסא הרבי ז"ל ושהה כך זמן מה ביחידות. כשיצא אמר: דברי תורה ששמעתי בקוברין, אומר אותם עתה על קוברין. על הפסוק „קדושים תהיו כי קדוש אני ד'" היה אומר ר' משה'לי: קדושים תהיו, בעל כרחכם תהיו קדושים, כי יש לכם חלק מהאלהות, והיה מוסיף „כי קדוש א נ י ד'". אני יודע ומרגיש את קדושת הבורא, אבל אין לי הכח לבטא בפה כל מה שיש בלבי. ורעיון זה, אומר ר' יהושע'לה אוסטרובר, רוצה אני להגיד על קוברין: אני יודע את קדושת קוברין ומכיר אותה, אבל אין לי היכלת לבטא זאת בפה.

באהלו של ר' משה'לי הושם בתוך מסגרת קטע מצואתו לאמר: כל איש שיעיז לדבר עלי בתוארי הפלגה, אקום ואטור בו בזה ובבא, אבל מותר לכל אחד להגיד עלי שהייתי אוהב ישראל; אני אמרתי זאת על עצמי וגם לאחרים מותר להגיד זאת.

ר' מנחם יודע לספר על השושלת הקוברינאית:

כשנסתלק ר' משה'לי המשיך נכדו ר' נח'קה שהיה איש יפה תואר ושבה אנשים בחיצוניותו האצילה. גם תוכו היה כברו, למדן וחכם מופלג. הוא היה דורש ואומר בתורה: „וחנותי את אשר אחון, ורחמתי את אשר ארחם". על שום מה ולמה חוזרת פעמים לשון חנינה ופעמים לשון רחמים? וכי בפעם אחת לא סגי? אבל כפילות זו באה להודיענו וללמדנו מה גדולים הם רחמי ד', מוכן הוא לחונן בן אדם שכבר חננו קדם והלה חזר לסורו, ומזומן הוא לרחם על חוטא שהוסיף לעשות את הרע אחרי שרוחם על מעללים רעים אחרים.

ר' מנחם שמע גם על יהלל הסופר העברי הנודע.

יהלל זה, שעבד כפנקסן אצל ברוצקי בקיוב, היה גיסו של ר' נח'קה, אחיה של ציפה ינטה אשתו. שניהם האח והאחות, נכדי ר' משה'לה היו. נח'קה שמש בכתר של רבי כשלשים וחמש שנה ונסתלק בעיר קאַמען בעת מסעיו בערי ווהלין. ר' מנחם מאיר שליווה אותו היה נוכח בשעת הפטירה.

כשנפטר ר' נח'קה עלה על הכסא בקוברין ר' דויד'ל ונצר אחר מהגזע הקוברינאי. ר' ארה'לי אחיו הכה שרשים בדומצ'ווה והיה שם לרבי.

קדם לסידור הזה סכסוך בין האחים. ר' אהר'לה שהיה גם מוסמך לרבנות התאווה לכסא הרבנות בדיווין, עיירה שכולה חסידי קוברין; נוסף על כך הוא טען גם לכתב רבי, ואף על אוסף כספים בשביל כולל לכוויטש לא וויתר.

אוהדי ר' דוידל הציעו לו להסתפק ברבנות בדיווין, אך ר' אהר'לי עמד על שלו וכשלא יכלו לבוא לידי עמק השוה, נסעו שני הצדדים לצ'ורטקוב להביא את ענינם לפני ר' דויד משה פרידמן, הרבי מצ'ורטקוב. מצד ר' דויד'ל נסע רק הוא עם ר' מנחם

מאיר מאירסון, ועם ר׳ אהר׳לה נסעו אשתו, חותנו מגזע הלכוויטשאי ושמש חותנו, פמליה שלמה.

עד שהתיצבו לפני ר׳ דויד משה, לא חסרו סכסוכים קטנים גם שם בין הצדדים.

פעם פתחה אשת ר׳ אהר׳לה בטענה: הלא נשארו מר׳ נח׳קה שני אבנטים, אחד ממשי והשני מבד פשוט. על שום מה לקח ר׳ דוידל את אבנט המשי? ולמה קפח את ר׳ אהר׳לה והשאיד לו את האבנט הפשוט?

בפעם אחרת כשהוזמנו ר׳ דוידל ור׳ אהר׳לה לברית מילה שם בצ׳רטקוב, פרץ סכסוך בין אחד מהפמליה של ר׳ אהר׳לי לבין ר׳ מנחם מאיר, והסכסוך גרר אחריו חרופים וגדופים ועד לסטירות לחי הגיעו. אדהכי והכי הובא הענין לפני ר׳ דויד משה. שמע ר׳ דויד משה את שני הצדדים והוציא פסק דין: ר׳ אהר׳לי מקבל רק את הרבנות בדיווין וכתר הרבי ואיסוף כספים בשביל כולל לכוויטש נופלים בחלקו של ר׳ דוידל. הצדדים חזרו לקוברין והמצב נשתנה לגמרי. ר׳ אהר׳לי ויתר על כסא הרבנות בדיווין ויצא לדומצ׳ווה ויהי לרבי, שם התבסס והגיע למעמד חשוב: היו לו חסידים אמידים, נכבדים, ויודעי תורה והוא ניהל את חצרו ביד רמה עד שחלה במחלה קשה, נסע לוינה ושם נפטר אחרי נתוח.

כשנפטר בקוברין ר׳ דוידל המשיך את השושלת ר׳ משה אהרון בנו.

ר׳ מנחם־מאיר לא הרחיב את הדיבור על ר׳ משה־אהרון. כנראה שהוא מעדיף להסתופף בחצר הזכרונות על הרביים הראשונים.

נרשם ע״י א. ח. זריצקי

ר׳ דוד׳ל

האדמו״ר רבי משה מקוברין ויהל״ל נכדו

הרבי משה מקוברין, תלמיד ר׳ נח מליכוביץ ורבו של ר׳ אברהם מסלאנים, היה אבי אמו (של יהלל) והוא מזכיר אותו, פגישותיו עמו, שיחותיו. דרך הלצה הוא גם מרמז עד מה הוא שמח, שלא נתחנך בבית הרבי, כבקשת אמו. מותר כמדומה, לשער, שרישומו של הזקן היה גדול מכפי שרצה הנכד המשכיל להודות וראוי להבליט אילו נקודת מגע.

קודם כל ענין מידת הרחמים והחמלה שהמשורר עצמו רואה אותם כיסוד גדול, מכריע בנפשו. וראה דבריו ב„זכרון בספר" „אם ישנה בקרבו איזו מדה טובה, אם ישנה בקרבי יותר מכל מדת הרחמים והסליחה אם ישנם לי רגעים, שאני מרגיש בהם כלות הנפש לנעלה ולנשגב — כל אלה נחלת אמי, אמי החסידה והכשרה". זקנו — הענינים מובאים לפי הספר „אור ישרים" — היה בן עניים ובילדותו היה רעב בליטא ובאו רעבים לכפרם ואמו טחנה עצמה קמח בריחיים ואפתה לחם ובישלה לעניים. היו מהם עזי פנים ויחרפו אותה שאינה ממהרת במלאכתה, התחילה בוכה. אמר לה בנה: „אמי אל תיראי מדבריהם, אַת עשי מלאכתך ואף אם יקללוך, את תעשי ואז תעשי המצוה כהלכתה". פעם היתה בו מחלת השעול, אמר שהוא משתעל „אשר שום בר ישראל „זאָל שוין מעהר נישט הוסטען". בעיירה סמוכה, דיווין, היתה מגפת בהמות, יצא החוצה ונפל וקם ונפל. קם ואמר: „רבונו של עולם מיט מיין פאַלן זאָלען שוין אפקומען דיווינער שלא תפול עוד שום בהמה". היה נופל על צבור הפתקאות של חסידיו וצועק: „תהיה ידך בי ואלה הצאן מה עשו". כשהודיעו לו על אשה חולה היה אומר: „טוב לי שתתן לי עם פלעטנע בראשי טרם ששמעתי מאתך דברים כאלה הבוטים כמדקרות חרב ופלחו כליותי ולבי".

הנכד (יהלל) רואה כאבי נגעים ברעת האדם את התחרות והנה נמצא גם קו כזה אצל אביו־זקנו. אמר ליהודי: „אבטיחך כי גם לך יהיה שפע ופרנסה בריווח, רק באופן כשתראה ששכנך החנווני כשיהיה לו פדיון הרבה תתן תודה להקב"ה, אבטיחך, שיהיה לך גם כן פרנסה בריווח, הגם כי קשה להגיד זאת בלבב שלם, אך מקודם תרגיל עצמך לומר בפיך ואחר זה תהיה גם בלבך — — — וזהו בפיך ובלבבך לעשותו". או מה שאמר לכפרי החושש, שהיהודי שבא לכפרו יקפח פרנסתו: „רבים מכאובים לרשע", פרוש מה שיהודים מתרבים זאת מכאובים רק לרשע אבל „הבוטח בה' חסדו יסובבנו", מה שיהודים רבים סובבים אותו, כחסד ייחשב לו ששוכן בתוך בני ישראל".

הנכד מבדיל תוכו וברו של אדם ואומר: „ראיתי איש מתפלל ערב ובוקר / עטה וראה כשלמה / לגדלו אין חקר / אולם ידעתי מעשהו בסתר / עושה דל ואביון בזרוע" וזקנו דורש: „והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים, האיש אשר בו הנגע בפנימיות אז מתלבש בלבוש פרומקיים ובא מת הנגע בתוכו", או על משה רבנו „ישב על כסא הרבנות און האט געפראַוויט דעם עולם גאנץ ברייט אבל — בפנימיות לבבו היה עני מכל אדם — יותר מהאנשים וואָס זיי זענען געוועזן איינגעבויגען מיטן פנים צום דר'ערד, ומכנים עצמם שהם ענווים". הנכד לבו לעמלים וזקנו — אנשים התפללו אצלו בביתו ורב אחד שאל מי המה, „כי היה סבור, כי רבנים או דיינים הם ויאמרו אליו: „זה היה חייט, זה סטאָליער, זה מוליער", או פעם „ישב בין בעלי־עגלות והתנכר ולא ידעו, לא הרבי (האחד שבמקום זה) ולא החסידים מי הוא, לא בבואו ולא בצאתו".

יש גם שווי גורל — הנכד המשכיל בין חסידים נעשה זר לסביבתו, הגדה לו וזועמת לו והוא מתענה וזקנו החסיד בין מתנגדים, משפחתו רודפתו, קרובים נוגשים בו, מרעיבים אותו, מענים אותו „והיה לו יסורים גדולים מהתנגדותם עליו ולא היה לו מה לאכול, אשר היה איזה ימים בלי אכילה". ואולי היו גם שווי ספיקות — הנכד מספר: „וכמה שאימצתי את לבי להסיח דעתי מכל המחשבות הזרות, כן יותר ויותר הבהילוני רעים, עד כי נפגעתי ונתקלתי בהמאמר „יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צידוקי" — אשר הטיל מהומה ומבוכה בנפשו — כאשר סיפרתי וביארתי בספר „אלחנן" („זכרון בספר") וזקנו אומר: „בפשיטות: „יוחנן שימש בכהונה

גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוק" — פירוש, שהרגיש בעצמו שהוא צדיק".

כמובן כאן ההבדל. ההבדל שבין זקנו שאמר „ולגדולתו אין חקר" אין ללכת בחקירות בעבודת ה' רק יאמין בהשי"ת באמינה פשוטה" ובין נכדו אשר לאחר חיבוטים הרבה קורא: „אלהי לי הבו, ששון ישעי השיבו ואמונתי השיבו, עז מבטחון הא לכם חנם כל דעת קניתי — — — אך השיבו נדחי / את אלהי אבי, כאשר דימיתי כי ישוב ואשוב תמים להיות עמו / ונפשי לאדוני כגמול על אמו" („דומיה לנפשי") היא אמו, בתו של הצדיק מקוברין.

ר"ט, מוסף ל„דבר"

יה אכסוף

ניגון של ר' משה מקוברין ל„יה אכסוף" מאת ר' אהרון, הרבי מקרלין, מ„ספר הורודין" ברשיתי האדיבה של העורך.

יהל"ל נכד האדמו"ר רבי משה וגיסו של ר' נח נפתלי

יהל"ל (יהודה הלוי לוין) מיסר לנו בספרו האבטוביוגראפי „זכרון בספר" (זיטאמיר 1910) שהוא נולד במינסק בשמיני עצרת תר"ה. אביו ר' חיים, היה מופלג וחריף בגפ"ת ובקרבת משפחה עם הרב הצדיק ר' שלמה חיים מקוידאנאוו ואמו מרים היתה בת ר' משה מקאברין. „אחרי מות זקני ר' משה" — כותב יהל"ל — נפלגו חסידיו, אלה הלכו אחרי תלמידיו ר' אברהם מסלאנים (בעל המחבר ספר „חסד אברהם") ואלה אחרי גיסי ר' נח נפתלי מקאברין, שהוא בן בנו של זקני ר' משה ונשא את אחותי".

להוריו היתה חנות של „בקליי" ולבד זה היה לאביו עסק קבלנות. בכלל היה בעל בית חשוב ובית ונחלה לו ברחוב הנקרא „הר הטורקי".

שניהם האבא והאמא היו שונים קצת באפים. אמו היתה בעלת רגש דתי חזק ונפש פיוטית. הוא כותב עליה „אמי היתה אשה צדקנית במלוא מובן המלה. התפללה

שלש פעמים ביום בדחילו ורחימו, הגתה בספריה ובספר תהלים — „היא ליה ועיניה ליה" ונפשה עדינה וטהורה ותמימה". אם ישנה בקרבי איזה מדה טובה, אם ישנה בקרבי מדת הרחמים והסליחה, אם ישנם לי רגעים שהנני מרגיש בהם כלות הנפש לנעלה ונשגב — כל אלה נחלת אמי לי. אמי החסידה, הישרה והכשרה, בכתבי אבן על מצבתה (תרל"ב) —

מר ממות לי מותך אמי
ים דמעה אומר: די בכי אין עמי —

לא היו אלה דברי מליצה, כי אם דברים כהוויתם.

אביו היה כבר קצת יותר איש מעשי ומתחשב עם המציאות והחיים. בעל בית חשוב ומופלג בתורה היה ומיוחס גדול מצדי צדדים. הוא הבין קצת יותר את רחשי לבו של בנו המתמשכל. היה נהנה אפילו מהמליצה והציור של בנו וסייע לו בדרכי חייו. כמובן שגם האב וגם האם היו חרדים מאד וכל דאגתם היתה לחנוכו התורני של בנם זה. יהל"ל מוסיף לספר שזקנו הצדיק היה נוסע אז פעמיים בשנה למינסק לקהל חסידיו והתאכסן אצל בתו וזה ודאי הוסיף לאווירה החסידית המובהקה של בית הוריו.

בשנה השמינית התחיל יהל"ל ללמוד גמרא ובמלאת לו י"ג שנה ידע כבר „על הדף" שמונה מאות דף גמרא. אביו הוביל אותו לקוברין לימי ראש־השנה שיתחיל להניח תפילין אצל זקנו. ביום הנחת התפילין נאספו לבית זקנו גדולי החסידים וגם הגאב"ד מקוברין ר' מאיר מארים. הם בחנו את החתן הבר־מצוה בשמונה מאות דפי הגמרא והוא ידע להשיב אל נכון. כשזקנו הרגיש שדעתו של נכדו נחה עליו אזי שאל אותו: „התדע מקום המאמר „לא תתנני ענוה דאיכא אנא?" — „כן" — השיב כרגע „הוא סוף מסכת סוטה דף מ"ט עמוד ב'". ומה פירוש המלים — שאלו זקנו. — הגדתי. זקנו הניע בראשו ויאמר לו: לא! הפירוש הוא כזה: במקום שיש „אנא" — האנכי של האדם, שם אין ענוה"!

לפי זכרונותיו של יהל"ל רואים אנו, שאביו השתדל והתאמץ שבנו ישאר בקוברין להתחנך אצל הסבא וגם הסבא רבי משה היה חפץ בזה מאד. אך הסבתא מאנה לשמוע והתעקשה באמרה, כי כבד ממנה לטפל בו ומשום כך הוכרח לשוב לבית הוריו למינסק. בהפרדו מעל זקנו הצדיק, בכה בכי מר ויאמר „מי יודע אם אראך עוד" — „כי היה אז בן ע"ג שנה", ואמנם אחרי חצי שנה באסרו חג של פסח נפטר (שנת תרי"ח). יהל"ל מעיר על בכיתו זו של זקנו „את הבכיה אשר בכה זקני באהבתו אותי זכרו חסידיו כל הימים, וכאשר „התפקרתי" הזכירו, כי לא לחנם בכה זקני אשר ראה אחריתי"...

בשנת תרכ"ה — ויהל"ל התמשכל כבר מזמן וגם היה כבר בעל משפחה (לאחר חתונתו חבר עוד ספר בחידושים ופלפולים „דגל מחנה יהודה") והתפרסם כבר במינסק כמשורר עברי, כי באותה שנה נדפס שירו „פצעי אוהב" בכתב העת של י. מ. וואהלמאן: „הכוכבים" ואדם הכהן ראה בו עתידות כמשורר גדול — החלו הוריו, אשר נפשם היתה מרה עליהם על כי נהפך למשכיל, לדבר על לבו שיסע לקוברין, אם לא להשתקע, הרי לכל הפחות לשהות שם זמן מה, בהשתעשעם עוד בתקווה, שאולי גיסו הצדיק רבי נח נפתלי וגם האווירה והסביבה החסידית בקוברין יפעלו וישפיעו עליו לטובה.

יהל"ל הסכים להצעתם זו לנסיעה ואף אמר להיות עוד מקודם בסלונים אצל רבי אברהם, תלמידו של רבי משה זקנו, מתוך נימוק, שגיסו האדמו"ר הקוברינאי לא ידע להשיב לו על שאלותיו בעניני תורה והשכלה כהאדמו"ר הסלונימאי. לאמיתו של

דבר נמלך אז יהל״ל בדעתו לנסוע בהזדמנות זו לווארשה כדי להתפרנס משעורים לעברית ולהשתלם בלמודים לליים.

ואמנם הוא שהה בסלונים, בקר אצלו רבי אברהם, שהכירו עוד מקודם, כי בהיות (יהל״ל) בשעתו אצל זקנו, היה גם רבי אברהם שמה, כחסיד הבא לרבו לימי ראש השנה. יהל״ל כותב בזכרונותיו, שהוא התאכזב מפגישתו זו עם ר׳ אברהם. שיחותיו אתו לא הועילו להסיר ממנו רעיון ההשכלה ומה גם שלפי דבריו ייפגע גם בכבוד גיסו מקוברין׳ (רבי נח נפתלי) ויש לציין, שבשירו של יהל״ל „אלחנן״, אשר נדפס בה„שחר״ שנה ט׳ (ויצא לאור בשנת תר״ם בחוברת מיוחדת) מתאר הוא את פרשת הצדיק בצורה משכילית קיצונית, לפי רוח הימים ההם :בהתבונן האדמו״ר רבי אברהם מסלונים.

את מבוקשו לא מצא יהל״ל גם בווארשה ואחרי שנוכח „שאפסה לו כל תקוה להבנות״ בעיר פולנית, נסע בנפש מרה לקוברין. ויש כאן לציין שהיו לו ליהל״ל אז שתי חליפות בגדים, קצרים וארוכים. בין המשכילים היה לובש את החליפה הקצרה האירופית ובין החסידים היה מוציא את בגדי׳ הארוכים ומטמין את החליפה הקצרה המודרנית. בהיותו כבר בבריסק התלבש בבגדיו הארוכים, שהכין לו עוד מקודם וגם ראה שפיאותיו יצמחו במשך זמן זה כראוי. באותה העיר, בריסק־דליטא, נפגש יהל״ל בגיסו ר׳ נוח נפתלי, ששב אז ממסעיו אצל חסידיו אנשי שלומו ושניהם יחד הגיעו לקאברין.

כחמשה שבועות שהה יהל״ל בביתו של הצדיק קרובו בקוברין, אך ביקור זה לא החזיר אותו למוטב. על שהייתו זו בקוברין כותב יהל״ל במלים אלה: „הימים ההם בקאברין עד אחרי ראש־השנה, היו לי ימי רוגז ומצוקה, כי הכל הביטו אחרי, ירו בי חצי לשון. גיסי הצדיק היה מתבודד עמי בחדרו, דבר דברים כבושים. לתהלתו עלי להגיד, כי לא ניסה להתווכח עמי, בידעו מאד כי קטני עבה ממתניו וכן גם אמר: לא לי להוכיח לך מסופרים וספרים, הן תדע הרבה יותר ממני גם בגמרא וגם בחסידות. — וכל דבריו היו רק תחנונים לחוס על כבוד זקננו. ואחותי הצדקת (אשת ר׳ נח נפתלי) בוכה ומתיפחת. לצערם לא יכלו למצוא בי כל נדנוד חטא, שזה היה לפחות תואנה להקשות לבם ולהכרית מקרבם כל אהבה לי, כי כל מעשי היו כחסיד אמיתי״...

יהל״ל מוסר לנו בזכרונותיו אפיזודה אחת המאפיינת בהרבה את חצר האדמו״ר הקוברינאי שבימים ההם. „נודע לי אחר כך „שעשו בדיקה באמתחתו והוציאו כל כתבי, שלא הבינו מה שכתוב בם״. בגלל זה סברו, שאלה הם „דברי מינות וישרפום״. הם „התגנבו״ כמו כן ״לראות מה אני עושה בלילות ויציצו מן החרכים בחדרי אבל תמיד מצאוני יושב ולומד גמרא או מעיין בספר״. בקשר לכל זה כותב הוא על מצב־רוחו העגום והעכור בימי שהייתו אלו בקוברין, כי „נקטה נפשי בחיי ונלאיתי הכיל את כל החשדים וההתבוננות בי ואף עברו ימי ראש־השנה מהרתי לשוב אל ביתי מינסקאה (מבלי לחכות לכל הפחות עד אחרי עבור יום הכפורים), מבלי העתר לתחנוני גיסי ובכי אחותי להשאר אצלם״.

הסוף היה, שיהל״ל בחזרו למינסק עיר מולדתו, ניסה כוחו במסחר, נהיה למורה לשפת עבר עד שמצא את תיקונו החמרי כפקיד בבית־המסחר המפורסם של בית ברודסקי בקיוב ובטומשפול.

מ. צינוביץ

ברכתו של ר' משה קוברינר

היה זה במלחמת העולם הראשונה. הרוסים נסוגו, הגרמנים התקיפו, זרם הפליטים גבר, ועם הזרם הגענו גם אנחנו לקוברין.

והעיר מלאה חיילים ופליטים. האוירה רוויה אימה של גייסות נסוגים. פה ושם פשטו הקוזקים ושדדו חנויות ובתים. באויר הדהדו יריות וצווחות „געוואלד!". בערב האחרון לפני הנסיגה פרצו החיילים הרוסים את מרתף ביתו של בירמן, הוציאו מן היין המשומר, השתכרו והתהוללו, והעיר כלה אחוזה חרדה. ובלילה שלחו אש בחנויות של ה„ריאד".

השמים היו אדומים והעשן מילא את הרחוב. כל ה„ריאד" נהפך אבוקה ענקית. התחמקתי אל הרחוב לראות בשריפה, שכמוה לא ראיתי מימי. לאור הדליקה נראה בית־עץ קטן, היה רושם, כאילו אין האנשים בפנים יודעים מה צפוי להם כל רגע. דפקתי בתריס, בדלת, צעקתי: „אידן, עס ברענט דער ריאד!" ואז נפתחה הדלת. יהודי גבוה עם שרוול מופשל הציץ מתוך הבית. כנראה, התכונן הוא לתפילת שחרית. בקול שקט ובאידיש ליטאית אמר לי: „מיין הויז וועט נישט ברענען, ר' משה קאברינער עליו־השלום האט איהם געבענטשט". ונתפנה לתפילה... כפי שנודע לי אחר כך היה זה יאנקל לעוו סוחר הקדרות.

הסתלקתי. הבוקר החויר, והגרמנים החלו בהתקפה האחרונה. למחרת נתחלף בקוברין שלטונו של הצאר ניקולאי בשלטונו של וילהלם קיסר. העיר החלה לחזור לחיים „תקינים" יותר. ואותי עינו הספקות — מי ינצח שם, בפינה שעל־יד החנויות: ר' משה'לה קוברינר או צבאו של ניקולאי, יצאתי לראות, ונוכחתי: מן החנויות לא נשארה אבן על אבן. נשרפו הבתים, עם כל הסחורות והמטלטלין אשר בהם. ורק ביתו הקטן של היהודי בעל־הבטחון נשאר על כנו.

וידעתי: ניצח ר' משה קוברינר.

שמואל לוינסון

הבית שלא נשרף בזכותו של ר' משה קוברינר

הרב יעקב דוד בן זאב (רידב״ז) - יליד קוברין

מילידי קוברין היה מפורסם ביחוד בעולם התורה: רבי יעקב דוד ווילאווסקי, הידוע בעולם הרבנות ובחוגי הישיבות בשם הרידב״ז. רבי יעקב דוד נולד בשנת תר״ה לאביו, איש פשוט בשם ר׳ וועלוויל שהיה ירא שמים יודע פרק במשניות והיה גר בקצה העיר מאחורי רחוב ראטנר. משלוח ידו — קצב, קונה עגלה בשוק בכל יום חמישי, שוחטה ומחלק את הבשר לאנשי העיר. למרות דחקותו שלח ר׳ וועלוויל את בנו יעקב דוד למלמדים המעולים ביותר, יחד עם בני האמידים ופרס מלחמו הדל למשכורת המלמדים כאחד מבעלי־בתים הנכבדים. בנערותו היה ר׳ יעקב דוד שוקד יומם ולילה בבית־המדרש ראטנר. בעי״ד כמה שנים יצאו לו מוניטין של למדן מובהק בכל הסביבה, הרחוקה והקרובה.

רבנותו הראשונה היתה בעיירה הקטנה איזבלין (מחוז וולקוביסק), שהיתה גם מקום רבנותו הראשונה של הגאון רבי יצחק אלחנן אב״ד קובנה. ספריו שהדפיס בעת ההיא „מגדל דוד״ ו„חנה דוד״ בשנות תרל״ד ותרל״ו עשו לו שם גדול בין הלומדים המובהקים והגיע הדבר לכך, שנתקבל לרב אב״ד לעדה ה„מתנגדית״ בעיר בוברויסק. הוא הצטיין גם כדרשן מפורסם ובדרושיו החמים היה מושך אליו קהל רב והיה מכובד מאד בעיני בני־עדתו.

באותה תקופה הדפיס את חבורו „תשובות הרידב״ז״, שעוררו תשומת־לב מרובה בחוגי הלומדים. אולם אחר־כך פרצה מריבה בינו ובין רב החסידים החב״די, רבי שמריהו נח שניאורסון. המריבה תקפה את שתי העדות, עד שנוסדו אטליזים מיוחדים לחסידים לחוד ולמתנגדים לחוד.

מבוברויסק יצא הרידב״ז לשמש בתור מ״מ ומו״צ בווילנה. אבל גם שם לא הונח לו. הוא קבע דירתו בפאָלאָצק (פלך סובאלקי) ואחר־כך עלה על כסא הרבנות בעיר סלוצק כממלא מקומו של הגאון ר׳ יאָשע בער סולובייצ׳יק, שהיה שם אב״ד לפני ימי רבנותו בבריסק דליטה. בסלוצק כיהן כבר כמה שנים כרב אב״ד אלא שגם כאן לא מצא את מנוחתו השלימה. פרצה כאן מריבה גדולה בינו ובין הרב המקומי השני, הרב רבי מאיר פיימאר (בנו של האב״ד הזקן מלפנים הגאון רבי יאָסעלע, תלמיד הגאון ר׳ חיים מוולוזין). בשנת תרנ״ז יסד ישיבה גדולה בסלוצק והזמין אליו את הגאון רבי איסר זלמן מלצר ר״ם בישיבת המוסריים „כנסת ישראל״ בסלבודקה־קובנה, להיות ראש־ישיבה ואף להיות מנהלה הראשי.

בשנת תרנ״ט עורר תשומת־לב מרובה בעולם התורה ואף בחוגי חכמת ישראל ענין הדפסת הירושלמי ע״י הרב הסלוצקאי הזה עם הפירושים הידועים שנדפסו מקודם (בדפוס זיטומיר) בהוספת פירושו על הירושלמי. ר׳ יעקב דוד יצא לאמריקה להפיץ שם את חבורו זה. הוא שהה שם כמה שנים (הרבנות שלו בסלוצק נמסרה להר״ם רבי איסר זלמן מלצר) והיה זמן מה אפילו רב הכולל בשיקאגו. באמריקה הדפיס את חבורו „נימוקי רידב״ז״, דרוש לספרי בראשית ושמות. כמו כן כתב ביאור ל„פאת השלחן״ של רבי ישראל פרוש משקלוב המוקדש לעניני מצוות התלויות בארץ.

בשנת תרס״ה בא הרידב״ז להשתקע בארץ־ישראל וקבע את דירתו בצפת. שם יסד לו ישיבה לתורה ויראת שמים ויסייע לו בזה חתנו הרב הלמדן רבי יוסף קאנוויץ. הגאון הרידב״ז היה מטבעו איש בעל לב חם ומה שמצא לאמת על פי דרכו והבנתו אחז בה בקנאות יתירה ובהתלהבות גדולה. מידה זו גרמה לו לעמוד בעת האחרונה בראש

אוסרי העבודה בשמיטה וקנאי ירושלים מצאו בו תומך ועוזר בניגוד להרב הגאון ר׳ אברהם יצחק הכהן קוק.

עבודתו התורנית של הרידב״ז על הירושלמי עיררה תשומת־לב גדולה אף בחוגי החוקרים החשובים. על חשיבות פירושו זה של הרידב״ז, מוצאים אנו בספרי שני מלומדים במקצוע זה, הלא הם הפרופיסור לוי גינצבורג והפרופיסור שאול ליברמן (נכדו של הרב ר׳ שאול׳קע אב״ד קוברין), שנ־הם מורים לתלמוד בבית־מדרש לרבני מעל שם שכטר, בניו־יורק שבארצות־הברית. הראשון ב„מבוא" שלו לספרו „פירושים וחידושים בירושלמי" (ניו־יורק תש״א), כותב על „חידושי ותוספות הרידב״ז", שהוא פלפלן גדול ואם כי ל„חלק גדול של פלפוליו אין להם קשר כלל עם הירושלמי וכן בהרבה מקומות „חידושיו אינם חדשים" היות וכבר נמצא אצל המחברים שקדמוהו וביחוד אצל ר׳ מאיר מיירים בספרו „ניר" (היה אב״ד קוברין) — הרי מ„כל מקום, בכמה מסכתות של סדר זרעים שהשתמש בפירוש כתב־יד של הגר״א וכן במסכת יבמות, יש ללמוד הרבה מחידושיו ופירושיו".

רבי שאול ליברמן בספרו הידוע „הירושלמי כפשוטו" (ירושלים תרצ״ה) כותב על חבורו זה של הרידב״ז. „בפירושו הגדול של הגאון ר׳ יעקב דוד ז״ל מסלוצק, אנו מוצאים כמה פירושים טובים ומאירים עינים וביחוד בסדר זרעים ובמסכת יבמות".

הרידב״ז נפטר בתרע״ד (1913) בצפת ושם נקבר. הוא הוספד כראוי בקהלות ישראל וביחוד גדל המספד עליו בצפת מקום מגוריו האחרון ובירושלים. הספידו את הרידב״ז במעמד קהל רב, ביום ז׳ תשרי תרע״ד בבית־הכנסת המרכזי הגדול של עדת הספרדים ע״ש „רבי יוחנן בן זכאי" בעיר העתיקה — וזה היה אחרי אספת המחאה הגדולה מטעם כל יהודי ירושלים נגד עלילת הדם על מנדל ביילים בקיוב הרוסית. רבי יצחק ניסנבוים כתב עליו במלים אלו: „במיתתו אבד לעמנו גאון גדול בתורה, רחום ומוקיר תלמיד חכם בכל חום לבו".

אחד מאחיו של הרידב״ז בקוברין, היה רבי חיים מענדיל הקשיש ממנו בכמה שנים. הוא היה כבר דבק ל„חסידות", בעל כשרונות מצוינים אף הוא, ואחד ממלמדי גמרא הטובים שבעיר.

ספורים על הרידב״ז

לפי „מדור דור", מ. ליפסון, כרך ראשון

כשישב רבי יעקב דוד מסלוצק על כסא הרבנות בבוברויסק, היו בעיר עוד שני רבנים: ר׳ שמריה נח, רבם של החסידים, ועוד רב אחד, שרוח רבי יעקב דוד לא היתה נוחה הימנו. שני הרבנים היו נוהגים לצאת חבושים שטריימלעך לראשם. רבי יעקב דוד לא היה חובש שטריימיל לראשו. ומורגל בפיו של רבי יעקב דוד: שלוש מידות ברבני בוברויסק: רב בשטריימיל, רב בלא שטריימיל ושטריימיל בלא רב...

ב. כשישב רבי יעקב דוד על כסא הרבנות בסלוצק, לא היתה רוחו נוחה מבני עירו. הוא היה קובל על בני סלוצק, שהם מחללים את כבודו ויורדים לחייו. רבנו — שאלו אותו טובי העיר — אם אין רוחו נוחה מסלוצק מפני מה הוא יושב בה ואינו יוצא לעיר אחרת, — אף אני אומר לכם. — החזיר להם רבי יעקב דוד תשובה — מקובלנו: שבעה מדורים בגיהנום וכל כך למה? והרי מדור אחד יש בו יסורים קשים, יסודי גיהנום, כדי להפרע מן הרשע, אלא לאמר לך, הרשע כשהוא מתרגל למדורו וליסוריו שוב אין הם קשים לו. לפיכך ממדור למדור וכל מדור חדש יסורים חדשים יש בו. —

אף אני כך — מסיים רבי יעקב דוד — סלוצק היא לי לגיהנום, אבל רגיל אני בה וביסוריה. מה שאין כן עיר אחרת, שתהיה לי גיהנום חדש ויסורים חדשים...

ג. רבי יעקב דוד מסלוצק, הרידב״ז לא רק היה גדול בתורה, כי אם כוחו יפה אף בדרשנות, פה מפיק מרגליות. כשהיה דורש ברבים, או מספיד חכם שמת, היו דבריו נכנסים ללב ועושים רושם. עמד על האבידה הגדולה שאבדה לדור. קרא לבכי ולמספד — והצבור לא הוריד דמעה אחת. משסיים וירד מעל הבמה שאלו לו: רבנו, מפני מה לא עלה הספד זה בידו? — אף אני אומר לכם — מחזיר להם ר׳ יעקב דוד — כל כוחי אינו אלא בפתיחתה של מגופית החבית. מיהו אם החבית ריקה, מה כוחי?...

ד. כשנתבקש ר׳ יעקב דוד לווילנא, לשמש מ״מ דמתא, היה עדיין בשחרית ימיו. שאל אותו אחד ממקורביו: ילמדנו רבנו, במה זכה לעלות לגדולה זו בשחרותו? — לתמיהה מה זו עושה? — מחזיר ר׳ יעקב דוד — רציתי לשמש בכתר מ״מ דמתא ווילנא ואם אני ורצוני כאן, הכל כאן...

ה. רבי יעקב דוד מסלוצק, הרידב״ז, היה אומר: — בוא וראה, כמה קבים של גסות רוח נטל דור זה. שואלים לו, לאדם: מה אתה שונה, הוא משיב ואומר: בבלי, אין בו גסות רוח יתרה. הוא משיב ואומר: נזיקין. זכה למידת ענוה, הוא משיב ואומר: בבא קמא. תמה אני: כיצד אדם לומד בבת אחת כל הש״ס כולו, או סדר אחד כולו, או מסכתא אחת כולה? יודע אני: אדם לומד דף אחד, אחר־כך עוד דף אחד. ואילו נחותי הלב שבדור לא נאה להם אלא ללמוד בבת אחת כל הש״ס כולו, סדר אחד כולו ומסכתא אחת כולה...

ו. סח חסיד אחד לרבי יעקב דוד מסלוצק: — לשעבר הייתי בבית־הקברות בבריסק. באתי להשתטח על קברו של הצדיק מטריסק. וראיתי ותמהתי: קברו של הצדיק פנוי מכל צדדיו ואילו קברו של ר׳ יוסי־בר מוקף קברים על גבי קברים.

— ללמדך, — משיב רבי יעקב דוד — מה בין חסידים למתנגדים. חסידים כל זמן שרבם חי, הריהם מתקרבים אליו ומתדבקים בו. נפטר ויצא מן העולם, קברו קדוש ואין אדם קרב אליו מפני הכבוד. וחילופיהם במתנגדים. כל זמן שרבם חי, הכל בורחים ממנו. משנפטר מן העולם, כל אחד ואחד רואה זכות לעצמו להקבר אצלו...

ז. מעשה בר׳ יוסי־בר מבריסק ורבי יעקב דוד מסלוצק, שנזדמנו שניהם בדרך ונסעו בעגלה אחת. בנסיעתם אמרו דברי תורה וכדרך בעלי תריסים התנגחו זה בזה בהלכה. הקפיד ר׳ יעקב דוד, יצא מתוך הכילה ועלה וישב על הדוכן, אצל בעל־העגלה. וכך נכנסו לעיירה. בני־העיירה ראו ותמהו: שני רבנים בעגלה אחת ואחד יושב בתוך הכילה וחברו יושב על הדוכן. נתנו שלום לזה היושב על הדוכן ושאלו אותו: — מאין ולאן? ומי הוא הרב היושב בתוך הכילה? — אני הוא — משיב להם ר׳ יעקב דוד — רבי יוסי בר מבריסק והרב היושב בתוך הכילה הוא ר׳ יעקב דוד מסלוצק. ולפי שאין זה לכבודו של ר׳ יעקב דוד, שאשב עמו במחיצה אחת, עליתי וישבתי על הדוכן. — אל תאמינו, — מוציא ר׳ יוסי־בר את ראשו מתוך הכילה — אני הוא ר׳ יוסי־בר מבריסק והוא ר׳ יעקב דוד מסלוצק. — רבנו — אומר לו ר׳ יעקב דוד — טרחת שוא היא: הכל יודעים את רבנו ואת ענוותנותו...

ח. כשישב ר׳ יעקב דוד, הרידב״ז, על כסא הרבנות בסלוצק, היו לו מתנגדים רבים כנגדו. קשה שבכולם — שמואל שמחוביטש, מטובי העיר, מוחזק עשיר מופלג ולמדן מופלא. אמר עליו הרידב״ז: — כבר הודעתי ברבים, ששמואל אינו יודע את התורה והוצאתיו מחזקת למדן, מעתה אין לי אלא להודיע ברבים, שאין כסף לאדון זה ואוציאו אף מחזקת עשיר...

ט. מעשה ברבי יעקב דוד, הרידב"ז מסלוצק, שהיה צהוב לפרנסי הקהלה וסירב ליטול שכרו מחכירת הבשר. נמצאו לו שני בעלי־בתים ונעשו גבאים. והיו הללו חוזרים בכל ערבי־שבת על הפסחים וגובים שכרו של הרב. פעם אחת נזדמן רבי יעקב דוד עם רבי נחמיה מלובאן. ישבו וספרו בדברי תורה ובהוויות העולם. מענין לענין הגיעו לענין הרבנות. — עכשיו נענה ר' יעקב דוד ואמר — הרי אני ברשותי, אין אני צריך לקהלה ולפרנסיה. — לאו — מחייך ואומר רבי נחמיה — עדיין צריך מר לגבאים. רצונו להיות כולו ברשותו, אין לו תקנה אלא לחזור בעצמו על הפתחים...

בספר האבטוביוגראפי המצוין „אלה תולדות אדם" לאפרים ליסיצקי (הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים תש"י), שגודל וחונך בסלוצק עיר־פעולתו של הרידב"ז, מוצאים אנו, תיאור מענין של יליד קוברין זה:

„שר האוצרות במלכות התורה היה, מפתחות גנזיה, גנזי נגלות וגנזי נסתרות בידו, סיני ועוקר הרים — בקיאות בתלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי ובפוסקים ראשונים ואחרונים על כל נושאי כליהם, מפרשיהם ומפרשי־מפרשיהם, כולם כמונחים בקופסא, חריפות ובקיאות נוקבת ויורדת לעומקן של סוגיות והלכות. את מעינות תורתו הפיץ חוצה בחיבוריו שחיבר והדפיס לזכות את הרבים וגולת הכותרת שבהם — חיבור על תלמוד ירושלמי: פירוש הרידב"ז ותוספות הרי"ד, שהדפיס יחד עם הגוף המקורי מימין — הפירוש ומשמאל — התוספות, דוגמת פרש"י ותוספות שבתלמוד בבלי — בחבור ענקי זה נתגלה בכל עוצם בקיאותו וחריפותו. גם במעשה מרכבה דרש ונמנה עם יודעי ח"ן. הוא היה בעל הפכים וניגודים שלא באו לידי שווי משקל לבעל מזג רותחני עשוי להתפרץ בכל עת ברעש ובגעש, והוא עולה לו לכמה סיכסוכי מחלוקת שנסתבך בהם. היה בן משפחת עניים, יגיע כפיים בן לאב חייט (פרט זה לא נכון, כפי שמסר לי הרב שו"ב, זקן הקוברינאים בירושלים. אביו היה קצב ישר דרך ואוהב תורה) והכרה של פחיתות יחש נתחלפה לו בהרגשה של עליונות, עומדת על המשמר, ערה ורגישה, עשויה להקדים התקפה להגנה. נוסף לכך היה בעל נפש פיוטית, אחוזת אש דת ששופעת בו התלהבות ותוקפת עליו לערות את העודף שבה — חלק הוא מערה בקודש, בדרשותיו שהוא דורש במין דבקות חסידית, כשפניו להבים ועיניו לפידים וקולו חוצב להבות אש וכפיו מתלוות לקולו ומטפחות זו בזו. בהליכות עם הבריות ושיחו עמהם, שיח היוצא לעתים לרגזנות ולרתחנות.

התמכרותו ללימוד התורה היתה התמסרות ללא שעור ושיור. יושב לו בחדרו ושונה מעלות השחר עד חצות הלילה. פרט לשעות מועטות שהיה מזדקק בהן לעתים לדין־תורה קשה או לדיון חמור בעניני העדה שהביאו לפניו בעלי־דין וטובי העיר.

קטטות שבינו ובין יריביו ותגרות שבין מצדדיו ובין מתנגדיו (כידוע היתה מפלגת מיעוט בסלוצק שתמכה ברב אב"ד שני בעיר הלא הם האב והבן ר' מאיר ורבי יוסף פיימר) — כל אלו מעבר לסף חדרו וסף לבו. בתוך עולם האצילות שנתכנס בתוך חדרו, הוא עצמו נעשה ישות אצילות — שלא מעולם זה — דומה הרב למלאך ה' צבאות". על סיבת נסיעתו הפתאומית של הרידב"ז לאמריקה מוסר לנו סופר זה שבעצמו הגר אז לאמריקה — והוא אז בחור צעיר — במלים כאלה.

„שמועה שמע הרידב"ז בסלוצק, כי אחינו בני ישראל שגלו לאמריקה, אף על פי שלא שכינה עמהם, נתבעים הם ונותנים לא רק לעגלי כי אם גם למשכן. ונמלך בדעתו להפליג אליהם ולתבעם למשכנו הוא — התלמוד הירושלמי עם שני פירושיו, פירוש

הרידב״ז ותוספות הרי״ד, שהתחיל בהדפסתם ולא גמר מחוסר אמצעים. סמוך לביאתו לאמריקה פקד את בסטון שנחשבה אז לעיר ואם בישראל שבתפוצות אמריקה. ביאתו של גאון מפורסם זה לבוסטון עשתה רושם. רבנים חשובי העדה וטובי העיר מבוסטון ומערים ועיירות הסמוכות לה יצאו אל בית־הנתיבות להקביל פניו וליווהו לוויה של כבוד בכרכרות וצבים לבית שהקצו לו במשך ימי התארחותו בבוסטון״.

רבי זלמן סנדר כהנא־שפירא ז״ל

הגאון רבי זלמן סנדר כהנא־שפירא נולד בשנת תרי״א בעיירה גישביז, פלך מינסק, לאביו רבי יעקב ברבי משה הכהן, איש תם וישר ותורני מובהק, אשר שימש זמן ידוע כראש ישיבה עירונית בלידה, תחת השגחתו של אביו ר׳ משה הכהן האב״ד דשם, חתנו של הגאון הידוע רבנו חיים מוואלוז׳ין. רבי זלמן סנדר נודע עוד בילדותו כעילוי מופלא. את ראשית חינוכו התורני קיבל אצל אביו וכשלא הספיקה לו כבר תורת אבא (בהיותו בן תשע הקשה פעם קושיה חזקה לאביו. אביו לא מצא שום תירוץ לקושית בנו זה ומרוב התרגשות התחיל לבכות. ואמנם לקושיתו זו לא מצא רבי זלמן סנדר תירוץ כל ימי חייו — מפי מרן מהרא״י אונטרמן רבה הראשי של תל־אביב) נשלח לוואלוז׳ין ליהנות מתורת שאר בשרו הגאון רבי יושה בר סולובייטשיק, שהיה אז ראש ישיבה משנה בישיבה מפורסמת זו על יד הגאון הנצי״ב ר״ב ומנהל הישיבה. הוא למד שם ביחד עם בנו של רבי יושה בר, רבי חיים, שהתפרסם אחר כך כרבן של ישראל, ושהה במחיצת רבו וחברו אף אחר כך בעת שרבי יושה בר היה כבר רבה של סלוצק. אחרי צאתו את ישיבת וואלוז׳ין, רבי זלמן סנדר שהצטיין עוד בגילו הרך כתלמודי מובהק לוקח להיות חתנו של התלמיד חכם והנגיד רבי יושה מינקס לבית שיינבוים מיקירי קהילת קוברין החשובה, שפסק לו נדוניה של שלושת אלפים רובל — סך מופרז בימים ההם, לפני שמונים שנה — ומזונות תמיד על שלחנו. בהיותו סמוך על שלחן חותנו הוסיף חילו לתורה וקבע שיעורים לתורה עם האב״ד שם הגאון הידוע רבי מאיר מיירים, שהתפרסם גם בספרו המשובח „ניר״ על תלמוד ירושלמי. שם ארח לו לחבר את האברך המופלא רבי דוד ווילובסקי, יליד קוברין, שהיה נמצא שם תכופות והיו משוחחים בעניני תורה. אברך זה התפרסם אף הוא ברבות הימים כתלמודי מובהק ומבין חבוריו ידוע לשם ולתהילה פירושו על תלמוד ירושלמי בשם הרידב״ז.

כעבור זמן ידוע צר היה לו כבר המקום לרבי זלמן סנדר בקוברין מבחינה רוחנית וחמרית כאחת. אחרי מות חותנו נידלדל מצבו הכלכלי וחשב את עצמו כ„ירוד״ במדת מה, ומבחינה רוחנית צריך היה להימצא בישיבה מרכזית שבחורים גדולי תורה יעטרוהו ויקיפוהו והוא ישפיע עליהם שפע רב של למדנות חריפה. את סיפוקו הנפשי המלא היה מוצא תמיד במחיצתו של מורו ורבו הגאון רבי יושה בר, שהיה כבר אז אב״ד בריסק דליטה הסמוכה לקוברין. כמו כן משתעשע היה אז בדברי תורה עם הגאון הידוע רבי ירוחם יהודה לייב פרלמאן שהיה אז אב״ד בעיירות הסמוכות סלץ ופרוז׳אני. רבי ירוחם יהודה לייב היה משתומם מאד על גדלותו התלמודית של האברך רבי זלמן סנדר ובא אתו בכתובים וגם על ידי ביקורים הדדיים במלחמתה של תורה. התקרבותם זו לא פסקה גם אחר כך כשגאון זה נתקבל למרא־דאתרא במינסק ונתפרסם כ„הגדול ממינסק״. והיה

„הגדול" רגיל לומר, שממינסק ועד בריסק דליטה, אין דומה לרבי זלמן סנדר מקוברין בגדלות התורה.

בשנת תרמ"ה נתמנה רבי זלמן סנדר לרב אב"ד בעיירה הקטנה מאלטש שעל יד ביצות פולסיה. בשנת תרנ"ח עם התכוננותה של ישיבת „כנסת בית־יצחק" בסלאבודקה הוזמן מטעם מייסדיה ומפקחיה לכהן בה כראש־ישיבה, ובקשר לזה אף שהה שבת אחת בסלאבודקה והשמיע מחידושי תורתו לפני צעירים מעולים גדולי תורה, אלא שלא נסתייע הדבר והוא חזר למאלטש. כפי הנראה, השפיעה הפצרת בני קהילת מאלטש שלא יעזבם והסכים להשאר בתוכם — ובלבד שיסכימו לייסד שם ישיבה. אנשי מאלטש הסכימו לכך. לשם ביצוע מפעלו החדש קיבל הסכמת ידיד נעוריו רבי חיים הלוי סולובייטשיק ואף כינס אספה במינסק בבית הגביר והלמדן רבי ברוך זלדוביץ עם רבה של מינסק (שהיה אז כבר מחותנו) והגאון אלעזר גורדון אב"ד ור"ם בטלז שעודדוהו בהרבה ליסוד מרכזו החדש לתורה ולתעודה.

אם כי התקיימו כבר באותו זמן ישיבות מפוארות בליטה ובזאמוט ובהן ראשי־ישיבה מפורסמים, התחילה ישיבת מאלטש החדשה לתפוס עמדה חשובה בין אהלי תורה אלה והיתה לישיבה מרכזית בעולם התורה. בעשרה תלמידים פתח רבי זלמן סנדר את הישיבה בקיץ שנת תרנ"ח ובמשך שנים אחדות הגיע מספרם למאה ועשרים. היו אלה צעירים מעולים בעלי כשרון ודעה שרצו לפתח את כוח החידוש שלהם על פי הדרכת רבי זלמן סנדר והיו גם קשישים יותר שלמדו כבר בישיבות גדולות אחרות והעדיפו להיות כאן במחיצתו של גאון חריף זה. היו מיוצגים כאן יוצאי מקומות שונים מבריסק וקוברין, ממינסק ומחוזה ואף מזאמוט שבליטה הצפונית.

בשיעוריו התגלה רבי זלמן סנדר במלוא קומתו הרוחנית ובכוח למדנותו המופלא. שיעוריו אלה היו בבחינת מניע וגורם עיקרי לפתוח כוח החידוש בתלמידיו, להדריך אותם באבחנה אמיתית, בתפיסת כל ענין וענין לפי נקודתו הפנימית ולאור תחומי שרשיהם המיוחדים. רבי זלמן סנדר לא הסתפק במתן שיעוריו בלבד. כשהיה מעלה איזה חידוש תלמודי מיוחד במינו בשעת התרכזותו באיזו סוגיה בלמדו בביתו — היה מתפרץ תיכף לבית הישיבה, תופס את הצעירים הכשרוניים, משמיע לפניהם את דבר חידושו.

רבי זלמן סנדר לא היה מגיד שיעור בלבד, אלא אף דאג למצבם הכללי והנפשי של תלמידיו. ביתו פתוח לרווחה לפניהם וחס על כבודם והכרת עצמם. בעלי הבתים הוזהרו בכל תוקף לבלי לזלזל אף בכבודם של תלמידי חכמים צעירים ולהמנע מלקראם בשם „ישיבה בחור", שהיה בזה כעין ביטוי מעליב כי אם „איש־ישיבה" („ישיבה־מאן"). הוא לא התנהג אתם בתקיפות כי אם ברכות. כבעל תפיסה מהירה הבין תיכף את דעת הצד השני ומשום כך גלויים היו לפניו כל רחשי לבות תלמידיו. וחניכי ישיבת מאלטש בעצמם כבני ישיבת וואלוז'ין בשעתם הקפידו על חיצוניותם, ידעו לשמור על כבודם ואפילו בשבתות וימים טובים לא היו סועדים על שולחן בעלי הבתים שבעיירה. בישיבת מאלטש כבישיבות מרכזיות אחרות התקיימו מוסדות עזרה הדדית, ביקור חולים, גמ"ח, ת"ת (תומכי תורה), וועד־מעונות וכדומה שסייעו בהרבה להקלת המצב החמרי וגם לפתוח הכוחות החברתיים והארגוניים של בני הישיבה. הקלה למצבם החמרי היה ענין מתן שיעורים לבני ישיבה בודדים שעוד לא שימשו כל צרכם והיו זקוקים לעזרת רב ומורה. אלה בני אמידים ששילמו למוריהם הבחורים הקשישים משכורת חדשית בעבור לימודם אתם.

רבי זלמן סנדר מנגן גדול היה, והיה מחדש גדול בנגינה. ובימי חג ומועד כשהשמחה היתה אז במלואה בבית הישיבה ובבית־הרב, היה משמיע דברי שירה משל אחרים ומשלו. כך, למשל, פשטה בכל ישיבות ליטה קומפוזיציה אחת משל רבי זלמן סנדר על הפיוט הלבבי הידוע שהיה נאמר בעיירות ליטה בשבתות שבין פסח לשבועות „יונה יעלת חן מה לך כי תבכי, משיחך יבוא לך קומי ולכי, כי אני מושיעך וגואלך אשר תחכי". קומפוזיציה זו חיבר רבי זלמן סנדר בימי עלומיו וכשהשמיעה לפני רבי יושה בר, בכה גאון זה מרוב התרגשות. כמו־כן היה מנגן בימי־פגרא את הפיוט של רבי שלמה אבן גבירול „אכולה שכולה למה תבכי, הנואש לבך מאשר תחכי". למנגינותיו אלו יצא שם בכל הישיבות והיו חוזרים עליהן בימי חג ובייחוד בשמחת בית־השואבה ובשמחת תורה. כותב השורות האלה עודנו זוכר שבכמה ישיבות היו בימים כאלה משמיעים מנגינה מיוחדת מרבי זלמן סנדר לתפלה ידועה „שמך מעולם עובר על פשע" ולפי הפצרת המשגיח הרוחני היו חוזרים על מנגינה זו כמה פעמים — בצירוף רעיונות מוסריים לתפילה זו.

בין תלמידי ישיבת מאלטש שקלטו מתורתו של רבי זלמן סנדר יש לציין את הלמדן הגדול רבי מנחם מאלטשר, שנפטר לפני שנים אחדות בתל־אביב ולא נספד כהלכה; הרב ירחמיאל בורגמאן מבריסק אחר־כך אב"ד בנושבין; הרב משה אליהו רוגוזניצקי מנאליבוק אחר־כך רב ודיין בלייפציג בעדתו של הרב ד"ר אפרים קארליבאך (נפטר בשנות המלחמה בקורדיף שבאנגליה שבה שימש רב ודיין); הרב רבי אלתר מישקובסקי בנו של הרב הצדיק רבי חיים לייב מסטאביסק — ממלא מקום רבי זלמן סנדר ברבנות קרינאק ובסוף ימיו בארץ־ישראל, הרב רבי מרדכי היילפרין מפרוזשין ממייסדי המושבה „הרצליה" ועוד כמה מפורסמים שאינם כעת בחיים.

מבין תלמידי מאלטש שבתקופה ההיא החי אתנו כעת והפועל לברכה בקרב היישוב היהודי בארץ־ישראל — יש לציין באופן מיוחד את מרן רבי איסר יהודה אונטרמן שליט"א, רבה הראשי של תל־אביב והמחוז, שבהיותו צעיר בימים נצטרף לחבורת הבריסקאים שנסעו למאלטש להתבשם מתורתו של הגרז"ס כהנא—שפירא. הרב הראשי אונטרמאן שיצק מים על ידי הגרז"ס והמשיך שם למודיו גם אחר־כך בתקופת הגאון רב שמעון שקופ — פירסם ב„ספר היובל" לרבי שמעון שקופ, נוסף לחידושי תורה, גם מאמר מיוחד, המכיל פרק־זכרונות מעניין על ישיבת מאלטש בשתי תקופות אלה. כמה פרטים מחיי רבי זלמן סנדר שבמאמר זה מושתתים על דברי זכרונותיו של הרב אונטרמאן, שלמרות היותו אז בגיל הרך זכה להיות ממקורביו הפנימיים של הגאון רבי זלמן סנדר זצ"ל.

שיעוריו של רבי זלמן סנדר לא ראו את אור הדפוס ורק כמה מליקוטי תורתו נשתמרו על פה במקצתם של חוגי הישיבות. משהו מחידושי תורתו מוצאים אנו בשני הספרים של שני בניו המפורסמים רבי יעקב ורבי אברהם דובר. רבי יעקב התפרסם בעולם התורה בחיבורו הידוע „נאות יעקב" — המכיל חידושי הלכות וביאורי סוגיות בחריפות מעמיקה למאוד כאחד מגדולי הדור. יותר מפורסם בחייו היה בנו השני של הגרז"ס — רבי אברהם דובר אב"ד בסמולביטש וקובנה ומחבר ספר „דבר אברהם". בספרים אלה מובאים גם חידושי תורה מ„הגדול ממינסק" חותנו של רבי אברהם דובר רבה של קובנה. שני בניו הצעירים של רז"ס רבי יהודה ורבי חיים עמדו על־יד אביהם ביסוד הישיבה במאלטש וסייעו לו בהרבה להקמתה וביסוסה.

בשנת תרס״ג נתקבל רבי זלמן סנדר לאב״ד בקרינאק כממלא־מקומו של הגאון רבי ברוך לאווסקי מחבר „מנחת ברוך״. גם בקרינאק ניהל רבי זלמן סנדר ישיבה גדולה ונהרו אליה מכל מחוזות הורודנה, ביאליסטוק, לומזה ואחרות. מבין תלמידיו שבתקופת קרינאק יש לציין את הרב רבי אברהם יזופין (חתנו של הרב הצדיק רבי יוסף יוזל הורביץ מייסד ומנהל ישיבת נובהארדוק) מנהל ור״מ בישיבת בית יוסף הנובהארדקית בביאליסטוק, בימי שבתו בקרינאק התפרסם הגאון רבי זלמן סנדר ברבים גם כצדיק ובעל מופת ושמעו בתחום זה הגיע למרחקים.

בשנת תרע״ה עם התקרבות החזית של המלחמה בסביבת קרינאק נדד רבי זלמן סנדר עם תלמידיו לפנים רוסיה הגדולה ושכן כמה שנים בעיר הפלך טולה. אחר המלחמה ההיא לא חזר עוד לעירו קרינאק שהשתייכה כבר לפולין כי אם עלה לארץ־ישראל וחי בה את שנות שיבתו האחרונים בשכונת מאה שערים שבירושלים עיר הקודש.

מ. צינוביץ

רבי אליעזר יצחק אילנאה (שיינבוים) ז״ל

אליעזר יצחק שיינבוים (אילנאה) נולד בשנת תרט״ו בקוברין, עיר המחוז בפלך גרודנא להורים עשירים. אמו, אסתר גיטל היתה מצד אמה נכדת הצדיק אלכסנדר זיסקינד, מחבר הספר „יסוד ושורש העבודה״ ואביה שהיה רב בקמיניץ דליטא היה בנו של הגאון ר׳ יחזקאל ונכדו של הגאון ר׳ שמחה אב״ד דגרודנא, שלשלת גאונים שסדר יחוסם מגיע עד רש״י. אביו גדול בתורה ובקי במדרש ובספרי חוקרי עמנו מימי הבינים וגם ידע שפות זרות והגה בספרותן ועם זה היה תמים בדתו כאחד המשמרים היותר אדוקים. (הוא השאיר אחריו בכ״י חבור בפירוש המקרא והמדרש ויומן משנות תרל״ז—תרמ״א שבו היה שופך את לבו בתקופה היותר עגומה בחייו, כי בסוף ימיו ירד מנכסיו ושבע הרבה נדודים). בספרו של יחזקאל קוטיק „מיינע זכרונות״ המפורסם לשבח, לפנינו תאור על חיי האיש המצוין והנהגת ביתו. וזה מפיץ אור על הסביבה שבה גודל וחונך ה׳ א. י. שיינבוים ועל ההשפעות השונות המתנגדות זל״ז שמלאו תפקיד גדול בהתפתחותו. בית אביו ר׳ יאשע שבו התלכדו תורה וגדולה יחד. אשתו אסתר גיטל החכמה ואשת החיל המצוינה, החתנים המנוגדים זה לזה: אליעזר אדלשטיין עלוי שנחשב לאפיקורוס והשני ר׳ זלמן סנדר עלוי גדול בתורה ואדוק.

כשנשא אדלשטיין את אחותו של שיינבוים היה זה האחרון כבן שבע ועד שנת הארבע עשרה בערך נמצא תחת השפעתו של גיסו זה. אביו שכר בשבילו את המלמדים היותר מצוינים בעיר ללמודי התנ״ך, דקדוק וגפ״ת. גם שכר לו מורה שילמדו את הקריאה וראשי הכללים בדקדוקה של השפה הרוסית. המורה הקנה בזמן קצר את כל תורתו הדלה לתלמידו, שהמשיך אח״כ בלי עזרת מורה את למוד השפה ההיא עד שידע אותה על בוריה. את השפה הגרמנית למד בעזרת תרגומו של מנדלסון ובידעו היטב את שתי השפות ההן למד אח״כ בעזרת מלונים וספרי למוד לאוטודידקטים את השפות צרפתית ופולנית. אחרי שרכש לו את המפתחות לספריות העשירות של השפות האמורות התמכר הנער לקריאת ספרים מכל הבא לידו. האדונים הפולנים, בעלי האחוזות, שהיו מבקרים את בית־אביו הביאו לו ספרים למקרא. גם אצל גיסו אדלשטיין מצא לו ספרים רבים והיה

לו היום ללמודי קדש בחדר והלילה למקרא ספרי חול. אביו שהיה בעצמו איש משכיל לא כהה בו ולא מנעהו מקרוא ספרי חול. אך אחרי שגיסו השני, הצעיר אדלשטיין, נעשה לבעל השפעה גדולה בעיר בכל בית אביו התלקחה מלחמה גדולה בעד נפש הנער בין שני הגיסים. שניהם הכירו בו כשרונות גדולים וכל אחד רצה לכונן את עתידו לפי השקפותיו. אדלשטיין יעץ לאביו להכניסו לגימנסיה, מה שהיה בעיני אנשי קוברין בימים ההם כמסירה לשמד ר״ל ור׳ זלמן סנדר דרש למסור את חנוכו לידו. הוא קבל על עצמו ללמוד אתו מן הבקר עד הערב את כל השעורים שילמד בעצמו בתלמוד ובהלכה. אביו, שהיה בעצמו דתי בכל לבו ודעתו לא היתה נוחה מהנהגתו של אדלשטיין, נטה לדעת חתנו הצעיר. הנער לוקח מתוך החדר ור׳ זלמן נעשה מורהו. מני אז עד השנה השמונה עשרה בחייו למד הנער תורה ביחד עם גיסו שפירא בתור תלמיד־חבר. גאוניותו של ר׳ זלמן סנדר לקחה שבי את לב הנער והוא התמסר אליו בכל נפשו. השפעתו עליו היתה עצומה, כמעט היפנוטית. לאט לאט החלו למצוא מסלות בלבו גם דעותיו הדתיות בנגוד לאותן הדעות החפשיות שהורגל בהן עד כה. יחוסיו עם גיסו אדלשטיין נפסקו לגמרי. אבל את תשוקתו למדע ולקריאה בספרים חצוניים לא יכול גיסו ר׳ זלמן סנדר להכניע ובמשך חמש שנים שלמד אצלו תורה כל היום, הקדיש את לילותיו — למרות צעקותיו ונזיפותיו של ר׳ זלמן־סנדר — ללמודי חול ורכש לו, בלי עזרת מורה, את ידיעת שפת יון ורומי, הנדסה ושאר הלמודים, עפ״י התכנית שהיתה נהוגה בגימנזיום חקלאי ברוסיה. הידיעות ההן שקנה בימי נעוריו עמדו לו לאחר זמן בהיותו כבר בן 49 לקבל תעודת בגרות של שמונה מחלקות של גימנסיה. (הוא היה זקוק לכך מפאת שהציעו לו משרת רב מטעם הממשלה בעיר מוזיר פלך מינסק. הרעיון להפטר מטרדות המסחר ולמצוא את לחמו בעבודה צבורית מצא מסלות בלבו ולשם כך עמד בבחינות בעיר נובוגרוד־סורסק, אחר הכנה של אי אלו חדשים וקבל את התעודה הדרושה. אך את מחשבתו בדבר הרבנות לא הוציא אל הפועל, כי כשהגיע הדבר לידי מעשה, נוכח לדעת כי קשה לקרוע בפעם אחת את סבך עסקיו שהסתבך בהם, כי המה החזיקו בו בכל תוקף למרות רצונו).

יחוסיו עם ר׳ זלמן סנדר נפסקו אחר נשואיו. הוא עזב בשנת הכ״ב לחייו את גיסו ואת בית אביו ועבר לבית חותנו, ה׳ בונים רחמילוביץ, אחי גיסו צבי רחמילוביץ בעלה של אחותו הבכירה. האחים רחמילוביץ, תושבי עיירה פריץ, מחוז בוברויסק, היו סוחרי יערות ושולחי רפסודות על הנהר דניפר ליקטרינוסלב וחרסון. גם החזיקו בחכירה במחוז רציצה פלך מינסק אחוזה גדולה —יווטושקביץ — עם בית משרפות יין. באחוזה זו קבע שיינבוים את מושבו ונעשה שותף בעסקי חותנו. ההצלחה האירה לו פנים והוא השתקע יותר ויותר בעסקים שונים שגזלו את כל זמנו. אולם הספירה הרוחנית של מחשבה והגיון שהקיפה אותו בבית אביו לותה אותו אף בעצם טרדותיו. ההשפעות הסותרות זו את זו באמונות ודעות, שעברו עליו בימי נעוריו תססו במוחו ונתנו כוון ידוע להלך מחשבותיו. נפשו ערגה לסינתיזה משלימה ביניהן וכעל תוצאה מן המחשבות ההן אנו צריכים להביט על ספרו: „יסודי המציאות וההכרה״, שיצא לאור בשנת תרע״ג בוורשה ע״י תושיה (ביבליותיקה גדולה מספר צ—צ״ב). חלק חשוב מהמאמר הראשון נדפס ב„השלח״ תרס״ח כרך כ״א בשם „המחשבה והחומר״. בספרו זה אנו רואים מצד אחד הנחה גדולה למדע המודרני: העקר של התפתחות (איבולוציון) נתקבל ע״י המחבר בכל סעיפיו. מצד שני אנו מוצאים בו, מיוסדים על אותו עקר עצמו, האמונה בהשגחה פרטית (שם עמוד 129) בחירת עם ישראל עמוד 190, עיקר הנבואה (מרומז באופן כללי ובקצור נמרץ במלים:

„חדור הרוח בתחלה רק באיזה חלק" וכו' שם עמוד 187). בכלל משתדל המחבר בספרו הנ"ל לבסס השקפת עולם רוחנית כללית ואינו נכנס לדון בפרט על היהדות ביחוד. בתור תוצאה משטתו הכללית אנו מוצאים את מחברתו „הציונות והמטריאליות" שנדפסה בווילנא בשנת תרס"ה בהוצאת הועד המרכזי של ציוני הומיל. במקום אחד אנו קוראים את דברי המחבר: מאמין אני באמונה רבה, שאם יתקיים בנו החלום הגדול של גאולת עם ישראל ותחיתו השלמה, תחית כוחו, שפתו וספרותו, אז תבנה ותתכונן בתוכו ע"י בניו בארץ גם פילוסופיה עברית ממקור ישראל ורוח„ היא לא תוכל להיות אחרת, כי אם ריאל־אידיאלית, או יותר נכון ולונטרית, שרק לה אפשר ליהדות להזדווג ולראות עמה חיים".

כשלשים וחמש שנים ישב שיינבוים בעיר הומיל ולקח שם חלק גדול בעבודה הציונית. בתור הכרת טובה בעד עבודתו המועילה נבחר בשנת תרע"ב, באספה כללית של ציוני הומיל, לחבר נכבד של ההסתדרות הציונית המקומית באדריסה מהודרת כתובה על קלף אשורית בברכה ואחולים. עוד בשנת תרע"ג בקר את א"י בתור תייר ביחד עם אשתו ושהה בארץ כשבעה שבועות ואז החליטו לשוב לרוסיה לזמן מה לחסל עסקיהם ולשובה לארץ להשתקע בה. בחזרם לרוסיה פרצה המלחמה ואח"כ המהפכה הסוביטית. כל רכושו אבד. אשתו מתה בהומל והוא נתמנה למנהל הספריה של גרף פסקביץ. בשנת תרפ"א עלה בידו להשיג רשיון יציאה לליטא בכדי לצאת משם לא"י. בבואו לקובנה סר לבן אחותו הרב דמתא אברהם דב שפירא ושם מצא את גיסו הגאון ר' זלמן סנדר, אבי הרב דקובנה שהסס אם לשוב לקרינקי או לעלות לא"י. ההזדמנות הכריעה את הכף ובסוף אלול הגיעו שניהם למחוז חפצם. חרדי ירושלים ערכו לרב ר' זלמן סנדר פגישה נהדרה. אלפי אנשים יצאו לתחנה והמון רב לווה אותו מן התחנה עד המעון שהוכן בשבילו. מר שיינבוים התישב בירושלים ושינה את שם משפחתו באופן רשמי לאילנאה. בעתונות הארץ־ישראלית נפגשנו בו לפעמים בתור מבקר לספרי מדע שיצאו מפרק לפרק בשנים האחרונות: „בקרת לתולדות המטריאליסמוס" ללנגה בתרגומו של בר־טוביה (ב„הארץ" תרפ"ב גליון 829), בקרת לספר תולדות הפילוסופיה לוינדלבנד בתרגומו של הד"ר גליקסון (ב„אספקלריה" תרפ"ג חוברת ב') „קנט בעברית" בקרת לתרגום „בקרת הבינה הטהורה ע"י הד"ר יונביץ (הארץ תרפ"ד גליון 1269) „חבלי לשון" (הארץ תרפ"ד גליון 1457) ועוד מאמר „המדע והרחוב" (סקירה על אי־אלו השקפות בטלות המתהלכות ברחובות) נדפס באספקלריה תרפ"ג חוברות ה'־ו'־ז'. בשנת תרפ"ד יצא לאור תרגומו: מבוא לתורת הפילוסופיה לפרופיסור ירושלים בהוצאת „מוריה" ו„דביר", נדפס בברלין. ספרו „מעבר לחושיות" תורת הנפש ומסתריה עם מבוא לספר מאת ד"ר הוגו ברגמן יצא לאור בשנת תר"ץ בהוצאת ספרים „דרום" ירושלים.

רבי אליעזר יצחק אילנאה היה סופר בעל ידיעות רבות ועמוקות בספרות העתיקה והחדשה, בעל נפש עדינה ואצילות רוחנית. אוצר בלום היה בידיעותיו, בהגיונו, ברעיונותיו וסביבתו היתה תמיד טהורה ורבת ענין לאלה אשר ידעוהו מקרוב. טוב וסולח היה לכל, מלבד לאחד — לעצמו, והוא השתדל למלא את החסר לו, וגם לתת לאחרים לבקר ולבחון, אם באמת ובמדה נכונה רכש לו את אשר היה חסר.

הוא פרש מן „החמר" אל „הרוח", אל „מעבר לחושיות"...

(מתוך ההקדמה בספר „מעבר לחושיות" לא. י. אילנאה)

ד. כהן

חד מקדמיא

(לזכרו של ר׳ משה מגדולי חסידי סלונים בקוברין)

„ממשה ממדין עד משה מידנר לא קם כמשה״, — כן היו אומרים חסידי סלונים בשעות של בדיחותא דדעתא על ר׳ משה מידנר, איש קוברין.

ואכן, היה האיש גדול בתורה, מחשבה ומעשים טובים, זכורני, באחד מימי החנוכה כשאנחנו „פרחי החסידים״, מסובים לשולחן הרבי והוא מחלק את „השיריים״, נפלה בחלקי חוליה של עורף תרנגולת והרבי מוסיף ואומר: „אל תהיה קשה עורף״. הבינותי, כי עלי להיכנס אליו ליחידות.

החדר שבו ישב הרבי היה עטוף כולו מסתורין, הוא יחיד בחדרו, המרוהט בפשטות ומלבד המיטה המוצעת, ארון בגדים, שולחן וכורסה. אין דבר בחדר השרוי כל היום באפלולית ועץ עבות מציץ על החלון היחיד הקרוע לתוך גן גדול. יושב לו הרבי ביחידות. נמוך קומה, הזקן ששיבה נזרקה בו, מעטר את פניו היפים, שתי עיניו שני מעינות שופעים אהבה וחסד. עומד הנער לפניו כשהוא רוטט ומתרפק על הרבי, כאשר יתרפק בן על אביו. כי רבו הספקות והשברים בלב הנער והיצר מבלבל עליו את מחשבתו. הוא מבקש מאת הרבי עזרה, בניחותא ידבר הרבי יעלה בסלע: „בני הילחם ביצר הרע! קום וסע למשה מידנר״.

בית גדול ללא ריהוט־יתר, ואשה בעלת לשון, פוגשת את הנער בשאלה: מי שלחך הנה? על התשובה: „הוא שיחיה״ — בא מבול של גידופים. וכשהנער נרתע ואומר לצאת, נהפכת האשה הזעפתנית לאם טובה הדואגת לילדה:

ראו נא, ראו! כיצד נפגע! מה יש, למה תברח, לאן? והנער נשאר בבית.

ליל שבת, משה אינו נראה ב„שטיבל״ בשעת קבלת שבת והנער תוהה: הרי רק אליו נשלח, ואין למצוא אותו.

לאחר חצות כשהלב מלא כיסופים וערגה, חוזר הנער לבית מאכסנו ומוצא את משה, יחידי יושב בראש השולחן, פניו המלאים עטורים זקן קטן ומחודד, האף תופס את חצי הפנים, השפתיים עבות ובשרניות, אולם שתי עינים לאיש והן מפיקות חכמה עמוקה, אהבה לאין שיעור וחסד ורחמים. אל הנער לא ישים לבו. שקוע כלו בעולמות עליונים מזמזם ניגון, של „יה אכסוף נועם שבת״ ותוך כדי שירה ניתלשות מלים משפתיו: „אַ דאַנק דיר רבונו של עולם, פאַרן הייליקן שבת״. לילה שלם ישב הנער ועיניו צמודות למשה זה המקפל בתוכו את השבת כולה.

מוצאי שבת. ב„שטיבל״ יושבים מוסבים החסידים ובאמצע ר׳ משה. קומקום מלא תה חריף ורותח לפניו, הוא גומע את הרותחין בלהיטות ותוך כדי שתיה מספר הוא את סיפוריו. אמן בחסד עליון היה האיש. במלים מעטות ידע למסור דמויות, תמונות, חויות והרגשות. אף הגה, אף נדנוד עפעף, כל העינים תלויות בפניו הרחבים והוא כאילו נעקר ממקומו ומטייל עם המגיד מקוזניץ, שומע את ר׳ מרדכי מלחוביץ ומרכין ראשו לקבל את ברכתו של ר׳ משה מקוברין. עד חצות לילה ישב האיש וסיפר את ספוריו, והיה בסיפורים הרבה מתבונת החיים, מאהבת ישראל, ממידות טובות ומערגה לארץ־ישראל.

עברו שנים. הנער גדל. מזמן רחק מבית הרבי ומסביבת חסידים. אך הנה באה

עליו צרה: נתפס למלכות וכשכלו כל הקצין, בא ועמד לפני הרבי. ושוב נפגש ע״י משה, והפעם בעירו, בקוברין.

מעט מאוד תבע הרבי מהנער שבא אליו לבקש עזרה: אמירת פרקי תהלים, ישיבה ב„שטיבל״ ועוד. אולם הנער שמרד אינו יכול לעשות זאת. זה בניגוד למצפונו. ואז בא רבי משה לעזרתו. הוא שאמר בשמו את פרקי התהלים ואמר זה בניגון כה מתוק, כה רך, כה מושך הלב עד שהנער לא חש כיצד הוא חוזר ואומר אחריו מלה במלה. פסוק בפסוק. וטובה היתה הישיבה ב„שטיבל״ יחד עם ר׳ משה. כי גאון היה האיש. פרקי הרמבם שגורים על פיו. ופעם בלכתם יחד ברחוב הראשי של קוברין, העיר והעיירה, שמע מפיו את האימרה הזו: „חטא הוא הדבר לבטל את השני, אולם לא פחות חטא הוא הדבר להתבטל בפני השני. כבד את האדם ואל תבזה גם את עצמך״. ונאמרו הדברים כשנפגשו שניהם עם חבורת גברים ונשים שהתלוצצו על הילוכו של ר׳ משה. ועליו היו מספרים חסידי סלונים: לאחר הסתלקותו של הרבי ר׳ אברהם, „יסוד העבודה״ נתנו החסידים את עיניהם בר׳ משה להיות להם לרבי. ידע ר׳ משה את דרך החסידים שכל מה שיתעקש ולא ירצה לקבל עליו את כתר הרבי, הם יסחבו יותר אחריו. מה עשה ר׳ משה? בחר לו בדרך של ליצנים והיה עושה את הרבי שבו כביכול לצחוק ולהיתול עד שהחסידים נוכחו לדעת שרבי משה לא יהיה להם לרבי. הוא אשר אמר: להיות רבי אין זה מן הדברים הקשים. קשה להיות חסיד ועוד יותר קשה להיות יהודי פשוט.

והוא, ר׳ משה, היה כחד קדמיא, גם רבי, גם חסיד ואף יהודי פשוט.

ד״ר יעקב מאיר זאלקינד ז״ל

זלקינד יעקב מאיר נולד בקוברין, פלך גרודנא ב־16.8 1875. אביו מרדכי יהודה־אריה, סוחר חשוב משכיל, התיחס לבעש״ט ולרב הדריסי ר׳ מנדלה דון יחיא, ממשפחה פורטוגלית ידועה; האם — נינה לרב הלובליני ר׳ משולם זלמן אשכנזי, שלשלת היוחסין שלה נמשך משער אפרים, מהרש״ל, תוספות יום־טוב, רש״י. עד בר־מצוה למד בחדר ולמודים כלליים אצל מורה. התפרסם בתור עלוי, שנתיים למד בישיבת וולוזין, אח״כ היה אכסטרני, סיים פרוגימנסיה בת שש מחלקות. למד בברלין, מינכן, ברן ג׳ניבה: פילולוגיה, פילוסופיה, היסטוריה, ספרות, כלכלה מדינית. התמסר לתלמוד וחכמת ישראל. בשנת 1904 קבל את התואר ד״ר, היה בלשן ב־30 שפות עתיקות וחדשות. ב־1915 למד בגלזגו מדעי הטבע וגננות. כפי שהיה חדור רוח השכלה וחבת־ציון עוד מבית הוריו, נהל תעמולה ציונית בין הסטודנטים היהודים במינכן. הוא רצה שיכירו את הספרות העברית, ובשווייצריה יסד ארגונים ציוניים, ספריות ומסעדות כשרות, בתור גורם מכריע ומתחרה להשפעת ה„מסעדות הרוסיות״ המתבוללות־סוציאליות. בברן יסד זלקינד את ארגון הסטודנטים „קדימה״, אחרי הפוגרום בקישינוב יסד שם פלוגת־הגנה ולמדם לירות, וכמו כן התעמלות. בלונדון היה פעיל מאד לטובת הציונות והחנוך העברי. ב־1914 נסע לא״י וקנה קערקור וראביה למען האחוזה הלונדונית (בת 70 חבר) שנוסדה על ידו.

ב־1916 יסד את הועד הלונדוני להתגוננות, שנלחם בגיוס יהודי רוסיה באנגליה, התנגד לז׳בוטינסקי בתכנית הלגיון שלו ונהל תעמולה אנטי־צבאית. ב־1920 הצטרף לאנרכיזם. התחיל לכתוב עברית עודנו נער, פרסם את דבריו הראשונים ב־1900

ב„הצפירה" וביידיש ב„ דראהאביטשער־צייטונג". מאז הדפיס כ־1000 מאמרים, קורספונדנציות, ספורים וכו', בעתונים שונים בעברית, ידיש, גרמנית, רוסית, אנגלית, צרפתית וספרדית. ב־1916 ערך בלונדון את השבועון „אידישע שטימע", (13 גליונות) שהופיע גם בתור עתון יומי (36 גליונות), הכוון היה לאומי־רדיקלי ואנטי־צבאי. השתתפו בעתון א. ועעוויארקא וד"ר א. מרגולין. (התפוצה הגיעה למעלה מ־3000).

משנת 1920—1923 שמש בתור עורך הבטאון האנרכו־קומוניסטי „דער ארבייטר פריינד" בהשתתפות ר. רוקר, וואלין, ד"ר מיכאל קאהן, שלמה בן דוד, ש. לינדר, וו. רובטשינסקי ועוד. (התפוצה הגיעה ל־3000). בידיש הוציא: „די צוקונפט פון ארץ־ישראל" (תרגם את פרופיסור א. ווארבורג, לונדון 1907); די אידישע קאלאניעס אין ארץ־ישראל" (לונדון 1914); „אנארכיזם און ארגאניזאציע" (תרגם את ר. ראקער, לונדון 1922); „טענות געגן אנארכיזם" (תרגם מדזש. בארעט, לונדון 1922); „ווערטער פון א ערציהר"(תרגם את ס. פאר, בוענאר־איירעס); תרגם את „ד"ר מאראס אנזל" (ספור מאת הרברט אועלס, בתור תוספות ל־„ארבייטער פריינד").

בעברית הוציא: „יציאת מצרים" — מחזה־ילדים (לונדון 1907), שורה של מחזות ילדים מקוריים ומתורגמים (שהוצגו בבתי ספר ות"ת) וספרונים בהוצאת „תושיה" „בשתים — משחק חנוכי" (לייפציג 1922). בגרמנית הוציא ד"ר זלקינד: „די פשיטתא צו שיר השירים" (ליידען 1905), תרגם ללנבלום „פינף מאמענטן אין לעבן פון משה רבנו" (ציריך, 1906). ערך גדול יש לעבודתו המדעית הגדולה „די געשיכטע פון די ידישע דרוקערייען" (גם ממסחר הספרים היהודי והספריות) רק שלשה פרקים הופיעו בירחון הלונדוני, רנסנס 1920.

ד"ר זלקינד ערך את ה„מלון זרגוני עברי" מאת א. ל. ביסקא ושנים רבות התמכר לתרגום תלמוד בבלי ליידיש. מהתרגום הזה הופיע הכרך הראשון „ברכות" (בהוצאת ב. וויינברג, לונדון תרפ"ב); המכיל משנה וגמרא בצירוף פירוש מועיל ומתאים למתחיל ולמדן", ביחוד הלך בעקבות רש"י, אולם מובאים באורים מתאימים מתוספות, מהרש"א, רבנו יונה וכו'. כמו כן חדושים והערות מהמתרגם. התרגום הוא מדויק, קרוב לבאור המסורתי, אף כי המחבר לא נזהר והכניס בטויים ומלים שאינם אגדתיים. הכרך השני של התרגום — סדר זרעים לא הופיע מפני קשיים כספיים. מהעבודות החשובות שלא הופיעו עוד, כדאי לציין: אוסף של אגדות מקוריות „בראשית", אוסף הצגות לילדים בעברית, הערכה היסטורית על הכתם הצהב. זלקינד תרגם את „הקמצן" למוליער, הוציא סדור לבתי ספר בצירוף הערות היסטוריות דקדוקיות ומבוא לתולדות הסדור. כמו כן הוציא קובץ של אגדות פוליטיות; ביידיש — „די פילאסאפיע פון אנארכיזם". מלבד זה כתב חיבור לתולדות הצנזורה של הכנסיה והאינקביזיציה, על ספרים עברים, ביחוד לפי כתב־היד הגדול (למעלה מ־400 עמודים), הנמצא בספריה הפריזאית (ווריאנטים הנמצאים ברומא ובולוניה) של צנזור זקן יהודי צפתי, תלמיד הארי ז"ל שהשתמד אח"כ. הוא מעיר ומראה איזה מקומות יש למחוק בכל ספר (כתב־יד זה החשוב ומענין במאוד לא היה ידוע להיסטוריוני הצנזורה א. בערטינר, וו. פאפער, וזה גורע בהרבה מערך עבודותיהם).

כינוייו הספרותיים של ד"ר זלקינד הם: מבני היכלא, מיזה, דזשיי עמעס, ד"ר סאלינפאנטא ועוד.

מה„אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו"

נ. אלקון

ד"ר י. מ. זאלקינד

ד"ר י. מ. זאלקינד הוא אורחנו. הוא בא לבקר את עיר מולדתו, שבלה בה את ימי נעוריו. כדאי להתודע לאישיותו של ד"ר זאלקינד, המגוונת מאד. התחנך אצל הורים מיוחסים בחנוך דתי־השכלתי. זמן ידוע למד בחדרים ובבית המדרש. אחרי שרכש לו ידיעות הגונות בתלמוד, נסע לוולוז'ין ולמד שם שנים אחדות אצל הנצי"ב. וולוזין מלאה בזמן ההוא אצל היהודים את התפקיד שמלאה פומפדיתא או נהרדעא, ביצירת תלמוד־בבלי. ישיבת וולוזין הקימה מתוכה גאונים גדולים וגם מלומדים ידועים, כמיכה יוסף ברדיצבסקי. משוררנו הלאומי ח. נ. ביאליק למד זמן מסוים בישיבת וולוזין. בפואימה שלו „המתמיד" הוא מתאר אורח חיי בן הישיבה לפנים ומאבקו, כשנמשך והתפרץ לעולם הרחב, ליפיפיותו של יפת.

מוולוזין עבר ד"ר זלקינד לשוויץ, שם למד פילוסופיה ונסמך לד"ר. אירופה הגדולה ותרבותה החשובה אינה מפריעה לד"ר זלקינד להתעמק במאור שביהדות, בערכים המוסריים הנצחיים שבתנ"ך ובתלמוד. להיפך, תרבות אירופה משמשת לו בתור אמצעי להוציא ולחשוף את אוצרות התרבות העברית לעין כל בהדרגה ובשטתיות. כך נוצרה אצלו סינתיזה טבעית של תורה והשכלה. אמנם הסיסמה של תורה והשכלה אינה חדשה ובשטח זה, סבורני, לא גילה ד"ר זאלקינד חדשות: לתורה והשכלה, קראו המשכילים הקודמים, כיל"ג, סמולנסקין ואחרים, אולם אצל ד"ר זאלקינד נוצרה הרמוניה של תורה ותרבות אירופית באופן אחר לגמרי.

הגורם העיקרי בהתקשרותו של ד"ר זאלקינד לתרבותנו העתיקה הוא — עממיותו ואהבתו האמתית לעם, להמון ובמילא לתורתו. אם לביאליק אין השכינה בכנפה השבורה מניחה לעזוב את בית המדרש הישן („לבדי"), אין החיט, הסנדלר נותנים לזאלקינד להתרחק מהם, כאילו הם מתחננים אליו: בואה אלינו בערבים ולמדנו קטע בעין־יעקב, פרק משניות ותספר לנו אגדה, מעשיה מימים קדמונים.

לפיכך פירושו ביידיש לש"ס נעשה אצלו לאידיאל חייו. זה משנים, שהוא עסוק בפירוש הזה, אולם עודנו עומד בראשיתו: לע"ע הספיק להדפיס לא יותר מחצי סדר „זרעים". הדרך, שבחר לו הוא ארוך, כמעט בלתי סופי. דרך כזה הספיקו לעבור הרי"ף, הרמב"ם, אולם המסורה העממית אמרה על הרמב"ם: „„ממשה ועד משה לא קם כמשה". הרעיון להוציא פירוש לתלמוד הוא סימפטי, עממי ודימוקראטי, כאילו בפירוש הזה עמד לתבוע עלבון ההמונים והעמלים, שעמדו מאחורי העמוד והבימה בבתי המדרש ובלעו רוקם, בהסתכלם בלמדנים המיוחסים, שמצחם הרחב הזיע על הגמרות הגדולות.

את הרעיונות של ר' יוחנן הסנדלר, ר' יצחק נפחא, הלל שכיר־היום לקרב לעם, לשדרות הרחבות להמונים בשפתם ובבטויהם — זוהי מטרתו וזהו התפקיד שהציב לו ד"ר זאלקינד. תורת התנאים והאמוראים צריכה להיות נלמדת ע"י העם. ואת זה הטעימו והדגישו החכמים מכבר: „הזהרו בבני העניים, כי מהם תצא תורה".

הגאון מווילנא — מספרת האגדה — למד תורה בלילות החורף בעלית הבית לאור הירח כי לא היה לו במה לקנות נרות חלב...

הפירוש לתלמוד היה משאת נפשו של ד"ר זאלקינד, ומשום כך מובנת ההתלהבות שבה מדבר ד"ר זאלקינד על התלמוד.

הוא מרשה לעצמו להעמיד את חכמי התלמוד במקום חשוב יותר מנביאי ישראל. עאפ״י שבמובן זה הוא שוגה, מהצד המסורתי, המוסרי והיסטורי זה אינו נכון. אם באגדת התלמוד אומר הקדוש ברוך הוא: „נצחוני בני״, כשהחכמים אמרו: „אינו משגיחים בבת־קול״, ז״א שהשם יתברך נראה שם כרחמן ולבבי, המוחל ומוותר לבניו, אפילו כשהם מעיזים להתקומם נגדו; אולם אחר הוא לגמרי בעמוס או באיוב. שם הוא מתגלה בכל הוד מלכותו, שיצר עולמות והם נתונים למרותו ולהשגחתו. אלהי הנביאים הוא בטוי ל„הוד שבגבורה״, שלפניו יכרעו וישתחוו עמים, השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו יגיד הרקיע. את הרעיון היסודי באוניברסליות האלהית גלו הנביאים ואח״כ באו חכמי התלמוד ודברו על תכונות אחרות, השייכות ליוצר.

אגדות התלמוד שרו וחרזו מחרוזות לחורבן, לגולה, אולם התנ״ך שר שיר היחוד לבורא; בתנ״ך עצים ירננו, הרים ירקדו כבני צאן לכבוד הבורא וכל הטבע ישיר וינעים זמירות ליוצר העולם מקדם.

וההלכה? גם היא מיוסדת ונסמכת על התורה — הפסוק הלא הוא הבנין העיקרי של כל מהלך הרעיונות בתלמוד. ד״ר זאלקינד אחרת יחשוב — מילא, „שרי לה׳ מארי״. קשה, וקשה מאוד להסכים להשקפת עולמו המדינית. במרירות הגדולה ביותר ובאופן תמים הוא מתנפל על מנהיגי הציינות הנוכחיים, ולמרות כל זה הוא אוהב את ארץ ישראל לא פחות מהציוני המעולה והמסור בארץ. הוא מתקיף את ז׳בוטינסקי ושטתו, ויחד עם זה הוא מזכיר את הרביזיוניזם כאחת מהשטות הרציונליות בציונות; תוקף הנהו את מפלגות הפועלים, אולם את הסוציאליזם בעצמו, דומני, הוא „מפלפל״ — ככה, שאף שטה אחת לא תתכן בעיניו — אבל דבר אחד הוא בולט ונראה: מכיל הוא בתוכו אמת חיה, שבשמה אינו מתעכב בפני שום דבר, הוא שובר ומנפץ את אידיאלו מיום אתמול, שלו השתחווה והעריצו.

נשאר הוא אמנם קרח מכאן ומכאן, אולם זוהי הטרגדיה של כל אלה, שאמת חיה תוססת ומפעמת בקרבם, אמת שהאיש החי היוצר הוא חלק מבשר ודם.

ראיתי את ד״ר זאלקינד בשבת בבית־הכנסת בדברו לפני בני עירו. זאת לא היתה דרשה ולא נאום, כי אם שיחה לבבית עם חבריו, עם שכנים וידידים טובים. הוא דבר ומעיניו זלגו דמעות, שנזלו אחת אחרי השניה מעל פניו העדינים. זה היה בכי 58 שנים שהתבטא „כי נכסף נכספתי לבית אביך.״

הרבה ראה, עולם ומלאו, ושוב הוא בבית־הכנסת, במקום שיחד עם אביו, עמד והתפלל מתוך סדור אחד, אולם ימי הילדות חלפו ונגוזו. התפרח אבן, התקום סדום? שואל המשורר טשרניחובסקי — ועל זה כנראה בכה, אמנם...

שיחה עם ד״ר יעקב מאיר זאלקינד

לבא כח השבועון „קאברינער שטימע״ היתה שיחה עם הד״ר זאלקינד, על רשמיו בקוברין, אחרי העדרו מן העיר במשך 34 שנים.

האורח אמר, שאחרי נדדו בעולם הגדול במשך 34 שנות נדודים, נוכח לדעת, כי קוברין גדלה ונתיפתה בנקיונה ובסדריה. קם דור צעיר ובריא המתפתח. נוספה אינטליגנציה, אולם חסרה עדיין מקוריות. גם חסר טיפוס בעל הבית הקודם, שהיה

בן־תורה משכיל ובעל צדקה. אצל היהודי הדתי מורגשת הקנאות, והפוליטיקה, אין אותה התמימות הקודמת.

העיר התרוששה במשך השנים והפרנסה אינה מצויה. רושם נעים השאיר עליו חלק מהיהודים, שרשיהם מסתעפים ומתרחבים, מדברים יידיש, מבינים עברית, דבר המוכיח על התקשרות לעם ולתרבותו, מה שחסר לאינטליגנציה בזמנו. קו משותף לזמן ההוא מתבלט בהתרחקות האינטליגנציה מהחיים הדתיים.

ד״ר זאלקינד אמר, שהנהו אופטימיסט — ומקוה הוא, שגם בזה יחול שינוי: אנשים העוזבים את דרך המלך תועים עד שהם מוצאים את הדרך הסלולה. במובן זה אינו, כמו שאמר הח' אלקון, המוהיקני האחרון, כ״א אחת מהסנוניות הראשונות של תקופה חדשה, שהנהו מנבא לה ומוכן ליצרה.

בנוגע לציונות אמר: דא עקא, שרוב מנין ורוב בנין הציונים אינם רואים מקום הסכנה, המנהיגים משתדלים לטשטש את המצב הנוכחי. החולה המסוכן הוא זה, שקשה לקבוע אצלו את הדיאגנוזה הנכונה. מתמיד התנגד להצהרת בלפור, בה בשעה שהכל התמוגגו מרוב שמחה התהלך כאבל בין המחותנים. משום זה אינו מאוכזב ומיואש כאחרים.

היאוש בציונות הוא תולדת הגזמת התקוות, שהמנהיגים והעם תלו בהצהרת בלפור.

העיקר הוא שצריך להתמסר ולטפל במעשים ממשיים. הממשלה האנגלית תצטרך אז להתחשב ברצון הברזל היוצר של העם וכוחו.

עד כמה שא״י אינה מפותחת עדיין, אולם פרי ההדר שלה יכול להתחרות בעולם וגם מכניס רווחים. תפקיד הציונים הוא לעניין רבבות יהודים שלבם חם ופועם לבנין הארץ במובן המסחרי. בתור דוגמא הביא את נסיונו ביסוד המושבה כרכור, שעשרים אכריה יהודי לונדון, לא עלו לעם היהודי בפרוטה. ככה חיות 60 משפחות אכרים.

בנוגע למלחמה הקשה לכבוש העבודה, שעל הפועלים היהודים לנהלה במושבה העברית אמר ד״ר זאלקינד, כי הקולוניסט החדש, האמריקאי, האנגלי הוא טפוס אחר, שהנהו חלוץ בשטחו, הוא מבין ומעריך תפקיד העבודה העברית.

על מצב היהודים בעולם אמר: בכל מקום שצפויה ליהודים סכנת התנפלות צריכה לפעול הגנה עברית כללית. הוא בעצמו משתתף בהגנה יהודית.

ביחס לפירושו ביידיש על התלמוד הוסיף ד״ר זאלקינד: עד כה הופיעו 3 ספרים: ברכות, פאה, דמאי. מדפיס הנהו את החלק הרביעי כלאים, החלק הזה יהיה מעניין, כי הוא מכיל הרבה דיאגרמות ואילוסטרציות בוטניות־זואולוגיות בצבעים. הוצאתו היא הוצאה מדעית ראשונה, המקור מנוקד ומנוקה משבושים, שנשתרשו במשך השנים ע״י המדפיסים והמעתיקים.

הפירוש הוא אנציקלופדי בתכנו ובצורתו. כולל בתוכו את הירושלמי ומסתמך על 80 מפרשים, עתיקים וחדשים ועוד מאות דברים, שאין למצוא אותם אצל המפרשים.

על יד כל תנא נתונה הביאוגרפיה שלו, בכמה הלכות טיפל ומי הוא בר פלוגתא שלו וכו'.

הפירוש הוא ביידיש ברור והנהו דבר השוה לכל נפש, לאינטליגנט, שלא למד תלמוד מעודו, ללמדן, שאינו מסתפק בברטנורא ותוספות יום־טוב. ביאליק התרגש

מפירושו והתנה עם המחבר, שאחרי החלק הרביעי יתחיל במהדורה עברית, שביאליק יוציאה.

בנוגע למטרת נסיעתו לאמריקה ומה הוא יכול לספר על אנשי קוברין באמריקה, ענה ד״ר זאלקינד: כי נסע להפיץ את ספריו וגם לנהל תעמולה לשוב לתלמוד. רוצה הנהו, שהדור הצעיר ילמד את התלמוד בעינים פקוחות ומבקרות. הוא בטוח, שאם יתעמק הדור הצעיר בתלמוד ובספרותנו, לא זה בלבד שתתהדק התקשרותו לעם ישראל, כי אם אור חדש יעלה לפניו ויאיר עיניו בכל הבעיות הסוציאליות.

ד״ר זאלקינד סבור כי במוסר ובמשפט שבתלמוד גלומה השאיפה לצדק סוציאלי ואנושיות שיפתרו את כל הקשיים שבחיים. חוקי התלמוד הם יצירה מקורית, שבה מסתמלים הרוח האלהי והגניוס של ישראל סבא. התלמוד אינו ספרות עתיקה, שהנו ענין לחוקר היסטוריה, כי אם אורגניזם חי, שעוד הרבה יביע לנו בעתיד. בתלמוד מצויים לא רק אוצרות של מימרות יפות, זהו שלד מוצק מפלדה, ויוצקו ויורקמו עליו עוד גידים ובשר לא רק של עם ישראל, כ״א של כל עם ועם.

התחיקה זהי הצורה הרמה והנשאה בחיים, קנה המידה שבו אנו מודדים אנשים ועמים, — חוקת התלמוד הוא המוסד העליון המחוקק. בתור אילוסטרציה: אברהם גייגר כתב פעם, כי אין לנוצרים במה להתגאות ביש״ו, כי יש לנו הלל. פרופיסור דעליטשער ענה על זה, שאי אפשר להשוות את השנים, כי יש״ו נתן לעולם „באַרג פריידיגט״. והלל קבע „נטילת ידים״ ואיזה צעיר אינו מזלזל כעת בנטילת ידים.

הפרופיסור השוטה לא הבין ערך נטילת ידים. בימי הבינים חיו האנשים בלכלוך וזוהמה ובכל יום ב׳ וה׳ פרצו מגפות שעשו שמות באוכלוסיה, ומלאך המות התעכב רק לפני שערי הגיטו. לא היו כאן מעשי כשפים ונסים, כ״א בעולם היהודי ידעו מנטילת ידים וכי הגוף צריך להיות רחוץ ונקי. האידיאל של ד״ר זאלקינד הוא להשיב את הד־ר הצעיר לבית המדרש, כדי שיראה את המאור שביהדות.

בשמחה רבה ספר על נסיעותיו לארץ ישראל. שם נפגש עם נוער קוברינאי בעמדות הקדמיות של בוני הארץ.

סנטימנטאליות במקצת

הנני יושב בראשון לציון ועובד במלוא הקיטור. התרחקתי מחיפה הסואנת והסתגרתי במושבה שקטה, למען אוכל בלי מפריע להגשים את עבודתי, שהטלתי על עצמי — להכין את המהדורה המדעית הראשונה למשנה עם פירוש מודרני. על השולחן ערמת ספרים, בבלי וירושלמי, תוספתא ופוסקים, חדושים, שאלות ותשובות, מהם ספרים בחכמת ישראל בשפות שונות ואנכי הוגה בהם. יודעי דבר מחשיבים את עבודתי ומצפים שתהא כפתור ופרח. המו״ל מאיץ בי כי בסוף אפריל יופיע הכרך הראשון, וג׳ רוצה אני, שיהא דבר מתוקן במלוא מובן המלה, ובכן, עלי להזיע, ולהזיע כל כך עד שאין פנאי לדבר אחר. וכפי שהנני שקוע בעבודתי, נכנס אברך קוברינאי מהקבוצה, שאהליה על הגבעה מולי והביא לי גליון „קאברינער וואכנבלאט״. ארע נס. הנני מתנער לפתע מהתעמקותי בנבכי ים התלמוד, שוכח על הרמב״ם וחכמת ישראל כולה. מה לי המו״ל וטרדותיו?

ינוח לו בשלום על משכבו ויניח גם לי, עסוק הריני; הנני קורא עתון, את ה„קאברינער וואכנבלאט", חשב חשבתי כי מקומו כבר בעולם האמת (ואין עלי להגיד, כי לעתון אין המקום ההוא מתאים...)

בריות גופא לבחור, שהביא לי את האורח החביב, ותחזקנה ידיכם, ידידי הטובים, שהנכם דואגים לזה, שקוברין חביבתנו לא תשאר בלי בטוי בפיה.

מי יתן ותאריכו ימים יחד עם עתונכם. נדמה לי, שפעם התפארתי בפניכם, כי הייתי הקוברינאי הראשון, שהראה את הדרך לאוניברסיטה. ובכן ברצוני להשתבח ולהגיד לכם, כי אחי הצעיר נפתלי היה הקוברינאי הראשון, שהראה את דרך החלוציות לארץ־ישראל. זה היה לפני 25 שנים. אז היה סטודנט צעיר לאגרונומיה בלייפציג; לפתע עזב הכל ועלה לארץ, במקום שהיה אחד מכובשי העמק. במשך ימי שהותו במרחביה, שמש ביתו בתור מרכז לכל הקוברינאים בגליל. כעת — בשבתו בראשון, נועדים אצלו כל הקוברינאים שביהודה. מקום כזה בתל־אביב הוא — מעון רופא השנים ד"ר מ. האלפרן, שעוד אשתקד עבר לכאן מניו־יורק. ובאשמתו הפסידו בני עירנו שם את העסקנית המעולה, הגברת האלפרן. אמנם ילידת נסביז'ש היא, אולם בלב ונפש היא קוברינאית.

בשהותי באמריקה (זה היה בזמן שאחד מרבניכם אסף שם כסף לטובת הישיבה בקוברין) נדמה היה לי אז, כי כל אמריקה היא מקוברין; עכשיו בארץ נדמה לי לפעמים, שכל ארץ־ישראל היא גוש מקוברין. מילא, על תל־אביב אין מה לדבר; לו רצו להתפלל, יכלו להקים בית מדרש גדול, אולם אין חסרים קוברינאים, ברוך השם, בכל מקום שתפנו בארץ־ישראל. כשהנני בא לחדרה, מראה לי אוקראינץ הזקן משק, על כל יוצאי קוברין כמשקו. נוסע אני לחיפה באוטובוס, על הנהג להיות קוברינאי. צצה לנגד עיני בירושלים חולצה חומה ומשתוקק אנכי לפגוע בה, ומעיר לי מלומד קוברינאי צעיר, כי שוטר קוברינאי יאסרני. ב„ראשון" נמצאת קבוצה של „השומר־הצעיר" ובטוחני ששליש מהם הוא מהנוער הקוברינאי, ומי ייבש ביצות תל־אל־שמם ועשה מזה מושב אכרים נאה ומבריא בשם „כפר־יהושע", אם לא בנו של בנימין כץ ואברהם יעקב, נכדו של קארצינעלס ועשרות קוברינאים אחרים, שגרים שם והסתדרו קימעה קימעה.

הנני אומר לכם, שאין לנו להתבייש כלל וכלל בקוברינאים שלנו בארץ, הן בכמות והן באיכות. גבורים שקטים שנתנו לעם את הטוב ומועיל שבהם, מבלי דרוש משהו בעד זה ומבוקשם הוא כעת, שיבואו אחרים וימשיכו את העבודה בתנאים הנוחים וטובים יותר מקודם.

בקראי שנלחמים אצלכם בעד הרביזיוניסטים ונגדם, ברצוני להגיד לכם, בתור ידיד קשיש ובן עירכם, כהאי לישנא: לאט לכם, ילדים. במקום לריב ארזו את חבילותיכם ומהרו לבוא הנה. כאן הוא מקומכם. ארץ־ישראל זקוקה לעוד קוברינאים. ואם חוק הוא ולא יעבור כי עליכם לריב ולהלחם בעד סיסמה זו או אחרת, הרשות בידכם לעשות זה כאוות נפשכם גם כאן, והעיקר הוא, הזדרזו לבוא, כשר או טריפה מאי איכפת לי? נחוצים הנכם לארץ וכאן יכירכם מקומכם. אוכל להבטיחכם ובעד זה לא תכבדוני ב„מי שברך" שיכנס הרוח באבי־אבי. אצל הקוברינאים נתבכר הרעיון ליסד בארץ אגודת ארץ־ישראל מכל הקוברינאים. רציתי לארגן דבר כזה באמריקה, ליצור שם מרכז קוברינאי שיקשר ויאחד כל בני עירנו לשם כל המטרות הרוחניות, החברתיות ומפעלי הצדקה, נבהלו שם „נשיאי" הארגונים השונים וחששו ל„נשיאותם" והפריעו.

כאן לפנינו אלימנט מפותח ביותר. זאת תהיה האגודה הראשונה בארץ של עיר

שהתארגנה, והנני מצפה שתהיה בה תועלת מרובה לאלה הנמצאים כאן מכב , ולקוברי־נאים, המתכוננים לעלות.

לעת־עתה מספיק. היו בריאים, וראו שלא תרדמו שוב שנה שקטה ומתוקה.

אוגוסט, 1934.

שלכם ד״ר י. מ. זאלקינד (ראשון־לציון)

יעקב מאיר זאלקינד

יחיד היה בדורו ר׳ יעקב מאיר בר׳ מרדכי יהודה זלקינד ז״ל במפעל חייו ובהתמכרותו לו.

הוא נולד בעיירה קוברין שבפלך גרודנה, בט״ז בשבט תרל״ה, ובחיפה בכ״א טבת תרצ״ח שבק חיים.

מיוחס היה: חוליה בשלשלת ארוכה העולה ומגיעה עד לגדולים שבישראל הן בתורה — כגון חכם צבי ובעל תוספות יו״ט — והן בחסידות — כגון הבעש״ט — היה. בנעוריו הצטיין כעילוי בישיבת וולוז׳ין. משם יצא לקיוב וקבל תעודת בגרותו, ומכאן למערב אירופה, — לאוניברסיטאות שבגרמניה, צרפת ושוויצריה. כמה מקצועות שבמדע עיוני למד. הרבה לשונות, הקלאסיות והחדשות, סגל לעצמו. ובכל הצטיין, בכל היה בן בית. כך גדל תלמיד חכם זה שהיה בבחינת הכא קורין לו רבי והתם קורין לי רבי: יהודי גדול ואדם גדול נעשה. מצד אחד בקי וחריף בש״ס ופוסקים ואבזרייהו ובשאר הספרות הישראלית, ומצד שני גדל במדע הכללי של ראשונים ואחרונים. אף ידיעתו המופלגה בלשונות רבות עמדה לו לפנות לפניו הדרך לכל מקצוע ומקצע. יחד עם זה היה חי וער לכל הנעשה בעולמם של ישראל: עתונים ערך, ספרים ומאמרים כתב בכמה לשונות (ביהודית, עברית, צרפתית, גרמנית, אנגלית רוסית, ספרדית ועוד). אף ציוני מראשותה של התנועה היה ועסקן ציבורי. ראשון היה לכל דבר שהיה לוקח את לבו. א״י היתה מיטב חלומותיו, וכשנוסדה, למשל, חברת „אחוזה״ בלונדון לגאולת הקרקע שבא״י היה הוא מראשוני המיסדים דוקא.

אבל התורה היתה שוכנת בו ותוססת עד שגברה בנפשו על כל הענינים והמעשים. אז פרש לו האיש לחדרו ונכנס לעבודתו. הפקח גלה את שרשיו ונדר בלבו: הריני הולך לשרשים. אף זאת: עממי היה, והיה מיצר כל ימיו על ירידת התורה בדורו, ואדיר כל חפצו היה להחזיר עטרתה ליושנה, לעשות את התורה עממית, לעשותה קרובה אל האומה הישראלית. והתורה — מעצמו מובן הדבר — עיקרה — הרי מבשרו חזה — הוא הש״ס, ומשם אילנה של היהדות גדל ומסתעף ועושה פירות ופירי־פירות. והוא תפס לו תכנית לעבודתו: כדי לקרב תורת הש״ס אל אדם מישראל יש צורך לחדש לו דרכי המסורת שבהם היתה תורתו נקנית. והתורה בשתי דרכים היתה נקנית להם לישראל זה מאות בשנים: בלשון עברי — טייטש ובדרך משא־ומתן של בקיאות וחריפות אגב למודה, הוא אומר: יש צורך ליתן את גופו של התלמוד בתרגום לאותה הלשון היהודית דווקא. אבל אותה הלשון צריכה להיות ברורה ומסוגננת, יהודית שביהודית, עברי־טייטש נכונה, ואת המשא־ומתן יש צורך לקבוע בתוך פירוש מספיק ומקיף העומד על בירורן

של הדברים לכל צדיהם וצדי־צדיהם לפי הכוונה שבכללים ובפרטים שלגוף הדברים לפי מקורות ראשונים ואחרונים, בכל כוחה של הרוח המדעית מתוך למדנות יהודית ומתוך השכלה שבתרבות הכללית.

וזלקינד ניגש לעבודת תרגומו ופירושו לתלמוד הבבלי מתוך הכרה ברורה על עוצם העבודה לכמותה ולאיכותה.

כך הוא אחד הקיים העיקריים שביצירות הגדולות שלנו: מה שלאומות העולם מטעין שיעבוד של חבורות חבורות במוסדות אקדמיים בעלי הוצאות מרובות, נעשה אצלנו על ידי יחידי סגולה מבעלי כ־ח וסבלנות כבירה החסרים כל אמצעי־ממון. במין עקשנות מרובה, ממש כאבנים שחקו מים, נוקבים הם הצנועים הגדולים ויורדים עד ּכליתה של עבודת ענקים שהעיזו להטיל על נפשם מבלי לבוא אפילו בתביעה כל שהיא אל העולם הגדול של אומתם. יותר מזה: על הרוב אין הם — צנועי עולם וגדולי עולם — מכירים כלל במלוא גדלותה של עבידת ענקים שהם משקיעים נפשם בהם.

כאחד מהם, מאותם הגדולים, עשה רבי יעקב מאיר בגודל התלהבותו שברצונו הכביר, בכל אהבת לבו ומדע שכלו מסר עצמו לעבודה הגדולה.

מאמין היה בגודל השפעתה של עבודתו על המוני ישראל: זו נראית לו הסגולה היחידה להכחיד עם־הארצות מקרב עמו ולשפר חיי הרוח והמדות בבני האומה.

עשר שנים (תרפ״ב — תרצ״ב) היה מתמיד בעבודתו התרבותית הספרותית הגדולה שאין דומה לה בתולדות ספרותנו, וארבעה כרכים הוציא (ברכות, פאה, דמאי וכלאים). שום דבר לא עמד בפני עקשנותו המשובחה.

על יצירתו הנפלאה של הגוש המוצק המאחד את הטיכסט והפרוש היו משתוממים תלמידי חכמים. אבל רבים מהם היו רואים עבודתו בשמחה מהולה בצער. תוהים היו: חבל על כל הכוחות הגדולים שאינם משוקעים בלשון העברית ובספרות העברית דווקא ולא נמנעו מלהביע לו צערם.

לשם דוגמה לכך כדאי להביא כאן אחד ממכתביו של ח. נ. ביאליק אליו:

לונדון, 19 ינואר, 1931

כבוד הד״ר זלקינד.

ידידי היקר,

לצערי הרב נמנעה ממני היכולת לבוא לעירך ולהתענג בחברתך. ספק גדול אם אפנה לכך עד צאתי. בעוד ימים מספר אעזוב את לונדון ואשובה לארץ.

קבלתי בתודה את הגליון של מסכת כלאים, ואף, הוא מעיד על טיב עבודתך, עד כמה השקעת בה עמל ובקיאות ושכל הישר. יהי חילך ברוך. כל פעם שבא לידי גליון מעשיך — חג הוא לי. יתן לך אלהים כח להמשיך את עבודתך ולכלותה. דבר גדול אתה עושה בישראל וזכותך תעמוד לעד.

ושוב אני אומר לך: חדל לך מן השפה היהודית בעבודה זו. בדרך הזאת לא תצליח, מקום חיותו הטבעי של פירושך היא השפה העברית. הקהל העברי הזקוק לפירושך — גדול פי עשרים מן הקהל האידי, ולמה תיגע ללא הועיל? אנא ברחמיך הרבים, עקור את דירתך מן היודית לעברית, ולא תשחת את נחלתך. יודע אתה, כי לא מקנאתי ומצרות עיני בשפה היהודית אני אומר זאת. אין בלבי כל טינא כנגדה. אדרבה, אני מחבב אותה (אני רוצה בתקנתה, אלא שהפירוש בעברית ערכו שבעתיים, או גם

שבעים ושבעה מבוידית. וגם קהל הקונים ירבה שבעתיים, ומובטחני, כי העברית תגרום להחיש את גמר עבודתם, כי ברבות הקונים תגדל יכלתך להוציא את המסכתות בזו אחר זו בלי הפסקות מרובות ובלי מכשול, ובלי דאגה יתירה לאבוד זמן לבקש אמצעי כסף להוצאות הפירוש.

והנני המברך אותך ואת מפעלך הנפלא בהצלחה גמורה.

ידידך הנאמן
ח. נ. ביאליק

אבל בינתיים באה תקופה חדשה בחייו וממילא בא השינוי הרצוי בעבודת חייו: זלקינד עלה לארץ ישראל. כאן ראה צורך לא להמשיך את עבודתו הכבירה אלא להתחיל בה מחדש — לעשותה בעברית, ואף לשנות קצת את תכניתה, גמר בדעתו ליתן את המשנה והתוספתא זו בצד זו, כשהאחת מסבירה וממלאה לרעותה, ואותו הנוסח המוגה והמנוקד כדרכו של זלקינד ואותו המשא והמתן המקיף על יסוד הספרות התלמודית והמפרשים והפוסקים ראשונים ואחרונים ולפי ההגיון המדעי — הכל ערוך ומתוקן בעברית היפה והמסוגננת שלו.

שוב באה התמדה כבירה שבהתבודדות בתוך ד׳ אמות שבמחיצתו באותה העמ־קות והפשטות גם יחד שבחריפותו ובבקיאותו.

אבל ...

בזמננו אין עוד מלאך המות חושש — כבימי קדמונינו — למאן דלא פסיק פומיה מגירסא, ובאמצע עבודתו, בתוך הדפסת הכרך הראשון (רק י״ב גליונות הראשונים הספיק להדפיס), הלך לעולמו.

הקרובים אל האיש ומפעלו ראו צורך גדול לגמור הדפסתו של הכרך, ובהשפעת הרב בן־ציון מאיר חי עוזיאל ופרופ׳ נחום סלושץ והח״מ התנדבה אלמנתו מרת פועה זלקינד להטיל ההוצאה על עצמה. ובזכותה זכינו אף אנו ליהנות מאורו, — תבוא עליה ברכה.

כ״ו כסלו, תרצ״ט.　　　　אברהם כהנא

פרופ׳ נחום סלושץ

זכרון לחבר מן הראשונים

(למלאות עשר שנים להופעת חיבורו המונומנטלי של ד״ר יעקב מאיר זלקינד)

„הכל תלוי במזל — אפילו ספר תורה שבהיכל — אמרו חז״ל, ומי כבני דורנו יוכל לקיים את אמיתות הפתגם הזה — בעוד הרצחנים צוררי ישראל התנקשו לא בגופות קדשי עמנו בלבד אלא גם בנפש האומה — בספרי התורה אשר התעללו בהם, קרעום, חמסום, שרפום ונהגו בהם בזיונות ותועבות אשר תלאה כל לשון לספר אפס קצתה. מאמר זה עלה על דעתי, כאשר קבלתי לפתע פתאום ספר רב הכמות והאיכות אשר הייתי אחד מהגורמים להופעתו יחד עם הרה״ג הראשון־לציון רב״צ עוזיאל וידידי המנוח ר׳ אברהם כהנא. וכפי שהיה ידוע לי נשארו כל האכסמפלרים ארוזים וחבושים

בבית יורשי המחבר, אבל לא זכיתי לראותו בצאתו מן הדפוס ורק כעת, כעבור עשר שנים בדיוק, נתכבדתי לקבלו. ובמידה שקראתי בו והגיתי הוברר לי כי אמנם דבר גדול יזם המחבר לעשות למען הפצת התלמוד והסברת ההלכה בכלל, אבל בא המות וקדמהו ולא נשאר בידינו אליו החיבור אשר לפני*).

הספר שנדפס בהידור רב הוא ערוך על־פי תכנית מחודשת שהיא מקיפה את כל החומר הנוגע לתוכן המסכת: שני התלמודים: הבבלי והירושלמי בצד המשנה. התר־ספתא במדור מיוחד בונה חלק שני של הספר: הנוסחאות הן מתוקנות ומוגהות בדיוק מפליא. והכל נדפס בפורמט גדול, באותיות גדולות ומאירות עינים ועל כולם באו בפרטות פירושו המסביר, המברר, המבאר וההופך את העקוב למישור ממש.

בפירוש הזה הראה המפרש לא רק את בקיאותו הגדולה בכל ספרי המפרשים, המדרשים, הפוסקים ועד הגר״א והאחרונים, אלא גם ידיעה עמוקה במנהגי ישראל לארצות מושבו, הגיון ושכל ישר באים ברוב חריפות, ועם זה הוא נעזר בידיעות בלשונות השמיות והלועזיות כיוונית ורומית. והכל כתוב ונערך בסדר מופתי, בלשון סופר מהיר ובהיר־המחשבה: המחבר מברר ומלבן בכל סוגיא וסוגיא — גם בכל משנה ומשנה את דברי החכמים שעסקו בה ובסופה הוא מסכם באותיות גדולות את המסקנות היוצאות מדברי החכמים שקדמוהו, ובמקום שיש סתירות או חוסר דיוק הוא מכריע ביניהם ומחווה דעתו בסמכות של תלמיד חכם גדול שכל רז לא אניס ליה בספרות התלמוד והפוסקים. ואשר למאמרי האגדה שבכלל הם מעטים במשנה — קצת יותר יש בתוספתא — מופיע המפרש כחוקר מזוין בכל הידיעות בחכמת הטבע וההיסטוריה מבלי אשר הרשה לעצמו לנטות מדרכי המסורה הטהורה.

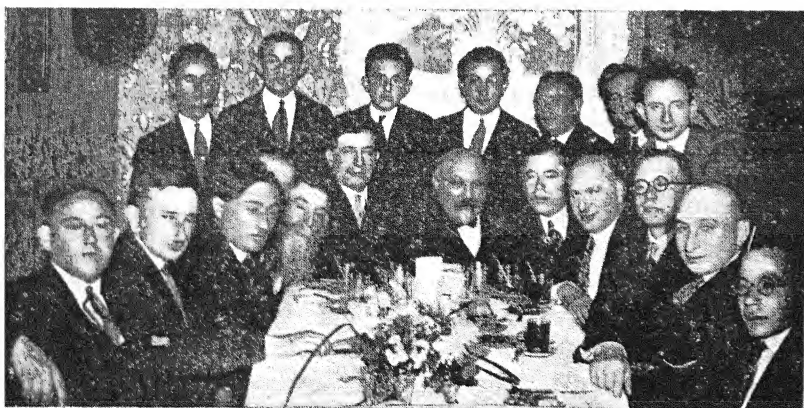
אמנם ברכה רבה ימצא „התלמיד עם מבין” מהקריאה והישגיה במסכת ברכות זו וחבל, כי המות קדם את הפרשן בטרם עלה בידו לגמור את פירושו על המשנה כולה — אשר כמו שאספר להלן חלק ממנו נמצא בדפוס אבל הוא לבוש בגדי הדיוטות. ואיך שיהיה, ראויה הוצאת המשנה הזאת שממנה ילמדו המפרשים הבאים אחריהם וכמוהו ימשיכו את העבודה החשובה, אשר כמוה לא היה מן הזמן שבו ערך הרמב״ם, לצערנו בערבית, את פירושו על המשנה אשר זלקינד השתמש בו בחדושיו ובביאוריו בהרחבה. ואולי גם ימצאו ברשימות שעזב אחריו המחבר דברי חפץ להשתמש בהם לתכלית שכלולה. ובמידה שאני קורא ומעיין בכרך המלא וגדוש זה ונהנה מרוב הטוב שצפן המחבר ל„תלמיד עם מבין” המבקש לשוט בים התלמוד מבלי שיסובבוהו אבני הנגף המכשילות והמפחידות לרוב את המתלמדים, אני נזכר בעגמת־נפש במחבר, אחד מחברי מנוער, שהיה איש תרומות מיוחד במינו ואשר המות קדמהו כחתף בטרם עלה בידו לבצע את מפעל חייו הכביר אשר לפי תכניתו היה צריך להקיף את המשנה והתוספתא כולן, ולשמש בסיס לחידוש שיטת הלימוד של הספרות התלמודית כולה. כי אחרי התמהמהו בשנות העמידה עזבו כוחו ובעצם עבודתו זו נספה האיש בכ״א בטבת תרצ״ח, בעוד גליונות החיבור היו מונחים לפניו, — וגם לא זכה, כי יספידו אותו כהלכה בזמן הבלהות שבו השתובבו הערבים והחוסים עליהם משובת פראים ניצחת בארץ עצמה בעוד שבט ההשמדה של היטלר היתה תלויה על משכנות ישראל בעולם הישן כלו. וגם כותב הטורים האלה נהיה ונחלה בעת ההיא ולא היה בידי לחלק למנוח את הכבוד שהיה

*) מסכת ברכות המשנה והתוספתא בנוסח מדויק עם פירוש מקיף מאת חיי״מ ד״ר זלקינד ז״ל בהוצאת אלמנת המחבר מרת פועה זלקינד, חיפה, תרצ״ט.

ראוי לו. ובשעה זו, בחודש טבת זה שבו נסתלק ד"ר זלקינד ובשנה זו במלאות עשר שנים להופעת החיבור, כאשר עלה זכרו לפני יורשיו אשר נזכרו כי חובה קדושה מוטלת עליהם להפיץ את מעיניו החוצה לגלות את הברכה הגנוזה, אשר הקהל הגדול לא זכה ליהנות מטובה — אני רואה חובה לעצמי וזכות לקהל העברים לספר מקצת מדברי ימי חייו ומה הגיע אליו בשנות מאייו, לבטיו ותהיותיו שלא עברו עליו כולן במנוחה ובשלוה אבל שבכל הנסיבות והחליפות נשאר נאמן לתורה ולתעודה במובן הנאצל של הוראת המלים.

ב.

בברן, בבזיל, בפאריס ובלונדון שנפגשנו שם לעתים קרובות, נסבה שיחתנו תמיד על הגנת העקרון המדיני בתנועת התקומה בלי פשרות וותורים למקטיני דמות מדינת היהודים. ואולם, אנכי ידעתי לכבד את התלמיד חכם השוקד, את המלומד רב הידיעות ואת הסופר העברי המצוין. לא רבים ידעו כי זלקינד מלבד גדולתו בתורה היתה לו ידיעה יסודית בלשונות רוסית, גרמנית, צרפתית, אנגלית, ספרדית, יוונית ורומית וגם ערבית. באחדות מהן כתב ופרסם דברי מחקר. דברי ספרות כתב ביחוד בעברית, אשר הצטיין בה בסגנונו הגברי והמקורי. בספרי הימים לנעורים (בהוצאת תושיה ועוד) מראשית המאה נתפרסמו ממנו ספורים, מחזות ומחקרים שונים אם גם לא מרובים, אשו החום כמעט הילדותי שהיה שפוך עליהם מוכיח כי חונן בנפש רגישה שלא עופלה בו גם בימי חרפו. כמדומני, שאדם לא זכר חוץ ממני כי עוד בהיות זלקינד בברן השקיע עצמו בעבודת תרגום של מחזות מוליאר הצרפתי אשר קצת ממנה ראיתי בעיני וכי חלק מהם היה מוכן לדפוס ואינו יודי מה היה גורלם של כתבי היד. אחרי קבלו את התואר דוקטור בא רימ"ז לשבת בלונדון ועסק שם קצת בדרך ארץ והרבה בתורה ובחכמה. כעבור מספר שנים נתמנה לרב בקרדיף ונראה שתנאי החיים בקהלות הנדחות לא התאימו למזגו שהיה שקט כלפי חוץ אבל סוער ותוהה בפנים. בהימצאו בנסיבות

מסיבה לכבודו של ד"ר י.מ. זאלקינד בעת ביקורו בקוברין

מיוחדות קרה מקרה שמרד במסורת שיצא ממנה וכך מצא אותו במשך שנות מספר מתערב עם שתים מחוגי הפורשים מחיי החברה המסודרת מיסודם של קרופוטקין ואחרים והיה אורח לחברה עם החלכאים העממיים דוברי אידית במזרחה של לונדון. השנים לפני מלחמת העולם הראשונה היו שנות ירידה לציוֹנות המדינה, אשר עקרונה הראשי: האמונה בהגשמת המדינה וברצון האומה להגאל הוזנחה ע״י מנהיגים אשר הסתפקו בקטנות ובהזיות רחוקות מתנאי חיי המוני העם. והנה זלקינד שהיה תוהה בדרכי הרוח, איש מעשה דינאמי, לא מצא סיפוק בפעולות הציונים ודוחי התחיה לדורי דורות. ואולם דווקא בשעת פרישתו התחזקה בלבבו הנימא המסורתית ועל הכל היתה חיה בו מידת אהבת התורה שירש מאבותיו ושהעמיק בה בעצמו והיא שהגינה על נפשו היהודית לבל תשבת מטהרה. יותר מכל היה מצר על סכנת שכחת התורה אשר נגלתה לנגד עיניו מנסיונו במשרד הרבנות המערבית בכל עירומה וערותה המנוולת.

ומשנוכח רימ״ז לדעת, כי תנאי החיים החדישים אינם מרשים לבני הדור הצעיר להגזר ולהתכנס לגמרי באהלה של תורה אשר לפי שיטת הלמודים הישנה בבית המדרש אינה מתקימת אלא במי שממית עליה את כל מאוייו, צרכיו ותביעות דרך־ארץ, ראה בעיני רוחו כי קרוב הזמן שבו עתידה תורה להשתכח מישראל. והוא, התלמיד חכם שהיה חדור בכל חדרי לבו המרגיש מרוח התורה וידע עד כמה המאור שבה עלול להחזיר למוטב את היהודי הפשוט, היהודי מן העם אשר גם בקוצר דעתו לא עופלה נפשו המוסרית והרוחנית בו, ואז גמר בדעתו לקרב את התורה לרחוקים, להמונים אשר רחקו ממנה. דומה לרופא הומיאופט המרפא את החלאים באמצעים שגרמו להם, שם זלקינד את דעתו לנצח את עם־הארצות באותו הנשק שגרר אחריו את עזיבת התורה, והוא להפוך את הלשון האידית לכלי־שרת להפצת התורה בשכבות העם הרחבות. וכך ניגש להוצאת התלמוד בלוית תרגום באידית מבואר ומפורש באר היטב, מתוקן ומנוסח בשיטה מדעית: הוא הספיק להוציא לאור את ארבע המסכתות הראשונות: ברכות, פאה, דמאי וכלאיים. לא נפריז אם נאמר כי להוצאת התלמוד הזאת — מעין הביאור של מנדלסון לתנ״ך — יש קודם כל חשיבות בתור אמצעי של הסברה נבונה וקולעת אל המטרה, אבל גם ערך מדעי היה לה כיד תורתו המקורית של המחבר וידיעותיו המדעיות המרובות — ואולם — עד מהרה נוכח המתרגם־הפרשן כי מטרתו היא מנו והלאה: העם בכלל — כלומר המון העובדים והעמלים קוראי אידית במערב ובאמריקה לא שעה אל המקור החדש הנפתח לפניו לדעת ולהבין את התלמוד בלשונו המדוברת; המלומדים לא מצאו בכלל חפץ בספרות דתית מעין זו ויודעי עברית ידעו והרגישו כי בלי ידיעת הלשון המקורית לא תתפשט התורה בישראל.

ואמנם, באו ימי התקוה לאחרית טובה בעקבות מלחמת העולם הראשונה. יחד עם פרסום הצהרת בלפור טהרו שמי הגלות המעורפלים: הטל של תחיה אשר הוריד הרצל בשעתו ממקורות לבו הרחב והמרגיש אשר הוביש ונתיבש בשנות הקטנות ואפיסת הכוח שב והרטיב את הלבבות המצומקים ויז נצחו על תלמידי החוזה אשר כמוהו בקשו ללכת בגדולות. והנה, אך נפתח פתח תקוה להגשמת החזון — התעוררו גם הם לפעולות ולמעשי בנין ובצרון בארץ המובטחה. ד״ר זלקינד שנתגלה בנעוריו כאיש מעשה ולוחם בקרב חבריו בברן ניסה כוחו בפעולה ממשית מראשית שבתו בלונדון. הוא היה המיסד והחבר הפעיל של אגודת „אחוזה" אשר גאלה נחלת שדה בארץ. ואף נוסדה ממשלת

המנדט הבריטי על רקע הצהרת בלפור עשה מאמצים לשם התישבותו בחברת אשתו ובניו אשר נענו לאדיר חפצו ומשא נפשו.

זלקינד עלה לארץ — ובהשפעתו נוסדה שכונה בשם רעיתו (שכונת פועה במורד הכרמל בחיפה) ונגאלה נהריה אשר בזה יש זכות גדולה גם לה. ואולם תכונת הנפש הנשואה לתורה ולמחקר של רימ"ז והרגשת בדידות רוחנית החזירה איתו אל ד' האמות של תורה ותעודה. העסקנות — אפילו לשם מצוה — לא הלמה את התלמיד חכם, חניך הישיבה והמכללות והוא התבודד יותר ויותר ופעמים גם נחבא אל כלי־התורה והחקירה באחת המושבות ושם קיים בעצמו את דברי המאמר: כך היא דרכה של תורה. ואולם הוא נשאר באמנה עם ידידיו אשר ביניהם נמנה כותב הטורים האלה ולכל לראש עם מעודדו ואיש עצתו ביאליק.

וכך התמכר כולו למפעל הפירוש הגדול והכולל על המשנה — שהיא מפורשת לאור שני התלמודים והפוסקים של כל הדורות. ואולם כוחותיו עזבוהו ובעצם הדפסת הכרך הגדול של מסכת ברכות הלך לעולמו. ואם לא היה סיפק בידיו לגמור את המלאכה — על כל פנים עזב אחריו ברכה, את כתביו המפוזרים ועל כולם את המסכת למופת הזאת, אשר ממנה יראו וילמדו מפרשי התלמוד להמשיך את עבודתו בדרך שהתווה לפניהם, אשר בזה תנתן יד לשוחרי התורה להגדילה ולהאדירה לרוח הזמן ולאיר המחקר המדעי.

הרב אב"ד רבי דוד ברבי שמואל גרינברג ז"ל

רבי דוד נולד בקוברין בשנת תר"י. אביו ר' שמואל הידוע בקוברין בשם „המלמד מאורלי" היה מטובי מלמדי גמרא שבעיר ולמדו אצלו בני טובים ובני אמידים.

הוא התפרסם עוד בימי ילדותו ונערותו כבעל כשרונות מצוינים ובעל זכרון נפלא. כמו כן היה שוקד אז יום ולילה בבית המדרש ראטנר ויצאו לו מוניטין בכל העיר והסביבה כידען גדול בספרות התלמודית. חברו ללימודים בבית־המדרש ראטנר היה רבי נחומקה יליד וויסוקה־דליטה שהיה אז בקוברין. (רבי נחומקה הושפע בקוברין מהחסידות הקוברינאית והיה נוסע אחר כך לסלונים לצקת מים על ידיו של האדמו"ר רבי אברהם־לע וויינברג. אחרי פטירת רבי אברהם־לע בשנת תרמ"ד מינתה אותו קבוצת חסידים בקוברין לאדמו"ר עם בית־מדרש משלו. בשנת תרנ"ה אחרי השריפה הגדולה השניה שבקוברין יצא ר' נחום־קע לביאליסטוק וישתקע שם. בית המדרש של חסידיו נקרא אחר כך כבית־המדרש של „חסידי ביאליסטוק". אחרי פטירת רבי נחומ'קה בשנת תרע"ה מלא את מקומו בביאליסטוק חתנו הרב האדמו"ר רבי מאיר שצדרוביצקי שעד שנת תרנ"ה התגורר אף הוא בקוברין אצל חותנו. הוא נתמנה אחר כך למו"צ רשמי של קהלת ביאליסטוק והיה מקובל אף בחוגי המתנגדים כגדול בתורה וכמורם בעם בחסידותו ובצדקתו. נפטר בשנת ת"ש בביאליסטוק בעת שלטון הסובייטים). באותו בית־המדרש התרועע גם עם הגאון הרידב"ז שהיה יותר קשיש ממנו בחמש שנים ויקבעו שניהם יחד סדר לימוד משותף. רבי דוד גרינברג נמצא אחר כך בבריסק דליטה וישב שם באהלה של

תורה כמה שנים. הוא התחתן שם עם בתו של אחד הנכבדים ר' יעקב שמואל בעל בית־עסק של ברזל. גיסו (בעל אחות אשתו) היה רבי אשר דוד חארי מגבירי ולמדני בריסק וכשירד אחר־כך מנכסיו, נהיה לפי המלצת והצעת הגאון רבי חיים הלוי סולוביציק לאב"ד בעיר ראזיבש שבווהלין. בשנת תרנ"ה נתמנה רבי דוד גרינברג לאב"ד בפיעסק מחוז וואלקוביסק ובשנת תרס"ו עם צאתו של האב"ד דקוברין רבי מאיר אטלאס להיות אב"ד בשאוולי שבזאמוט קיבל רבי דוד גרינברג כתב רבנות מקוברין ויכהן כאן כאב בית דין עד שנת פטירתו בתרפ"ג.

האמת ניתנה להאמר שחיי האב"ד רבי דוד גרינברג לא היו קלים בקוברין, עיר רבנותו ועיר מולדתו. „החסידים" ברובם המכריע ובמקצת גם מ„המתנגדים" היו נגד זה שהוא יתקבל לאב"ד בעירם ואם כי הנצחון היה לצד מפלגתו הרי בכל־זאת לא השלימו מתנגדיו עם רבנותו ויטעם משום כך טעם של סבל מכמה בחינות ומובנים. הוא בעצמו היה איש תקיף, לא וויתר על דעתו והשקפתו ונוסף לזה הראה לעין כל את ה„מתנגד" שבקרבו ומשום כך תהום היתה בינו ובין מתנגדיו המרובים, אשר קפחו את מעמדו ועמדתו כאב"ד הקהלה. ביחוד עמד נגדו הרב מטעם שאפיט (בנו של האב"ד המפורסם בזמנו רבי מאיר מיירים) שכאחד מ„חסידי סלונים" שבעיר היה בהזדמנויות שונות נוקם את נקמתו מאב"ד הקהלה רבי דוד גרינברג. ורבי דוד גרינברג היה גדול בתורה כאחד הרבנים המפורסמים שבכל הסביבה.

כעדות לגדלותו התלמודית משמש לנו ספרו הידוע „סוגה בשושנים" בשני חלקים שהדפיס סמוך לפרוץ המלחמה העולמית הקודמת בשנת תרע"ד (דפוס ווארשה). ועורר תשומת לב ידועה בעולם התורה והרבנות.

חבורו זה על „שלחן ערוך", יורה דעה, הלכות נידה, מכיל שני ביאורים על פנים של השולחן ערוך והרמ"א המובאים בחבורו זה: א) „לקוטי שושנים", המכיל בקרבו, הלכות ודינים אשר חידשו חכמי התורה אחרי בעל „השלחן ערוך" והרמ"א. ב) „שושנים לדוד" — והוא „ביאור רחב להאיר נתיבות יושר בפלפול עמוק ודרך מישור, ובענפוהו נייחין חידושים וביאורים בכמה שטות בש"ס, בבלי וירושלמי ובדרך שו"ת הוא חוקר". בהקדמתו לספרו זה כותב הרב המחבר דברים אלה:

„ה' היה בעזרי לחדש חידושים רבים. גדולי הדור ראו את חידושי ויתפלאו ויאמרו כי כולו מחמדים. ואף כי יש אתי הרבה בכתובים — נתתי דין קדימה לחבורי על הלכות נידה, באשר הוא ביאור נכון על דברי השלחן ערוך, להתוודע ולגלות את לימוד השלחן ערוך, כי אין ללמוד על דעתו, רק אחרי העיון בש"ס בבלי, וירושלמי לדעת את מקור הדין".

אצל אחי המחבר ר' ישעיה צבי גרינברג (הגר בנוה־שלום שבתל־אביב) נמצא כתב־יד של האב"ד הקובריניאי ר' דוד, המכיל כמה מדרשותיו שדרש ברבים בשתי ערי רבנותו בפיעסק ובקוברין.

לכמה מדרשות אלה יש שייכות להוי הדתי בזמנו בקוברין עיר רבנותו. ככה למשל בדרשתו בשבת־תשובה תרע"ח (בימי המלחמה העולמית הראשונה) בבית־הכנסת הגדול בקוברין, מתמרמר הוא בהרבה על „דבר חילול שבת שנפרץ למאד מחמת צוק העתים והזמן" והוא מודיע על זה ש„נוסדה חברה של שמירת שבת, לגדור גדר בעד עושי עולה ואיש את רעהו יחזק לשמור את השבת כהלכה".

בדרוש „למעלות התורה ולומדיה", מתעכב הוא בהרבה על זה „איך שמחויבים

לחבב ולהוקיר למי שמחדש חידושי תורה, לחזק ידים רפות, הוגי חוקי חורב הלומדים תורה מבפנים ומסתלק במחבואות להיות נחבא אל הכלים".

הרב הקוברינאי מעודד את רוחם של לומדי־תורה אלה, בימי החירום והמצוקה ההם ו„אל יפיל לבבו של לומד־תורה לאמרי מאין אקח לפרנס אותי ואת בני־ביתי, ושוב תורה עם דרך ארץ" והוא הרב הדרשן מבטיחו ש„להווי ידוע, כי התורה עצמה משתדלת לפרסם את לומדיה ומכרזת אומרת: „בריש מרומים עלי דרך, ויהיו מורי הוראה לעין כל".

נמצא בחבורו זה הספד שנשא בבית־הכנסת שבקוברין ביום כ"ג מנחם אב תרע"ת, „על פטירת הגאון הגדול רבי חיים הלוי סולוביציק ז"ל אב"ד בריסק דליטה, הדברים שאמר בבית־הכנסת הגדול ב' ויחי תרע"ט. „על דבר שעשו אזכרה להרוגי לעמבערג והספד במוצאי שבת נצבים תר"ע על „איש נכבד וירא אלקים רבי אריה ליב זאלאזניק בקוברין, שהיה בעל מדות טובות, נדיב ומכניס אורחים".

נמצאים כמו כן באותו ספר בכתב־יד „הדרנים" אחדים שלו על סיומים אחדים שהשמיע בבית המדרש ראטנער כמו סיום על עין יעקב בשנת תרע"ה, סיום על הש"ס של חברת־ השם בשם בש"ק פרשת מטות־ומסעי תרפ"א, וסיום על הש"ס בבית־המדרש־ הישן בפרוור זאמוכוביץ, בשושן פורים, שנת תרע"ו, כהספדו בשנת תר"ע על הגאון הגדול רבי הירש רבינוביץ אב"ד קובנה בנו של הגאון המפורסם רבי יצחק אלחנן ז"ל מוכיח האב"ד הקובנאי את בני עדתו בקוברין על רפיון למוד התורה אצלם, ש„נתהפך הגלגל ובתי־המדרשות סגורים על מסגר כל היום ואינם נפתחים רק בעת התפלה ותינוקות של בית רבן כלו ואפסו".

עם ראשיתה של הציונות המדינית הראה לה הרב אב"ד רבי דוד גרינברג, פנים מסבירות ויהי מאוהדיה. ככה למשל רואים אנו שבשנת תרס"א הוא חתם על הקול־קורא ל„מען ציון", אשר הופיע ב„המליץ" 1900 (285) לטובת המפעל הכספי ליסוד „קרן קימת מיוחדת לטובת הפועלים" בארץ־ישראל שמטרתו היתה „לשכלל בהמשך הזמן חלק ידוע מהם בתור קולוניסטים" ולעת עתה „להמציא להם עבודה תדירה על ידי התפתחות ענפים שונים מחרושת המעשה לפי סגולת המקום ותנאיה".

מסופר שמה בקול קורא זה על גודל חשיבות מפעל זה לטובת הפועלים: אחינו אלה אשר הקריבו את נפשם על מזבח אהבת עמם וארצם ואשר כל בנין הישוב נוסד על ידיהם" ואשר „חרף נפשם וחריצותם, אורך רוחם וסבלנותם, אשר כה הרבו לעשות ולדאג לעתידות עמנו, עד כי מסרו את נפשם, בגללו — אחינו אלה לא עשו לנפשם כלל. השכר המצער בתור שכירי יום מהאכרים ואדוני האחוזות והפקידות בעד עבודתם המפרכת את הגוף לא הספיק להם רק ללחם צר ומים לחץ ועתה כשדבר נפל בישוב אשר הפך את סדרי ההנהגה, ובגלל זה נשארו אחינו הפועלים האלה באין עבודה והם צפויים אלי חרפת רעב הם וביתם, עד כי אצל רבים כבר כשל כח הסבל והמה מוכרחים לעזוב את הארץ משאת נפשם ולנוע באשר ינועו".

חתימתו זו של רבי דוד גרינברג היא מזמן היותו עוד אב"ד בפיעסק. כשהיה כבר בקוברין, הסתייג לגמרי מהתנועה הציונית ואם כי לא היה מהקנאים המתנגדים לציונות בריש גלי, הרי עמד מרחוק לתנועה זו.

רבנים - ילידי קוברין

הרב אברהם אליעזר אלפרשטיין ז״ל

נולד בתרי״ג בקוברין. עד גיל י״ג למד בעיר מולדתו זו בבית מדרשו של שארו הגאון רבי יעקב דוד ווילובסקי (הרידבז). אחרי כן למד בווילנה ובקובנה. כשרונותיו המצויינים ושקידתו הרבה העמידוהו בשורה הראשונה של גדולי חכמי התורה, הצטיין בבקיאות נפלאה בשני התלמודים, הבבלי והירושלמי ובעמקות בסוגיות הש״ס. רבותיו המובהקים היו לפי עדותו בעצמו: רש״י, תוספות והרא״ש וסלל לו בעצמו דרך הלימוד של גדולי הראשונים. הוא נסמך להוראה ע״י שני הגאונים המפורסמים רבי מרדכי מלצר אב״ד לידא ורבי אריה לייב יעלין אב״ד בילסק בעל "יפה עינים".

הרב אלפרשטיין היה מהרבנים הראשונים לבואו לאמריקה ומחלוצי התורה שמה. כבר בשנת תר״ם רואים אנו אותו כרב בניו־יארק. בשנת תרנ״ד כרב בשיקאגו, בתרנ״ט בס״ט־פאול ובתרס״א בקהלה הגדולה, "משכן ישראל" בניו־יורק. הרב הזה היה מבין הרבנים המועטים אשר וויתר על הכנסות צדדיות של רב כנהוג וכרגיל ובפרט באמריקה ועדתו ידעה להקציב לו משכורת מסוימת מקופת הקהלה, מבלי שיהיה זקוק ומצפה להכנסות מסוג זה.

הרב אלפרשטיין פירסם את הספרים האלה: "בכורי ענבים", "פרי הלולים", "יעלת חן" על הירושלמי בכורים ובכתב־יד היו מסודרים אצלו לדפוס: "פרי גנוסר ופרי הלולים" על הירושלמי ברכות, בצירוף קונטרס מיוחד לבאר דעת חכמי ישראל (פסחים דף צ״ד) נגד חכמי אומות העולם על פי שיטת תכונה חדשה. בזה מראה הוא את גדלותו בחכמת התכונה. מעט מחידושיו אלה נדפסו ב"המאסף" (שיצא לאור בירושלים בשנים תרס״ג ותרס״ד).

הוא היה גם מהמפקחים והמנהלים על הישיבות ובתי־אולפנא הנמצאים בניו־יורק.

על גדלותו המובהקה של הרב אלפרשטיין בתורה ובמעלות נכבדות אחרות, כותב אחד הקורספונדנטים העברים באמריקה של העתון "המליץ", משנת 1890 (גליון 216) במלים אלה:

"זה הרב הוא אחד מגדולי תורה בימינו אלה, כמו שמעיד עליו ספרו "הראל", בו הראה את כוחו הגדול בחריפות ובקיאות, עד שכמעט לא נופל הספר שלו מן הספר "שאגת אריה". ופוק חזי מאן גברא רבא בקא מסהוד עליה. ה״ה הרב הגאון רבי יוסף דובער הלוי אב״ד בריסק, שנתן הסכמה על ספרו".

הכותב מציין הלאה ש"מלבד זה שהרב אלפערשטיין הוא אחד מהחריפים והבקיאים כאחד הגדולים אשר בארץ, הוא גם משכיל גדול ויד ושם לו בספרות העברית הישנה והחדשה, וחבה יתירה נודעת לו, שהוא בעל מזג טוב ויש לו מדות מאד נעלות".

מתאונן הכותב הזה על התופעה המעציבה שיהודי שיקאגו שבה כיהן כרב באחת הקהלות הרב אלפרשטיין, אינם מעריכים כראוי את ערכו הגדול ועוד יותר מזה, כשהרב הזה הידוע בשם "קאברינער עלוי", רצה לעשות סדר ומשטר ישר במסדרי קידושין שלא יעסוק בדבר זה סתם אנשים הדיוטים קופצים בראש — התייצבו נגדו כמה עזי פנים "רבנים קטנים" בלתי "מוסמכים" וסתם חזנים מסדרי קידושין עד שמוכרח היה להתפטר מלהיות רב בחברת "אוהבי שלום" ל"אנשי מאריאמפול" שבשיקאגו.

קאניטאפסקי הרב רבי אפרים, נולד בשנת תרט״ז, להורים תמימים וישרים בקוברין. למד בישיבה בראזינו ויעש חיל בתורה. בעודנו נער הפליא שומעי פלפולו שנשא מעל הבימה בעיר־מולדתו. אחרי התחתנותו היה לראש המלמדים בהתלמוד־תורה בקוברין.

בא לאמריקה ויהי מקודם לרב ודרשן בבית־המדרש של אנשי ביאליסטוק בניו־יורק. בחלותו, עזב בפקודת הרופאים את העיר הגדולה ניו־יורק וישתקע באוסברי־פארק ויתפרנס שם ממסחרו. חיבר ספר „זכרון אפרים״ בדרושים נכבדים וספר „עטרת אפרים״ על סבא דבי־אתונא ובכתב־יד חידושים ודרושים שונים.

הרב רבי יעקב בר שלמה פאדראוויסקי, נולד בתרל״ב בעיר קוברין לאביו המופלג. אביו זקנו ר׳ זאב ברבי איסר היה גדול בתורה וסוחר נכבד. למד בישיבת סלבודקה ויצק מים על ידי הגאון רבי יצחק יעקב רבינוביץ (אח״כ אב״ד ור״ם בפוניבזש). נסמך להוראה מהגאון ר׳ אליהו חיים מייזל אב״ד לודז ומהגאון ר׳ שמואל מוהילובר אב״ד ביאליסטוק. בשנת תרס״ד נתמנה לרב בעיר יאלאווקע (פלך גרודנה).

הרב משה בן יעקב יפה נולד בתרי״ח בקוברין. אביו רבי יעקב היה מראשי המוצ״ים בעיר, בנו של רבי ישעיה שלא רצה לקבל את עול הרבנות, בנו של רבי דוד אב״ד דרוהיטשין (פלך הוראדנא) מגזע הלבוש. מוסמך מהגאון רבי יוסף רוזין העלוי הרוהטשובי, מהרב טוביה גוטמאן אב״ד קעלץ בעל המחבר ספר „ברכת כהן״, ומרבי פתחיה הורנבלאס מו״צ ווארשה. בשנת תרנ״ז נהיה רבי משה יפה לאב״ד פיטשאטש (פלך שדלץ) והיה נחשב מגדולי הרבנים הלמדנים שבסביבה ההיא. אחיו הקשיש של הרב רבי משה — הרב דוד יפה היה מו״צ קוברין כשלשים שנה. נפטר תרע״ב וכממלא מקומו נבחר חתן הנפטר הרב רבי נח וויינברג.

רבי יעקב יהודה לייב (ברבי שבתי) זילברגלייט, „מגיד מישרים בעיר קאברין״ — חבר ספר „עולם עשיה״ על התנ״ך (ווארשה תרע״א), המכיל „פירושים נעימים ודרושים מתוקים, בטוב טעם ודעת, על פי משל ומליצה, ערבים לאוזן שומעיהם וקוראיהם, ממשיכים את הלב במוסר והשכל ומקרבים לבבות בני ישראל לאביהם שבשמים״.

לפי הקדמתו לספר זה המכילה חומר חשוב לחיי הדת והרוח בקאברין בעבר הקריב, נודע לנו שהמגיד הדרשן הזה:

„היה ממייסדי בית המדרש „חיי אדם״ בקוברין בשנת תרכ״ג, אחרי שעוד שתי שנים לפני כן בחוהמ״פ תרכ״א והוא אז רק בן עשרים ושתים, יסד פה בעירנו חברה זו ולימד אתם את הספר „חיי אדם״, תהלים וחומש עם פרש״י, ולפי דבריו עלה בידו, שכל הלימודים האלה היו שגורים על פיהם כמשנתם. עם יסוד בית המדרש התפתחה חברת „חיי אדם״ עוד יותר ובני החברה „עשו פרי והצלחה בלימודם והנהגותיהם הטובות״, „אשר עזרני השם יתברך לשתול ולנטוע בהם״. והגיע הדבר לידי זה, שלומדי בית־המדרש „חיי אדם״ „עלו כמעט על כל בני בתי־מדרשים שבעירנו, ללמוד בעצמם חבורות, חבורות, כיתות, כתות, בכל יום בבקר וערב ולהספיק לבחורי חמד היושבים בבית המדרש שלהם״ וכי „עד הנה (שנת הדפסת הספר תרע״א) מחזיקים בתורת ה׳ ולומדיה״.

המחבר מספר לנו בהמשך הקדמתו זו ש„מאיזה סיבה קלה״ נפרד מבית־מדרש „חיי אדם״ שהוא היה ממיסדיו וממלמדיו. זה היה באמצע קיץ תרכ״ח, ומני אז מספר הוא

לנו „למדתי ברבים בשאר בתי־מדרש דפה, איזה שנים בבית מדרש זה ואיזה שנים בבית מדרש אחר, כמעט בכולם. ספרי מדרש־רבה וספר תהלים עם פירוש האלשי״ך, וגם היום וכעת, אנכי לומד זה ארבע שנים לפני החב״ק אגודת „בית יעקב״, ס׳ קיצור שלחן ערוך וספרי הגאון הצדיק המחבר ספר „חפץ חיים״ שליטא״.

רבי יעקב יהודה לייב זילברגלייט מוסר לנו שם בהקדמתו על „לשון לימודים״ שלו לדעת לדרוש במקהלות עם וללמדם תורה ומצוות בהשכל ודעת״. על זה מעידים לנו גם רבני קוברין בהסכמותיהם על ספרו זה. ככה למשל כותב עליו רבי חיים ברלין, שהכירו בעת היותו אב״ד במרזו „כגדול בתורה ומצוין ביראה טהורה״ ו„שפתותיו שושנים ומדברו נאוה״.

רבי מאיר אטלס אב״ד קוברין אחרי רבי חיים ברלין, כותב בהסכמתו משנת תרס״ב על מחבר זה „הרב הגדול בתורה וביראה, מפואר במעלות ובמדות, נאה דורש ונאה מקיים, וגם שמעתי מאחרים תהלת דברי פיו אשר השמיע לפני קהל ועדה, דברים ערבים לאוזן שומעת״.

האדמו״ר רבי מנחם נחום בן יהודה לייב הידוע בשם „ר׳ נחום׳קע קאברינער״, על שם עיר מגוריו קוברין כותב בהסכמתו על ספר זה בשנת תרס״ב: „ידיד נפשי, שמחתי והתענגתי בקראי בו באיזהו מקומן, כי מצאתי בו דברים טובים ומועילים בביאורי כתבי הקודש ומאמרי חז״ל בדברי מוסר ובדברי אגדה המושכים את לבי של אדם לאביו שבשמים״.

ישנן עוד הסכמות משלשה אדמו״רים אחרים על ספר זה מ„רבי דוד שלמה באאמו״ר הרב מרנ״ן (ר׳ נח נפתלי) זלה״ה״, מהאדמו״ר מליובאשוב (ליובישיי) יעקב אריה ברבי יצחק ומהאדמו״ר שבטוריסק. בפקודתו של אדמו״ר זה כותב ישראל סג״ל משמשו בקודש: „ומחמת אשר אנכי מכיר אותו מעודו לירא שמים והרבה מימיו ולילותיו הפריש לענות ולייגע את נפשו בתורה ללמוד וללמד״ (משנת תרס״ג), כמו כן, נמצאת כאן הסכמתו של הגאון רבי זלמן סענדער כהנא שפירא, משנת תרס״ג, והוא אז אב״ד ור״ם במאלטש, הכותב עליו „וגם מכירו אנכי לטוב את כבוד ידיד נפשי הרה״ג הנ״ל שיחיה״. בשנותיו האחרונות היה אומר אלשיך על פרשת השבוע בשבת בבוקר לפני התפילה בבית המדרש ראטנה. זמן ידוע היה נוסע לעיירות בעיקר בוולין להשמיע את דרשותיו. הוא היה ממקורבי הרבי מטוריסק.

הרב המגיד יעקב לייב זילבערגלייט נפטר בשנת תרס״ז. בספר הדרשות של הרב אב״ד דקוברין רבי דוד גרינברג, (נמצא בכתב יד אצל אחיו ר׳ ישעיה צבי גרינברג בתל־אביב), מובא הספדו עליו „בערב יום הכפורים בשנת תרס״ז, על פטירת אדם גדול בתורה ובמעשים טובים בעהמח״ס „עולם העשיה״, „זה האיש מורם מעם ר׳ יעקב לייב צריכים לבקש ממנו מחילה״.

הרב ר' פסח פרוסקין ז"ל וישיבתו

ישיבתו של ר' פסח פרוסקין בקוברין היתה מוסד תורני־חנוכי חשוב. הרב ר' פסח, יליד קוברין, חזר לעירו אחרי נדודים רבים ותיכף התחיל לטפל בהקמת ישיבה בעיר.

בקוברין מצא את הקרקע מוכנה לכך, מפני ששנות־המלחמה הפסיקו את תנועת הישיבות ברוסיה, והעיר קבלה אותו בזרועות פתוחות. בית־המדרש חיי אדם העמד לרשותו בשביל הישיבה הגדולה ובית־המדרש של חסידי קוברין לישיבה הקטנה. הוקם ועד לפעול לטובת המפעל הנ"ל.

כעבור זמן קצר התחילו להופיע בחורים מכל קצוי פולין שהרבה מהן נשאו להם אח"כ נשים מבנות העיר ונשארו תושביה הקבועים. גם בחורי עירנו נהנו מהמוסד הנ"ל ובמקום לנוד למרחקים הסתדרו הרבה מהם במקום. חלק מבחורי העיר המשיכו בכל זאת לנוד לישיבות אחרות כדי לקיים את הכתוב: „הוה גולה למקום תורה". תקציבם של בחורי הישיבה היה מיבטח מראש. חלק קטן סודר „באכילת ימים" ז. א. שבשבעת ימי השבוע הם אכלו כל יום על שולחן של בעל־בית אחר לפי התור. וחלק מהבחורים קבלו משכורת זעומה כדי לקיים את עצמם (בעזרת הוריהם). הרב היה נוהג „להגיד" את השעור בשעות הערב.. הכניסה היתה חפשית ורבים מתושבי עירנו היו באים לישיבה בזמן השעור להיות „שומע חפשי" ורבים שהתרחקו מחיי תורה באו להזכר בעברם הם או שבאו לחפש את „המתמיד" של ביאליק ולשאוף רוחניות לשעות מעטות. על בחורי הישיבה היה ממונה משגיח קפדן שהיה מתחקה על הליכותיהם של הבחורים בישיבה ומחוצה לה. שעה מיוחדת היתה מוקדשת להטפת מוסר בין 9—10 בערב בערך בשעה שהבחורים היו מהרהרים בתשובה בספרי המוסר וצעקותיהם עלו עד לב השמים. הבחורים בתמימותם חשבו על עצמם שאין חוטאים יותר גדולים מהם... הבחורים היו מופיעים בכל אסיפה ציונית ובשם התורה היו תמיד מפריעים, והרבה מתושבי העיר נהפכו להם למתנגדים.

אחרי פטירת הרב הישיש נבחר הרב ר' פ. פ. ע"י רוב תושבי העיר לרב־דמתא. כוח סוגסטיבי מיוחד היה לו לרכוש את לב ההמון בדרשותיו הנלהבות.

אחרי הבחר ר' פסח לרב הוקם ועד להקים בית־הרב וברחוב קוברינר במקום שעמד בנין „הכנסת־אורחים" נגשו בהתלהבות להקים את הבית. התגיסו אנשי העבודה והעמל, בעלי מקצוע שונים ותרמו ימי עבודה בלי חשבון. העגלונים הובילו את החמרים ללא תשלום. כסף לרכישת החמרים נאסף בזמן קצר. כולם היו עסוקים במלאכת־הקודש ואמנם כעבור זמן קצר עמד הבנין על תלו. מחלוקת גדולה פרצה בעיר בין אנשי הרב פ. ובין אנשי הרב ר' מיכאל. הצד של ר' פ. היה מעונין לתפוס את המוסדות הקיימים ולהעבירם לרשותם. המלחמה היתה נטושה שנים מספר ופלגה את העיר לשני חלקים.

הרב פ. יצא בעניני הישיבה שלו לאמריקה. אנשי שלומו המשיכו לפעול בהעדרו. היו מעונינים לכבוש בשבילו את ההכרה מצד השלטונות הפולניים שימנו אותו גם לרב מטעם. וזכורני שביום החג הפולני הלאומי ב־3 למאי בא הרב ר' מיכאל כמנהגו לדרוש בעניני דיומא בפולנית. בביה"כ הגדול הופיע הרב פ. עם אנשיו ובטרם שהר' ר' מיכאל הספיק לגמור את נאומו עלה על הבמה והתחיל לנאום באידיש. אולם נציגי השלטונות עזבו לפני המועד את בית הכנסת.

במשך הזמן שככה המחלוקת. כל רב שלט על „הצד" שלו. הרב פ. נפל למשכב.

צרות משפחתו הכריעוהו ומספר שנים סבל ממחלתו שממנה לא קם. חתנו ובנו המשיכו לקיים את הישיבה.

ההתלהבות מצד התושבים פגה. הישיבה היתה תלויה בתקציב מהחוץ. רק בחורים מספר המשיכו בה את לימודיהם. הגיעו שנות הפורעניות והקיץ הקץ על הישיבה ותפארתה.

י. וישנגרד

רבי פסח פרוסקין ז"ל

רבי פסח פרוסקין היה בבחינת מולך מעצמו. את גדלותו התלמודית השיג רק הודות לשקדנותו ומרצו הכביר. היה יליד קוברין, הסתופף בבחרותו בישיבות ליטה וכמשגיח בישיבת סלוצק על ידי הגאון רבי איסר זלמן מלצר, והנה בעוד שנים אחדות והוא בעצמו מתראה לפנינו כמוכשר להרביץ תורה, על ידי השמעת שיעורים בגפ"ת וראשונים ודוקא שיעורים לפי „דרך ההבנה", נוסח ליטה של הגאון רבי חיים הלוי סולובייטשיק. עוד יותר מוכשר הוא לנהל ישיבה מבחינה ארגונית־כספית.

הוא נהיה לראש־ישיבה בשקלוב ומצליח בשיעוריו, נוהרים אליו כוחות צעירים, במצאם בו מדריך תלמודי מתאים לפתוח כשרונותיהם הרכים. שיעוריו אינם קשים. הוא אינו מקפל בחידושיו את כל הסוגיה, כי אם לוקח איזה „ראשון" קשה־הבנה, מנתחו ומסבירו, או איזו מחלוקת חמורה של הרמב"ם והראב"ד, מסבירה ומבארה לפני צבור שומעיו בקלות מופלאה ועל ידי זה מעורר בהם את דרך ההבנה בסברא נכונה וישרה. בישיבתו בשקלוב סייע לו הרבה רבה של הקהלה ההיא, הרב הגאון ר' מאיר שווארץ, והודות לו התנערה ישיבה מקומית ותיקה זו, שירדה מגדולתה עם התפתחות ישיבות ליטה וזאמוט ותחל לתפוס עמדה תורנית חשובה במקומות המרוחקים שבקצה רוסיה הלבנה. כעבור זמן מה סמוך לפני המלחמה העולמית הראשונה, הוא נתקבל לאב"ד באמציסלאַב וינהל גם שמה ישיבה גדולה. עם שנוי המשטר המדיני והרוחני כשעיר־קהלתו נשארה בידי הסובייטים, מוצא רבי פסח פרוסקין לנחוץ לשוב לקוברין עיירת מולדתו, שהשתייכה כבר אז לפולין. בשנת תרפ"ג הוא מייסד כאן ישיבה גדולה. הניחו לו כאן בקעה להתגדר בה הואיל ועד כה המעולים שבבני התורה הצעירים בקוברין היו צריכים לנדוד לערי ליטה. כעת נוסדה גם כאן ישיבה גבוהה לפי צורת הישיבות הטפוסיות, עם הנהגת לימוד המוסר שכן רבי פסח פרוסקין בעצמו הזדהה עם תנועה זו, בלמדו בעצמו זמן מה, בתלמוד התורה המפורסם שבקעלם. הישיבה בקוברין ריכזה בתוכה כמה בחורים מעולים מישיבות אחרות וביניהם גם קוברינאים גופא חניכי הישיבה הקטנה המקומית, שבה כיהן התלמודיי ובעל המסביר הידוע הרב המופלג ר' מרדכי שמעון, חניך ישיבת וולוזין.

עם פטירת רבי דוד גרינברג האב"ד בחרו יהודי קוברין נציגי חוגים ובתי־מדרשות שונים ברבי פסח פרוסקין כאב"ד הקהלה וכממשיך מסורת הרבנות הקוברינאית הקודמת. רבי פסח ידע למשוך אליו את החוגים הרחבים של קוברין על ידי דרשותיו המצוינות. הוא היה פה מפיק מרגליות. הדרשה היתה גם בעלת צורה, בנויה בטוב טעם וגם בעלת תוכן נעלה. הוא ידע להסביר רעיונות נשגבים במוסר ובחקירה דתית בצורה עממית.

כותב השורות האלה שלמד בעצמו כחצי שנה בישיבת קוברין (קיץ תרפ״ד), עודנו זוכר את הדרשה שנשא רבי פסח בבית־הכנסת הגדול בקוברין אחרי קבלו כתב רבנות חתום בידי רובם של בני קוברין. הוא זוכר את התרגשותו הגדולה של הרב בעת הזכירו את ה„אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה״ — איך שיליד משפחה בלתי־ידועה ובלתי מפורסמת בשעתה בקוברין, זכה להיות כעת מנהיגה הרוחני. כמו כן זכורות לו לכותב שורות אלו דרשותיו ודברי ההתעוררות של ר׳ פסח בחדש אלול ובימים הנוראים. כמעט כל בני העיר ואפילו החפשים שביניהם נהרו לשמוע דרשות אלה.

באותה שנה בנו מעריציו ומוקיריו של ר׳ פסח את „בית הרב״ על־יד בית־המדרש „חיי אדם״ שבו למדו בני הישיבה, ותהי השמחה גדולה בחגיגת חנוכת הבית.

בגלל דרשותיו אלו התחבב ר׳ פסח מאוד על ההמונים. בשנת תרפ״ח כשהתקיימו בפעם הראשונה בחירות לקהלה הדתית מטעם שלטון פולין כבכל קהלות ערי הספר, היה הנצחון לגושו של רבי פסח שייצג חוגים שונים ובהם חסידים, נציגי בתי מדרש, בעלי מלאכה וכדומה. הוא נבחר לרב אב״ד רשמי של הקהלה ועברו לידיו גם סמכויותיו הקודמות של ר׳ מיכאל שמויש „כרב־מטעם״ וממלא מקום הרבנות של הקהלה. כמובן שכל זה גרם להחרפת היחסים בין שני הצדדים האלה. לצדו של רבי מיכאל עמדה האריסטוקראטיה הוותיקה, חלק מהבעלי־בתים והציונים. חוג זה התרכז ביותר מסביב לבית־המדרש הגדול ששם קבע ר׳ מיכאל את מקומו הקבוע לתפלה ותורה.

לצדו של רבי פסח היה גם המו״צ רבי נח וויינברג (חתנו של המו״צ הקודם רבי דוד ברבי יעקב יפה ששמש בכהונת מו״צ הקהלה כשלושים שנה ונפטר בשנת תרע״ב). בשנת תר״ץ כשישיבתו בקוברין היתה שרויה במצב כספי קשה, נסע רבי פסח לאמריקה לשם הפעלת מגבית כספית לטובת הישיבה. הוא זכה שם לקבלת פנים נהדרה בחוגי הרבנים המפורסמים ואלפי אנשים היו נוהרים לשמוע את דרשותיו המחכימות והמצוינות. הוא נתכבד להיות אורח הכבוד של ישיבת רבי יצחק אלחנן בניו־יורק ולהשמיע שם לתלמידי הישיבה המבוגרים שיעור תלמודי מובהק כיד היכולת הטובה עליו.

הישיבה בקוברין הכילה כשמונים תלמידים בערך משך שנות קיומה (תרפ״ג—תרצ״ט) והיא ריכזה בתוכה כוחות תורניים מעולים, וברובם הגדול ממקומות אחרים שבאו לקוברין לזמן ידוע. היו אפילו בני ישיבה מפורסמים ממיר וראַדין, סלאַבודקה, בריסק דליטה וכדומה שעשו כאן אכסניא לתורתם ומצאו כאן אווירה נוחה לשקידתם. סייע בהרבה לצביונה הישיבתי המובהק לפי נוסח של ישיבות המוסר המשגיח והמדריך הרוחני של ישיבה זו הרב הצדיק רבי יוסף לייב נבדיק (חניך קעלם שרכש לו הוקרה מרובה על ידי הרצאותיו המסודרות והבנויות יפה בחכמת המוסר ובמחשבה אצילה מהספרות הדתית). מבין הבעלי־בתים שהתרכזו מסביב לישיבה כדאי לציין את הרופא המקומי מר וויסמאן שהיה גם ממתפלליו הקבועים של ה„מנין״ בישיבה.

כדאי כמו כן לציין את ראש־הישיבה המשני של הישיבה — הרב רבי שלמה מטות (יליד גרודנה, חניך ישיבות ראדין ומיר) חתן הגאב״ד והר״מ רבי פסח פרוסקין שהשפיע בהרבה על מהלך הישיבה ומלבד שיעוריו הקבועים בישיבה היתה דלתו פתוחה לכל בן־ישיבה לשוחח בדברי תורה ולהדרכה וטפול אינדיווידואלי בהבנת לימוד התלמוד ונושאי כליו.

יש לציין גם את האכסניה של הישיבה, הלא הוא בית המדרש „חיי אדם״ שבו התקיימו הלימודים. היתה שם הספריה התלמודית הגדולה ביותר בכל בתי־המדרשות

שבעיר — יותר אפילו מאשר בבית המדרש ראטנער, הלמדניי שבעיר (שם השמיע שיעור בגמרא לבעלי־בתים הלמדן הידוע רבי מרדכי שמעון) ונמצאו בתוכו מאות ספרים בשו״ת ופרשנות, אשר הועילו בהרבה לבני־ישיבה שהתענינו בספרים אלה.

מן הראוי לציין גם את השמש של אותו בית־מדרש, הזקן ר׳ יהודה, שטפל ברגש אבהי ובמסירות נפש בבני הישיבה והיה מספר כל מיני ספורים על גדולי קוברין מלפנים כמו הרידב״ז ור׳ זלמן סענדער ובניו, ר׳ מאיר מארים, ר׳ אלינקה שיק וכדומה שהוא הכירם פנים אל פנים והתחקה על הליכותיהם ואופן שקידתם בתורה. רבי פסח פרוסקין נפטר בקוברין בהתחלת שנת ת״ש בימי שלטון הסובייטים כשהחל כבר קצה של קוברין היהודית. יש לציין את שני בניו: ר׳ נתן נטע ור׳ לייב. ר׳ נתן נטע צדיק תמים וגדול בתורה נפטר על פני אביו בקוברין. ר׳ לייב נהיה לחתנו של הרב הצדיק רבי משה רוזנשטיין, משגיח רוחני בישיבת לומזה ונהיה לאחד הרמ״ים באותו מקום (היה חניך ישיבת מיר ומתלמידיו המובהקים של רבי ירוחם הלוי מנהלה הרוחני) רק הבן הצעיר ניצל ונשאר בחיים ונמצא כעת בניו־יורק עם פליטי ישיבת מיר האחרים.

מ. צ.

הרב רבי מיכאל שמויש ז״ל

רבי מיכאל שמויש נולד בעיירה קטנה בסביבת בריסק לחסיד קוברינאי. התחתן עם בתו של הרב בקהלת מוש חדש על יד באראנוביטש, מחסידי סלונים. בא בשנת תרס״ה לקוברין ויסתדר כדיין בבית מדרש הקטן ברחוב בריסקער. תמכו בו חסידי קוברין וחסידי סלונים כאחד. בימים הנוראים היה מתפלל בבית־המדרש של חסידי קוברין והיה משוחרי פניו של הרבי רבי דוד ברבי נח נפתלי. עם התחלת הכיבוש הגרמני הצליח רבי מיכאל להתבלט באחת האספות הראשונות כעסקן ציבורי ממדרגה ראשונה, כפקח וכשתדלן מובהק. עזר לו בן הישיבה הצעיר, משה גווירצמאן בעניני העזרה לעניי העיר המרובים ואברהם לוויטס היה מתורגמנו ואיש עצתו לפני הרשות הגרמנית. הגרמנים הכירוהו כמנהיג העדה ויהי לא רק רב ומו״צ הקהלה, כי אם גם רב מטעם. כל הכספים מ„עזרה״ (הילפס פראיין) שבגרמניה ואח״כ מהרליף שבאמריקה, הגיעו על כתבתו והוא ידע לנהל את העדה בטוב טעם ודעת ובנקיון כפיים. באותו הזמן היו הרבה פליטים בריסקאים בקוברין, ביניהם אנשי צורה מובהקים ויראו אף הם בו את נציגם המתאים ביותר. זכות גדולה לו ביסוד בית־הספר הדתי המצוין „תבונה״ שעמלו בו בני־ישיבה צעירים שנשארו בעיר, כמשה גווירצמן וגדליהו אלון (רוגוזניצקי) ויהי לפי צביונו מוסד לאומי דתי מובהק. ר׳ מיכאל היה נוטה ל„המזרחי״, חותם על כרוזי „קרן הקימת״ ו„קרן היסוד״, אלא שמפני טעמים מקומיים לא הצטרף בגלוי להציונות הדתית. כמובן שאי אפשר היה לצאת ידי חובת כל „המקבלים״ שבקוברין וכמה מהם חשדו בו או רינגו עליו, שהוא אינו מחלק כראוי את כספי הצדקה, והתנקמו בו אחר כך, בעת שנפטר האב״ד הקודם רבי דוד גרינברג ויעברו להצד השני, למפלגתו של רבי פסח פרוסקין. ר׳ מיכאל חינך את בניו לתורה ולתעודה ואחד מהם למד בישיבת מיר. חתנו הוא העלוי המפורסם רבי קופל כהנא, חניך ישיבת „בית יצחק״, אב״ד ביאלוביז (מחוז בילסק). ניצל במקרה מידי הנאצים לרגל שהותו בזמן ההוא באנגליה. עתה הוא מכהן כפרופיסור באחת האוניברסיטאות של ארץ זו.

מ. צ.

י. וישנגרד

חייו ופעלו של הרב ר׳ מיכאל ז״ל

בעל קומה בינונית, רזה, עינים פקחיות רציניות השקיפו מתוך פניו החורים. ממעט בדבורו, לא הקים שאון מסביבו, דרכו הצנע לכת. משרה הוד שבקדושה בכל מקום הופעתו, בעל הדרת פנים שכולה אמרה כבוד ויחס לבין שהוא בן־ברית ובין שאינו בן־ברית. תקיף בדעתו ומטה אזן קשבת לזולתו, עניו ותמים.

רק מעטים שעמדו במחיצתו ונמצאו בקרבתו או שתפו פעולה אתו ועקבו מקרוב אחר מעשיו ידעו להעריך את גודל האיש ופעלו. אין באפשרותו של כותב הטורים האלה למסור פרטי־חיים מלאים הראויים לספר מיחד לזכרו של הרב הדגול שעירנו זכתה לו. אבל אמסור כמה פרטים שקבלתי מאחיו של המנוח ז״ל. כן זכורים לי זכרונות שנחרתו בי בעודני נער וכדאי להעלותם על הניר.

הרב נולד בעיר ויסוקו־דליטא להוריו העניים ר׳ שמואל מאיר (יליד קוברין) ולאמו אלקה ז״ל, בשנת 1884. בהתאם לרוח הזמן קבל את חנוכו בחדר, ואחר כך עבר לישיבה והצטין בחריפותו ובקיאותו בלמודיו. לפני הגיעו הגיל של 2 עשרות שנים, נמצא כבר בידו היתר־הוראה מהרבנים הגדולים בזמן ההוא הרב מלומזה ז״ל ומהרב ר׳ חיים סולובייצ׳יק ז״ל מבריסק דליטא, שהיה מקפיד מאד בענינים אלה ולא היה נותן „סמיכות״ עד שלא תהה על דרכי האיש ותורתו.

בשנת 1905־6 נשא לאשה את בת הרב ממוש, ונתקבל בתור „מורה־הוראה״ בקוברין. במהרה נתפרסם הרב בפקחותו וכל דבר קטן כגדול הובא אליו.

בשנת 1914 כשפרצה המלחמה העולמית הראשונה ולעיר קוברין באו פליטים לרוב בשל האואקואציה ע״י הרוסים מבריסק והסביבה, נכנס האיש ראשו ורובו לדאגה לפליטים, לשכונם וכלכלתם. עירנו מעולם לא הצטינה בעשירותה, מה עוד שאוכלוסיתה כמעט הוכפלה, בכ״ז דאג הרב לסיפוק הדרישות המינימליות ההכרחיות. לרבים מהפליטים היתה קוברין התחנה הקרובה ביותר בדרכם למקומות מרוחקים מתוך עוני וחוסר כל.

אולם הועד שהוקם אז השתדל בכל מאמציו להקל על הסבל שנפל בגורלם של הפליטים, ברם, הם הכירו רק כתבת יחידה, וזאת של „ר׳ מיכאל״ (כפי שהיו קוראים לו בקיצור). הרב התמסר בנפשו ובגופו למפעל הנ״ל. הרשות הגרמנית בעיר הכירה במהרה את ישרו, ומסרה לו סמכויות רחבות לנהל את מפעל העזרה לפליטים ולעניי העיר. מובן, שגם אז קרו מקרים של ספסרות והוצאת מזון מחוץ לתחום העיר, והוא נאלץ גם להשתמש בנשק היחיד שהיה בידו והוא, — הטלת „חרם״ על הספסרים (ואגב כדאי להעיר שמקרי ספסרות היו בודדים). אעפ״י שבידו היו המפתחות לאוצר הקמח שהיו מחלקים „פתקאות״ לקבלת לחם חנם לרעבים, שררה בביתו של הרב ז״ל דחקות ועוני. ובאזני שמעתי, שאחת הפליטות ספרה לחברתה מתוך קנאה: „שבבואה לקבל את פתקת הלחם בביתו (שהיה גם משרדו) מצאה את ר׳ מיכאל יושב על צלחת צנון ואוכל, והצנון לבן כשלג״... בו בזמן, שמעדנים כאלה היו אסורים עליו מטעמי־בריאות. ולא פעם מצאתי את בנו שהיה חברי לכתה בביה״ס, שהוא ממש רעב ללחם.

יש להתפעל מכחו הארגוני. הרב הטיל על שכמו את כל המעמסה הזאת מבלי להשתמש בפקידים ומזכירים כנהוג.

בין פעולותיו החשובות: ארגון בי״ס לנערים בשם „תבונה״, שהיה המוסד התרבותי

היחידי במגמה לאומית־דתית ורבים מנערי העיר ביקרו בו והוא היה מנהלו והיה מוצא גם זמן לבקר בו ולבחון את התלמידים.

בגמר המלחמה, כשהתחילה להגיע עזרה מאמריקה מה„רליף", והג'וינט פתח סניף לעזרה בעירנו, ארגן ר' מיכאל בתי אוכל שבהם היו מקבלים ילדי העיר ארוחות מזינות, בית־חולים עירוני יהודי, ועדה לחלוקת בגדים לעניי העיר וכו'.

ר' מיכאל קנה אז את בניני הקסרקטינים של ה' מרגלית שעמד בקצה רחוב טראגוטה ובו שוכנו כל מוסדות העיר. הבית הפך ל„מרכז רוחני ופילנטרופי" כגון: בית היתומים, בתי מלאכה של ה„אורט" ללמוד מקצועות: נגרות לבנים, ותפירה לבנות, ביה"ס „תבונה", ביה"ס לנערות בשפת אידיש שנהפך אח"כ לציש"א, ובזמן האחרון גם בי"ס עברי „תרבות". קשה להבין איך עמדו לו לר' מיכאל כוחותיו לעמוד בראש כל המוסדות ולפעול ממש בכל העבודות השוטפות.

ידוע, שתיכף אחרי הוצאת פסק־דין תורה היה מסתלק חיש מחדרו, כדי לא להיות נוכח ולא לראות מי מהצד מניח „דמי־פסק־דין" (הונורר בלע"ז), כפי שהיו הצדדים היריבים נוהגים להתחרות בפני הרב להראות: מי המרבה ומי הממעיט.

במכירת חמץ בערב־פסח לא רצה להתעסק בשום אופן, אבל ידידיו הרבים מצאו תחבולה גם לזה, הושיבו בעפ"ס את בנו הצעיר, והוא סדר את מכירת־החמץ ואמנם, נצטבר סכום גדול מ„הטרנזקציה" הזאת. יודעי חשבון חשבו ומצאו שלו היה לבדו מנהל את המכירה, אז היה בעל־ההכנסה הגדול ביותר בעיר. מספרים שבימי הג'וינט בעיר, באה לבקרו אמו הזקנה ומצאה שבבית אין לבני מטה, ישנו ממש בלי צפיות וסדינים, ואמו פנתה אליו בתרעומת „הייתכן, האיש שנמצאים בידיו מפתחות ההלבשה והכסות לא יחלק לעניי ביתו כמו לכל עניי העיר". תשובתו היתה: שלו היה ככל עניי העיר לא היו מפקידים בידו את מפתחות המחסנים. קרובי משפחתו היו תמיד שרויים אתו ברוגז, על שלא העדיף אותם על פני אחרים.

אחרי כבוש העיר ע"י הפולנים היה עליו לרכוש אמונם של השלטונות המקומיים, ואמנם, ההצלחה האירה לו פנים בזה והשפעתו עליהם היתה גדולה. הוא מונה על ידם כרב מטעם (רשמי) ובידו הופקדו ספרי רשומי הלידות שהציל אותם מכליון בשנות המלחמה. הוא תפס מקום נכבד בחוגי הממשלה והיו מתחשבים בדעתו.

ר' מיכאל היה ציוני־לאומי נלהב. שמו היה תמיד מופיע בכרוזים, שהיו מוציאים ממרכזי הק.ק.ל. ו„המזרחי", וקראו לגאולת הארץ והעם. ידוע כי רבים מהרבנים בזמן ההוא הביאו בזה קרבן גדול בסכנם את הקרירה הרבנית שלהם.

פרשה בפני עצמה היא מסירת נפשו בעד כל נפש של יהודי. שמעתי מפי ר' לויטס ז"ל מעשה שהיה, איך שהוא הציל יהודי מסביבת קוברין מבלי להכירו. אחרי כבוש העיר ע"י הפולנים הוגד לו ששלטונות הצבא מוליכים יהודי לגרדום בהאשימם אותו ברגול. בשעות הלילה המאוחרות הרעיש הרב את ידידיו הלא־יהודים (הפולנים) והוא ערב בעדו, שבמקרה שתתגלה אשמתו הוא מוסר את ראשו בעדו. מעשה זה השפיע על אנשי־הצבא והאיש שוחרר.

בודאי רבים מאתנו זוכרים את המקרה עם הבחור סוסנה שתום העין שהעלילו עליו כאילו הרג אשה כפרית מחוץ לעיר אחרי שהתציאה סכום כסף מהדואר שקבלה מאמריקה (הבחור שמש בתור תורגמן בדואר של האכרים והיה מקבל שכר טרחה מהם). ר' מיכאל ידע מה עלול להתרחש, סיכן את עצמו וקבל עליו את כל המעמסה וההוצאות

של הסנגוריה עד שהוצא לחפשי, והעיר נשמה לרוחה. בכל שעת צרה ומצוקה בימי חלוף המשטרים בשנות־המלחמה היה עומד על המשמר והיה מציל את אשר ניתן להציל.

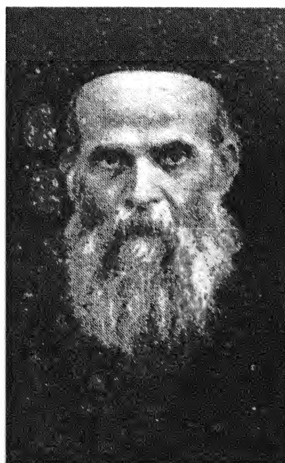
שנות משבר עברו עליו בזמן שהוכתר הר׳ ר׳ פסח פרוסקין ז״ל לרב העיר, שאליה בא ליסד ישיבה ואחרי פטירת הרב הזקן ז״ל (מפינסק) כבש את לב ההמון בדרשותיו הנלהבות, אולם ידידיו של הרב לא עזבוהו, ובאותו שבוע הוגש לו „כתב רבנות״ חתום בידי נכבדי העיר והאינטליגנציה המתקדמת, ביחוד מהחוגים הלאומיים הציוניים. מובן, שאחרי זה התלקחה מחלוקת קשה בעיר. שני הרבנים עמדו מרחוק מכל הענין הזה, אולם ה„צדדים״ (כפי שנקראו בעיר), לא טמנו ידם בצלחת, והדי המחלוקת הגיעו עד ל„לנדסמנשפט״ של הקוברינאים באמריקה וכתבי פלסתר עפו הלוך וחזור. במשך הזמן התחילה המחלוקת לדעוך. הרבה מאנשי הרב ר׳ פ. פרוסקין חזרו אל ר׳ מיכאל בהתחרטם על הצער שהסבו לו.

נוסף על כל אלה, הוא טיפל גם בענינים כלכליים. כידוע, הוא היה המיסד של סניף הבנק הקואופרטיבי היהודי שהוקם אז בכל עיר ועיר, בנק יהודי זה היה הראשון שנוסד אחרי המלחמה בעירנו ובהנהלתו של הרב התקדם והיה מהמבוססים ביותר.

גם בעניני הבנק עסק בתור מנהל על מנת שלא לקבל פרס, ומה התפלא אחד מהמנהלים הראשיים שבא מוארשה לשם ביקורת וביקר גם בביתו של הרב ומצא שבתו שוטפת את הרצפה. בחשבו שהיא המשרתת רצה לתת לה דמי שרות (כנהוג בחו״ל) ומה נדהם האיש לשמוע שהמשרתת היא בתו של הרב־המנהל.

ככה חי הרב ומשפחתו חיי צניעות. הסתפק במועט, חלש בגופו וגבור ברוחו. התפרנס מזה שידידיו היו מוכרים בכל שבוע שמרים ונרות לשבת והיו מכניסים את הרוחים להרבנית.

בחוגים החרדים היה מפורסם בישרו ובטהר לבו. השיא את בנותיו, הבכירה להרב ר׳ קופל כהנא שכיום הוא משמש בתור מרצה למשפטים באוניברסיטה בקמבריג׳ והצעירה לעלם ששמש בתור רב במזריץ׳. ונדמה היה שהוא כבר בא אל המנוחה והנחלה, והנה קפץ רוגזו של בן־הבליעל והרב, שהיתה באפשרותו להמלט מהפורעניות, נפל יחד עם בני עירו ולא עזב אותם עד הרגע האחרון. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

הרב ר׳ מיכאל ז״ל

הנצר האחרון

הנצר האחרון לגזע ר׳ מושקה קוברינר זצ״ל היה הרבי האדמו״ר ר׳ משה אהרן רבינוביץ זצ״ל שנפל יחד עם בני עירו מידי הטמאים.

אעפ״י, שהוא היה מקובל רק על קהל חסידיו בעיר והמפוזרים בסביבה, בכל זאת, הוא היה הסמל לכל תושבי עירנו, והאציל מרוחו על כל אנשי עירנו.

רוח של פשטות, תמימות, ויושר לב, צניעות וענווה, ללא צל של יוהרה והתנשאות.

יראת שמים ורוחניות היו נסוכות על הדרת פניו האצילים. עיניו התלויות כלפי שמים כאילו אומרות: „הנני לעבדך״. בעברו ברחוב נתפנתה הדרך לפניו מאליה...

קפדן היה, מבלי הטלת אימה, בלי שאיפות לשררה, לא הכניס שום חידושים משלו, אלא המשיך מסורת אבותיו, שהיתה נר לרגליו.

לא היה מה„מקרבים״ כפי שהיו נוהגים אדמו״רים אחרים. ללא משוא פנים כלפי צאן מרעיתו. היה קיצוני וקרא לעבוד את ה׳ ביראה, באמת ובאהבה ולא נטה לפשרות.

ביתו היה פתוח לרווחה לכל מר נפש, ולב דוי, לא הראה נסים ונפלאות, אבל מי שיצא ממנו כאילו מצא מזור למחלתו, מלא תקוה ונחמה בצפיה לזמן יותר טוב.

ואולי בגלל זה היה (הוא ואבותיו) מיעץ לקנות שטר־הגרלה, כדי שתהיה לבן־אדם אחיזה כל שהיא לתקוותו.

לא הבטיח הבטחות אלא היה מברך ומתפלל לשלום החולה, או מקשה ללדת, בשעת הדחק היה נותן גם את „ספרו״ שקבל אותו בירושה מאבותיו, כדי לשים למראשותי החולה.

אנשים האמינו בסגולת ה„ספר״. זוכרני מקרה שאשתו של עסקן קומוניסטי קשתה ללדת: הוריתי לו את הדרך לבית הרבי לקבל את הספר וברכתו.

המרכז הרוחני של חסידי קוברין נמצא בסמטא צדדית מאחורי מרבד של בוץ שבו נמצא בית הרבי, בית צנוע של 2 קומות ובית מדרשו.

והיה זה סמל, שבתוך בוץ וזוהמה מסביב ניתן לקיים חיי טהר.

רוב ימי השנה היו עוברים על הרבה בנדודים, היה יוצא לבקר את קהל חסידיו בעיירות המפוזרות בסביבה ואף עד וארשה הגיע.

שובו הביתה היה מבשר, כי ימי חג ממשמשים ובאים.

חזן, לפי המקובל, לא היה, אולם, בימים הנוראים כשהיה עובר לפני התיבה היה בוקע שחקים, ממש עד כלות הנפש, בלי סלסולים ונגינות היה קורע לבבות בתפילתו „ורחמנא לבא בעי״. בעל מנגן לא היה, אבל בשמחת־תורה כשהיה רוקד ושר עם ספר התורה עטור הכתר, לא היה כוח שיעצר אותו למרות זה שחש ברגליו, כולו דביקות והתלה־בות, כל זקן וצעיר, תינוקות של בית־רבן עם בחורים משכילים, היו מתקשרים למעגל אחד וכל אחד שכח את ה„אני״ שלו. ילדי בית־המדרש היו מצפים כל ימות השנה לימי החג הזה שהיו זוכים לרקוד עם הרבי, בימי שמחת בית־השואבה ובשמחת תורה.

הרבי היה בנו של הצדיק האדמו״ר ר׳ דוד׳ל זצ״ל. הוא נולד בשנת תר״מ (1880) בערך ובשנת תר״פ (בערך) לאחר פטירת אביו ז״ל הוזמן ע״י חסידיו והוכתר לרבי (הוא היה גר ברוסיה עם בני משפחתו בוולצ׳יסק), בני משפחתו היו מעורבים עם יתר בני העיר. בנותיו יפות־המראה בקרו בבית־הספר לבנות היהודי שהיה היחידי בעיר ובנו הצעיר למד בביה״ס „תבונה״. שום חיץ לא היה בין בית־הרבי ולבין יתר תושבי עירנו. כשגדלו הבנות מצאו לכבוד להם האדמו״ר מבלז המפורסם בעולם והרבי

משדלץ־לומז להשתדך עם הרבי מקוברין. בנו הר׳ ר׳ זיידל היה חתנו של הרבי מקישנוב, ונתמנה לרב בקיידנוב. הוא היה בעל כשרון ותכונות נפלאות, והיה אהוב על כל מכיריו. הצעיר בבניו ר׳ יוסף היה סמוך על שולחן אביו.

וכך נמשכה השרשרת מדור לדור וחשבו שהיא תימשך עד סוף כל הדורות.

החסידים היו חיים את חיי הרבי, שמחים בשמחתו ואבלים ביגונו, היו מוצאים שעות נוחם, ומשכיחים את צרותיהם על יד שולחנו, פונים לעצתו בכל שעת מצוקה (אפילו גם בעניני מסחר) והנה גז הכל ונעלם, יד טמאה עקרה את האילן על גזעו ושרשיו והכחידה אותו לעולם.

ת. נ. צ. ב. ה.

הרבי ר׳ משה אהרון ז״ל

נ. אלקון ז״ל

במלאת עשרים שנה לפעולתו הפדגוגית המבורכת של נ. אלקון ז״ל, הוציאו תלמידיו חוברת מיוחדת לכבודו. הננו מביאים להלן כמה קטעים מחוברת זו.

י. פינצ׳וק

הצעיר תמיד

להיות צעיר — זוהי האפופיאה היפה ביותר בחיי האדם, שאינה מתחשבת בזמן ובשטח, התוססת, הורסת ויוצרת, נלחמת בעד האמת והיושר, נגד הצביעות והשקר. אמונה עמוקה באדם, ביופיו ובישרו — זוהי המתנה הנעלה המשחררת את הנשמה, מרנינה את הלב וכובשת לבבות צעירים ונשמותיהם.

הנוער המורד, אינו סובל שלטון, אולם יש לו חוש ללבביות כנה והוא יודע להתקשר בכל להט הנוער, להתקרב למורה וידיד.

עשרים שנות עבודה פדגוגית זהו יום טוב לא רק לבעל היובל, כ״א חג כללי. עשרים שנות עבודה חנוכית, לפי תנאינו, זוהי עבודה לאומית חשובה, רבת משמעות

הברה. מתלקטים מחנות של מאות צעירים מסביב למורם וידידם, להביע את רגשותיהם ולהעלות את זכרונותיהם ורשמיהם, בשעת יובלו.

זה היה לא מכבר. ימי הרת עולם. האדמה לא הספיקה עוד לספוג את נחלי הדם שנשפכו בעולם. אין האמונה הקודמת וההתמסרות למלחמה בעד האמת והיושר, שתיקנו את העולם וחיזקו את האדם.

שנים סוערות, שבמשאן לחצו ודכאו את הנוער. שמחת נעורים הפכה לצער וזקנה. אולם צעיר בנשמתו נשאר — מורנו וידידנו. הוא קלט לתוכו צלילי שחרור וגאולה עממיים. רוח חיים חדשים הכניס בלבבות צעירים, אהבה לארץ ואמונה חדשה בעולם. כל שעור — עבודה קדושה, כל שיחה — תגלית.

איזה מהלך רחוק מהחדר הצר והאפל ומהרבי שהטיל אימה ופחדים. חדש ומענין היה התנ"ך, קרובים וחביבים — הנביאים. שעור בהיסטוריה או בספרות, עד כמה חיות נצבו הדמויות ההיסטוריות. זכורני, חוג ספרותי, לומדים את פרק „בלילה בשוק הישן" או „שלשלת הזהב". היית רוצה „שלא יבדילו", שתמשך ההתגלות, ההתעלות. תמיד הוא צעיר, ביחוד בהופיעו לפני הנוער, הרגיש את עצמו במקומו ובסביבתו, באיזו שמחה והתלהבות השתתף בשמחת חלוצים ובחגיגתם במקום נדח בעיר.

חיותו ורעננותו! הלאה יאוש! באיזו התלהבות וחדות החיים לווה קבוצת חברים, עצוב חזר ופיזם נגון עגום, בעינים מתגעגעות הסתכל לצדדין. מה גדלה שמחתו, כשקבל דרישת שלום חיה מארץ־ישראל, כל דבר זעיר עניין אותו. הוא חש והרגיש בסבלם ובשמחתם. עם בוא המאורעות כשהישוב היה אחוז להבות, ההגנה עמדה על המשמר, הידיעות שיגעו והכניסו דכאון בהמון, בקבוצות אנשים שהסתובבו ברחוב, ביחוד סבל אז הוא, הלך מקבוצה לקבוצה, נחם והרגיע והרגיש כי הקרקע מתמוטטת מתחת לרגליו כשארץ־ישראל שרויה בסכנה.

בית־ספר „תבונה" בקוברין

ש. סטבסקי

על משמר החינוך

כל עם מקדיש תשומת לב מיוחדת ומרץ רב לחנוך הנוער והתפתחותו לקראת העתיד.

את התפקיד הזה ממלאים מחנכים מסורים ומנוסים, היודעים ומבינים כיצד לחדור לתוך נבכי נשמת הילד להשפיע על התפתחותו הרוחנית של הנוער. אצלנו, היהודים, תפקיד החנוך הוא רציני ואחראי ביותר. בגולה בהיותנו מפוזרים ונפוצים בין אומות העולם, כשאין קרקע מוצקה תחת רגלינו במובן הכלכלי והתרבותי, תמיד צפויה לנו סכנת אבדן הנוער, היכול להנתק ממנו ולהתבולל בתרבויות זרות ועשירות, שבתוכן אנו חיים. אנו זקוקים למחנכים, שיעוררו בלב הילד אהבה, לכל מה שיצר עמו. כמו בתוך סרט צריכים להשתתף ולהסתמל בדבריו סבל העם, גבורתו ותקוותו. על המורה לשים לב, שהילדים יחדרו לאוצרות עמנו וגנזי תרבותנו.

כזה הוא ידידנו אלקון, העומד על המשמר זה כעשרים שנה. ולפיכך אני חוגגים את יובלו בשמחה ובהערצה.

עשרים שנה הוא עובד על שדה ההוראה והספרות, כמה תלמידים חנך, כמה חיים, בריאות ונשמה השקיע! הנני נזכר בתמונה מעין זו: אלקון בביה״ס. הננו לומדים את „המתמיד" של ביאליק. הוא מראה לנו עיירה נדחה בגלות, מכניסנו לביהמ״ד, במקום ומקנאים אנו בזה, היושב כל הלילה, לומד ולומד. אוי, אוי אמר רבא, אוי, אוי תנו רבנן... ואסירי תודה אנו למורנו, שבלבביותו והתלהבותו העבירנו לסביבה אחרת.

תמונה שניה: אלקון מלמדנו נביאים.

דממת מוות השתלטה בינינו, יושבים אנחנו ובולעים כל מלה היוצאת מפיו. הננו רואים את הנביא במרכז ירושלים ומסביבו היהודים שהנהו מוכיחם וכל מלה מצלצלת במרירות וחרון אף ולפתע הוא מנחמם ומעודדם: נחמו, נחמו עמי...

בלתי נשכחים הם שעוריו בתולדות ישראל, שבהם החיה את העבר הרחוק, הציג לפנינו כמו חיים ממש את החשמונאים, בר־כוכבא וכו'.

העיר על סבל העם, חורבן בית־המקדש, התעכב על הגלות, על קדוש השם בשלביו המרובים, תקוות ישראל וגעגועיו, כסופיו התדיריים לעצמאות וגאולה. באהבתו לעמו לא שכח גם לדון לחובה את השגיאות והכשלונות שנחלנו. שנים עברו. הנני עובד יחד עם מר אלקון בבי״ס אחד, בין השמשות, המורים נמצאים יחד בביה״ס ומשוחחים על המצב הקשה בארץ. אלקון מושפע ודווי, עוזב אותנו. לפתע שומעים אנו נגון מחדר שני. זוהי מנגינת אלקון החדורה צער וגעגועים למולדת:

דער מזרח, דער מזרח איז טונקל
דער מערב, דער מערב איז לויטער,
ווען דער מזרח זאל ווערן לויטער,
אומר לצפון תני, ולתימן אל תכלאי.
דער מזרח, דער מזרח איז טונקל,
דער מערב, דער מערב איז לויטער.

כולנו תופסים את הנגון ושרים יחד. למחרת שרו אותו כבר בכל העיר.

מזכרונותיו של תלמיד

זה היה בשנת 1916. בעצם התלקחותה של מלחמת הדמים כשריח דם האדם טמטם וכיער את רוח האדם. עודני ילד הבנתי, שהמלחמה היא קללת אלהים ומביאה הרס ואבדן. דמיוני הילדותי תאר לי הכל בצבעים מרובי הגוונים, בבת אחת הכל נתערפל מסביבי והחלותי להסתכל בכל בפחד ובשנאה.

לרגל הסבוכים המלחמתיים, אחרי הפסקה של שנה ומאורעותיה, הראו לי על „מורה". הנני מציין ומרגיש את המלה „מורה". בעירנו ידעו מעט מאד מזה. היו רגילים לחדר; לרבי ומגלבו. ורשאי אני להגיד, כי בלמוד המקובל טשטשו והאפילו על דמיון הילד, העכירו את נשמתו.

ובהתודעי למורי (הנני מתכוון, לידידי ומורי אלקון) השתנה יחסי והשגתי הקודמת חלפה. טעם מיוחד לחפוש תירוץ ותשובה לכל השאלות המתרכזות במח הילד, רצון מיוחד להבין את האמת ולהשיגה עד כמה שאפשר. על כל זה, יחד עם שאר התלמידים עלינו להודות למורנו אלקון. לעולם אזכור כיצד תאר והציג לפנינו יצירותיו של י. ל. פרץ. הנני נזכר ברושם הכביר שהשאיר עלי ועל כל אלה שנכחו, אח"כ בחוג המצומצם של מוקירים, בקריאתו „בלילה בשוק הישן", ו„שלשלת הזהב" לפרץ. הערכת אלקון לא היתה לי אף פעם כל כך ברורה ומובנה כמו אז, רעיונות ומושגים חדשים החלו להאבק במוחי. מורה חביב וידיד! הנני מאמין שזכרך לא ימוש מקרבי.

יצחק טננבוים

ד"ר יוסף פריבולסקי ז"ל

רופא עממי, מקובל על כל הציבור. אחרי מותו הוציאו ידידיו חוברת לזכרו שממנה נלקחו הרשימות הבאות.

ד"ר יוסף פריבולסקי נולד בקוברין בשנת 1890. עד גיל 13 למד בחדר, אח"כ נשלח ע"י הוריו ללמוד בביה"ס הרוסי היחידי אז בקוברין. בסיימו את ביה"ס בן ארבע המחלקות נתקבל בביה"ס הריאלי הממשלתי בוורשא. בגיל 19 סיים את ביה"ס ולמד רפואה באוניברסיטה הבזילאית.

בבזל שהה שנתיים ובחזרו לרוסיה נתקבל באוניברסיטה הקזנית. את חוק למודיו סיים באותה השנה שפרצה המלחמה העולמית. גויס בתור רופא צבאי. כשנסתיימה המלחמה חזר ד"ר פריבולסקי לעיר קוברין מולדתו, לאמו שחכתה לו בכליון עינים, היא אהבה אותו אהבת נפש — אביו מת בעודנו צעיר לימים.

ד"ר פריבולסקי החל לטפל בחולים בחבה ובהתמסרות. לא עברה שנה והרופא הצעיר התפרסם ורבים דרשו לפתחו. בזמן הראשון קרבו הרופא הנוצרי קינדלר, אהוב ומכובד על כל האוכלוסיה המקומית.

ד"ר קינדלר נפגש תכופות עם ד"ר פריבולסקי בהתיעצויות שונות ואח"כ בחלות ד"ר קינדלר כאשר לא היה יכול לקבל אלא חולים ספורים ליום — שלח את כל חוליו לחברו הצעיר — ד"ר פריבולסקי.

אם כי ד"ר פריבולסקי היה עסוק מאד, לא נמנע מהתמסר לעבודה

ציבורית, יחד עם רופאים יהודים ועסקנים צבוריים — פתח את בית החולים העברי, שהיה סגור ומסוגר מיום פרוץ המלחמה.

כשנוסד ע״י „אורט" בי״ס מקצועי לנגרות וחייטות לנערות: ד״ר פריבולסקי לא זו בלבד שישב ראש במוסד זה, כי אם גם טיפל בעבודה היום־יומית של בית הספר. ד״ר פריבולסקי פנה לידידיו ולמכריו כי יזמינו רהיטים רק בבית ספרו המקצועי והזמנה שבוצעה היה מהלל ומשבח. לעובדים בביה״ס המקצועי היה לא רק יו״ר, כ״א חבר נאמן, שדאג לעניניהם.

כעבור זמן מה נוסד על ידו בעזרת אגודת בעלי המלאכה, הבנק העממי וד״ר פריבולסקי נבחר תמיד ליו״ר. כשנוצר ועד מחוזי לבנקים הקואופרטיביים של מחוז פוליסיה נבחר ד״ר פריבולסקי ליו״ר הועד המחוזי.

באי כח המרכז בוורשה לא החליטו שום דבר בנוגע לבנקים בפולסיה, מבלי הועץ קודם עם יו״ר הועד הגלילי — ד״ר פריבולסקי.

כשנפתח בקוברין סניף של ציש״א וביה״ס המקומי שהשתייך מקודם ל„תרבות" — עבר למרכז ציש״א — הצטרף ד״ר פריבולסקי להנהלה ונבחר גם ליו״ר.

בכל חום לבו והתלהבותו התמסר לביה״ס ובמשך שנים אחדות נלחם עם מתנגדי ביה״ס האידי. לעבודה זו הקדיש ימים ולילות ואף הזניח הרבה מעבודתו הרפואית.

ציש״א נמצאה במיצר והפסיקה את תמיכתה הכספית לביה״ס בקוברין ונשקפה סכנת נעילה למוסד הזה. ואז חתם ד״ר פריבולסקי על שטרות בסכום של 2000 זהובים. הוא הוכרח לשלמם אח״כ, כי הכנסת שכר הלימוד בביה״ס לא הספיקה לכסוי הגרעון.

בהסגר ביה״ס העממי, היה מדוכא מאד. אולם ידיו לא רפו והתמסר לעבודה צבורית אחרת.

בעת ההיא התקיימו הבחירות הראשונות לעירית קוברין — ד״ר פריבולסקי הופיע בראש רשימה דמוקרטית לבחירות. הרשימה הזאת נחלה נצחון כביר, וד״ר פריבולסקי נבחר לסגן ראש העיריה. למרות המלחמה העקשנית שנהל עם שאר הרשימות, בחרוהו כל הצירים היהודים לסגן יו״ר. בתפקידו זה שמש חמש שנים רצופות. לא היתה שאלה יהודית במועצת העיר שד״ר פריבולסקי לא יופיע בה במלחמה עקשנית לטובת היהודים. לא פעם ביטלו הצירים הנוצרים את הצעותיהם, שצערו והכאיבו לד״ר פריבולסקי המכובד. לבסוף החליט ד״ר פריבולסקי לא לשמש יותר בתור סגן יו״ר העיריה כי עבודת הרפואה בלעה את כל שעותיו הפנויות ועליו היה לאחר עד חצות הלילה.

לבחירות הבאות הופיע ברשימה מאוחדת ובישיבה של מועצת העיריה החדשה נבחר ליו״ר הועדה המבקרת.

ד״ר פריבולסקי נסע עם אשתו הלה לארץ־ישראל ושם נתקבלו בלבביות מיוחדת ע״י יוצאי קוברין. הם בקרו בכל הישוב לרבות הכפרים, המושבות והקיבוצים. עם שובם הופיעו, ד״ר פריבולסקי ואשתו, בהרצאות משותפות שמשכו קהל רב. ד״ר פריבולסקי חזר מוקסם מבנין הארץ והתמסר בכל נפשו ומאדו לעבודת הארץ. מאז לא היתה עבודה ציונית שלא ישתתף בה.

עד רגעיו האחרונים מלא את תפקידו בתור רופא ועסקן צבורי.

פריבולסקי נפטר בינואר 1939 מהתקפת לב.

המנוח היה איש עממי. ישנם אינטליגנטים יהודים, המציצים אל ההמון מלמעלה למטה, ובתור דימוקרטים הם מכריחים את עצמם להיות עממיים, — וזה נובע מתוך המוח.

לא כן המנוח שהכל נבע מתוך נשמתו; בלי התאמצות מיוחדת — הכל באופן טבעי. המוני קוברין הרגישו את זה בו ולפיכך היה המנוח חביב עליהם.

במשך פעילותו החברתית הרגיש זמן מסוים את הקושי והאחריות המרובה בתפקידו של סגן יו״ר עירית קוברין. המצב הכלכלי של המוסדות היהודיים היה ברע. המנוח השתדל לעזור בכל ולישר את ההדורים. בכל ימי שרותו בתור סגן יו״ר העיר לא הורגש בו סגן יו״ר, נגיד ומצווה. מעין „בדחילו־ורחימו" היתה גישתו, אם אינו שוגה ומזניח שעת הכשר להועיל.

יוסף פריבולסקי וד״ר יוסף פריבולסקי סגן יו״ר היינו הך ומעיר אחת הם.

ד״ר יוסף פריבולסקי ז״ל, התחנך כרבים מהיהודים בני דורו, שחשבו כי יהודים הם מצפון העולם, אבר מהגוף העולמי הגדול. ואם הגוף הזה יהא חסון, ממילא יתפתח ויבריא האבר המדולדל. על האינטליגנציה היהודית להיות בבחינת נוטרת הכרם. בהתאם לתורה זו נלחם והתנגד לציונות. ארע שהד״ר יוסף פריבולסקי נסע לא״י ובא במגע עם החיים היום־יומיים, עם המציאות של חיים מתהווים ופורחים. הוא בא לידי הכרה כי איננו אבר גרידא, ויש בנו כל התכונות של גוף בריא חי ויוצר. בשובו לקוברין הסיף בהתלהבות וחבה לציונות והשתתף בכל פעולה ציונית.

ולא ייפלא כלל שארץ־ישראל שכנעה אותו, החיים החדשים התוססים הוכיחו לו ששגה ביחסו ובהשקפתו הקודמת על ציונות.

כל זה מוכיח ומעיד, כי כל פעולתו הציבורית של ד״ר יוסף פריבולסקי נבעה מנבכי נשמתו. לקוברין אבד אחד מטובי בניה, כל אחד הרגיש כי במותו נותק ונקרע משהו חשוב. גדולה האבדה ללא חליפין.

האבדה הגדולה

נתרוקנה קוברין שלנו, קרירות ועצבות השתלטו על הלב. לוחצת ומעיקה רוח של מרה שחורה ויתמות. נסתלק המצפון החברתי של קוברין. דלל ונתיבש המעין הבלתי פוסק של מרץ בונה ויוצר. הפרח היפה והריחני ביותר שבגננו נקטף. היקר הלבבי, הטוב ומיטיב ד״ר פריבולסקי איננו.

קשה להתרגל ולהשלים עם הרעיון, שנצטרך להתקיים בלי עזרתו והשתתפותו בעבודתנו הנוכחית.

עם שם ד״ר פריבולסקי קשור הכל, שנוצר בקוברין. יושר, עניוות, אידיאליזם — כל אלה הם הקוים העיקריים והיסודיים שבנפטר. בכל הכניס אופטימיזם, בטחון חסידי ולב חם. הוא נשא בקרבו כאב דורנו, ראה את הפצע היהודי המלא מוגלה, לעיניו רחף תמיד הגוף העברי השותת דם בלי חשך. מעטים הם האנשים, שיהיו כל כך קשורים ומחוברים להמון, לשפתו, לתרבותו ולאידיאליו, כמו שהיה ד״ר יוסף פריבולסקי. בפריבולסקי ראו המוני היהודים ידיד מסור בלב ונפש. הוא היה בבחינת סנה בוער באש — ומחמם את ההמונים.

מי הוא האיש שיוכל לסור ולראות במראה הנפלא הזה ולהמשיך את האור שלא יכבה? הוא נעקר מתוכנו בעודנו רענן, פורה ומלא שאיפות, מרץ ויזמה, כלו מסירות ואמונה ומשום כך יגדל היגון והאבל ביותר.

ארץ ישראל העובדת. הציונות היו בשנותיו האחרונות משאת נפשו ובארץ־ישראל על שפתיו יצאה נשמתו העדינה.

זכרו ישמש לנצח סמל של אידיאלים ומסירות במלחמתנו וביצירתנו. העבודה למען האידיאלים שבהם חי ד״ר פריבולסקי, תהא מזכרת כבוד למנוח.

ב. פאנטאַל

לחבר בלתי נשכח

יוסף יקר! במלאת שלשים למותך ברצוני לשוחח אתך: כדבר איש אל רעהו — לא בצורת נקרולוג — הנני רוצה לעשות את זה כפי שהתנהגת בחייך: פשוט, בלי להטוטים.

ולא אכתוב על מעלותיך, שבלי ספק רבות היו, לא אמנה את פעולותיך החשובות.

— ברצוני להגיד לך רק זה, שתמיד הבנת והרגשת, אולם אף פעם לא אמרתי לך את זה, באופן גלוי.

רוצה אני להגיד לך, חבר לבבי, כי אהבתיך ועד כמה יקרת לי.

אחרים יחשבו, מפני שעשית עמדי חסדים, על כן אהבתיך, אולם הלא שנינו יודעים, כי במשך זמן ידידותנו, בעת צרה — לא עזבנו אחד את השני ואם כעת נתחיל לחשוב מי היטיב יותר לשני, אינני יודע, למי מאתנו מגיע משהו, אולם ידידים כנים אינם מנהלים חשבונות. ישנם כאלה שאהבוך, מפני היותך אדם טוב — ואחרים הוקירוך והעריצוך — כי היית עסקן מסור ועוד אחרים — החשיבוך כי היית רופא מצוין. לו שאלוני: מפני מה אהבתיך, הייתי עונה: אוהב אנכי את יוסף פריבולסקי בלי מדוע ומפני מה. היית לפנים אידישיסט ואח״כ נעשית לציוני ובכל זאת לא כעס עליך איש — היודע אתה מפני מה? כי בהיותך אידישיסט — אהבת את ארץ־ישראל ובהעשותך אח״כ ציוני— לא בגדת באידיאל הקודם שלך ותמיד אהבת את המוני ישראל ושפתם.

בדבר אחד הייתי יכול להסביר את הנמוק והסבה הנכונה, למה כל כך העריצוך ואהבוך הכל — וזה מפני שמעטים האנשים בעולם ומלואו שבקרבם, בפנת סתרים חבויה אהבת האדם לזולתו ואתה, יוסף יקירי, השתייכת לאלה המעטים.

כעת חבר יוסף, אחרי שלמרות רצונך נסתלקת מאתנו ואיני יכול עוד להסתכל בפניך הטובים והמאירים — בקרני נא בחלום, ואראך לכל הפחות במראה הלילה.

אנו חבריך וידידיך השרויים בצער, עד יום מותנו לא נשכחך, ובהתגעגענו — תמיד נחשוב וככה יצטייר בדמיוננו יוסף פריבולסקי — סמל נצחי לעסקן, לרופא, לידיד ולחבר נאמן.

נח מארקוזה

ד. פלר

אינג' אברהם לויטס ז"ל

פגישתי הראשונה אתו היתה בשנת 1911 והוא אז בן 17. מהשיחה אתו ראיתי לפני בחור צעיר בימים, אבל לא צעיר בתפיסתו את בעיות החיים בכלל ואת בעית היהודים בפרט ובעיקר את הציונות.

הוא דבר בהתלהבות וגלגל לפני הרבה רעיונות רציניים וחשובים.

אמרתי אז אל לבי שהצעיר הזה יהיה בבוא הזמן לעסקן צבורי ציוני חשוב וצדקתי.

מן היום שראיתיו עברו 4 שנים ובמלחמה העולמית הראשונה בשנת 1915 אחרי כבוש קוברין על ידי הגרמנים, נפגשתי אתו בקוברין והוא אז הבירגרמייסטר היהודי.

לא התפלאתי שהוא כל כך צעיר ועומד כבר בראש כל תושבי עיר קוברין, כי הייתי מוכן לזה. ומאז הוא נעשה לאישיות המרכזית בקוברין.

הוא מגלה כשרונות של עסקן צבורי מנוסה, מבין לרוח הזמן ולרוח כל תושבי קוברין.

הוא הנואם היחיד שמושך קהל שומעים ומשפיע עליהם ומשום כך ידו על העליונה בכל פעולה צבורית, תרבותית ופוליטית.

הרבה עזרו לו ידיעותיו בשפות זרות, גרמנית בימי שלטון הגרמנים ופולנית בימי שלטון הפולנים.

הרבה מאד פעל לטובת הצבור היהודי בעירנו, הוא עומד בראש כל פעולה צבורית וציונית.

בשנת 1921 הוא נבחר בתור ציר לקונגרס הציוני השנים עשר בקרלסבד. הוא הלך בראש המשלחת בקבלת ראש המיניסטרים הפולני מר וויטוס בעירנו והצליח לבטל את הגזירה שעמדו לגזול מתושבי היהודים בעירנו את בית החולים היהודי ולהפוך אותו לבית חולים כללי גם בשביל לא יהודים. הוא היה איש מעשה ותמיד היה מתמסר במסירות נפש לכל פעולה טובה בשביל הכלל וגם בשביל הפרט. הוא היה תמיד מקבל בסבר פנים יפות את כל מי שהיה זקוק לעצתו ולהדרכתו גם על שדה הציונות. הוא היה רב פעלים. התמסר ללא לאות במלחמה קשה עם מתנגדי הציונות ושונאי ציון מכל הזרמים.

בבחירות להמגיסטרט הראשון בעירנו הוא הופיע בראש הרשימה הציונית ונחל נצחון גדול.

הרשימה הציונית היתה היחידה שהעבירה 4 חברים ציונים להמגיסטרט. הוא חבר ההנהלה (לאווניק) היהודי הראשון שנבחר.

בנאומיו במגיסטרט בפולנית רהוטה הוא עשה רושם רב על חבריו הלא יהודים ועל בעלי השלטון הפולנים.

לא פעם היה מקדש השם ואת הכבוד היהודי, כי לא היה נרתע בפני השלטונות להגיד מה שלא כל אחד היה מעיז להגיד. כי הוא היה האיש שהיה בטוח תמיד בנצחונו. הוא היה עורך של העתון „קוברינער שטימע" וכתב מאמרים הרבה נגד כל אלה שהתנגדו לציונות בכלל ולקרנות הציוניות או לתרבות העברית ולרעיון הלאומי בפרט. הוא מיסד את בית הספר הראשון „תרבות" בעירנו והוא המנהל שלו.

הרבה, הרבה יש לכתוב על פעולותיו והישגיו על שדה הציונות ועל פעולותיו בקרב הצבור היהודי בעירנו.

זוכר אני את הימים שהחליט לעזוב את קוברין כדי לעבור לרובנה, להיות שם מנהל הגימנסיה „תרבות", באיזה צער קבלנו את הידיעה, ובאיזה כבוד נפרדנו ממנו.

מרובנה נסע בשנת 1934 לארצנו וגם בארצנו פעל הרבה וחבל מאד שנפסק חוט חייו כה מהר ולא זכה לראות בתקומת המדינה שלנו שהקדיש לה כמעט כל חייו.

הוא נפטר בשנת 1949 בי"ג חשון. בן 53. יהא זכרו ברוך.

מסיבת פרידה לא. לויטס

גדליהו אלון־רוגוזניצקי ז"ל

בישובים רבים של הקיבוץ פזורים חברים שזכו לשמוע תורה מפיו של גדליהו אלון, ומשנפגשו בו הפכו שיעוריו למאורע הרוחני של תקופת לימודם זו. חויה שחרגה ממסגרת של הקניית ידיעות ולימוד. במה כבש אותנו, חברי קיבוץ, שאיש מאתנו לא התעתד לעסוק במחקר יסודי ובעבודה ממושכת באותו שטח בו עסק ואותו הורה. והן הוא היה כולו איש מדע ומחקר, שדרך הוראתו היה בה משום העמדת ענינו במרכז. נכבשנו לו בראש וראשונה בכוח אישיותו. נדמה, שכל מה שהיה אדם זה נוטל עליו להנחיל זולת, סוף השומע להשתכנע. ואף אם לא בקבלת הדעה, הרי ביצירת היחס. בגירוי ה„תיאבון" ללימוד. ובירושלים, בין אנשי הר הצופים, בעולם שהיתה בו זרות הרבה לאדם משלנו, היה הוא כולו מקר חיים וחיוניות. לכאורה, עוסק בהיסטוריה; ענינו — ימים

רחוקים שעברו; אלא שהיתה בו אותה תכונה של אישיות גדולה שמחיצות של זמן אינן קיימות עבורו והוא מציף את כל מי שנמצא במחיצתו באותה חווית הזדהות עם הדורות. אדם שכולו שאר־רוח: שבפיו כל נושא רווי בשאלות החיים האנושיות הכלליות. כך הוא מחפש אחר שרשי ההתבטלות הרוחנית או הגאוה הלאומית, אחר מקור לבגידה ולחנופה בהיסטוריה הישראלית וכך הוא מגלה כרקע לכל הופעה היסטורית את היחסים החברתיים, הכלכליים והפוליטיים בתוך העם. למדנו היסטוריה לפני כן, חשבנו שאנו יודעים את המאורעות והשתלשלותם, והנה נפתח בפנינו עולם רוחני קוסם ומושך שטרם ידענוהו.

ראשית הלימוד — השראת אוירה, יצירת יחס. אלון היה נוטה לפתוח בהכללות; הכללות מופשטות ומקיפות, שמיד לאחריהן היה מתעורר הצמא להוכחות. וזה היה כחו — צמידות מלאה למקורות, לפרטי המחקר המדעי, לעובדות ועם זה ומתוך זה, העלאת הפרט הקטן לכאורה, להיותו מאיר תקופה, ענין ויחסים. בפיו היו העובדות המצועפות מזדקרות גלויות ומצטרפות לתמונה שופעת חיים, כשלנגד עיני השומע רחובות, הקריה, דרכי הארץ, אורח החיים, הווי בית־הכנסת, אנשים שמשלוח־יד להם ומשפחה ודאגות יום־יום של תשלום מסים ופרנסה וכיו״ב. וכל אלה, נתרחשו כאן, בארץ הזאת, בנוף הזה ועל רקע החיים הלאומיים שלנו — ונוצרה חויה של רציפות חיי עם שטרם חשנו כמותה. חויה זאת היא שנתנה משמעות לגאוה הלאומית שהיתה נסוכה על דבריו. לא התנשאות של „אתה בחרתנו", אלא הוכחה, שכאן פיכו חיים עשירים, שהיו להם אשיות מוסר, חיי חברה ותרבות ומאבק סוציאלי, שלא ניתן למחקם. ועל הכל — ראיית העם, השכבות העממיות הרחבות כמקור לכל הופעה היסטורית. לא קסם של אישיות, אלא עם המעלה את גיבוריו, עם המייסד את מוסדותיו, מחוקק את חוקיו ולוחם את מלחמתו. אלון היה רווי אמונה בכוח החיים של העם ואת גילוי הכוח הזה חשף תמיד בפעילות החברתית והרוחנית של שכבות העם הרחבות.

לשונו, שפתו העברית, גם בה היה ביטוי לקשר הדורות. לשון בה מצטרף סגנון המשנה עם הניב החדיש, כשהיא מתובלת בבדיחה יהודית באידיש. השפה העברית הספרותית היתה מפנה בפיו מקום מתאים למלה לועזית קולעת וכל אלה נשתזרו יחד בצורה וסגנון ההולמים ומיוחדים לענין ולנושא.

מעולם לא היו עתותיו בידיו. תמיד מיהר. אף פעם לא הספיק. השפע הפנימי היה גואה בו כפרץ רב־אונים. כל הרצאה היתה שוקקת חויה של יצירה, של צירופי־בראשית. האיש הזה שתמיד נכסף והתגעגע ליכולת כתיבה שקטה ולעבודה מדעית בלבד, היה משקיע בכל שיעור את תמצית חיותו. לא נלאה להתווכח עם יריבים ולשכנע. באיזה טמפרמנט מיוחד, תמיד בתנועה, תמיד בהשתתפות הישות כולה. במחיצתו היית מרגיש שיכול אדם לשרת אידיאה שירות מלא, כאיש מהפכה בכוח הרוח בלבד. לא הסתפק בזה, אלון, ושילב בחייו כל השנים את הפעילות המדעית עם פעילותו בהגנה. הוא היה איש־ירושלים של כל הדורות. איש שחוויית הדורות נמסכה בדמו, והוא הנחילה לרבים.

נדמה, שעוד שנים הרבה יהיו שמורים תוכן ומשמעות לאמירה: „הייתי תלמידו של אלון..."

עליזה
מתוך „מבפנים"

בישיבה נתחנך. בסביבה גדורה גדרי תורה צמח. באכסניא של לימוד תורה, שיחת תורה, אהבת תורה, געגועי תורה — לן בילדותו ובילה בחרותו. ולפיכך בדרכי חייו השונות הלם לבו תמיד בכמיהה למוסר, בגעגועים למאור שבתורה. מכאן המקצוע שבו בחר. חקר דברי ימי ישראל בתקופת הבית השני ובתקופת התלמוד. הוא ראה, שתקופה זו נראית במדע באספקלריה בלתי מאירה, תיאורה סורס, דמותה סולפה, כי העוסקים בה ברובם חכמי הגויים הם ומיעוטם מלומדים מישראל שלרוב לא טעמו טעם גמרא. הוא ידע שבחקר זה אין די בחקירת ספרי היסטוריה ששרדו, בהשוואות שבין דברי ימיהם של עמי קדם ובין אלו של ישראל ואף לא בחקירת מה של הספרות התלמודית. הוא ידע שכאן התלמוד עיקר והשאר פרפראות לחכמה. כי התלמוד הוא המקור להבנת התהליכים ההיסטוריים, לתגובתו של עם ישראל על מאורעות שונים, לעמידת האומה במלחמת הקיום. ולא רק האגדה היא מקור היסטורי אלא גם, ואולי, במיוחד, ההלכה, גדרי החיים של ההלכה הם המקנים דמות לחיי האומה בתקופות השונות, ואין להבין ואין לכתוב היסטוריה ישראלית בלי ידיעת דברים אלה ובלי הכרת ספרות זו. וידיעה זו אינה נקנית על נקלה. ברמ״ח דברים היא נקנית. ולפיכך מעטים הם הללו שיש להם יכולת ורשות לחקור בתקופה זו ובמקצוע זה. ולפיכך ראה הוא, שבילי התלמוד היו נהירים לו, כמטרת חיים וכתפקיד נעלה להקדיש את עצמו לחקר תקופת המשנה והתלמוד על מנת לבער קוצים, לפענח סתו־מות ולהאיר את התקופה באספקלריה מאירה של ת״ח יהודי.

מכאן אף היקף יצירתו. הוא לא הקיף שטחים שונים ולא פרסם מחקרים מרובים. ואף על פי ששנים הרבה שיקע עצמו ואת כל כוחותיו, בחקר תקופה אחת בלבד, לכלל פרסומו של ספר שלם לא הגיע. מאמריו הם פרקים־פרקים, נדבכים־נדבכים, כי עבודת קודש היתה זו לו. לפיכך עמל הרבה, הכין ועיבד, איזן וחיקר, העמיק — והיסס.

מכאן אף צורת הרצאתו שבעל פה. היה מרצה נלהב והלהיב, ולוקח לב שומעיו. כי הדברים נגעו ללבו ומקור יזמתם — לשד עצמותיו.

מכאן אף יחסו הלבבי והאבהי לתלמידיו. שופע היה לב ורחמים כלפי הצעיר שבצעירים, נדחק בדחקו, נצטער בצערם. ידע לעודד, כי הם, תלמידיו, היו תקוותיו, בהם רצה לראות את הממשיכים.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

לפי „הצופה״, ט׳ ניסן תש״י.

י. בלר

עליאס מ. גרוסמן ז״ל

(בן קוברין שצייר טיפוסי קוברין)

הדרך מקוברין עד בירות העולם הגדול והרחב, לא היתה כל כך קצרה. מהמעון הצר והקטן בקוברין לא היה כל כך קל להגיע עד לחצרות המלומדים, ידועי שם בתבל, ובתי המוזיאון וגנזי האמנות. רבים הם החולמים על „דרך הנדודים" הדמיונית הזאת, אבל רק יחידי סגולה מצליחים לעבור אותה.

עליאס מ. גרוסמן האמן היהודי האמריקאי, התופס כיום מקום מאוד חשוב באמנות האמריקאית כצייר וכחרט, בן קוברין, הסמוכה לביאליסטוק, שקיבל עכשיו פרס המוזיאון לאמנות בוואשינגטון בעד הציור „כותל המערבי", שייך לאלה שעברו דרך זו.

לאמריקה הגיע עליאס גרוסמן, כבן של מהגר בגיל שלוש־עשרה. אביו שהגר לאמריקה לפני שנים, לא צבר הון רב והנער גרוסמן נכנס בעול העבודה הקשה בעודנו נער.

אחרי שגמר את בית־הספר העממי והתיכון, התחיל לעבוד כעושה כובעים. כנראה שלא נגזר על הנער המהגר העני שיאבד את ימיו בשאָפּ העלוב, כי משחר ילדותו נמשך למלאכת הציור, ואחרי שעות לימודיו בבית־הספר אשר באיסט סיד היה משוטט בשדרה הסמוכה ומצייר זקנים וסתם יהודים שישבו שם ושוחחו על עניני פוליטיקה.

לאחר זמן נתקבל לבית־ספר לאמנות ללמיד מלאכת החריטה בהנהלת וויליאם אווערבוך לווי. עבודותיו המצטיינות בעמקן והבנתן, מעוררות תשומת לב רבה והוא מקבל משרה ב־ world telegram הניו־יורקי במדור התמונות והאמנות. וכאן הוא מוצא את ההזדמנות לנסוע לאירופה ללמוד מלאכת האמנות בבתי־האולפנא המפורסמים אשר בפריס ורומא.

נסיעה זו מקנה לו, נוסף על השתלמותו כאמן, שם, המכניס אותו לטרקלין האמניר הבין לאומיים, וגרוסמן מוזמן לצייר את מוסליני. בחווילתו אשר בסביבת רומא יושב הדיקטטור, שעתיים בכל יום, בפני מי שהיה נער מהגר יהודי עני, וכל העתונות האיטל־קית בשנת 1927 מרבה לשבח ולהלל את הכשרון היוצא מן הכלל של הצייר היהודי עליאס מ. גרוסמן.

אחרי מוסוליני מצייר גרוסמן שורה של אישים בעלי שם עולמי, ביניהם: את המשורר ח. נ. ביאליק, פרופ׳ ברונא החוקר של השפה הצרפתית, את הכלכלן המפורסם רישארד מילאי, מהאטמא גנדי, ראבינדרנאט טאַגאָרי, את הפרופסור הליבראלי הפולני מיעטשיסלאוו מיכאלעוויטש וכן אנשי שם אחרים.

ביצירתו בשם „האלבום הפרטי של חרט" נמצאים כ־80 ציורים של טפוסים וסוגים שונים. היצירות הן שונות ומגלות, את הכשרון הרב־צדדי של עליאס מ. גרוסמן. טיפוסיו באיסט — סיד הניו־יורקי מלאים חיים ומצוירים תוך יחס נפשי אליהם כציורי אניות הדיגיםנ שלו בפנות הנידחות של העולם, בהן בקר האמן בשנים האחרונות. לגרוסמן יחס מיוחד לטיפוסים של האיסט סיד בניו־יורק וכל זה למה? כי הוא רואה בהם את ההמשך של הטיפוסים החביבים של עירתו קוברין שספג בעמקי נשמתו בשחר

ילדותו.

אצל כל אחד מאתנו מעוררים הגעגועים לעירתנו זכרונות נעימים, שם ראינו את אור העולם, שם בנו חלומות נעורים „ארמונות זהב", וימי נעורים חסרי דאגה זרמו לאט, בשקט ובשלוה, כמי הנהר ע"י חורשת העיירה.

כל אהבתו הרבה לעירתו יצק והעלה בחריטתו שהקדיש לקוברין, וקרא אותה בשם „קוברין". כמו חי ניצב לפניך יום חורף אפור; העירה שקועה בשלג, גגות הבתים הקטנים, מכוסי שלג לבן, חולמים על האביב הבא.... עמודי טלגרף, ומהם והלאה שדה פרוץ לרוחה המוביל הרחק הרחק מהעירה... תמונה זו מעוררת בכם געגועים שהלב הולך אחריהם. והנה מתגלה לפניכם בדמיון עירתכם בבוקר יום חורף קר, ולאותה העירה עם הבתים המטים ליפול נושא האמן את נפשו, וגעגועיו שאין להמירם בכל שפות החמדה של התבל.

עליאס מ. גרוסמן מצטיין ברב צדדיות באמנות, הוי, אנשים ומראות טבע הוא מעלה ומבליט בכשרון רב. ועינינו רואות בעליל את רוח החיים שנפח בהם בצבעיו. יצירתו „השקיעה" מעל הטמזה הלונדונית לפנות ערב קיץ מעוררת בכם אותו כליון הנפש כיצירתו „חזית המים של הנילוס" בקהיר. היצירה הראשונה מתארת כיצד ואיך פוגשת לונדון הרעשנית את השקיעה אחרי יום עבודה קשה. וממרחק נראים צללים של מגרדי שחקים והשעון הגדול של כנסית וסטמינסטר המראה במחוגיו הענקיים שהנה עוד יום נצטרף אל העבר, ומרחוק מעל לאופק, הנכם רואים סירות קטנות שטות על הטמזה הלונדונית. וביצירה ב„חזית המים של הנילוס" גשר פרימיטיבי מעל לנילוס, ועצי דקל גבוהים לאורך החופים. כמו כן מענינת מאוד יצירתו „ונציה מבעד חלוני" תמונה בה האמן מתאר בצבעים חיים את העיר הרומנטית היפה, תעלות המצטלבות, ברחובות ובכל השבילים, מפרשים, סירות לאור הירח, ונדמה לכם שהנכם מקשיבים לקול הסרנדות המקסימות של הזוגות המאוהבים השטים בסירותיהם במימי ונציה.

„רחוב ברובע העתיק בירושלים" יצירה זו היא אחת מהמוצלחות באלבום האמנותי. כאן הנכם רואים את הרבגוניות של העיר הקדושה, המשמשת סמל ליהודים ונוצרים, מסגדים עתיקים בסגנון מזרחי, ערבים בתרבושים אדומים, נשים ערביות רעולות פנים, בחלוקים לבנים. והרי לפניכם רבי זקן בגלימה חסידית צועד עכשיו ביום הששי, לפני קבלת השבת, לכותל המערבי. קוים דומים אנו רואים בתמונה „רחוב עתיק ביפו", בתי אבן גדולים ברחוב פלוש. מהמעבר הפתוח נראים בנינים חדישים בסגנון אירופי וכל זה מהוה מזיגה של ישן וחדש.

„רחוב במונומארטר בפריז" הוא תמונה חיה מהרובע הבוהמי, פנס תלוי מעל שני בתים שהם ראשית הרחוב, בית אחד בנוי בסגנון חווילה — השני, בסגנון גוטי ישן עם טחנת רוח מעל לגג, המסמל באופן מוצלח את המזיגה של סגנון ואנשים.

עליאס מ. גרוסמן, הרבה לנדוד מעיר לעיר ומארץ לארץ ונדידה זו, סיעה בידו לפתח את הכשרון לתאר באופן חי אנשים ומראות טבע. הוא מעלה במכחולו את השוני בין אומות, ארצות וערים ואתם אפים הסגולי.

תמונות האנשים שלו הן עתירות צבעים כמראות הטבע והארצות שצייר. „קבצן זקן" עם פנים מגודלים שער פרוע המתבונן סביבו חסר ישע, ואדיש מתוך יאוש. התמונה „דיג באנגליה" היא ההפך מהתמונה הקודמת, במבט חיכני, מלא תקוה, הוא מסתכל על העולם ומלואו.

„היחפן הנודד המודאג" מעשן את מקטרתו מעשה פילוסוף תוך התבוננות על הבל בעינים פקחיות מלאות בטול לזולת, כאילו אומר: מה אתם יודעים פרחחים מטעם החיים? פני ה„פולני מלודז'" מפיקים חומרה יתרה הבאה כתוצאה מחייו הקשים והדלים.

בחבה יתירה מצייר מ. גרוסמן טיפוסים יהודים, בסידרה „אנשי שם יהודים" הנכם מוצאים את חיים נחמן ביאליק, ולאדימיר זשאבוטינסקי, אלברט איינשטיין, וידועי שם אחרים שישבו לפניו, והכל יצאו מתחת מכחולו בקויהם המיוחדים והבולטים.

בין טיפוסיו היהודיים מעניינים במיוחד: התמונה: „קשיא", יהודי זקן עטוף בטלית יושב מודאג ומהרהר, והנכם מבחינים במבטים הנוחים של הזקן השואל: עד אימתי? מתי יבוא הקץ לצרות היהודיות? תמונתו של רבי תימני זקן בלבוש מזרחי, ותמונת הרב של העדה הפרסית ר' מרדכי אקאלאראף, דומות זו לזו. הם מביאים את הצער היהודי הנצחי החוזר דרך ארצות ודורות.

לפי „ביאליסטאקער שטימע"

א. גרוסמן במסיבת ידידים בעת ביקורו בקוברין

ל. סירוטה

יצחק פינצוק ז"ל

נולד בשנת 1902 בקוברין, למשפחת פינצ׳וק־מרגוליס הענפה והמכובדת בעיר. בן יחיד להוריו.

בבית, החיים לפי המסורת היהודית והמעמד הבינוני, לכן איפשרו ללמוד, לקבל השכלה כללית ולסיים את הגמנסיה של שליוינסקי וגם להמשיך בלימודים.

אולם איטשע חוזר מברלין, ומותר על המשך לימודיו. הוא מתמסר לתנועה הציו־נית־סוציאליסטית, עובר את השלבים: „החלוץ", „צעירי־ציון", צ. ס. פועלי־ציון ימין, ונעשה אחד ממכוניה ומדריכיה של המפלגה בקוברין.

הוא ער ופעיל בכל שטחי־החיים הצבוריים. ביום הוא עובד קשה אצל אביו, בעיבוד עורות, ובערב — במועדון המפלגה, עוסק בחנוך „הנוער העובד" והלומד, שעורי ערב, ואוניברסיטה עממית. הוא הרוח החיה בספריה, שהודות לו נעשתה הספריה העיקרית בעיר. איש הספר והתרבות, מחונן בהומור דק. היה מצטיין בויכוחים בהגיונו הבריא ובידיעותיו הרבות. היה במוסדות התרבותיים והמרכזיים של התנועה, הכירוהו היטב והעריכוהו. השתתף בכנוסי־המפלגה, וחלקו רב בהתפתחותה ובשגשוגה של התנועה בכלל ובקוברין בפרט.

הודות לו, עמדה העבודה המפלגתית בקיברין על רמה תרבותית גבוהה.

היה חבר טוב ומכובד, אהוב על כל חבריו וחניכיו, שהוקירו את התמסרותם ללא גבול לתנועה ולכל הקשור בה. לא זכה לראות את מדינת־ישראל בתקומתה, שלה הקדיש את כל כוחותיו התרבותיים והספרותיים.

צר לי, צר! הלב רותת והיד רועדת, בכתבי שורות אלו, על חבר יקר וידיד טוב. נדמה, חלום־בלהות!

היכן הם האהובים, הידידים והחברים היקרים, שביניהם מתבלטת דמותך, איטשע!

קדוש בין קדושינו היקרים, הרבים!

בזכרוני, בזכרון חבריך, חניכיך וידידיך המפוזרים בכל חלקי־תבל, וביחוד פה בארץ, נזכר ברטט ובקדושה!

יהא זכרך זה ברוך!

בנציון פאנטול ז"ל

נולד בשנת 1903 בקוברין. אביו ברל פנטול ז"ל, ציוני מימי הרצל, אחד מראשוני ומארגני התנועה הציונית בקוברין, נותן לבנו זה שם בן־ציון. ואת שמו זה הבן לא הכזיב. אח אחד, קומוניסט פעיל, עונה עד מות בבית־סוהר בביאליסטוק, השני ריצה את השתיכותו למחתרת־הקומוניסטית ב־4 שנות מאסר בשדליץ. בנצי, בכל להט־נעוריו התמסר לתנועה של א"י העובדת, על כל זרמיה וביחוד למפלגת פועלי־ציון צ. ס.

מספסל הגמנסיה של שליוינסקי בקוברין, דרך הטכניון בוילנה, ויתר על המשך לימודיו, חזר לקוברין והתמסר לתנועה, לסוציאליזם הציוני.

תמיד עליז, תמיד חייך, אע״פ שבתוכו קיננה עצבות־גדולה. סבל מטרגדיה משפח־תית, שכבלה אותו לבית.

בכל נימי נפשו רצה לעלות ארצה, לבנות פה את ביתו, משפחתו. קנא בכל אלה, שליוה אותם בדרכם ארצה. דבריו האחרונים — בזמן שנפרדנו בחצות, 16 למאי 1939— היו: „אני אבוא אחריך״.

אוהב היה אנשים, חברה ואהוב היה על כולם. נדמה, לא היה לו שונא, חוץ מהשלטון־הפולני, שנטפל אליו מפעם לפעם וגרם לו צרות.

איש הארגון הנפלא. היה מביא כב״ד לתנועה בכל הופעותיו. החל מהבמה המפלג־תית של פועלי־ציון צ. ס. עד הבמה המשותפת לכל זרמי התנועה־הציונית, והעבודה הציבורית־כללית בעירית קוברין.

מכובד היה על „הגויים״, שאתם ישב בעיריה. הם העריכו את כשרונותיו, אף כי לרוב הצעותיו לתקון המצב־הסוציאלי בעיר התנגדו.

הודות לו עמדה המפלגה בפרט והתנועה של א״י העובדת והפעולה הציונית בכלל, בקוברין על רמתה הגבוהה. לא פעם באה הדרישה אליו ממרכז התנועה לעבור לוורשה. חיכו לו תפקידים חשובים, אולם הגורל רצה אחרת.

לא זכה לראות בתקומת מדינת־ישראל, שלה הקדיש את מיטב כחותיו וחייו, ושיכול היה להיות בין בוניה. עמד, מיום הופעתו עד חורבן יהדות קוברין על משמר התנועה, כמכוונה ומדריכה.

בכתבי שורות אלה, רועדת היד והלבב שותת דם!

חבר יקר וידיד נפשי, איכה? ?

איפה מצאת את מנוחתך האחרונה?

הנגעו בך נאצים טמאים? האם אינה לך אותו הגורל המר, אותו סוף, כמו לכל קרובינו?.

בזכרוני, ובזכרון חבריך, חניכיך וידידיך, המפוזרים בכל חלקי־תבל וביחוד בארץ כאן, אתה חי.

ויהי זכרך זה ברוך!

מסיבת חברים עם ברוך צוקרמן בעת ביקורו בקוברין.

י. ז. ווילנסקי

מספר מלים על בעל הזכרונות

ר׳ יוסף זאב ווילנסקי, בעל זכרונות אלה, נולד בקוברין לפני יותר משמונים שנה. גר ברחוב „גאראדניקעס" סמוך לביתו של המלמד ר׳ אייזיק יוסיל יאכעס.

הגר לארצות הברית ב־1907 והתישב בעיר אגאסטא שבמדינת גיאורגיה. אחר מלחמת העולם הראשונה באה אליו כל משפחתו ורק בנו בכורו שרגא פייביל נשאר בקוברין. שרגא פייביל זה נספה בקוברין יחד עם כל משפחתו בימי השואה, פרט לבנו ד״ר מרדכי ווילנסקי.

ר׳ יוסף זאב, למרות ישיבתו בעיירה בת 150 משפחות יהודיות, רחוק ממרכז יהודי נשאר אותו יהודי קוברינאי ונתקיים בו „עם לבן גרתי ותרי״ג מצוות שמרתי". עסק בתורה בכל שעות הפנאי שלו ובכ״ו השנים האחרונות לאחר שפרש מעסקיו, עוסק בתורה ובמעשי צדקה יומם ולילה. כשמש גבאי ראשי למוסדות התורה שבישראל ובאמריקה זה יותר משלשים שנה ואין לך משולח או שליח מישראל שעבר את קהילת אגאסטא ושלא נעזר על ידו.

לבקשת נכדו, ד״ר מרדכי ווילנסקי, ששוהה עתה בארצות הברית, נענה להעלות על הנייר את זכרונותיו מקוברין.

זכרונות

ניתנה האמת להאמר שאין אני ספרא רבא ולא נסיתי את ידי למשוך בעט סופרים ובפרט בשביל קהל עברי שיושב בארץ הקודש. אבל חזקה עלי בקשת נכדי, בן בני בכורי ז״ל, ד״ר מרדכי ווילנסקי, ונסיתי ידי להעלות על הכתב זכרונות מהווי המתנגדים והחסידים בקוברין שהייתי עד להם בימי ילדותי ובחרותי. אנסה גם לספר על לימוד התורה בבית המדרש „חיי אדם" שקול תורה היה בוקע ממנו יומם ולילה ושהמעט שידעתי בא מבית מדרש זה שבו ישבתי על התורה והעבודה בימי בחרותי. אויה לי כי עלה הכורת על קהילה מפוארה זו ולא עמדה לה ביום הדין זכות גדוליה, חכמיה, שועיה ונכבדיה שפארו קהילה קדושה זו.

***

מסורת היתה בקוברין בדור לפני שנולדתי וגם בעשור הראשון לחיי, שרבניה ושוחטיה היו מהחסידים, למרות הדבר שרוב בני הקהילה היו מתנגדים. לרבי מליבאשעוו היה זכיון (קונצסיה בלע״ז) על כסא הרבנות של קוברין והיה שוהה בעירנו חודש אחד בשנה בלבד כדי להשגיח שהזכיון לא יחלץ מידו. בזמן שהותו בעיר נהג גם למנות דיינים ושוחטים לפי רצונו.

לאחר פטירת הרבי מליבאשעוו הזקן, עברה ה„קונצסיה" ליורשו, בנו האדמו״ר ר׳ אשר שלא היה למדן גדול. ר׳ אשר רצה לנהוג בעיר כמנהג אביו כיוון שלאביו היה כתב רבנות מראשי קוברין לו ולזרעו לדורותם. אבל ר׳ אשר נתקל בהתנגדות מצד בעלי הבתים בקוברין המופלגים בתורה. אחד מראשי המתנגדים בעיר התיצב לפניו ואמר לו בלשון ברורה שקוברין רוצה ברב שיהא מופלג בתורה ושישב בקוברין ישיבת קבע. ר׳ אשר הנ״ל הסכים לותר על רבנות העיר. הרבי ר׳ משה פאלעווסקי (האדמו״ר מקוברין) כתב תיכף לבן אחיו רבנו מאיר מארים לבוא לקוברין לקבל את כסא הרבנות.

חסידי ליבאשעוו בקוברין לא השלימו עם הדבר ורדפו את הרב החדש ר׳ מאיר מארים. שני חסידים חמומי מוח או חמומי יד: אחד כובען ואחד צבע השליכו אבנים

בחלונו של הרב. בעלי הבתים של קוברין בקשו את הרב שיעניש את שני הבריונים. אבל הרב סירב וטען שהוא מוחל על כבודו אבל אין לו רשות למחול על כבוד התורה שחולל. בזמן שקרה דבר זה הייתי נער קטן, אבל זוכר אני היטב ששני יהודים אלה שהשליכו אבנים בחלונו של הרב, נטרפה דעתם לעת זקנה.

ר׳ מאיר מארים זה היה למדן מופלג וחבר את ספר „הניר״ הידוע ללומדי תורה כפירוש לירושלמי. מספרים על ר׳ מאיר מארים שפעם הוא בקר בסלונים את ר׳ אייזיל חריף שנודע ביחס הביטול שלו לכל גדולי הדור, אולם לרבה של קוברין התיחס בכבוד רב והציג אותו בפני חשובי סלונים במימרא: „הא תנא ירושלמי הוא״.

כשנפטר ר׳ משה פאלעווסקי, האדמו״ר מקוברין, ובנו לא היה ראוי להיות ממלא מקומו, פנו החסידים לר׳ מאיר מארים שיסכים להיות גם אדמו״ר שלהם, אך הוא סירב. תלמידו של ר׳ מאיר מארים, ר׳ אברהם, שנקרא ר׳ אברהמילה סלאנימר הוכתר כאדמו״ר חסידי קוברין. ר׳ אברהם זה היה חסיד נלהב ואביון גדול. שמש קודם כריש מתיבתא בת״ת דסלונים. ברם לאחר שהיה לאדמו״ר נהג לחיות ביד רחבה ונסע במרכבה רתומה לארבעה סוסים. כשספרו זאת לר׳ אייזיל חריף ענה שאין לתמוה, כי מקרא מפורש הוא: „שקר אין לו רגלים״. ר׳ אייזיל זה גם כתב לר׳ אברהם ושאלו: „מה יום מיומים?״ ענה לו ר׳ אברהם: תבואה לאחר שהתורם מפרישה לשם תרומה הופכת לקודש. ענה לו ר׳ אייזיל: „חרש שוטה וקטן שתרמו אין תרומתן תרומה״.

***

לאחר פטירת הרב ר׳ מאיר מארים, עלה על כסא הרבנות ר׳ אליהו שיק (ר׳ אלינקה). בשנה הראשונה לרבנותו יצאה הפקודה מאת הצאר הרוסי שכל בן עשרים ואחת חייב להתגייס לצבא. עד פקודה זו נהגו לשלוח בקוברין כמו בכל קהילות רוסיה, מכסות מיוחדות ועשירי ישראל הצליחו להתחמק משרות בצבא ע״י משלוח בני עניים. פקודת הצאר חסלה את פרשת „החוטפים״ וחייב היה כל נער להתיצב בפני ועדה שיעריכו את גילו, כיוון שלא היו לנו תעודות לידה. ר׳ אליהו שיק דרש בבית הכנסת ובקש את בני הקהילה לא להערים על המלכות ולהגיד את הגיל האמיתי, משום שדינא דמלכותא דינא. אבל לא זכתה קוברין ור׳ אליהו נסתלק, לאחר שתפס את כסא הרבנות בקוברין רק שמונה חדשים. פטירתו היתה פתאומית.

זוכר אני את יום פטירתו בדיוק. זה היה שבועים לפני ראש השנה. חברת „עין יעקב״ של בית הכנסת „חיי אדם״ ערכה סיום כמנהגה פעם בשלש שנים. אבי ז״ל היה חבר חברת „עין יעקב״ ולקח אותי, הילד בן השש, להשתתף בחגיגת הסיום. ר׳ אליהו שיק דרש את ה„הדרן״ ובתוך דרשתו הרגיש ברע ונלקח לביתו. לפני צאתו בקש את הקהל להמשיך בסעודת הסיום. טרם נגמרה הסעודה, כבר באו רצים להודיע שהרב הוציא את נשמתו בטהרה.

בנו ר׳ פנחס (ר׳ פינענקע) נתבקש לרשת את מקום אביו, אבל הוא סירב. גם לא הפצירו בו יתר על המדה כיוון שלא ידע לדרוש ומנוהו לדיין העיר. זוכר אני שכל אימת שדרש ר׳ פנחס קשה היה להבינו, כי היה מתיפח ובוכה: אבי, אבי.

***

בזאמוכאוויץ ישב בעל בית חשוב, ר׳ משה דאנציגער. חתנו ר׳ נחומ׳קה היה מגדולי חסידי סלונים והאדמו״ר ר׳ אברהמילה שבח אותו מאד בפני חסידיו בקוברין.

היה אומר עליו שר׳ נחומ׳קה לא רק שמתפלל כיהודי אלא גם אוכל וישן כיהודי: היה לומד 18 שעות ביום ואכל על שלחן חותנו. מפה לאוזן היו מתלחשים שלאחר פטירת האדמו״ר ר׳ אברהמילה, ר׳ נחום יירש את מקומו וכבר בחיי הרבי היה „עורך שלחן״ לחסידי סלונים בזאמוכאוויעץ. יש אומרים שהרבי כעס על זה ורמז לר׳ נחום שיעלה לארץ ישראל.

בשנת תרל״ז נפטר הרבי ר׳ אברהמילה סמוך לחג החנוכה. באו חסידי סלונים בקוברין לר׳ נחומ׳קה שיסע אתם לסלונים לבחור באדמו״ר חדש, כיוון שבנו של ר׳ אברהמ׳לה לא היה ראוי לרשת את מקומו. ר׳ נחומ׳קה סרב בטענו שחושש הוא מפני הקור. רק יצאו החסידים לסלונים, באו לר׳ נחומ׳קה שני מנינים של חסידים סלונימיים והכתירוהו לאדמו״ר שלהם. כשפשטה השמועה שר׳ נחומ׳קה הוכתר לרבי, באו מתנגדים רבים ובקשוהו שיצרף איתם במנין חסידיו וגם חסידים רבים שלא היו מרוצים מן הרבי החדש שנבחר בסלונים, ר׳ שמיאל׳קה, נכדו של ר׳ אברהמ׳לה, נצטרפו לר׳ נחומ׳קה.

זוכר אני יפה את דרך עבודתו בקודש של ר׳ נחומ׳קה, במיוחד בלילות חג החנוכה, כשהיה מדליק את המנורה בשמן זית ושירתו בהתלהבות. החסידים הותיקים היו מלמדים את העבודה לחסידים החדשים. ר׳ נחומ׳קה נהל את הרביות בקוברין במשך עשר שנים ועבר אח״כ לביאליסטוק וזכה לפרסום רב בשם „הרבי מביאליסטוק״.

בית מדרש „חיי אדם״

בית המדרש „חיי אדם״ לא נתפרסם כבית מדרשם של גדולי הלמדנים בקוברין, להיפך, רבים מבעלי המלאכה שבעיר התפללו בו, ברם קול התורה היה בוקע הימנו יומם ולילה. ביתי היה סמוך לבית מדרש זה ובו התפללתי ולמדתי וחשבתי שמן הראוי לכלול בתוך זכרונותי גם משהו על בית מדרש זה ולכבד את זכרם של יהודים שלמדו תורה, אהבו תורה והוקירו תלמידי חכמים.

בבית מדרש זה היתה חברה של בעלי מלאכה בשם „חברת חיי אדם״ שהיה לה רבי משלהם ר׳ יוסיל יאכעס. הוא היה לומד עם החברה „חיי אדם״ כל יום בין מנחה למעריב ובשבת בין 7—5 בהשכמת הבוקר תהלים עם פירוש מלבי״ם ואחר הצהרים חומש עם רש״י.

סגן השמש (אונטער שמש) ר׳ שלמה היה אפילו בימות החורף הקשים משכים בשעה שלש לפנות בוקר ויוצא לעורר את בעלי הבתים, אנשי „חברת חיי אדם״. מלבד זה היה הרבי מלמד כל יום לאחר תפילת שחרית פרק משניות עם יחידים שהיו משלמים לו רובל לשבוע. ר׳ אלימלך קוזק, מן החייטים המפורסמים בעיר, לא היה עוזב את לימוד פרק המשניות, אם גם בניו היו באים לקרוא לו משום ש„פריצים״ היו מחכים לו בביתו בקשר עם עבודתו. לר׳ אלימלך זה היו שלשה בנים: שנים המשיכו באומנות אביהם (אחד מהם ר׳ יוסף קוזק) והשלישי ר׳ זושא תפס כסא רבנות בעיירה קטנה סמוך לקוברין.

בית מדרש זה היה מלא ספרי ש״ס ופוסקים, ספרי מוסר וחקירה והיה בבית מדרש זה חייט שהיה בכל יום ששי מבטל את עבודתו ומחזר על הבתים לקבץ כסף לשם קנית ספרים וכריכתם.

מלבד זה היו בבית מדרש זה לומדים יותר מעשרה בחורים מערים אחרות

בעצמי מגיל י״ג הייתי לומד שם ואם נתקשיתי בסוגיא הייתי שואל גדולי הבחורים שלמדו שם. בין אלה שלמדו שם היה גם ר׳ דוב בן ר׳ זלמן סנדר ז״ל שנתפרסם אח״כ כרבה של קובנה.

אריה פולונסקי ז״ל

אריה פולונסקי ז״ל נולד בשנת 1910 בקוברין, ע״י בריסק, להורים ציונים.

בהיותו כבן שש ידע כבו את האלף־בית בעל פה.

בלמדו בחדר הללהו רבו והתפאר בו. בהיותו בן עשר—שתים עשרה וידע כבר את התנ״ך. שבה ביחוד את לבו הספור על שאול המלך שהסירהו שמואל הנביא ממלכותו, באשר חס על מיטב הצאן של עמלק ועל מלכו אגג. רחמיו המו בו למלך הראשון בישורון, שאחריתו היתה מרה כל־כך. רבות הגה בו והפך בזכותו. מנעוריו היה עומד לצד החלש והנעלם וחס על כל עני ונדכא. מתוך פרטים אלה בא ללמד על הכלל והיה מגנה את הגויים המציקים לישראל. בדברי ימי עמנו לדובנוב קרא הרבה על צרת היהודים. מכאן הסיק את מסקנתו שהיהודים זקוקים למולדת. כדי להגשים רעיון זה בעצמו נכנס לתנועת „השומר־הצעיר״ בגיל ארבע־עשרה. הוא נהיה חבר פעיל בתנועה ונתחבב על כל חבריו. במשך הימים נבחר למזכיר הסניף והיה ממלא את תפקידו באמונה ובדיוק מפליא.

בית פולונסקי היה בית ועד לציונים מכל המפלגות. בשעת השיחות על המפעלים הציוניים בעיר היה לייבלה מקשיב וגם מחווה דעה. אמו, שהיא ציונית נלהבת, היתה מדריכה את ילדיה בציונות. היא שגרמה לעליתם בגיל צעיר מאד, למרות אהבתה לילדים, שעליתם היתה מפרידה בינה וביניהם.

עוד בגיל 15—14 התחיל לייבל להתכונן לעליה. פעם גילה להורים שברצונו ללמוד את מקצוע הנגרות. הוא הפסיק את למודיו בביה״ס הממשלתי, כי לא ראה בהם כל תועלת לעליתו. ההורים השתוממו להצעתו וקבלוה, בידעם שאם החליט משהו — בשום אופן לא ידחפוהו ממסילתו. ההורים מסרוהו לנגר ולפי ההסכם הצטרכו לשלם לו 15 דולרים שכר למוד. בבוא יום הפרעון סירב הנגר לקבל את שכרו, בטענו כי הנער תפס מהר את המלאכה והוא מסתייע בו בעבודתו. ועוד: הלמוד הוא לשם עליה לארץ ואינו רוצה לקבל כסף עבור זה.

בכלל היה נער בעל כשרונות. כל מלאכה שאחז בה — תפס אותה והבינה מכל צדדיה. כאשר ידע את המקצוע נסע לקבוץ הכשרה. בחזרו לאחר שנה מאושר לעליה פרצו מאורעות תרפ״ט, והוא אז בן שמונה עשרה, — בחור כארזים. צר היה לו אז המקום בעירה, כי גדל רצונו לעלות ארצה. ולאחר חג הסוכות תר״ץ נתגשמה שאיפתו. בזמן הראשון עבד בפתח־תקוה, בפרדסים ובכבישים. מצבו לא היה מזהיר ביותר. ההורים רצו לעזור לו בכסף, אבל הוא התנגד לזה באופן מוחלט. לאחר היותו שנתיים בארץ קבלו מכתב ממנו, כי החליט להכנס למשטרה. ידיעה זאת הפתיעתם מאד. אמו התנגדה לכך. „איך זה? — בני לייבלה ששלחתיו לבנות את הארץ יהיה לבסוף לשוטר?״

תיכף הריצה אליו מכתב בשם ההורים, שאינם מסכימים לרעיון זה. לאחר כמה זמן קבלו ממנו מכתב גדול, כתוב פנים ואחור, ובמכתב הוא מסביר בנעימות, כי עבודת המשטרה נחוצה לקיום הישוב לא פחות מכל עבודת בנין אחרת. „בטחון הישוב הוא בידי המשטרה. אסור לנו להזניח את השרות הנכבד הזה". ככה החליט ואין לשנות. באין ברירה שתקו הוריו והוא המשיך בתפקידו כשוטר.

באחד ממכתביו להוריו התרעם הרבה על השוטרים היהודים המשתמטים מהמשטרה ועוברים לעבודות שונות, המכניסות יותר בימי הפרוספריטי. והוא, אריה, כמו שקראוהו כאן — לא זז ממקומו ועמד על משמרתו כל ימיו, למרות משכרתו הדלה. לאחר כמה זמן נכנס לעבודת שוטר פוליטי. כאן מצא כר נרחב לעבודתו — ואז עבד הרבה לטובת בטחון הישוב...

הרבה טובות עשה לאנשים. לא השיב ריקם פני איש שבקש את עזרתו. בשמחה ובעונג עשה מה שיכול לטובת זולתו, כממלא חוב קדוש, חוב אנושי. היו לו ידידים רבים שהעריכו את נדבת לבו הטהור. על פרשת מעשיו והתועלת הרבה שהביא לישוב — פרשה שטרם מצאה את תיקונה — עיד נחזור בבוא השעה.

פעם, בעצם המאורעות, בשנת 1938, בבקרו אצל ההורים, היה מרוגז מאד, אם כי תמיד הראה להם פנים שוחקות. וכאשר שאלוהו: „שומר — מה מלילה?" — ענה במניד ראש: „רע מאד המצב — עד להשתגע". ולא דבר כלום יותר. עצבות ירדה עליו. כל ימיו היה חבר נאמן להסתדרות העובדים ובן יקיר לעמו.

לאחר שעבד חמש שנים במשטרה וההורים ראו שהוא מסתכן הפצירו בו לעזוב משרה זו. בנקל היה יכול להסתדר בעבודה אחרת, בידעו את שלוש השפות הרשמיות בארץ. וכמעט הבטיח למלא את בקשת ההורים. אחר זמן מה בא והודיע להם, כי למרות רצונו לא יוכל להיענות להם. אין נותנים לו לעזוב. מבקשים ממנו להמשיך. והוא מוכרח להשאר — ונשאר.

בן שעשועים היה להוריו וחבר טיב ונעים לכל יודעיו ומכריו. ואילו חי אתנו היה בודאי מביא עוד תועלת רבה לישוב. אבל באו זדים ורצחוהו בדמי ימיו.

ת.נ.צ.ב.ה.

(מהחוברת שהוצאה לזכרו)

י. ח. בילצקי

צרור דמויות

בן־ציון פנטול

ימיו ולילותיו היו שטופי מעשה. הדריך, חנך, חצב את אמיתו ממעמקיו והערה את אור־ערגונו לחברה. הוא היה דגל מתבדר לרוח, המזעיק סביבו את המחנה. דמות מרכזית בכל הופעה והופעה, מעוררת כבוד ואמון. מי לא אהב אותך, בן־ציון יקר! היית קשור לרבים ורבים היו קשורים אליך. כמעט שקשה היה לתחום תחום בין ה„אני" הצבורי שלך, לבין ה„אני" הפרטי, כי נצמח האחד בשני, והיו לבשר אחד. זכורני: אזכרת בורוכוב, אדלוזורוב, סירקין ואתה מגולל פרקי תנועת העבודה בתניפה, בכוח משכנע. בכל חג, בכל אבל — אתה בא ומוסיף את גונך המיוחד, את הפתוס הלוהט. אתה היית הטרובדור של הכחות החלוציים בעירנו, הפה המדובב אלמי־ביטוי. מבארך שתינו כולנו וביקוד־כיסופך יקדנו. לכל עולה — צידה לדרך נתת, אם גם יינך אתה — היה יין־בדידות. רב היה היגון בתוך שעות החדוה שלך. הימים לחשו על אזנך את פסוקם המר. רצית להעלות מפרש. אולם הסערה מסביבך — סערת בית — היתה רבה. קולך האמיץ והבטוח הסעיר רבים לצאת לדרך הגאולה. פנסך האיר מחשכים לאלפי נוער. אבוקתך התמידה באורה וחומה. בבית הנתיבות של עיירתנו ליווית בברכה כל יוצא ואתה את בדידותך נשאת חזרה סגורה ומסוגרת על שבעה בריחים. היה מי שציין את זה בשם: יגון היחיד. אולם בצותא: נסכת אמונה, יצקת בטחון, עודדת והעלית. אזנך היתה כאפרכסת לכל דוי של חבר בודד, אולם כל ישותך היתה נתונה לתנועה, לחברים אשר יד להם בגדולות־המחר. איש ריב היית ל„בונד", לקומוניסטים, לכל אלה שאחזו בקרנות המזבח של גולה — — לעתים כה קרובות אנו נזכרים בך. עם האסף צבור אנשי קוברין עולה שמך וזכרך בינינו ואנו חוזרים לנוף אחר ממנו ינקנו את כחנו.

גהר הסתיו על העולם. התבערה אכלה בכל הפה. אגדות־עבר אינן מנגנות יותר. והזכרונות, כצפרנים בבשר, ננעצים ומתנגנים בדמנו. קדיש־תמרורים בפינו, על ההוד וההתפארת על בן־ציון פנטול כי איננו, כי את יבולו לא יוסיף לתת וניבו נאלם. כה קרוב אתה לנו, כה קרוב — —

איטשלה פינצ'וק

את אמיתו גמגם, אולם בגמגומו היתה שלמות ואחידות. איש מקורות וידיעות רבות. בעל סגנון מיוחד. זכרונו נגע נגיעות עמוקות בהרבה פינות חיינו היהודיים. הוא לא קבל את הכל מן המוכן, לא זכה באור מן ההפקר. הוא חתר למעמקי הבעיה, כי היה איש היסודות. הוא היה בא־כוחה הרציני והמעמיק של אינטליגנציה יהודית היודעת את דרכה. הוא שפע חכמת־חיים. הספר היה המלווה הנאמן. ההומור העוקצני היה לא פעם מכסה על רצונות ומאווים בלתי נתנים לבצוע: על חולשות, שמקורן בעובדות־חיים קונקרטיות, בלתי ניתנות לשינוי. ייצוגו היה מתוך ידיעת הענינים. הוא לא העיז לדבר על נושא, שלא הכיר אותו הכרה מלאה. ער היה לתחומי־חיים שונים ורבים, אולם: המפלגה מעל לכל. עוד פעם בורוכוביזם ועוד פעם — בורוכוביזם, ללא

ליאות, מקבוצה לקבוצה, מחבורה לחבורה. הוא הביא את דבר פועלי־ציון בכל כבדו ורצינותו. לעתים — סגור בתוך עצמו, כנושא סוד חייו הפרטיים. מי פיענח את הסוד הזה? נדמה, כי המתמיד גם התמיד בחקר נפשו הוא והיא היתה מסובכת. גוני־גונים היו לה. חריף ולמדן. כרע — והוא לא הספיק בטח לסגור את הספר הפתוח. באמצע הפרשה הבורוכוביסטית עצם את עיניו...

משה זריצקי

מורי ורבי. איש עתיר נכסים נפשיים. מהדמויות האצילות הראשונות שעוררו בך את התיאבון לדעת. איש המתמטיקה יאיש הספרות ולא ידעת: מה על מה עדיף? מי את מי ינצח: הלב את המח האנליטי או להיפך. עם כל פגישה ופגישה אתו בשעיר או מחוצה לו התעשרת בידיעות נוספות. וכשגדלת, עמדת לפניו לא כתלמיד בפני רבו, כי אם — ללא מחיצות, שותפים שווים במעלה לעולמות ולרשויות שוים. זכורני מסה של משה זריצקי על ה.ד. נומברג. נדמה לי — כי קרוב היה הסופר של פליגלמן למורי ורבי. בתלישותו היתה נעוצה טרגדיה של אדם המוקיר ומעריך שרשים עמוקים, אולם את

הצמיחה מתחיל מגזע העץ ולא מהשרשים. עמדות ברורות נקט כלפי מאורעות יהודיים דינמיים, אולם המבוכה התוהה והבוהה היתה בעוכרי העמדות. הוא חתר אל התוך, אל הגרעין. אולם אהב את הפרי. הוא היה עילם בפני עצמו. לעתים — בטל את המציאות כעפרא דארעא וראה בחלומו והשתפכות נפשו — את מציאות חייו וחיי הזולת. איש לבטים היה והמתמטיקאי שבו היה לא פעם כדיסוננס לתעיותיו וחפושיו המתמידים. כשרון ברוך שנגדע וברגע חייו האחרונים זכר את ההמשך במולדת.

אברשה הרמן

נדמה היה — הוא ירחק מהמחנה וטעינו. בתוך־תוכנו היה, בתוך המחנה של ארץ־ישראל העובדת. יו״ר של אסיפות הליגה למען א״י העובדת. פותח בתבונה, נוהג בטקט כלפי היריב. איש תרבות, חבר יקר ומסור. זכורני את הופעותיו בחוג של סטודנטים. תמיד גרה לויכוח. את ידיעותיו במקצועו לא שמר רק לעצמו. היה משתדל להביא אותן בצורה פופולרית לחברים, לחוגי־המפלגה השונים, לצעירים ממנו.

הרבה חלומות חלם. אין ספק, כי בסתיו של פולסיה חלם כרבים מהם על אורה של הארץ. אם גם היה מושרש בחיי העיר ועליתו היתה טעונה עקירה. גלוי־עיניים היה.

ראה את האימה מסביבו. עליה דיבר לא פעם. —— עדים חיים שנשארו מהשואה מספרים כי גילה גבורה רבה בהתנגדותו והתנגדותה של אשת נעוריו חנצ׳ה לרוצחים, כי השיב מלחמה שערה; כי קידם את פניהם באש — — כי איך אחרת יכולת לנהוג, אברשה? הרי אלה שהגיעו למחנה של א״י העובדת, מתוך גבורה באו, מתוך אמונה באדם בישראל. כי יעלה וישגב — — התנגדותך לרוצחים — אורך האחרון בשבילי חייך הקצרים.

ד״ר ליברמן

כספינה שקטה המהלכת על פני ימים — כאלו היו צעדי חייו. הלוכו, קולו — חרישי. כעין אור סמוי. היה עומד בפתח ביתו העומד במרכז העיר, כמוכן להשיב שלום ולתקוע יד לכל עובר. ועל ידו — רעייתו, אשה זקופת קימה, כאומרת: הנני מצרפת את שלומי אני. עם בקורי בעיירתי לפני פרוץ השואה, שוחחתי אתו ארוכות. עייפות היתה נסוכה על פניו. אולי חש והרגיש, כי בקפולי הימים כורע פחד גדול, המדריך מנוחה.

לא רק רופא. דמיית שויה. רולה אומרת אצילות. זכורני: עם בדיקת חולה, או עם שאלות שונות שנשאל החולה, היה ד״ר ליברמן משיב בלי הרף: טאק. טאק. כי מחייב החיים היה. כי גם על יד החולה המסוכן ביותר, היה חוזר על ה„כן", על כן־החיים, כמגרש מוראות ופחדים, כנכסף אל האור.

לא היה נתון במעגלי פוליטיקה של העיר. אולם ידע להבחין קולות דקיקים שעלו מתוך ההמולה. הסערה — היתה ממנו והלאה. אולם — פנימיותו מי בחן? מי יודע — כמה תסיסות תססו במעמקי הנפש של הרופא האציל ד״ר ליברמן?

נר לנשמתו.

פינטשע ליפשיץ

איש עמל. עובד כפיים. את פת לחמו הביא מתוך מאמץ גופני רב, ואתה היה מתחלק. כי טוב לב היה מאין כמוהו. שהשמחה במעונו: ילדים בהירי מבט, יפי גוף ונפש וביום חג משתלהבת חבורה על כוסית יין ועוגה טובה, מעשה ידיה של מרים אשתו, והנגון מרקיד רגליים והבית נהפך למקור שמחה. ובחבורה: בן ציון פנטול, איטשעלע פינצ׳וק, „יאטן ויאטעכעס" מפועלי־ציון, התגנב גם איש השומר־הצעיר ונקלע בחבורה. היתה תקופה והוא ייצג את פועלי־ציון בעירית קוברין וראית לא פעם את פינטשע מאיץ בסוסו שיזיז מהר את עגלת־הלבנים, כי יש להתכונן לנאום הגנה על אינטרסים של יהודים בעיריה ויש עוד להחליף בגדים ולצחצח קצת את הפולנית שאינה שגורה כה על שפתיו. נצר למשפחת חסיד, שאש־ישראל בערה בעצמותיו. הקנאות של האבא עברה לבנים: לפינטשע, דוד, יאנקל. אמת־חיים ידע, עליה נאבק. מצוקה כי פקדה את ביתו — לא נכנע לה. לעתים חשבתי: בגוף זה שכן לב ילד תמים, אשר בו הצחוק והדמע מתערבבים יחד. בהיר עינים וזעום עפעפים — שניהם דבקו בו. שמאי והלל — שניהם נאבקו בו והוא נוצח ע״י חיות טרף. גופו החסון לא עמד לו. הוא כרע ומשפחתו אתו.

יאנקל ליפשיץ

מרדן היה. הוא הקים את האופוזיציה הראשונה עוד בקן השה״צ עם ראשית צעדיו. לוחם בלתי נכנע. שש שנות בתי סוהר לא שברו את רוחו. הוא היה איש המערכה. חברו בו סגולות אישיות רבות. לא דבק בו אבק של גאוה. לא השלים עם משטר מדכא וידע כי כבלים מוכנים לידיו. אולם: לא יברח איש כמוהו. בכל אחד במאי „בקר" שלא

מרצונו הטוב את כתלי בית־הסוהר. גם שונאיו ומדכאיו העריכו את אפיו הלוחם ואמונתו בדרכו. איש ערכים ושוטים רבים שנתכו על גופו לא טשטשו אותם. מונוליט־פלדה. מחומר לוחמים ומורדים קורץ, אלה שבדמם וגופם סוללים דרך להמונים צמאי־גאולה. אנשי הכפרים מסביב הכירו את יאנקל ליפשיץ. כי אדם ניעז היה. לא ישב בחיבוק ידים. האמין בתום לבב, כי פרוקלמציה קומוניסטית שתובא על־ידו לכפרים, עלולה לחולל מהפכה גואלת. היתה בו מזיגה מופלאה של קנאות ותמימות. עם יחסו הרציני לעולם

ולמסובב אותו, נבזקה לא פעם קלות־ראש, כמפרקת מצבים רציניים. עשיר היה האדם, עשיר־אמונה. הוא כבש לבבות רבים בחן הרב ששפע ממנו. לא נוקשה היה. איש־שיחה. נשא לבו לבריקדות, למאבקי המונים. בורשה לפני פרוץ השואה הייתי אורחו. הוא עמד במרכז שביתה. הוא להט. הוא היה כולו להבה. בכל מערכה ראה את המערכה; בכל קטע של חזית — את החזית. לא ידע פשרות. מצעדו היה איתן ובטוח. הוא ידע: כחה של אידיאה מכנפת מהי? הוא היה קומוניסט מסור ללא שיור. את הכל מסר לאידיאה. את גוו, את מעט חדות־החיים.

ידיו עשו בכל המלאכות: תפר, אופה וכו׳. מבית־הסוהר הביא אתו מטען של ידיעות. היא חתר להשלמת ידיעותיו. רצה למרט את נשקו. רבים היו מעריציו. שמו נישא על שפתי רבים. הוא היה לסמל של נאמנות לאידיאה.

מובטחני, גם ברגעים הקשים ביותר לא נכנע. הוא עצב את גורלו עד רגעו האחרון, גם אם תקף אותו היאוש בשעות־חייו האחרונות, האמין בכחו של האדם העמל הנאבק על משטר חיים יותר צודק, האמין בדגל האדום. והיתה זו נחמתו האחרונה.

אהרן ויגודסקי

גברתן. איך עלה הוא לעקדה, הוא שכולו אמר: שרירים, עצמה, כוח. נדמה היה: הוא ינתק כבלים. דרך תפת יעבור ויצא שלם. את לבו לא יפלח הכדור.

זכורני — עם שובי מעבודת קן השוה״צ, בשעות מאוחרות, אי־מי שם שורק מנגינה וצועד לאטו, ידעת: אהרון ויגודסקי סוגר את הרחוב. וכשנלויתי לו בדרך הופתעתי מהיקף ידיעותיו, ממחשבה אוריגינלית. נדמה היה: אדם זה עומד מחוץ לענינים, ולמעשה היה נתון בתוך כל הבעיות המנסרות בעולם, בתחומנו היהודי. הוא התחקה אחר המאורעות, היה קשור לחוגים שונים. ידע, כי לא קלה עליו ההגירה ועליו להכות שרש בקרקע לא לו.

אם גם ידע — המצב ברע הוא ועננים קודרים מכסים שמים, בנה את ביתו שם, כרה באר במרכז חצרו והעלה מים להשקות לבנים ומוצרי בטון בהם עסק לפני פרוץ השואה. עם שהותי ב־1939 בעיירתי בליתי אתו שעות רבות. הקשיב קשב רב למתהווה בארץ. לא שבע מלשאול. רצה להיות אחד בתוך הכחות המקובצים בבניה. חתר לתיקון, — אולם רפיונו של הגברתן הזה — כגברתנים יהודים אחרים — היה נעוץ בחוסר ההחלטה העקשנית הבלתי מתפשרת: לשרוף גשרים. נעקר עץ רענן רב שרשים.

מנשה ויגודסקי

תלמיד חכם. קפל טליתו ויצא לחזות ברחוב התוסס ויהי לאחד ממנו. לא פעם היה כתעלומה. כחידה. גבו הכפוף ידוע סבל הזדקף בפגישתו עם הנוער, עם תנועה חותרת לציון. השדה הצמיח גבעול. לא נכנע לגורלו. בסגריר חייו הבודדים חפש את כוכבו. בכל שיחה אתו שמעת: שומר מה מליל? כאילו נשא בחובו את אסון הימים המתקרבים. תלמיד חכם — ודבריו: כתפילה, כשיח ושיג עם אלהים בו מרד. אהבתי את השיחה אתו. הוא החזיק את ידו על אורלוגין־הימים והקשיב לדפקו של עולם בדמדומיו. מצפונו היה נטוי על פני רוחות־העתים, כי ידע לנתח מאורעות ולהסיק מסקנות. אולם גופו השחוח ידע: צמוד הוא לביתו. היד המושטה של ציון הגואלת אינה בשבילו. אהבה ממרחקים. כאילו טמנו לו פח ואי־מי כבה את הנר. תמיד עמד על הסף. על סף יומו ולילו. ובכל זאת: מעיניו המאירות בצבצה חדוה משונה, מדריכה מנוחה, כאומר: לך לך לארצך ולמולדתך. הפעמונים מצטלצלים. הקשב לצלצולם המרעיד מיתרי הלב.

העיט עט על טרפו והוא בטח כרע בתפילה אחרונה: אלהי המולדת, נצור את עמי באשר הוא. כי אוהב ישראל גדול היה.

ר' ארי דער רופא

אנגינה? סתם הצטננות? מיחושים? כאבי־ראש? דקירות מתנים? — מי עוד מומחה יותר גדול מר' ארי. ואם בשבת, חלילה, קרה הדבר, הרי לא כמנהג הגויים או „הרופאים האינטליגנטיים" ינהג ר' ארי. הולך רגל היה. לביתו של החולה הגיע ולא שכח: שבת היום. הרי בעצם שמירת השבת טמונה הרפואה לחולה. בודק, ידו על הדופק — ואימרת חז"ל בפיו. הרי חז"ל ידעו הכל. הרי מחלה זו — מופיעה כבר בתלמוד בבלי או ירושלמי במסיכתא זו וזו... ובין היתר: וואס ווייסן די אינטעליגענטנע דאקטוירים...

משחה צהובה, פסת צמר עטופה על בדל־מטאטא, היורד עמוק־עמוק לנבכי הגרון ואתה יכול להיות סמוך ובטוח: מחר, מחרתיים תבריא... רק אל תשכח להניח תפילין... ואת הברכה לפני האוכל אל תשכח — — זה שומר על בריאות הגוף והנפש... ר' ארי, ר' ארי היקר. כמה פעמים משמשת ובדקת את גופי ואני תמיד כולי פלא לעיניך היהודיות העמוקות ולאמרותיך הפקחיות. מי היה החולה האחרון שלך? מה היתה ברכתך האחרונה?...

יעקב חבובצקי

כלי מחזיק ברכה. חטטן. היום הטרידה פרשה בכלכלה מדינית ומחר דפקה על שעריו סוגיא חדשה בפילוסופיה או במרכסיזם. בבית — הורים חולים אשר השרו עליו את נגונם העצוב, אולם בחוץ — התרפק יעקב חבובצקי על היפה והנעלה. שונה היה מכולנו. לא הלך בדרכים כבושות וחפש תמיד את המיוחד. לא פעם הגיע בחקירותיו לסופיסטיקה, אולם בהגיעו לגן נעול, חזר בו וחפש את הגרעין. דמיונו הרקיע שחקים.

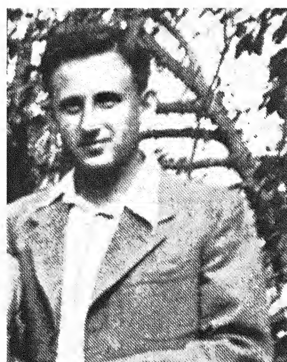
לא פעם עבר את גבולות המציאות, אולם הדאגה לבית והחנות האפורה החזירו אותו באכזריות לכלים סדוקים מהם רצה לברוח. הוא היה איש הפסוק הארוך, כי איש לבטים היה. לא ידע את תורת־הקיצור, כי זקוק היה לנפש שתקשיב להשתפכותו. כיסופים יקדו בו. בשלה בו ההכרה האישית — להתאכזר לעצמו ולמשפחתו ולעלות — ואילולא השטן בדרך היה מגיע אלינו והיה מגלה לנו קו חדש, אוריגינלי שאולי אנו לא ראינו אותו, בדרכי קוברין שלנו. כי עינו היתה פקוחה. הוא ראה. היה איש ההברקה הקולעת ולא פעם הפליא בדקות האבחנה. איכה נרמסת במגפים טמאות? — —

אשר קגן

התהלך בתוכנו עלם־חמודות ובטוהר לבו היה לא פעם סמל לרבים. החקלאי שבנו. ידע שנים על גבי שנים לקום עם שחר ולצאת לשדה. מטללי־השחר הקוברינאי, משדות זרועים, שאב את הפשטות הנעימה. נדמה היה, כי יום יום מתכשר הוא לקראת שדות בעמק. אם גם גופו לא היה בין החסונים, ידע להתגבר על מכאובים ולהיות איש עמל, המקדם בקרים־בקרים וצועד בשבילי העבודה המיגעת. אחד מאלה שלא ידע להדביר את גורלו ולפקד עליו. נכנע לו מתוך תוגה, שהעיקה לא פעם בכל כבדה. קסמו לו המר־חקים, אולם ידע: צמוד הוא לשדות זרים, לא לו. מבוע טהור ועליו אבן כבדה. ואין להזיזה. נדמה — גורלו היה חתום. לעתים — השלה את עצמו והיו באשליותיו תחנונים וצפיות לימים אחרים, כי יבואו. הוא הביא אתו לחברה צחוק עליז, שעל ידו שכנה התוגה. „איכה אעזוב את המשפחה"? — כך היה חוזר מדי פעם בפעם והיה במשפט זה משום מבע לעולם טרגי הנידון לכליה וממנו אין מפלט. ארורה היד שהצמיתה את אשרקה, עלם רב־חמודות, שאר בשרי וקרובי.

יאסעלע שוריק

עלם חסון ברוחו וגופו. ממיטב הנוער בעיר. עתיר חלומות נועזים, המחפש ונותן להם ביטוי. עם עצמו נאבק ויוכל למאבקו. תמיד הכריע לצד החיוב. סוער היה ובסערו —

מצברה של אנרגיה תוססת. עלם שדרך בשבילו הבטוח. מח אנליטי בהיר. יודע את דרכו. נפש קשובה לשירה ויחד עם זה מהלך בשבילי ההלכה. יצר־הדעת דרבן, לא נתן מנוח. הספר תמיד היה פתוח לפניו. תפיסה מהירה. לא פעם חשבתי: שערי חיי הרוח פתוחים

לפניו: אין ספק: אור זרוע. תמיד הייתי מתגאה בו. יורשי בקן השוה״צ וללא פקפוקים מסרתי לידיו עם עליתי את המפתחות. בטוח הייתי: כחו ורוחו יעמדו לו. הוא יחתור וידריך לחוף מבטחים. הוא יגיע ואתו רבים, רבים. לאור אשו יתחממו לבבות צעירים. הוא כל כך הרבה הבטיח. רמזו לו אפשרויות רבות. על יד המדורה הקשבתי לא פעם לקול הצעיר הזה. היה בו בטחון. כל ישותו אמרה: הליכה נועזת לקראת ההגשמה. ולא הספיק. יד המשחית עכבה, עצרה ועקרה את השרש באבו. והוא עול ימים. ודעך האור. צפיתי לבואו — והוא לא בא. כרע בדרכים אבלות.

רחל ברויקונקין

היפה בבנות. חן ואצילות חוברו בה יחדיו. שרשים עמוקים היו לה בקן השומר־הצעיר. נועם הליכותיה האציל על כל הסביבה. כל יום וגילוי חדש בה: הנה החליטה עם סימה את חוק לימודיה בגמנסיה העברית להיות מורה בבית־ספר עברי דוקא. החליטה וקימה את החלטתה. עקשנותה ורצונה עמדו לה. נדמה היה — כי הכל ניתן לה בקלות. ידיה ידעו ללוש בבצק אשר ממנו רצתה לאפות את לחמה. בהופעתה עוררה כבוד ויחס. חבבנוה, על כי ידעה להלך בשבילי תורה ותבונה ואת הלוכה זה לצרף לחנה ואצילותה. אור גנוז היה בה. טל־שחר על שפתיה ובשחר־חייה היתה צמודה הבגרות העולה, הרעננה, המשכנעת, שכולה אומרת דבקות לחיים, הצמדות למעיינות זכים. היא בעצמה היתה — מעיין זך מפכה. צחוקה הדביק. שירתה — הצמיחה כנפיים. דמות של בת ישראל נהדרת. נגדע החן. כרע היופי הנאצל. רחל, רחל — אנו מבכים את בנותינו וממאנים להנחם.

הינדה גולדברג

אנא, הרשו לי נימה אישית: אהבתיה. מאד, מאד אהבתיה. עצב טמיר חלחל בה. החזתו, את אחרית יפיה? הראית את שביל־הדם? כולה אמרה עדינות. כל שיחה היתה בבחינת ולב ללב יביע אמר. התרפקה על ימי־קיץ והסתיו ליוה את צעדיה. פקחית היתה ופקחותה היתה נעוצה בלב־לבה. בשתיקתה, בעיניה המושפלות היה גלום עולם שלם של חוויות עצורות, חנוקות, מתמרדות ונכנעות כאחת. לא הספיק בה הכח להיות שליטה בגורלה. לאחוז בחוט ולא להרפות ממנו. דאגות המשפחה הוטלו על כתפיה והצמדותה לאמה עדינת־הנפש קבעה את גורל־חייה. אילו ניתן לפסול ממעמקיה את הסבל, היתה ניצבת אנדרטת־תוגה, שכולה געגועים לאור כי יבוא... ואולי חזתה מעט אור מבשרה, משתי בנותיה, אשר אחת ניצלה והועברה לארצות־הברית. מה עשיר היה העולם הזה הצנוע והשקט, אשר אף פעם לא בא לידי ביטויו המלא. סמל ודוגמא ליחסים אישיים עדינים, לגילויי עזרה מתמידים. גננת היתה, כי היה בה לב שופע אהבה ליצור הרך. על מפתן־חייך כרעת, הינדה יקרה. זכור אזכרך, כי אהבתיך...

יעקב זוינסקי

תמיד היה רענן, צעיר. חיוך פקח היה שפוך על פניו. הוא היה כולו זמר בעל חיים תוססים. עמד על סף ההגשמה. יצא להכשרה, מתוך בטחון מלא לעלות ולהגשים. זכורני פגישה בנקודת ההכשרה בביאלה והוא עול ימים עם הגרזן ביד עבר בבקרי העיר לחטוב עצים. הוא האמין: לא ירבו הימים והוא יעלה. אולם דרכי הגורל הובילו למות.

בקן השומר־הצעיר הוסיף לוית־חן בעליזותו. גלוי־עינים עמד על סף מחרו. טוב היה לצאת אתו בדרכים וליהנות מחלומותיו, מצטחק לאורו של יום, כרואה תמיד

את הגרעין, את גופי הצברים ומעלים את עצמו מראית הקליפה. תום נעורים תסס בו. כשבקרתי את עירי, בבואי מהארץ, הבחנתי עצב טמיר בעיניו. לעתים גז הצחוק והנער העליז עמד לפניך מבוגר עם מלאי גדול של חלומות שנטרפו, כאומר: מי יודע מה צופן העתיד בחובו. הרהוריו היו נוגים.

גלוי־עינים עמד על סף מחרו.

מחר שהצמית את זיו העלומים וסחף במערבולת דמים את עמית־נעורי: יעקב לוינסקי.

שלמה ואיטשע סטבסקי

שלמה סטבסקי, מורי הראשון למתמטיקה. הראשון שלמדני לצרף מספרים, להכפיל אותם או להחסיר. חבבנו אותו מאד. אוירה טובה אפפה את המשפחה הזאת. היתה בה קונדסות מלאה רצינות רוגעת. חיוב חיים שפע ממנו. תמיד הרגשת אליו קרבת־נפש. לאורה של תקוה גדולה התחמם. הרי כה רבים הם תלמידיו שיצאו לדרך חיים במולדת. הוא ילך בעקבותיהם. אולם את חשבון־חייו של מורי הראשון לחשבון הכין מישהו אחר: גורל אכזרי ומר. וייזכר בין הנ־פלים נצר יפה של משפחה זו — איטשע סטבסקי יפה הגוף ונעים־הליכות אשר נשא את המשא הכבד של חיי דחק וחתר להעמקת הידיעות, להשכלה, לחריגה ממסגרת התחומים הצרים.

תהיה נפשם צרורה בצרור החיים.

ר׳ חיים ליפשיץ

נשמה יהודית שצללה למעמקי האמונה, בבחינת: יקוב הדין את ההר. דודי הטרגי והאומלל ר׳ חיים! כמה הרחיקו ילדיך מעולמך הדתי. אף הם נצמחו באותה הקנאות לעולמות דתיים. אולם מה שונה היתה אמונתם מאמונתך. לאחר עבודתך הקשה על יד תנור האופים חזרת בהדרת שיבתך לגמרא שתמיד היתה פתוחה על שולחנך.

על חיים כגון אלה שר משוררנו ביאליק: מוזר היה ארח חייך ופליאה נתיבתם — פליאה — כי מהלך היית בביתך כאופה ובמעמקי מעמקיך תססה אש דת קנאית בלתי מתפשרת ולא פעם צעקת אלי במרי שיח: געוואַלט! קרקפתא דלא מנח תפילין, אין לו חלק לעולם הבא. וכשניסיתי, אני הקטן, דודי ר׳ חיים, להסביר לך פרשה של העולם הזה, זעמת עלי בזעמך וראיתי כי הכאבתי לך, וכי אין לגשר בין שני עולמות יהודיים קנאיים אלה.

תמיד שאלת: „במה אבוא אל הקודש ואיככה תטהר תפלתי?״ ובגופך הקדוש התעללו ידים טמאות. ארורות תהיינה לעד!

חיים גולדברג

אפשר להדביק עליו תו: מראשוני המורדים. זכות רבה עמדה לו: הוא היה הראשון שעמד בראש גדודי נוער — אנשי השוה״צ, שהכניסם למסגרת ארגונית ונתן להם דגל־מרידה ביד.

אהוב על כולם. מי לא חבב את חיים גולדברג אשר ידע תמיד בחיוכו להפיג מרירות, להגיש עזרה ולהיות גורם מפעיל לעתים שלא מדעת בהרבה מפעלים חשובים בעירנו. מגעו — היה חברי. היתה בו מזיגה של טוב לב ויושר נפשי.

כמה מסובכים הם שבילי אדם במהלכו עלי אדמות? הרי הוא היה הראשון שכוון צעדיהם של נערים רבים להגשמה, לעליה — והוא בצו הגזר המשפחתי נשאר תקוע בפולין, אשר רצה לא פעם לברוח ממנה.

ההדים שהגיעו מימי השואה מספרים, כי לא נכנע לרוצחים, כי במו ידיו קפח את פתיל חייו. כי הוא בז לחיה הטורפת — — —

רבים מחבריו בארץ נושאים את זכרונו באהבה רבה.

ר' זונדל

הרחקתי לכת מניגונך. אולם הוא מלווה אותי בדרכי חיי ולעתים תכופות הוא נבזק לחיי החולין: „אילו מציאות שלו ואילו חייב להכריז"... עיניך היהודיות הרציניות פקוחות לרוחה, מקיפות את המחלקה, צאן קדושים והלב מחשב חשבון־מחרם: לאן תפליג ספינתם? ולאחר מחשבה קלה ננעצת העין מחדש בסוגיא חמורה וניגונך השתפך בין כתלי המחלקה והוא נספג עמוק־עמוק — —

לא אהבנו דברי מוסר. אולם מוסרך אתה, ר' זונדל, ירד חדרי בטן והשפלנו את עינינו הילדותיות כששמענו את אימרתך: פע, ווי פּאַסט עס פאַר אַ יידיש קינד? — —

שקוע היית בדפי התלמוד. מהם שאבת עוז וכוח ובוז למרצחים.

ספינתנו הפליגה למרחקים. ניגון אחר ליוה את צעדינו. אולם דמותך האצילה מלווה אותנו וניגונך לעתים פורץ מלבנו. גם אתה בקדושתך כרעת בין „צרורות חיים של יסורים ונאדות מהלכים של דמעות" בגעת היד הטמאה ביהודי קוברין הקדושים.

תהיה נפשך צרורה בצרור החיים.

ר' משה חיות

אתה מורי הראשון לעברית חיה מדוברת, שתלת בנו מעינות אהבה למקורות. קטנים היינו, עוד טל־שחר על שפתותינו ואתה כבר נעצת בלבותינו מחרשה יהודית שחרשה תלמים עמוקים בידיעות הדקדוק העברי ובפרשיות חומש עם רש"י. ידך היתה קשה עלינו. עוד היום אנו זוכרים בתודה את הצביטות שנפלו בגורל לחיינו מידך, מורנו העברי הראשון. הודות לצביטות אלה למדנו ביתר שקדנות את כללי כ"ב האותיות שכה התחבבו עלינו וקבעו את המשך דרכנו.

ידך הקשה חבבה עלינו את שירת דבורה ואת פרשת „האזינו" שאותן הבאת לפנינו בניגון יהודי מיוחד המרעיד מיתרי לב. אתה מסרת לידינו את המעדר העברי הראשון ופקדת עלינו: עדרו, ילדים, ואל־תרפו, כי זו תהיה השפה המדוברת בפי עם שיחדש את חייו במולדת.

בסלע ההויה העברית חצבת ואנו נושאים בלבנו עד היום הכרה לעקשנותך.

וגם אתה בנופלים.

יהודה שווארץ

שקט וצנוע. בעל ידיעות רבות ועמוקות. על כגון אלה אומרים: הצמיחה היא פנימה. השרש הסתעף בעומק ורק בשיחה גלויה פשוטה ראית לפניך חבר בעל אפקים רחבים, המעיין בפרשיות עולם עיון מעמיק והרפרוף השטחי ממנו והלאה.

נדמה היה לי תמיד, כי המאבק עם הסובב מתחולל בו פנימה ואיננו בא לידי ביטוי. הוא ערג לאמונה ותוך תוכו אמר כפירה.

שוחחתי אתו רבות עם בקורי ב־1939 בקוברין. מחשבותיו היו אורגינליות. הוא חצב אותן ממעמקיו. פשטות שהיתה מלווה ראיה חודרת. ניסה לא פעם לפשט ענינים מורכבים וכמעט שכנע אותך, אולם בהפסיקו את השיחה היה תמיד מוסיף: בכל זאת הענין איננו כל כך פשוט...

אין ספק: משא הנפש היה לישראל, לחיים אחרים, אולם יש אנשים והגורל מחזיק בהם בעבותות והם אינם מוצאים די כח לכונו לאפיקי־רצונם העצמאי.

בין אלה נמנה גם חברי ורעי יהודה שוארץ.

וגם הוא בין הנופלים.

רח' פינסקר

דוד אשכנזי

מלחמה...

ימי אלול. ערפל מכסה את הארץ, ימי הסתיו ממשמשים ובאים. פני האנשים קודרים, ובלב מכרסמת הדאגה: מה ילד יום? הימים טרופים, ימי חתימת החוזה בין גרמניה לברית־המועצות. התהלכו שמועות, שהצבא הגרמני עורך תימרונים על הגביל הפולני המערבי וגם הצבא הרוסי מתרכז על הגבול. להכרזות הממשלה הפולנית, כי לא תוותר אף על כפתור אחד, התיחסו באי־אמון גלוי. המתיחות גדלה מיום ליום ובחרדה ציפו למתרחש ובא.

בסוף אוגוסט נערכו תימרונים ע״י חיל האויר הפולני — ובלילות שלטה האפלה גם בעירנו. הופיעו מודעות, איך להתנהג במקרה של התקפת אויר. השלטונות הקפידו, שהוראות ההתנהגות בשעת ההתקפה תתמלאנה בדיוק. הכול הרגישו וראו בזה מעין התכוננות למלחמה אמיתית. והלבבות הלמו. היתכן? האומנם? שוב מלחמה? פצעי המלחמה הקודמת לא נרפאו עדיין והנה שוב מלחמה.

ב־1 בספטמבר בשש בבוקר הורעדה העיר מקול נפץ אדיר ורעש אוירונים. למעלה הסתובבו מפציצים כבדים שהטילו פצצות על העיר. התכונו להפציץ את משרדי הסטרוסטה, המשטרה ותחנת הרכבת. הפצצות לא קלעו למטרה. לעומת זה הופצץ ביתו של משה ליפשיץ, והוא נהרג בעודנו שוכב במיטה. הפצצות פגעו בבתים אחדים. האוירונים חגו מעל העיר כחצי שעה ואחר כך נעלמו. בשוק החל להתאסף קהל רב לדעת פשר דבר. והנה הופיע ראש העיריה, שהודיע קבל־עם כי זוהי טעות מרה. האוירונים המפציצים הם „שלנו", העורכים כעת תמרונים. וראיה לכך הן ה„האפלה" בימים האחרונים והמודעות על תימרוני האויר, אלא שלנו טעו ובמקום להטיל פצצות בשדה מחוץ לעיר — פגעו בעיר ויושביה... כך הרגיע ראש העיר את האזרחים הנבהלים.

עברה שעה וב־8 בבוקר הודיע הרדיו, כי בשעה 6 בבוקר הכריז היטלר מלחמה על פולין. בשעה זו הופצצו רוב ערי פולין מן הגביל המערבי עד הגבול המזרחי. העיר היתה כמרקחת. כל הידים רפו. במה להתחיל?

בשעות הצהרים הודבקו בעיר הודעות על גיוס כללי לצבא, למשטרת עזר. והאזרחים צוו לחפור מקלטים להתגוננות בפני התקפות אויר. בלילה שלטה האפלה גמורה. הלילה הזה — ליל שבת — היה ליל שימורים לכל התושבים. המגוייסים התאספו בעיריה ומשם הועברו לקסרקטין אשר בליפיוסי. בכל בית שנמצא בו מכשיר רדיו — האזין קהל רב לחדשות החזית. בשלושת הימים הראשונים הודיע הרדיו, שהצבא הפולני הדף אחורה את התוקפים הגרמנים וחדר לשטח גרמניה בכמה מקומות. ולפי כל הסיכויים וההשערות של המרשל שמיגלי־רידז — „ננצח". אולם בשבת בבוקר נהר העירה דרך רחוב בריסק זרם מכוניות מלאות פליטים יהודים ופולנים שברחו מן המחוזות המערביים. דרך קוברין עברו לעבר הגבול המזרחי, כי היו בטוחים שהיטלר יכבוש רק חלק משלזיה וחבל פויזן ולכל היותר יעמיד תחת פיקוחו חלק מפולין המרכזית. כמו כן התחילו לברוח מזרחה גם תושבי וורשה, כי חששו להרס הבירה. בין הפליטים היו גם משפחות המיניסטרים ופקידי הממשלה הגבוהים. יצאו מוורשה לעבר מוסקבה כל הקונסוליות הזרות. זרם האנשים נמשך יום ולילה. הפליטים סיפרו כי בדרך בריחתם מנמיכים לטוס האוירונים הגרמניים ועורכים „קציר" בין הבורחים, וכל הדרכים זרועים הרוגים לאין ספור.

ובעיר עלה בינתים שער המחירים של כל מצרכי החיים. האזרחים התחילו לאגור מזון, והמפציצים הכבדים שסיירו מעל העיר — הדריכו את מנוחת התושבים. כל פעם שנשמע קול טרטור מפציץ — ניתן אות האזעקה. פעם הנמיך האוירון לטוס מעל השוק, שוטר כיוון רובהו וירה בו. אולם ניתך מטר יריות מן האוירון.

האנשים התחילו להסתיר ולהטמין באדמה את כל החפצים יקרי הערך. בבהלה וחרדה השתלטו בעיר. נתקיים בנו הפסוק: „בערב תאמר מי יתן בוקר, ובבוקר תאמר מי יתן ערב".

כך חלפו שמונת הימים הראשונים לפרוץ המלחמה.

ב׳.

הם באים.

19 לספטמבר 1939. הם באים... הרוסים באים... מישהו סיפר כי הם נכנסו כבר לפינסק, ומתקדמים לקוברין. נשמנו לרוחה. אך זה ימים אחדים שעירנו נשארה בלי שלטון. תקופת מעבר כזו מנצלים על פי רוב פירעים שונים לשם שוד וביזה, ובראש וראשונה — פוגעים בתושבים היהודים. ואכן, במשך הימים האלה אפשר היה לראות אכרים, בני הסביבה וגם נכרים מתושבי העיר, מסתובבים עם שקים ריקים בידיהם, בין חנויות היהודים ובתיהם, כשהם סיקרים ובולשים... הקומוניסטים האחדים שהיו בעירנו הרגישו עצמם מחותנים בחתונה. הפקידה הראשונה היתה — להניף דגל אדום על כל בית. אך מנין יוקח בד אדום? ונמצאה עצה. הסירו את הבד הלבן מהדגל הפולני, ונשאר רק האדום. כעבור שעה קלה ועל כל הבתים, בניני המשרדים ובתי הספר הפולניים בעיר, התנוססו דגלים אדומים.

ב־20 לספטמבר, בבוקר השכם, הגיח הטנק הסוביטי הראשון מעבר רח׳ בוברויסק, מכיוון ברנוביץ. הוא הגיע עד לגשר השרוף שעל המוכוויץ, אחריו טנק שני, שלישי וחיילים. הם התחילו לטפל בסידור מעברה על הנהר. מיד התקהל עם רב שעזר לחיילים בסידור הגשר. כל אחד השתדל לקיים מצוות עזב תעזב... נצחו על המלאכה פועלי המנסרה של הורוויץ. הדחק גדל כל כך עד שאולצו לבקש מהקהל לעמוד מן הצד ולא להפריע את העבידה, ורק עשרות אחדות יטפלו בהקמת המעברה. לאחר שעתיים היה המעבר מוכן כבר. הטנקים עברו והמשיכו דרכם לעבר רח׳ בריסקער. משני צדי הרחוב עמד קהל רב, שהריע לקראת המנצחים. מן הגזוזטרות זרקו עליהם זרי פרחים. שורת הטנקים, התותחים וחיל הרגלים — היתה אריכה מאד. האדמה התנועעה לקולם. בזה הופגן הכוח הצבאי הגדול של הסוביטים. לעומת הטנק הסוביטי, היה הטנק הפולני קטן כגמד לפני ענק. בין הקהל הופצו גם כרוזים ברוסית, בהם הודיעו שממלכת פולין אינה קיימת. העם שנאנח תחת עול הפאנים העריצים — שוחרר על ידי הצבא האדום. לא יוסיפו עוד הפאנים הארורים ליסר את העם בשבטים כמו שעשו עד כה. צבא הפועלים והאכרים המביא חופש ודרור לכל המעונים — חיסל את ממשלת הפשיזם הפולני.

הלילה ירד. נפסקה תנועת כלי הרכב בדרכים מטעמי בטחון. בקסרקטין על יד העיר התבצר הצבא. פסקה תנועה בעיר. ישבנו בבתים והתעמקנו בקריאת הכרוזים הרוסיים שהיו לנו כחידה סתומה. כעשרת יודעי רוסית, מלפני המלחמה הקודמת, התחלנו לפענח את המלים הסתומות.

ישבנו ושוחחנו; מה תהא צורת החיים עם בא השלטון החדש? הכל הרגישו שמהיום יחול שנוי ערכין גדול בחיים האזרחיים.

נשתנו סדרי בראשית: תחתונים למעלה ועליונים למטה. כל אחד השתדל לנחש מה שיתרחש בעתיד הקרוב.

ג.

גניזה...

הרוסים יבואו. הם יבואו. כך נמסר מפה לאוזן בעירנו בימים ההם בחודש ספטמבר 1939. רק שבועיים נמשכת המלחמה, וכבר נראה קצה. שמחים היינו לסיומה המהיר של המלחמה. כי מי זה רוצה במלחמה?

במועדוני ההסתדרויות הנוער בבית הגדול ברחוב טראוגוטה, בקרו החברים בימים אלה לשעה קלה. הבית שהמה תמיד מנוער תוסס ועליז — לבש קדרות. הקולות הונמכו כאילו פחדנו מאיזה אויב מתקרב. על פי רוב באו החברים לפנות ערב לרגעים ספורים, שאלו את המזכיר, אולי נתקבלו איזה הוראות מוורשה. הרי בשעת מלחמה אפשר לנצל את המצב להגירה, אולי להתחיל במסע מעבר לגבולות, לנמלים, בכיוון לארץ־ישראל? הנה באים הרוסים והקץ יבוא לכל שאיפותינו הלאומיות. חלום שיבת ציון שטיפחנו בלבותינו והתחנכנו ברוחו, השקענו בו כל מרצנו — הולך ופג. האמנם יסתם הגולל על כל שאיפותינו ליצירת חיים חדשים בארצנו? ההגיע הסוף? כך שאלנו איש את אחיו. אך קצרה ידנו מלהושיע. הימים טרופים. נוסף לזה קיננה דאגה בלב,

אולי יקום אח פושע וילשין בפני השלטון החדש על כל אלה שהתמסרו לרעיון הציוני. ומי יודע היכן תיגזר פרשת חיינו?

מאחורי וילונות מורדים, לבל תחדור קרן אור החוצה, לאור נר דולק — ישבנו חבורת פעילים, וטכסנו עצה מה לעשות. החלטנו שבמקרה והמצב יחמיר — נרד למחתרת. ולעת עתה נמיין את כל הספרים והחוברות במועדונים ואת ה„פסול" נגנז. גם תמונות ותעודות חבר של ארגוני הנוער גנזנו. כל אחד גנז את החמר שחשש פן יבולע לו בגללו. חשבנו שנזכה פעם להוציא את הגניזה הזאת.

אך לא נתגשם החלום. עדיין מונחים תחת מפולת ועיי עירנו הדוקומנטים והספרות הציונית שנגנזו בידי הנוער שלנו, והנוער בעצמו? הה, איננו. רק מתי מספר זכו לאחר שנות נדודים והרפתקאות — להגשמת החלום, להגיע למולדת. אין הנוער התוסס מקוברין, קופחו חייו ביד אכזרית. וכשאתה נפגש עם מישהו מן המכרים הותיקים בן עירך, והוא אומר לך — א, אחא — ההנך זוכר הימים ההם? את הסתדרות הנוער שלנו, והבית ברחוב טראוגוטה? — הנך מרגיש כאב הצובט כבצבת את כל גופך.

חיים חדשים.

קשה היה להתרגל לרעיון שאכן נהפכה עירנו לעיר רוסית והמשטר הוא סובייטי. לאחר חדשים אחדים מיום בוא הרוסים לעירנו — נערכו בחירות למועצה העירונית. הבחירות היו בנוסח ברית המועצות, שהיה מוזר למדי בשבילנו. גם צורת החיים נשתנתה בהרבה. בני אדם התחילו ללבוש בגדים פשוטים ביותר ולהזדהות עם מעמד הפועלים, ולהיטהר בעבודה, ואפילו בן אדם שלא היה זקוק לפרנסתו — חיפש עבודה, ולא נרתע אפילו מעבודה גסה ומלוכלכת. מובן שהחלה פרשת פרוטקציה, כל בעל השפעה ויכולת חיפש לו — עבודה יותר נוחה ומכניסה. כעבור זמן קצר אפשר היה להפגש בהרבה משרדים, באנשים מן המעמד הבינוני או הבורגני בהחלט. אך אחר כך התחילו לטהר את כל מקומות העבודה. נשארו במקומות עבודתם רק אלה שחשיבות תפקידם בעבודה הגנה עליהם מפני פיטורין.

באין ברירה השלים גם הנוער עם גורל החיים. אכן עד האביב שנת 1940 נעשו נסיונות שונים לעבור את הגבול לווילנה, מכיוון שרווחו שמועות, שאפשר מווילנה להגר מעבר לים... אך לא הכל הצליחו לעבור את הגבול. אלה המאושרים שהגיעו לווילנה, רק חלק קטן יצא לחוצלארץ — והעיקר לשנכאי. והשאר נפלו בידי הנ. ק. וו. ד. והוגלו לסיביר, והודות לזה נשארו בחיים, או שהושמדו בידי הנאצים. הרוב היה טרף לחיה הגרמנית עם פרוץ המלחמה ביוני 1941.

החיים התנהלו לאטם. מראה עירנו השתנה בהרבה. מרכז השוק והחנויות נהפכו לקסרקטין ולבתי מלאכה שונים. בתי המלון והבתים הגדולים הוחרמו בידי השלטון למשרדים שונים. נפתחו בתי ספר עממיים ותיכוניים ברוסית. הבית הגדול ברחוב טראוגוטה — מרכז הנוער שלנו — שימש קסרקטין ובית דפוס צבאי. בחוצות העיר נשמעו רק שירים רוסיים. שיר עברי היה בבל יזכר ובל יפקד. על האזרחים נאסר שיימצא בביתם מקלט רדיו; הותר רם־קול משידורי התחנה העירונית. אי־שם עוד הותר למישהו השימוש במקלט רדיו, אבל אסור היה להאזין לתחנות שידור של חוץ־לארץ, ובראש וראשונה מארץ־ישראל. בכל זאת הסתננו ידיעות שונות מהארץ, רושם מדכא עשתה עלינו הידיעה כי מפציצי האויב טסו מעל ערי הארץ וגם הפציצו.

מצבנו החמרי לא היה רע וגם לא חששנו עוד לחיינו, ובכל זאת שאלנו את עצמנו: האומנם צפוי לנו גורלה של יהדות רוסיה? האומנם נגזר עלינו להינתק מיהדות העולם? האומנם לא נראה עוד את הארץ, אליה נשאנו נפשנו מימי ילדותנו?

חינקה גולדפרב

מפי עד ראיה

רוצה אני לספר כיצד הושמדה קוברין. יודעת אני שברשימותי תורגש אי־בהירות, כי דברים רבים שכחתי במשך ימי נדודי וטלטולי. ישאלוני רבים, היש לי רשות לבוא ולתאר תמונות איומית והיש בהן ערך חנוכי? האם אין זו תופעה חולה ומרגיזה לדבר על השמדה וכליון?

בגשתי לרשום את כל הבלהות והעינויים, חיה אני ומרגישה שוב בזוועות כשהן צפות לפני בכל מוראן ועזוען. חושבת אנכי שכדאי מאד כי הדורות הבאים ידעו על ממשלת הזדון הפשיסטית, איך זמם גוי, אשר לא ידע רחם, תכנית השמדה מחושבת ומדויקת. תפקידם של אלה שנשארו בחיים הוא לרשום את החומר בשביל כותבי ההיס־טוריה ולפיכך החלטתי לרשום את הפרטים על חורבן קוברין והשמדתה. הפרוצס הזה נמשך מה־23 ביוני 1941 עד ה־18 באוקטובר 1942. אז נשאר עוד שריד ששיחקו בו משחק השטן כל החורף ובאביב 1943 הוכן בשבילו קבר אחים.

האסון התרחש במהירות הבזק. יהודי קוברין ישנו שנת שקט ובטחון בליל ה־21 ל־22 ביוני 1941.

התזמורות הצבאיות החרישו אזנים. התנועה ברחובות גדלה אותו לילה, במיוחד ברחוב הבריסקאי. חשבתי לתומי שקציני צבא גבוהים נוסעים לנשף. אולם ב־4 לפנות בוקר החלו להפציץ את העיר. ב־6 בבוקר 22 ליוני, הכריז גבלס ברדיו, כי גרמניה התחילה במלחמה נגד רוסיה. לבריסק חדרו כבר דיביזיות גרמניות. וב־23 ביוני בשעה 11 בבוקר פרפרה כבר קוברין בצפרני הנאצים. אותו יום ברחו יהודי קוברין בעגלות, על אופניים, כשהם סוחבים אתם מטלטלים מעטים בעגלות־תינוקות. על פי רוב הלכו ברגל, רצו לפינסק. הצבא הגרמני הממוכן התקדם במהירות בלתי רגילה ועבר על פני הבורחים בדרכו. ברחו מקוברין לסביבה ומהסביבה חזרו לקוברין. המנוסה היתה בלי כל מטרה שהיא. המבוכה והבהלה גדלו והיהודים התרוצצו אנה ושוב. וכשחזרו ונשארו בעיר אצל הקומנדנט הגרמני, התרו ביהודים שאם יימצא גרמני הרוג יירו 100 יהודים ובכל בית יוצג בחלון „ציון" וכל יהודי מעשר ומעלה צריך לענוד על היד השמאלית פס לבן וציון צהוב, למען יידעו הגרמנים מקום משכנם של היהודים.

לבית־הכנסת של הרב הכניסו חבית בנזין והציתוהו באש. האש התפשטה ונאחזה בבתים הסמוכים. הקומנדנט ציווה על היהודים להציל את רכושם ולשימו באמצע השוק. היהודים הסתערו לבתים המוצתים להציל מה שיעלה בידם. ברגעים אחדים נצצו ערמות של רהיטים, כלי־מיטה וחבילות וצרורות מצרורות שונים. בינתיים נאספו אכרים שכאילו עמדו לשמור על הרכוש שנערם. האכרים המקומיים הראו כי ידם רב להם והחלו לסחוב מכל הבא לידם, הרעש גדל מרגע לרגע. התהווה בליל של גוים ויהודים, אנשי צבא שירו באויר התעללו ביהודים וסחבו כל דבר שמצאו לנחוץ לקחתו. זה היה צעדם הרא־שון של הגרמנים ביום שטעמנו טעמה של חרות גרמנית מהי.

כעבור ימים אחדים פרץ נחשול של מאסרים ומעשי רצח. אחדים נורו ברחוב פינסקר מתחת לגשר העץ, שנבנה בשנת 1939 ע"י השלטון הסובייטי. הקומנדנט הזמין את הרבנים, אולם הם הרגישו את עצמם חלשים, כי לא יוכלו לבוא במו"מ עם הרוצחים.

ולפיכך החליטו שילכו תקיפים ומוכשרים ביותר. הם מונו אח"כ למועצת היהודים. בראש המשלחת עמד יהודי אחד בשם פוקס, שברח לא מזמן מברלין. הוא ידע והכיר את מעשי הרוצחים, ובכל זאת סיכן את חייו, ברצותו לעזור ליהודי קיברין ולחלצם מן המיצר. כשחזרו, סיפר פוקס כי לע"ע הכל עבר בשלום, אילם גברים ונשים מוכרחים לעבוד. בשש בבוקר התאספו כל היהודים ברחוב שקולני. גרמנים באו במכוניות והעבירום לעבודה. אולם ארעו מקרי רצח וכמעט בכל יום נעדר מישהו. עצובים, אחוזי בהלה, היו מספרים החוזרים בחריקת שנים על המיתות המשונות של חבריהם. ההתעללות ביהודים גדלה, נאנחים ונאנקים התהפכו היהודים על משכבותם ובפחד וברעדה חיכו לאור הבוקר. איש לא ידע מה צפוי לו במשך היום הבא. ככה עברו ששה שביעות רצופים; התרגלו לקרבנות אדם ושדידת חפצים יקרי ערך.

פעם הופיעה פלוגת אנשי ס. ס. הם תפסו 170 יהודים והעמידום בשוק על יד החנויות בשתי שורות זו אחר זו, כשפניהם לקיר וציווּם לעמיד במנוחה בלי נוע. מי שיזוז ממקומו יכובד בכדור. סייעו בתפיסת היהודים פולנים ואוקראינים עירוניים. מכוניות מכוסות התעכבו על יד היהודים הרועדים מפחד ודרך חור פתוח בבד נצטוו היהודים לעלות ובזמן עלייתם כובדו במקלות ונדקרו בכידונים. האומללים השתדלו להתחמק מהעינויים האכזריים והזדרזו להיכנס לתיך המכונית. וכל זה לא הועיל, הצפיפות והדוחק גדלו עד למחנק והרוצחים עוד דחפו יהודים שייכנסו, כי יש די מקום והותר. בהמלא המכוניות מפה לפה, הוציאו הסאדיסטים מתי מספר ושלחום להביא מעדרים לעבודה. היהודים התמימים הלכו והביאו מעדרים. אז הוכו באכזריות נוראה, הובילום לכביש הבריסקאי, 18 קילומטר בחורש פאיעשטשיזנער ופקדו עליהם לחפור קברים לעצמם. פשטום ערומים וירו בהם. אחדים נסו לברוח, אולם כלבים גרמניים תפסום וקרעום לגזרים. את זה ספרו לי פריצי פאיעשטשיזנער, שאצלם שהיתי אחר כך. בעינים דומעות סיפרה לי אחותי הקטנה, כי שכנינו הנוצרים עמדו וצחקו, שמחו לסבל היהודים ומשבתם.

המצב נעשה רציני וקשה לבלי נשוא. הגיע שלטון עירוני מאנשי ס"ס, הקומיסר פאנצר וסגנו מארגאריט טערקל. שני הסאדיסטים האלה המאומנים היו הגורמים העיקריים לחורבן קוברין וסביבתה. שניהם היו ילידי ברלין ושם למדו על בוריה אמנות העינויים, בלהות מוות, שוד ורצח. הם הצטיינו בעריכת קומדיות סאדיסטיות על היהודים. הזמינו את חברי מועצת היהודים וצלמום. האשה „העדינה" מארגאריט טערקל פנתה לראש המועצה אנגילאוויץ ואיימה עליו במוות, שהכל צריך להיעשות בקצב מהיר. כל מה שיידרש ממועצת היהודים, צריך להתמלא בלי דחוי. בפגישה הראשונה הסתמנו הקוים שלפיהם הם אמרו לחסל את העיר ותושביה. הוטל על היהודים מבן עשר ומעלה שיימצא טלאי צהוב על שכמו וטלאי שני על חזהו, מצד שמאל.

היהודים נצטוו לשלם כסף עונשים זהב ששה קילו, כסף 12 קילו. בפחד ומתוך בהלה נאסף הסכום הדרוש. אח"כ דרשו להמציא להם רהיטים, כלי־כסף, כלי־מיטה, אדרות, מעילי קרקול, יהלומים ותכשיטים. כמעט בכל שעה במשך היום והלילה דרשו משהו אחר. ראש המועצה, אחרי שמסר את החפצים הנאספים, חזר מדוכא ומדוכדך. הורגש באויר כי משהו איום ונורא עומד להתחולל. גזירות שונות נתחדשו ונתרבו מיום ליום. גברים ונשים מוכרחים להסתפר כשראשם חלק, אסרו על היהודים ההליכה על המדרכות, נוצרי אינו מברך יהודי. בעד משא־ומתן עם יהודי צפוי עונש מוות. ליהודי מותר לצאת מחוץ לעיר, לא יותר משני קילומטר. היהודים הובלו לעבודה בליווי שוטרים

פולנים, איקראינים, שהמטירו עליהם חרפות וגידופים וכבדום עוד במכות רצח. בחזור היהודים מעבודתם הקשה, רצוצים ומדוכאים, נערכו חיפושים בבגדיהם אם לא החליפו משהו אצל הגויים. אוי ואבוי היה למי שנמצא משהו בכיסו.

פעם לפנות ערב בשוב האנשים מכביש בוברויסק, ספרו בפחד, כי כל היום שמעו יריות ובעזבם את הכביש ראו מרחוק איזה המון שגרמנים רודים בהם וקולות נוראים הגיעו מרחוק. הגיע הערב והביאו יהודים מעונים. קמה בהלה, ריצה ודחיפה, קשה היה להודע משהו ולהציל דבר על הבאים. רק הודות לטלאי הצהוב שהבהיק מרחוק הובן שיהודים הנם אלה. הדיבור ניטל מפיהם ומבוהלים, רועדים כמתוך עווית היו מוטלים על הקרקע מבלי ענות. נמצאו יהודים אחדים שהתחילו לדאוג לטובתם. כל הלילה שכבו היהודים האלה ברחובות ולמחרת בבוקר געו בבכי וסיפרו כי הם יהודי חבל ביאליסטוק, מביאלובזש ומאינובקה. מכל הכפרים הסמוכים אספו הגרמנים את היהודים וצרפום יחד, לקוברין נביאכם, אמרו ושם נסדר גיטו בשבילכם. בדרך האיצו בהמון למהר לכת ואלה שפגרו הוכו במקלות, בקנה הרובה ובכידון. על היהודים העיפים והנחשלים ציוו להשתטח על הקרקע כאילו לשם מנוחה ואז עברו עליהם בעגלות. אפילו הסוסים לא נשמעו לפקודות הרוצחים ומתוך סירוב לעבור על גשר אנשים, נשארו עומדים על רגליהם האחוריות והחלו לסגת אחור. רבים נדרסו ומצאו את מותם בדרך זו. ולא די בזה; הרוצחים פנו לנאספים בשאלה: מי אינו יכול להמשיך בדרכו? ואלה שענו כי חלשים הם, נורו במקים. לא חסו על ילדים קטנים ואלה שנורו הוטלו הצדה.

באותו היום התחילו לגרש מן הכפרים את כל היהודים ואפילו אלה שהתנצרו או היו ממוצא יהודי. נורתה בעלת האחוזה לאַסיד ושני בניה, שהיו ממוצא יהודי. בעיר קמה מבוכה והורגש חוסר בדירות. אף אחד לא רצה להצטמצם ולהכניס אנשים בלתי ידועים. פרצו מריבות וקטטות שונות. חברי מועצת היהודים התהלכו בעיר לראות למי יש דירה מרווחת, שאפשר להכניס בה פליטים. ושלושה ממועצת היהודים שמשו בתור דוגמא נאה והכניסו לדירותיהם את החלשים והדלים ביותר. חברי המועצה חילקו את רכושם לטובת הסובלים וזה השפיע ועשה רושם בעיר, עד שסדרו את הסובלים. אולם מיד נתקבלה הוראה כי ימציאו מאתיים נכים, שאינם מסוגלים לעבודה. נסו לבטל את רוע הגזירה ע"י חפצים שונים שהומצאו כופר האנשים. את כל זה קבלה המרשעת מארגאריט טערקל ופקדה לאסוף את ה־200 איש ולהמיתם ביריה. על דבר הגזירה הזאת ידעה המועצה היהודית, אולם חבריה לא הורשו לספר על כך. המשטרה היהודית ערכה ציד והטפה 200 איש, ביניהם היו חולים, בריאים, נכים, זקנים וצעירים, רובם מהפליטים. את כל אלה ריכזו ברחוב פינסקר בביה"ס העממי („שקאָלאַ פאָווּשעכנאַ"). הנתפסים הבינו כי משהו אינו בסדר ובידיהם פרצו חלון והתחילו לברוח. אולם כשהחלו להידחף דרך החלון גדל הרעש, הגיעו גרמנים והחלו לירות. החלון נסגר והקרבנות נשתתקו. סיפר לי אחד הנצולים, אוקער מאטיוועצקי, שכשבאה המשטרה היהודית לחטפו אמרו לו, שרצו אחריו עד בית הקברות כדי להיטיב עמו ולשלחו לפרוזשני לעבודה קלה. החטופים ישבו בביה"ס יממה שלימה, החלו להביא אוכל לכלואים ושוב גדלה המהומה, כי החלו שוב לחטוף. למרות כל זה, באה אם להאכיל את שני ילדיה הדיפקטיביים שלוקחו ממנה. רגש האם לא נתן לה מנוח ובאה לראות את ילדיה הרעבים ולהאכילם. הסאַדיסטים הנאצים כלאוה יחד עם ילדיה ובלעג אמרו לה: יהודיה מועילה הנך, ושם נוכל לצלמך. הובילו את כל הכלואים לאימענין. בורות הוכנו שם כבר ע"י האברים.

כל הצרורות שבידי היהודים נלקחו מהם, פשטו את הבגדים מעליהם וערומים נורו והופלו לתוך הבורות. ככה עבר חלף הקיץ בשנת 1941.

האוכלוסיה נחלשה ונעשתה עצבנית ומרוגזת עד אין קץ. בסתו הזמין אליו שוב הקומיסר את המועצה היהודית והסביר להם שאינו יכול לסבול יותר את היהודים ואסור להם לגור יחד. ומשום זה יוקצה גיטו ליהודים. על המועצה בעצמה לסדר את הגיטו ליהודים בשני חלקים. חלק אחד יהא א׳ ויכיל בתוכו רק בעלי מקצוע והשני יקרא בשם ב׳. את מקום הגיטו קבעו הרוצחים עוד מקודם. רחוב ראטנער, נאראדניקעס וסמטאות אחדות קטנות יהא חלק א׳.שקאלני, פאדריטשע יהא ב׳. על המועצה להקים שם בית־חולים ולהגדיל את המשטרה במאתיים אחוז. בעיר גדלה היללה. כיצד יוכל רחוב ראטנער השרוף למחצה וחצי נאראדניקעס להכיל את כל האוכלוסיה? המועצה היהודית העיזה לנהל מו״מ עם הרוצחים והם הואילו בטובם להוסיף לגיטו חצי רחוב פינסקער וחצי פאצ׳טער, אולם החלונות, הדלתות והשערים צריכים להיות מוגפים ומכוסים בקרשים, בל יציץ חס וחלילה מישהו לעיר. אסור להכניס לגיטו פרות, סוסים, תרנגולות. הכל מוכרחים להכניס לגרמנים. עונש מוות צפוי לעובר על הפקודה. מתוך דממת מוות והתרוצצות התחילו לעבור לגיטאות, כי רק שני ימים נקבעו לכך. בעגלות ובעגלות־ילדים העבירו את הרכוש, עפ״י רוב נשאו בידים, סחבו בהתאמצות ומתוך אפיסת הכו־חות. פני המעבירים הביעו עיפות וכאלו נטרפה דעתם. הריצה וההליכה של היהודים היחפים והערומים למחצה, העידו על המבוכה. כל אחד נדחק לתפוס מקום בגיטו א׳. המועצה היהודית מנתה ועדה, שתעסוק במיון היהודים ובהעברתם, מי ל־א׳ ומי ל־ב׳. אולם הסדר הושבת ושותק. היהודים התפרצו לשכור דירות אצל יהודים ונוצרים בגיטו. הנוצרים החליפו את חורבותיהם בבתי חומה ואתם קיבלו מקלטי רדיו, מכונות תפירה, רהיטים, זהב, פרוות יקרות. על אמצעי כלכלה לא חשב אף אחד, כי על דעת מי עלה בימים אלה ענין האוכל. כך הסתגרו היהודים בעצמם בגיטו, מבודדים מהעולם הגדול ומלואו, עזובים ומרומים ע״י שכניהם הנוצרים.

ליל נדודים היה הלילה הראשון בגיטו במאבק לחיים מפחידים. היה זה ליל שבת. וככה עבר ללא מנוחה יום השבת והגיע יום ראשון. החלו חפושים למים, כי הבארות הספורות לא יכלו לספק מים לכל האוכלוסיה. התרוצצו ממקום למקום והתפרצו לבארות בסביבה להשיג מים לשתיה. הגישה לבאר שבשוק היתה כרוכה בסכנת נפשות ממש, כי בעלי הטלאי הצהוב היו בחזקת בל יראה ובל ימצא בעיר. לא פעם סיכנו אנשים את חייהם ובלבד להביא מים. היו גם קרבנות אדם. השלטונות הנאציים חסמו את הגישה גם לבאר שעל יד „תבונה״. החלו להראות גרמנים שקבעו כי בצפיפות כזו יחלו היהודים ובכן יש לדלל את המקום והא כיצד, אם לא על ידי השמדה. ומטר גזירות חדשות ניתך על ראש התושבים; הוצא איסור הריון וכל אשה הרה עליה לעבור תהליך הפלה, אפילו אם הריונה הגיע לחודש התשיעי. האחריות מוטלת על כל בני המשפחה ועלולים הם כלם למות ביריה, אם האשה ההרה לא תציית לפקודה.

מלאי האוכל אצל גרי הגיטו, לא יעלה על 6 קילו לבן־אדם, חפושים ייערכו, ומי שימצא אצלו יותר, הוא צפוי לעונש מוות. החלו היהודים להחביא ולהטמין את היתר. אמנם הגיעו גרמנים ופולנים לגיטו, אולם הם לא חפשו מצרכי מזון, כי אם החלו לשדוד כל מה שמצא חן בעיניהם. היהודים הוצרכו עוד לאסוף את חפציהם השדודים ולהטעינם על המכוניות. ובתור תשלום מיוחד השאירו עוד הרוצחים עשרות יהודים מוכים ופצועים.

לפרקים באו גרמנים בלתי מוכרים ודרשו דברים שונים, באיימם כי אם לא ימלאו דרישתם יתחילו לירות. משטרת הגיטו לא הרשתה להסתובב ולטייל ברחוב ראטנער. יש לשבת בבתים ולהחבא תמיד אחרי העבודה. פאנצר הרוצח היה עסוק בארגון קבוצות בעלי המקצוע, שבראשם עמד פולני. תמיד רשם והוסיף לקבוצות שמות יהודים נוספים ובעד חסדים כאלה קיבל מתנות ביד נדיבה. אטו מילתא זוטרתא היא להרשם בתור בעל מקצוע. מחוסרי האמצעים שלא יכלו לגמול לפולני בעד חסדו, נשלחו למחנות שנמצאו בלעפיסי, כאדאסי והמחנה המרכזי בברוני־גורי.

ביום אחד הביאו 2000 רשיונות, שהיו חתומים בחתימת ראש מנהיג פלוגות הסער פאנצער. את הרשיונות היה צריך לחלק בין בעלי המקצוע. האוכלוסיה הסתערה ממש כדי לקבל כרטיס־חיים. נדחקו, נדחפו, אחד דרס וחנק את השני, חרפות וזלזולים הושמעו מכל צד. אנשי המשטרה גנבו כרטיסי־החיים בשביל משפחותיהם, חברי המו־עצה ביחד סחבו וככה נסחבו כרטיסים וקשה היה להוודע, לאן נעלמו כרטיסים רבים. רק זה נודע, כי אנשים רבים נטרפה דעתם מהתרגזות והתאמצות. כעבור ימים אחדים דרש הרוצח, כי ימציאו לו 300 משוגעים. גדול היה הפחד והזעזוע. מניין יימצא מספר משוגעים גדול כזה? ראש המועצה טען: אמנם, יארע לפעמים שאחד או שנים ישתגעו במשך יום, אולם 300 איש, מספר כזה אינו מצוי בעיר. אולם הרוצחים באחת: תמציאו את המספר הדרוש, ואם יחסר לכם מספר מסוים, תמלאוהו באנשים בלתי מוכשרים לעבודה ובילדים. פקודה זו יש למלאותה, ואם לאוו יבואו בעצמם לאסוף את מספר האנשים הדרוש. כשנודע הדבר למשטרת הגיטו, בפחדם כי יתפסו גם מבני משפחותיהם, אספו בעצמם 300 איש ומסרום לרוצחים הגרמניים. תיכף אחרי זה באו גרמנים בלתי ידועים ודרשו 14 חתולים שצבעם מוכרח להיות צהוב, שחור ולבן. הם קבעו זמן של יממה למסירת החתולים ואם לאוו יחייבו את ראשם 14 יהודים שימיתום ביריה. האכרים שהוציאו את הלבנים מהבתים השרופים בגיטו, הכניסו בעד סכומים פאנטאסטיים את החתולים. הדבר הזה הרגיזם עד למאוד, בהיותם בטוחים כי זהו מן הנמנע. ואז הרשו לעצמם יד חפשית בגיטו והשתוללו כאוות נפשם. החלו לדבר על פעולות נרחבות המתקרבות. אחדים קבלו פתקאות כי יש להטמין יפה את הבשר וזה הובן כי יש להכין מחבואים. התחילו לחפור חורים וכל מיני מקומות מחבואים. פועלי הטלפון הביאו לי פתקא ביידיש, כי יזהרו מפני האקציה לילדים.

באמצע השוק היה אצלנו מרחץ לילדים. הכינו אמבטיות מלאות מים רותחים. האמהות צוו להביא את ילדיהם לרחצם, האחיות הסאדיסטיות היו מקושטות ולבושות לובן, בחביבות ובחיוך על שפתותיהן קבלו את הילדים הקטנים עד גיל 5 וזרקום לתוך המים הרותחים. קולות הצעקה של הילדים והאמהות עוררו זוועה, אולם הסאדיסטים החרישו את קולות התינוקות על־ידי תזמורת שניגנה והשתיקה את הצעקות. ׳

הנוער התחיל לחשוב על בריחה ליערות. הוקם מעין דואר וקשר בין יערות דאראוו, טשערעגאן וקוברין. לו נתפס שליח כזה, היה דמו בראשו. אבל השליחים קיימו קשר חי ועליהם היה להוציא את הנוער מקוברין. הדבר נודע להורים, למועצה היהודית והחלו לשכנע את הנוער כי לא צריך ללכת לחפש את המוות; בגללם עלולים הגרמנים לשרוף את כל העיר. במקום זה יש ללכת לסדנות עבודה, המבטיחות את החיים ואפשרות של קיום. הנוער החליט לחכות עוד זמן מה. בינתיים עשה השלטון הסאדיסטי מה שרצה וההשתוללות גדלה ביותר. אספו יהודים וכלאום במאסר. אחד נתפס בעזבו את הגיטו,

השני עבד אצל גרמני ולא התנהג כראוי לפי דברי הגרמני, אחד הוליך שולל גרמני, נערות נתפסו, בהביאן אוכל מאנטיפולי לאחיהם שבמחנה. יש כאלה שנאסרו בהביאם גזרי עץ אחדים לגיטו, מישהו הכניס בקבוק מים. כל „הפושעים" האלה רובם נדו:. פלוגות גדולות של יהודים נותקו והועברו מגיטו א' למחנה המרכזי בברוני־גורי. בכל שבועיים חזרו לגיטו לבקור של שעתיים, אולם מעוצבנים ומזועזעים, ללא מלה בפיהם.

אז הוברר והובן לנו כי הם קברנים. זמן רב שתקו, עד שנפגעו גם הם ואז התחילו לספר: מביאים לברוני־גורי יהודים מכל רחבי פולין וממיתים אותם שם. לעתים רחוקות היו מתאוננים כי רע להם במחנה, כשהורשו לבקר אצל בני המשפחה הביאו ג"כ משהו. הגרמנים דמו אז לעלוקה המוצצת את הדם ואומרת הב, הב. צריך היה לתת בלי סוף והם ידעו לקחת מכל הבא ליד. כנראה שהמועצה היהודית לא היתה בקיאה בדבר ולא האמינה שישמידו את כולנו. לא נכונה היתה הסברה, שאם יפטמו את הגרמנים בכל טוב ויעשירום, לא יצטרכו לשתות דם יהודי. היהודים הסכימו והתרגלו להוראות הקומנדנט, כי עליהם להסיר את כובעם בפני כל גרמני ואז לא יתנפלו על יהודי. הגרמנים שגורה היתה בפיהם האימרה, כי במשך 14 ימים תהיה מוסקבה גרמנית, וכשהשאירו בתי־קברות זרועים בדרך למוסקבה מה גדל חרונם וזעמם. עם תבוסתם הגדולה והנוראה על יד סטלינגרד ב־4 לפברואר 1943, החלו לכלות את זעמם בנו. כחיות טורפות החלו לטפל בנו. הטיהור האמיתי נעשה 3ימים אחרי תשעה באב 1942.

האסון חל בשבת, ב־4 לפנות ערב הוקפו הגיטאות, העיר וסביבתה ע"י שוטרים פולנים ואוקראינים ולגיטו חדרה פלוגה גרמנית במלוא תחמושתה. הפקודה היתה לגרש את כל היהודים ולרכזם על יד השער. קמה מהומה, אנשים דרסו אחד את השני. בליל של קולות וצעקות לעזרה, קול בכי ויבבה של ילדים ופקודות הרוצחים: קדימה!

משפחות משפחות, עשרים בשורה. שורה אחת ימינה ושניה שמאלה. פוקדים וסופרים ולרגל הערבוביה והחפזון נדחפו כל העומדים שמאלה. שמאלה! נשמע הקול הפוקד — למוות. מישהו מרים את רשיונו, כרטיס המעיד כי הוא בעל מקצוע. מתחנן הוא כי יהודי מועיל הנהו. יריה אחת מפילה אותו מתבוסס בדמו. לא שמו לב לכרטיסים, כי הרוצח פאנצער הכיר אישית את בעלי המקצוע, הוא ניתקם ממשפחותיהם בחוזק יד והעבירם ימינה. הקולות גדלו, יללות והתיפחות חרישית מלאו את המקום שהיה לחרדת אלהים. אנשים החלו לרוץ, כדורים עפו וזמזמו. רבים השתגעו, רצו והפילו את עצמם לבארות, אלה שהיו בהכרה צלולה התקרבו בזחילה למחבואים שהוכנו. אמי היתה אז בחיים ורציתי להצילה ורק למענה הסתתרתי במחבואי. דרך החורים והסדקים נישאו אלי הצעקות וקולות הזוועה שהסעירו את נפשי. הלילה היה אפל וקר. רעדתי מקור וכאילו הורדמתי בסם שינה. וכך בשכבי המומה למחצה, שמעתי הכל והקשבתי לקולות כל כך ידועים לי.

סידרו אנשים ימינה ופקדו לשכב על הקרקע מבלי זוז ואלה שנאספו שמאלה גורשו מהגיטו.

קולות מזעזעים החרידו את חלל האויר: אנשים נפרדו מרחוב ראטנער ומחייהם, המלים רוצחים! וקריאת „שמע ישראל!" מצלצלות ומהדהדות באזני עד היום. אני מקשיבה, כיצד מגרשים ומכניסים את ההמון לשקולנה, בגיטו ב'. קמה שם בהלה, ב־3 בלילה גרשום מהבתים וצוום לשכב על הקרקע במנוחה ואם לאו יומתו. הכל הולך ומשתתק, נשמע רק קול הרוצחים הפולנים הצוחקים ומשוחחים להנאתם. במשך

כל הלילה אינם מפסיקים לירות, כדי להפיל פחד מסביב. האיר היום ושוב נשמעו צעקות ופקודות גרמניות. הם נכנסו לגיטו א'. הם תרים אחרי המחבואים וגילו רבים מהם. במכות ויריות גילו את היהודים שהעיזו להתחבא. מאחורי כתלי שמעתי, כשהוציאו משפחה ולפי הקול הכרתי את מענדיל בן השוחט. הסדיסטים שאלוהו: מפני מה הסתתר? החל לענות ולהתחנן שימיתוהו, אבל לא את אשתו וילדו. ביריות אחדות חסלוהו.

אבדתי אז את הכרתי. אולם כשנשתתק הכל שוב, שבה אלי הכרתי ושאון גדול הגיע לאזני. החלו לגרש את כל אלה שנמצאו ברחוב שקולני. אלה היו קולות עמומים וחלשים של צאן המובל לטבח. הם הועמדו בשתי שורות כחיילים. בראשם הלכו שני אנשי ס"ס, אחריהם הרבי זכרונו לברכה, ואחריו ההמון. צרפו אליהם גם חלק משוטרי הגיטו, שכבר לא היה צורך בהם. חיברו אל הקהל המגוון חלק מהמועצה היהודית. כמו בהמות ועגלים הטענו במכוניות משא והועברו לברוני־גור, במקום שהוכנו מראש בורות הסיד. מחמת הצפיפות והמרחק הרב גוועו ומתו רבים בדרך. כשהורדו מהמכוניות והובאו לקברים, פנה המורה אלקון אל הרוצחים, באמרו שהוא רוצה להרגיע את היהודים. הסדיסטים הרשו לו לדבר. דומיה השתלטה מסביב, כשראה הקהל את המורה אלקון.

אולם במקום לדבר אל היהודים, פנה אל הרוצחים ואמר להם שהם הפסידו כבר המלחמה, מפני שנטפלו ליהודים, הוא חרפם וגידפם ככלבים ויריות אחדות שמו קץ לחייו. נשמעה פקודה להתפשט ערומים. האומללים נחלשו כל כך מפחד שנשמעו לפקודה.השכיבום שורת אנשים חיים על שורת מתים כדגים מלוחים בחבית. לא כולם היו מתים, רבים מהם רק נפצעו באופן קל. הקבר התרומם, הדם זרוף למעלה, תסס והרווה את הסביבה ההיא.

מסביב עמדו כמאובנים הקברנים, פועלי המחנה הקוברינאים שמלאו את הבורות וכיסו בעפר את מחמדיהם, נשיהם וילדיהם. מי שהכיר את קרוביו, אסור היה עליו לגלות סימני צער כי תיכף היו מצרפים אותו לתוך המתים בקבר. למחרת אחרי השחיטה נכנסו גרמנים אחדים לתוך הגיטו. שוב פרצו מהומה וריצה, כי הלא באמצע היום על כל האנשים להמצא במקומות עבודה. האנשים שנשארו בחיים התהלכו כצל, מבולבלים ומדוכאים. המשטרה הפולנית והאוקראינית שתתה לשכרה ובשמחה ובזריזות הלכו לחפש מסתתרים. אלה שנתפסו על ידם הובאו לרחוב קלאשטארני בביה"ד הפולני לשעבר. שם פעל מטה ההשמדה עם פאנצער בראש ובו במקום נורו עשרות יהודים.

אנשי החברה קדישא אספו את הקדושים והביאום לקבורה בבית הקברות שברחוב פינסקר.

בשעת הקבורה ראו שאצל המומתים נקטעו אצבעות. החלו להשגיח על הקברנים ונטפלו אליהם כי הם מעלילים; אולם הגברת האצילה מרגרט טערקל עמדה לימינם, כי יתנו להם להמשיך בתפקידם. בבית הקברות הראו לה כי קובר מתים משוחח עם מתה הטוענת וצועקת כי כואבת לה הבטן. הגיעה הגברת מרגרט טערקל והעמידה את הפצועה, הוציאה אקדוח וירתה בה, כך נגאלה הפצועה מחבלי גסיסה.

הסדיסטים האלה חיפשו כל היום בבגדי ההרוגים שהתגוללו בעיר וסביב לה. כעבור ימים אחדים הורשו כל פועלי המחנה לבקר בעיר. כשנכנסו לגיטו

וראו כל מה שהתרחש, גדל המספד והבכי. אף אחד מהם לא מצא את בני משפחתו היקרים, הבתים נתרוקנו, כי הכל נשדד ע״י הרוצחים.

מברוני־גור הביאו את בגדי הנרצחים, בתור מחסן שימש בית הכנסת הגדול. הוזמנו פועלות מהגיטו למיין את הבגדים והנעלים. לא אחת חזרה, כשדעתה נטרפה עליה, בהכירה בגדי קרוביה.

אחרי ימים איומים כאלה התחזקתי ופניתי ליערות. חפשתי מישהו שיצטרף אלי ולא נמצא אף אחד, חוץ מאמי שהלכה אתי ונדדה ביערות 3 חדשים. היא לא יכלה להחזיק מעמד, הצער, הפחד והטלטולים המתמידים, הלכלוך, הרעב והצמא החליאוה. ובכן חזרה לגיטו לקבל עזרה רפואית. ואז החל החסול בקוברין. 8 ימים התחבאה במחבוא ושוב הצליחה להגיע למקום שממנו העבירה פרטיזן אלי. אולם מפני מרגל שנזהרתי מפניו לא יכלתי לגשת אליה והיא נתפסה יחד עם בחורה בת 18. הפרטיזנים המדומים הביאו גרמנים והם המיתום. ככה סיפר לי הפרטיזן מהכפר קאטאשי, שהעבירה מקאטאשי לכאדיניטש. היא סיפרה לו, שעל יד השער פשטו מעליהם את בגדיהם ודם נשפך במשך שמונת הימים ששכבה במחבוא בחושך ובמצוקה. הם לא ידעו ולא הבחינו בין יום ולילה. כל הזמן נשמעו רק דפיקות ויריות בלתי פוסקות וגלגלי עגלות שבהן העבירו רכוש יהודים שנשדד.

ספרו לי האכרים מהכפרים הסמוכים, כי אילצו אותם לחפור קברים באורך 50 מטר ורוחב 10 מטר. מבוהלים עמדו וחפרו, בהאמינם כי הקברים נועדו לבני משפחתם. דרכם של הגרמנים היה אז להשמיד כפרים שלמים, לבער את קני הפרטיזנים. עוד טרם האיר הבוקר, הובאו לכאן ערומים כל אותם היהודים שנמצאו במחנה ליפעסי. אח״כ הובאו ערומים יהודי הגיטו ונורו, שורה של אנשים חיים על שורת מתים. כשהתמלא הביר, מיד האיץ הקומיסר פאנצער באכרים למלאותו עפר ולכסותו. במשך ימים ולילות היו האכרים בוכים בלילות מתוך שנה ומתחננים. באזני שמעתי, איך אחד האכרים בכה וצעק: הם מתחננים, עד כמה הם סובלים, אלה הם פצועים ולא מתים. הם סיפרו לי, עד כמה נורא היה הדבר: אחרי שהבור התמלא, התרומם גל בקבר. דם זרם והאכרים צוו למלא עפר.

במשך כל החורף חיפשה המשטרה וגילתה יהודים פליטים שהסתובבו אחרי צאתם מהמחבואים. הם הובלו לכלא ואח״כ לקבר האחים. קומיסר המחוז השאיר 79 בעלי מקצוע והתעלל בהם במשך כל החורף ובאביב שנת 1943 פתח בעבורם את הקבר ההמוני. בין ה־70 נמצאה אשה וילד קטן. הרוצחים בעצמם כנראה חסו עליה ולבסוף חסלום. על כל רחוב מאחורי העיר הדביקו שלט כי העיר טוהרה מיהודים.

באביב 1944 פתחו את קבר האחים ושמו שורת עצים שיצקו עליהם בנזין ומלמעלה גופות אנשים. כך שרפו את הגוויות שלא ישאר זכר ושריד ממעשי הפראות שלהם.

כך נחרבה עירי קוברין, ומחציתה השניה נחרבה ע״י הגרמנים בנסיגתם האחרונה מפולסיה בשנת 1944. עד ששוחרר האיזור על־ידי הצבא האדום.

ג. ביל

השואה

עם כל אי־הנעימות שיש בזה מוצא אני לחובתי לספר לקוראי הספר על כל הסבל והיסורים שעלו בחלקו של גאֶטו קוברין. חושב אני זאת לחובה קדושה, משום שלעתים קרובות הייתי שומע מהמעונים והנרדפים בגאֶטו את דאגתם וחרדתם על כך שחוויותיהם תצלולנה בתהום הנשיה ולא יישארו להם שם וזכר בין החיים, ומשאלתם היחידה היתה שכל עינוייהם וצרותיהם, שכל האפופיאה של הקדושה והגבורה יזכרו ויגיעו לילדיהם, אחיהם ואחיותיהם בכל העולם. ידעו נא ויספרו לבניהם ולבני בניהם מה שהאשמדאי החום עשה לאבותיהם ולאמותיהם, ויישארו לזכרון לדורות רבים, בעיקר המומנטים של גבורה וקידוש־השם שיהודי קוברין רשמו במגילת הכליון. ייוודע לעולם מפיות המעטים שעלה בידם להנצל מהשמדה, כי האויב זמם לא רק לדכא ולעייף את הגוף ורק לאחר מכן לתת את מהלומת־המוות האחרונה, אלא מטרתו היתה להשפיל את קרבנותיו גם מבחינה רוחנית ומוסרית, בעוררו בהם את האינסטינקטים השפלים ביותר, כי אמר האויב בלבו שע״י כך לא יימנעו רבים מהם להקריב אפילו את הקרובים להם ביותר ובלבד שימלטו את נפשותיהם. אך מזימה שטנית זאת שרקם האויב הארור לא הצליחה.

את זאת חפצו קדושינו למסור לכם, ואני ממלא בזה את צוואתם.

ידידים יקרים! הרשו נא לי לחלק את תולדות הגאֶטו בקוברין לתקופות אחדות. כל תקופה אינה אמנם אלא פרק־זמן קצר, אולם לפי מספרן של הרדיפות, ההשפלות וההשמדות הן מהוות את הפרק הטראגי ביותר של המרטירולוגיה היהודית. בודאי כל מה שיסופר בזה לא יהיה אלא כטיפה מן הים מכל מה שקרה והיה, אבל אני עושה זאת לפי האמצעים הדלים שברשותי ככל שידי מגעת.

כניסת הגרמנים לקוברין אירעה ביום 24 ביוני 1941. אור ליום 22 ביוני התעוררה העיר לקול נפץ איום, בדומה לזה שהיה בספטמבר 1939. ההשתוממות היתה עצומה. שום אדם לא חפץ להאמין, כי ההפצצה באה ממטוסים גרמניים. רבים חשבו כי אלה הם תמרוני הצבא האדום. אך האשליה הזאת לא ארכה זמן רב, משום שעוד ב־7 בבוקר התחילו להגיע בכביש הבריסקאי המכוניות הדחוסות ועגלות־המשא הראשונות ובהן המשפחות הרוסיות המפונות מהעיר המופצצת. מיד התברר מה מתרחש. בשיחה קצרה עם אחד הבאים, שמחמת סיבוב מהיר נפגעה מכוניתו ואחדים מהנוסעים בה נהרגו ואחדים נפצעו קשה, סיפר לי, כי לבריסק היו מגיעים יום־יום קרונות עמוסים כדורים משטח הכיבוש הפולני והיו חוזרים טעונים תבואה. אך באותו יום הגיעו בקרונות המוסווים במקום כדורים חיילים גרמניים ומיד קפצו מתוכם במלוא תחמושתם ותפסו את מסילת־הברזל לכל ארכה. מאז ואילך ומהקרבנות הראשונים של ההפצצה וההרוגים בתאונת המכונית מתחיל בשביל יהודי קוברין הפרק רב התלאות והיסורים.

באותו יום, ז. א. ביום א׳, פונו רוסים רבים, המפלגה, נ.ק.וו.ד. ומוסדות רבים אחרים. ברכבת אי אפשר היה להמלט, ומעטים מאוד יכלו להמלט במכוניות. רבים היו סבורים, כי בעוד שבועות אחדים ישובו הרוסים. המהנדס לווינזון, חתנו של פאריקל משקולנה אמר: „אני מטיב להכיר את הגרמנים. אלמלא הייתי בטוח שהרוסים יחזרו בקרוב, הייתי מתאבד״. בלילה עוד גילה הצבא האדום התנגדות ליד קוברין, ולמחרת ב־11 בבוקר נכנס הצבא הגרמני לעיר.

אנשים הגיחו ממחבואותיהם וברגשי פחד וסקרנות הביטו לזרם הענקי שנהר מזרחה. כניסת הגרמנים עברה בלי שום אינצידנטים עם יהודים. הם הסתדרו ארעית בבתי יהודים. פרצו את המחסנים הרוסיים הגדולים ורוקנו אותם. הגרמנים עמדו מרחוק והתיחסו לכך כאילו באדישות. והכל פשטו את ידיהם בשלל, יהודים ולא־יהודים. והאנשים סחבו: עורות, לבנים, בדים, פח, כלי זכוכית, סבין, טבק, ומאמברי המזונות הוציאו קמח, סוכר, קפה, שמן וכו׳.

ביום השלישי הראתה קבוצת חיילים גרמניים את יכולתה. בבוקר השכם הציתו את בית־המדרש „חיי אדם" שברחוב קוברינר וגם בתים אחרים. אפשר היה לכבות את האש, אך הגרמנים לא נתנו. התלקחה דליקה עצומה שהקיפה את הבתים הסמוכים. כך עלה באש הצד השמאלי של „הרחוב הקובריני" והסמטאות הקרובות, מביתו של אֶלי בער עד המסגר החרש, ולצד ימין — מביתו של פריידקס עד אוטשה סלון — גם הסמטאות הקרובות וכל הרובע מרחוב רטנר, אולינה עד אחרי בית־המדרש הרטנאי. משפחות רבות נשארו בלי קורת גג. לאט לאט הסתדרו איך שהוא אצל קרובים ומכירים.

אלה היו הימים הראשונים של הכיבוש הגרמני, הכיבודים שכנופיית השודדים ההיטלריסטיים כיבדה אותנו בהם.

האופנסיבה הגרמנית התקדמה יותר ויותר לפנים רוסיה. כל יום היו רואים עוברות בעיר מכוניות־משא ענקיות ובהן מאות ואלפי חיילים רוסיים שבויים, קרועים ובלויים, רעבים וצמאים, שנשלחו לגרמניה כעבדים. לא יצאו ימים מרובים והתחילו לקחת את היהודים לעבודות־כפיה. מדי בוקר היו מתאספים מאות יהודים לפנת בית העיריה ומשם היו שולחים אותנו קבוצות־קבוצות לעבודה. היינו עובדים בניקוי העיר ופסי הרכבת. תחילה היינו מקבלים בשכרנו חצי קילו לחם תמורת יום עבודה. ברבות הימים כבדה העבודה. התחילו לסחוב לעבודה בסלילת כבישים, שם היו עובדים 10 שעות ליום בלי הפסקה וגם הוכו. לפיכך פחת מספר הפועלים.

כעבור שבועות אחדים באה גזירה חדשה. גאַרבר, שהיה שולח לעבודה, קיבל את שמותיהם של כל הגברים מבני 16 עד 55, וסידר שכל אחד יעבוד לפי התור. המפקדה הגרמנית קבעה את מקומה בקוברין. הנציג היהודי שם היה סאַנינה (שנורה לאחר שבועות אחדים). על ידו ניתנה הפקודה ליצור את מועצת היהודים שעליה הוטל להיות המקשרת בין היהודים ובין הגרמנים. המוסד הזה לא נבחר ע"י התושבים היהודים, אלא אושר לפי הוראות. כיו"ר מועצת היהודים כיהן אנגלוביץ עם שני עוזריו הקרובים אבראשה הרמן ומשה פוקסמן. מועצת היהודים מנתה 24 חברים, שענדו לזרועותיהם סרטים לבנים ועליהם הכתובת „יודנראט". בין שאר חברי המועצה זכורים: בנו של אנגלוביץ, מאיר סאוויצקי, המהנדס לווינזון, המהנדס יארושאֶוויץ, יאנקלה „הפולני", טננבוים בעל בית המסחר לברזל, דוד היימן, ראובן מרגלית, יודל גולדין, ד"ר מילנר, איזיק קופיצקי, טננבוים האכספדיטור, מרת פריבולסקה, המורה ניצקין ואחרים.

בהתפתחותה המאוחרת מנתה מועצת היהודים יחד עם המיליציה והפקידים כמאה איש. ליד המועצה היתה קיימת לשכת עבודה שטיפלה באספקת פועלים לגרמנים במחנות הכפיה וגם בהרשמת פועלים מקצועיים. כן היה מתפקידה של המועצה למלא את דרישות הגרמנים. ודרישותיהם נהיו מפעם לפעם מחוצפות יותר ויותר. הוטל על המועצה לסדר את כל הגרמנים הנמצאים בעיר, לספק להם מיטות, כלי־לבן וכלי־מטבח. לתכלית זאת היתה המועצה יחד עם המיליציה מחרימה כל מה שמצאה לנחוץ. כך נשדד מהיהודים כל מה שהיה לו ערך כלשהו. שלוש פעמים הוטלו קונטריבוציות בכספים וכן בכסף ובזהב.

אחר כך נלקחו פרוות החורף, מכונות תפירה, אופניים וכיוצא בזה. היה רע ומר, אבל על דעת אחד לא עלה מה צפוי בעתיד וכי יכול להיות עוד יותר רע.

בחודש ספטמבר הגיעה לקוברין המינהלה האזרחית, או כפי שנקראה „קומיסאריון האזורי". אנשים התנחמו, כי עתה עם חילופי השלטון אולי יוקל מעט. לא פיללו כי עתה עם בואו של השלטון האזרחי יתחיל ביצוע התכנית ההיטלריסטית המחושבת בדעה צלולה להשמיד לאט ומתוך חישוב מדוקדק, לדכא ולדכדך את הגוף והרוח לפני הנחתת המהלומה האחרונה.

השלטון בקוברין היה בידי בני־בליעל צעירים אחדים בני 24—30. כמושל המחוז שימש בריון בן 24 בשם פאנצאֶר, עוזרו למעשי־רצח קאָבאַלניק והמומחה לעניני יהודים הופמן. סודרה הרשמה של כל היהודים. ליד בית מאנקה בפינת השוק בשקולנה עמדו יהודים שעות ארוכות בתורים כדי להירשם. היחידים שהורשו לעבוד בחנויותיהם היו בעלי המקצוע. הם קיבלו רשיונות וע"י כך שוחררו מעבודות כפיה.

בבוקר אחד התחילו לחטוף יהודים. רבים נלקחו מבין המחכים בתור להירשם. הואיל והיה יום גשם והמרצחים לא חפצו להירטב, לא חיפשו הרבה וחטפו מכל הבא ליד. כ־150—180 יהודים הודחקו לתוך מכונות סגורות והוסעו לכביש הבריסקאי.

דודי מושקה עבד אז בכביש הבריסקאי, במרחק 4 קילומטר מהעיר יחד עם קבוצה בת 60 איש. כשנודע להם מה קרה התחבאו בחורשה סמוכה. משם שמעו כ־200 יריות. שום איש לא רצה להאמין, כי נורה בנו, אביו, או אחיו, ושום אשה לא העלתה על דעתה, כי אמנם בעלה נורה. חפצו לחיות באשליה כי זה אי־אפשר, אף על פי שבאו נוצרים וסיפרו כי לא רחוק מהכפר פאטריקה מזדקרים מהאדמה אברים של בני אדם. אלה היו הרציחות ההמוניות הראשונות של יהודי קוברין. היה נורא לראות את יוכה הקצבית מהלכת ברחוב שקולנה ומורטת את שער ראשה בקשרה מספד על בנה בנימין שנספה יחד עם ה־180. בתוכם היה גם דודי יום־טוב ביל, פוליאק בנה של חנונית, טננבוים בנו של בעל החנות לברזל, המורה פאלבסקי, חבר מועצת היהודים ונערים בני 15—16.

המרצחים ביקשו ממועצת היהודים לציין להם שניים מהיהודים האמידים ביותר. לאחר שציינו להם את אנטופולסקי ואת וויינגארטן בעל החנות לאריגים, באו אליהם במכוניות־משא ושדדו מהם כל מה שהיה להם.

אותו שלטון רצחני גזר לענוד טלאים צהובים בצורת מגן־דוד, או טלאי עגול ברוחב של 10 סנטימטר. והואיל וקוברין שלנו היתה מאוכלסת ב־8000 תושבים יהודים, אין תימה שהעיר עמדה בסימן הצבע הצהוב. חובת הטלאי הצהוב היתה חלה על כל היהודים מבני 10 ומעלה. היה ברור, כי סידור גאֶטו ליהודים הוא בלתי־נמנע, ואמנם לאחר שבועיים הוקם הגאֶטו.

אנשים התחילו לחפש קורת גג מעל לראשיהם, חדר, פינה להניח את הראש. בתי המדרש התמלאו עד אפס מקום. את מקום הגאֶטו סימנו השלטון האזרחי והעיריה. הגאֶטו הקיף את הצד השמאלי של רחוב פוצ'טר, כל רחוב ראטנה, הרחוב הקובריני, הצד הימני של רחוב קינדלר, הצד השמאלי של רחוב פינסק מבית הקולנוע של אַברם עד בית הקברות הישן. משם והלאה הקיף הגאֶטו את רחוב בריסק משראָדנה עד רוסטובסקי, רחוב שקולנה ומשם עד קלאשטורנה. במשך זמן־מה היה מצורף לגאֶטו גם חלק מרחוב פילסודסקי, מקלאשטורנה עד הנהר וגם הרובע של הצד הימני של קלאשטורנה. אבל אח"כ נצטוו היהודים לצאת משם.

ליד מועצת היהודים נוסדה ועדה שתפקידה היה למצוא דירות למנושלים. אלה שבתיהם היו בתוך תחומי הגאטו הכניסו אליהם קרובים ומכירים. מובן מאליו כי הצפיפות היתה אין לשער, 5—6 נפשות בחדר אחד. את הרהיטים היו מוכרחים להעמיד באורוות וברפתים או להשאיר פשוט ברחוב. בכל חדר הוכנסו 5—6 מיטות.

הרוב הגדול של היהודים התפרנס אז ממכירת שארית חפצים. באותו זמן כבר היה אסור לנוצרים להיכנס לביתו של יהודי או לסחור אתו. הז׳אנדארמריה הרצחנית יחד עם המשטרה האוקראינית היו משגיחים יפה, ואם ראו יהודי מדבר עם נוצרי או נוצרי נכנס לביתו של היהודי, מיד היו עושים בדיקה חמורה ומרוקנים את הבית ולא היו משאירים אלא ארבעה קירות חשופים בלבד. בדיקה כזאת נערכה אצל מושקה מורוז, תופר הגמשים, ונלקחו ממנו אפילו כלי־המיטה.

בלילות שהיו עוד חמים היו מתאספים שכנים בחצרות ובסמטאות ומבלים עד שעה מאוחרת בשיחות על דא ועל הא, מספרים על המאורעות האחרונים, משווים את הגרמנים משנת 1915 לאלה של היום. עם בוא החורף הורע מצבנו הרבה. לא היתה כל אפשרות להתחמם. ואם מישהו ניסה להצטייד במעט עצים להסקה, פונה הבית מיד על ידי הז׳אנדארמריה.

באחד הימים יצאתי עם יודל זלצמן לכפר קרוב בכביש הבריסקאי. לפני שהלכנו הסירונו את הטלאים הצהובים. לפנות ערב חזרנו. בהתקרבנו לבית החולים ראינו קבוצת אנשים ענודים טלאים צהובים משרכת דרכה באמצע הרחוב. לאחר מכן נודע לנו, כי זקנים, נשים וילדים אלה המחזיקים סלים בידיהם ונראים עייפים וכושלים גורשו מעיירותיהם ביאַלוֹאֶז׳ ויאַנאֶבקה. חלק אחר מהמגורשים הובא לפרוז׳אָנה שהוגדרה ע״י הגרמנים כ„מדינה יהודית״. האומללים הוכנסו לבית הגימנסיה ומשם חולקו ע״י מועצת היהודים בין אנשי קוברין בגאֶטו.

יום אחד הוציא הקומיסאר גזירה חדשה: לאסוף את כל הזקנים ובעלי־המום ולשלוח אותם לפרוז׳אֶנה. מועצת היהודים ריכזה כ־200 איש חולים, זקנים ומחוסרי בית בביה״ס העממי ומשם הוצאו במכוניות סגורות תחת משמר חזק של שוטרים אוקראינים. פשיטא שגזירה כזאת לא עברה בלי מחזות קורעי־לב. כשנלקח לעבודה בנו הנכה של בנציון קאָזשוך, לא חפצה אשתו הצעירה להפרד ממנו ונלוותה אליו. כן נלוו מרצונם הטוב ללקוחים לעבודה רבים מבני ביאלוואֶז׳ שנשארו מחוסרי־בית, ברצותם לעבור לפרוז׳אנה. לאחר ימים אחדים נודע כי כל אלה נורו ליד הכפר „אמאֶנין״, במרחק 5 קילומטרים מהעיר. ביניהם היו רבקה ה„בעלבתית״, שני בניו של אפלבוים הצלם, מאזורסקי מהסבון ורבים אחרים.

זה היה הטבח השני ביהודי קוברין.

לגזירות ולצרות לא היה סוף. כל יום משפטי מוות חדשים, קונטריבוציות והתעללויות. לא נתנו ממש להרים את הראש. גזירה אחת באה בעקב חברתה. אי אפשר לפרט את כל האסונות שהתרחשו. אני רוצה רק לציין מקרה מיוחד של הסעת קבוצה בת 20—30 איש עם עדר צאן וסוסים לקוֹבאֶל. נמצאו אפילו מתנדבים לתפקיד זה. עברו שבועות אחדים ומהאנשים לא הגיעה כל ידיעה. שוב ירויים. בו בזמן הגיעו אלינו שמועות על שחיטות סיטוניות של היהודים בקובאֶל ובסלונים. באותם הימים בשלה התכנית על ייסוד ממשלה אוקראינית עצמאית כביכול תחת חסותם של הגרמנים. ברחובות התחילו נראים כרוזים לרצוח יהודים, משום שהיהודים אשמים בכל: יהודים הם קומוניסטים, יהודים הם מחרחרי מלחמה, יהודים הם מציתי העולם. ופקודה יצאה האוסרת לצאת מחוץ לתחומי

הגאֶטו. כן נאסר לעבור מהגאֶטו שברחוב שקולנה לגאטו השני שברחוב ראטנה. רק למיליציה היהודית הורשה להעביר כמה אנשים יחד מגאֶטו לגאֶטו.

החורף שהגיע היה קר ביותר, ובזאת עוד הוגדשה סאת יסורינו. אנשים קפאו מקור בכבישים וליד הקסרקטין בחפירת התעלה. לעבודת התעלה היו צריכים לקום ב־5 בבוקר וללכת ברגל כ־15 קילומטרים בקור ובחושך. כך נמשכו והלכו הימים האפלים של צער ואסון בלי קו אור וקורטוב נחמה.

מפעם לפעם היתה מגיעה ידיעה עמומה מהחזית הרחוקה במזרח, מקום שם נאבקו כוחות עצומים במלחמה לחיים ולמוות. אז היה מנצנץ ניצוץ חיוור בלבותיהם של המעונים עד מוות ומבטיהם הדעוכים הופנו מזרחה ברטט קודר, אולי אף על פי כן תבוא הגאולה...

ועתה הבה נשים עין על החיים בקוברין מחוץ לגאֶטו. הרי החיים בקוברין לא אפסו עם העדרם של היהודים ונשארו שם רוסים ופולנים.

בניגוד לזמנים הסוֹאֶטיים שאז היו קיימים קואופרטיבים ממשלתיים, צצו עתה חנויות רבות של נוצרים. כל ה„רינאֶק" התמלא בתי־עסק מכל המינים: מכולת, גלנטריה, ברזל וכו'. סחורות הוברחו הנה מפולין. אך המסחר הנוצרי לא ארך הרבה. בראשית השנה פקדו הגרמנים לסגור את כל החנויות האלה.

יהודים קיימו יחסים טובים עם מכיריהם הנוצרים. סיבת הדבר היא ששני הצדדים היו זקוקים זה לזה. עקב הבדיקות שנערכו אצל היהודים ע"י הז'אנדארמריה הגרמנית וכן מפני החוק להחרמת חפצים כגון: פרוות, מכונות, אופניים ודברים בעלי־ערך אחרים, נהגו היהודים להחביא את חפציהם אצל מכיריהם הנוצרים. חוץ מזה לא הושיטו הנוצרים שום עזרה ליהודים. הנוצרים השלימו, אולי מתוך פחד, עם המחיצה שהקימו הגרמנים בינם לבין היהודים. היו אמנם מקרים של יחס הוגן יותר, אך אלה היו מקרים נדירים ויוצאי־דופן.

התקרבה ראשית השנה החדשה ואתה באו שינויים רבים בחיי הגאֶטו. בעלי־מלאכה יהודיים לא הורשו עוד לעבוד בסדנאותיהם. זאת היתה מהלומה קשה מאוד. נשלל מאתנו המגע הישיר האחרון עם האיכר שהיה אז המפרנס היחידי של העיר. הגרמנים החליטו להקים „אַרטל" גדול בו יעבדו יהודים תחת פיקוחה של מינהלה נוצרית. לצורך זה בחרו בבנין הגדול של בתי־הספר היהודיים בסוף רחוב פוצ'טר שגבל בגאֶטו. מועצת היהודים נצטוותה לספק פועלים וניגשו לסידור המפעל. רוכזו כאן אנשי כל המקצועות שהיו בקוברין: מסגרים, פחחים, סנדלרים, חייטים, עושי חבלים ומברשות, נגרים, תופרי־גמשים, שענים, צלמים ושאר המקצועות שיכלו להפיק תועלת מהם. תחילה נאלצה מועצת היהודים לשלוח שמה פועלים בדרך כפיה, משום שבזמן היווסד הארטל טרם נאסר על בעלי־מלאכה יהודים לעבוד מחוץ לתחומי הגאֶטו, ומובן שכל אחד העדיף לעבוד באופן עצמאי מאשר להיות כפות לארטל. מנהל הארטל היה הפולני מיחטא, לשעבר מורה לציור בגימנסיה. למפקח על בעלי־המלאכה היהודים מונה פישמן (הסוכן של מכונות זינגר). באותו זמן סידרו הגרמנים שיעורים ללימודי מלאכה בשביל הנוער הנוצרי. ולהתמחות היה עליהם בארטל היהודי. לכל בעל מלאכה ניתן שוליה ועליו היה לתת התחייבות בכתב להקנות לו במשך שנתיים את המקצוע. עקב הפקידה החמורה שכל הפועלים חייבים להירשם וכן מפני השמועות כי יסודרו שני גאֶטאות א' וב', ז.א. לבעלי מקצוע ולשאינם בעלי מקצוע, הסיקו אנשים את המסקנה, כי עם ההתעסקות באיזו מלאכה יוכלו לתת את פדיון נפשותיהם. לפיכך חשב כל אחד על הדרכים בהם יוכל להירשם כבעל מקצוע או איך לחדור לתוך הארטל. לתכלית זאת היו משחדים את

מנהל לשכת העבודה אופנאלסקי שהתלבש באצטלא של „פולקס דויטשה", ואת מנהל הארטל מיחסא. לעומת זאת הנהיג מושל הארטל הגבלות מסויימות בשביל הפועלים היהודים, באופן שלא כל בעל מקצוע היה יכול לקבל רשיון לעבודה. בני המשפחות העשירות ידעו להסתדר וקיבלו תעודות של בעלי מקצוע. הדבר נעשה בתיווכה של מועצת היהודים או ע"י מתן שוחד בדרך ישירה. סוחרים בני סוחרים נהיו לפתע פועלים, ומבעלי מקצוע וותיקים נשללה הזכות לעבודה. כל השיחות בבתי היהודים נסבו עתה על הנושא, כיצד לקבל תעודת בעל מקצוע. אלה שלא היתה להם אפשרות לכך, התהלכו עצובים ומדוכאים. בעיקר סבלו מזה הסוחרים הזעירים והחנוונים לשעבר.

בקוברין נוסד עוד ארטל מיוחד במינו: אשה גרמניה בשם אנדזייאָבסקה מקוברין ייסדה בית מלאכה לסריגה, בו היה מכינים סוואֶדארים וכסיות בשביל הגרמנים. המחלקה היהודית של הארטל הזה שוכנה בבית־המדרש הבריסקאי הקטן מול בית מאזורסקי מהסבון. עבדו שם למעלה ממאה נשים. השכר היה אפסי. אך לעומת זאת היו מאושרות שבידיהן היו תעודות עבודה. משכנו של ארטל הנפחים היה בביהמ"ד הבריסקאי. מחלקת הצילומים נמצאה בביתו של אפלבוים־רמברגאנדט שעמד על מגרשו של הכומר. אפלבוים היה בעל זכויות והיתה לו הרשות לגור אצלו בבית מפני שהוא היה האחראי להנהלת עניני הצלמניה. עוד אנשי־מקצוע בעלי זכויות היו: החייט אפלבוים ובניו, זיוויק הסנדלר, מושקה גולדברג (מארוז). כל אלה נועדו לעבוד כדי למלא את צרכיו של מושל המחוז הגרמני ואנשיו.

לתיאור הנסיבות בהן עבדו בארטל ברחוב פוצ׳טר, אביא בזה כמה דוגמאות.

נכנס, למשל, איכר להזמין מנעול. הוא בא מעבר לגאֶטו למשרד המחולק ע"י מחיצה לשני חלקים. הוא מתקבל ע"י פקיד פולני. השוער מכניס את המסגר היהודי. האיכר אומר מה הוא רוצה להזמין. אז מתיעץ הפקיד הפולני עם המסגר היהודי כמה צריך לקבל תמורת ההזמנה ושולחים את היהודי חזרה לסדנה. בענין קביעת המחיר בא בדברים עם האיכר הפקיד הפולני בעצמו. כשהיו צריכים את החייט שימדוד, היו כבר מכניסים את הלקוח למחלקת החייטים. בזמן הראשון כאשר עוד לא היו מקפידים כל כך היה האיכר מביא ליהודי מעט צרכי מזון תמורת כסף או חפצים כדי שיזדרז בעבודה וייטיב לעשותה.

כ־500 בעלי־מלאכה יהודים עבדו בארטל הענקי. אך הרוב הגדול של היהודים עוד עבד אז מחוץ לתחומי הגאֶטו, כמו, למשל, אצל הגרמנים במחלקת האספקה, בקסר־קטינים, בסככות־הקש ובמקומות רבים אחרים. המקום שהיו עובדים בו היה נקרא „פלאצוּוקה". לפלאצוּוקה היו יוצאים בשבע בבוקר. ליהודים היה אסור לצאת מוקדם מהגאֶטו. היתה פקודה, כי רק לנוצרים מותר להוליך יהודים. היו מקרים שנער נוצרי בן 10 היה המדריך של „פלאצוּוקה" בה עבדו 30—40 יהודים מבוגרים. היהודים היו הולכים ארבעה־ארבעה או ששה־ששה על המדרכה ובראשם השייגצל הקטן כמדריכם. מ־6 בבוקר היה שער הגאֶטו מבפנים הומה מרוב אדם. כשהיו רואים את המדריך, היתה הקבוצה שאליה היה בא יוצאת לאמצע המדרכה והולכת לעבודה. כל דקות אחדות היתה יוצאת מהגאֶטו קבוצה אחרת. ב־8 כבר לא היתה בגאֶטו נפש חיה מהגברים. נשארו רק ילדים, נשים אחדות ואנשי מיליציה.

אחת הדמויות הגדולות בגאֶטו היה יוסף יאֶדוואב הטוחן. יחד עם מנהלו הנוצרי היה גונב קמח ומוכר בגאֶטו, ובשל כך העריכה אותו מאוד מועצת היהודים. היהודים וכן הנוצרים היו מקבלים כרטיסי־מזון. היהודים היו מקבלים 70 גראם לחם. הקמח

ללחם זה היה בא מהטחנה של יאֶדוואב, בהתאם להוראות החלוקה מהמזכירות המחוזית. לא היתה שום ביקורת על כמות הקמח המוכנסת לגאֶטו. העיקר היה הרשיון להכנסה. הגרמנים סמכו על המנהל העוצרי, והלה במקום עגלה אחת היה מוציא עשר עגלות. כך היתה טחנתו של יאֶדוואב הגורם החשוב ביותר באספקת לחם לגאֶטו.

בין 50 ה„פלאצוווקות" שהיו מפוזרות מחוץ לגאֶטו היו כתריסר שנחשבו לגרועות ביותר, משום שהתנהלו בדרך ישירה ע"י המרצחים הגרמנים. אני עבדתי אז בקסר־קטינים. היה שם בריון סאדיסט שלא היה נרגע עד שלא היה עושה חורים אחדים בראשי יהודים. על כל דבר של מה בכך היה מכה באכזריות בכל מה שבא לידו: רובה, מטיל ברזל, מקל, או לפחות באגרוף. ביום־חורף אחד נפל הגורל עלי. הוא הכניס אותי אליו עם עוד נער אחד ושמו שוארץ. העמיד אותנו איש ליד רעהו והזהיר איתנו כי אם נצעק אי נברח יירה בנו. בדברו שלף את אקדחו. העינים הסאדיסטיות לטשו מבטי זעם על קרבנותיו. חיוורת־מוות כיסתה את פנינו מרוב פחד. עוד שיחקה לנו השעה שנפטרנו מענשו של זה בדבר של מה בכך. הוא תפס את ראשינו והכה אותם זה בזה עד שראה אצלנו דם ובזה השביע את תאוותו והרפה מאתנו. רע מזה היה כשהיה מכה ברובה על הכתפיים. האומלל שהגורל פגע בו, כבר לא יכול לשוב הביתה בכוחותיו הוא בהתעלפו מפעם לפעם מעוצם הכאב.

כך עבר החורף עם ימיו הקצרים והקרים ועם לילותיו האפלים והקופאים. ואמנם קשים ומרים היו הלילות. השינה היתה נגזלת למרות העייפות מיום העמל והעינויים. כל אחד מאתנו רצה לחדור במחשבתו ובמבטו לתוך מצבנו. ואם מישהו היה מסיח את דעתו ונתעה לחשוב כי אין זה אלא חלום־בלהות, היתה המציאות טופחת על פניו בשרביטי זעמה ומחזירה אותו לעולם הממשות. בלילות החורף היינו שוכבים וחושבים. היינו חושבים על המחר, חושבים על המאורעות האחרונים. המחשבה היתה מתרוצצת לא פעם מעבר לים לאנשים הקרובים ביותר, היושבים בארץ ישראל, אמריקה או ארגנטינה. המתארים הם לעצמם מה מתרחש אתנו? איך הם מגיבים על זאת? לקום כשהכר רטוב מדמעות היה מן המעשים שבכל יום. הרוב הגדול מאתנו היה בוכה על הנעדרים, על אלה שלא ישובו לראותם עוד. בלילות־חורף אלה היו נשמעים לעתים קרובות טרטורי רובים. אלה היו יריות בקרבנות חדשים מתוך אנשי קוברין. תחילה היו ממיתים בירייה ליד הגשר החדש ברחוב פינסק. לאחר מכן כשהמקום התמלא העבירו את ההוצאה להורג מאחורי בית הקברות היהודי החדש ליד דרך טאֶוואֶליה.

הרבה יש לספר על החורף הנורא שעבר עלינו. ולספר יש רק על אסונות, על צרות. לא היה שום דבר שישמח את הלב, לא היתה חתונה, ומכל שכן ברית מילה. התקופה הזאת עטופה כולה קדרות וערפל בלי שום קו אור. אולם לגבי המאורעות הבאים היה מה שקרה עד עתה כמר מדלי. התחילו לבוא צרות חדשות, כל אחת קשה מחברתה. מופיעים מחנות חדשים בהם נכלא הנוער שלנו, נערותינו היפות ותפארת בחורים, בני טובים שקטים ושאננים שלא טעמו טעם חטא, שהאויב התעלל בהם ועינה אותם עד מוות. מופיעים עוד מחנות שאליהם כבר נסחבו נשים קשישות, שנאלצו לשבת בימות הקיץ על הכביש ליד אבנים עם קורנוס כבד ביד. בחום השמש הלוהטת ומלהטת את הקורנוס והאבנים נאלצו להכות בקורנסים ולבקוע אבנים גדולות לשברים בכוחותיהן התשושים והמדולדלים מאכילה בלתי־מספקת.

עוד לפני שהתחילה הפשרת השלגים תחת קרני שמש האביב התרגשה ובאה עלינו גזירה חדשה. עמדו להיווצר שני מחנות, אחד בחודיסי בכביש הבריסקאי והשני ליד

זאפרוד בכביש פרחאני. כפי הנראה לא הספיקו לגרמנים קבוצות הפועלים היהודים שעבדו בשני הכבישים מ־7 בבוקר עד 6 בערב בלי הפסקה והחליטו לסדר קבוצות קבועות כלואות מאחורי גדרות תייל. אגב, ע״י כך יורחק הנוער מהגאֶטו ולא יעלה על רעתו לייסד במחתרת איזה אירגון חשאי, אירגון שירצה אולי לנתח את מצבנו ולהסיק מזה מסקנות. ייתכן שהגרמנים פחדו, כי באביב, שעה שהכל עורג לחיים ולמרחב, כשהכל רוצה לפרוק מעליו את עול החורף הכבד, יתאווה גם הנוער היהודי לקצת חופש. ולפיכך יצאה עוד בימים הראשונים לחודש מארס פקודת המחנות.

ושוב נכנסה מועצת היהודים — הפעם לשכת העבודה שלה — בעוֹבי הקורה. בראש הפעולה הזאת עמדו גרשון אבראם ואהרון ויגודסקי. לא היה זה תפקיד קל כלל ועיקר. להוציא מקוברין עוד מאות אחדות של בני־תשחורת, בודאי לא היה זה מהדברים הקלים, שהרי כמעט כולם כבר היו מסודרים בעבודה. לפיכך לא פסחה מכאן ולהבא מועצת היהודים על שום איש. עד אז היה בגאֶטו מספר מסוים של יהודים שבניהם לא הלכו לעבודות־כפיה. הם היו פשוט משחדים את מועצת היהודים בדברי־ערך שהיה לה צורך בהם, ומשום כך לא נלקחו לעבודה בניהן של המשפחות המיוחסות האלו. כך היה המצב עד סוף החורף. מאז ואילך לא הועיל עוד שום דבר והוכרחו ללכת למחנה גם בעלי־הזכויות כגון שתי בנותיו של משה זבאר, אחת בת 13 והשניה בת 16; שתי בנותיו של אייזיק גוז'אנסקי וכן רבים אחרים. נערים ונערות צעירים שמעולם לא החזיקו בידם שום דבר כבד, עתה היה עליהם להינתק מהוריהם ולהכלא כאסירים במחנות מגודרי־תייל תחת פיקוחם של בריונים גרמנים.

מועצת היהודים הועמדה לפני בעיות קשות ומרות. אמהות היו באות בצעקות, בבכיות, ביללות. אחת מתאוננת על שלוקחים ממנה את בנה היחיד, אחרת מתלוננת על שמשלחים למרחקים את בתה הרכה והענוגה. כל אחת מהן לעצמה צדקה בהחלט. מי זה יכול לדון לכף חובה אמהות מסכנות ואומללות המטיחות מתוך צער ויגון אין קץ נגד גזילת פרי בטנן? אך שומע לא היה להן מאת אנשי מועצת היהודים שהתנהגו כמצווה עליהם מפי הגרמנים. ולא פעם קרה שאם אומללה כזאת גורשה על ידיהם וצוותה לשוב הביתה.

המיועדים להישלח למחנות התכוננו בינתיים לדרך, תפרו להם תרמילי־גב, תיקנו את נעליהם וכיוצא בזה. לא קרה שמישהו לא יתיצב, יברח. וכי להיכן אפשר היה לברוח או להתחבא?

באחד הימים הגיעו לשוק מכוֹנות־משא רבות והנוער התחיל להתאסף. ילא עט סופר לתאר את מחזות התוגה והאימים שהתרחשו בגאֶטו, הפרידה, הבכי קורע הלב. הילדים היו מוחים את דמעות אמותיהם, „אל תבכי, אמא, לא יהיה נורא״ — היו מנחמים את הוריהם. לאחר מכן היו מלווים בני המשפחה את הילדים עד גבול הגאֶטו ושם נאלצו להעצר. ההורים ליוו בדמעות עיניהם את ילדיהם שאולי לא יוסיפו לראותם עוד. הספיקות על מחנות העבודה ניקרו במוח כיתושו של טיטוס ולא נתנו מנוח. הגיעו שמועות כי לוקחים אנשים לעבודה ובצאתם מן העיר יורים בהם. ואם אינם עושים זאת מיד, מי יאמין להם כי לא יעשו זאת לאחר מכן בכל רגע שיעלה על דעתם? מלבד הנוער היו בין הנשלחים למחנות גם אנשים קשישים בעלי שערות־שיבה.

זוועת־הדמים בגאֶטו נמשכה והלכה. שוב עבר זמן של עצבות ועייפות, געגועים ומחשבות על מה שיהיה, על היקירים במחנות. החיים נמשכו והלכו, היה צורך לחשוב ולטפל בעניני יום יום. מפעם לפעם היה מגיע מכתב מהמחנה. מזמן לזמן היו הגרמנים

מרשים למישהו לבוא ליום פגרא העירה. היו גם מאושרים אחדים שע״י התערבות גרמנית או באמצעות הארטל הוציאו את ילדיהם מהמחנות לאחר „תן־בסתר״ הגון, באמתלה כי המקצוע שלהם נחוץ בעיר.

החיים התקדמו במרוצתם וגם האביב לא עמד על עמדו. הימים הלכו וחמו. הרשמת פועלים מקצועיים יהודיים הגיעה לקיצה. בארטלים הופיעו בעלי־מלאכה חדשים מקרוב באו. בנו של אונטרמן נהיה מסגר, סטבסקי המורה נהיה נגר, ובעלי־בתים חשובים אחרים בקוברין אחזו בכלי מלאכה, כמובן לאחר ששלמו תמורת הזכות הזאת בטבין ותקילין. בחלק של בעלי־המלאכה היהודיים היו רשאים לגור רק אלה שהיו רשומים כבעלי מקצוע ובני משפחותיהם שניתנו להם תעודות מיוחדות כי הם נתמכים על ידי הנרשמים.

הגרמנים נגשו לעבודתם השטנית־צינית — להפריד בין היהודים, ליצור כעין מחיצה בין חלק אחד ובין משנהו, כדי שתהיה להם היכולת להשמיד במשך הזמן את כל יהודי קוברין. וכדי להגיע למטרה האמורה חילקו את היהודים בשני גאֶטאות א׳ וב׳. ב־א׳ הורשו לגור רק פועלים מקצועיים ובני משפחותיהם. שוב צעקות ויללות במועצת היהודים. ביותר צעקו בעלי המקצוע שלא רשמו אותם. וצעקתם היתה צודקת. התהלכו שמועות, כי אלה שאינם בעלי מקצוע יוצאו להורג בירייה. אבל כמו תמיד לא הועילו גם במקרה זה כל טענות וצעקות. השלטון של מועצת היהודים היה אבסולוטי. לא היה שום גוף אזרחי אחר שיבקר את פעולותיהם. הפיר נפל ואנשינו התחילו לארוז את חפציהם. התחילה פרשה של חיפושי דירות, חליפין. מי שלא יכול למצוא לו בעצמו דירה, היו מושיבים אותו בעזרת המיליציה במקום שהיעדה מטעם מועצת היהודים קבעה לו. אפשר היה לראות ברחובות קוברין עגלות ומגררות טעונות ספות, מיטות, מזרונים ומטלטלין אחרים. בצד העגלות היה הולך מיליציונר יהודי. מאחוריו היה מזדנב בעל החפצים. באמצע הכביש בבוססו ברפש, עייף, חיוור ומדוכא. כך נסחבו במשך שבועות אחדים מרחוב ראטנה לרחוב שקולנה ומרחוב שקולנה לרחוב ראטנה. משפחתנו שהיתה שייכת לגאֶטו א׳ נאלצה לעבור, משום שחלק מרחוב שקולנה השתייך לגאֶטו ב׳, וכן שני רחובות עם חלק מרחוב ראטנה, היינו אוליינה והסמטא המוליכה לאדמו״ר הקובריני.

באותו זמן ציווה מושל המחוז על היהודים היושבים בבנין ביה״ס העממי לצאת משם ולעבור לרחוב שקולנה, משום שהוא רצה להכנס לגור שם. עצם כניסתו לגור בגאֶטו עוד לא היתה כל כך נוראה, אלמלא פקודותיו הבאות. הוא פקד, כי בקרבת דירתו, ז.א. מסראֶדני עד קז׳יווה, אסור ליהודים להתהלך, ובשעות שהוא חוזר הביתה אסור ליהודי להיראות ברחוב. אם היה פוגש במישהו היה מכה אותו מכות אנושות וגם מטיל עונש על מועצת היהודים. המיליציה היתה לפיכך משגיחה בעין פקוחה על הסביבה הזאת לבל יעברו חלילה על פקודת המנוול.

בערים רבות התנהג חלק מהמיליציה היהודית כבוגדים בעמם. במחיר חייהם וחיי משפחותיהם היו עוזרים לגסטאפו בביצוע תכניותיו הרצחניות. יש לציין בגאון, כי דברים כאלה לא קרו בקוברין. המיליציה היהודית לא סייעה בשום מקרה לרוצחים לשפוך דמי יהודים, לא הסגירה מחבואים יהודיים. המיליציה טיפלה בקריאה לעבודה, היתה עומדת לפני שערי הגאֶטו, מפקחת על הסדרים בגאֶטו. בהעברת יהודים מגאטו לגאטו היו משתמשים בכפיה, משום שבעל־הדירה הקודם לא רצה לעזוב את דירתו ברצונו הטוב, בפרט כשזה היה נוגע לתושבים מגאֶטו א׳. המיליציה היתה גם, לפי הוראות מועצת היהודים, עורכת חיפושים, בודקת, מחרימה. לפי שכבר הזכרתי, היו מוכרחים תמיד לתת לגרמנים כל מיני דברים ולשחד אותם עוד ועוד. לפיכך נזקקה מועצת היהודים להחרמות

כדי שתהיה בידה היכולת לסלק את הקונטריבוציות שהגרמנים היו מטילים עליה. הדברים הגיעו לידי כך שאנשים חדלו לתת מרצונם הטוב. כך, למשל, כשהגרמנים חפצו עורות או אריגים, היתה מועצת היהודים מחפשת אצל סוחרי־עורות או סוחרי־אריגים לשעבר. לא פעם היו מוצאים אצל החנוונים האלה את הסחורית טמונות באדמה, ומובן מאליו שהיו מחרימים אותן. במקרים כאלה היתה המיליציה רוכשת לה שונאים בנפש. למיליציונרים הקפדנים שהיו מחטטים ונוברים ומחפשים בחורים ובסדקים היו שייכים שפסיל גולדין, יענקל תכורך ואחרים. המיליציה היתה מורכבת מ־50 צעירים. מהעומדים בראש המי־ליציה היו חנצ'ה ברויגונקין ואחד מבריסק ושמו שאץ. האחרים היו קלמן זיוויק, שמאי בלומנקראנץ, גורביץ, פאוול ברוטבורט, שפסיל גולדין, שלמה היימן, משה קן־צפור, יענקל ובן דודו קילינסקי, יענקל הכירך, מאיר גאֶר, חיים בוים, משה קיביצקי, הרשל היימן, אַרקי דייטש, הרמיט מפולנה, מנדיל וורניק, סלוצקי (בן האכספידיטור), מוטיה (בן יודיל השמש), איזה קאליבאֶלסקי, שלמה וינוגרד, שאניאֶווה, דיביצקי. חברי המיליציה, כמו כל פקידי מועצת־היהודים היו רשומים, והיתה להם הזכות לגור עם בני משפחותיהם בגאֶטו א'. לפיכך היו נותנים כסף רב או מפעילים פרוטקציה כדי להתקבל לשורותיה.

עם התחלת העבודה בגני מחלקת־האספקה שבסביבה, השתדלו נערות יהודיות רבות להיספח לעבודת־שדה זאת. העבודה מחוץ לתחומי הגאֶטו היתה כדאית מאוד, כי נתנה את האפשרות להגניב משהו: גזר, סלק, תפוחי־אדמה, מעט קמח וכו'. כל דבר מזון נחשב לאוצר ממש. בזמן הראשון עוד השאירו את שערי הגאֶטו פתוחים, באופן שהאיכרים שנסעו העירה מהעבר ה־דיוויני, עברו, מחמת חוסר דרך אחרת, את הסמטא של מרגלית, וכך נוצר שם מרכז של מסחר. במסחר זה עסקו ילדים — הם כבר התמחו בכך: בראותם עגלה היו רצים אחריה ולאורך כל הדרך היה נעשה המסחר. תקעו את הכסף, או חפץ בתורת חליפין, לתוך ידו של האיכר והוציאו מהעגלה חתיכת חמאה או מעט שעועית, ונעלמו מיד עם זה בסמטאות הגאֶטו. דבר זה היה צריך, כמובן, ליעשות בזהירות רבה, שלא ירגיש בכך שוטר גרמני או אוקראיני. בדרך זאת התנהל מסחר זה שהכניס קצת מזון לגאֶטו. פעם קרה שועדה גרמנית באה לבקר בבתי היהודים. קמה מהומה ומבוכה. היה הכרח להחביא את התרנגולות שנמצאו אותה שעה בדירותיהם של יהודים אחדים, שכן הרי יכלה להתעורר השאלה: מה לתרנגולות בגאֶטו? אין זאת אלא שקנו זה עתה. במקרה כזה נערך שוב חיפוש והכל נשדד מהבית ונכרתה פרוסת הלחם האחרונה מהפה.

בתנאים כאלה היה הגאטו מצטייד בצרכי מזון. האמת ניתנה להאמר, כי רעב כמו במקומות אחרים לא היה בקוברין. לא קרה שמישהו ימות ברעב. אמנם בבתים רבים כבר לא ראו מזמן חמאה, שמן, בשר, או סוכר. אבל מעט תפוחי־אדמה ופרוסת לחם עוד היו לכל אחד. בקוברין היה טוב בזה שלא גרמנים עמדו ליד שער הגאטו, כי אם מיליציה יהודית, והיא לא הפריעה להכניס קצת מזון. כאשר סגרו את הגאטו והשגת מזון נהייתה קשה יותר, עוד נשארו משפחות אחדות שעקב עבודתן המיוחדת יכלו לעסוק קצת גם במסחר. כך, למשל, רוטקופ העגלון שהיה מוציא מהגאטו את האשפה, לו היה רשיון מיוחד להכנס לגאטו ולצאת ממנו בעגלה. והוא ניצל את ההזדמנות והכניס לגאטו חתיכת חמאה, תרנגולת, חלב וצרכי־אוכל אחרים.

לימי חג הפסח קיבלה מועצת היהודים מאת מושל המחוז רשיון לאפות מצה. אצל פייגל האופה ברחוב סרעדני ואצל גיטל אייזנשטיין ברחוב ראטנה הסיקו את התנורים כמו לפני המלחמה. מובן מאליו, כי האפיה לא התאימה לצרכים, משום שכל אחד הוכרח להביא את הקמח שלו, ובזה היו קשיים. עצוב היה הפסח בגאטו, אולי העצוב ביותר מזמן

שקוברין היתה קיימת כישוב יהודי. בחורותינו ובחורינו כבר לא נראו עוד יוצאים לטייל, כל אחד בקבוצתו, צוחקים, ששים ושמחים. כן לא נראו המוני הטפליא בחליפות החדשות, בנעלים המצוחצחות ועם הכובעים החדשים, על הראשים, כל אחד מבית־ספרו, „תבונה" או „תרבות", משחקים באגוזים או במישחקים אחרים. הכל גז ונעלם בלי להשאיר כל שריד וזכר. הפסח עבר כמו בכל הימים. היו מוכרחים לקום בבוקר כמו בכל יום, לשים על הכתף את התרמיל עם הצנימים ולצאת לשער לעבודה־מאונס.

באותו זמן כבר התחילו להקיף את הגאטו בגדרות גבוהות. תחילה גדרו את גאטו b. עם סגירת הגאטו לקחו מהיהודים גם את החשמל. יהודים אינם זקוקים לאור. עליהם להקדים לישון, שכן בבוקר הרי עליהם לקום בשעה מוקדמת לעבודה. קשה ומרה היתה הרגשת תושבי גאטו זה בראותם כיצד סוגרים אותם, כיצד מנתקים אותם משאר יהודי קוברין. יאוש של „אחרי ככלות הכל" תקף את כולם. היה לי קשה לשמוע מהאנשים מלים כמו: „אותנו יהרגו ואתכם ישאירו בחיים". ההרגשה כי אותי יהרגו ואת חברי ישאירו — מענה ומדכדכת, מחלחלת וצורבת כרעל ומציקה עד מוות.

אני הייתי בא לעתים קרובות לגאטו ב' כפועל מטעם מועצת היהודים. בבית ידלבסקי ברחוב פוצ'טר נמצאה המחלבה העירונית, עוד מימי הסוואטים. מהחלב שאכרי הסביבה הביאו היו מורידים את השמנת ועושים חמאה לגרמנים, ואת החלב הרזה היו מוסרים לגאטו. כל יום ב־12 היתה מסתדרת שורת נשים ברחוב ראטנה ליד בית קוסצ'וק, ושם היתה מינדל הרמן מחלקת את החלב. כאשר סודרו שני גיטאות ונאסר המגע בין זה לזה, הועבר חלק מסוים מהחלב לגאטו b.

כך חלף הזמן. הגיע החודש החביב מאי עם ריחותיו הנעימים ופרחיו המרהיבים עין, אבל לא ליהודים. ליהודים היה באביב זה במקום פרחים — אבל. כפצצה נופלת ידיעה מעציבה: שוב נורו עשרה יהודים. ומעשה שהיה כך היה: במחנה שבכביש פרוז'אני התאוננו יהודים אחדים על מצב בריאותם. באחד ממיפקדי־הלילה ציווה מפקד המחנה, כי אלה המרגישים את עצמם חולים יצאו, והוא יעביר אותם העירה. יצאו והתיצבו עשרה אנשים. למחרת בבוקר באה מכונית־משא לקחת אותם. השומר בידעו מן הסתם מה צפוי להם, רצה להוציא את ליטמן פודורובסקי מקבוצת העשרה. אך הלה לא עמד על כוונת השומר ובכה והתחנן שיקחו גם אותו. את האנשים הוציאו לחורשה הקרובה, וכנהוג צוו עליהם תחילה לכרות להם בורות ולאחר מכן נורו. החייל הגרמני שביצע את מעשה הרצח קיבל בשכרו חופשה לנסוע הביתה למשך שבועיים. בין עשרת ההרוגים היה לייזר כגן, בעל חנות לדברי סדקית. באותו זמן הוצאו להורג ביריה עוד יהודים אחדים.

התרגשות גדולה עורר בגאטו המקרה עם שפסיל שוליאר, שלמרות פקודת מועצת היהודים היה נוהג לצאת מחוץ לגאטו. פעם מצא אותו אנגילוביץ בצאתו וציווה לאסרו. למחרת הגיעה לקוברין פלוגת־עונשין מאנשי ס.ס. לערוך חיפושי בזק ביערות. לפני שניגשה לפעולתה עלתה על דעת אנשיה מחשבת־טירוף לפנות את בית האסורים מיושביו והם המיתו את כל האסירים ביריה בתוכם גם את שפסיל שוליאר. כך נפל בלי משים מידי מועצת היהודים קרבן חף מפשע.

בראשית יוני נוצר מחנה חדש ליד הקסרקטינים, במרחק שני קילומטרים מהעיר, במיוחד לאנשי גאטו b. אנשים רבים עברו למחנה עם משפחותיהם, בפחדם להשאר בגאטו. עברו אריה שאוליאוויץ' עם בתו, מאיר קמינצקי (חתנו של יודל השמש) עם שני נערים (אחד בן 13 והשני בן 16), קראוויאץ, אשת פנייטל עם בנותיה, בנותיו של

אביגדור ווינר, אוסנה חנה, יענקל מלניק הקצב עם בני משפחתו, שתי בנותיו של קושצ׳יק, יודל שנאל, מאיר בריטווה ורבים אחרים.

בוקר אחד בסוף יוני תקפה שוב חרדה את הגאטו. בדרך כלל שררה בזמן האחרון התרגשות רבה. לקוברין באה משלחת מיוחדת להלחם בפרטיזנים. אך במקום ללכת ליערות בחרה בדרך אחרת, קלה יותר. במקומות שהפרטיזנים היו שוהים, היתה אוספת את אכרי הכפרים הסמוכים, מכניסה אותם לתוך רפת ושורפתם חיים. בזמן האחרון קרו כמה מקרים כאלה. לפיכך עזבו אכרים רבים את כפריהם ועברו העירה. המשלחת הגרמנית האחרונה הגיעה לדיווין, הרגה את יהודיה, רצחה את אכרי הכפרים שבדרך ובאה לקוברין. בזמנים כאלה היו ידי מועצת היהודים מלאות עבודה. היא היתה מקבלת מראשי המרצחים הזמנות רבות מאוד ונאלצה לספק אותן.

במצב כזה רבתה מאוד ההתרגשות בגאטו. אינני זוכר בדיוק את הסיבה מדוע נמלטו אנשים רבים למחנה ליד הקסרקטינים. הגרמנים פקדו להעביר למחנה קצת מיליציה יהודית, באמרם כי בעיר יש יותר מדי. מה שנעשה אז בגאטו אין לתאר במלים. לעולם לא אשכח את התמונה איך פעם בשעת הליכה למועצת היהודים פגשה אשה צעירה בדרך את אנגילוביץ הצעיר, נפלה לרגליו ובדמעות בעיניה שאלה מה עליה לעשות: ללכת למהנה או לא ללכת, אבל הרי יש לה ילד קטן. מה איפוא עליה לעשות? מה דעתו? יללתה וכאבה הביעו את הצער והיסורים של כל הגאטו. אנשים התרוצצו מיואשים כחיות פצועות. הבריחה הפתאומית של אייזיק קופיצקי למחנה עם בני משפחתו ועם חתנו שעבד בלשכת העבודה שליד מועצת היהודים הטילה סערה בגאטו. אם קופיצקי שישב בגאטו , שהוא כה קרוב למועצת היהודים מצא לנכון להמלט למחנה, מה יהיה איפוא עלינו? אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר? בינתיים נשלחה למחנה עוד קבוצה של מיליציאנטים יהודים. כל זה הרעיש והפחיד ועשה את הגאטו כמרקחה. הספקות והחששות ניקרו וכרסמו בלי הרף ולא נתנו מרגוע. מי יודע מה ילד יום? ביום היו הולכים לעבודה ולא היה פנאי להתמסר למחשבות ולהרהורים. אבל בשובם מהעבודה, עוד בכניסה לשער, היו מיד חוקרים ודורשים אם לא קרה משהו חדש במשך היום.

כך היה המצב קודר ומתוח עד שבא היום המר והנמהר, שבת 2 ביוני 1942, והתחוללה השואה.

היה יום קיץ לוהט. בשעה 12 יצאתי לד״ר הירש פלדמן ברחוב פינסקר לקרוא אותו לאמי שחלתה. בשובי מהרופא ובהכנסי לרחוב ראטנה ראיתי את הגאטו רועש וסואן. לאחר שעה קלה נודע לי מה קרה: כל היהודים העובדים בפלאצוווקות נשלחו הביתה וגאטו b ברחוב שקולנה הוקף מכל צד. המתיחות גברה משעה לשעה. שמועות שונות התפשטו והלכו, אולם ביותר גברה השמועה, כי ברחוב בריסק עומד לעבור גנרל גרמני ולפיכך הועמדו משמרות סביב הגאטו. האנשים עוד היו תמימים. כמובן אין אנו יכולים לדון לכף חובה את האומללים. אני רוצה שוב להדגיש כי אנשים הנמצאים פנים אל פנים מול המוות מזעיקים לעזרתם את כל האשליות כדי שיוכלו להתברך בלבם כי לא עליהם מאיימת הסכנה, כי זה לא יקרה, כי בשום פנים אי־אפשר כלל ועיקר שכדבר הזה יקרה. הלך־מחשבות כזה ראיתי בזמן, מאוחר יותר בווארשה. כל הזמן קיוו כי אולא... אולי... השעות חלפו בינתיים. בשעה 6 הוקף גם גאטו א׳. כפי שאני מבין היתה בינתיים שיחה בין מועצת היהודים ובין מושל המחוז, משום שמיד ציוותה המיליציה היהודית על יושבי גאטו א להתאסף בהתחלת רחוב ראטנה ועל יושבי גאטו b

שגרו ברחוב אוליינה להתאסף בפינת הרחובות אוליינה וראטנה. רבים משני הגיטאות התחבאו. גם לנו היה מחבוא כזה. החלטנו כי אבא, שיינה ושלמה יצאו משום שיש להם תעודות של פועלים מקצועיים, ואילו סבתא, אמא ואני נתחבא. וכך עשינו. לקחנו אתנו מעט מים ומזון ונכנסנו למחבוא. הסתגרנו בחושך, שקועים במחשבות אפלות. הלבבות רגשו וסערו והטרידה המחשבה מה עומדים לעשות בנו ובכל אנשי גאטו b. [illegible] הגיעו קולות־צווחה פראיים של הגרמנים בחפשם בבתים אם לא נשאר שם מישהו. לאחר כ־20 דקה נכנסו אלינו בריצה אבי ואחי ואמרו לנו לצאת. כפי שהתברר אחר כך התיעץ אבא עם אבראשה הרמן אם היטיב לעשות בהחביאו אותנו. הרמן יעץ לו שנצא. ברחוב ראטנה כבר עמדו כל האנשים על המרצפת. על מרפסת ביתו של אבראמצ׳יק עמדו משה פוקסמן ומאיר סאוויצקי וקראו מרשימה שמות של אנשים שיצאו ויתיצבו לחוד. לא ידעתי את פשר הדבר. אבל אף אחד לא שם לב לקריאה ולא הוציא את עצמו מהכלל.

מושל המחוז בראותו כי חפצו לא הצליח בידו ואינו רואה את מספר הקרבנות שעלה בדעתו, התחיל לסדר את הדבר באופן אחר. באמצע הרחוב הועמדו שולחנות וכל אנשי גאֶטו א׳ צוו להוציא את תעודותיהם. הקבוצה מגאֶטו ב׳ שעמדה ברחוב אוליינה מוקפת אנשי ס.ס. הסתכלה מלאת פחד וחרדה.

הבחירה נעשתה כדלקמן: את כל האנשים הקשישים העבירו מגאֶטו א׳ וכן משפחות המטופלות בילדים קטנים העבירו הגרמנים לקבוצה ב׳ ברחוב אוליינה. הם לא נשאו פנים ולא חמלו, לקחו בכוח הזרוע את כל מי שמצאו לנכון. אלה שהושארו נאלצו לשכב על המרצפת במרחק של 50 מטר. ממשפחתנו לקחו את סבתא. עוד מצלצלות באזני צעקותיה של טאניה קרומן שנלקחה ממנה אמה ונחתם בזכרוני מבטה האחרון של זו שהתכוונה להרגיע את הבת. כשעבר המורה אלקון עם אשתו ובתו, החזיקה הבת את התעודות. הגרמני שאל אותה מי הוא העובד הראשי במשפחה. היא ענתה כי היא העובדת הראשית, ואז הועברו ההורים לקבוצה מגאֶטו ב׳. אך אילו החזיק האב את התעודות, היו כולם נשארים. כך היו תלויים אז חיי האדם בחוט השערה. כל נסיון של התנגדות נתקל מיד בעונש מוות. משפחת חייט מז׳אֶליכוב חפצו להעביר אותה מקבוצה א׳ לקבוצה ב׳ ברחוב אוליינה, התנגד האב לכך וסירב ללכת. אז השליך אותו מרצח גרמני לארץ והכה אותו במקל בראשו באכזריות ובקור־רוח עד שהאומלל מת תחת ידיו. כל זה נעשה לעיני הילדים המסכנים שהתפרצו, צעקו, הגנו על האב. בינתיים החשיך הערב. הובאו מכוניות ולאור פנסיהן נעשה המשך הבחירה. ואנחנו הנשארים שכבנו כל הלילה על הארץ כצללים, כואבים ומדוכאים.

כך היו נתונים יהודי קוברין באותו ליל על כף המאזניים בין חיים ומוות. היה זה ליל זוועה ובלהות. שכבתי וחשבתי על הצבא האדום, על האנשים הקרובים ביותר במדינות הים. המרגישים ויודעים הם מה שנעשה עתה אתנו? הסתכלתי בשמים, בעצים ובעלים ובקשתי כי כל מה שהם רואים יזכרו ויספרו אי־פעם לעולם. אי־פה, אי־שם עבר חתול. הוא היה חפשי. הוא הורשה לרוץ. מובן מאליו. הרי אינו יהודי. קבוצה ב׳ נאלצה להסתדר בשורה וללכת. האדמו״ר הקוברינֵי הלך באמצע, כשידיו פרושות לשמים והתפלל לאלוהים.

למחרת בבוקר פשטה ברחובות הגאֶטו קבוצת גרמנים ואוקראינים בחפשם אחרי אנשים מסתתרים. החיפושים היו מלווים מעשי אלמות והתעללות. שברו דלתות, הכו, ובכל מקרה של התנגדות המיתו ביריה בו במקום. הם מצאו מספר אנשים, ביניהם חולים, שלא יכלו לעזוב את הבתים וירו בהם, וכך עשו גם לכל החולים שנמצאו בבית־החולים של

הגאֶטו ברחוב קוברין. ברחוב ראטנה גילו אנשים רבים במחבוא. השתעל שם אשר ויינשטיין וע״י כך נתגלה המחבוא. הוציאו משם את מלכה לוין ואמה, את מינקה צרקובניק ורבים אחרים. העבירו לפנינו את בתו של חזן שאחזה בידיה שני ילדים, נכדי שמאריוק. לאחר 20 דקות העבירו את האם בלי הילדים, שערותיה פרועות, שדיה מגולים כשהיא פורכת ידיה ובוכה בכי תמרורים: איפה ילדי? את כל האומללים האלה סחבו למכוניות משא והובילו לגאֶטו ב׳.

באותו יום בשעה 2 ציוו עלינו להתפזר. עם זה נמסר לנו, כי הצד השמאלי של רחוב פינסק לא יהיה שייך עוד לגאֶטו, והאנשים שגרו בו לא ישובו עוד אליו. האנשים שהיו חבויים שם נשארו כמו במלכודת. ר׳ מיכאל הדיין הצליח לעבור את הרחוב מבלי שירגישו בו. לעומת זאת שנול ואשתו נתגלו בעמדם לחצות את הרחוב, הובאו לחצר הקהילה (מקום ביה״ח היהודי לשעבר) ושם נורו. החיים היו תלויים בחוט השערה. מי שנלכד נלפת בשערותיו ונורה בראשו.

ביום השני הוסר ההסגר מגאֶטו א׳. אך גאטו ב׳ עוד נשאר תחת משמר בערך שבועיים ובמשך כל הזמן עוד בלשו וחיפשו אחרי מסתתרים. אחדים מהם הצליחו להחלץ משם ולעבור אלינו לגאֶטו. וויינר הזאפרודי מרחוב שקולנה התחבא עם שני ילדיו, אחד בן 5 והשני בן 7. ביום החמישי אחרי הטבח כשלא יכול עוד להחזיק מעמד במחבוא שלח מעליו את שני ילדיו בקוותו שאולי יצליחו להתגנב ולעבור מבלי שירגישו בהם. הילדים התחילו להתקדם לאט בהביטם כה וכה אם אין רואים אותם. אולם לגודל האסון הרגיש בהם שוטר אוקראיני. הילדים התחילו לסגת, אבל כבר היה מאוחר. הקטן בן ה־5 הספיק בכל זאת להגיע למחבוא של האב, אך הגדול בן ה־7 נפגע בכדור האויב. וכך נפל הילד התמים שלא טעם טעם חטא בהרטיבו בדמו הטהור והקדוש את המקום בו היה קודם משחק ומשתשע.

בגאֶטו א׳ שבו לבתיהם היהודים המעונים והמדוכאים. אין משפחה שמישהו לא נעדר ממנה. משפחות אחדות נמחו כליל, מבלי להשאיר שם וזכר. בשכנות אתנו גר המורה רזניק. לקחו את אמו ואילו אותו חפצו להשאיר, אך הוא בחר ללכת יחד אתה למוות. מקרים כאלה היה רבים.

בגאֶטו ב׳ נורו כמה מאות אנשים, בבתים או ברחוב. הם נקברו ע״י הקהילה בבית־הקברות בקבר־אחים אחד. היהודים שנתפשו בגאֶטו ב׳ אחרי הטבח, רוכזו בחצר בית־הסוהר ומשם הוצאו ביום החמישי ונורו. יענקל „סאֶלו״ הנפח שעבד אז בבית־הסוהר בנפחות ראה שם אחדים מאלה כגון אשת שפסיל שוליאֶר וילדיה ורבים אחרים. יוסף זלצמן שעבד אצל הגרמנים בבנין בית־המשפט בו נמצאה המיליציה האוקראינית סיפר לי כי לשם הובאו כ־30 יהודים שנורו בידי האוקראינים. נלקח גם אהרון שרשבסקי שישב בגאֶטו א׳. בשעת המצאו בגאֶטו ב׳ הציע לגרמני שהוליך אותו כי בביתו ברחוב פינסק יש לו שעון זהב, ואם ישחרר אותו, יתן לו את השעון. הגרמני לא התעצל, הביא אותו לרחוב פינסק, לקח את השעון, ואת שרשבסקי המית ביריה בביתו. כך נכרתה אז מחצית האוכלוסיה היהודית בקוברין, בהם גם אחדים שעבדו במועצת היהודים ואפילו חברי מועצת היהודים עצמה כמו מאיר סאוויצקי, אייזיק יארושביץ ועוד. כן נלקחו משפחות רבות מהמיליציה. רכוש היהודים בגאֶטו ב׳ ושל יושבי הצד השמאלי של רחוב פינסק עבר לגרמנים. גם פולנים שלחו ידם ברכוש היהודים. רק במקרים ספורים עבר לרשות מועצת היהודים רכושן של המשפחות שנלקחו ולא השאירו יורשים.

במחנות סביב קוברין לא פגעו ביהודים. רק החזיקו אותם מנותקים בשעת ה„אקציה״

ואף לא נקראו לעבודה. אח״כ בהיותו כבר במחנה סיפר לי בריסוזה הספר, כי בזמן הטבח הוקפו במשמרות חזקים. הוא השאיר את אשתו וארבעה ילדים, ולכן התהלך כמטורף. אבל שחקה לו השעה. אשתו וילדיו התחבאו ולא נמצאו. אנשים קשישים כבר לא נראו עוד בזמן ההוא בגאֶטו. אפילו המעטים שהתחבאו וניצלו פחדו להיראות ברחוב. רק טויבה ברסטיצקי היתה האשה הקשישה היחידה שהתהלכה חפשית. חתנה עבד כנהג במשרדי הממשלה המחוזית. בזמן ה„בחירה״ ביקש מהמושל להשאיר אותה בחיים ובקשתו נתמלאה.

אחרי הטבח סידרה מועצת היהודים מעון־ילדים בשביל היתומים הרבים וכן לילדים שהוריהם נלקחו למחנות.

ביום ב׳ בבוקר נאלצו היהודים שוב לבוא לעבודה כאילו לא נפל דבר. אסור היה אפילו להתאונן. ילדים נלקחו לעבודה בגאֶטו ב׳ לאסוף את החפצים של ההרוגים, למיינם ולהוציאם.

אחרי ימים אחדים הובאו לבית־הכנסת הקובריני מברונה־גורה חפצי הירויים. גם שם נלקחו ילדים יהודים לעבודת המיון ולהוציא הכל מהכיסים, כסף ודברי־ערך. בין הקדושים היו אנשים שברגעי המוות רשמו מה מתרחש שם. כך מצאו בבגדיו של איטשה שרייבמן מכתב שנכתב בשעה שהמכוניות הגיעו לברונה־גורה. הוא כותב, כי מצווים על הכל להתפשט ערומים. הגרמנים משתוללים, מכים, יורים. אלקון המורה נושא נאום בו הוא אומר כי על הרוצחים לזכור כי גם עליהם תעבור הכוס וייעשה לילדיהם מה שהם עושים עתה לאנשים האומללים. תוך כדי נאומו ירו בו ומת. מה שקרה אח״כ לשלושת אלפי הקרבנות אין אנו יכולים אלא לתאר לעצמנו. ילדים ואמהות, הורים ואחים הולכים יחד את דרכם האחרונה, הדרך אל המוות. היום היה קיצי, אבל בלי רוח חיים. סיוט האימים עכר את הכל. מי מהם לא חשב אותה שעה על הנשארים בחיים, בני־משפחה וקרובים שאולי לעולם לא ידעו איפה טמונות עצמותיהם ובאיזו צורה גסה ומבישה הובלו לטבח.

מי מיהודי קוברין המובלים למוות, גברים, נשים וילדים, פילל למיתה משונה כזאת, קבר־אחים בבור מסויד אחד בברונה־גורה שאחדים מהם נקברו חיים ומתו מיתת חנק משום שהכדור של החיה הגרמנית החטיא את המטרה. מי יודע להעריך את רוח הקדושה של לחישתם הקדושה האחרונה, את הוידוי של עדת יהודים טהורה המובלה למות כעונש על היותם יהודים. השמים קפאו ונאלמו דום. הנס המיוחל לא אירע. יתגדל ויתקדש שמם וזכרם לנצח נצחים. לא יפוג ולא ירווה צמאון הנקמה ברוצחיהם הטמאים, זכור את אשר עשה לך עמלק הגרמני.

בברונה גורה היה גם מחנה של נוער קובריני שמנה כמאה בחורים. הם עבדו שם באיסוף נשק שהושאר ע״י הסוו׳אֶטים. אחרי הטבח הוטל עליהם התפקיד העגום לקבור את גופות אבותיהם, אמהותיהם ואחיותיהם. ואחרי כלותם לעשות את מלאכתם נורו אף הם בידי בני־הבליעל הגרמנים כדי שלא ישאר כל זכר לפעולותיהם הרצחניות. אחדים מהם הצליחו להמלט ולשוב לקוברין. לי נודע על כל הענין הזה מפי נערה בת 16, ורגנשטרן, בת דוד של וירצר.

כשבועיים אחרי הטבח סודרה הרשמה חדשה של היהודים הנשארים. כך נאלצנו להתאסף ביום א׳ אחד ליד הארטל ושם רשמו אותנו ולקחו מאתנו את טביעת אצבעותינו. ליד השולחן ישבו המנהל הגרמני של לשכת העבודה בוקס קאנצלר עם חבר עוזריו: בתו של פייבל שמאיוק — הפקידה היהודית היחידה בלשכת העבודה, גווירצמן ופוקסמן ממועצת היהודים. לאחר יומיים לפנות ערב חילקה המיליציה היהודית הודעות לכמה מאות אנשים

שנקראו שוב למחנה. הפעם כבר נלקחו פועלים רבים מהארטל, פרט לנשים קשישות. מביתנו נקראו אחותי, דודתי חינקה ואני. למחרת נאלצנו להתיצב ליד השער. באו גרמנים ולקחו את מאות האנשים. מחמת מחסור במקום הורשו אלה בזמן הראשון לשוב בכל ערב לגאֶטו ללינת לילה ובבוקר היה עליהם להתיצב שוב. אנשים רבים השתדלו בעזרת שוחד או ע"י קשרים עם גרמנים במקומות בהם עבדו קרוביהם וידידיהם, לצאת מהמחנות. התחלתי להכיר את חיי המחנה ולהסתגל אליהם. בכל יום נאלצו ללכת ברגל ויחפים מרחק 20—30 קלומטרים בחום היום ולאסוף אבנים מהכביש. בהליכה ובעבודה היו מאיצים בהם ומכים אותם. אחרים היו מוסעים לכביש הבריסקאי וייצקים אספאלט. שם היתה העבודה קשה ומפרכת עוד יותר. הוכו שם יותר ולעתים קרובות נכוו. האנשים היו באים משם מוכים ופצועים, כואבים ועייפים, ובבוקר השכם היה עליהם לשוב לעבודה. אחרים היו יושבים לאורך הכביש ליד הקסרקטינים ומפוצצים אבנים. בזה עבדתי גם אני יחד עם נשים קשישות, גברים וילדים. כך עבדתי שם חודש וחצי עד שהועברתי לעבודה אחרת אצל גרמנים, במקום שאחותי עבדה כתופרת לבנים.

בפלאצוופה החדשה עבדתי יחד עם פאשיל מהאוטובוסים, האחים יודלבסקי, אייזיק ומוליק גלויברמן. הם עבדו כאומנים, ואילו אני — כחוטב עצים. נתמזל מזלנו שהותר לנו לשוב לגאֶטו ללון שם.

הגאֶטו המשיך בחייו העלובים והמנוונים. אחרי הטבח הראשון התחיל הנוער היהודי לחשוב על פעולה פרטיזאנית. בין הפרטיזאנים הראשונים היו בחור סוואֶטי (חתנו של בריל ה„אוליניק"), בן של אברהם רוזנברג, גציל וירכאלבסקי (בן מנקה הארובות), שלום קורנבלום, איציק דויטש, סולובסקי (חתנו של שלמה דיטש), ברילה יאפונצ'יק ואחרים. הרבה מאוד עזר לארגון הפעולה הפרטיזאנית ועבודת המחתרת גרשון טננבוים (נכדו של מרדכי נח), בחור בן 21. הוא הכיר יפה את כל הדרכים ליערות. היה נוסע לבריסק, קושר קשרים, משיג נשק וכו'. רבות פעלה בעבודת המחתרת המיליציה היהודית עם מפקדה שץ. אבל הפעולה הפרטיזאנית לא התפתחה בעיקר מחמת מחסור בנשק. פרטיזאנים היו משיגים נשק בהתנפלות על גרמנים, אבל גם כדי להתנפל היה צורך בנשק. לפעמים הושג מעט נשק ברוב עמל ומאמצים, ומיד נמצאו אנשים שניצלו את זה והלכו ליער. התארגנה אפילו קבוצה גדולה יותר של פרטיזאנים ליד יערות בולוטה, אבל לא לכולם היה נשק. נוסף לכך חסרה משמעת צבאית אחראית, הנכונות לסבול רעב ולהיות צפוי לסכנות איומות שארבו מכל צד, גם מאיכרי הסביבה. בעיקר הטרידה הדאגה לגורלם של אלה שנשארו. ורבים לא יכלו שאת זאת וחזרו לגאֶטו. כל זה השפיע והחליש את המשיכה לשורות הפרטיזאנים. התפתחות גדולה יותר של התנועה הפרטיזאנית התחילה בזמן מאוחר יותר, בראשית 1943, כאשר הסוואֶטים הורידו צנחנים עם נשק לשם יצירת קשר עם הפרטיזאנים הנודדים והכנסת הדרכה צבאית ממושמעת וממושטרת. בקבוצה כזאת נפגשו הפרטיזאנים המעטים שלנו, שלדאבון הלב כבר לא היו אז אלא אודים מוצלים והיוו רק כ־20% מכל אלה שהלכו תחילה ליער.

בשובנו לחזית הקוברינית שלנו באותו קיץ אנו מוצאים את כל בני־העיר שלנו מיואשים ומשוללי תקווה. הגרמנים מתקדמים ואנחנו נסוגים. בערבי הקיץ נראו שוב ברחוב ראטנה אנשים יוצאים לטייל, לשאוף מעט אוויר אחרי העבודה, להיפגש עם חברים. באותו זמן התחילו אנשים לבנות בונקרים בתוך האדמה. סמטת מרגלית, שלא היתה מרוצפת, גבהה פתאום יותר ויותר. האנשים היו שמים שם את העפר מחפירותיהם. רוב הבונקרים נעשו באופן פרימיטיבי. נחפר בור עם כניסת סתרים ומלמעלה נשפך עפר.

בונקרים אחדים היו טובים. היה ידוע שאצל גולדין עשו בונקר שעלה הרבה כסף. כך התכוננו יהודי קוברין לשואה חדשה. לא דובר על זאת, אך כל אחד חש כי הסוף מתקרב. כשהאווירה היתה נעשית קצת מתוחה יותר היו מוסרים ילדים למכירים נוצרים, ולאחר מכן היו מתחרטים ומקבלים אותם חזרה. מינץ הרופא ואמו נמלטו אז מקוברין. גם חינקה גולדפארב ואמה נעלמו מהגאֶטו והלכו לאחד הכפרים. אך אלה היו מקרים נדירים. על פי רוב לא חפצו הנוצרים להחביאם בפחדם מפני הגרמנים. כך חלפו הירחים האחדים עד שבא ליל העברות של איר ליום ה׳ 14 באוקטובר 1942. אז הוקף שוב הגאֶטו כדי להשלים עד הסוף את התכנית השטנית של היטלר, להשמיד ולאבד את שארית היהודים, שלא ישאר מהם שריד ופליט. באותו זמן נורו גם כל הצעירים מהמחנות שבסביבה. הם הוקפו והוצאו במכוניות קבוצות־קבוצות מחוץ לעיר ושם הומתו ביריה במשך שבוע אחד כל יהודי קוברין. הקיץ הקץ על יצירה ובנייה יהודית במשך דורות. החיים היהודיים במשך שבע מאות שנה יחד עם אוצרות התרבות שלהם נעקרו משרשם בידי הכנופייה הגרמנית המרצחת. החיה הצמאה לדם שהתפארה ביכלתה לרסק ילדי יהודים, בזרקה אותם על אבני המרצפת, גמרה אומר לאבד ולהשמיד את עמנו. וכך הלכה מעיר לעיר. בימים ההם נשפך דם יהודים בדרכים וברחובות של בריסק, פינסק, דרוהיצ׳ין, אנטופוליה, באֶראָזה וכו׳. להלן אני מביא ממה שרשמתי בפולנית מהאקציה האחרונה עד בריחתי מהגאֶטו.

היה בן־השמשות חם של יום קיץ, 13 באוקטובר 1942. עייפים ויגעים נסחבו אנשי הפלאצוּוקה שלנו דרך רחוב בריסק מהעבודה בגאֶטו. לפנינו הלך גרמני גבוה. כתמיד הלכתי בשורה השלישית. באפיסת כוחות. מבטי העייפים תעו על הרחוב הריק העזוב מיושביו, על הבתים שעוד לפני זמן קצר היו מאוכלסים תושבים, מלאים חדוות־חיים של הנוער היהודי, מנומרים ברחל׳יך, שרה׳ליך, משה׳ליך קטנים. עתה הכל מוזנח, שומם. בעיני עלו דמעות. הבטתי על התרמילים שהיו תלויים על כתפינו, ושימשו מקור קיומנו, משום שלתוכם היו מגניבים את מעט המזון שלו ציפו ילד רעב, אב ואם זקנים, או אח ואחות חלשים. ובשרכנו כך את רגלינו אנו מתקרבים לשער הגאֶטו, שבכל דקות אחדות הוא קולט לתוכו קבוצות פועלים החוזרים מהעבודה. מעבר לשער היו עומדים מיואשים ובעיניים כלות בני המשפחה ומחכים בקוצר רוח ליקיריהם, שכן לעתים קרובות היה קורה שמישהו לא היה חוזר לגאֶטו. מובן מאליו, כי האדם הזה נפל חלל בידי המנוולים בלי כל סיבה.

בהיותי בערב זה עייף יותר מהרגיל, שכבתי לישון בשעה מוקדמת, אך להרדם לא יכולתי ושנתי נדדה. איך אפשר היה לישון במנוחה ולא לראות את התמונות של חדשי־הגאֶטו האחרונים. הנה אני רואה לפני את הפרצופים המשולהבים של אנשי הס.א. ששבו מצייד על הפרטיזאנים. באזני צלצלה השיחה הצינית ביניהם על התעללותם הגסה בפרטי־זאנים הצעירים. אחד מהם שמראהו כסאדיסט טיפוסי, משתבח לפני חבריו, איך תפס בחורה יהודית צעירה. עיניו ניצתות באש זרה בספרו בכמה אכזריות ובסטיאליות עינה את הבחורה הצעירה, כדי שתספק את תאוותו הטמאה, אך היא התנגדה. מזה יומיים שבמו־עצת היהודים האווירה מתוחה מאוד. אנשי הס.ס. שהגיעו לעירנו מכבידים מאוד בדרי־שותיהם. הם דרשו, כי יסופקו להם מאה מיטות עם מצעים, כמה עשרות חליפות גברים ועוד דברים רבים אחרים ובתנאי שהכל יהיה חדש. עדיין לא נשכח המקרה עם אבראשה הרמן שחזר בפנים נפוחים משום שבין הגרביים האחרונים שהביא לגרמנים נמצאו אחדים שלא הפיקו את רצונם, וגם אנגלוביץ היכה ונחבל מפני שלא המציא במועד הקבוע סכום מסוים של זהב שהם דרשו. קשה לתאר מה עבר כל פעם על חברי מועצת היהודים לרגל

דרישותיהם המחוצפות והשרירותיות האחרונות של אנשי הס.ס. כל זה ניקר במוח ולא נתן מנוח והפריע את השינה.

אך למרות הכל נרדמתי, מפני העייפות הנוראה, אבל לא לזמן רב. בהקיצי, עוד חשתי כאב חריף באברי וזמזום בראש. העירו אותי הרעש בחוץ והמהומה בבית. הבינותי, כי מתרחש משהו. אבי היה לבוש ודיבר עם אמי שאף היא הקיצה זה עתה. אחותי שיינה ישבה בקצה המיטה ובכתה. אבי מצווה עלי להתלבש תיכף ומיד, כי הגאֶטו מוקף פלוגות מרצחים גרמניים. בהיותי עוד במצב של נים ולא נים לא ירדתי לסוף דעתו של אבא. לעומת ־זאת בכייה של אחותי המריץ אותי לעמוד על המתרחש ולהבין את המצב בו אנו נתונים. השעה היתה 3.30 לפנות בוקר. בחוץ שררה אפילה מוחלטת בבחינת „וימש חושך". לפני החלונות רחפו צללים של דמויות בני־אדם. אני ממהר לקפוץ מהמיטה, נועל זוג מגפיים, בחשבי שאולי יהיה צורך להמלט ליער. אני יוצא לרחוב ופוגש בהמוני בני אדם מיואשים הרצים ממקום למקום ברעדה, רועדים ומבולבלים. צעדי הראשונים היו מכוונים לחקירת המצב החדש. שמתי את פעמי למקום בו היו מתאספים אנשי היערות כדי להווכח אם המשמרות של הגרמנים סביב הגאֶטו ובדרך ליערות הם די צפופים. בפגשי בדרך במרים גולדין שנשאה צנימים לבונקר נמלכתי לשוב הביתה כדי להתיעץ מה לעשות. בבית היה חושך. הדודה הניה, הנער שלה האֶנאֶך ובליומקה אנטופולסקי התיעצו אתנו מה לעשות. החלטנו, כי קודם כל ירדו הנשים והילדים לבונקר. פתאום נפתח שער הגאֶטו. זקיפים־רוצחים עם גולגלות־מתים על כובעיהם מזויינים ברובים ובאקדחים אוטומאטיים הופיעו ברחוב. אלוהים אדירים! אילו הגאֶטו היה אז מאורגן, אילו היה לנו אז לפחות נשק כדי לתת אות להתקוממות מאורגנת ולא ליפול כסמרטוטים אלא להפיל ברחוב הגאֶטו רוצחים אחדים, שדמם הנאלח יספיג את האדמה הארורה. אך זה לא קרה. האנשים המעטים שעוד היו ברחוב התפזרו לכל עבר עם הופעת הגרמנים. ובינתיים פשטו הגרמנים בגאֶטו. מרחוק הגיעה לאזני צריחתם הפראית: לצאת!

אה! אל אלוהים! היכול אדם בעל לב ובעל הרגשות אנושיות לספר על רציחות איומות אלו, הדם נקפא בעורקים מהמחשבה בלבד על התמונות האיומות שנראו. הנה, למשל, רצה אשה, שערותיה פרועות וחולצתה פרומה ומחזיקה בזרועותיה תינוק בוכה. העיניים הנבהלות והמביעות טירוף מעוררות הרגשת זוועה. אחריה הולך איש ס.ס. ומאיץ בה ברובהו להחיש את הליכתה. זקיפים אחרים רואים במחזה, ממלאים פיהם צחוק ושמחים לאיד קרבנם. נראה לי כי אוכלי־האדם הטרום־היסטוריים לא היו כה גסים ואכזרים כמו המרצחים הגרמנים. מצבי נעשה חמור יותר ויותר. הייתי מוכרח להחליט תיכף ומיד, אם לרדת לבונקר אל הנשים או לחפש לי מחבוא אחר. בינתיים כבר הספיקו הגרמנים לאסוף בסוף רחוב ראטנה אנשים רבים. מכים אותם במקלות גומי, בקתות רובים ויורים. הם מחפשים קרדומים לשבור בהם את הגדר המוליכה לדרך הדיוויגית כדי להוציא בה את הקהל שנאסף.

איזה מחשבות השתלטו אז במוחותיהם של יהודי קוברין? האם הבינו כי מובילים אותם לטבח, כי אלה הם רגעיהם האחרונים? כי עוד מעט יהיו מוטלים פגרים מתים כדומן על פני השדה? לא! מחשבותיהם קהו וטומטמו. רגעיהם האחרונים היו מלאים חיל ורעדה. הם היו כמכושפים, המומים ונדהמים, רצונם שותק מהמהלומות האכזריות ומקני־הרובים שהיו נטויים אליהם. הם נהיו חלשים כצאן. ידיהם היו מורמות למעלה, בלי כל התנגדות, כמהופנטים היו. בעיניים לטושות מפחד וחוסר תקוה הסתכלתי בכל המתרחש מסביב. כל הקהל התלכד לגוש אחד שבראשו צפו ועלו שתי ידיים המורמות כלפי מעלה וקוראות

לשמים. בה בשעה נתקל מבטי בגרמנים וראיתי את פרצופיהם החייתיים, ילדים שהוצאו בכוח מידי אמותיהם ולועי מכונות יריה.

פתאום הבחנתי בקהל באבי ובאחי. הזדעזעתי למחשבה שהנשים נשארו לבדן בבונקר. עזבתי על כן את מחבואי שבין כך היתה בו סכנה וברחתי בדרך הגגים אליהן לבונקר. נוסף על בני משפחתנו מצאתי פה גם את שרה צ׳ארנה טננבוים, אחותה פייצ׳ה, אברהם׳ל בלאַז׳ובסקי ונער של חוני. לאחר מכן עלה גם בידי אבי ואחי להתחמק מההמון ואף הם עברו אלינו לבונקר. היה חסר רק הדוד מושקה. סגרנו בעדנו את המכסה והשתרענו בצפיפות על הארץ מבלי לדבר דבר, כל אחד שקוע במחשבותיו העגומות. כך שכבנו יומיים. היינו שומעים אם בחוץ עוברות מכוניות הלוך ושוב, גועשות ורועשות.

מה פשר הדבר? האמנם זוהי ההשמדה הסופית של יהודי קוברין? אלה היו הדאגות שהטרידו והספקות שכרסמו אותנו בלי הרף.

בחצות ליל שבת זחלו ויצאו אחדים מאתנו מהבונקר לראות מה נשמע בגאֶטו. ברחוב שררו דממה וחושך. מרחוק נשמעו רק צריחות של גרמנים. בבית היה הכל מפוזר, הארונות שדודים. הורדנו לבונקר מעט מזון ומים ונסגרנו שוב.

בשבת ב־9 בבוקר הגיעו לאזנינו קולות של גרמנים מתקרבים והולכים. לבותינו קפאו והיו לאבן מרוב פחד. אמא מפילה תחינה לפני אלוהים הכל־יכול. הדודה חוסמת בידים רועדות את פיו של בנימינקה בן השלוש, שלא יפרוץ חלילה בבכי. הצפיה למה שיקרה לאחר שיגיעו למחבואנו — היתה איומה. אני נלפת בחזקה לאחותי. הצעדים מת־קרבים והולכים, ודומה כי נעצרו ליד הבונקר שלנו. „כן, נלכדנו" — אומר אני בלבי. אולם אין רצון להאמין בזה. באה מחשבה אחרת, כי אולי יעברו על פנינו מבלי שירגישו בנו. אבל לא. הם כבר מסתובבים, מחפשים את הכניסה וכשאינם מוצאים אותה, הם מצווים לצאת ומאיימים, כי אם לא ישמעו בקולם יזרקו רימונים ויפוצצו את המחבוא.

מה נורא הוא לראות ולהרגיש את הכליון המתקרב. ואף על פי כן צפות מחשבות על נסים, על המשכת החיים. הלא חייתי כל כך מעט. עודני צעיר, ומה פשעי ומה חטאתי שאשכב בבור ואספוג כדור־מוות? מה אוון פעלתי, ומה עווני שאהיה נאלץ לראות במו עיני כיצד יורים באמי, באבי, באחותי. אל גדול ונורא! יותר מדי סבל מינית לנו בהשאירך אותנו בדעה צלולה. האם לא היה טוב יותר להיות קפוא ולא לחשוב ולא להרגיש לפני המוות? מהלומות מטיל הברזל מפסיקות את מחשבותי. הגרמנים מאין ביכולתם למצוא את הכניסה מנסים לקדוח חור בתקרה. כל מהלומה בקרקע פוגעת בלבותינו. אני מקיף במבטי בפעם האחרונה את מחמדי לבי. אני חודר לתוך הלכי־רוחם העגומים. הנה יושבת שיינה. היא נמצאת במצב שלאחר יאוש. אולי היא חושבת על כך שלפני חודש יכלה להמלט מהגאֶטו ודחתה זאת. אמא יושבת בפינה ובוכה. הדודה עודה מחזיקה את ידה על פיו של בנימינקה. אבל כבר מאוחר מדי. בכיו לא יזיק לנו עוד. הקידוח פעל בינתיים את פעולתו. מטיל הברזל אחרי עברו קודם את שכבת־העפר העליונה פורץ את הקרשים וקו־אור רפה בוקע אלינו. בהרחיבם את הפתח, מצווים עלינו הגרמנים לצאת. האור מרגיז. במשך שלושת הימים ששכבנו באפלה נגמלו העיניים מאור. מסביב שוררת דממת מוות. אני רואה: אנחנו מוקפים גרמנים ברובים טעונים המופנים נגדנו. הם צרים על קבוצת אנשים, נשים וילדים נבהלים ונרעשים, מדוכאים ומדוכדכים. הם, המנצחים, מצווים עלינו להתקדם ומוציאים אותנו לסוף רחוב ראטנה. הרחובות שעברנו בהם היו ריקים ושוממים, הדלתות והחלונות של הבתים פרוצים ופתוחים לרווחה. על כל מדרך כף רגל התגוללו חפצים מחפצים שונים, כלים ושברי כלים — פרי עמלם וקנינם של דורות רבים. בעד פירצת הגדר בסוף

רחוב ראטנה נראית הדרך הדיווינית, הדרך האחרונה. ליד הגדר מוטלים בערבוביה חפצים של גברים, נשים וילדים. בעברנו בכיוון ככר השוק, אני מסתכל סביבי. אה, מה עמוקה הדומיה בכל, דומית אימים ועגמה. הבתים נראים במצב של הרס. אין נפש חיה. קץ כל בשר. אל נורא עלילה, איה הם? כל יהודי קוברין? השמש מגבירה את חומה. האדרת עוד מכבידה את המעמסה. העייפות מוסיפה והולכת. שלושת ימי השכיבה בצפיפות בלי אכילה ובלי שתיה נותנים את אותותיהם.

ליד ביתו של בירמן עוצרים אותנו. פה אני רואה כבר יותר. רוצחים חומים עם גולגלות של מתים בכובעיהם, ופניהם פני חיות רעות. מלמטה מהמרתף מציצים בעד השכבות אנשים, וכן ממרומי החלונות. רוצים להוריד אותנו למרתף, אך מכיוון שהדבר אינו בגדר האפשרות מחמת הצפיפות הרבה, מעלים אותנו לקומה העליונה. ארבעת החדרים דחוסים באנשים. ליד הדלת עומדים שני גרמנים מזויינים ברובים אוטומאטיים. ברגעים הראשונים לאחר שהכניסו אותנו שמה הייתי כולי מדוכא ומדוכדך, לא חשבתי על שום דבר, רק נלחצתי לגוש האנשים. יותר מדי עבר עלינו בימים האחרונים משנוכל לחשוב בקלות. לאט לאט התאוששתי והתחלתי לפקוח את עיני. התגלגלה אפילו שיחה עם האחים לצרה. צעקת הילדים מחרישה את האזנים ומותחת את העצבים. האויר בחדרים מחניק. קשה לנשום. ואין להתפלא על כך. רבים יושבים פה כלואים מזה עשרים שעות ומעלה, לצאת לא נתנו. סבורני כי לא הכל תיארו לעצמם מה צפוי להם, לא העלו על דעתם, כי הם נתונים במלכודת־מתים וממתינים רק עד שיוכנו להם בורות־הקברים. מפעם לפעם היו נכנסים גרמנים אחרים, סוקרים במבטם את קרבנותיהם ויוצאים בחיוך ערמומי. מה חשבו אז, אינני יודע. פניהם הביעו ציניות רבה. אחד מהם הביא אפילו מעט סוכר לילדים. אני ישבתי בפינה ליד אמא. שיינה ושלמה נכנסו לחדר שני. מרוב מתיחות־עצבים לא יכלה אמא לשלוט ברוחה ופרצה בבכי, בכתה על גורל ילדיה. סביבנו עמדו אייזיק גוז׳אנסקי עם אשתו ובנו, האחיות אשכנזי, באשה קאמיונקה וילדיה, ברכה יאבלונסקי עם שני נכדיה מאנה ומוני, חונה בנו של אייזיק הנפח עם אשתו וילדיו, מאיר ויינרמן ומשפחתו, בחורה בשם פוליאק ועוד רבים אחרים שאין לי אפשרות לפרט את שמותיהם.

נכנס גרמני ושואל לאפלבוים החייט. במקומו עונה חתנו ישראלקה לאָוו. אבל הגרמני הכיר את אפלבוים והכה את לאָוו במקל על פניו משום שענה מבלי שנשאל. שיינה ויינרמן ואחותי מבקשות ממנו, כי יתן להם ללכת לארטל. הן פועלות טובות ורוצות לחיות. בשמעו זאת הוא אומר לשיינה ויינרמן ללכת אתו לחדר שני. לאחר רגעים אחדים מגיעות משם צעקות ובכיות נוראות וכן שריקות פרגול. אם האומללה וכן אחותה הצעירה מרימות קול בכי ויללה. אך ההכאות ארכו זמן ממושך. לאחר מכן הכניס הרוצח את קרבנו, פניה זבים דם עד שקשה היה להכיר אותה. האם התעלפה, בראותה את בתה במצב כזה. אבל הרוצח הגרמני לא הסתפק בזה. הוא לוחץ על הבחורה המוכה ומצווה עליה לחפש את השניה, כלומר את אחותי, שאף היא ביקשה להוציא אותה מפה ולהכניסה לארטל. לבי דופק מפחד. כאשר אינו יכול למצוא את קרבנו השני, הוא מרפה מהבחורה. המסכנה ישבה על הארץ ומיררה בבכי.

בינתיים נודע לי כי אחותי וחברה שלה, שרה צ׳ארנה טננבוים, נמלטו. הרעיון כי קיימת אפשרות להמלט גירה אותי. עברתי לחדר שני שאף הוא היה מלא וגדוש. החלונות היו מגודרים בשבכה. נערים אחדים עומדים לפרוץ שבכה כדי שיוכלו להתחמק. האנשים הרימו קול בכי וצעקה בכוונה תחילה כדי להחריש את קול הפריצה. נערה צעירה שאינה ידועה לי עברה ראשונה בשבכה הפרוצה, אך קרה אסון. היא נתפסה בחצר ובמקלות

הוכתה עד מוות. צעקותיה היו איומות, פולחות לב ובוקעות שחקים. מזועזע מהמחזה עזבתי את המקום ועברתי לחדר אחר. גם פה היה חלון, אולם בלי שבכה, כי אם חסום בקרש של דלת. מקרה הנערה הביא אותי לידי התרגשות כה חזקה שמה שעשיתי אחר כך היה בלי מחשבה. ליד החלון עמדו בני־תשחורת אחדים. אני מדבר על לבם להמלט. אני מסלק הצידה את הקרש, פותח את החלון וכהרף עין אני בחוץ. אחרי רצים ליטמן סגל, בנו של מלניק ועוד אחדים. מיד אנו שומעים יריות ושריקות כדורים מעלינו וסביבנו. זה יורים הגרמנים מהחצר. אני קופץ מעל איזה גדר ורץ בלי כל מגמה. המוח עובד מהר. אני מחפש בית־כסא לקפוץ לתוכו. בשעת הטבח בגאֶטו ב׳ הצילו כך כמה אנשים את חייהם בהסתתרם ימים שלמים בבורות מלאים צואה. מצאתי מקום כזה, הצצתי פנימה וראיתי כי הוא מלא סחי. רגש האדם שבי לא נתן לי לקפוץ לתוכו. מתוך סלידה ובחילה המשכתי לרוץ, קפצתי לתוך רפת פתוחה והסתתרתי מתחת לבלויי סחבות. נשמעו קולות של גרמנים. מן הסתם מחפשים את הנמלטים. כך שכבתי כעשרים דקות ולא יכולתי להמשיך בשכיבה. סערת־רוחי לא נתנה לי דמי. הרצון העקשני לחיות ציווה עלי לרוץ. אני יוצא חרש ממחבואי, נכנס בריצה לחצר וקופץ משם. כל זה נמשך רק רגעים מספר בלבד. רק האינסטינקט מכוון את דרכי. אני נכנס לבית. מבטי נתקל בכסתות קרועות, חפצים מפוזרים, תערובת של פלומה ונוצות. מהבית הוביל חור לחנות ריקה בביתו של קאגאן, ודלת החנות הובילה אל מחוץ לגאֶטו. בחנות התחבאתי מתחת לשולחן סגור וכך המתנתי לבוא הלילה. כשהחשיך הערב יצאתי בחור שמישהו עשה קודם בחלון לצד הארי ושמתי את פעמי לרחוב בריסק. אינני יודע אם סתם ככה או מפני שמונו לי עוד שנות חיים פגשתי בנוצריה בשם שצ׳וקיאלה שקיבלה אותי ולקחתני תחת חסותה זמן־מה.

ביום הטבח נמצאו בארטל 200 איש. הרוצחים החומים ערכו חיפושים אם אין ביניהם אנשים מהחוץ. כך נמצאה שם רחל ברוויגונקין אשת איצ׳ה סטבסקי. הגרמנים חפצו לקחת אותה מבעלה. אבל היא התנגדה לכך ולא נתנה להם לבצע את זממם. אך הם מצאו עצה גם לזה: הוציאו אקדח וירו בה ליד רגלי בעלה. כך נכרתו עשרות גברים ונשים. אנשי הארטל בראותם כי כבר הושמד חלק גדול ממשפחותיהם, ארגנו מרד חשאי, שברו את המכונות וקלקלו את כל החמרים. כתשובה לחבלנות הזאת המיתו הגרמנים ביריה 150 מהם. כך נספו 150 גבורים שבהיותם מחוסרי נשק נלחמו בדרך זאת. שאר ה־50 הועברו לבית־הסוהר ושם עבדו בשביל הגרמנים. ביניהם היו זיוויק הסנדלר, אפלבוים החייט, חומאֶט עם אשתו וילדו (מבריסק), פוליה זבאר, נכדתו של שימשל מושהס ואחרים. חצי שנה לאחר מכן נתפס ביערות חיים בוים והושיבו אותו בין ה־50. בשנת 1943 כשנגלה נסיון לברוח, נורו כולם.

גם בגאֶטו נפלו גיבורים רבים בגלותם התנגדות לחיות החומות. לא נשכח לעולם הדמות הקדושה של הפרטיזאן הצעיר טננבוים. בדיוק בזמן הטבח נקלע לגאֶטו. הוא נלחם ברחוב קינדלר בקבוצת גרמנים. כשירה בהם את כדורו האחרון השיג אותו כדור המרצחים. המורה וידאצקי קברה אותו אח״כ בגנה ברחוב פולנה. נלהבת ממעשי גבורתו קברה אותו מרת וידאצקי במצב של ישיבה, בחשבה כי זהו מנהג ישראל. בתו של גולדין נלחמה בגרמנים בזרקה עליהם רמונים. כנקמה מצד הרוצחים לא ירו בה אלא חבטו בה במקלות עד צאת נשמתה הטהורה. שני בניו של חנינא ונכדיו של אבא הקצב, שישבו ב„פודריצ׳ה״ בדרך לנהר, הציתו בתים בגאֶטו ונספו בקרב עם הרוצחים. ד״ר חיים גולדברג ירה בגרמנים את כל הכדורים שהיו לו, ובו עצמו ירה את הכדור האחרון שהשאיר

לו מראש. ד״ר מילנר וד״ר ליברמן בסירובם להסגיר לגרמנים את בני משפחותיהם הרעילו אותם במו ידיהם.

כך נלחמו גבורי קוברין בלי נשק ונפלו בכבוד בקרב הבלתי־שוה עם השדים הארורים, גבורים שעל מעשי גבורתם יעיד הקב״ה בעצמו. בשעות השתוללות סערת־האימים של הטבח נלחמו גבורים יחידים בעקשנות ובכל הבא בידם עד רגעי־גסיסתם האחרונים. אנשים רבים מילטו את נפשותיהם ונשארו בחיים, כמוני אני. נמלטו למעלה מ־500 איש, התפזרו בדרכים, בשדות וביערות. אחרים חיפשו מחסה בעיר אצל מכרים נוצרים, אך כמעט כולם הוסגרו אח״ז בידי הגרמנים על ידי איכרים, פולנים ואוקראינים. זלדה אדלר בתו של אפלבוים החייט הסתתרה שבועות אחדים בסביבות הכנסיה. השכנים נתנו לה לאכול, אולם סירבו לתת לה מחסה. כך הסתתרה עד שילדים נוצרים הרגישו בה והסגירו אותה לגרמנים. הילדים הנוצרים בראותם יהודי נודד היו רצים אחריו וקוראים באזנו: ז׳יד, ז׳יד... גם דודתי הניה וילדיה ומשפחת אנטופולסקי נמלטו מהגאֶטו, אולם לאחר ימים אחדים נתפסו ברחוב פולנה. משה זבאר ומשפחתו ברחו ומצאו מחסה בבית משפחה נוצרית ושמה בלוצקי, אך לאחר ימים אחדים נתפסו ע״י הגרמנים.

בדרכים וביערות היו מפוזרים יהודים ערומים ויחפים, רעבים וצמאים. הם רצו להציל את עצמם, אך רבים מהם מצאו את המוות. משלחות שלמות של משטרה אוקראינית היו נשלחות לדרכים לארוב ליהודים. נערות צעירות זרקו את עצמן לבארות כדי לא ליפול בידי האוקראינים. שייקה גווירצמן נתפס כעבור חודש בדרך טאֶוואֶליה, גם חתנו של מרדכי יורוזדיצקי וכן רבים אחרים. איכרים היו מביאים העירה יהודים קשורים לסולמות העגלות, הובילו אותם כעגלים להסגירם לגרמנים. פרט למקרים יוצאים מהכלל לא הושטה ליהודים יד לעזרה. ולא בלבד שדחו את היהודים, אלא עוד הלשינו עליהם והסגירו אותם בידי האויב. הייתי בבתים של פולנים ורוסים לשאול אולי הם יודעים על יהודים שניצלו. הכל היו מביטים אלי בתמהון ומגרשים אותי. אה! אילו חנני אלוהים בעט סופר ויכולתי להביע מה שהרגשתי באותם הימים שהייתי נע ונד בקוברין השוממה, בלי בית ובלי מיטה, רעב וצמא, נרדף על כל מדרך כף רגל מכל זד ובן בליעל, ירא ופוחד מפני קול עלה נידף.

למעלה ממאה יהודים קובריניים הצליחו אף על פי כן להגיע ליערות. שם נפגש חלק מהם עם הפרטיזאנים הקודמים. אבל אז עוד שררו אנדרלמוסיה ואי־סדרים, וכן היה מחסור בנשק. אחרי שבועות אחדים עטו הגרמנים ככלבי־צייד על מחבואי הפרטיזאנים, ורבים מהאחרונים קיפחו את חייהם בפעולות אלה.

בין המעטים שהגורל העניק להם עוד חמשה חדשי חיים היו וינגורטן בעל חנות המנופקטורה, חתנה של חייה סנדרס ושמאל מאזורסקי בנו של אלטר מאזורסקי. הם הסתתרו באחת החורבות. אך לגודל האסון קרה שבבשלם משהו נתגלה מקום מחבואם ע״י העשן שנראה בחוץ והגרמנים הוציאו אותם וירו בהם. גם זיסל גולדפרב, יתומה, הסתתרה אצל משפחה נוצרית, דוברובולסקי, במשך למעלה מחצי שנה ובסופו של דבר נתפסה אף היא.

כך נכרתו כל יהודי קוברין במשך הזמן בו שלטו הואנדאלים הגרמנים.

הקבוצה הראשונה של יהודי קוברין הושמדה ב„אקציה״ של ברונה־גורה ליד באֶראֶזה. המיתו אותם ביריה והשליכום לתוך בורות־סיד. הרוב הגדול של יהודי קוברין נרצחו ב„אקציה״ של 14 באוקטובר, במרחק 4 קילומטרים מקוברין בדרך דיווין.

אפילו גוויותיהם לא מצאו מנוחה. ב־1944 הובאה לקוברין קבוצת יהודים מהונגריה

להוציא את הגוויות מהבורות ולשרוף אותן. שבועיים בער מוקד ליד קוברין. בערו הגוויות הירדויות של יהודי קוברין. כיום לא נראה במקום זה אפילו זכר ממה שהתרחש פה, פרט לעצמות־אדם לבנות ושדה שמן הסתם נזרעה בו תבואה.

יתברך זכרם הטהור של קדושי קוברין. יתגדל ויתקדש שמם לעולם ועד.

לקלון נצח ולדראון עולם תהיה, עם הטבטונים המרצח. ארור תהיה ושמך יימחה ממשפחת העמים. לזוועה ולשמצה תהיה לעולמי עולמים.

אהרן הרמן

מכתב מוורשה

וורשה, 28 במאי 1946

בני עירי האהובים,

הנני מרשה לעצמי לכתוב לכם בשם הקומץ הקטן של יהודי קוברין, שניצלו עפ״י נס ממוות איום. ידועה לכם הטרגדיה, אך אינכם יודעים, כיצד התרחשו הדברים עם אבא־אמא, אחינו ואחיותינו היקרים. אספר לכם בקיצור את הקורות לפי דברי עדי ראיה שנשארו בחיים. וכך תדעו אימתי צריך לערוך אזכרה ולהיכן נעלם אפר קרובינו ומחמדינו. בקוברין היו שני גיטאות: קטן שכלל רחוב קלאשטארנא ונמשך עד המוכביץ וגיטו גדול, שכלל צד אחד מרחוב בריסק וסמטאות מצרים, טראגוטטא (פאטשטער), רחובות ראטנער, קוברינר, פינסקר (חלק). הגרמנים חדרו לעיר בימים הראשונים למלחמת גרמניה—ברית־המועצות. מיד התחילו הרדיפות והנגישות בנוסח הידוע: עבודת כפיה, וכו׳. בעיר סודר מחנה עבודה, ולהתם נשלחו הרבה מצעירי קוברין, ורבים מצאו שם גם את מותם.

אולם החיים זרמו לאט לאט והיהודים נשאו בדומיה את כל יסוריהם ומכאוביהם. הקהלה (מועצת היהודים) שמונתה ע״י הנאצים עם אנגעלאוויטש ע״ה בראש עשתה הכל כדי להקל על סבל היהודים (ככה מספרים אלה שנשארו בחיים). כאלה היו התנאים בגיטו קוברין בשעה שהחלו הרציחות ההמוניות בסביבה. בכל מקום סיפרו, כי הגיטו בקוברין יינצל. הרבה מאנטאפאליה, דרוהיצין, בריסק ויהודים אחרים חשבו שכדאי לברוח לקוברין ולחכות שם עד יעבור זעם. אך נראה שזה היה רק תכסיס מצד הרוצחים, למשוך יותר יהודים למען ייקל עליהם להשמידם.

בקיץ 1942 החלו לחסל את הגיטו. הראשון בתור היה הגיטו הקטן. אלפים אחדים הושמדו. רבים ברחו משם והסתתרו בגיטו הגדול. בניגוד לזה שהתרחש בערים אחרות, שהמועצות היהודיות מסרו בעצמם לנאצים את קרבנותיהם, לא ארע דבר זה בקוברין. כאן בחרו הנאצים בעצמם את קרבנותיהם, במנעם תיווך הקהלה. הם לקחו את כל אלה, שחיו בגיטו הקטן, הוציאום מאחורי העיר והמיתום ביריה. קבר האחים הזה נמצא ברחוב פינסקר בדרך לאנטאפאל.

החסול הסופי של הגיטו חל ב־15 לאוקטובר 1942. אז הושמדו 80% מכל יהודי

קוברין (20 אחוז נהרגו קודם). היהודים הראו התנגדות של גבורה, אף כי התנגדות בלתי־מאורגנת. אנשים התגוננו. הרבה התחבאו ב„בונקרים", שהקימום במרתפיהם ומשם ירו בנאצים. הרשל זובאצקי ואשתו ליזא (סטאווסקי) ואחיו הסתתרו במרתפם ומשם זרקו רמונים על הנאצים. רמון גרמני שם קץ לחייהם. הרשל וד"ר יעקב אנגעלאוויץ התנפלו על רוצחיהם. נטע גאלדפארב (בעלה של דינטשע המילדת, הוא עבד אצל ד"ר פריבולסקי) התנגד לגרמנים מתוך גבורה. מאָטל בערעזניאק (בנו של יאסל הקצב, אחי אייזיק בערעזניאק) בעמדו בתור לפני הקרון, הוציא רובה מידי נאצי והרג נאצים אחדים, הוא שוסע לגזרים. אחי, אבראשה ואשתו חנהטשה (ממשפחת בערוויקונקין) חסם את הכניסה לביתו (ברחוב שקולנה), ירה משם על הרוצחים שבאו „לקחתו". רמון גרמני חיסל את כולם. כעשרה גרמנים הומתו על ידו. מות גבורה מתה בת גאלדין (מרחוב ראטנער, היה להם בית מסחר למכשירי אוטובוס). היא היתה עסוקה בבית־חרושת גרמני לתעשית נשק. ביום המר והנמהר ההוא, התחילה לזרוק רמונים על הגרמנים. הגרמנים התפרצו אליה, הוציאוה וחתכוה לגזרים. ד"ר ליברמן ומשפחתו הרעילו את עצמם. ד"ר מילנר נורה. ד"ר חיים גולדברג (ראש הקן של „השומר־הצעיר" לשעבר) ברח מן הגיטו, אולם נעצר ע"י הנאצים ונורה. ד"ר איטשע־לייב האבאוויעצקי הרעיל את עצמו.

מ„האקציה" בגיטו ניצל ד"ר חיים מינץ (לשעבר ראש קן השומר־הצעיר). הוא נמלט לפרטיזנים, ועבר בגבורה דרך כל המלחמה. אבל מת באופן טרגי אחרי המלחמה. כשנכנעו הגרמנים נסע הביתה לקוברין. בתחנת־הרכבת בדרויהיצין ירד מעל הרכבת. באותו רגע התפוצץ שם מחסן תחמושת והוא נפל כקרבן האסון.

כעשרה יהודים הצליחו לברוח מהגיטו בשעת השחיטה. היה בדעתם להצטרף לפלוגות הפרטיזנים, שהסתתרו ביערות סמוכים. ככה עשו משה פוקסמאן, זעליק עבראב (מהקולנוע) עם אשתו ליזה (לבית פאלעווסקי) וילדם, שני בני סוניה פאלעווסקי (הצעי־רים) ועוד אחרים שאת שמותיהם איני יכול לקבוע. כל אלה עוד לפני שהספיקו להת־אחד עם הפרטיזנים, נהרגו ע"י האכרים.

ביום המר והנמהר בחרו הנאצים מתוך יהודי קוברין כמאה איש, בעלי מקצוע מעולים, ושלחום לבית הסוהר ברחוב בריסקר. הנשארים נטבחו, מי במקום (קבר האחים נמצא ברחוב ראטנער בדרך לדיווין) ומי בברוני־גורי, על יד קארטוז־בערעזע. בעלי־המלאכה שנבחרו ונכלאו שהו זמן רב בכלא ועבדו שם בסדנות מיוחדות. תפקידם היה ללמד את האכרים מלאכות יד. ולאחר שלימדו את המקצוע במידה כלשהי, נורו גם בעלי המקצוע בחצר בית־הסהר (זה קרה בקיץ שנת 1943). בין היהודים האלה נמנה חיים אפלבוים החיט, זיוויק הסנדלר ועוד כאלה שאיני זוכר את שמותם.

מהשחיטה ניצלו באטשע טננבוים (היה להם בית־מסחר לצבעים) ושתי בנותיו. הם התחבאו אצל נוצרים. כעת הם נמצאים בלודז. בנו של נחקע ביל (מרחוב שקולנה מול ביה"ס הפובשכני). כעת הוא נמצא בוורשה. חינקע גולדפרב (בת הפחח מרחוב בריסקער), היא נמצאת בקוברין וגם גיטל גוויצעל („גיטעלע גרוונט" עם בתה — בקוברין. במינכן נמצאת טאניע קראמאן ובעלה דוביעצקי. עוד לפני החיסול ברחה לבריסק ושם חיתה כאַרית.

אלה הם עדי השחיטה. ניצלו עוד כמה יהודים, הודות לכך, שבשעתם הוגלו לרוסיה ע"י השלטון הרוסי.

עקיבא ווינר (ניו־יורק)

חבר מספר

משראיתי אותו, תפסתי מיד, כי הננו קרובים איש לרעהו. אם כי לא זכרתי את שמו. זהו ברוך קן־צפור, בן 27. שנינו מוצאנו מהעיר קוברין. אתמול הוא הגיע לניו־יורק ודמעותינו אישרו, כי חוטים רבים מקשרים אותנו, כי אכן אחים אנחנו. אולם אין הדבר מתמצה בזה שהננו בני עיר אחת. מובטחני, כי כל יהודי שיקרא את השורות הבאות ירגיש אל ברוך אותה קירבה נפשית.

הנה סיפורו:

הזמן הגרוע בשבילנו, הפרטיזנים, היה זמן החורף ולא כל כך מחמת הקור כבגלל השלג הלבן, אשר האיר את היער וגילה על כל צעד ושעל את עקבותינו. למדנו תורה חדשה: האור הוא אויבנו והלילה, החושך בני ברית הם לנו. בימים הסתתרנו ביערות כחיות במאורותיהן או שהתגוננו מפני התקפות האויב. בלילה קיימנו את חובתנו: להתקיף נקודות הנאצים, להרוג שוטרים אוקראינים, שהיו מסוכנים עוד יותר מאשר הגרמנים. מזון לא חסר לנו. חבורות הפרטיזנים קיימו קשרים אמיצים ביניהן; היינו מחביאים מזונות וכמעט שלא ידענו רעב.

*

הנני מסתכל במספר, ידיו השריריות, חזהו המוצק, רואה אני לפני קוברין ואנשיה בשנת 1939. החיים עוד נורמליים. והנה בנו של אהרן הקצב, הוא הוא ברוך קנצפור בן התשע עשרה, בחור כארז, ממהר לאטליז הוריו, תמיד טרוד. אבל העינים אינן דומות. אין אלו עינים של הבחור העליז ההוא. חריצים עמוקים נחרשו בפניו. אבל יותר מהכל נשתנו עיניו: סבל ועינויים נשקפים מהן והן דומעות. באיזו פעם?

*

היינו כשלושים איש — הוא ממשיך — כאשר הגענו ביום חורף אחד למקום מוכר לנו אי־שם ביער ע״י פוזויט במחוז קוברין, כדי להחליף כוח. היתה כבר שעה שלוש אחר הצהרים. העלינו אש, כדי לחמם איזה מאכל. אחד מאתנו עמד על המשמר, כרגיל. היתה לנו הרגשה טובה: אותו יום לא הותקפנו, ואחד אף אמר: הבה ונשתה קצת יי״ש לאות שמחה שהיום לא „הציקו״ לנו.

ישבנו לאכול. הסבתי ליד עץ ברחבות, הנחתי הצדה את רובי הקצר. כולנו היינו חמושים, מי ברובה, מי באקדח ומי ברמון. גם מכונת יריה היתה לנו. היה שקט, ולפתע ניתך עלינו מטר של כדורים, כאילו משמים. נצמדנו אל הקרקע וברגע הראשון כאילו איבדתי את עשתונותי. כשהתאוששתי במקצת והושטתי את ידי לרובי, הקדימוני כבר חברים וענו לאויב. נמלטנו על נפשנו — בהתאם לטקטיקה שלנו — שנים מאתנו היו כבר פטורים מזה: הם היו מוטלים מתים. משהתרחקנו קצת והיריות נשתתקו, נוכחנו לדעת, כי ארבעה מאתנו נפצעו ושנים מהם צריכים היינו לשאת על כפים. זובצקי, בנו של איטשה (מרחוב פינסקר), בס״ה בן 14. הוא בא אלינו אחרי ה„אקציה״ הראשונה, פצוע ברגלו. רפאנו אותו ביער ועתה הוא פצוע פצעי מות, במהירות הוא מאבד את דמו. השני — לייבל קירז׳נר (הנכם זוכרים אותו, הלא הוא ואחיו שלומקה היו לוקחים אותנו, הקונדסים לוורשה במכונית של גולדין). עתה גם הוא פצוע קשה, כדור פגע בחזהו.

הננו נושאים את השנים על כפינו, בלי לדעת בעצמנו לאן פנינו מועדים. השגחנו באיזו גורן וחתרנו אליה בכל כחנו. שמא נוכל לתפוס שם סוס ועגלה ונוביל את הפצו־עים, אך לאן. אולם הראשון גווע, עוד טרם הגענו לגורן. והשני, ליבל, התחיל להתחנן לפנינו. הוא מבקש מאתנו שנגמול עמו חסד, חסד של אמת. הוא מפציר בנו, כי נירה בו ונשים קץ ליסוריו. עשינו את עצמנו חרשים. מישהו ניסה לעודד אותו. אבל לייבל פרם את כותנתו וצעק: ירה כאן, אינני משוגע. ברוך, הרי כאח אתה לי, גם אתה אינך חס עלי?

ענינו לו בשתיקה. המשכנו ללכת. בינתיים החשיך ואז נפלה ההכרעה האילמת: אין מנוס, יש למלא את בקשת הפצוע. לא הטלנו פור. כל המבטים הופנו לעבר אלכסנדר: הרי סוף־סוף איננו יהודי. שש יריות אקדח נשמעו ביער, באותו לילה של דצמבר 1942.

וכעבור ימים אחדים סיפרו לנו איכרים: ששה גרמנים ואוקראינים נמצאו מתים ביער פוויט באותו לילה.

תורגם מ„האוואנער לעבן" מיום 13 ביולי 1946.

ביערות פולסיה

מיום שנקלענו לקובל (וואהלין) והוכנסנו לכבוש הגרמני לא השתחררנו מהרעיון להתחמק מידיהם.

פעם, ב־7.7.1941, בלכתי ברחובות קובל להסתכל, כיצד עובדים השבויים הרוסים בפקוח ס"ס ע"י הבנינים ההרוסים, עכבני גרמני. לא הסירותי את כובעי לפניו, ולפי שני הטלאים הצהובים שהיו עלי מלפני ומאחורי הכיר כי הנני יהודי. הצטדקתי, כי לא הרגשתי בו. אולם הוא כבדני במגלב עופרת, ודם זרם מגופי. נרגז ומדוכא שבתי הביתה והכינותי לי צרור מזון כצידה לדרך. הסירותי מעלי את הטלאים הצהובים ופניתי לאן שישאני הרוח. מטרתי היתה טשערנאן, מחוז בריסק. כל היום הלכתי בכביש בריסק. ברשותי היה סכין להתגונן בו. עברתי כפר בשם זאמשאן. לעומתי בא נוצרי זקן. שאלתיו, היכן גרים יהודים. אמר לי הנכרי, כי את היהודים העבירו מזמן לגיטו בריסק. כשאמרתי לו, כי הנני יהודי, פקד עלי לברוח מהר, כי השוטרים האוקראינים יהרגוני. לא חשבתי הרבה ומהרתי לברוח. הגעתי להצטלבות הדרכים בריסק—קובל, טשערניאן—מאלאריטא.

פניתי לטשרניאן, בידעי כי שם יערות גדולים, ואולי אמצא שם מקלט.

בעשר בערב נכנסתי לכפר טשרניאן. אפלולית שלטה בכפר, רק מנורות קטנות בודדות דלקו אי־שם. נכנסתי לבית נוצרי ושאלתי, היכן גרים יהודים. בעין בוחנת בדקוני מכף רגל עד קדקדי וענוני בצחוק: „ממול, בבית השלישי". דפקתי, פתחו את הדלת. אמרתי: „ערב טוב, יהודים!" ענוני: „שנה טובה!" ליד השולחן ישב הנפח הזקן, בנו, כלתו. שתו תה. הנפח סיפר לי, כי כאן הרגו והשמידו את כל היהודים. את משפחתו השאירו בחיים, כי הנהו בעל מקצוע ומועיל בעבודתו לגרמנים. הזקן שאלני, אם הנני יהודי, כי מראה פני אינו מעיד על זה. „בודאי שהנני יהודי", עניתי. הוא הרבה להסתכל

בי. הבחנתי בצאת הבן מן הבית. וכעבור איזה רגעים חזר בלוית שני שוטרים אוקראינים וקומנדנט. „הנה זהו שרק עכשיו הגיע אלינו. איננו יודעים מיהו".

הקומנדנט אסרני והביאני למשטרה. בדקני מראש עד רגל. כשנוכח לדעת כי הנני יהודי, סטר לי בלחיי באמרו: „הנה בידינו צפור דרור, בבוקר נעבירך לגסטפו בקוברין".

כשמצא במגפי את הסכין, הסתכל בי ואמר: „וכי רוצח הנך?" דחפני לתוך תא צר ואמר: „נשאר לך לחיות עוד עד אור הבוקר!".

שכבתי בתא ולא יכולתי להרדם. מניתי את שעותי הספורות. בינתיים שמעתי בהתעכב עגלה והעגלון ירד מתיכה. זוהי העגלה שהזמין הקומנדנט להעבירני בה לקוברין. בשש בבוקר פתחו את הדלת. הזקיף הכניסני לתא המשמר. ראיתי, כי הקומנדנט כבר מוכן לנסוע. הוא צווני ללכת אתו. ישבתי בעגלה ליד הקומנדנט המזוין באקדוח. לאחר שעברנו כ־7 קילומטר, נזדמנה לקראתנו עגלה טעונה עצים. הקומנדנט עצרה ושאל את הגוי אם יש לו רשיון משומר היער. וכיוון שרשיון זה לא היה לו, צווה עליו לחזור ולנסוע אחריו. הגענו לבית קטן. הקומנדנט פקד עלי ועל הנוצרי להכנס פנימה. הגוי נאנח ואומר: „אדוני הקומנדנט, נשתה"... והקומנדנט עונה: „הבה". הגוי שבע רצון. שותים ושותים, אולם הקומנדנט אינו גורע עין ממני. עיניו מתאדמות ומתמלאות והוא כבר מוטל על הארץ. ואני כאילו נשכחתי מלב... נגשתי תומ"י לקומנדנט, הסירותי את החגורה והאקדח וכעת — אני ואפסי! האכר שבביתו נמצאנו, לא ידע מי אנכי. יצאתי החוצה ופקדתי על העגלון להרים את ידיו. ישבתי בעגלה ופני ליערות קוברין.

ביער השארתי את הסוסים על יד עץ. העמקתי ללכת היערה. אולם הייתי רעב וסרתי לחוה. כאן אכלתי והתקדמתי הלאה. לא יראתי יותר, כי ברשותי היה האקדח של הקומנדנט. ככה המשכתי ללכת מיער ליער עד שהגעתי ליערות דאכלאוועך. כאן נתקלתי בשני חיילים רוסים, שברחו מהשבי הגרמני ונדדו ביער. נדברנו בינינו והתחלנו לחיות יחד, לאכול ולשתות הכל ביחד, כאחים זה מימים.

עברו ימים והם לא ידעו, שיהודי הנני. היטבתי לדבר רוסית. התחלנו לחשוב, כיצד להשיג נשק בשביל שניהם. החלטנו להתקיף את אנשי המשמר הגרמני, המתהלכים שנים שנים על גשר העץ שעל כביש קוברין—מינסק. בשתים בלילה יצאנו, זחלנו והתקרבנו לגשר. שני גרמנים עומדים על המשמר ומעשנים סיגריות. הרובים על שכמם והם משוחחים. לא הרבינו לחשוב. אני באקדח, ושני הרוסים בסכינים בידיהם קפצנו ונתלינו עליהם, תפסנו בצואריהם ושחטנום כאווזים. חיש מהר בלי רעש תפסנו את רוביהם ופנינו לדרכנו ביערות דאכלאוועך. כעת לעגנו לעולם ומלואו; כולנו מזוינים.

הרחק ביער חפרנו והקימונו לנו סוכה בתוך בור והתחלנו להכין לנו מלאי של אוכל לחורף, שלא נצטרך ללכת בשלג ולהשאיר עקבות למעוננו. כמעט בכל יום פגשנו ביער בורחים, שחיפשו פרטיזנים. קבלנום לתוך משפחתנו. גם יהודים פגשנו, יחפים וערומים, רעבים שברחו מהגיטו: „אנו רוצים להיות פרטיזנים!"

קימעה קימעה רכשנו נשק. היינו לקבוצה פרטיזנית לוחמת. בחרנו מתוכנו מנהיג, שכל אחד מחויב לציית לו. התחלנו לפעול. פעולתנו התרכזה בדרך קוברין—פינסק. התנפלנו על מכוניות גרמניות, חיבלנו במשרדי משטרה, שרפנו גשרים, פוצצנו רכבות. לא פעם תעינו ונדדנו תקועים בבצות עד לצוארנו, כדי להמנע מעבור בכפרי אכרים. הם יכלו עוד להסגירנו בידי הגרמנים; הם לא ידעו עדיין מהו פרטיזן.

כך המשכנו עד 1943. התודענו לעוד קבוצות לוחמות כמונו. הרכבנו בריגדות שלמות והתחלנו בפעולות חשובות בקנה מידה גדול. התקשרנו עם מוסקבה וזה עזר לנו בהרבה. בלילה היו מורידים לנו במצנחים נשק, אוכל. הורדו גם אנשים שהיו מוסרים לנו הוראות נחוצות, כיצד עלינו לפעול. ביער היה לנו בית חולים לפצועים, עם רופאים ורפואות. את הפצועים קשה העבירו באווירון למוסקבה. אף על פי שצפויים היינו לסכנה גדולה בכל רגע ורגע, חיינו היו סואנים ועליזים. למשימות יצאנו ברינה.

יום בלי הרוגים גרמנים אחדים השבית את שמחתנו. היתה לנו גם פלוגה נבחרת של 12 יהודים. נלחמנו לא פחות מהרוסים ואולי באופן עז ונמרץ ביותר. מטרה אחת היתה בשבילנו; את הכל הפסדנו, ולפיכך היתה מלחמתנו קשה ונועזת ביותר. היו בינינו גם יהודים, שהצטיינו, כמו החבר מקוברין, ברוך קאנציפער, בערעלע יאפאנטשיק, וגם כותב השורות הללו.

שמואל פראוודע
נולד באסטראָוו־מאַז.
הבר פחח

(מתוך „פוּן לעצטן חורבן" — צייטשריפט פאר געשיכטע
פון יידישן לעבן בעת'ן נאצי־רעזשים, מינכן 1946—1948)

ב. קופיצקי

על חורבות קוברין

(מבקורי בקוברין בעשרים למאי, 1946)

הרכבת שלנו בדרכה מבאראנאָוויטש לגבול עוברת דרך התחנה טעוועלי הרחוקה מקוברין כ־15 קילומטר.

מהממונה הסובייטי על הרכבת נודע לי שטרם נעבור את הגבול נתעכב בבריסק לכמה ימים. החלטתי איפוא לנצל הזדמנות זו, כדי לבקר בעיר מולדתי, קוברין.

לא בנקל עלתה לי החלטה זו. כל מכירי הניאו אותי ממנה. הם כבר ביקרו בעיירותיהם ואינם יכולים לסלוח לעצמם על אולתם זו. כצל מלווה אותם מחזה עיניהם ואינם יכולים להשתחרר יותר מרשמי הזועה שעשה עליהם בקודם זה.

לא הבנתי אותם. קשה היה לי לעבור את הגבול מבלי להסתכל, אולי בפעם האחרונה בימי חיי, על עיר מולדתי, בה גדלתי ונחנכתי. הרגשתי שזה יעיק עלי כל ימי, ובכן נשארתי תקיף בדעתי — ונפרדתי מהם.

נמצא אני בדרך המובילה מטעוועלי לקוברין.

הולך אני ברגל. יום אביב מזהיר. אף ענן קל לא נראה על שמי התכלת הבהירים. הטבע החדש בכל הדרו ויפיו. משני עברי הדרך מרבד ירוק ורענן של שדות עטופי שלל צבעים של כל מיני פרחים. ריחות בושם ממלאים את חלל עולמו של הקדוש ברוך הוא. מסביב דממה עמוקה, שקט ושלווה, איזו שלות קודש נסוכה על הכל. הטבע כנראה נשאר נאמן לעצמו ואין בו משום סימן בולט לאותן התמורות שהתחוללו בחלל עולמנו הגדול. מתהום הנשיה מבצבצים ועולים אי־אלה זכרונות מהעבר הקרוב לנו, כשישבנו עוד שלוים ושקטים, כל אחד בחוג בני ביתו.

ולרגע משלה אני את עצמי, הוזה אני בהקיץ, ובדמיוני רואה אני את הנוער החביב שלנו, מקושט בפרחים וירק, חוגג ל"ג בעומר בחורשה הסמוכה. ונדמה לי ששומע אני את שירתם המצלצלת: כל פרח, כל עשב יביע שם אומר...

מבלי משים מעיף אני מבטי מסביב ורטט קל עובר את בשרי. מרחוק רואה אני כבר את קוברין. והנה גם הקסרקטין של מרגלית. הנה היא אותה „החומה האדומה", בית המדרש לציונות, לכל הנוער הציוני המגוון, אותה המעבדה, בה נתגלמה ונשתלמה נשמתו ובה מצא חנוכו ודרכו בחיים דור שלם של חלוצינו בארץ. כמה זכרונות נעימים ומשעשעי לב קושרים אותנו, הקוברינאים, עם בנין זה. והנה מרחוק גם בית־הכנסת הגדול שברחוב פינסקר. ובמוחי חולפות ועוברות תמונות העבר בחגינו ובמועדינו כשילדי ישראל משתעשעים בחצר בית הכנסת. כמה חלומות חלמתי על שיבה זו ועכשיו למי אני הולך ולאן אני הולך? לא נכונה בשבילי שם אותה קבלת־פנים הלבבית של חוג בני ביתי לה הסכנתי תמיד בשובי הביתה אחרי כמה ימים של העדרי. הפעם לא אפגוש שם חברים ומכרים.

שקוע ברעיונותי מתקרב אני לאטי העירה. הלב פועם ביתר שאת. הנה המקום שם נמצאה המנסרה של גורוויץ ובית המדרש שבנה. משניהם נשארו רק ארובות עשן בודדות שהאש לחכה אותם. עובר אני רחוב גאנטשארסקא; כמעט שום דבר לא נשתנה כאן, לפני בית המדרש היפני, גגו רעוע, בלי חלונות ודלתות, סמל חורבן קהילתנו. והנם בתיהם של קאסטעלאנעץ, שטיינבערג, בקירות בולטים סימני הפצצות שהתפוצצו. על ידם עומד אנכי על הגשר, ולפני מתגלה נהר המוכאוויעץ המתפתל למרחקים. ולפני תמונה חיה של יהודים אנשים נשים וטף עומדים על חופו, סידוריהם בידיהם — ושפתותיהם לוחשות „מי אל כמוך"... תפילת תשליך. מתקרב אני לפנים העיר למקום שנמצאו בתיהם של פוקסמאן, פאלעווסקי ליפא, יוסף פריבולסקי, בית המדרש הגדול ועוד כאלה. מכולם לא נשאר אריח על גבי אריח. קוץ ודרדר עלו במקומם כעל קבר עזוב. הנה ביתו של משה גרינברג־אנטופולסקי, בחלונות קבועים ליחות קרשים. סימן שאין איש גר בבית. משוטט אני הלאה. יגון קודר מעיק על הכל. הרחובות ריקים מאין איש. רוב הבתים מחוסרי חלונות ודלתות, גגותיהם רעועים. האכרים העבירו את הכל לכפריהם. עזובים ושוממים הם בתי המדרש. הגעתי לשוק; כאבלות מציצות שורות החנויות המוגפות, שמאות משפחות יהודיות מצאו בהן את מחייתן הדלה. רגלי עומדות ברחוב ראטנער. כאן כנראה השתוללה החיה ההיטלרית בכל אכזריותה. חלק הרחוב, שבו נמצא בית מדרש „ראטנער", החל מהשוק ועד קצה הרחוב נעלם כמעט כולו. מרחוק רואה אני את שני השטיבלעך של הרבי הקוברינאי ועוד. מטבח צבאי על ידם בחוץ וחיילים סוביטיים יושבים על מפתן השטיבלאך ומעשנים את ה„מאכארקא" שלהם. עובר אני לרחוב פינסקר, ומתעכב על יד בית הכנסת הגדול, כאילו התכווץ והצטמק, קירותיו שחו וטבעו בקרקע. החצר מלאה כל מיני קוצים ועשבים כקומת איש. מסביב לדלתות מפוזרים גרעינים, כי בית המדרש שמש בתוך מחסן לתבואה. בית העלמין הישן בקצה רחוב פינסקר משמש שוק חדש. האיכרים מתכנסים שמה פעם או פעמיים בשבוע למכור את סחורתם.

שקוע ברעיונותי הולך אנכי לבקר במשרדי קהילתנו, את הפרטיזנים שלנו. גם הם יושבים על חבילותיהם מוכנים לעבור את הגבול. הם מספרים לי את פרשת ענוייהם בגיטו וגם אחרי חיסולו. ספוריהם מזעזעים לב ונפש גם יחד: על הנוער שיצא מהגיטו ליערות והאכרים ככלבי ציד ארבו להם, התחקו אחרי עקבותיהם, היו אכרים שהובילו יהודים קשורים בחבלים לעגלותיהם כדי למסרם בידי הגסטפו תמורת עשרים קילו מלח או שני בקבוקי יין שרף. אכזריות הז'נדרמריה האיקראינית הגיעה לשיאה. בעת חיסול הגיטו כשנתפסו שלושים עלמות יהודיות ונשים צעירות שהתחבאו בין חורבות הגיטו, פראי האדם סחבו אותן בשערותיהן על מרצפת הרחוב ואחרי כן נורתה כל אחת מהן בקדקדה. האזנתי ולא האמנתי למשמע אזני, הם מספרים לי על ילדים מזי רעב ששוטטו בכפרים לבקש פת לחם, וגוועו מרעב. משפחת בערוויקונקין וד"ר חיים גאלדבערג נפלו בהתנגדות מזויינת. ד"ר ליבערמאן הרעיל את אשתו ובתו ואיבד את עצמו לדעת ביריה.

רגלי הובילוני למקום שם גרו קרובי. הבית נשתמר, הדלתות פתוחות לרוחה.

המחיצות הפנימיות בחדרים נעלמו, הבית כולו — אולם גדול רחב ידים, מלא מטות עץ, האחת על גבי השניה, חיילים מתאכסנים בבית הזה. השומר, חייל סובייטי גבה קומה מביט עלי בעין בוחנת. אני מסביר לו שזה עכשיו חזרתי לעירי, אחרי חמש־שש שנות נדודים בנכר ובאתי לבקר את המקום בו גרו קרובי. בקשתיו כי ירשה לי לעלות לעליה, אולי יעלה בידי למצוא שם תמונות קרובים. הסכים והוסיף באדישות חיילית שזה לא מכבר ראה הוא בעצמו כמה תמונות פזורות על יד המפתן המוביל לחצר. „תמונות פזורות" ? נרתעתי ממקומי. עליתי גם לעליה. איזה רגש מעיק האפיל על אור עיני. משששתי פה ושם בין כלים ורהיטים שבורים ויצאתי משם.

הלכתי משם בפחי נפש. רגש נורא העיק על לבי בלי הרף כאבן כבדה. החלטתי לבקר עוד קרובה. חנונית היתה כל ימיה, חנותה ומעונה היו באותו בית. בימי הקיץ הארוכים, כשהאכרים לא באו לעיר והפדיון היה קלוש, רגילה היתה לשבת על יד פתח חנותה ולקרוא מכתבי קרוביה מאמריקה. מתקרב אני לבית. בפתח חנותה יושבת גויה זקנה ואורגת משהו. לרגליה משחקים שני ילדים, בהירי שער ומפטפטים רוסית או אוקראינית. חפצתי להכנס, אבל פתאום הרגשתי כי משהו חונק אותי בצוארי ועיני כהו... התחלתי להתרחק חיש מהר משם. לאן? לא ידעתי בעצמי. רגעים מספר עמדתי נשען לאיזה קיר בסמטה צדדית, מבלי לדעת בעצמי איך נכנסתי לכאן. חשתי כאב חזק בראשי. כן: אך עכשיו הבנתי והרגשתי מדוע הניאו אותי מכרי מבקור זה. הסתכלתי סביבי, אין לך בית שלא גרו שם משפחות יהודיות, כולם נגדעו ואף זכרון לדורות לא נשאר מהם.

קוברין היהודית! מה ערגתי שם בנכר תחת שמי סיביר הרחוקה לראותך עוד בחיי, ומה רבה עכשיו האכזבה, איהו הנוער החביב והיקר לנו? איפה הם ילדי ישראל הנעימים לאלפיהם? היכן הם הורינו, אחינו ואחיותינו היקרים? כולם ספו תמו מן העולם, אבד מארץ זכרם. הזוהי המציאות? האין זה חלום בלהות?

היום נוטה לערוב, צללי הבתים והאילנות משתרבבים לאורך הרחוב וכאלו בדגלי אבל שחורים מכסים את עיר ההריגה. עייף ויגע עומד אני על פרשת הכבישים בריסק—ולאדאווא, וממתין, אולי תעבור מכונית לבריסק.

לא! אין לי מה לעשות פה יותר. קרעי נשמתי לא יתאחו בין חורבות ומצבות אלמות. ארורה היא האדמה שספגה לתוכה את דמי אהובינו. אלך לי אל החיים — באשר הם שם. עוד הותיר אלהים לפליטה גחלת לוחשת בתוך ערמת „הדשן".

ביניהם אבקש נוחם לנפשי.

מהספר: משה קאגאנאוויטש: דער יידישער אנטייל אין דער פארטיזאנער באוועגונג פון סאוועט־רוסלאנד

הוצאה של הועדה ההיסטורית ליד אגוד הפרטיזנים פח"ח באיטליה, רומא, 1944

...בקוברין נתארגנה קבוצה שהלכה ליערות של אזור דיוין. הקבוצה מנתה כ־80 איש בקירוב. במשך החורף 1942—1943 פחתה קבוצה זו, כי רבים מחבריה נפלו עקב הלשנות של אכרים.

בתקופה מאוחרת יותר נצטרפו הנותרים בקבוצה זו לפלוגות הפרטיזנים „וורושילוב" (האגוד הבריסקאי, אזור דומטשבה), „סווורוב" (יאנאוו, אזור פינסק) וקאטאווסקי (אגוד בריסק, אזור קוברין) (עמ' 85). באחד באוגוסט 1942 התייצב היהודי הקוברינאי קאבאן כמתנדב בבית הספר לדיוורסיות במוסקבה מיסודם של הפרטיזנים כדי להגיע אחר כך לאזור קוברין. היתה לו עוד תקוה כלשהי להציל את משפחתו. כמעט כל הקבוצה יחד עם קאבאן הותקפה ליד סלונים (ינואר 1943) ע"י המשטרה הגרמנית והושמדה. (עמ' 239).

יזכור

אמנו דבורה ליפשיץ, אחינו ליבל ושמואל ומשפחתם. אבינו אליעזר מילצקי והדודה איטה; בנימין ומרדיל יזרעאל מבית מילצקי ובני ביתם; חסיה קוסטלניץ מבית מילצקי ובניהם; יצחק ודבורה גוז׳נסקי מבית מילצקי ובני ביתם; אשר מילצקי ומשפחתו; נח מילצקי ומשפחתו; מיכאל קצמן וחנה מבית מילצקי ובני ביתם.

על יקירינו צביה ואליעזר זבאר כי אינם,

מתאבלת משפחת קלמנזון (חיפה).

אמנו רחל ואחיותינו חיה וזהבה זיונץ; משה, מאשה, גולדה ואברהם רוזס.

המתאבלים: ברכה ומוליק זיונץ.

שלמה, אסתר־גולדה, יעקב ואליעזר; גיטל נח וחנה, רחל־מאשה וחנה קן־צפור.

אמנו חנה זריצקי, דודנו צבי חומסקי, אחינו משה זריצקי ואחיותינו; צפורה, פניה, רבקה ומשפחותיהם כי אינם.

המתאבלים: שבתי, אשר והנכד בצלאל.

שבתאי ואסתר יודלבסקי ומשפחתם; סוניה ושלמה סטבסקי; רחל יודלבסקי ומשפחתה.

המתאבלים: ניוטה, ריבה ויונה.

משפחת יצחק ומלכה קן־צפור.

המתאבלים: הלמן ופנחס.

משפחת יוסף קן־צפור.

המתאבל: חיים.

נחמיה גולדמן; מינדל גולדמן־רובין, בעלה פייביש רובין וילדם מרדכי רובין; נח גולדמן ואשתו מלכה גולדמן־גרמן וילדיהם מרדכי וזלדה.

חוה בליזובסקי.

חיה, שיינדל־הודס, רחל ומרים זיידמן; וולויל קמנצקי ומשפחתו; הרשל, חשה זיידמן וילדיהם.

הרב נחמן בן יצחק הכהן, פרומה, יצחק, נטע ופייגיל־לאה סמיטיצקי.

איזיק, רייזיל, חנא ולאה גרושבסקי.

פישל, מלכה וריבה הולצמן; ביילצע, נטע, אברהם־ישעיהו ודוד צויק; בריינה ויעקב שיינקמן.

אברהם וחנה אשכנזי; חיים ומנוחה אשכנזי (לבית מרקוזה), רוזה, מינה וחיה אשכנזי.

משה, אטיל, מלכה, רחל וברוך הורביץ.

יעקב פלדמן; פישל פלדמן ומשפחתו; לייבל פלדמן ומשפחתו; חיים פלדמן ומשפחתו.

אונטרמן בריש, רויזה, אליעזר, ישראל, פריידל, אסתר ומשפחותיהם.

מרדכי, קיילה, אברהם ומנדל ורניק; יהודה, ליימה טננבוים; שרה טננבוים וילדיהם.

מיכאל וחיה זילברמן וילדיהם: צפורה, לאה וטובה; יעקב ואלקה למברג וילדיהם.

הלמן, רבקה סטבסקי, ברכה סטבסקי, בעלה ובנה; אהרן, חנה, איטשע ורחל סטבסקי; שלמה סטבסקי ומשפחתו (לודז'); משפחת סלודינסקי; גולדה סטבסקי־פלבסקי ומשפחתה.

חנה וגרשון אפלבוים; מרים, מרדכי ואסתרקה זובצקי־אפלבוים.

על קברכם הנעלם עטופים אנו באבל:
הבנים והבנות, האחים והאחיות, הנכדים והנכדות.

אלטה יצקובסקי־רבינוביץ; ר' מרדכי־שמעון ומשה רבינוביץ; משפחת רבינוביץ מאנטופול.

משפחת שיק, פודורולסקי, ליפשיץ.

משה־יהודה, רבקה־רחל, פייגל, בן־ציון ומשפחתו; שפרה גולדברג.

ר' יצחק־אביגדור לב; לייבוש לב ומשפחתו.

מטקי סבתה, דבורה ואהרן טננבוים; משה פריידקה ומלכה ברגמן; יעקב, ינטה ופולה דולינסקי־טננבוים; הרשל, טניה, וסלה טננבוים; איציק, מניה ואשר טננבוים; יצחק, פרידה, דובה, רחל סימה, שרה חודוניצקי.

משה, חוה קילינסקי; מרדכי ואשתו קילינסקי; שלמה ואשתו קילינסקי; יוסקה, בביל, ינטה רובינשטיין־קילינסקי.

לזכר הנשמות הטהורות, הורי: הרשל ואיטקה; אחי ואחיותי: יהושע־עזרא, בילה, בוני, הנך, רבקה והרשל. קרובי היקרים: אליהו, שרה בוים וילדיהם; יושקה ושרה, אייזיק ושרה, משה וזונדל קופיצקי וילדיהם; יעקב, בילה, צירל גולדברג וילדיהם.
הכתאבלים: בן־צבי (קליכובסקי) ומשפחתו.

משה ומיכלה חיות; שמואל ויחקה אדלר; פייגל לוין.

אברהם רוזנברג, חיה אסתר וישראל, גיטל פלבסקי.

רבקה לוין.

דוד, טיבה, אלתר, זלמן ויחזקאל בוגוסלביץ, חנה ויוסף סלצקי.

נחמיה, דבורה, רבקה, זלדי וטובי ילנביץ.

יהודה, רחל, לולה, ושבתאי גולדין; נתן, מרים, משה ולילית רובין; בוביל ויוכבד גולדין.

משפחות: אברמוביץ, ד״ר ויסנברג, קולקר, גלובה, ד״ר מקס אברמוביץ, לוטה רוזנשיין.

זיסקינד, בוניה, פייגה, איטה, רחל, גיטה, ברוך ססיצקי.

יוסף לוינסקי, מנוחה, נחמיה, פייגל, גיטל, יעקב, טויבה שפירא לבית לוינסקי, מינדל, חיים ויעקב.

אליהו כץ, ברכה קוסטרינסקי־כץ, פישל, רוזה, אידה, ישראל, חיה, ראובן; בנימין כץ ומשפחתו.

עוזיאל, דינה ברזניק וילדיהם (בריסק); מוטל ומינה ברזניק וילדם.

חנינא ומרים אדלרשטין ובניהם: אבא וחיים.

אלתר ורייזל ניסבוים וילדיהם: הניה, אסתר, משה ומרישה.

בריש ושרה פינצ׳וק ובניהם: סטירקה, נחמה ואריה.

שלום ומלכה וידוביץ ובניהם: חיה ואברהם.

זלטה־חיה לינובסקה וילדיה.

רבקה ושמאי רוזנבלום וילדיהם.

יעקב, מרדכי, ישראל וטיבה פינצ׳וק (בריסק).

ישראל זליחובסקי ומשפחתו.

על הורינו שמחה ושרה קטלין, האדוקים והישרים שחיו את כל חייהם מזיעת אפם, עזרו לחולים ונתנו חנוך ציוני לילדיהם; אחותנו בריינדל ואחינו ישראל

מתאבלים: אהובה וזבולון קטלין־בוים.

משפחת שמשון פרמוט, אשתו שרה, בניהם ובנותיהם: גיטל ובעלה, אברהם בנדר וילדיהם בלה ורקה; לאה ובעלה חיים וילדיהם יצחק, בלה ומוליק; פייגה ובעלה מרדכי וילדיהם דן, אברהם ובלה; שרה, משה, מאַשה, רייזל וכל הקרובים.

על אבינו פנחס, אמנו מנוחה, אחינו פסח ואשתו טניה וילדיהם ליובה ופנינה, אחינו יצחק, דודתנו הינדה גסמן וילדיה.

אבלים: צפורה בוים־שוארץ; זבולון בוים.

ציון לנשמות יקירינו: אבינו דב ברב צבי איזנשטין, אמנו גיטל לבית נחום עפלבוים, אחותנו לאה ואחינו נחום.

הזוכרים אותם לעד:

חנה איזנשטין־זריצקי; יוסף איזנשטין.

ציון לזכר אבי אהרן־חיים הכהן שוארץ, אמי צפורה שוארץ ואחי מרדכי, יהודה, יוסף ואריה.

המתאבל: בצלאל שוארץ.

משה רוזנבוים ומשפחתו (מורה בבית־הספר „תבונה").

המתאבלת: משפחת גינגולד.

גרשון, ברוניה, ליבל וחיים פדר; משה, דינה, שלמה, אברהם ושמואל לב (ז'בינקה); נתן, דינה, ינטל ותודרוס גולדפרב.

המתאבלים: שרה ופסח ספוז'ניקוב.

נח גולצמן, אשתו מלכה גולצמן וילדיהם זינה ומוניק; נחמיה גולצמן, מינדל גולצמן, בעלה פייביש רובין וילדם מרים.

הורי היקרים פניטל והינדה; אחי: סיומה ודוד סילצקי.

המתאבלים: הניה ומשה, מרדכי ועדה (אמריקה).

לזכר נשמותיהם של אבינו היקר שלמה־שמחה, אחותנו היקרה ניסל ואחינו היקרים ליטמן וגדליהו סגל.

המתאבלים: משה ואברהם ומשפחותיהם (פריז)
שמואל (סם) סגל ומשפחתו (ירושלים).

הורינו חיים ודבורה פרדמן; שרה סנדיק ומשפחתה; אביגדור ומשפחתו.

המתאבלים: סימה ומרים פרדמן.

צבי ונעמי שנאל ומשפחתו; פאלי קפלינסקי.

המתאבלים: יפה וישראל קפלינסקי.

משה זריצקי ז"ל — מצואתו שהשמיע באזני כלתו רחל בקוברין בחורף שנת ת"ש: „כי תשובי ארצה, תעמידי לי מצבה ותחרתי עליה: במקום הזה טמונות מחשבותיו ושאיפותיו של משה זריצקי, אשר עצמותיו נשארו בגולה במקום בלתי ידוע". מאין אפשרות חוקית למלא צוואה זו כלשונה, תבאנה שורות אלו ותשמשנה במקום מצבת אבן.

רחל ובצלאל זריצקי.

על איטקה־ביילה הרשנהויז אשת ליפא מלמד ומשפחתה.

מתאבלת: נכדתה רבקה זילברפרב.

חנה, בצלאל, אריה ומאיר סולובייצ׳יק; שרה חומסקה; זאב, זהבה, מינה, דינה ובצלאל סולובייצ׳יק.

המתאבלת: מרים סולובייצ׳יק.

על לייבל, ביילה, נוסי ומיטה דייטש.

מתאבלים: דייטש־פולק.

המשפחות טוגמן וסביצקי.

לזכר דודנו החסיד והיקר באדם אבי הקוברינאים בורשה מוה״ר ר׳ משה־אייזיק הכהן בילצקי.

המתאבלים: האחים וישנגרד.

לזכר אחותנו מרדל ודודתנו רחל אלקון ומשפחתה.

הזוכרים תמיד: האחים וישנגרד.

הורינו אהרן ורחל פוקסמן; משה, מניה וילדיהם; נחמה ומשפחתה.

המתאבלים: חינקה ומשפחתה, שרה ומשפחתה,
יצחק ומשפחתו (אמריקה).

מירל סטולוביצקי־מסר, יוסף, לאה׳לע ומכלע, נח וחנצ׳לה מרקוזה.

המתאבלים: חנה ואברהם.

נר נשמה לזכר הורינו צבי ורשי איזרל; אחותנו רחל גורפיין (איזרל) וגיסנו שמואל וילדיהם שפרה ומרדכי.

המתאבלים:
שלמה ומשפחתו (ניו־יורק),
יעקב ומשפחתו, שושנה ואיסר, מרדכי ומשפחתו.

יוסף פלדמן ומשפחתו: פייגל, בצלאל, דינה, אליהו, צבי, ליזה ודוד.

נר לנשמת מנדל ופרדיל פרלשטיין; יצחק ואברהם ומשפחותיהם; יהודה, יהודית וחנה, יעקב והלקה רוזנבוים.

המתאבלים: שרה פרלשטין, יהודה רוזנבוים.

נר לנשמת אמא שרה־חנה, גיסי מרדכי אברוך ואחותי שושה וילדיהם.

המתאבלים: תיאודור קולרמן ומשפחתו

הורי גרשון ואלטה, ראובן ומשפחתו; אחי: שלמה, מרדכי, שאול ואריה ברומברג וכל קרובי.

ישראל פלדמן ושבע איזרל.

המתאבלות: חוה ותהילה פלדמן,
בלומה ומשפחתה (ארגנטינה).

נח וריבה זלצמן.

מכלה, משה ובײלה מולר.

המתאבלים: מארקל ושבתי.

נר נשמה לאחי הרב ר' מכאל שמויש ומשפחתו.

המתאבלים: זלמן שמש ומשפחתו.

פולה, אטיל ופיה חייקין.

אסתר־מלכה מינץ.

יצחק ודב גרשמן ומשפחותיהם.

יצחק, שרה־טעמע, אהרון, שלמה, אליהו, חיה־גיטל וחנן נירנשטיין.

אברהם־משה, מרים ושרה גוטמן.

יעקב, שרה־חשה, שמואל, חיה ומנה גולדברג.

וולויל, חנה־חיה, אהרון־הערש, שיינה והינדה שוינסקי.

נחמיה, רחל־לאה, נטע, זיידיל ואלי ברזניאק.

אלטע, חשקה, ישראל, נטע ואהרון קוסטלניץ.

שמעון, רבקה, דוד וחיה שוינסקי.

נחום, ברכה וסוניה יודלבסקי.

יעקב ומלכה קובריניץ.

זיידיל קובריניץ ומשפחתו.

משפחת בירמן מקוברין.

אהרון אנגילוביץ ומשפחתו.

דוד היימן ומשפחתו.

המתאבל: האח גדליהו אנגילוביץ.

יוסף, שפרינצה, איצל ואלקה כץ.

יהודה ברוכשטיין ובתו שפרינצה.

שלמה,ביילה, אליעזר וצביה זבאר.

שלמה־זלמן, אסתר־מרים, שרה, רייזיל, נחום, לייזר ומשה ואראטניצקי.

נר נשמה לזכר הורינו שרגא־פייביל וחוה ואחותנו מנוחה פינצ׳וק.

המתאבלים: ראובן־שמעון ומשפחתו (בוסטון),
אלטע ומשפחתה (שיקגו),
זיידל ומשפחתו (בוסטון),
שרה ומשפחתה (בוסטון),
שושנה ואיסר.

על הינדה גולדברג

אבל: י. ח. בילצקי.

דודי יעקב פינצ׳וק ומשפחתו.

המתאבל: איסר פינצ׳וק.

אחי פסח ומשפחתו ואחותי מאשה ובעלה.

המתאבל: שלה פלדמן.

הורים ברוך והינדה, אחותי אלטה וילדה.
המתאבלת: חיה פלדמן.

מלכה פיינפלד, רייזיל, הרשיל והילדים.

לייבל, חיצ׳ה, רוזה וצודיק רוזנברג.

מרדכי, מאיר וחיים וינרמן.

אסתר, חיה־דובה ומשה קגן.

ישראל, רוזה, מרדכי, קלמן, סוניה ובריל מינץ.

שמאי, חיה׳לה בלומנקרנץ, פסיל בלומנקרנץ.

משפחת אלתר פרמוט.

משפחת קולובלסקי.

מרדכי וסוניה פישר.

חיה ושרה ושעלאזניאק ומשפחת בוטקובסקי.

פייגל ברנר, נח, אסתר, שיינה, יהושע ושרה זלצמן.
המתאבלים:
המשפחות סנדר וחיים ברנר, מלה סירוטקין.

פריידיל, מאיר־לייב וזלמן, שמואל, שיינדיל, אברהם, ינטה, פשה וריבה ברזניאק.

ישעיהו, גישה, גרשון, זלמן, בנימין ורוזה גרבר.

אבלים על אבדן ההורים סנדר־ברוך, חיה־שרה, האח מרדכי ואשתו פלקה וילדיהם: נבה׳לה ואיסרקה, והמשפחות: ליפשיץ, קרסלטקי, קגן.
אברהם בילצקי ומשפחתו (אמריקה).
גדליהו בילצקי ומשפחתו (ברזיל).
אליהו בילצקי ומשפחתו (ישראל).
ישראל בילצקי ומשפחתו (ישראל).

סוף

תוכן הענינים:

הגלופה „סוף״ נעשתה לפי „ספר הורודץ״ והיא פרי יצירתו של הצייר זוסכן בארצות־הברית.

Schwartz
* PXW
(Kobrin)
1951

Cash